

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

**ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ
СТУДЕНТІВ ТА МАГІСТРАНТІВ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА**

Випуск 15

Кам'янець-Подільський
2021

УДК 378.4(082)

ББК 74.58я431

З-41

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ № 14714-3685 ПР від 12.12.2008 р.

Друкується згідно з рішенням вченої ради Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, протокол № 14 від 25 листопада 2021 року.

Рецензенти:

Єдинак Г. А., доктор наук з фізичного виховання та спорту;
Завальнюк О. М., доктор історичних наук, професор;
Лабунець В. М., доктор педагогічних наук, професор;
Любінська Л. Г., доктор біологічних наук, доцент;
Марчишина А. А., доктор філологічних наук, доцент;
Марчук Л. М., доктор філологічних наук, професор;
Онуфрієва Л. А., доктор психологічних наук, професор;
Теплінський Ю. В., доктор фізико-математичних наук, професор;
Яцишина І. В., доктор економічних наук, професор.

Редакційна колегія:

Копилов С. А., доктор історичних наук, професор (*голова*);
Миронова С. П., доктор педагогічних наук, професор (*відповідальний редактор*);
Франчук Т. Й., кандидат педагогічних наук, доцент (*відповідальний секретар*);
Бахмат Н. В., доктор педагогічних наук, професор, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу педагогічного факультету;
Білик Р. М., кандидат педагогічних наук, старший викладач, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу фізико-математичного факультету;
Боднарчук Т. Л., кандидат економічних наук, старший викладач, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу природничо-економічного факультету;
Джурбий Т. О., кандидат філологічних наук, старший викладач, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу факультету української філології та журналістики;
Докучина Т. О., кандидат педагогічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Комарницький О. Б., доктор історичних наук, професор, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу історичного факультету;
Чистякова М. О., кандидат наук з фізичного виховання та спорту, старший викладач, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу факультету фізичної культури;
Шаповал О. Г., кандидат філологічних наук, старший викладач, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу факультету іноземної філології.

З-41 **Збірник наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.** Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2021. Випуск 15. 208 с.

У збірнику вміщено кращі доповіді і наукові повідомлення студентів та магістрантів університету, виголошені на звітній науковій конференції за підсумками науково-дослідної роботи у 2020-2021 навчальному році.

УДК 378.4(082)
ББК 74.58я431

УДК 331.108

Я. В. Буйняк, магістрант 2 курсу природничо-економічного факультету

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ ОРГАНІЗАЦІЇ

У статті досліджено теоретичні засади формування кадрової політики підприємства, розглянуто суть і зміст поняття кадрової політики організації. Проаналізовано основні поняття та категорії сучасної кадрової політики, розглянуто методику розробки кадрової політики. Визначено основні цілі в завдання кадрової політики сучасного підприємства.

Ключові слова: персонал, система управління персоналом, кадрова політика, кадрова служба.

Обґрунтування проблеми. Гостра кадрова проблема сучасних організацій потребує принципово нових підходів до розв'язання проблем формування та ефективного використання кадрових ресурсів. Підвищення значення ролі кадрової політики в сучасних організаціях зумовлено складністю функціонування в сформованій соціально-економічній ситуації. Ці фактори зумовили значимість комплексного аналізу аспектів формування, використання та розвитку кадрового потенціалу суб'єкта господарювання як особливо важливого напрямку вдосконалення його кадрової політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кадрова політика підприємства висвітлювалась у працях вітчизняних і зарубіжних науковців, а саме: Т.Ю. Базарова, Л.В. Балабанової, В.Г. Воронкової, Л.В. Івановської, О.В. Крушеницької, Ю.Г. Одегова, Є.П. Пархімчик, Л.І. Федулової, М. Армстронга, Г. Крудене, М. Мескона. Зокрема, Є.П. Пархімчик приділив значну увагу вивченню цього питання.

Мета статті – дослідження теоретичних аспектів кадрової політики організації та визначення напрямів її вдосконалення.

Сучасна кадрова політика – це продовження місії та стратегічних цілей організації, орієнтована на конкретні результати діяльності та перспективи розвитку підприємства. Сьогодні до кадрової політики сучасної фірми висуваються підвищені вимоги практичності, гнучкості та адаптивності до внутрішніх факторів (стилю керівництва організації, внутрішньоорганізаційної культури, цілі та місії підприємства) та зовнішнього середовища (розвитку економіки країни та ринку праці, зміни законодавства, особливостей здійснення діяльності в умовах кризи та інші) [4].

Мета кадрової політики організації – забезпечення балансу між економічною та соціальною ефективністю використання ресурсів персоналу, своєчасне забезпечення підрозділів компанії кваліфікованими співробітниками, створення умов для ефективного використання та розвитку потенціалу персоналу компанії, задоволення соціально-економічних сподівань та інтересів робітників.

Кадрова політика націлена на закріплення єдиної корпоративної культури, ефективної мотивації та професійного розвитку персоналу організації [4].

Отже, на нашу думку, основна мета кадрової політики – це своєчасний підбір, адаптація, розвиток персоналу, підвищення ефективності виробництва через мотивацію праці та досягнення стратегічних цілей підприємства для отримання максимального прибутку.

Систематизація поглядів науковців на цілі кадрової політики дозволяє подавати такий перелік цілей кадрової політики організації [1, с.127-129]: залучення кваліфікованого персоналу для виконання поточних і перспективних завдань компанії; створення умов для закріплення оптимального використання висококваліфікованого персоналу; забезпечення постійного зростання професійної підготовки працівників і мотивації персоналу до розвитку, навчання та вдосконалення професійних якостей; створення та вдоско-

налення системи кадрового резерву для найбільш ефективного використання кадрового потенціалу; розвиток корпоративної культури та підтримання сприятливого морально-психологічного клімату в колективі.

Проаналізувавши цілі кадрової політики, потрібно розглянути типи кадрової політики організації. Залежно від ступеня впливу та контролю керівництва організації на кадрову ситуацію, процедур, направлених на прогнозування кількості та якості персоналу виділяють такі типи кадрової політики [2, с.109]: пасивна, реактивна, превентивна, активна.

За пасивної кадрової політики управлінський апарат компанії не має чіткої програми щодо персоналу і вимушено реагує на проблеми, що виникли в процесі роботи (нестача кваліфікованих кадрів, конфліктні ситуації, наявність відкритих вакансій). Зусилля спрямовуються на ліквідацію проблем без глибокого аналізу ситуації. Кадрові рішення приймаються без урахування довгострокових наслідків.

Пошук, підбір, залучення персоналу здійснюється в оперативному режимі без планування потреби в персоналі на перспективу. Співбесіда й оцінка кандидатів проводиться формально. Кадрові проблеми вирішуються без аналізу причин і усвідомлення можливих наслідків. Кадрова політика зводиться до ліквідації негативних наслідків. Навчання персоналу відбувається нерегулярно або взагалі відсутнє. В організаціях цього типу кадрової політики нечітко розподілені повноваження, відповідальність працівників відсутня [1, с.133]. Під час здійснення реактивної кадрової політики керівництво організації діагностує проблеми з персоналом, що виникли, аналізує причини кадрових невирішених питань і конфліктних ситуацій, вживає заходів для ліквідації наслідків непорозумінь.

Проводиться контроль показань першоджерел негативного стану роботи з персоналом, виявлені проблеми екстрено локалізуються та вирішуються [1, с.133]. При використанні превентивної кадрової політики керівництво організації має обґрунтовані прогнози розвитку кадрової ситуації на підприємстві. Проводиться оцінка кадрового потенціалу на відповідність установлених завдань. Апарат управління використовує короткострокові та середньострокові прогнози потреби в кадрах, визначаються стратегічні завдання розвитку та навчання персоналу. Керівництво організації прогнозує кадрову ситуацію та здійснює її постійний моніторинг, у разі необхідності створюються цільові кадрові програми.

Висуваються конкретні вимоги до навчання персоналу, планування кадрового резерву здійснюється на короткостроковий і середньостроковий період. Проблема, що виникає в ході використання превентивної кадрової політики, – розробка цільових кадрових програм [1, с.133].

Активна кадрова політика характеризується наявністю у керівництва організації не лише кадрового прогнозу, а й засобів впливу на кадрову ситуацію. У разі потреби слід розробити антикризові кадрові програми.

У ході використання активної кадрової політики на підприємстві проводиться моніторинг виробничого клімату,

здійснюється мотивація персоналу [4, с.6]. Активна кадрова політика може бути раціональною та авантюристичною. Керівництво організації за раціональної кадрової політики має обґрунтований прогноз розвитку кадрової ситуації та керується короткостроковими, середньостроковими та довгостроковими планами роботи із забезпечення кадрами з різноманітними варіантами розвитку ситуації. Раціональна кадрова політика надає можливість реалізувати всередині організації мобільну стратегію управління персоналом з використанням кількох проєктів. За раціональної кадрової політики використовуються гнучкі форми залучення тих фахівців, які можуть максимально ефективно виконувати завдання, характерні для певної стадії реалізації проєкту [4, с.7].

За авантюристичної кадрової політики керівництво організації не може обґрунтовано прогнозувати розвиток кадрової ситуації, але прагне впливати на неї. Унаслідок цього створено недостатньо обґрунтовані плани роботи із забезпечення кадрами та їх розвитку [1, с.134]. Кадрова служба не має можливості здійснювати діагностику персоналу, однак плани кадрової роботи включені до програм розвитку підприємства. Під час створення планів кадрової роботи не проводиться аналіз можливих змін ситуації (поява конкурентів, нового товару, зміни законодавства та ринку). Розв'язати проблему можна, перенавчивши персонал – тренінги, відрядження для оновлення знань, швидкого виконання завдань, розвитку теоретичних і практичних умінь.

Молодий персонал більш відкритий і адаптивний до змін і готовий до навчання та підвищення кваліфікації. Спеціалізований персонал старшого віку має також залучатись до перенавчання в разі необхідності. Кадрову політику також розділяють на закрити та відкрити, це залежить від орієнтації організації на зовнішнє або внутрішнє середовище в процесі формування складу персоналу, тобто підприємства залучають персонал або ж принципово розвивають лише власні кадри.

Закрита кадрова політика найбільш характерна в ситуації кадрового дефіциту. Весь персонал компанії формується переважно з первинного складу. Цей тип кадрової політики ґрунтується на принципі просування лише «своїх» співробітників на вищі посади, організація використовує внутрішні джерела персоналу.

Кадрова політика закритого типу притаманна для компаній, орієнтованих на створення певної корпоративної атмосфери, формування особливої відповідальності за компанію, створення корпоративної культури та духу особливої причетності. Проводиться ефективна адаптація персоналу за рахунок інституту наставництва, високої згуртованості колективу, використання традиційних підходів.

Наступний етап кадрової політики – програмування. Основна мета полягає у створенні програм, способів досягнення цілей кадрової роботи, враховуючи актуальні умови та можливі зміни. Необхідно створити систему заходів і процедур з досягнення цілей – кадрові технології, які закріплені в документах та обов'язково враховують нинішній стан та умови змін [3, с.321].

Важливим параметром, що впливає на розробку програм є усвідомлення необхідності взаємодії та узгодження інструментів впливу з цінностями організації. Наприклад, у процесі використання закритого типу кадрової політики нелогічно здійснювати підбір персоналу через кадрові агентства та засоби масової інформації, необхідно займатись розвитком власного персоналу організації.

Третій етап кадрової політики – це моніторинг персоналу. Ціль якого є розробка процедур діагностики та прогнозування кадрової ситуації. Виникає потреба виокремити індикатори стану кадрового потенціалу, розробки програми постійної діагностики та механізму застосування заходів розвитку й використання знань, досвіду, вміння і навичок персоналу.

Доцільним є розробка та впровадження методики оцінки ефективності кадрових програм, здійснення атестації персоналу та планування кар'єри працівників, створення та підтримання ефективного робочого клімату. Для підпри-

ємств, що постійно проводять моніторинг персоналу кадрова політика є інструментом управління персоналу [3, с.323].

На наш погляд, доцільно доповнити етапи розробки кадрової політики організації. Після проведення аналізу ситуації, підготовки прогнозів розвитку підприємства, визначення стратегічних цілей організації, розробки принципів, ключових моментів і пріоритетів кадрової політики слід проводити офіційне затвердження кадрової політики підприємства.

Наступним етапом є пропагування або ж інформування. Це процес створення та підтримки системи просування та розповсюдження кадрової інформації, ознайомлення колективу із затвердженою кадровою політикою, збір відгуків і концептуальних думок.

Необхідним етапом є оцінка фінансових ресурсів здійснення для реалізації обраного типу стратегії, формування принципів розподілу коштів, забезпечення ефективної системи стимулювання праці. Етап оцінки ефективності кадрової політики важливий для аналізу відповідності кадрової політики, здійснених заходів і стратегії організації, виявлення проблем у кадровій роботі та оцінка кадрового потенціалу.

Аналіз низки літературних джерел щодо основних цілей, завдань, принципів та пріоритетів формування кадрової політики сучасного підприємства дозволяє зробити наступні **висновки**: кадрова політика організації має формуватися з врахуванням головних стратегічних напрямів розвитку організації.

В цьому відношенні вона є кадровим забезпеченням реалізації даних стратегій. Кадрова політика має бути реалістичною, гнучкою, орієнтованою на створення високопрофесійного персоналу та сприяти пристосуванню до мінливих умов соціально-економічного життя. Необхідно забезпечувати стабільність і динамічність кадрової політики в організації, вона має бути економічно обґрунтованою, враховувати фінансові можливості організації, забезпечувати індивідуальний підхід до кожного співробітника.

Головна мета кадрової політики – це оптимізація управління персоналом для здійснення ефективної діяльності та розвитку організації. Для її досягнення необхідно своєчасно виконувати такі завдання: сформувати систему сучасних вимог до персоналу; здійснити прогноз потреби в кадрах різних рівнів, професій, кваліфікацій і забезпечити своєчасне заміщення вакансій і робочих місць; визначити пріоритети розвитку кадрового складу; вдосконалити форми й методи підбору та оцінки кадрів; забезпечити ефективність мотивації та професійного розвитку; вдосконалити роботу з резервом керівних кадрів підприємства; забезпечити функціонування системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів; створити ефективну кадрову службу, здатну на якісному рівні реалізовувати кадрову політику підприємства.

Список використаних джерел:

1. Балабанова Л.В., Сардак О.В. Управління персоналом: підруч. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 468 с.
2. Управление персоналом: учеб. для вузов / под ред. Т.Ю. Базарова, Б.Л. Еремина. Москва: ЮНИТИ, 2002. 560 с.
3. Воронкова В.Г. Управління людськими ресурсами: філософські засади: навч. посіб. Київ: Професіонал, 2006. 576 с.
4. Пархимчик Е.П. Кадровая политика организации: учеб. пособие. Минск: ГИУСТ БГУ, 2011. 128 с.

The article investigates the theoretical foundations of the formation of personnel policy of the enterprise, considers the essence and content of the concept of personnel policy of the organization. The basic concepts and categories of modern personnel policy are analyzed, the methodology of personnel policy development is considered. The main goals in the task of personnel policy of a modern enterprise are determined.

Keywords: personnel, personnel management system, personnel policy, personnel service.

Отримано: 13.10.2021

МОТИВАЦІЙНІ АСПЕКТИ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто аспекти мотивації праці персоналу підприємства. Проаналізовано сучасні системи мотивації персоналу: матеріальні та нематеріальні стимули управління персоналом.

Ключові слова: управління персоналом, матеріальна та нематеріальна мотивація, заробітна плата, стимул, премія.

Визначальним фактором забезпечення ефективної та злагодженої роботи працівників є мотивація. Система мотивації характеризує сукупність взаємопов'язаних заходів, які стимулюють окремого працівника або трудовий колектив у цілому щодо досягнення індивідуальних і спільних цілей діяльності підприємства. Тому обрана тема дослідження є дуже актуальною та практично значущою в сучасних умовах господарювання.

Проблеми мотивації праці персоналу завжди привертала увагу науковців та практиків. Значний внесок у розроблення теоретичних та прикладних аспектів мотивації персоналу зробили Ф. Герцберг, Г. Емерсон, Е. Лоулер, Д. Мак-Грегор, А. Маслоу, Д. Мак-Клелланд, Е. Мейо, Л. Портер, Ф. Тейлор, А. Файоль та інші дослідники. Вивченню природи мотивації праці, формуванню дієвої системи спонукання працівників до ефективної праці присвячено багато робіт вітчизняних вчених, а саме: О.А. Бугуцького, Г.А. Дмитренка, Й.С. Завадського, А.М. Колота, Г.І. Купалової, Л.І. Михайлової, І.В. Шепеля та інших науковців.

Мотивація є однією з провідних функцій управління, оскільки досягнення основної мети залежить від злагодженості роботи людей. Кожен ефективний керівник намагається переконати працівників працювати краще, створити у них внутрішні спонуки до активної трудової діяльності, підтримувати зацікавленість у праці, ініціювати переживання задоволення від отриманих результатів. Проте, на практиці часто спостерігається картина невмілого застосування системи мотивації, і як результат висока плинність кадрів. Варто застосувати не лише матеріальну мотивацію, а й моральну. Котра в деяких випадках є більш дієвою, та раціональною в порівнянні з грошовою винагородою за виконану роботу.

Перший спосіб виображає роль мотиваційного механізму оплати праці в системі підвищення продуктивності праці. Він включає як елементи вдосконалення системи заробітної плати, надання можливості персоналу брати участь у власності і прибутку підприємства. Безумовно, мотиваційний механізм оплати праці є важливим, але постійне підвищення рівня оплати праці не сприяє як підтримці трудової активності на належному рівні, так і зростанню продуктивності праці. Застосування цього методу може бути корисним для досягнення короткочасних підйомів продуктивності праці [4, с.408].

Матеріальна мотивація включає: заробітну платню; регулярні грошові премії з нагоди певних подій (ювілей служби, різноманітні державні та релігійні свята); нерегулярні грошові премії з нагоди певних подій у житті працівника (ювілей, народження дитини, певні досягнення у роботі); інші грошові виплати (відсотки від підписаних контрактів, гонорари).

Не менш важливе значення відіграє *нематеріальна* мотивація. Під нематеріальним ми розуміємо такі заохочення до високорезультативної роботи, які не видаються співробітнику у вигляді готівки чи безготівкових грошей, але можуть потребувати від компанії інвестицій в якість робочої сили, а саме: можливість розвитку і навчання, планування кар'єри, оздоровлення, пільгове харчування тощо. Основний ефект який досягається до допомогою нематеріальної мотивації – це підвищення рівня лояльності та зацікавленості співробітників в компанії [2, с.329].

Розвиток підприємства нерозривно пов'язаний з розвитком його персоналу. Механізм ефективної мотивації є невід'ємною складовою менеджменту підприємства та покликаний разом з іншими складовими сприяти досягненню його цілей. Характеризуючи підходи щодо визначення мотиваційного механізму управління поведінкою співробітників можна визначити як комплекс організаційно-економічних, матеріально-технічних та соціально-психологічних інструментів і методів спонукання до ефективної праці для забезпечення досягнення мети мотиваційної політики. Мотива-

ційний механізм включає: механізм управління трудовою мотивацією на макrorівні і механізм управління мотивацією до праці на макrorівні. Такий поділ дещо умовний, утім він необхідний при розгляді специфіки регулювання цього процесу як на рівні суспільства в цілому, так і на рівні підприємств і їх структурних підрозділів [2].

До механізму управління мотивацією на макrorівні варто віднести: удосконалення фінансово-кредитної та податкової політики; забезпечення стабільної політичної ситуації у країні; корінні перетворення в економіці, обумовлені переходом до ринкових відносин; реформування оплати праці; державна підтримка розвитку господарства; реформування і демократизація відносин власності; формування надійної законодавчої бази регулювання господарської діяльності; створення сприятливих умов розвитку підприємництва, чесної та відкритої конкуренції; забезпечення гарантій соціального захисту працівників. Механізм мотивації на мікрорівні втілюється за допомогою реалізації регулюючої функції держави та її взаємодії з регіонами і підприємствами.

Об'єктами мотиваційного механізму є всі працівники структурних підрозділів підприємства, а суб'єктами – керівники різних рівнів. Елементами механізму, як і елементами системи мотивації персоналу підприємства, є потреби, мотиви та інтереси. Цікавим способом удосконалення мотивації праці є мотивація вільним часом або модульна система компенсації вільним часом. Особливість мотивації вільним часом полягає в тому, що розходження в навантаженні працівників, які обумовлені роботою в різний час доби і дні тижня, компенсуються безпосередньо наданням вільного часу, а не грошовими надбавками, як це прийнято в традиційній системі. Використання гнучких форм зайнятості (скорочений робочий день, збільшення відпустки, гнучкий графік роботи, надання відгулів та ін.) надає можливість вибору працездатному населенню між робочим часом та відпочинком [4].

Отже, вся система управління персоналом повинна працювати на спонукання працівників до ефективної праці, що забезпечує підвищення результативності їх діяльності. Головним завданням керівництва будь-якого підприємства повинно стати створення на ньому ефективного мотиваційного середовища. Цього можна досягти насамперед через забезпечення залежності винагороди працівника від досягнутих ним результатів і кваліфікації, тим самим зацікавити людей у реалізації свого потенціалу.

Завдяки реалізації запропонованих заходів по удосконаленню системи мотивації на підприємствах може бути досягнута мета будь-якого суб'єкта господарювання, а саме, покращення економічних та фінансових результатів господарської діяльності.

Список використаних джерел:

1. Гайдученко С.О. Тексти лекцій з навчальної дисципліни «Мотивація персоналу» Хар. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова. Харків: ХНУМГ, 2013. 111 с.
2. Грифін Р., Яцура В. Основи менеджменту: підручник. Львів: БаК, 2001. 624 с.
3. Мурашко М.І. Менеджмент персоналу: навч. посіб. Київ, 2008. 435 с.
4. Хміль Ф.І. Основи менеджменту: підручник. Київ: Академвидав, 2003. 608 с.

The article considers aspects of work motivation of the enterprise staff. Modern systems of personnel motivation are analyzed: tangible and intangible incentives for personnel management.

Key words: personnel management, tangible and intangible motivation, salary, incentive, bonus.

Отримано: 13.10.2021

К. Ф. Бучковська, студентка 4 курсу природничо-економічного факультету

АВТОМАТИЗАЦІЯ ОФІСУ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті проаналізовано роль інформаційних технологій в роботі туристичного підприємства. Також узагальнено та охарактеризовано основні етапи автоматизації туристичної фірми. Проаналізовано усі переваги використання автоматизованих систем для туристичних підприємств.

Ключові слова: підприємство, інформаційні технології, туристична діяльність, автоматизація, туристичний ринок.

На сьогодні використання підприємством інформаційних технологій є обов'язковою умовою для його ефективного функціонування. Великі надходження коштів та високі темпи росту інформаційних технологій активно впливають на розвиток туризму в світі. Туристичні підприємства які давно працюють у сфері обслуговування, або тільки розпочинають свою діяльність, постійно стикаються у своїй діяльності з багатьма проблемами, розв'язати які неможливо без допомоги автоматизованих інформаційних технологій. Безперервне удосконалення інформаційних технологій створює умови для високоякісного задоволення постійно зростаючих потреб потенційних споживачів туристичних послуг, що безпосередньо спричиняють посилення конкуренції між туристичними фірмами [3].

У цей час навіть невеликі туристичні фірми в стані використовувати комп'ютери для автоматизації управління підприємством. Для них потрібні системи, які в найшвидші терміни надають відомості про доступність транспортних засобів та можливості номерного фонду готелів, забезпечують швидке резервування і внесення корективів, а також автоматизацію допоміжних програм при наданні туристичних послуг, а саме формування таких документів, як квитки, рахунки, путівники, забезпечення довідковою інформацією.

Паралельно з появою на ринку нових ІТ рішень для туристичного бізнесу з'являються і нові компанії-розробники, готові конкурувати з уже відомими брендами [4].

На сьогоднішній день можна виокремити такі етапи автоматизації типової туристичної фірми:

- застосування стандартного програмного забезпечення, наприклад, використання програм Word, Excel, PowerPoint, Outlook, готових баз даних Access, програм-перекладачів, бухгалтерських, фінансових, систем управління документами і знаннями;
- застосування спеціальних типових інформаційних технологій управління в туризмі «МастерТур», «СамоТур»;
- використання глобальних комп'ютерних систем бронювання Amadeus, Galileo, Sabre;
- сполучення типових інформаційних технологій управління з системами бронювання;
- участь в електронній торгівлі або електронному бізнесі.

Наявні на сьогодні програми автоматизації роботи туристичних фірм можна умовно поділити на три класи:

- програми автоматизації робіт, які забезпечують внутрішню діяльність туристичної фірми без автоматизації підтримки зовнішніх взаємозв'язків;
- програми автоматизації містять можливості програм першого класу, а також дозволяють туроператорові здійснювати модерна зв'язок у пакетному режимі з іншими турагентствами;
- програми автоматизації, що базуються на використанні глобальних телекомунікаційних мереж [4].

Вибір туристичними фірмами програмних продуктів і специфіка їх використання залежать від ряду чинників, а саме від:

- напрямку діяльності туристичної фірми, сукупності вирішуваних завдань, початкової технології, прийнятої на туристичній фірмі, сумарного обсягу продажів, фінансового стану фірми;
- обізнаності керівництва туристичної фірми щодо програмного забезпечення, що існує на ринку інформаційних технологій управління в туризмі, щодо його переваг і недоліків;

- режиму роботи комп'ютерів [2].

Ринок програмного забезпечення для автоматизації діяльності туристичних фірм швидко розширюється. Компанії, що займаються розробкою ІТ-рішень для туристичного бізнесу, активно випускають нові програмні продукти, впроваджують для користувачів нові види послуг. Таким чином, учасники ринку намагаються підвищити затребуваність своїх пропозицій, і стверджують, що попит зростає [1].

Потреби сучасних туристичних компаній в оптимізації своїх робочих процесів можна деталізувати, розбивши їх на такі запити:

- створення єдиної бази даних, яка містить відомості про підприємства-партнерів, фізичних осіб-клієнтів, рекламу, яку компанія розміщує в ЗМІ, зроблені заявки і платежі по них, пропозиції та їх деталі (готелі, авіарейси, види послуг), курси валют і т. д.;
- можливість заощадження часу при оформленні заявок і спрощення цього процесу за рахунок автоматичної випуски повного комплекту необхідних документів: договір, рахунок, ваучер, лист бронювання, прибутковий і витратний касовий ордер та ін.;
- об'єднання віддалених офісів у загальну мережу з єдиною базою [3].

Крім рішень для автоматизації роботи офісу, програмні продукти відкривають нові можливості пошуку актуальних турів, онлайн бронювання, використання рекламних інструментів.

Разом з автоматизацією туристичних фірм ведеться аналогічне розроблення програм автоматизації діяльності готелів, ресторанів та інших підприємств туристичного бізнесу. Застосування інформаційних систем в цій області приводить до істотних змін у менеджменті, а також підвищує якість обслуговування [5].

В цілому можна зробити висновок, що ефективне функціонування туристичного підприємства не можливе без використання інформаційних технологій. Оскільки точність, надійність, оперативність і висока швидкість обробки та передачі інформації визначає ефективність управлінських рішень у цій сфері. Їхнє впровадження дозволяє відмовитись від важкої процедури обробки інформації, поліпшує комфортність праці та підвищує оперативність прийняття усіх рішень.

Список використаних джерел:

1. Мельниченко С.В. Інформаційні технології в управлінні суб'єктами туристичної індустрії: автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Київ: КНТЕУ, 2008.
2. Миронов Ю.Б. Інформаційні технології в діяльності санаторно-готельних підприємств. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна*. 2007. Вип. 26. С. 193-200.
3. Скопень М.М. Комп'ютерні інформаційні технології в туризмі. Київ: Кондор, 2016. 301 с.
4. Татаринцева А.С. Управління підприємствами туристичної сфери з використанням сучасних інформаційних технологій. *Вісник Запорізького національного університету*. 2014. №1(9).
5. Ткачук Л.М. Інноваційні технології в міжнародному туризмі: навч. посіб. Київ, 2019. 99 с.

The article analyzes the role of information technology in the work of a tourist enterprise. The main stages of automation of a travel agency are also summarized and characterized. All the advantages of using automated systems for tourism enterprises are analyzed.

Key words: tourism, tourist enterprise, information technologies, information systems, Internet resources.

Отримано: 13.10.2021

ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК МОТИВАЦІЙНИХ ТЕОРІЙ

У статті розглядається генезис та особливості становлення мотиваційних теорій, їх роль та значення в процесі управління персоналом підприємств харчової промисловості. А також вплив мотиваційних чинників на ефективність роботи персоналу.

Ключові слова: потреби, мотив, мотивація, стимул, винагорода, стимулювання, матеріальне стимулювання, змістові теорії мотивації, процесуальні теорії мотивації.

Однією з багатьох проблем які існують на підприємствах вкрай низька мотивація праці персоналу. У зв'язку з цим невирішеними залишаються проблеми визначення найбільш дієвих у даний період важелів впливу на персонал, розробки і впровадження на вітчизняних підприємствах стимулюючих систем, які встановлюють тісний зв'язок між оплатою праці робітника й ефективністю його діяльності [1, с.4].

Методологічні засади зародження та розвитку мотиваційних теорій та впливу мотиваційних чинників знайшли своє відображення у роботах таких вітчизняних і закордонних учених як: В.П. Антонюк, Д.П. Богина, О.С. Виханський, А.И. Наумов, В.М. Гриньова, І.А. Грузіна, О.А. Грішнова, Т.М. Кір'ян, А.М. Колот, М.В. Семікіна, Т.В. Харчук, А.И. Добрыніни, С.А. Дятлов, Е.В. Маслов, В.Е. Марченко, Л. Дублін, Ф. Тейлор, Г. Гантт, Ф. Гілберт і Л. Гілберт Ф.М. Фоллет, Г. Емерсон, А. Маслоу, Д. Мак-Клелланд, Ф. Герцберг, В. Врум, Л. Портер, Е. Лоулер та ін.

Інтенсивне наукове осмислення проблеми мотивації трудової діяльності розпочалось із зародженням капіталізму. Одним з перших почав вивчати цю проблему з економічних позицій класик англійської політичної економії Адам Сміт. Погляди Адама Сміта на головні рушійні сили економічного розвитку суспільства лягли в основу теорій ринкової економіки і використані в більшості теорій мотивації трудової діяльності.

Суттєвий внесок у створення і розвиток теорій мотивації зробили українські вчені. Так, М. Вольський, (1834-1876) уважав за необхідне поліпшувати фізичні, моральні, та інтелектуальні умови існування людини. Г. Цехановецький (1833-1889) виступав проти узагальнень Адама Сміта стосовно поведінки людей – «економічних осіб». Він підкреслював, що багато людей намагаються поліпшити своє становище не тільки завдяки власній праці, а й за рахунок інших. М. Туган-Барановський (1865-1919) одним з перших у світі розробив чітку класифікацію потреб, виділивши п'ять їх груп:

- 1) фізіологічні;
- 2) статеві;
- 3) симптоматичні інстинкти та потреби;
- 4) альтруїстичні;
- 5) потреби практичного характеру.

Вся існуюча сукупність мотиваційних теорій поділяється на три групи це первісні, змістовні теорії мотивації і процесуальні.

Серед ряду об'єктивних чинників, що утворюють систему координат для поведінки людини, у Тейлора стоять система стимулювання праці і дисциплінарні прийоми (покарання економічними засобами). Він вважав основною причиною низької продуктивності праці є недоліки системи стимулювання. Тейлор його колеги та послідовники усвідомили всю недоречність постійного балансування робітника на грані голоду. Вони зробили мотивацію методом «батога і пряника» ефективною, запропонували поняття достатнього щоденного виробітку і запровадивши систему оплати праці пропорційно збільшенню виробітку понад норму [2, с.17-18].

Елтон Мейо був одним з небагатьох академічно освічених людей свого часу, що володів як вірним розумінням наукового управління, так і підготовкою в області психології. Він обґрунтував, що матеріальні засоби стимулювання працівників не завжди діють ефективно та не призводять до бажаного результату в збільшенні продуктивності праці [3, с.36-37].

Подальший розвиток наукової думки простежується у теорії Д. Мак Грегора «Х» і «Y».

У теорії «Х» людина розглядається як безініціативний і несумлінний працівник, який має задатки рабської психології. Отже, як основний мотивуючий стимул застосовується

примушення, а допоміжний матеріальне заохочення. Теорія «Y» відображає поведінку передової, творчо активної частини суспільства, а стимули спонукання до праці розташовані в ній у такій послідовності: самоствердження, моральне й матеріальне заохочення, примушення [1, с.9].

Змістовні теорії мотивації аналізують фактори, що впливають на поведінку людини в своїй основі базуються на виявленні індивідуальних потреб людини та їх впливі на мотивацію трудової діяльності.

Ця проблема досліджувалась рядом науковців які працювали над проблемою мотивації працівників до праці до них належать: Абрахам Маслоу, К. Альдерфер, Фредрик Герцберг, Девід Мак-Клелланд, ними була зроблена спроба створити єдину схему ієрархії мотивів в поведінці людини, їх турбувало питання – чому маючи одночасно декілька потреб, людина задовольняє їх в певній послідовності.

Створюючи свою теорію мотивації в 40-і роки 20 сторіччя, А. Маслоу визнавав, що люди мають безліч різних потреб. Він вважав, що ці потреби можна розділити на п'ять основних категорій: фізіологічні потреби, потреби в безпеці, потреби належності і причетності, потреби визнання і самоствердження. По теорії А. Маслоу всі ці потреби можна розташувати у вигляді строгої ієрархічної структури. На його думку задоволення потреб вищих рівнів можливе лише за умови задоволення нижчих [4, с.73]

Теорії К. Альдерфера також заснована на урахуванні трьох груп потреб: потреби існування; потреби зв'язку; потреби зростання в його теорії також має місце ієрархічна структура потреб. Однак, він відкидає твердження, жорсткого переходу сходинок потреб лише знизу вгору, а припускає рух також згори донизу якщо незадоволені потреби вищого рівня.

Теорія двох факторів Ф. Герцберга ґрунтується на зв'язку ефективності та якості роботи співробітників із факторами, що нерівнозначні в процесі задоволення потреб: занепокоєння і незадоволення працею і винагородою (гігієнічні фактори, необхідні для побудови бази підтримки розумного рівня мотивації працівників: спосіб керування; стосунки з безпосереднім керівником, співробітниками чи підлеглими; умови праці; заробітна плата; статус; безпека які спрямовані на формування мотивації але відсутність яких зазвичай не викликає негативних емоцій) та мотивуючі фактори (досягнення, визнання успіху; інтерес до роботи і завдання, відповідальність; професійна кар'єра) [5].

Іншою теорією мотивації, що робила основний наголос на потреби вищих рівнів, була теорія Давида Мак-Клелланда. Він вважав, що людям притаманні три потреби: влади, успіху і причетності. Потреба влади виражається як потреба впливати на інших людей [6, с.42-43].

Процесуальні теорії аналізують те, як людина розподіляє зусилля і як обирає вид поведінки. Згідно процесуальних теорій, поведінка являється функцією сприйняття та очікування, які пов'язані з конкретною ситуацією, і можливих наслідків обраної особистістю типу поведінки. Основними процесуальними теоріями мотивації являються теорія очікування В. Врума, теорія справедливості С. Адамса і модель Портера Лоулера [7, с.20].

Теорія очікувань своїм корінням сягає у тридцять роки і пов'язана з працями К. Левіна. Проте основним розробником концепції очікувань стосовно поведінки людини і її мотивації слід назвати В. Врума.

Теорія очікувань підкреслює важливість трьох взаємозв'язків: затрати праці – результати; результати – винагорода; валентність (міра задоволення винагородою). Приймаючи рішення з приводу того, що робити і які зусилля витратити, людина передовсім має відповісти на запитання: навіщо треба

це робити, що вона отримає внаслідок успішного виконання роботи, наскільки цінною буде винагорода [8, с.39-40].

Отже, згідно з цією теорією інтенсивність праці робітника напряму залежить від почуття в справедливій їй оплаті. Завдання керівництва підприємства полягає в тому, щоб пояснити працівникам, які одержують меншу винагороду, що в міру досягнення вищої результативності винагорода буде зростати.

Список використаних джерел:

1. Гриньова В.М., Грузина І.А. Проблеми мотивації праці персоналу підприємства. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2007. 184 с.
2. Колот А.М. Мотивація, стимулювання, й оцінка персоналу. Київ, 1998. 224 с.
3. Нестерчук В.П. Організація та мотивація праці. Київ, 1999. 88 с.
4. Семикіна М.В. Мотивація конкурентоспроможної праці: теорія і практика регулювання: монографія. Кіровоград, 2003. 426 с.

5. Капустянський П.З. Мотивація праці персоналу сучасних організацій (організаційно-управлінський аспект). Київ, 2007. 155 с.
6. Кір'ян Т.М. Мотивація людського капіталу до продуктивної праці. Київ, 2008. 416 с.
7. Эффективная мотивация персонала. Как добиться максимум результата при минимуме затрат. Минск: Харвест, 2007. 256 с.
8. Колот А.М. Мотивація персоналу. Київ, 2002. 337 с.

The article considers the genesis and features of the formation of motivational theories, their role and importance in the process of personnel management of the food industry. As well as the influence of motivational factors on the efficiency of staff.

Key words: needs, motive, motivation, stimulus, reward, stimulation, material stimulation, semantic theories of motivation, procedural theories of motivation.

Отримано: 13.10.2021

УДК 005.095

С. Я. Вітрук, магістрант 2 курсу природничо-економічного факультету

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ МЕНЕДЖЕРА З ПЕРСОНАЛУ ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

У статті розкрито сутність діяльності менеджера з персоналу, розглянуто способи формування професійної моделі сучасного менеджера організації, запропоновано рекомендації щодо підвищення ефективності діяльності менеджера.

Ключові слова: організація діяльності, менеджер, управління, підвищення ефективності.

Обґрунтування проблеми. В умовах сьогодення, коли на ринку праці ключовою особою підприємницької діяльності являється саме керівник, який здатний діяти у критичній ситуації, брати на себе відповідальність, бути прикладом для своїх підлеглих не можливо, не звернути увагу на пошуки шляхів вдосконалення роботи менеджерів. Соціально-орієнтована ринкова система висуває на передній план проблему якісної управлінської праці, яка набуває ключового значення. З поміж основних теоретичних і прикладних проблем сьогодення чільне місце належить саме формуванню професійної моделі сучасного менеджера організації. Ефективність функціонування підприємства, насамперед, залежить від людського фактору, кваліфікаційного рівня, інтелектуального потенціалу та здібностей спеціалістів і керівників, їх взаємодії. Удосконалення організації праці менеджера ототожнюють з поліпшенням всієї системи управління організацією та підвищення ефективності її діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань організації праці менеджера з персоналу, займалися О. Кузьмін, Л. Балабанова, А. Сардак, Ф. Тейлор, А. Степанов, І. Разумов, Е. Розмирович, А. Маршала, П. Керженцев, О. Доровський, Ф. Гілберт, Н. Вітке, А. Богданов та інші.

Проте, за умов сьогодення існує потреба узагальнення накопиченого досвіду щодо організації праці менеджера, вдосконалення системи організації праці, системи організації праці, для раціонального використання трудових ресурсів.

Мета статті – у теоретичній розробці покращення організації праці менеджера з персоналу та підвищенням його ефективності.

Організація праці базується на суспільних законах (закон розподілу праці, закон кооперації праці та ін.) і суб'єктивних організаційних принципах (принцип ритмічності, принцип пропорційності, принцип безперервності та ін.). Організація праці є об'єктивною необхідністю і невід'ємною складовою трудової діяльності людини, яка має сприяти вдосконаленню всіх процесів праці, виробничих структур для досягнення найвищої ефективності суспільного виробництва [1].

Керівники підприємств відзначають, що організована на науковій основі праця є ключовим чинником зростання її продуктивності і зниження витрат виробництва, що в подальшому становить підґрунтя для конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів ринкової економіки [2].

Керівники багатьох підприємств прагнуть перейняти ефективні японські та американські методи організації праці,

але при цьому не звертають уваги на відмінності в соціально-економічних, культурних та правових умовах, в яких функціонує іноземне та вітчизняне підприємство, що в підсумку перешкоджає досягненню бажаного результату [3].

Адже Українська етнопсихологія фіксує взаємодію двох типів культури:

- «хліборобської», якій властива м'якість, толерантність, чуйність, душевна теплота, поблажливості, мрійливість, милосердя;
- «рицарської» (козацької), якій властиві діловитість, рішучість, наполегливість, врівність слову, практичність, конкретність, справедливості.

Тому в українській моделі менеджменту необхідно враховувати особливості масової «хліборобської» складової національного характеру, але будуватися вона повинна на цінностях «рицарської». Становлення українського менеджменту як ефективної практики не можливе без другого вродження рицарської культури.

Отже, ми розуміємо, що організація праці на підприємстві здійснюється в конкретних формах, багатоманітність яких залежить насамперед від систем організації виробництва, психофізіологічних чинників, умов зовнішнього та внутрішнього середовища, особливостях національного та культурного характеру.

Організація праці та її якісне практичне використання лягає на плечі менеджера, у розпорядженні якого підлегли довірені йому, відповідальність за них та за їхню роботу.

Результативність роботи управлінця залежать не лише від діяльності підлеглих і апарату управління, але від організації власної праці. Менеджер повинен обирати оптимальні варіанти управлінських рішень та організувати їх, раціонально розподіляти час.

До професійних якостей менеджера, відносять: професійну і управлінську компетентність; здатність ефективно діяти в умовах ринку; вміння стратегічно і аналітично мислити, передбачати наслідки рішень; вміння здійснювати всебічний аналіз ситуації; здатність приймати рішення в умовах ризику і невизначеності; вміння працювати в команді; стресостійкість та володіння собою; організаторські та комунікативні здібності; впевненість в собі і організації; креативність, творчі здібності.

Усі ці якості можна виробити і звичайно ж вдосконалити шляхом виявлення відсутніх та визначенням напрямків їх підвищення.

Насамперед варто виокремити:

- просування за службою;
- забезпечення прийнятного рівня освіти;
- набуття практичного досвіду;
- підвищення кваліфікації працівників управління;
- провадження періодичної атестації.

Розглядаючи просування за службою, розуміють не лише кар'єрне зростання управлінця в гору, але й переміщення його в межах тієї ж посадової категорії з можливою зміною розмірів заробітної плати та з розширенням виконуваних функцій і повноважень. Адже існує проблема, Б. Будзан, досліджував особливості українського менеджменту, зазначає, що на українських підприємствах розмір заробітної плати більшості управлінців не залежав від результатів їхньої діяльності а просто однаковий для всіх.

До ключових факторів, що визначають ефективність праці в управлінні, є також освіта. Висока освіта управлінських працівників позитивно відбивається на їхній участі у винахідництві і раціоналізації – працівник з більш високим рівнем освіти вносить у поліпшення економіки свого підприємства більший внесок, прискорює науково-технічний прогрес і широко використовує його результати у виробництві. Забезпечення прийнятного рівня освіти керівника мусить бути чітко встановленим, щоб відсіяти некомпетентних управлінців з відсутнім багажем необхідних знань.

Керівникам необхідний і достатній практичний досвід. Дотримання цієї умови, як і попередньої, досягається кропіткою діяльністю служб із підбору персоналу і слугує вихідним пунктом у підвищенні ефективності управлінської праці.

Щоб підтримувати освіту і досвід на прийнятному рівні і перетворити в постійно діючий фактор підвищення ефективності праці, необхідно їх систематично вдосконалювати. Мова йде про систему підвищення кваліфікації працівників. Підвищення кваліфікації спрямоване на удосконалювання і поглиблення знань, умінь і навичок працівника в конкретному виді діяльності.

Також стимулюючи роль у підвищенні ефективності праці менеджерів виконує їх періодична атестація. Основна мета атестації – виявити здібності того чи іншого працівника, визначити міру його винагороди. При цьому активізується почуття відповідальності і спонукає його до більш повного використання своїх здібностей і досягнення кращих результатів у праці. Атестація дозволяє більш обґрунтовано вирішувати питання щодо просування працівників службою.

З кожним роком усі ці рекомендації активно аналізуються, вдосконалюються та починають практикуватися на українських підприємствах. Проте підвищення ефективності праці менеджера з персоналу не обмежуються лише цим.

Науковець А. Новак, наголошує на національній особливості українського управління та менеджменту загалом. Оскільки Японія, США, Німеччина та інші розвинуті країни стали економічними гігантами насамперед тому, що їхні економічні моделі сформовані виходячи з природних національних особливостей кожної країни, що відповідає їхній унікальності. Це насамперед їхні культурно-вікові та історичні особливості, що формувалися віками, їхні традиції та

звичаї, що відіграють важливу роль у діяльності безпосередньо кожного громадянина. Тому варто задуматися і врахувати власні етнічні особливості та використати їх у економічній діяльності [4].

Не варто забувати і про вдосконалення виробничої структури організації, про раціональну організацію самого виробництва і праці загалом, у тому числі управлінського персоналу, а також оптимізації організаційної структури, форм і методів управління.

Висновки. Активність і успіх діяльності будь-якої організації насамперед залежить від роботи керівника. Ефективна праця менеджера – це загальний комплекс науки і мистецтва, тісне поєднання майстерності, якій потрібно навчатися, і таланту організатора, з який потрібно вдосконалювати і розвивати.

Жодне підприємство не може існувати без менеджера. Зі створенням підприємства, з'являється потреба в управлінні його діяльністю. Тому професія менеджера користується найбільшим попитом на ринку праці. Під ефективність конкретного менеджера розуміється цілий комплекс знань, умінь, навичок, необхідних для успішного виконання управлінських функцій, а також передбачає розкриття сильних особистісних якостей і подальше їх використання з вигодою для себе і організації.

Отже, для вдосконалення організації праці менеджера необхідно покращувати структуру керованої системи, весь управлінський процес, методи і процедури управління, техніку та прийоми здійснення управлінських функцій, питання регламентації й мотивації управлінської праці, підбір та розстановку кадрів. І очевидно, що варто враховувати насамперед особливості українського менталітету, духовність та культуру, прив'язати їх до раціональної схеми використання методів покращення праці управлінців і на виході отримати найбільш ефективну та продуктивну форму організації діяльності менеджера з персоналу.

Список використаних джерел:

1. Скібіцька Л.І. Організація праці менеджера: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 360 с.
2. Брусенцева О.А. Конкурентоспроможність персоналу як складова конкурентоспроможності підприємства. *Науковий вісник УМО*. 2017. Вип. 3. URL: http://umo.edu.ua/images/content/institutes/imp/vydannya/visnyk_umo/ekonomika/V_3/%D0%91%D1%80%D1%83%D1%81%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%B2%D0%B0.pdf
3. Уманська В.Г. Особливості організації, контролю та нормування праці в умовах ринкової економіки. *Економіка і суспільство*. 2017. №9.
4. Новак А.Я. Як підняти українську економіку. Київ: Гнозис, 2006. 253 с.

The article reveals the essence of the personnel manager, considers ways to form a professional model of a modern manager of the organization, offers recommendations for improving the efficiency of the manager.

Key words: organization of activity, manager, management, increase of efficiency.

Отримано: 13.10.2021

УДК 657:631.1

Л. С. Гладкоско, студентка 4 курсу природничо-економічного факультету

РОЛЬ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ В ЗДІЙСНЕННІ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ЗМІН НА ПІДПРИЄМСТВІ

Сучасні умови розвитку національної економіки характеризується нестабільністю, високою конкуренцією. Тому для ефективного управління підприємством необхідна релевантна інформація, представлена у систематизованому вигляді, придатна для аналізу та прийняття відповідних управлінських рішень. Крім того сучасні економічні умови висувають нові вимоги до організації обліку та звітності на підприємствах з урахуванням того, яка інформація необхідна для потреб управління та регулювання діяльності.

Ключові слова: управлінський облік, бухгалтерський облік, організація управлінського обліку, облік витрат.

Методологічно та організаційно бухгалтерський облік поділяється на фінансовий і управлінський. Ці дві взаємопов'язані сфери єдиної системи обліку, кожна з яких має своє призначення і відіграє свою роль в управлінні підпри-

ємством, у забезпеченні необхідною інформацією різних користувачів.

Організація управлінського обліку передбачає необхідність урахування низки факторів, що носять першочер-

говий вплив та зумовлені специфікою діяльності суб'єкта господарювання. Кожне підприємство розробляє систему управлінського обліку виходячи із власних потреб і специфіки роботи [5].

Ефективність ведення управлінського обліку потребує: забезпечити фахівців усією необхідною інформацією, оскільки за неповного володіння інформацією управлінський облік утрачає будь-який сенс; а також розробити специфічну для кожного підприємства методологію.

Така методологія повинна включати параметри управлінського обліку, облікову політику, форми звітності, процедури отримання інформації.

Принциповою особливістю управлінського обліку є його оперативність, яка дає змогу аналізувати діяльність підприємства щодня. Затрати на розроблення та подальшу експлуатацію облікової системи не повинні перевищувати економічну вигоду від її впровадження, тому необхідно визначити, яку саме і наскільки деталізовану інформацію потрібно відобразити у звітах.

Внутрішня управлінська звітність повинна бути:

- а) оперативною, короткою (але достатньою) і корисною, тобто поданою саме тоді, коли вона необхідна для прийняття конкретних управлінських рішень, і без зайвої інформації, щоб можна було оперативно оцінити її зміст;
- б) доцільною, достовірною та об'єктивною;
- в) адресною та зрозумілою, тобто керівники центрів відповідальності повинні отримувати звітність, що містить ту інформацію, у якій зацікавлені саме вони;
- г) порівняною з іншими звітами та аналітичною, тобто керівник повинен мати можливість проаналізувати звітність, затративши мінімум часу.

Основними проблемами під час формування концепції сучасного управлінського обліку для українських підприємств є впровадження нових систем обліку витрат і розроблення нових підходів до калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг). Проблемами функціонування управлінського обліку на українських підприємствах є [3]:

- а) вибір варіанту побудови системи;
- б) робота над побудовою системи управлінського обліку фінансового департаменту;
- в) відсутність продуманої організаційної структури підприємства, невизначеність із виконавцями та користувачами інформації призводиться до конфлікту даних та неможливості не тільки отримувати результати роботи, але й здійснювати їх контроль;
- г) невизначеність кваліфікаційних вимог до спеціалістів, які відповідають за постановку та ведення управлінського обліку;
- д) складність у технічному функціонуванні системи.

Також слід відзначити, що суттєвим гальмом поширення управлінського обліку в країні залишається відсутність чіткого визначення переліку складників даного обліку. Завдяки управлінському обліку бухгалтер за потребою, крім власне обліку та калькулювання собівартості продукції, займається нормативним плануванням, економічним аналізом та підготовкою управлінських рішень [5].

Вирішення проблем управлінського обліку необхідно здійснювати й на рівні держави: допомога у формуванні

єдиної методологічної бази управлінського обліку, яка повинна бути тісно пов'язана з процесами вдосконалення корпоративного управління; формування «прошарку» кваліфікованих професіоналів у сфері управлінського обліку [3].

Що стосується впровадження системи управлінського обліку, то для успішного здійснення цього процесу необхідні три невід'ємні складники:

- спеціальні ресурси для реалізації цього завдання;
- фахівці;
- участь у процесі постановки.

Процес упровадження (вдосконалення) системи управлінського обліку необхідно проводити обмірковано, поетапно, з оцінкою ефективності кожної стадії і ретельним плануванням наступної, оскільки витрати на вдосконалення системи управління повинні призвести до безперечного і відчутного ефекту для підприємства. Обов'язковою умовою дієвості системи управлінського обліку є взаємозгодженість роботи всіх служб і підрозділів підприємства, постійна командна співпраця у напрямі реалізації узгоджених загальних цілей підприємства. Відсутність одного з вищевказаних заходів унеможливає функціонування цілісної системи управлінського обліку [4].

Отже, поступове становлення та розвиток управлінського обліку є одними з напрямів удосконалення вітчизняної системи обліку та звітності як ключового інформаційного інституту в забезпеченні конкурентоспроможності національної економіки. Для поліпшення діяльності підприємств необхідно більше уваги приділяти обґрунтованому поетапному процесу підготовки та прийняття управлінських рішень.

Список використаних джерел:

1. Голов С.Ф. Проблеми та перспективи реформування бухгалтерського обліку в Україні. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2011. №11. С. 15-23.
2. Довжик О.О. Роль управлінського обліку та проблеми його впровадження на підприємствах. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2012. №2. С. 174-179.
3. Дмитренко А.В. Роль управлінського обліку та проблеми його впровадження на підприємствах. *Економіка і суспільство*. 2017. №13. С. 1353-1358.
4. Дяків В.В. Управлінський облік в Україні – реалії сьогодення. *Економіка АПК*. 2010. №8. С. 76-80.
5. Матвієнко Г. Внутрішня управлінська звітність. *Баланс*. 2011. №15. С. 31.
6. Скрипник Н.В., Скрипник М.Є. Роль та місце управлінського обліку в системі управління підприємством. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2010. №1.

Modern conditions for the development of the national economy are characterized by instability and high competition. Therefore, for effective management of the enterprise requires relevant information, presented in a systematic way, suitable for analysis and appropriate management decisions. In addition, modern economic conditions put forward new requirements for the organization of accounting and reporting in enterprises, taking into account what information is needed for the needs of management and regulation.

Key words: management accounting, accounting, organization of management accounting, cost accounting.

Отримано: 13.10.2021

УДК 33.1(075.8)

І. О. Головатий, магістрант 2 курсу природничо-економічного факультету

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДПРИЄМСТВА

Розглянуто основні напрями удосконалення розвитку організаційної культури. Досліджено, що взаємодія стратегій конкурентоспроможності та рівня культури підприємства формує дев'ять можливих варіантів стратегії розвитку культури підприємства. Встановлено, що найбільшої інтенсивності управлінського впливу вимагає від керівництва стратегія зростання та стратегія скорочення.

Ключові слова: організаційна культура, розвиток, стратегія, конкурентоспроможність.

Організаційна культура підприємства унікальна для кожного підприємства. Організаційна культура підприємства – це могутній стратегічний інструмент, який дозволяє

зробити бізнес-ідею реалізованою, орієнтувати всі підрозділи та персонал на досягнення спільних цілей. Це сукупність формальних і «неписаних» норм або стандартів пове-

дінки, яким підкоряються всі співробітники, структура влади та її компетентність, система винагород і способів їхнього розподілу, цінності, базисні переконання, що розділяються працівниками. Управління організаційною культурою підприємства покликано якісно змінити підхід до розуміння й регулювання процесів, що протікають у ньому, і, насамкінець, його адаптації до умов ринку.

Дослідженню проблематики організаційної культури присвячені роботи й українських вчених, а саме О.А. Грішнової, Г.А. Дмитренка, В.А. Свтушевського, А.М. Колота, Г.В. Назарової, О.Ф. Новікової, Л.Г. Панченка, С.Р. Пасеки, М.В. Семикіної, В.І. Скуратівського, Г.Л. Хапта, А.В. Шегди та ін.

Організаційна культура стає сучасною ідеологією управління, яка здатна охопити усі сфери діяльності підприємства [1-3]. Відомо, що розробка системи управління розвитком організаційної культури підприємства повинна здійснюватися з врахуванням взаємного впливу декларованих культурних переваг (цінностей, норм і установок) і реальної поведінки працівників, які є носіями культури. З одного боку організаційна культура підприємства формується під впливом працівників підприємства, з іншого боку, культура підприємства впливає на їхню поведінку і взаємини.

Зважаючи на це, організаційна культура підприємства покликана стабілізувати відносини членів підприємства і неявним способом приводити норми їхньої поведінки у відповідність. Фактична поведінка працівників підприємства приводить до поступової зміни основних елементів культури.

Тому організаційна культура, будучи об'єктом управління, сама впливає на керуючу підсистему. Інтенсивність такого впливу буде визначатися силою культури, тобто ступенем її впливу на діяльність підприємства в цілому. Це означає, що керівна підсистема не може не враховувати вплив культури і зобов'язана усвідомлено підходити до вибору напрямку розвитку культури, тому що від цього вибору буде залежати доля всього підприємства.

Проведені дослідження засвідчили, що при низькому рівні організаційної культури, який в першу чергу проявляється у слабкій культурі управління, стратегію виходу на зовнішній ринок у тому вигляді, як її заплановано, неможливо реалізувати. Неузгодженість запланованих змін та сили культури підприємства призводить до того, що здійснення стратегії буде пов'язано з дуже високим, підчас неприпустимим ступенем ризику. Це питання може бути вирішено двома шляхами: адаптацією стратегічних цілей до фактичної сили культури, або розвитком сили організаційної культури підприємства до необхідного для реалізації стратегії рівня.

Тобто можна зробити висновок, що вибір шляху розвитку організаційної культури залежить від існуючого її рівня та обраної стратегії конкурентоспроможності. Існує як мінімум три узагальнених варіанти стратегії конкурентоспроможності: зростання, стабілізація та скорочення. Успішність таких стратегічних напрямків, очевидно, певною мірою залежить від рівня культури, що існує на підприємстві.

Таку залежність відображено на рисунку, де взаємодія стратегій конкурентоспроможності та рівня організаційної культури підприємства формує дев'ять можливих варіантів стратегії розвитку культури підприємства.

РІВЕНЬ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДПРИЄМСТВА	Високий	СТРАТЕГІЯ ПЕРЕДАЧІ КУЛЬТУРИ	СТРАТЕГІЯ ПІДТРИМКИ КУЛЬТУРИ	СТРАТЕГІЯ ВІДТВОРЕННЯ КУЛЬТУРИ
	Середній	СТРАТЕГІЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ	СТРАТЕГІЯ ДИФЕРЕНЦІЙНОГО РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ	СТРАТЕГІЯ АДАПТАЦІЇ КУЛЬТУРИ
	Низький	СТРАТЕГІЯ ПЕРЕТВОРЕННЯ КУЛЬТУРИ	СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ	СТРАТЕГІЯ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ
	Скорочення		Стабілізація	Зростання
СТРАТЕГІЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ				

Рис. 1. Матриця вибору стратегії розвитку організаційної культури підприємства

Стратегія зростання у сполученні з низьким рівнем культури передбачає стратегію формування організаційної культури. Це означає, що керівництву фактично необхідно з нуля створити нову систему цінностей, яка б забезпечила корпоративний дух, такий необхідний для періоду зростання. Стратегія формування передбачає розвиток всіх форм прояву культури, але найбільше значення у даному випадку належить глибинному рівневі.

Це означає, що формування культури починається з формулювання філософії, цінностей підприємства, загальних цілей для всіх учасників підприємства та його місії. Помилки на цьому етапі критичні та можуть привести до економічного краху підприємства. Та ж сама стратегія зростання у випадку, коли рівень організаційної культури середній, може зумовити стратегію адаптації культури, тобто стратегію проведення часткових змін. У випадку, коли організаційна культура підприємства сильна, найбільш доцільною є стратегія відтворення культури, коли на знов створених підрозділах відтворюються ті культурні цінності, що сприяли успіху до теперішнього часу.

Стратегія стабілізації у сполученні з низьким рівнем організаційної культури зумовлює обрання стратегії розвитку культури, яка передбачає посилення культури за всіма елементами з метою закріплення досягнутих ринкових позицій та недопущення їх втрати внаслідок недоліків культури. Якщо рівень організаційної культури підприємства середній, то найбільш доцільною є стратегія диференційного розвитку, яка передбачає розвиток культури за окремими елементами, сила яких недостатня. У випадку, коли організаційна культура сильна, необхідний рівень інтенсивності управлінського впливу мінімальний. Стратегія управління розвитком культури – стратегія підтримки, яка фактично означає створення таких умов, за яких би існуючий рівень культури не змінювався.

Вибір стратегії управління розвитком організаційної культури у випадку, коли підприємство орієнтоване на скорочення бізнесу у певній галузі ускладнюється тим, що скорочення, як правило, не означає припинення існування підприємства, але зміну сфери діяльності або продуктової політики. З урахуванням цього можна сказати, що стратегія скорочення у поєднанні з низьким рівнем культури передбачатиме перетворення організаційної культури підприємства, тобто уникнення існуючих недоліків культури бізнесу, що скорочується, та створення нових культурних цінностей у бізнесі, що розпочинає існування.

Середній рівень організаційної культури у даному випадку зумовить вибір стратегії інноваційного розвитку культури, тобто акцентування управлінського впливу на такому елементі культури, як інноваційна культура, що забезпечить підприємству додатковий інструмент адаптації до умов господарювання у новій галузі. У випадку, коли сила організаційної культури висока, то вона стає значною конкурентною перевагою та обов'язково повинна бути використана при розробці нових напрямків бізнесу, тобто найбільш доцільною в даному випадку є стратегія передачі організаційної культури.

Таким чином, будь-яка конкурентоспроможна стратегія передбачає розвиток організаційної культури, але ступінь та спрямованість управлінського втручання буде різнитися в залежності від обраної стратегії та існуючої сили культури підприємства.

Список використаних джерел:

- Грібах О.О. Організаційна культура підприємства для підвищення його конкурентних переваг. *Вісник СВЕМ*. 2013. №1 (14). С. 104-112.
- Кравченко В.О. Організаційна культура як складова конкурентних переваг підприємства. *Науковий вісник ОНЕУ. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. Науки: економіка, політологія, історія*. 2015. №8 (228). С. 70-83.
- Лаврук О.С. Формирование и развитие организационной культуры предприятия. *Buletinul Științific al Universității de Stat «Bogdan Petriceicu Hasdeu» din Cahul. Științe Economice*. 2015. №1 (13). Р. 109-120.
- Організаційна культура. Вікіпедія: Вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Організаційна_культура.

5. Тарасюк В.Д. Елементи та фактори формування організаційної культури підприємства. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Экономика и управление»*. 2009. Т. 22 (61). №2. С. 333-340.

The main directions of improving the development of organizational culture are considered. It is investigated that the interaction of strategies of competitiveness and the level of en-

terprise culture forms nine possible variants of the strategy of enterprise culture development. It is established that the greatest intensity of managerial influence is required from the management by the growth strategy and the reduction strategy.

Key words: organizational culture, development, strategy, competitiveness.

Отримано: 13.10.2021

УДК 338.48-6:24

В. Григоришена, студентка 3 курсу природничо-економічного факультету

РЕЛІГІЙНІ ЦЕНТРИ БУДДИЗМУ

У статті проведено аналіз релігійних центрів буддизму. Схарактеризовано, що буддизм – це найдавніша зі світових релігій, яка зародилася в VI-V ст. до н. е. в Індії і поширилася в Південній, Південно-Східній і Центральній Азії та на Далекому Сході.

Ключові слова: буддизм, релігія, туризм, релігійний туризм, паломництво, релігійні центри.

Актуальність теми дослідження. Буддизм – одна з глобальних релігій людства, яку сповідують сотні мільйонів людей. У різних частинах земної кулі і сьогодні продовжують виникати нові буддистські общини, споруджуються храми. Для туристичної індустрії у наш час важливо розкрити повний спектр буддизму як релігії, яка несе у собі особливості життя та традицій людей.

Аналіз досліджень з даної теми. Сучасні дослідження в галузі східних релігійно-філософських вчень відкрили для західної людини багато аспектів і специфічних рис духовного Сходу. Важливість дослідження розвитку буддизму як віровчення, його значення для релігійного та паломницького туризму проаналізовано в працях українських та зарубіжних вчених, як: М.П. Мальська, А.Ю. Александрова, Л.С. Васильев, А. Бешем та інші.

Мета даного дослідження полягає в тому, щоб проаналізувати та дослідити розвиток релігійних центрів буддизму на сьогоденній день як феномен релігійного туризму.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Дослідження проблеми буддизму пов'язане з цілою системою обставин, що роблять ці дослідження непростою і предметно специфічними:

- по-перше, буддизм, як світова релігія, навіть порівняно з християнством чи ісламом, виділяється особливою строкатістю та величезною поліфонією форм, напрямків, шкіл, сект, релігійних партій та організацій, кожна з яких дещо урізноманітнює ставлення буддизму до основних економічних категорій, явищ та процесів;
- по-друге, буддизм, за своєю суттю, є релігією надзвичайно змістовно пластичною і здатною асимілювати в себе елементи інших релігій та культур;
- по-третє, історія розвитку буддизму охоплює понад дві з половиною тисячі років, що, відповідно, диференціює ставлення цієї релігії до різних аспектів економічного життя людини;
- по-четверте, фактично, не існує єдиного першоджерела буддизму: існує величезна кількість буддистських джерел, які класифікують на канонічні та неканонічні, що різняться мовами, школами та країнами і, відповідно, нюансами в тлумаченні різних явищ у житті людини;
- по-п'яте, як вважають буддологи, буддизм являє собою унікальну релігію оскільки він не належить ні до монотеїстичних, ні до політеїстичних релігій, а тому чітко визначити його компендіум та зоставити з основними принципами ринкової економіки дуже непросто;
- по-шосте, буддизм необхідно сприймати не лише як традиційну релігію, а як унікальну етичну систему, спосіб життя, що зорієнтований на досягнення специфічних особистісних цілей.

Вклад основного матеріалу. Причиною виникнення буддизму називають кризу традиційного ведичного брахманізму в середині I тисячоліття до н.е. Місце зародження буддизму – північно-східна Індія – була форпостом альтернативних релігійно-філософських рухів, які підтримувалися станом воїнів-кшатріїв для боротьби за владу із жерця-

ми-брахманами. Відповідно, соціальною опорою буддизму в Індії стали воїни, а точніше їхні лідери – правителі раджі. Сам Будда Гаутама також походив зі стану воїнів. Головна мета буддизму – нірвана (просвітлення). З досягненням нірвани припиняється дія закону карми, і віруючий звільняється від колеса перероджень.

Будда пішов з життя у віці 80 років. Перед своєю смертю він сказав: «Боротьба з горем і стражданням, знищення горя і страждання – це все, чого я навчаю».

Буддизм поряд з індуїзмом базується на концепції реінкарнації, тобто переродження. Згідно цієї концепції благі вчинки ведуть до хорошої карми, погані – до поганої. Але буддистське трактування відрізняється запереченням вічності душі.

Паломницькі місця пов'язані з етапами життєвого шляху Будди. Є вісім центрів шанування Будди, чотири з них є головними для віруючих: Лумбіні (Непал), Бодхгая (Індія), Кушинагара (Індія), Сарнатх (Індія).

Чотири головних центру шанування Будди:

- На території сучасного містечка Лумбіні (Непал) в 543 р. до н.е. народився Сіддхартха Гаутама. Поруч знаходяться руїни палацу, де він жив до 29 років. В Лумбіні знаходиться більше 20 монастирів.
- Бодхгая (штат Біхар, Індія) знаходиться в 12 км. від відомого центру індуїстських паломників Гая. Саме тут Будді було послано просвітлення. Центром залучення паломників є Махабодхі Мандір, храм, що знаходиться на тому місці, де Будда отримав просвітлення.
- Сарнатх (штат Уттар Прадеш, Індія) розташований в 6 км. на північ від р. Варанасі. Тут Будда прочитав свою першу проповідь про чотирьох благородних істинах.
- Кушинагара (штат Уттар Прадеш, Індія) знаходиться біля містечка Горакхпур, тут Будда залишив своє тіло у віці 80 років.

Інші центри шанування Будди:

- Раджгар (штат Біхар, Індія), де Будда повідав світові своє вчення про порожнечу. Тут розташована печера, де проходив перший буддистський собор.
- Вайшалі (штат Біхар, Індія), тут Будда читав свої проповіді, в тому числі вчення про природу Будди, і передбачив свій швидкий відхід з земного світу.
- У штаті Махараштра знаходяться печерні храми Аджанти і Еллори. Всього 29 храмів, споруджених в скельних породах ущелини, нависаючого над річкою.

Основний паломницький центр Тибету – його столиця, місто Лхаса. У Лхасі знаходиться палац Потала, колишня резиденція далай ламі. У Лхасі існують три кільця (кола), за якими віруючі паломники здійснюють обхід святих місць.

Другий за величиною місто Тибету – Шигацзі, знаходиться на трасі Катманду – Лхаса. Тут туристи відвідують монастир Ташилунгпо, резиденцію панчен ламі.

Одним з найшанованіших місць в Японії є місто На-ра. На території 525 га розташовані кілька буддистських і синтоїстських храмів і кумирен. Найбільш відомий – Великий східний храм – буддистський храм, в якому знаходиться одна з найбільших статуй Будди у світі і найбільша в Японії (висота 22 м).

Місто в Канді, де на березі штучного озера стоїть храм Святого зуба Будди, де зберігається зуб Будди. Місто Анурадхапура приваблює щороку тисячі паломників. Тут розташовані вісім святих місць, серед яких саджанець дерева-Бодхі.

У Таїланді перебувають понад 18 тис. буддистських храмів і монастирів. Найвідоміший – храм Смарагдового Будди, який розташовується на території королівського палацу. По дорозі від Бангкока до міста Канчанабурі знаходиться найвищий буддистський пам'ятник у світі – Пхре Пахтом Чеді.

В Україні найбільші громади та групи належать до тибетського напрямку буддизму. Саме до цього напрямку відноситься Шейчен-лінг (Ольгинка). Перший, і поки єдиний, що офіційно діє в Україні, буддистський монастир.

Висновки. Таким чином, підводячи підсумок всьому вищесказаному, можна зробити висновок, що найважливішим у вченні Будди його прихильники вважають те, що він відкрив сутність буття як страждання і водночас показав людям шлях звільнення від фізичного та морального болю і спасіння.

Люди, які відвідують країни, де сповідують буддизм, вражають численні буддистські храми, монастирі, величні скельні й печерні комплекси. Подорож мандрівника до таких місць відбувається з метою не тільки побачити культовий об'єкт поклоніння, а й осягнути очищення і таким чином здобути духовну цілісність, тому буддизм став джерелом натхнення для багатьох поколінь поетів, художників, вчених. Мільйони паломників з усього світу з'їжджаються в місця де є храми та статуї Будди, щоб перейняти неймовірну атмосферу. Поєднання різних видів та цілей робить подорож незабутньою і кожен, хто побував тут одного разу, обов'язково хоче повернутися туди ще раз.

УДК 657:631.1

А. А. Декабрська, студентка 4 курсу природничо-економічного факультету

МІСЦЕ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ В СУЧАСНІЙ ОБЛІКОВІЙ СИСТЕМІ

У статті висвітлена актуальність українського обліку в сучасній обліковій системі. Сучасне підприємство зі своєю складною структурою виробництва виступає в економіці динамічним об'єктом господарства і представляє закінчену систему з певними внутрішніми і зовнішніми цілями. Вони визначають склад і зміст інформації, котра формується і обробляється на підприємстві. Значення управлінського обліку полягає в тому, що він дозволяє системно розглянути всередині підприємства питання оперативного планування, контролю і обліку окремих видів діяльності. Основним критерієм дієвої системи є ефективне управління фінансовими і людськими ресурсами, а управлінський облік забезпечує для цього необхідний механізм.

Ключові слова: управлінський облік, бухгалтерський облік, облікова система, облік витрат, калькуляція.

В сучасних умовах необхідна ефективна система управлінського обліку для всіх підприємств, мета яких полягає в максимальному отриманні прибутку. Тому управлінський облік можна визначити як самостійний напрям бухгалтерського обліку підприємства, що забезпечує інформаційну підтримку системи управління підприємницькою діяльністю. Управлінський облік пов'язаний не тільки з калькулюванням собівартості, а з калькулюванням ціни реалізації, що має бути в пріоритеті при просуванні продукту на ринку і завоюванні вагомих позицій в бізнесі. У сучасних умовах ефективність управління виробничо-господарською діяльністю підприємства залежить від повноти, швидкості і якості інформаційного забезпечення його структурних підрозділів.

При цьому має бути забезпечений логічний взаємозв'язок переданих інформаційних даних з послідовністю виконання виробничих і управлінських функцій підрозділами. Як підтверджує практика, підприємства, що мають складну диверсифіковану виробничу структуру, особливо потребують своєчасної економічної і фінансової інформації, що допомагає оптимізувати витрати і фінансові результати, а відтак приймати обґрунтовані управлінські рішення.

Окремими питаннями, що потрапляють в сферу інтересів управлінського обліку, на сьогоднішній день можуть займатися окремі підрозділи підприємства, в якому немає системи управлінського обліку.

Це може бути аналіз економічної діяльності, проведений планово-економічним відділом підприємства, або оперативні звіти за обсягами виробництва і випуску, підготовлені виробничими підрозділами. Але вся ця інформація розосереджена між різними підрозділами та службами і немає можливостей для її повного та всебічного використання.

Список використаних джерел:

1. Бабкін О.В. Спеціальні види туризму: навч. посіб. Ростов-на-Дону: Фенікс, 2008. URL: <http://infotour.in.ua/babkin.htm>.
2. Стрелкова А.Ю. Буддизм та Ніцше: філософські паралелі: навчальний посібник. Київ: Східний світ, 2020. №1. URL: <https://oriental-world.org.ua/sites/default/files/Archive/2020/1-9.pdf>.
3. Колесник І. Пробудження в дзен-буддизмі як мета трансформаційного процесу: стаття. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2009. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/33788/29-Kolesnik.pdf?sequence=1>.
4. Александрова А.Ю. Міжнародний туризм: навчальний посібник. Москва: Луч, 2001. 470 с. URL: https://tourlib.net/books_tourism/aleks.htm.
5. Арвон А. Буддизм: навчальний посібник. Москва, 2005.
6. Любіцева О.О., Мезенцев К.В., Павлов С.В. Географія релігій: навчальний посібник. Київ: АртЕК, 1998. 504 с. URL: https://www.studmed.ru/lyubceva-oo-mezencev-kv-pavlov-sv-geografya-relgy_6d13bd9d85c.html.

The article analyzes the religious centers of Buddhism. It is characterized that Buddhism is the oldest of the world's religions, which originated in the VI-V centuries in India and spread to South, Southeast and Central Asia and the Far East.

Key words: Buddhism, religion, tourism, religious tourism, pilgrimage, religious centers.

Отримано: 13.10.2021

Управлінський облік, як упорядкована система виявлення, вимірювання, збору, реєстрації, інтерпретації, узагальнення, підготовки, надання важливої для прийняття рішень підприємства інформації та показників для управлінської ланки, допомагає отримати відповідь на питання, в якому стані знаходиться підприємство, як необхідно розподілити наявні ресурси, щоб підвищити ефективність діяльності, як організувати структурні підрозділи на ефективну роботу. У системі управлінського обліку консолідується інформація про витрати, доходи і результати діяльності для цілей управління в аналітичних розрізах. При цьому керівництво підприємства самостійно вирішує, в яких розрізах класифікувати об'єкти управління бізнесом. Перспективи його розвитку пов'язані з системним вивченням цих складових, а саме:

- 1) застосування нових методів обліку витрат відповідно до специфіки підприємства з метою прийняття обґрунтованих управлінських рішень на різних рівнях управління;
- 2) комплексною оцінкою ефективності прийняття рішень і формуванням звітності на основі фінансових і нефінансових показників із застосуванням сучасних комп'ютерних та інформаційних технологій;
- 3) виявленням основних інформаційних потреб управління і пошуком оптимальних шляхів їх вирішення, створенням управлінської звітності для кожного менеджера для моделювання сценаріїв розвитку подій;
- 4) розробкою нових методів стратегічного обліку, заснованих на методах економіко-математичного моделювання, спрямованих на зниження витрат і диференціацію продукції, конкурентному аналізі собівартості, аналізі структурних і функціональних чинників витрат;

- 5) обґрунтуванням системи збалансованих показників (BSC) і ключових показників ефективності діяльності підприємства (KPI) з урахуванням характеру і масштабів діяльності різних підприємств;
- 6) перетворенням управлінського обліку в конкурентну перевагу підприємства, його важливий нематеріальний актив.

Доцільно виділити такі основні підходи щодо сутності управлінського обліку [6, с.220-221]:

- 1) бухгалтерський. Управлінський облік – це підсистема бухгалтерського обліку, яка забезпечує управлінський апарат підприємства інформацією, необхідною для планування, управління та контролю діяльності;
- 2) інформаційний. Управлінський облік виступає інтегрованою системою підготовки інформації для прогнозування, планування, нормування та бюджетування витрат і доходів, витрат виробництва, їх контролю та аналізу з метою управління та вирішення проблем розвитку підприємства;
- 3) процесний. Управлінський облік – це постійний процес на підприємстві, який забезпечує управлінський апарат інформацією для планування, управління і контролю господарської діяльності. Цей процес полягає у виявленні, вимірюванні, зборі, аналізі, підготовці, інтерпретації, передачі і прийомі інформації, необхідної управлінському апарату для виконання його функцій;
- 4) комплексний. Управлінський облік – це комплексна наукова дисципліна. Він об'єднує декілька прикладних економічних наук: планування, організацію і управління виробництвом, нормування, бухгалтерський та управлінський аналіз тощо;
- 5) системний. Управлінський облік – це система внутрішньофірмового управління, що передбачає всі існуючі на підприємстві системи обліку.

Отже, роль управлінського обліку в інформаційній системі управління підприємством полягає в забезпеченні управлінських рішень релевантною інформацією на базі

постійного моніторингу. Постановка управлінського обліку має принципове значення в роботі підприємства. Це головний інструмент, за допомогою якого фінансовий директор має можливість реально оцінити обстановку і прийняти зважене рішення. Тому вірна і адекватна система управлінської інформації – це важливий інструмент, який збільшує ефективність роботи підприємства в декілька разів.

Список використаних джерел:

1. Белова І.М. Суть управлінського обліку та його місце в системі управління підприємством. *Інноваційна економіка*. 2015. №1. С. 240-245
2. Бруханський Р.Ф. Зміна управлінських парадигм як фактор розвитку бухгалтерського обліку: стратегічний аспект. *Облік і фінанси*. 2014. №8. С. 15-20.
3. Друри К. Управленческий учет для бизнес-решений. Киев, 2017. С. 655.
4. Нападковська Л.В. Управлінський облік. Київ: Книга, 2010. С. 544.
5. Пуцентейло П.Р. Обліково-аналітичне забезпечення діяльності підприємства. *Інноваційна економіка*. 2015. №3. С. 228-233.
6. Шайкан А.В. Бухгалтерський облік у прийнятті управлінських стратегічних рішень: монографія. 2009. С. 303.

The article highlights the relevance of Ukrainian accounting in the modern accounting system. A modern enterprise with its complex structure of production is a dynamic object of the economy in the economy and represents a complete system with certain internal and external goals. They determine the composition and content of information that is formed and processed in the enterprise. The value of management accounting is that it allows you to systematically consider within the enterprise issues of operational planning, control and accounting of certain activities. The main criterion of an effective system is the effective management of financial and human resources, and management accounting provides the necessary mechanism for this.

Key words: management accounting, accounting, accounting system, cost accounting, calculation.

Отримано: 13.10.2021

УДК 658.310.9

Д. Р. Дикий, магістрант 2 курсу природничо-економічного факультету

УПРАВЛІННЯ ТРУДОВИМИ КОНФЛІКТАМИ В ОРГАНІЗАЦІЇ

У статті схарактеризовано управлінський підхід до вирішення соціально-трудових відносин в організації. Описано застосування в управлінні структурних методів і міжособових способів вирішення соціально-трудових конфліктів.

Ключові слова: конфлікти в організації, соціально-трудові відносини процес розгортання конфлікту, методи та способи вирішення конфліктів.

Управлінські відносини – одна з найскладніших сфер соціальних відносин. Складаються вони у будь-якої соціальної групи і організації. Управління як один з найбільш складних видів соціальних відносин пов'язане з безліччю проблем і протиріч, які створюють передумови для конфліктів у цій сфері. Конфлікти як частина життя виникають у суспільстві між індивідами, організованими групами, інтереси яких протилежні. Уява про те, що конфліктів потрібно уникати, не повинна бути властива менеджменту. Такий погляд на проблему конфліктів тільки заважає займати правильну позицію при управлінні організацією.

Сучасний підхід до суті конфлікту розглядає його як неминучий, і навіть в деяких випадках необхідний елемент діяльності організації. Нерідко конфлікт має негативний характер. Іноді він може заважати задоволенню потреб окремої особи і досягненню цілей організації в цілому. Але в багатьох ситуаціях конфлікт допомагає виявити різноманітність точок зору, дає додаткову інформацію, допомагає виявити більше число альтернатив або проблем. Це робить процес ухвалення рішення групою ефективнішим, а також дає можливість людям виразити свої думки, задовольнити свої особисті потреби в пошані і владі.

Управління конфліктами є однією з основних напрямків вивчення конфліктології, так як вивчає саме середовище виникнення та розвитку конфлікту. Розгляд проблеми, пов'язаної з управлінням конфліктами та недопущенням нега-

тивних наслідків їх впливу досліджується у працях Л.М. Герасіної, Н.В. Гришиної, Т.В. Дуткевич, Л.М. Ємельяненко, М.І. Панова, М.В. Примуш та інших науковців. Автори визначають різні аспекти конфліктів та конфліктних ситуацій, а саме: конфлікти, що виникають під час ведення переговорів, психологічні аспекти конфліктів в управлінській діяльності, теоретичні засади управління конфліктами тощо.

Особливості запобігання конфліктних ситуацій в організації, зниження конфліктного потенціалу спільноти, тобто вплив управлінськими засобами на процеси спільної діяльності людей розглядалися В.С. Венедіктовою, Г.С. Гончаровою, Г.В. Жаворонковою, В.В. Жернаковою, О.В. Кузниченко, П.Д. Пилипенко, О.І. Процевським, В.Г. Ротань, Б.С. Стічинським, В.М. Толкуною, Н.М. Хуторян та інших дослідників.

У трактуванні Л. Козера, конфлікт – це боротьба за цінності та претензія на певний статус, владу і ресурси. З точки зору іншого американського автора К. Боулінга, конфлікт – це усвідомлені суперечність і зіткнення інтересів [1]. Зазначимо, що конфлікт характеризується як гостре зіткнення протилежних по своїй сутті позицій, поглядів тощо. Він виконує і важливу позитивну функцію: служить виразу незадоволеності або протесту, інформуванню конфліктуючих сторін про їх інтереси і потреби. За певних ситуацій, коли негативні взаємостосунки між людьми контрольовані, і принаймні одна із сторін відстоює не тільки

особисті, але й організаційні інтереси в цілому, конфлікти допомагають працівникам об'єднатись, мобілізувати волю, розум на вирішення принципово важливих питань, оптимізувати соціально-психологічний клімат у колективі.

Різноманітність конфліктних явищ у взаємовідносинах людей обумовлює багатоваріантність у психологічному трактуванні їх причин, а відтак і різні концептуальні підходи до їх розв'язання. Основними серед них є [4]:

1. *Мотиваційний*, де головною метою вважається усунення розбіжності в цілях, мотивах, цінностях учасників, формування орієнтації на організацію і співпрацю. Конфліктуючі сторони необхідно переконати у тому, що краще діяти разом, ніж поодиноці.
2. *Когнітивний*. Основна мета: створити спільну інформаційну основу, знайти спільну точку зору, пізнати себе як працівника даної організації. Конфліктуючі повинні усвідомити: «Ми всі прагнемо одного»
3. *Діяльнісний*. Метою є організація співпраці з правильним і чітким розподілом функцій, вимог до працівників, ефективна взаємодія та управління організацією.

Існує декілька ефективних способів управління конфліктними ситуаціями в умовах організації. Їх можна розділити на дві категорії: структурної та міжособистісної. Управляти конфліктною ситуацією теоретично може будь-який учасник, але практично такою можливістю володіють не всі, переважно це керівник або начальник. Суб'єкту управління не слід вважати причиною конфлікту просту відмінність у характерах людей. Звичайно, ця відмінність може виявитися причиною конфлікту в якомусь конкретному випадку, але вона – лише один із чинників, які можуть викликати непорозуміння.

Важливо зазначити, що для вирішення конфлікту необхідні такі чинники:

- 1) інституційний – існування у суспільстві механізмів для вирішення трудових суперечок у межах законодавчої, судової та виконавчої влади;
- 2) консенсуальний – наявність бажання дійти до згоди між конфліктуючими сторонами;
- 3) чинник кумулятивності – чим меншим є конфлікт, тим вища імовірність його мирного врегулювання;
- 4) чинник історичного досвіду, наявність у практиці прикладів умілого вирішення подібних конфліктів, розробленої стратегії й тактики вирішення конфліктів;
- 5) чинник рівноваги сил (якщо можливості і сили конфліктуючих сторін приблизно рівні, для них буде вигідне мирне вирішення конфлікту);
- 6) психологічний – наявність певних особистісних характеристик у осіб, що представляють конфліктуючі сторони і проводять примирливі переговори, які мають сприяти мирному вирішенню конфлікту.

Як було вище відзначено, навіть в організаціях з ефективним управлінням конфлікту не можна усунути, але ними можна управляти так, щоб максимально збільшити

загальний вигравш для конфліктуючих сторін. Розглянемо варіанти управління конфліктними ситуаціями:

- *запобігання* конфлікту полягає у: усуненні реального предмету конфлікту; залученні арбітром незацікавлених авторитетних осіб за умови готовності учасників прийняти і виконати його рішення; зробити так, щоб один із конфліктуючих відмовився від предмету конфлікту на користь іншого;
- *придушення* конфлікту. Застосовується щодо конфліктів у необоротно деструктивній фазі і до безпредметних конфліктів. Передбачає такі дії як: цілеспрямовано і послідовно скоротити кількість конфліктуючих; розробити схему правил, норм, розпоряджень, що впорядковують взаємостосунки між потенційно конфліктними між собою людьми;
- *відстрочення*. Це тимчасові заходи, що допомагають лише послабити конфлікт з тим, щоб пізніше, коли дозріють умови, добитися його подолання.

Отже, конфлікти в трудових колективах надзвичайно поширене явище, яке потребує правильного підходу до визначення його суті та розумного управління конфліктною ситуацією. Це можливо лише за умови комунікативної і професійної компетентності керівництва організації. Тому, сукупність представлених особливостей управління конфліктами забезпечує збереження нормальних ділових відносин, зміцнює взаємну повагу та довіру, створює в організації атмосферу співробітництва, тим самим сприяє запобіганню деструктивних конфліктів і формування стійкого морально-психологічного клімату, здатного надійно протистояти будь-яким негативним проявам.

Список використаних джерел:

1. Жаворонкова Г.В., Скібіцький О.М., Сівашенко Т.В., Туз О.І. Управління конфліктами: навч. посіб. Київ: Кондор, 2010. 172 с.
2. Ішмуратов А.Т. Конфлікт і згода. Київ: Наукова думка, 2010. 192 с.
3. Ложкін Г. Психологія конфлікту. Теорія та сучасна практика. Київ: ТОВ «Професіонал», 2007. 218 с.
4. Організаційна поведінка / [Дон Гелрідж, Джон В. Слокум-молодший, Ричард В. Вудмен, Н. Сью Бренінг]; пер. з англ. І. Тарасюк, М. Зарицька, Н. Гайдукевич. Київ: Основи, 2001. 726 с.

The author determined management approach to address the social and labor relations in the organization in the scientific article. The usage in the management of structural methods and ways to solve interpersonal social and labor conflicts are described in the article.

Key words: conflicts in the organization of social and labor relations process of conflict, methods and ways of solving conflicts.

Отримано: 13.10.2021

УДК 331.103

О. В. Доготар, магістрант 2 курсу природничо-економічного факультету

УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ

В умовах науково-технічного прогресу та швидкої зміни знань, необхідно по-іншому сприймати роль людини в процесі виробництва, а також потрібно здійснити пошук шляхів, які би дозволили поліпшити його використання на підприємствах харчової промисловості

Ключові слова: набір, адаптація, розвиток, мотивація персоналу, заробітна плата, навчання, персонал, управління персоналом.

Аналіз системи формування та використання персоналу на підприємствах показує, що склалося помітне відставання в методах і формах, що використовуються в роботі з персоналом в розвинених країнах.

Методологічні засади управління персоналом закладені в наукових працях зарубіжних і вітчизняних вчених: В. Петти, Д. Рикардо А. Сміт, Л. Туроу, Ю.Л. Фіш, І. Фішер, В. Антоноук, Д. Богиня, О. Бородіна, О. Грішнова, С. Климко, А. Короковський, Л. Михайлова, В. Пригода. Однак, незважаючи на значну кількість наукових робіт, які

призначенні особливостям управління персоналом приділяється недостатньо уваги.

Постановка проблеми. Метою нашої статті є дослідження та вивчення проблем формування та управління персоналом пошук нових шляхів, щодо поліпшення його використання на підприємствах.

Результати дослідження. За сучасних умов персонал підприємства – це та основа, завдяки якій не можливо досягти конкурентних переваг. Наявність грошових та матеріальних активів, ще не є гарантією для досягнення успіху.

Ефективність виробництва значною мірою залежить від якості трудових ресурсів, мотивації праці, та приросту людського капіталу. Під впливом інноваційних змін, нові складові характеризують зміст праці, зокрема, скорочується частка важкої, фізичної низькооплачуваної праці, натомість зростає загальноосвітній і культурно-технічний рівень та кваліфікація робітників [2, с.7].

Як свідчить досвід, на вітчизняних підприємствах існує чимало невирішених проблем щодо ефективного формування та розвитку персоналу, що, супроводжується втраченою ним конкурентоспроможністю не тільки на міжнародному, але й на місцевому рівнях.

Щоб підприємство вижило в конкурентній боротьбі та розвивалось організація розробляє свою функціональну політику у тому числі і кадрову, яка розробляє основу стратегії управління персоналом. Кадрова політика має орієнтуватись на перспективу забезпечення організації людським капіталом, з позиції розвитку й підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності [9, с.116].

Стосовно удосконалення системи управління персоналом підприємств, то доцільно проаналізувати напрями роботи відділу персоналу: планування, пошук, добір та найм персоналу; адаптація персоналу; навчання та розвиток персоналу; розрахунок заробітної плати персоналу; мотивація та формування сприятливого організаційного клімату для подальшого розвитку персоналу.

Для забезпечення підприємств людським капіталом необхідної кількості та якості використовують методи планування персоналу. Виокремлюють два основні напрями:

- на основі використання власних ресурсів, при якому заміщення вакантних посад відбувається за рахунок працівників підприємства;
- шляхом відкритого набору, який включає використання засобів масової інформації, оголошень в газетах, журналах, по радіо, телебаченню. Доволі часто ведеться також тісна співпраця з вищими навчальними закладами.

На підприємствах процедура підбору персоналу включає три стадії:

- а) визначення вимог – підготовка посадових інструкцій і перелік вимог до кандидатів;
- б) залучення кандидатів – огляд і оцінка внутрішніх і зовнішніх джерел залучення кандидатів, розміщення оголошень про набір, звернення до агентств та консультантів;
- в) відбір кандидатів – ретельний аналіз анкет, проведення співбесід, тестування, оцінка кандидатів, робота оцінного центру, пропозиція щодо найму, отримання рекомендацій, підготовка трудового договору [1, с.154].

На жаль в Україні сьогодні немає загальноприйнятої класифікації видів виробничої адаптації працівників. Виробничу адаптацію часто розглядають у двох аспектах: у плані опанування молодим робітником чи фахівцем обраної професії – професійна адаптація, з позиції входження і пристосування працівника до трудового колективу – соціально-психологічна адаптація [8, с.206].

Безумовно, всі організації прагнуть скоротити період адаптації нових співробітників. Основним заходом, сприяючим цьому, є організація стажування студентів. Так, ряд підприємств Франції, що розробили в цій області певну політику, дістає можливість виявити найбільш здатних студентів, маючи на увазі надання їм надалі роботи на підприємстві [7, с.221].

В сучасних умовах економічного розвитку все більш поширеним стає усвідомлення того, що освіта є основою інноваційного та економічного добробуту, як підприємства в цілому, так і кожного окремого працівника. Для підвищення освітнього рівня персоналу використовуються різні форми навчання серед яких:

- неформальне навчання – більша частина навчання відбувається поза офіційними програмами професійної підготовки;
- навчання на робочому місці, яке виступає середовищем для проведення навчання;
- безперервне навчання, як правило, проходять в групах згідно із розробленими програмами наставництва та інструктажу;

- самоосвіта – працівники приймають на себе відповідальність за задоволення особистісних потреб в навчанні.

На сучасному етапі розвитку економіки для підприємств постала проблема удосконалення оплати праці шляхом впровадження в практику дієвого механізму її регулювання є дуже актуальною [3, с.79].

Індивідуалізація оплати праці потребує запровадження методів оцінки індивідуального вкладу в кінцеві результати та постійного їх удосконалення. Отже, стає доцільним використання багатofакторних методів оцінки персонального вкладу працівників [4, с.249-250].

Всі організації стурбовані питанням, що необхідно зробити для того, щоб досягти високого рівня розвитку персоналу. Метою, звичайно, є удосконалення мотиваційного процесу і робочого середовища, які б сприяли досягненню працівниками результатів, відповідних очікуванням керівництва.

З підвищенням ролі людського чинника з'явилися психологічні методи мотивації. В основі цих методів лежить твердження, що основним чинником, який модифікується є не тільки матеріальні стимули, але й нематеріальні мотиви, зокрема, самоповага, визнання з боку навколишніх членів колективу, моральне задоволення роботою і гордість своєю фірмою.

Атестація та оцінювання персоналу передбачає жорстку регламентацію та формалізацію всіх етапів і процедур і, насамперед, самих оцінних форм, що забезпечені детальними інструктивними матеріалами.

При цьому вони включають такі елементи: регулярні співбесіди, оцінювання досягнутих результатів, підведення річних підсумків роботи, атестацію за рік, управління вибором цілей, визначення завдань та ін. [6, с.15].

При проведенні атестації персоналу підприємств значного поширення набули психологічні методи оцінювання працівників. Ці методи являють собою своєрідну комбінацію нетрадиційних методів атестації а також використовуються практичні та прогностичні методи оцінювання працівників. Створюються спеціальні програми оцінювання потенціалу своїх працівників за допомогою психологічних методів [8, с.225-226].

Висновки. Як свідчить вітчизняний досвід, на підприємствах існує чимало проблем, а відділ управління персоналом поки що не перетворився на дієвий структурний підрозділ, що спроможний вирішувати складні питання забезпечення підприємства людським капіталом. Роль відділу кадрів на більшості підприємств зводиться лише до обліку і документування руху персоналу.

Список використаних джерел:

1. Армстронг М. Практика управления человеческими ресурсами. 8-е изд. Санкт-Петербург: Питер, 2004. 832 с.
2. Буркинський Б.В., Нижник В.М., Ніколайчук М.В. Ефективність використання трудового потенціалу: теорія і практика: монографія. Хмельницький: ХНУ, 2009 223 с.
3. Зарубіжний та міжнародний досвід регулювання соціально-трудова відносин та соціального захисту населення. Луганськ, 2005.
4. Колот А.М. Мотивація персоналу: підручник. Київ: КНЕУ, 2002. 345 с.
5. Крюкова О.М., Третяк Д.В. Людський капітал в контексті переходу до інформаційного суспільства. *Культура народів Причорномор'я*. 2007. №10. С. 189-191.
6. Зубковой А.Ф. Организация и проведение аттестации государственных служащих (Методические основы). Москва. 1997 С. 15.
7. Родченко В.В. Міжнародний менеджмент. Київ, 2000. 240 с.
8. Савченко А. Управління розвитком персоналу. Київ: КНЕУ, 2002. 351 с.
9. Хміль Ф.І. Управління персоналом: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ, 2006. 488 с.

In the conditions of scientific and technical progress and rapid change of knowledge, it is necessary to perceive the role of people in the production process differently, and it is necessary to search for ways to improve its use in the food industry.

Key words: recruitment, adaptation, development, staff motivation, salary, training, staff, personnel management.

Отримано: 13.10.2021

ОЦІНКА ПРОБЛЕМИ УТВОРЕННЯ І НАГРОМАДЖЕННЯ ТПВ В МЕЖАХ м. КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ

Здійснено огляд сучасних підходів до визначення понять «відходи» та «тверді побутові відходи» (ТПВ). Систематизовано дані про щорічне нагромадження ТПВ на міському полігоні. Окреслено проблемні та перспективні аспекти екологічного розвитку України.

Ключові слова: екологічна безпека, промислові відходи, тверді побутові відходи, норми утворення твердих побутових відходів, житлово-комунальні послуги.

Постановка проблеми. В умовах зростання кількості й складності екологічних проблем та обмеженості природних ресурсів питання поводження з відходами, у тому числі з небезпечними, набули особливої гостроти.

Проблема відходів у нашій країні, в першу чергу, пов'язана із неефективним національним законодавством щодо відходів та нераціональними методами поводження з ними [1, 5].

Проблеми утворення відходів і поводження з ними є надзвичайно гострими для м. Кам'янець-Подільський. Нераціональне використання ресурсів, застарілі технології й відсутність розвинутої сфери як первинної так і вторинної переробки сприяють утворенню великих об'ємів відходів, зберігання яких потребує вилучення значних площ. Зберігання та накопичення відходів, є джерелом тривалого негативного впливу використання людиною природних ресурсів [1, 3].

Усі види відходів поділяються на такі основні групи:

- тверді побутові відходи;
- небезпечні промислові відходи (токсичні, радіоактивні, відходи з вмістом дорогоцінних матеріалів);
- відходи як вторинні ресурси;
- заборонені та непридатні пестициди [1, 2].

Виклад основного матеріалу. Наслідком підвищення споживацької активності жителів міста є динамічне зростання темпів утворення та накопичення твердих побутових відходів.

Основна тенденція вирішення проблеми ТПВ – поступовий перехід від полігонного захоронення до промислової переробки [5].

Однією з важливих проблем залишається проблема збору і вивезення побутових відходів. Такою послугою охоплено тільки 80% населення, тому веде до щорічного утворення 10 несанкціонованих звалищ

Відтак, несанкціоновані звалища та лісосмуги щорічно забруднюються 1000 м³ побутових відходів.

Низький рівень переробки та впровадження заходів щодо утилізації ТПВ спричинений, перш за все, вкрай незначною платою, яка законодавчо встановлена за розміщення відходів на полігонах і звалищах, що не може стимулювати утворювачів відходів до їх переробки [4].

Крім того, запровадження роздільного збирання побутових відходів, будівництво першочергових об'єктів з їх сортування та утилізації, реконструкція діючого полігона, які відповідають європейським стандартам, потребують значних інвестицій.

Приклади категорій побутових відходів територіальної громади м. Кам'янець-Подільський:

1. Папір: газети, офісний папір, глянцеві журнали, папір для комп'ютерів, картон тощо.
2. Пластик: ПЕТ (пластикові пляшки), змішаний пластик, пінопласт, інший пластик (поліетилен, ПВХ).
3. Метал: ферромагнетики (сталеві банки і т.д.), алюміній, інші ферромагнетики.
4. Скло: прозоре, коричневе («янтарне»), зелене, інше (лампи, віконні і т.д.).
5. Рослинні відходи, листя, трава, гілки, дерев'яні відходи.
6. Гумові відходи.
8. Шкіра.
9. Харчові відходи.
10. Неорганічні (каміння, кераміка).
11. Дрібні матеріали, які проходять через 1,5 см. сітку.
12. Текстиль.
13. Будівельне сміття.
14. Небезпечні побутові відходи (розчинники, отрутохімікати).
15. Побутова техніка (холодильники, телевізори) [3].

Не вирішеними до цього часу в ОТГ є проблеми щодо: окремого збору та обліку утворення будівельних відходів, як потенційних джерел ресурсоцінних матеріалів, відсутності виробничих потужностей щодо сортування й переробки корисних компонентів будівельних відходів; а також налагодження системи щорічної інвентаризації відходів сільськогосподарських підприємств та власних садиб громад які увійшли до складу ОТГ Кам'янець-Подільський та контролю щодо безпечності поводження з їх відходами [1-7].

На сьогоднішній день необхідна об'єктивна й достатньо вичерпна інформація щодо усіх стадій руху відходів:

- про об'єми утворення відходів за їх видами;
- про накопичення та зберігання відходів залежно від їх класу небезпеки;
- про рух окремих видів відходів;
- регіональні потреби та можливості використання відходів як вторинних ресурсів [6, 7].

Висновки. Отже для покращення становища поводження в нашому місті з ТПВ ми вважаємо що потрібно:

- Забезпечити організацію та проведення зборів з жителями для роз'яснення сортування ТПВ.
- Запровадити тематичну рубрику на екологічну тему на місцевому телебаченні, радіо каналі в місцевих друкованих ЗМІ.
- Запровадити тематичну рубрику на екологічну тему на сторінках Фейсбук, твітер, телеграм канал тощо
- Забезпечити облаштування та будівництво нових більш сучасних майданчиків для збору ТПВ в районах багатопверхової забудови.
- Забезпечити облаштування та будівництво нових майданчиків для збору ТПВ в селах ОТГ Кам'янець-Подільський (Довжок, Колибаївка, Смотрич).
- Розробити та запровадити нові маршрути вивозу ТПВ з охопленням усієї території ОТГ Кам'янець-Подільський.
- Забезпечити укладення договорів на вивіз ТПВ з жителями приватного сектору.

Список використаних джерел:

1. Бондар О.І., Горюх М.П., Корінько І.В. та інші Утилізація та рекуперация відходів. Київ: Харків: ДЕІ-ГТІ, 2005. 460 с.
2. Державна Програма поводження з твердими побутовими відходами: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.04 р., №265.
3. ДСТУ 2195-99 (ГОСТ 17.9.0.2-99). Охорона природи. Поводження з відходами. Технічний паспорт відходу. Склад, зміст, виклад і правила внесення змін.
4. Любешкина Е.Г. Твердые бытовые отходы. *Проблемы и решения. Пищевая промышленность*. 2001. 312. С. 28-30.
5. Управління відходами: вітчизняний та закордонний досвід: пос. / за ред. О.І. Бондаря. Київ: Айва Плюс Лтд, 2008. 196 с.
6. Правила з організації збирання, перевезення, перероблення та утилізації твердих побутових відходів, затверджено Наказом Мінбуду України №407 від 11.2.2006.

We carried out a review of modern approaches to the definitions of «waste» and «solid waste». We arranged data on the annual accumulation of solid waste at the city landfill. Reveals the order of formation rates for solid waste removal services. Outlines the problem and promising aspects of the ecological development of Ukraine.

Key words: environmental safety, industrial waste, solid waste, the rules of solid waste, housing services.

Отримано 13.10.2021

РІДКІСНІ ВИДИ РОСЛИН УРОЧИЩА ДОРНА В ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

Територія урочища «Дорна», що знаходиться в Чернівецькій області, Вижицького району належить до ДП «Берегометське ЛМГ» в межах Вашківецького лісництва.

Відповідно до схеми фізико-географічного районування територія Вижицького району відноситься до Українських Карпат (область Передкарпаття та Зовнішніх Карпат). [1]. Сама територія урочища «Дорна» раніше не була досліджена. Нами проведено аналіз флори урочища та описано деякі спостереження.

Досліджувана ділянка представлена комплексом лісових та лучних видів рослин з переважною кількістю травостою [6]. Серед них наявні види, які є рідкісними для даної території і області загалом. При дослідженні території виявлено 6 видів рослин, які представлені 4 родинами (табл. 1).

Таблиця 1

Перелік рідкісних видів рослин урочища «Дорна»

№	Назва виду	Родина
1	<i>Allium ursinum</i> L.	Alliaceae
2	<i>Colchicum autumnale</i> L.	Colchicaceae
3	<i>Crocus heuffelianus</i> Herb.	Iridaceae
4	<i>Dactylorhiza majalis</i> (Rchb.)P.F.Hunt et Summerhayes	Orchidaceae
5	<i>Galanthus nivalis</i> L.	Amaryllidaceae
6	<i>Leucojum vernum</i> L.	Amaryllidaceae

Переважаючою є родина *Amaryllidaceae*, що пояснюється кількома особливостями: освітлена територія проростання та відсутність сильної зволоженості ґрунту [8].

По відношенню до життєвих форм за Х. Раункієром, всі рослини належать до геофітів. Тобто бруньки відновлення у них знаходяться на підземних органах-цибулинах та бульбоцибулинах [2].

На території урочища «Дорна» деякі види ростуть разом з іншими рідкісними видами рослин. Наприклад, *Galanthus nivalis* росте разом з *Crocus heuffelianus*, *Scilla bifolia* L., *Anemone nemorosa* L., *Allium ursinum*, *Pulmonaria obscura* Dumort., *Hepatica nobilis* L., *Corydalis cava* Schweigg. et. Korte [4, 8].

За природоохоронним статусом види рослин урочища, що відносяться до Червоної книги, розподіляються таким чином: 1 рідкісний та 5 неоцінених [5].

Основними причинами зниження чисельності рідкісних видів рослин є збирання декоративних рослин на букети, переважно для продажу; зривання для використання в їжу; викопування цибулин для пересадки; витоптування рослин під час екскурсій [4, 9]. Нами було створено план-менеджмент заходів для збереження рідкісних рослин даної території (табл. 2).

Таблиця 2

Орієнтовний план заходів

№ з/п	Заходи	Спосіб впровадження	Виконавці	Очікувані результати	Термін (орієнтовно)
1.	Аналіз стану популяцій видів вікова структура життєвість	Експериментальні наукові дослідження; моніторинг; камеральна обробка; статистична обробка; теоретичне узагальнення	Науковий відділ ДП «Берегометське ЛМГ»	Об'єктивна інформація про стан популяцій видів	Березень-липень 2022
2.	Визначення впливу загроз за типами та видами	Експериментальні наукові дослідження; моніторинг; камеральна обробка; статистична обробка; теоретичне узагальнення	Науковий відділ ДП «Берегометське ЛМГ», майстри лісу	Об'єктивна інформація про рівень та наслідки впливу чинників	Березень – серпень 2022

Продовження таблиці 1

3.	Громадські акції з охорони первоцвітів	Агітація заборони викопування та зривання підсижника звичайного для продажу;	Майстер лісу, працівники сільської ради, мешканці села	Заборона продажу первоцвіту; чіткий контроль екологічної інспекції та місцевого участкового	Систематично
4.	Проведення еколого-освітніх заходів з місцевими жителями	встановлення інформаційних банерів, створення буклетів, проведення бесід	Майстри лісу, працівники сільської ради	Формування екологічної свідомості в місцевих жителів	Систематично
5.	Шкільна акція «Чистий ліс – чисте повітря»	Збір сміття та ліквідація смітника поряд з урочищем	Майстри лісу, школярі	Знищення чинника трансформації рослинного покриву	Квітень-вересень 2022
6.	Шкільний гурток «Шкільне лісництво»	Вивчення загальнобіологічних характеристик видів, умов їх існування; Визначення природоохоронного статусу видів в регіоні	Вчителі біології, помічник лісничого	Формування екологічної освіти	Систематично
7.	Контролювання дотримання природоохоронного законодавства	Активізувати діяльність екологічних контролюючих органів і застосовувати правові норми до суб'єктів, що порушують природоохоронне законодавство (акти, приписи, постанови, накладання штрафів) під час відвідування урочища та прилеглих територій.	Адміністрація лісництва, природоохоронні організації	Вплив на свідомість та культуру населення з метою підвищення їх рівня	Систематично Квітень-вересень 2022

Отже, в урочищі «Дорна» зростає шість рідкісних видів, які потребують охорони на місцевому та обласному рівні.

Список використаних джерел:

1. Державне підприємство «Берегометське лісомисливське господарство». 2012. URL: <http://blmg.com.ua/75-0>.
2. Лановенко О.Г., Остапівщина О.О. Життєва форма. Словник-довідник з екології: навч.-метод. посіб. Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2013. 86 с.
3. Мельник В.І. Рідкі види флори рівнинних лесов України. Київ: Фітосоціоцентр, 2000. 200 с.
4. Мосякін С.І. Рослини України у світовому Червоному списку. *Укр. ботан. журн.* 1999. Т. 56, №1. С. 79-88.
5. Офіційні переліки регіонально рідкісних рослин адміністративних територій України (довідкове видання) / укладачі: докт. біол. наук, проф. Т.Л. Андрієнко, канд. біол. наук М.М. Перегрим. Київ: Альтерпрес, 2012. 148 с.
6. Схема планування території Вижицького району Чернівецької області. Діпромисто. 2016. URL: <http://new.vnrda.gov.ua/images/doc/shema2017/2016.compressed.pdf>.

7. Червона Книга України: Рослинний світ / за ред. Я.П. Дідуха. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. 912 с.
8. Цибуля ведмежа. Лікарські рослини: енциклопедичний довідник / за ред. А.М. Гродзінського. Київ: Видавництво «Українська Енциклопедія» ім. М.П. Бажана, Український виробничо-комерційний центр «Олімп», 1992. С. 450.
9. Шумська Н.В. Біолого-морфологічні особливості *Leucosium vernum* L. в Карпатах: автореф. дисертації канд. біол. наук: спеціальність 03.00.05 – ботаніка. Київ, 1992. 19 с.

Отримано: 13.10.2021

УДК 581.526 3+502.72.477(34/43)

М. М. Жициньська, магістрантка 2 курсу природничо-економічного факультету,
І. Ю. Покудіна, студентка 1 курсу природничо-економічного факультету

ЗАКАЗНИК ЧИСТИЛІВСЬКИЙ РАМСАРСЬКОГО ЗНАЧЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ ПОДІЛЛЯ

У статті розглянуто водні та повітряно водні угруповання водно-болотних масивів Поділля. Подано характеристика найтипівшої рослинності водно-болотних угідь. Проведено оцінку екологічних факторів у межах синтаксонів. Пропонуються методи по оптимізації екологічного впливу на водно-болотні угіддя.

Ключові слова: рослинність, водно-болотні угіддя, Поділля.

Постановка проблеми. Водно-болотні масиви виконують виключно важливу екологічну, економічну, соціальну, природоохоронну та багато інших функцій в регіоні з надмірно порушеним природним рослинним покривом. В теперішній час вони опинилися в фокусі багатьох проблем пов'язаних з чистотою води, охороною біорізноманіття, невиснажливим використанням природних ресурсів [8].

Водно-болотні угіддя Поділля розташовані в басейнах річок Дністер, Південний Буг, Прип'ять і займають площу близько 9000 тис. га. Більша їх частина зосереджена на північно-західній частині, менша на східній та південній, що зумовлено особливостями геоморфологічної будови території. Угіддя Західного Поділля переважно належать до заплавної, вони розташовані в каньйоноподібних долинах річок (Серет, Стрипа, Збруч, Смотрич). За характером мінерального живлення вони евтрофні, поповнюються вологою за рахунок поверхнево-стічних та ґрунтових вода, а також опадів [2, 3, 5-7].

Виклад основного матеріалу. До початку ХХ сторіччя флористичне і ценогічне багатство водно-болотних територій Західного Поділля залежали від гідрологічних режимів малих та середніх річок та їх приток. Переважали природні зміни рослинного покриву. Особливості території, зумовили наявність значних площ водної і повітряно-водної рослинності, зокрема густа мережа річок та ставків [1, 3, 5-7].

Наприкінці ХІХ і початку ХХ сторіччя розпочалося інтенсивне будівництво меліоративних каналів, водойм, гідроелектростанцій, штучних водосховищ на руслових ділянках річок Дністер, Збруч, Серет, Стрипа, Смотрич. Це зумовило зміну рослинності водойм і боліт. До проведення меліоративних робіт в регіоні нараховувалося більше 15 природних боліт (Медінське, Шумське, Вишневецьке, Скалатське та інші). У складі їх рослинного покриву зростали рідкісні рослини угруповання із домінуванням *Schoenus ferrugineus* L., *Cladium mariscus* L., *Carex davallians* Smith. та інші. Крім цього тут було виявлено рідкісні види: *Liparis loeselii* L., *Carex paniculata* L., *Marsilea quadrifolia* L., *Nymphaea candida* J. et. c. Presel [1, 4, 6, 10]. Внаслідок проведення меліоративних робіт осушено 333,9 тис. га боліт, що складає 80%. це призвело до швидкого скорочення площ рослинності. В регіоні залишилося всього 10 болотних масивів, частина з них охороняється [2, 3, 9].

Зокрема 1980 р. на території Західного Поділля було створено три державні болотні заказники: Чистилівський орнітологічний і Серетський гідрологічний на р. Серет та Семиківський гідрологічний на р. Стрипа [1, 2, 8, 9].

Чистилівський заказник площею 321 га займає територію урочища Вільшина, яка розташована між селами Великий Глибочок, Чистилів Тернопільського р-н Тернопільської обл. В урочищі поширені ценози утворені *Nuphar lutea*, до складу яких входять види *Potamogeton perfoliatus* L., *P. pectinatus* L., *Myriophyllum spicatum* L., *Lemna minor* L., *L. trisulca* L., *Ceratophyllum demersum* L. та інші. Найбільші площі в урочищі займають асоціації *Phragmites australis* + *Glyceria maxima* L., Дані ценози майже повністю обводнені, товща води складає 50-80 см. Проективне

покриття травяного ярусу – 80-100%, висота – 170-220 см. Перший ярус травостою утворюють *Phragmites australis* L., *Typha latifolia* L., *Glyceria maxima* (C. Hartm.) Holub (80-100%), часто в асоціаціях зустрічаються види: *Rumex hydro-lapathum* L., *Alisma plantago-aquatica* L., *Equisetum fluviatile* L., *Sium latifolium* L. *Glyceria fluitans* (L.) R. V.. Поодинокі трапляються види: *Carex pseudocyperus* L., *C. riparia* Curt., *Myosotis palustris* (L.), *Bolboschoenus maritimus* (L.), *C. rostrata* Stokes., *Mentha aquatica* L., *Cicuta virosa* L., *Myosotis palustris* (L.) Другий, розріджений, ярус, висота якого досягає 70-80 см., утворюють *Alisma plantago-aquatica* L., *Equisetum fluviatile* L., *Slum latifolium* L. *Glyceria fluitans* (L.) R. V. з., *Sparganium erectum* L., що трапляються поодинокі або з проективним покриттям 5-10%. [8-9].

На менш зволжених місцях, ближче до притерасної частини заплави, формуються ценози *Glyceria fluitans*, травостій густий (85-90%), але меншої висоти (до 60-70 см.). Його утворює переважно *G. fluitans* (70%). Із покриттям 1-5% відмічені *Alisma plantago-aquatica* L., *Bidens tripartita* L., *Myosotis palustris* (L.), поодинокі трапляються *Caltha palustris* L., *Galium palustre* L. і *Veronica beccabunga* L., *Ranunculus repens* L. Досить часто зустрічається *Lemna minor* L. (5-15%). З покриттям 1-2% також поодинокі трапляються: *Equisetum fluviatile* L., *Glyceria maxima* L., *Sparganium erectum* L., *Polygonum hydropiper* L., *Epilobium palustre* L., *Rumex hydro-lapathum* L., та *Typha latifolia* L. [8-9].

У водоймах Чистилівського болота та руслі річки поширені ценози з домінуванням видів *Nuphar lutea* L., *Hydrocharis morsus-ranae* L., *Elodea canadensis* L., *Potamogeton lucens* L., *P. natans* L., *Nymphaea alba* L., а також рідкісні угруповання для України *Nymphoides peltata* (S. G. Gmel) O. Kuntze [8-9].

Дані ценози займають майже всю площу водойми заказника. Вони утворюють окремі смуги або великі плями. Найбільші площі в цій частині заплави займають ценози утворені *Nuphar lutea* L., та *Nymphaea alba* L., проективне покриття на окремо взятих ділянках становить (95-100%). Крім домінуючого виду, покриття якого досягає 90%, у складі ценозу відмічені наступні види: *Polygonum amphibium* L., *Myriophyllum spicatum* L., *Myriophyllum verticillatum* L., *Sagittaria sagittifolia* L., *Potamogeton crispus* L., *Lemna trisulca* L., *Spirodella polyrrhiza* (L.) Schleid., *Batrachium circinaium* (Sibth.). *Nymphoides peltata* (S. G. Gmel.), *Stratiotes aloides* L., тощо [8-9].

В окремих місцях спостерігаються монодомінантні ценози утворені *Nymphoides peltata* (S. G. Gmel.) O Kuntze, *Batrachium circinaium* (Sibth.), *Myriophyllum verticillatum* L., *Stratiotes aloides* L. із проективним покриттям 80-100%. Вільно плаваючі види *Lemna gibba* L., *L. minor* L., *L. trisulca* L., *Spirodella polyrrhiza* (L.) Schleid. часто зустрічаються майже у всіх типах ценозів [8-9].

Висновки. Провідними факторами антропогенного впливу виступають осушення Серета майже повністю деградували в зв'язку із меліорацією, обводнення відбувається із збільшенням площ риборозплідників, сінокошіння спостерігається у Чистилівському заказнику, забруднення водойм Пропонуємо заходи спрямовані на мінімізацію

значеного впливу: зменшення прямого забруднення водно – болотних угідь, обмежити побудову інженерних споруд на руслових ділянках с. збільшити площі природоохоронних територій відповідно Чистилівського заказнику; провести заходи з збільшення площ угруповань утворених ендемічними та реліктовими видами.

Список використаних джерел:

1. Балашов Л.С., Андриенко Т.Л., Кузьмичев А.И. и др. Изменения растительности и флоры болот УССР под влиянием мелиорации. Киев: Наук. думка, 1982. 292 с.
2. Брэдис Е.М., Бачуріна Г.Ф. Рослинність УССР. Болота УССР. Київ: Наук. думка, 1969. 243 с.
3. Геренчук К.И. Западно-Подольская область. *Физико-географическое районирование Украинской ССР*. Киев: Изд-во Киев ун-та, 1968. С. 187-198.
4. Заверуха Б.В. Перспективы развития сети природных парков на территории Вольно-Подольи. *III съезд Укр. ботан. о-ва*. Тез. докл. Киев: Наук. думка, 1982. С. 267-268.
5. Брэдис Е.М., Балашов Л.С. Болота Западной Подольи. *Природа болот и методы их исследования*. Ленинград: Наука. 1967. С. 43-46.
6. Зелінка С.В., Балашов Л.С., Шиманська В.О. Болотні заказники Західного Поділля. *Укр. ботан. Журн.* 1984. Вип. 41. №6. С. 77-81.
7. Зелена книга УРСР. Київ: Наукова думка, 1987. 315 с.
8. Козак М.І. Водно-болотні угіддя Західного Поділля: стан та особливості рослинного покриву. *Актуальні проблеми*

- ботаніки та екології*. Матеріали конференції молодих вчених ботаніків. Канів, 2004. Вип. 9. С. 108-110.
9. Козак М.І. Рослинність та орнітофауна водоєм Західного Поділля. *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету*: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів і аспірантів. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ, 2007. Вип. 6. Т. 3. С. 43-44.
 10. Червона книга України. Рослинний світ. Київ: УЕ, 1996. 608 с.

The position of Podolia and its as physical so geographical conditions let us to observe the creation of water and bog areas. Today in Podolia we have 3 hydrological and customers and their total area are 2.800 hectares.

The vegetative cover of the customers is nearly the same and is introduced by grouping *Hydrocharis morsus-ranae* L., *Batrachium circinatum* L., *Myriophyllum verticillatum* L., *Nuphar lutea* L., *Nymphaea alba* L., *Phragmites australis* L., *Glyceria maxima*, *Carex acutiformis* Ehrh., *Scirpus sylvaticus* L., *Typha latifolia* L.

The Green Book of this region is introduced by the following associations: *Nymphoides peltata*, *Nymphaea alba*, *Nuphar lutea* + *Nymphoides peltata*, *Nymphaea alba* + *Nymphoides peltata*, *Nuphar lutea*.

Key words: Air-aquatic vegetation, changes in vegetation, Podolia.

Отримано: 13.10.2021

УДК 001.8:631.1

Д. Ю. Зюбрицький, магістрант 2 курсу природничо-економічного факультету

РИНОК ПРАЦІ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ

У статті досліджено теоретичні засади ринку праці, розглянуто суть і зміст поняття ринок праці. Проаналізовано сучасні поняття та категорії сучасного ринку праці.

Ключові слова: ринок праці, ринок робочої сили, соціально-трудові відносини, самозайняті особи, економічний простір.

Постановка проблеми. Сьогодні ринок праці є важливим інструментом швидкого розвитку національної економічної системи будь-якої країни. Жодна з національних економік не може існувати без ринку праці. Призначення ринку праці як ключового елемента регулювання попиту та пропозиції робочої сили полягає у розв'язанні низки соціально-економічних проблем. Тому аналіз теоретичних засад ринку праці є актуальною проблемою й потребує подальших досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем національного ринку праці займаються науковці А. Колод, Е. Лібанова, Л. Лісогор, І. Петрова, В. Петух, Л. Шевченко та ін. Вченими ведуться дискусії щодо перспектив розвитку ринку праці в Україні. Однак багатогранність даної категорії та врахування сучасної економічної ситуації зумовлюють необхідність нових досліджень.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Для вирішення проблем сучасного стану ринку праці необхідне осмислення сутності даного поняття та розробка нових шляхів його розвитку.

Метою статті є дослідження наукових підходів до трактування категорії «ринку праці», вдосконалення методичних положень щодо його регулювання за умов сьогодення.

Вклад основного матеріалу дослідження. Серед вітчизняних науковців не існує єдиного трактування категорії «ринку праці», зокрема, використовують ще поняття «ринку робочої сили». Вважають, що ці поняття ідентичні або різні. Різні думки науковців зумовлені дослідженням певних аспектів трудової діяльності.

Вчений В.С. Буланов вказує, що «...ринку робочої сили можна назвати ринком функціонуючої робочої сили, або ринком праці. Ринок праці – це товарно-грошові відносини, що пов'язані, по-перше, з попитом на робочу силу, визначенням у свою чергу попитом на продукт того або іншого товару в суспільстві, по-друге, з використанням професійних здібностей і їх винагородою, по-третє, з часом використання робочої сили. Тут об'єктом обміну є функці-

онуюча здатність до праці, чи функціонуюча робоча сила. В такому випадку можна говорити про тотожність понять «ринку праці» і «ринку робочої сили (функціонуючої робочої сили)» [1]. Дане визначення пояснює подібність цих категорій, з точки зору підвищення продуктивності праці, підвищення життєвого рівня населення.

Дослідник Л.С. Шевченко визначає ринок праці як «сукупність економічних відносин, форм, методів погодження та регулювання інтересів безпосередніх працівників і роботодавців (підприємців), пов'язаних з організацією, використанням і оплатою найманою праці» [2, с.31].

І.Л. Петрова характеризує спосіб включення робочої сили у процес праці, поєднання основних факторів виробництва через акт купівлі-продажу на ринку, а саме: «сукупності способів включення, координації та оцінки праці» [3, с.16].

Згідно визначення академіка Лібанової Е.М. «ринку праці – система суспільних відносин, соціальних – в тому числі, юридичних – норм та інститутів, які забезпечують нормальне відтворення та ефективне використання праці, кількість і якість якої відповідним чином винагороджуються» [4, с.12].

Дане трактування є обґрунтованим, оскільки останній розглядається як конкретний прояв системи суспільної організації найманої праці за умов товарно-грошових відносин.

Науковці Д.П. Богиня, О.А. Грішнова характеризували ринок праці як «систему суспільних відносин, пов'язаних з наймом і пропозицією праці, тобто з її купівлею та продажем; як економічний простір – сфера працевлаштування, в якій взаємодіють покупці й продавці праці; як механізм, що забезпечує узгодження ціни та умов праці між роботодавцями та найманими працівниками, та регулює попит та пропозицію праці» [5, с.307]. Їхнє трактування враховує системний підхід суспільних відносин, економічний простір та механізм узгодження протилежних інтересів сторін соціально-трудових відносин.

Вчений В.М. Петух, досліджуючи регульований ринок праці як частину ринкового господарства країни, визначає його «... як категорію, яка характеризує систему соціально-

економічних відносин, що мають товарний характер, пронизують фази відтворення індивідуальної робочої сили, всі ланки та ступені суспільного виробництва, і регулюються ринковою кон'юнктурою, системою соціального партнерства, юридичними, правовими, морально-етичними нормами та національними традиціями. З іншого боку, це – системи механізмів купівлі-продажу робочої сили; формування зайнятості найманою працею; соціального захисту найманих працівників; формування та розвитку робочої сили; узгодження попиту та пропозиції робочої сили» [6, с.14]. Проте дане визначення не включає до ринку праці самозайнятих осіб та інших категорій населення, не зайнятих на умовах найму.

Інші науковці визначають ринок праці як сферу, в якій протистоять особи, що шукають роботу, в тому числі безробітні, та роботодавці, які мають вакантні робочі місця, між якими укладаються трудові договори, визначається рівень заробітної плати.

Окремі дослідники характеризують ринок праці як економічний простір, що не має чітко позначених меж і розвивається за рахунок міграційних процесів [7, с.58] і на якому внаслідок конкуренції між економічними агентами встановлюється певний обсяг зайнятості та рівень оплати праці.

Підсумовуючи проведене дослідження, враховуючи різноманітність форм праці, особливість товару робочої сили, «ринку праці – це система трудових відносин, що характеризують рівень соціального розвитку, досягнутий баланс інтересів між роботодавцями, працівниками, державою, профспілками і посередниками, комплексна поведінка яких розглядається через функції розподільну, регулятивну, інформаційну, посередницьку, стимулюючу, оздоровчу, головною з яких виділена розподільна функція, яка відображає усі соціально-економічні явища» [8, с.58].

Аналіз наукової літератури засвідчує, що ринок праці є індикатором успішності соціальних та економічних реформ, засвідчує існування різних підходів щодо тлумачення даної категорії, серед яких поширеними є:

- механізм, що поєднує продавців і покупців товару «робоча сила»;
- це система соціально-трудова відносин між роботодавцями та найманими працівниками щодо задоволення потреб перших на працю, а інших – на робочі місця;

- це особливий ринок, на якому відбувається продаж послуг праці, що дозволяє найманому працівнику виконати певний обсяг трудових послуг, певної якості задля одержання доходу;
- це система взаємодії ринкового попиту і пропозиції, результатом якої є рівень зайнятості населення та ціна послуг праці.

Отже, вищевказані трактування не суперечать один одному, а лише доповнюють окремі аспекти цієї категорії.

Висновки. За результатами дослідження можна узагальнити, що ринок праці є підсистемою національного ринку праці, що включає систему товарно-грошових відносин між роботодавцями та працівниками на етапах формування, розподілу та використання праці.

Список використаних джерел:

1. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз: монографія / за ред. Е.М. Лібанової. Київ: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. 367 с.
2. Соціально-економічний механізм регулювання ринку праці та заробітної плати: кол. монографія. Київ, 2001. 300 с.
3. Петрова І.Л. Сегментація ринку праці: теорія і практика регулювання. Київ: Ін-т економіки, управління та господарського права, 1997. 298 с.
4. Лібанова Е.М. Ринок праці: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 224 с.
5. Богиня Д.П. Основи економіки праці. Київ: Знання-Прес, 2000. 313 с.
6. Петлюх В.М. Ринок праці. Київ: КНЕУ, 1999. 288 с.
7. Геец В.М. Уроки и перспективы рыночных реформ и долгосрочного экономического роста в Украине. *Экономическая теория*. 2004. №2. С. 3-25.
8. Геец В.М. Україна у вимірі економіки. Київ: Основа, 2006. 588 с.

The article investigates the theoretical foundations of the labor market, considers the essence and content of the concept of labor market. The basic concepts and categories of the modern labor market are analyzed.

Key words: labor market, labor market, social and labor relations, self-employed persons, economic space.

Отримано: 13.10.2021

УДК 339

М. О. Ковальова, студентка 4 курсу природничо-економічного факультету

ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті проведено аналіз використання інформаційних технологій в управлінській діяльності туристичних підприємств, що є на сьогодні одним із найважливіших факторів підвищення ефективності. Швидкі темпи росту інформаційних технологій як наслідок розширення процесів глобалізації вимагає використання спеціалізованого програмного забезпечення у діяльності туристичного підприємства.

Ключові слова: програмне забезпечення, інформаційні технології, автоматизації діяльності туристичного бізнесу.

На сьогоднішній день сучасне життя, виробництво, туризм та інші сфери діяльності не обходяться без використання інформаційних технологій, оскільки кожна область потребує інформаційного обслуговування і переробки великої кількості інформації. Найоптимальнішим і універсальним засобом для обробки інформації вважається комп'ютер, який використовується як підсилювач інтелектуальних людських здібностей. Основною проблемою є те, як впровадити в туристичну сферу інформаційні технології так, щоб це було доречно й принесло максимальну користь та підвищення туристичних технологічних ресурсів.

До основних складових системи інформаційних технологій у туристському секторі є комп'ютерні системи резервування, інформаційні системи управління, електронні інформаційні системи авіаліній, електронне пересилання грошей, телефонні мережі, системи проведення телеконференцій і т. д.

На сьогодні велике значення мають сучасні електронні засоби інформації, до прикладу, мережа Інтернет, багато тисяч сайтів якої пропонують користувачам детальний опис туристичних центрів, туристичних послуг, пам'яток і навіть віртуальні подорожі, наприклад, електронними му-

зейними експозиціями. У мережі Інтернет можна не тільки вибрати собі подорож і турагентство, а й забронювати туристичну поїздку, квитки, оплатити послуги.

Найбільш активно інформаційні технології використовуються турагентами і туроператорами. Їхню діяльність неможливо уявити без використання комп'ютерних систем резервування (CSR). На міжнародному ринку туризму нині діє чотири глобальних системи резервування. Але в Україні офіційно представлена тільки одна – AMADEUS, якою користуються понад 44 тисячі турагентств планети [1].

До найбільш розповсюджених продуктів на ринку програмного забезпечення та для автоматизації діяльності туристичного бізнесу відносять.

Система управлінського обліку Distant-Office дає змогу автоматизувати бізнес-процеси турагентства. CRM система Distant-Office дає змогу:

1. Швидко створювати і роздруковувати договори і заявки з туристами.
2. Автоматично підставляти дані туроператора.
3. Вести повний облік каси офісу.
4. Вести наскрізний документообіг і облік замовлень.

5. Управляти роботою кур'єрів і оптимізувати її.
6. Вести внутрішнє листування між співробітниками офісу.

Також відомою програмою є Конфігурація БТ: «Турагентство» призначена для комплексної автоматизації туристичних агентств. Можливості використання:

- Ведення довідника послуг і їхніх властивостей. Набір властивостей для кожної послуги формується користувачем. Залежно від цих характеристик визначаються ціни продажу і закупівлі цієї послуги.
- Формування туристичного пакета. Можливість сформувати індивідуальний набір послуг або вибрати готовий тур. Розрахунок собівартості і прибутковості пакета.
- Облік послуг у різних валютах в одному пакеті.
- Ведення взаєморозрахунків з покупцями і постачальниками. Друк звітів про взаєморозрахунки в різних валютах.
- Формування книги покупок книги продажів. Автоматичне формування рахівниць-фактур на комісійну винагороду [2].

«САМО-ТурАгент» – програма, призначена для автоматизації турагентств. Дозволяє вести базу даних по заявкам клієнтів, взаєморозрахункам з туристами та туроператорами, оформляти друковані документи. Програма дозволяє підтримувати налаштування та поповнення систем звітів, вести облік телефонних дзвінків.

«САМО-Тур-автоматизація туроператора» – призначений для автоматизації туроператорської діяльності. Дозволяє формувати турпакет з послуг постачальників, розраховувати прайс-листи і готувати електронний та паперовий каталоги цін. Робить можливим облік проданих турів, платежів за них, взаєморозрахунків з постачальниками.

«Майстер-Тур» – охоплює всі аспекти діяльності турфірми: від створення прайса і каталогів, до реалізації турпродукту, від розрахунку реальної собівартості до ведення взаєморозрахунків з постачальниками, від оперативного обліку до управлінського;

«Майстер-Агент» – призначена для автоматизації діяльності туристичного агентства. Дозволяє завантажувати ціни операторів для подальшого пошуку по даті заїзду,

країні, готелю і ціні. Допомагає швидко оформляти заявки, автоматично формувати і друкувати безліч документів – листи бронювання, путівки, договори і ін. [3].

Слід зазначити що інформаційні технології надають можливості туристичним підприємствам досліджувати стан і розвиток попиту на ринку, підвищувати якість туристичного продукту, використовувати більш економічні канали просування продуктів; забезпечують простий та швидкий для споживача спосіб придбання послуг, високий рівень обслуговування та утримання клієнтів, що сприятиме скороченню витрат завдяки більшій ефективності внутрішніх операцій та комерційних процедур.

Отже, активне впровадження сучасних комп'ютерних технологій у діяльність туристичних підприємств є необхідною умовою їх успішної роботи, оскільки точність, надійність, оперативність і висока швидкість обробки та передачі інформації визначає ефективність управлінських рішень у цій сфері. Впровадження інформаційних технологій змінює технологію управління, звільнює користувачів від трудомістких процедур обробки інформації, значно підвищує оперативність прийняття рішень, поліпшує комфортність праці.

Список використаних джерел:

1. Александрова Ю. Міжнародний туризм: учеб. посібник. Москва: Аспект Прес, 2011.
2. Квартальнов В.А. Туризм: учеб. Москва: Фінанси і статистика, 2004.
3. Скопєнь М.М. Комп'ютерні інформаційні технології в туризмі. Київ: Кондор, 2005.

In the article the analysis of the use of information technologies is conducted in administrative activity of tourist enterprises that are for today one of major factors of increase of efficiency. The rapid rates of height of information technologies as a result of expansion of processes of globalization are required by the use of the specialized software in activity of tourist enterprise.

Key words: software, information technologies, is tourist enterprises, automation of activity of tourist business.

Отримано: 13.10.2021

УДК 338.48:004

М. Комарницький, студент 4 курсу природничо-економічного факультету

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ І ТЕХНОЛОГІЇ В ТУРИЗМІ

У статті узагальнено поняття інформаційних систем технологій у туризмі, які забезпечують його стрімкий розвиток і є невід'ємною частиною успішного функціонування суб'єктів туристичної діяльності; висвітлено теоретико-методологічні основи та практичний інструментарій застосування інформаційних технологій у туристичному бізнесі; наведено характеристику основних програмних продуктів для автоматизації роботи підприємств туристичної галузі; обгрунтовано впровадження в практику діяльності туристичних підприємств глобальних розподільчих систем.

Ключові слова: інформаційні системи, інформаційні технології, туристична діяльність, автоматизація, туристичний бізнес.

На сьогодні актуальною є проблема інформаційного забезпечення підприємств індустрії туризму. Сучасний стан ринку такої індустрії характеризується високим рівнем конкуренції, різноманітністю видів наданих основних і додаткових послуг, підвищенням рівня обслуговування. Зростання складності управління та необхідність ведення контролю за усіма видами діяльності туристичного підприємства зумовлює необхідність впровадження та використання інформаційних технологій, які дозволяють прискорити процес створення та продажу пакетів послуг споживачам, здійснювати маркетингове планування, фінансово-облікову й господарську діяльність та ін. У зв'язку з цим процес автоматизації підприємств індустрії туризму є актуальним для будь-якого туристичного підприємства.

Інформаційні ресурси підприємств туризму – це їх головні ресурси, тому туризм можна вважати "інформаційним" видом економічної діяльності. Ступінь розвитку інформаційних ресурсів визначає загальний рівень інформатизації. Інформатизацію визначають як сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб на основі формування

і розвитку інформаційних систем, мереж, ресурсів та технологій, які побудовані на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки [4].

Створення нових інформаційних технологій має велике значення для розвитку суспільства. Вони активно перетворюють інші технології матеріального і нематеріального виробництва, в кінцевому підсумку формуючи новий стиль роботи, спосіб життя в цілому. Суть інформаційних технологій становлять методи і засоби формування та підтримки інформаційних потоків у системах управління об'єктами, у тому числі підприємствами сфери туризму [3].

Основними сферами застосування інформаційних технологій у туризмі є використання спеціалізованих програмних продуктів і можливостей глобальних комп'ютерних мереж. У туристичній діяльності також широко застосовують сучасні інформаційні технології бронювання, резервування, інтегровані комунікаційні мережі, системи мультимедіа, інформаційні системи менеджменту, технології просування туристичних продуктів і послуг.

Основні інформаційні технології, які використовують зараз у туризмі, можна поділити на такі категорії:

1. Традиційні технології.

- 1.1. Інформаційні сайти.
- 1.2. Соціальні мережі.
- 1.3. Сервіси бронювання та оплати послуг.
- 1.4. Сервіси для складання рейтингів.
- 1.5. Зворотний зв'язок з клієнтами.
2. Технології, що розвиваються.
 - 2.1. Сервіси складання маршрутів.
 - 2.2. Прив'язка пам'яток і об'єктів до географічних карт.
 - 2.3. Візуалізація географічного об'єкта та віртуальні тури.
 - 2.4. Щоденники мандрівників (блоги) з фотографіями та відгуками.
 - 2.5. Додатки для мобільних пристроїв.
 - 2.6. Хмарні обчислення.
 - 2.7. Доповнена реальність.
3. Технології майбутнього – рішення, які будуть активно розвиватися в найближчому майбутньому [1].

Застосування сучасних інформаційних технологій підвищує безпеку та якість туристичних послуг. Нині в туризмі використовують глобальні розподільчі системи (Global Distribution System), які забезпечують швидке і зручне бронювання квитків на транспорт, резервування місць у готелі, прокат автомобілів, обмін валют, замовлення квитків на спортивні та культурні заходи і т.д. Найбільшими глобальними розподільчими системами на міжнародному ринку туристичних послуг є AMADEUS, Worldspan, Galileo, Sabre.

Туристична сфера є інформаційно насиченою, тому для забезпечення якісного рівня її управління необхідно використовувати сучасні інформаційні технології. У діяльності туристичних підприємств знайшли широке застосування інформаційні системи менеджменту, які забезпечують необхідною інформацією для прийняття управлінського рішення. Інформаційні системи менеджменту включають як спеціалізовані, так і програмні продукти загального призначення. Найбільш розповсюдженими в діяльності вітчизняних туристичних підприємств є спеціалізовані програмні продукти: «Мастер-тур», «САМО-Тур», «САМО-турагент», «Turwin», «Парус-Турагентство», саме вони спрямовані в першу чергу на вирішення завдань управління.

Інформаційні технології у разі грамотного використання допомагають підприємству перевершити конкурентів і зацікавити клієнтів. Для наочності розглянемо всі етапи, з якими стикаються туристичні агенти в процесі підбору туру для туриста. Якщо споживачі туристичних послуг заздалегідь знають, що вони чекають від відпочинку, то це набагато полегшує сам процес підбору, проте співробітнику туристичного агентства необхідно врахувати всі нюанси та скласти тур.

Отже, туристичний бізнес – одна з найшвидше розвиваючихся сфер економіки. Функціонування туристичного підприємства залежить від збирання, зберігання й обробки актуальної інформації. Здобутки та досягнення в туристичному бізнесі залежать від швидкості обміну інформацією, її актуальності та повноти. Для підтримки успіху потрібні нові технології, тому що без них можуть виникнути труднощі зі створенням туристичного продукту та його просуванням на ринку. У разі правильного застосування сучасних технологій підвищується працездатність підприємства, збільшується кількість клієнтів, згладжується дрібні нерівності, які легко можна виправити у процесі їх виявлення. Для успішного функціонування туристичне підприємство має постійно перебувати в пошуку нових ресурсів, які дають змогу оптимізувати діяльність всередині самого підприємства, а також збільшити рівень інформованості про підприємство потенційних покупців.

Список використаних джерел:

1. Козловський С. Основні сфери застосування інформаційних систем і технологій у туризмі. DOI: 10.31866/2616-7603.3.1.2020.207516
2. Кучеренко К. Розвиток інформаційних технологій та їх запровадження у діяльність підприємств туристичної сфери. URL: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2015/11/163_31-35.pdf.
3. Макара О.П., Дулін І.С., Чорненка Н.В. Інформаційні технології у туризмі: Теоретичні та Практичні аспекти. URL: https://nv.ntu.edu.ua/Archive/2017/27_2/36.pdf.
4. Рудківський О.А., Рудківська А.Ю. Інформаційні системи управління туристичними підприємствами та креативний підхід. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/17_ukr/51.pdf.
5. Ящук В.І. Аналіз сучасного стану інформаційних технологій та систем в індустрії туризму. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2017. Вип. 53. С. 56-60.

The article summarizes the concept of information systems of technologies in tourism, which ensure its rapid development and are an integral part of the successful operation of tourism entities; the theoretical and methodological bases and practical tools of application of information technologies in tourist business are covered; the characteristic of the basic software products for automation of work of the enterprises of tourist branch is resulted; the introduction of global distribution systems into the practice of tourist enterprises is substantiated.

Key words: information systems, information technologies, tourist activity, automation, tourist business.

Отримано: 13.10.2021

УДК 616.002.5

В. Ю. Костюк, магістрантка 2 курсу природничо-економічного факультету

МІНІМІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ НАСЛІДКІВ В РОЗВИНУТИХ КРАЇНАХ ТА УКРАЇНІ

Здійснено аналіз діяльності атомних електростанцій світу, аварій, що відбулися на них, екологічних наслідків чорнобильської катастрофи в Україні та їх подолання.

Ключові слова: атомна електростанція, Чорнобиль, екологічні наслідки.

Постановка проблеми. В наслідок аварій на ядерних об'єктах продукти ядерного ділення викидаються в навколишнє середовище. У сучасному глобалізованому світі виникають загальнолюдські проблеми, які вимагають об'єднання сил, технічного та іншого потенціалу, і саме тому гостро необхідні міжнародні угоди, які б обмежували поширення небезпечних ядерних технологій на нашій планеті [2, 5, 9, 12].

Виклад основного матеріалу. Аварія на Українській Чорнобильській АЕС світовою спільнотою визнана техногенною катастрофою людства. «Вибуховий» викид 26 квітня, який поширювався в межах приземного шару атмосфери, сформував вузький західний слід [8]. Викинуті радіоактивні продукти, зміна ефективної висоти викидів, їхній динамічний характер, зміна метеорологічних умов зумовили плямистість радіоактивного забруднення суміжних територій. Опади, які випали під час переміщення забруднених хмар, утворили зони з підвищеним вмістом штучних радіонуклідів не лише на території України, Росії і Білорусі, але і Німеччини, Болгарії,

Грузії, Австрії, Швейцарії, Фінляндії, Словенії, Швеції, Греції, Румунії, Туреччини та інших країнах (рис. 1) [1, 3].

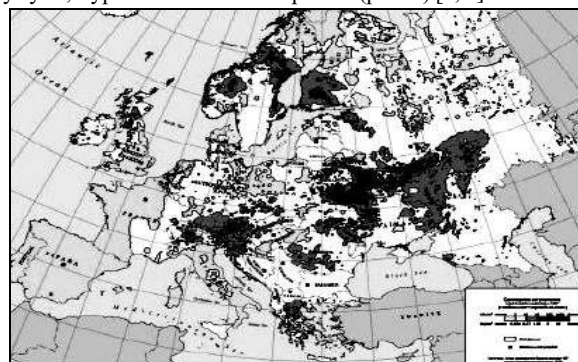

Рис. 1. Загальна площа території країн Європи, що забруднена внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС Української ССР [1]

Загальна площа території країн Західної Європи з рівнями забруднення понад 20 кБк/м² (майже у 10 разів вищий за глобальний радіаційний фон) становила близько 280 тис. км² [1].

Окрім того, щільність радіоактивного забруднення носила надзвичайно строкатий характер як відносно ¹³¹I, так і загального забруднення (табл. 1) [7].

Після останньої аварії світового масштабу в Японії наша влада прийняла, як на нас правильне рішення. Кабінет Міністрів перевів Агентство з атомної енергії з Міністерства торгівлі в структуру Міністерства охорони навколишнього середовища. Тим самим пріоритетні завдання уряду країни спрямовуються на захист навколишнього середовища, а не на амбіційні проекти олігархів та їх енергетичних холдингів [7-8].

Разом із тим техногенну катастрофу, яка сталася у березні 2011 р. на японській АЕС Фукусіма Дайічі, з перших же днів за її наслідками порівнювали з Чорнобильською катастрофою. Тому, при будівництві атомних електростанцій в Японії, безумовно, були враховані недоліки та позитивні моменти попередніх аварій в тому числі і аварію на Чорнобильській АЕС [6].

Таблиця 1

Щільності радіоактивного в інших країнах після аварії на ЧАЕС

Країна	Щільність забруднення, кБк/м ²				Кратність розбіжностей, разів	
	Максимальна		Середня			
	загальна	¹³¹ I	загальна	¹³¹ I		
Німеччина	65	160	5,9	16	11	10
Австрія	60	700	23,1	12,7	2,6	5,8
Італія	100	500	6,7	31,3	15	16
Швейцарія	41	180	8,0	36,8	5,1	4,9
Бельгія	3,0	10	1,3	3,8	2,3	2,6
Фінляндія	30	190	9,1	51,4	3,3	3,7
Швеція	190	950	8,3	43,2	23	22
Норвегія	100	—	11,1	—	9	—
Данія	4,6	4,2	1,7	1,7	2,7	2,5
США	0,05	1,9	—	0,14	—	13
Канада	0,07	0,24	0,05	0,1	1,5	2,4

Катастрофа на АЕС Фукусіма Дайічі змусила Міжнародну агенцію регулювання ядерної енергетики (МАГАТЄ), як організацію відповідальну за єдину світову політику в галузі ядерної енергетики, провести низку нарад з аналізу уроків Фукусіми. Усім країнам, де працюють АЕС, було рекомендовано провести їх тестування, перевірити стан безпеки і вжити заходів щодо її підвищення. Також гостро ставилися питання щодо термінів тривалості використання реакторів. Питання майбутнього ядерної енергетики Японії, включаючи безпеку атомних електростанцій, основні аспекти відродження територій як головного завдання, що постали перед Японією [2, 5, 9].

Особлива увага приділялася питанням відродження безпечного сільськогосподарського виробництва на радіоактивно забруднених територіях, соціально-психологічної реабілітації та належного інформування населення [6].

Для японської сторони є важливим той факт, що Україна має відповідні результати наукових досліджень з Чорнобильської проблематики, зокрема, в утриманні саркофага (об'єкта «Укриття») і дослідженні процесів у ньому, сільгоспродіології, радіаційному моніторингу довкілля, визначенні доз опромінення, радіаційній медицині, і готова ділитися досвідом та спільно розвивати майбутні дослідження. Українсько-японське співробітництво по лінії Чорнобиль-Фукусіма, готовність України передавати свої знання і досвід щодо подолання наслідків Чорнобильської катастрофи японським партнерам є важливим елементом [3, 4, 10].

Для нашої країни ми вважаємо є корисним досвід країн ЄС, який доводить, що єдиний шлях до поліпшення екологічної ситуації у державі є колективне екологічне управ-

ління (*cooperative environmental responsibilities*), що складається з п'яти основних елементів:

- інтеграція екологічної відповідальності в усе суспільство;
- надання чіткої інформації, зрозумілої та придатної до вжитку всіма зацікавленими сторонами;
- усвідомлення політики як суспільного процесу, в якому багато учасників грають важливу роль;
- встановлення прийнятних для всіх учасників часових рамок для обговорення екологічної політики;
- постійна робота для довгострокового продовження [2, 5, 9].

Стан забруднених територій України радіонуклідами, в останні роки після аварії на ЧАЕС поліпшився внаслідок природних процесів розпаду радіоактивних елементів та здійснення ряду заходів щодо зниження рівня забруднення. У зонах забруднення програми виробничої діяльності й надалі повинні передбачити здійснення конкретних заходів, спрямованих на поліпшення радіологічної ситуації, а саме таких біотопів як ліси, луки, пасовища які найбільше акумулювали радіоактивних елементів. Особливу увагу необхідно приділяти територіям Полісся з підзолистими і торф'яноболотними ґрунтами та високою кислотністю, де коефіцієнти переходу радіонуклідів з ґрунту в рослини досить значні [2, 5, 9].

Висновок. Ми вважаємо що особливе місце повинен займати постійний моніторинг рівня забруднення території чи продукції, за результатами яких здійснюватиметься планування протирадіаційних заходів що до територій так і країни в цілому [7-10].

Список використаних джерел:

1. Абаган А.А. Информация об аварии на Чернобыльской АЭС и ее последствиях, подготовленная для МАГАТЭ. *Атомная энергия*. 1986. Т. 61. Вып. 5. С. 301-320.
2. Котляревский В.А. и др. Аварии и катастрофы. Предупреждение и ликвидация последствий: уч. пособие в 3-х книгах. Москва: Изд-во АСВ, 1995. Кн. 1. 320 с.
3. Архангельский К.Л., Михасюк С.Р. Анализ недостатков проекта АЭС «Fukushima Dai-Ichi» за последствиями важкой аварии в світі подальшого посилення безпеки АЕС України. *Ядерна та радіаційна безпека*. 2001. №51. С. 9-14.
4. Барабашев С.В. Анализ последствий радиационного воздействия аварии на АЭС «Фукусима-1» на окружающую среду. *Зб. наук. ст. VII міжнар. наук.-практ. конф.*, м. Алушта, 12-16 вересня 2011 р. Харків, 2011. Т. 1. С. 113-118. URL: www.iaea.org/newscenter/news/2011/fukushima/ 10311.html.
5. Боков В.А. Основы экологической безопасности: учеб. пособ. Симферополь: Сонат, 1998. 298 с.
6. Двадцять п'ять років Чорнобильської катастрофи. Безпека майбутнього (Національна доповідь України). Київ: КІМ, 2011. 356 с.
7. Международный Чернобыльский проект: Доклад Международного консультативного комитета МАГАТЭ. Вена, 1992. 56 с.
8. Израэль Ю.А. и др. Радиоактивное загрязнение природных сред в зоне аварии на Чернобыльской АЭС атомной электростанции. *Метеорология и гидрология*. 1987. №2. С. 5-18.
9. Baumol W.J., Oates W.E. The theory of environmental policy. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. 235 p.
10. Nuclear Energy Agency. CNRA Forum on the Fukushima Accident : Insights and Approaches. *OECD Conference Centre*, 8 June 2001. URL: <http://www.oecd-nea.org/nsd/workshops/fukushima-forum>.

The article deals with the analysis of the activity of the world's nuclear power stations and accidents that took place there. Environmental and health consequences of the Chernobyl disaster in Ukraine and their liquidation are overviewed in the scientific research.

Key words: nuclear power station, Chernobyl, environmental and health consequences.

Отримано: 13.10.2021

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВ

У сучасних умовах розвитку суспільства такі активи як: земля, основні засоби, фінансові активи перестають бути основним фактором успішного розвитку виробництва. Головну роль у стабільному розвитку підприємства стає відігравати наявність людського капіталу у зв'язку з цим постає необхідність його виміру.

Ключові слова: капітал, активи, людський капітал, оцінка людського капіталу, комплексна оцінка, здібності, кваліфікація, якісні параметри.

Вступ. Під час оцінки людського капіталу в економічній літературі використовується чимала розмаїтість підходів і методів, але не існує єдиної загально-прийнятої методики оцінки людського капіталу, що дає можливість проведення більш глибоких досліджень.

Методологічні засади дослідження оцінки вартості людського капіталу закладені в наукових працях як зарубіжних так і вітчизняних вчених: Е. Бем-Баверк, Дж. Кендрік, Д. Рикардо А. Сміт, Л. Туроу, Ю.Л. Фіш, І. Фішер, Т. Шульц, Антонюк В.П., Богиня, Д.П., Бородіна О.М. Грішнова, Климко С.Г., Короковський А.В.

Постановка проблеми. Метою проведеного дослідження є розгляд існуючих методичних підходів до оцінки людського капіталу.

Результати дослідження. Як зазначив американський дослідник Дж. Грейсон, саме людський капітал, а не заводи, устаткування і виробничі запаси є квінтесенцією конкурентно-спроможності, економічного росту й ефективності [1, с.25].

Науковці вважають, що всі методи оцінки людського капіталу доцільно поділити на три групи:

1. Оцінка людського капіталу заснована на витратному підході.
2. Оцінка людського капіталу шляхом оцінки величини витрат на його утворення (дохідний підхід).
3. Оцінка людського капіталу шляхом спрямування інвестицій.

Великий внесок у розробку та дослідження методів оцінки людського капіталу зробили російські вчені О.І. Добриніна, С.О. Дятлов, К.Д. Циренова в своїй монографії «Людський капітал в транзитивній економіці: формування, оцінка, ефективність використання» [2, с.69-84].

Вартим уваги є метод капіталізації майбутніх заробітків.

Однією з перших серед вітчизняних вчених хто здійснив оцінку ефективності інвестування в освіту була О.А. Грішнова у своїй монографії «Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки» дослідник пропонує розгляд інвестицій в освіту методом чистої приведеної вартості [3, с.44-45].

А.В. Короковський у своїй монографії «Еволюція людського фактора економіки та проблеми його формування», відмічав людський капітал суспільства можна виміряти як кількісно, так і якісно [4, с.77-78].

Аналіз методів оцінки людського капіталу дає можливість зробити такі узагальнення:

1. Оцінка людського капіталу заснована на витратному підході. Виникає складність при врахуванні всіх витрат на формування людського капіталу, що обумовлено тривалістю виробництва людського капіталу. Неможливість врахувати всі витрати пов'язані з навчанням, вихованням, підтримкою здоров'я і т.д. Отже, можна зробити висновок, що використання методу витрат не дає можливість точної оцінки реальної вартості людського капіталу, за його допомогою можливо здійснити лише певні експертні оцінки.

2. Оцінка людського капіталу шляхом оцінки величини витрат на його утворення (дохідний підхід).

Даний метод полягає у тому, що витрати які ідуть на освіту, підвищення кваліфікації охорону здоров'я розглядаються не як поточні витрати, а як авансований капітал, що вкладається для підвищення якісних характеристик робочої сили. Перевагою цього методу є те, що за його допомогою можна отримати оцінку людського капіталу в вартісній формі, що дає змогу порівняти її з іншими ресурсами. Даний

метод є прийнятним на макрорівні застосування його на мезо та мікрорівні не дасть бажаних результатів.

3. Оцінка людського капіталу шляхом спрямування інвестицій.

При цьому методі оцінки не завжди беруться до уваги всі інвестиції які вкладаються у людський капітал Наприклад інвестиції в самоосвіту, власні інвестиції робітника, при розгляді інвестицій в персонал на рівні підприємства, фірми то їхнім завданням є підвищення кваліфікації, знань, умінь, навичок працівника, що має призвести до покращення фінансових результатів підприємства. Отже, можна зробити висновок, що на даний час не існує єдиної методики яка б давала можливість комплексно оцінити людський капітал на мікро рівні тобто на рівні окремого підприємства та індивіда. За відсутності комплексної оцінки людського капіталу на підприємствах харчової промисловості відбувається не використання капіталу повною мірою, що призводить до неефективного управління підприємством.

Для комплексної оцінки індивідуального людського капіталу працівників підприємств використовують інтегральну оцінку людського капіталу. Для цього обрано п'ять головних активів (фонди), які найбільше впливають на якість і стан людського капіталу: вік, освіта, досвід роботи, стан здоров'я і креативність. Всі ці активи різняться між собою, кожен з них підлягає окремому методу оцінки. Для того щоб звести всі активи до єдиної одиниці виміру, ми застосуємо комплексну оцінку людського капіталу за десятибальною шкалою.

Для оцінки людського капіталу запропоновано використовувати комплексну бальну оцінку відповідно до якої «1» – означає найнижчий мінімальний розвиток елементу, а «10» – максимальна кількість балів.

Комплексна оцінка передбачає розрахунок при якому враховується вплив кожного активу на кінцевий результат. Для цього потрібно визначити відсотковий вплив кожного активу.

Метою даного аналізу є оцінка людського капіталу працівників підприємств та на її основі здійснення управління персоналом.

Провівши оцінку людського капіталу методом комплексної бальної оцінки керівники підприємства зможуть прийняти правильне рішення, щодо ефективного використання персоналу підприємства.

Список використаних джерел:

1. Бородіна О.М. Людський капітал на селі: наукові основи, стан, перспективи розвитку. Київ, 2003. 274 с.
2. Добрынин А.И., Дятлов С.А., Цыренова Е.Д. Человеческий капитал в транзитивной экономике. Формирование, оценка, эффективность использования. Санкт-Петербург: Наука, 1999. 309 с.
3. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2001. 254 с.
4. Короковський А.В. Еволюція людського фактора економіки та проблеми його формування: монографія. Київ: КНЕУ, 2004. 184 с.
5. Антонюк В.П. Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку: монографія. Донецьк, 2007. 348 с.

In modern conditions of society such assets as: land, fixed assets, financial assets cease to be a major factor in the successful development of production. The main role in the stable development of the enterprise is played by the availability of human capital in this regard, there is a need to measure it.

Key words: capital, assets, human capital, assessment of human capital, complex assessment, abilities, qualification, qualitative parameters.

Отримано: 13.10.2021

ПЛАНУВАННЯ ОСОБИСТОЇ ДІЛОВОЇ КАР'ЄРИ

У науковій статті проаналізовано ділову кар'єру та визначено концептуальні засади щодо планування ділової кар'єри та обґрунтування її значення в розвитку персоналу. Проблеми формування, збереження і підвищення ефективності використання людського капіталу і кар'єрного зростання.

Ключові слова: ділова кар'єра, оцінка трудової кар'єри, планування кар'єри, передумови та чинники кар'єри.

Підвищення ролі кваліфікованого персоналу у забезпеченні активної життєдіяльності підприємства чи установи призвело до того, що провідні організації і компанії взяли на себе функції щодо професійного навчання, виробничої адаптації, планування ділової кар'єри працівників, підготовки резерву керівників.

Попри різноманітні цілі різних організацій чи установ загальна мета будь-якої організації – задоволення потреб людей, як тих, що в ній працюють, так і за її межами. У цьому взаємозв'язку кар'єра – така ж невід'ємна частина кожного, як і інші чинники життєдіяльності. Зараз у всіх компаніях і організаціях акцентують увагу на кадровому плануванні – спрямованій діяльності організації з підготовки кадрів, забезпечення пропорційного і динамічного розвитку персоналу, розрахунку його професійно кваліфікаційної структури, визначення потреби в кадрах і контролю над їх використанням та кадрового зростання.

Теоретичними і практичними питаннями розвитку ділової кар'єри займалися багато науковців-економістів. У минулому великий внесок у розробку цього питання зробили: М. Армстронг, Ф. Герцберг, Дж. Грехем, А. Ейстер, А. Сміт, Ф. Тейлор, І. Кавет, А. Маслоу, та інших науковців. На сучасному етапі мають вагомий розробки в питанні ділової кар'єри такі вчені як А. Вознесенський, О. Грішнова, А. Колот, В. Данюк, М. Лукашевич, Є. Маслов, С. Сотникова, С. Шекшня, та багато інших.

Для забезпечення успішної діяльності підприємства чи установи, одержання від працівників повної самовіддачі необхідно надавати їм можливість успішного професійно-кваліфікаційного просування. Система управління персоналом повинна акцентувати увагу на плануванні і розвитку кар'єри, сприяти працівникам ставити перед собою реальну мету і досягати її. Планування ділової кар'єри як складова кадрової політики є цільовою функцією управління розвитком персоналу в організації чи на підприємстві, оскільки ставить собі за мету найбільш раціональне використання трудового потенціалу працівника, створення умов для самореалізації його як особистості.

Термін «кар'єра» (від франц. *carrière* – життєвий шлях, біг) в широкому розумінні означає успішне просування в галузі суспільної, службової, виробничої, наукової та іншої діяльності, досягнення визнання, слави і т.п. [3, с.303].

М. Лукашевич ділову кар'єру розглядає як підвид трудової кар'єри, що поширюється на просування й досягнення успіху в специфічному виді трудової діяльності – бізнесі, підприємстві, тобто в тих видах економічної, трудової та іншої діяльності, які приносять прибуток, інші вигоди [4, с.30].

Ділова кар'єра – поступове просування особистості в якій-небудь сфері діяльності, зміна навичок, умінь, кваліфікаційних можливостей і розмірів винагород, пов'язаних з діяльністю; просування вперед по обраному шляху діяльності, досягнення визнання, слави, збагачення. Наприклад, отримання великих повноважень, вищого статусу, престижу, влади, великої кількості грошей [4, с.426].

Кар'єра – це не тільки просування по службі. Можна говорити про кар'єру як про рід занять, діяльності, наприклад, спортивна, військова, артистична, навчальна кар'єра. Життя людини поза її роботою має значний вплив на ділову кар'єру, є її частиною.

До оцінки ділової кар'єри тієї чи іншої людини можна ставитись по-різному: по-перше, з позицій оточення працівника – людей, які судять про його кар'єру, спираючись на власні уявлення; по-друге, з позиції самого працівника, тобто як суб'єктивно усвідомлене ставлення до свого становища в професійному плані, до свого статусу, досягнуто-

го рівня на ієрархічній службовій драбині. При цьому вибір пріоритетів здійснюється працівником з огляду на власну життєву мету, ціннісні орієнтації. Тому свою кар'єру працівник порівнює не лише із службово професійним просуванням, але із життєвою метою.

Потреба людини, її життєва мета, мета ділової кар'єри розрізняються за періодами часу. Кожна людина тією чи іншою мірою планує свою кар'єру, своє майбутнє, орієнтуючись на потреби, здібності, реальну оцінку наявних соціально-економічних умов реалізації власних очікувань, бажань. Зрозуміло, що складовою частиною управління розвитком персоналу є надання допомоги працівнику в реалізації його життєвої мети як важливої умови мотивації його поведінки в трудовій діяльності. Ідучи по сходах кар'єрного росту, працівник повинен зіставляти свої ділові якості з тими вимогами, які ставить перед ним організація, робота. Від цього залежить успіх всієї кар'єри.

Ділова кар'єра працівників, урахування їх потенційних можливостей багато в чому залежить від структури управління в організації, соціальної ієрархії, а також морально-етичних норм та інших чинників.

До основних *передумов ділової кар'єри* належать:

- рівень та якість освіти, зокрема спеціальної; – умови первинної соціалізації індивіда;
- стаж роботи і набутий досвід [4, с.94].

Деякі вчені об'єднують *чинники кар'єри* в чотири групи:

- соціально-професійні (загальні та спеціальні знання, кваліфікація, виробничі успіхи, професійні здібності);
- особистісні якості (працездатність, трудова й соціальна активність, орієнтації та установки, соціально-психологічні властивості);
- випадкові (вдалий збіг обставин);
- демографічні (стать, вік, антропометричні дані) [2, с.213].

Головним у виборі шляхів просування ділової кар'єри людини є розуміння того, що вплив на неї мають не просто фактори і особистість сама по собі, а способи їхньої взаємодії.

Планування і контроль ділової кар'єри полягають в тому, що з моменту прийняття працівника в організацію і до передбачуваного його звільнення з роботи необхідно організувати планомірне горизонтальне і вертикальне просування працівників системою посад або робочих місць.

Планування і управління розвитком ділової кар'єри вимагає від працівника і від організації (якщо вона підтримує цей процес) певних додаткових зусиль, але водночас визначає перевагу цього процесу для обох сторін.

Для працівника це означає більш високий ступінь задоволення від роботи в організації, що надає йому можливість професійного зростання і підвищення рівня життя, чітке бачення особистої професійної перспективи і можливість планування інших аспектів власного життя.

Організація отримує наявність мотивованих і лояльних співробітників, які пов'язали свою професійну діяльність з певною організацією, що підвищує продуктивність праці і знижує плинність кадрів з можливістю планування професійного розвитку працівників з урахуванням їхніх особистих інтересів.

Загальні цілі управління кар'єрою полягають у тому, щоб:

- забезпечити потреби організації в конкурентоспроможному персоналі;
- сприяти професійно-кваліфікаційному просуванню робітників і фахівців з вищою освітою, плануванню їхньої кар'єри;

- сформувати дієвий резерв керівників для забезпечення наступності та стабільності управління організацією.

Планування кар'єри – один з напрямів кадрової роботи в організації чи установі, орієнтований на визначення стратегії та етапів розвитку і просування спеціалістів. Це процес поєднання потенційних можливостей, здібностей і мети людини із вимогами організації, стратегією і планами її розвитку, втілених у складанні програми професійно-го і посадового зростання.

Планування і розвиток кар'єри працівника здійснюється на підставі об'єктивного аналізу результатів трудової діяльності, визначення відповідності його професійних, ділових і особистісних якостей посаді, яку той посідає. Цей процес повинен здійснюватися за результатами професійної діяльності фахівця, періодичних і поточних атестацій як складової управління розвитком персоналу.

Отже, результат ефективного управління діловою кар'єрою – досягнення відданості працівника інтересам організації, підвищення продуктивності праці, зменшення плинності кадрів і більш повного розкриття та використання здібностей людини.

УДК 338.484

О. Пасько, магістрантка 2 курсу природничо-економічного факультету

ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ ЯК НАПРЯМ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

У статті проаналізовано зелений туризм як напрям інноваційного розвитку. Також узагальнено та охарактеризовано функції зеленого туризму та місце серед них інноваційної складової. Проаналізовано інноваційну функціональність зеленого туризму.

Ключові слова: туризм, зелений туризм, інновації, інформаційні технології, інноваційний розвиток.

На сьогодні зелений туризм традиційно розглядається як соціально важлива сфера господарювання у сільській місцевості, один з визначальних факторів розвитку українського села. Зелений туризм має значний потенціал інноваційної діяльності, з впровадженням новітніх технологій та реалізацією креативних ідей. Більше того, сучасний стан розвитку зеленого туризму в Україні особливо потребує посилення інноваційного супроводу, зокрема що стосується використання інформаційних технологій і технологічних засобів у процесі рекреації та відпочинку.

Для трактування змісту зеленого туризму, необхідного для вироблення рекомендацій щодо інноваційної складової в його здійсненні, розглянемо його основні функції. Функції показують практичне значення даної сфери, необхідність стимулювання його розвитку. Згідно нашого бачення, такі функції слід розподіляти залежно від їх наслідкових ефектів – рекреаційних, економічних, екологічних і соціальних (табл. 1). У групі функцій з економічними ефектами виділено функцію інноваційності. Дана функціональна особливість зеленого туризму у наукових дослідженнях розкрита дуже слабо, що визначає потребу більш детальних напрацювань українських науковців та авторів за даним напрямом.

Розглянемо більш детально інноваційну функціональність зеленого туризму. В основному вона проявляється за наступними напрямками:

- реалізація різних нестандартних, креативних бізнес-ідей, які не мають аналогів на ринку місцевому або й взагалі;
- продукування і впровадження різних технологічних процесів, направлених на підвищення якості й привабливості послуг зеленого туризму та супровідних послуг;
- використання інформаційних технологій на різних етапах планування і споживання послуг зеленого туризму та супровідних послуг.

Інноваційна функція зеленого туризму проявляється у можливостях продукування, впровадження, вдосконалення зелених (екологічних) інновацій. Якщо визначити зміст екологічних інновацій у цілому, то їх науковці розглядають як такі, що дозволяють переорієнтуватись із застарілих очисних технологій на нове покоління технологій, спрямоване на якомога більш повне й комплексне використання природно-сировинних ресурсів і мінімізацію внаслідок

Список використаних джерел:

1. Грیشнова О.А., Левицький М.В. Трудова кар'єра: сучасні підходи до визначення ефективності. *Україна: аспекти праці*. 2005. №4. С. 45-49.
2. Крушельницька О.В. Управління персоналом: навч. посіб. Київ: Кондор, 2003. 296 с.
3. Лукашевич М.П. Соціологія кар'єри: навч. посіб. Харків: ХГІ «НГА». 1999. 114 с.
4. Управління персоналом організації: підручник / под. ред. А.Я. Кибанова. Москва: ІНФРА-М, 2003. 638 с.

The scientific article analyzes the business career and defines the conceptual framework for business career planning and justification of its importance in staff development. Problems of forming, maintaining and improving the efficiency of human capital use and career growth.

Key words: career, business career, labor activity, career planning, career preconditions, career factors, career management.

Отримано: 13.10.2021

цього потенційних виробничих відходів. Однак екологічні інновації мають значно ширші можливості застосування. У галузі туризму зелені інновації покликані задовольняти потреби населення у рекреації та відпочинку в екологічно чистому середовищі з одночасним покращенням якості довкілля, формуванням екологічної культури. Реалізація таких інновацій потребує залучення зелених (екологічних) інвестицій, які стають усе більш привабливим способом фінансування у бізнес-середовищі розвинених країн.

Таблиця 1

Функції зеленого туризму та місце серед них інноваційної складової

№	Наслідкові ефекти	Функції
1	Рекреаційні ефекти	<ul style="list-style-type: none"> • рекреаційна: можливість оздоровлення в екологічно чистому й безпечному середовищі; • дозвільна: можливість цікавого (нестандартного) відпочинку; • креативна: можливість пошуку натхнення, більш спокійного середовища для творчої діяльності.
2	Економічні ефекти	<ul style="list-style-type: none"> • господарювання: можливість реалізації бізнес-ідей, зайнятості; • економічної диверсифікації: переорієнтація зайнятості і господарювання з сільського господарства на сферу рекреації, туризму, суміжні сфери (ремесла, сувеніри тощо); • структурної трансформації: поглиблення вагомості в структурі економіки (регіональної, національної) сфери туризму; • просторового розвитку: стимулювання розвитку неміських поселень, послаблення соціально-економічної поляризації міських і сільських поселень; • інноваційності: можливість інноваційної діяльності, продукування і впровадження нових ідей, підходів, застосування інформаційних технологій.
3	Екологічні ефекти	<ul style="list-style-type: none"> • природоохоронна: стимулювання збереження довкілля; • виховна: екологічне виховання, формування екологічної свідомості суспільства.

Продовження таблиці 1

4	Соціальні ефекти	<ul style="list-style-type: none"> • інфраструктура: стимулювання покращення благоустрою сільських територій, розвитку соціальної інфраструктури; • соціоднавчача: демотивація виїзду населення з села в місто, збереження інтелектуального потенціалу, особливо молоді; • поведінкова: вплив на стиль життя, схильність до зміни місця проживання з міського на сільський простір; • освітня: отримання нового досвіду і знань щодо можливостей взаємодій з довкіллям, сільського способу життя.
---	------------------	---

Розглянемо деякі приклади зелених інновацій у туризмі. Їх умовно можна розділити на групи:

- продукційні інновації, які передбачають реалізацію бізнес-ідей щодо послуг зеленого туризму, які є новими для ринку;
- технологічні інновації, які передбачають впровадження новітніх підходів в організації надання послуг зеленого туризму та їх планування, зокрема з використанням інформаційних технологій;
- інституційні інновації, які передбачають новітні способи співпраці суб'єктів бізнесу, різних зацікавлених інститутів у продукуванні та наданні послуг зеленого туризму [3].

Ще одними інноваціями у сфері зеленого туризму є інформаційні технології. Такі технології можуть використовуватись:

- 1) з метою поширення інформації про туристичний продукт та суб'єктів туристичного бізнесу: туристичні портали, офіційні web-сторінки, групи у соціальних мережах турагенств і туроператорів, інших суб'єктів турбізнесу, віртуальні 3d-тури, інтернет-реклама (у тому числі банерна), електронні презентації, смс та e-mail-розсилки. Для зеленого туризму особливе значення відіграють туристичні портали.
- 2) обслуговування купівлі і супровід споживання туристичного продукту: уніфіковані інформаційні бази даних з переліком можливих туристичних продуктів (глобальні розподільні системи), глобальні системи онлайн-бронювання (проживання, електронні квитки (віртуальні офіси продажу квитків), комплекс туристичних послуг (екскурсії і т.д.)), платіжні системи. Дуже важливо, щоб зелені садиби надавали технічну можливість бронювання. Це має бути базова вимога виходу на ринок в умовах інформаційної економіки. Посилення віртуальних комунікацій розширює споживчі сегментні орієнтири та дозволяє, зокрема, пропонувати послуги для іноземного туриста;
- 3) розпізнавання об'єктів при подорожах, споживанні туристичного продукту: мобільні карти, інформаційні установки в поселеннях, QR-коди в об'єктах туристичної інфраструктури. Дуже важливо, щоб маршрути зеленого туризму при можливості маркувались не лише з допомогою вказівників, але й з використанням спеціальних інформаційних установок. Розробка спеціальних

мобільних карт допоможе туристам орієнтуватись в об'єктах і просторі, що суттєво підвищить їх безпеку, особливо при перебуванні в природному середовищі з віддаленістю від населених пунктів;

- 4) туристичний менеджмент: інформаційні бази даних клієнтів, їх опитування з використанням спеціальних програм і модулів, обробка даних маркетингових досліджень (у тому числі опитувань), електронний документообіг та автоматизація обліку. Ефективно, якщо суб'єкти господарювання в зеленому туризмі та профільні органи державної влади використовуватимуть різні способи зворотного зв'язку та з'ясування рівня задоволення туристів від спожитих послуг. Це слугуватиме якісною інформаційною основою для прийняття рішень щодо подальших удосконалень у зеленому туризмі [3, 4].

Таким чином, сільський зелений туризм є одним із пріоритетних напрямів ефективного розвитку туризму, інноваційною формою підприємництва, спрямованого на підвищення зайнятості і доходів сільського населення, створення соціально-економічного середовища на селі на засадах ринкових відносин. Він має значний потенціал інноваційної діяльності, з впровадженням новітніх технологій та реалізацією креативних ідей. Його сучасний стан розвитку потребує посилення інноваційного супроводу, зокрема що стосується використання інформаційних технологій.

Список використаних джерел:

1. Белякова О.В. Екологічні інновації – шлях розвитку ринку екологічно чистих товарів. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. №4 (2). С. 268-272.
2. Близько 1600 садиб в Україні вже надають послуги зеленого туризму – Забуранна (16 червня 2017): URL: <https://hromadskeradio.org/programs/rankova-hvylya/blyzko-1600-sadyb-v-ukrayini-vzhe-nadayut-poslugy-zelenogo-turyzmu-zaburanna>.
3. Калачевська Л.І. Зелений туризм як напрям інноваційного розвитку сільських територій. URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2018/6_2018/6.pdf.
4. Мезенцева А., Тофан А. Зелений туризм в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. URL: jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/1309/1336.
5. Нездоймінов С.Г. Сільський зелений туризм як фактор регіонального розвитку. *Перспективи розвитку сільського та екологічного туризму в Україні: збірник тез I міжнародної наук.-практ. конференції (м. Березне, 20-21 травня 2016 року)*. Рівне, 2016. С. 62-64.

The article analyzes green tourism as a direction of innovative development. The functions of green tourism and the place of the innovative component among them are also generalized and characterized. The innovative functionality of green tourism is analyzed.

Key words: tourism, green tourism, innovations, information technologies, innovative development.

Отримано: 13.10.2021

УДК 331.103.226

А. Р. Поведа, магістрант 2 курсу природничо-економічного факультету

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РАЦІОНАЛІЗАЦІЇ РЕЖИМІВ ПРАЦІ ТА ВІДПОЧИНКУ ПРАЦІВНИКІВ

У статті проаналізовано соціальні аспекти раціональних режимів праці та відпочинку; визначено, що основною проблемою у цій сфері є диспропорції між часом праці та часом відпочинку. Необґрунтовано великі обсяги робіт, додаткові доручення, терміновість виконання завдань призводять до перевтоми працівників і емоційного вигорання. Залучення зарубіжного досвіду з раціоналізації існуючих режимів праці та відпочинку значною мірою дозволить вирішити цю проблему.

Ключові слова: режим праці та відпочинку, робочий час, раціоналізація, перевтома.

Раціональне використання робочого часу на підприємствах та в організаціях України є досить актуальною проблемою, яка потребує особливої уваги. Від правильності встановлення режиму праці та відпочинку залежить ефективність виконання працівниками роботи, продуктивність праці персоналу, в той час, коли нераціональне використання робочого часу може спричинити зниження працездатності, перенапру-

ження, швидке наростання втоми та й, загалом, погіршення функціонального стану працівника. З огляду на ці причини раціональність режимів праці та відпочинку обов'язково має враховуватися при плануванні трудової діяльності, адже окрім описаних вище наслідків при неефективному використанні робочого часу можуть погіршитися кількісно-якісні показники виробництва продукції чи надання послуг.

Метою статті є дослідження сучасних підходів до удосконалення режимів праці та відпочинку, впливу стандартних та нестандартних режимів праці на працівників, аналіз переваг і недоліків сучасних режимів праці та рівня задоволеності працівників ними.

Серед факторів підвищення ефективності праці особливе місце належить раціональному режиму праці і відпочинку. Від його структури залежить динаміка втомлення, відновлюваність функцій організму, працездатність і здоров'я, надійність і продуктивність праці. Під *режимом праці і відпочинку* розуміють загальну тривалість трудової діяльності протягом доби, тижня, місяця, року, частоту і тривалість періодів трудової активності та перерв у процесі цієї активності, співвідношення і чергування цих періодів [2].

Розрізняють загальний та спеціальний режими праці [1]. *Загальний режим* робочого часу класифікується на такі види:

- п'ятиденний і шестиденний робочий тиждень;
- сумарний облік робочого часу та отримання відомостей про фактично відпрацьований час кожним працівником.

Спеціальний режим робочого часу поділяється на такі види:

- ненормований робочий день;
- перервний робочий день;
- гнучкий графік роботи.

Вже багато років на Заході продовжуються експерименти щодо розроблення та впровадження нових режимів праці. Окремі варіанти супроводжуються серйозними змінами традиційного порядку роботи (змінний або гнучкий графік роботи); інші передбачають більш чи менш значне коректування тих або інших елементів режиму денного або тижневого робочого часу («стиснутий робочий тиждень», багатоступеневий порядок початку та закінчення робочого дня, «стислий робочий день», тобто робота з максимальною недовгою перервою для відпочинку та харчування. Найбільш поширеними у США є «стиснутий робочий тиждень», а в європейських країнах – змінний (гнучкий) графік роботи [6].

Одним із видів нетипових трудових договорів є договір, який визначає роботу за викликом. Перший вид такого договору – «договір нуль годин» (zero-hours contracts), сутність якого полягає в тому, що за її умовами роботодавець не зобов'язаний надати працівникові роботу та не несе відповідальності (наприклад, у вигляді виплати визначеної компенсації) за її ненадання. При цьому ні мінімальна тривалість робочого часу, ні режим роботи сторонами не узгоджуються. Можливо, робота не буде надана зовсім, що позбавляє працівника гарантій зайнятості та отримання заробітної плати. Другим видом є так звані «договори мінімум-максимум» (min-max contracts). У такому договорі встановлюється нижня межа робочого часу, відпрацювання якої повинен забезпечити роботодавець, а також верхня межа робочих годин, яку зобов'язаний відпрацювати працівник за наявності виклику. У разі, якщо роботодавець притягує працівника до роботи, яка є меншою, ніж мінімальна межа, працівникові повинна бути виплачена така винагорода, яка була б виплачена, якщо працівник відпрацював би встановлений мінімум часу.

У цілому, з психофізіологічної точки зору, як зазначає Крушельницька Я.В., раціональний, фізіологічно обґрунтований режим праці і відпочинку повинен відповідати таким вимогам: запобігати ранньому і надмірному розвиткові втомлення працівників; сприяти збереженню високої працездатності і оптимального функціонального стану організму працівників протягом зміни; забезпечувати високу продуктивність праці; сприяти ефективному відновленню фізіологічних функцій під час відпочинку. При визначенні часу на відпочинок протягом зміни необхідно враховувати такі виробничі чинники: фізичні та розумові зусилля; нервові напруження, темп роботи, робочу позу, монотонність роботи; психологічний мікроклімат у колективі; умови праці (шум, вібрація, температура повітря, загазованість, запиленість, рівень освітлення тощо); міру відповідальності та можливий серйозні наслідки допущених помилок при виконанні функцій.

При організації праці офісних працівників, що пов'язана з використанням персональних комп'ютерів, для збере-

ження здоров'я, запобігання професійним захворюванням і підтримки працездатності також слід передбачити регламентовані перерви для відпочинку. Режими праці і відпочинку мають передбачати додаткові нетривалі перерви в періоди, що передують появі об'єктивних і суб'єктивних ознак стомлення і зниження працездатності. За основну роботу з персональним комп'ютером слід вважати таку, що займає не менше 50% часу впродовж робочої зміни [5].

Пунктом 5.8 ДСанПіН 3.3.2.007-98 встановлюються такі внутрішньозмінні режими праці та відпочинку при роботі з комп'ютером при 8-годинній робочій зміні залежно від характеру праці: для розробників програм необхідні регламентовані перерви для відпочинку тривалістю 15 хв. через кожну годину роботи за комп'ютером; для операторів комп'ютерів слід призначати регламентовані перерви для відпочинку тривалістю 15 хв. через кожні дві години; для операторів комп'ютерного набору – регламентовані перерви для відпочинку тривалістю 10 хв. після кожної години роботи. У всіх випадках, коли виробничі обставини не дозволяють застосувати регламентовані перерви, тривалість безперервної роботи з комп'ютером не повинна перевищувати 4 години. При 12-годинній робочій зміні регламентовані перерви повинні встановлюватися в перші 8 годин роботи аналогічно перервам при 8-годинній робочій зміні, а протягом останніх 4-х годин роботи, незалежно від характеру трудової діяльності, через кожну годину тривалістю 15 хв. (п. 5.9 та п. 5.10 ДСанПіН 3.3.2.007-98) [5].

В окремих випадках, при частих скаргах працівників на зорове стомлення, навіть при дотриманні вимог до режимів праці і відпочинку та застосуванні засобів локального захисту очей, допускається індивідуальний підхід до обмеження часу роботи з комп'ютером, зміни характеру праці, чергування з іншими видами діяльності, не пов'язаними з комп'ютером.

Проаналізувавши результати досліджень вітчизняних науковців, що займаються даною проблемою, можемо відмітити, що поширені режими праці та відпочинку на різних українських підприємствах не є досить ефективними, не забезпечують в повній мірі потреб і бажань працівників та потребують удосконалення [1; 3; 5]. *Рекомендації* щодо раціоналізації існуючих режимів праці та відпочинку і вирішення виявлених проблем можуть бути наступними:

1. Раціоналізація трудових навантажень та ефективний розподіл трудових обов'язків між працівниками.
2. Запровадження додаткових регламентованих перерв, особливо у другій половині робочого дня, коли працездатність падає і нагромаджуються прояви втомлення працівників.
3. Надання працівникам свободи вибору часу для обідньої перерви, як це поширено у закордонних компаніях (дає можливість виховувати у працівників відповідальність та самодисципліну). Конкретно встановлені строки виконання завдання у поєднанні зі свободою вибору часу його виконання спонукають працівника до самоорганізації та відповідальності за роботу.
4. Організація місця відпочинку, яке є важливим фактором підвищення рівня задоволеності персоналу роботою. За фінансової можливості компанії можуть облаштувати зону для активного відпочинку, особливо актуально це для працівників розумової праці зі статичною робочою позою сидіння.
5. Запровадження гнучкого або індивідуального графіка роботи за бажання працівника та виробничої можливості. Також частину роботи можна виконувати дистанційно, що дозволить заощадити час, який працівники витрачають на дорогу до роботи на виконання доручених завдань, а це в свою чергу дозволить зменшити втому та перевантаженість працівників [2].

Дослідження показало, що сучасний стан режимів праці та відпочинку перебуває в не найкращому стані та потребує удосконалення. Головною проблемою в цій сфері є диспропорції між часом праці та часом відпочинку, необґрунтовано великі обсяги робіт, додаткових доручень, терміновість виконання завдань, в той час, коли час відпочинку недостатній. Для удосконалення режимів праці та відпочинку в Україні підприємствам доцільно залучати зарубіжний досвід, раціонально розподіляти роботу між працівниками.

Список використаних джерел:

1. Крушельницька Я.В. Фізіологія і психологія праці: підручник. Київ: КНЕУ, 2014. 463 с.
2. Малишевська З. Класифікація режиму робочого часу. *Підприємство, господарство і право*. 2016. №2. С. 82-86.
3. Охорона праці офісних працівників. URL: <https://hrliga.com/index.php?module=news&op=view&id=11741>.
4. Римар Б.А. Правове регулювання гнучкого режиму робочого часу. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 37. С. 114-120.
5. Рудакова С.Г., Щетініна Л.В. Гідна праця: індивідуалізація режимів праці та відпочинку. *Економіка: реалії часу*. 2015. №2 (18). С. 15-19.

6. Свічкарьова Я.В. Договір «мінімум-максимум»: гнучкий режим робочого часу. *Право та інновації*. 2016. №3 (15). С. 110-116.

The article analyzes the social aspects of rational regimes and rest; It is determined that the main problem in this area is a disproportion between the time of labor and recreation time. Unreasonably large volumes of work, additional orders, the urgency of the tasks lead to the fatigue of employees and emotional burnout. Involvement of foreign experience in rationalization of existing labor regimes and recreation will greatly resolve this problem.

Key words: labor and recreation mode, working hours, rationalization, fatigue.

Отримано: 13.10.2021

УДК 338.488

М. А. Покорний, магістрант 2 курсу природничо-економічного факультету

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО ПІДПРИЄМСТВА

Розглянуто розвиток готельно-ресторанного господарства, що є важливим рушієм розвитку сучасного національного господарства України. Готельно-ресторанне господарство як елемент структури туризму є однією зі складових міжнародних відносин, оскільки не лише залучає у державний бюджет значні кошти, а й формує імідж країни, обслуговуючи зовнішніх туристів. Готельно-ресторанна справа і туристичний бізнес нерозривно пов'язані, ефективна система організації діяльності туристичної галузі сприяє раціоналізації підходів до організації готельного господарства.

Ключові слова: готельно-ресторанне господарство, готельно-ресторанна індустрія, готельний бізнес, регіон.

Постановка проблеми. Готельно-ресторанна індустрія має велике значення для України, оскільки може слугувати каталізатором економічного піднесення, залучаючи у бюджет країни значні кошти від зовнішнього туриста, що зупинився у тому чи іншому готелі. Однак недостатня кількість даних підприємств в усіх регіонах країни, їхня недосконала структура, невідповідність сучасним вимогам обмежують задоволення потреб споживачів у даних послугах. Постає необхідність задоволення потреб споживачів послугами саме тими підприємствами, які є найдоцільнішими для конкретного регіону. Власники та інвестори цих підприємств перебувають у пошуку дієвих інструментів оптимізації управлінських рішень, підвищення своєї конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В даний час велика увага приділяється вивченню тенденцій розвитку та перспектив розвитку українського готельно-ресторанного господарства. Л.І. Нечаюк, Н.О. Нечаюк вважають, що розвиток готельно-ресторанного бізнесу залежить від рівня матеріально – технічної бази туристичних [1]. Опанашук Ю.Я. аналізує поточні виклики розвитку готелів в Україні, вирішення яких дозволить їм стати рушійною силою просування туризму [2].

Ісакова Д. стверджує, що використання його відомих функцій на місцевому ринку [3].

Так, Вітавська Г.П. Тупкало В.М. обговорює виклики та тенденції розвитку готельного бізнесу в Україні, шляхи вдосконалення системи управління готельним комплексом на основі стратегії розширення бізнесу [6].

Гончаров В.М., Горова О.А. притримуються думки, що потрібна послідовна маркетингова політика місцевої та центральної влади для координації маркетингових зусиль у сфері гостинності та туризму на новий рівень якості [7].

Таким чином, робота вітчизняних та зарубіжних вчених вивчає можливі теоретичні та практичні аспекти готельного господарства в Україні, але слід зазначити, що сучасні тенденції та перспективи готельного господарства в Україні детально обговорюються.

Метою статті є вивчення основних тенденцій розвитку готельно-ресторанного господарства в Україні.

Виклад основного матеріалу. Готельно-ресторанна діяльність є ключовою складовою української туристичної індустрії. Розвиток внутрішнього та міжнародного туризму значною мірою залежить від рівня матеріально – технічної бази туристичних компаній, їх галузі, різноманітності мережі та якості послуг, що надаються готелями [1].

В сучасних умовах розвитку туризму розвиток готельного та ресторанный господарств є особливо важливим питанням, яке є одним із основних завдань туристичної

послуги – наданням житла та побутовими послугами під час мандрівки. Важливість готельно-ресторанного бізнесу полягає в тому, що він охоплює широкий спектр видів діяльності у сферах туризму, транспорту, роздрібною торгівлі, харчування, страхування, культури, мистецтва, архітектури, дизайну, туристичних послуг та реклами.

Географічне положення України стимулює розвиток туризму, а отже, і державного готельного господарства. Особливістю географічного положення України є те, що Україна знаходиться на перехресті трафіку з Європи в Азію. Як європейська держава, вона межує з країнами Центральної та Західної Європи на заході, з якими відкриваються великі можливості для розширення всебічних зв'язків. Близькість країни до Казахстану, Кавказу, Середньої Азії та Близького Сходу також дає великі можливості для економічного співробітництва. Положення України серед країн Балтії Північного моря забезпечує зв'язки з країнами цих регіонів. Сьогодні Україна посідає одне з останніх місць у списку європейських країн за кількістю готелів [2].

Сьогодні в Україні є кілька міжнародних готельних операторів: Rezidor Hotel Group (Бельгія), Hyatt Hotels (США) та турецька мережа Rixos. Міжнародні готельні мережі, такі як Marriott, Hilton, Hyatt, Sheraton, Holiday Inn, Accor тощо, також хочуть вийти на український готельний ринок. В Україні існує мережа готелів Premier Premier, якою керує Premier International Ltd. До списку готелів преміум-класу входять сім готелів: Лондон в Одесі, Космополітен, Аврора в Харкові, Прем'єр-палац у Києві, тощо. Окрім створення першої в Україні національної мережі готелів за останні роки, було подано більше заявок на управління кількома готельними групами або на створення фірмових компаній з готельного бренду. Провідні готелі світу пропонують учасникам асоціації глобальну мережу: ринок міжнародних продажів брендів та інфраструктури. Готелі-учасники асоціації зберігають свою унікальну особистість і мають усі переваги приєднання до провідного бренду. Захід має великі плани щодо виходу іноземних готельних операторів на український ринок. Він передбачає, що оператор не буде безпосередньо брати участь у будівництві готелю, але підпише договір з забудовником на управління об'єктом протягом двадцяти років. Головною перевагою такої співпраці для українського розробника є використання всесвітньо відомого бренду, який символізує високий рівень якості для кінцевих споживачів та потенційних інвесторів. Перевагою оператора у співпраці з українською компанією є використання його відомих функцій на місцевому ринку. Це дозволяє впроваджувати проект у короткі терміни з меншими витратами та ризиком [3].

Деякі сприятливі фактори сприяють розвитку готельного та туристичного бізнесу, так прийняття Національної програми розвитку туризму, вдосконалення законодавчої бази у сфері туризму та гостинності, численні розробки урядових рішень сприяють розширенню даної галузі [4].

В Україні в середньому на тисячу мешканців припадає два готельні номери, а в Європі – не менше 14-18. Кількість готелів в Україні незначна порівняно з туристичними центрами світу. Наприклад, у Великобританії близько 26 000 готелів. За даними Державного комітету статистики України, у 2017 році кількість готельних компаній становила 7420 осіб [5]. Ця кількість почала зростати на початку XXI століття. Подібна ситуація склалася і щодо місткості готелів і спостерігається чітка тенденція збільшення кількості готельних номерів та місць громадського харчування. Таке збільшення кількості готелів та готельних номерів пояснюється зростанням імпортного туризму та значним збільшенням існуючих готелів. Слід зазначити, що наразі ніхто не може гарантувати повної точності даних про кількість готельних номерів в Україні. Це пов'язано зі стрімким зростанням приватного готельного бізнесу з виникненням ринкових відносин в економіці. Готелі з різними зручностями, різним рівнем комфорту, пансіонами, мотелями розташовані як на курортах, так і в історико-культурних центрах, а також паралельно на автомагістралях. Кількість готельно-ресторанних засобів змінюється майже щомісяця [6]. Для того, щоб заохотити туристів до певного регіону чи міста України, необхідно створити позитивний імідж туризму. Цілі міського маркетингу на ринку міського туризму полягають у збільшенні кількості іноземних туристів з однієї країни чи регіону. Зростання внутрішнього туризму, що обумовлено проблемою коронавірусу на сьогоднішній день стало майже єдиним способом до виживання даної галузі. Потрібна послідовна маркетингова політика місцевої, центральної влади для координації маркетингових зусиль у сфері гостинності та туризму на новий рівень якості [7]. Швидка інтеграція України у світову готельну індустрію пов'язана з її виходом на національний ринок міжнародних готельних мереж. Основним фактором залучення іноземних готельних компаній до України є низький рівень насиченості ринку на готельні послуги.

Висновки. Розвиток готельно-ресторанного господарства значною мірою залежить від організаційно-

економічного механізму управління: гнучкості, швидкого реагування на зміни чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, які активно впливають на діяльність готельних підприємств. Дослідження стану готельного господарства в Україні вкотре доводить, що готельні послуги, які надають у країні, не відповідають світовому рівню та сучасним вимогам споживачів. Низька якість готельного продукту, а також відсутність сприятливого інвестиційного клімату зумовлюють необхідність створення в Україні нових конкурентоспроможних готельних підприємств.

Список використаних джерел:

1. Нечаюк Л.І., Нечаюк Н.О. Готельно-ресторанний бізнес: менеджмент: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 348 с.
2. Опанащук Ю.Я. Развитие гостиничного хозяйства в Украине: тенденции и перспективы. *Гостиничный и ресторанный бизнес*. 2004. №3. С. 70-72.
3. Исакова, Д. Пришествие звезд. *Инвестгазета*. 2008. №15. С. 34-36.
4. Гостиничная индустрия Украины. Прошлое. Настоящее. Будущее. *Гостиничный и ресторанный бизнес*. 2018. №3. С. 10-20.
5. Державний комітет статистики України. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Тупкало В.М., Вітавська Г.П. Стратегія розвитку готельного бізнесу в Україні. *Економіка та держава*. 2017. №4. С. 43-44.
7. Гончаров В.М., Горова О.А. Маркетинг городов как туристических центров и их инвестиционный имидж Гостиничный и ресторанный бизнес. 2018. №4. С. 18-25.

The development of hotel and restaurant economy is considered, which is an important driver of development of modern national economy of Ukraine. Hotel and restaurant industry as an element of the structure of tourism is one of the components of international relations, as it not only attracts significant funds to the state budget, but also forms the image of the country, serving foreign tourists. Hotel and restaurant business and tourism business are inextricably linked, an effective system of organization of the tourism industry contributes to the rationalization of approaches to the organization of the hotel industry.

Key words: hotel and restaurant economy; hotel and restaurant industry; hotel business; region.

Отримано: 13.10.2021

УДК 336.2

М. О. Римар, студент 4 курсу природничо-економічного факультету

РОЛЬ НЕПРЯМИХ ПОДАТКІВ В ФОРМУВАННІ НАПОВНЕНОСТІ БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Статтю присвячено системі непрямого оподаткування України, структурі та динаміці податкових надходжень, визначено вагомість непрямих податків у наповненні державного бюджету, дано характеристику діючій податковій системі.

Ключові слова: податок, податкова система, непрямий податок, податок на додану вартість, акциз, мито, Бюджетний кодекс України, Податковий кодекс України.

Мета статті: дослідження впливу доходу від непрямих податків на рівень наповненості державного бюджету України.

Виклад основного матеріалу. Згідно Бюджетного кодексу України, бюджет – це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду. Відповідно, доходи бюджету – податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України [1].

Непрямі податки – це податки, які визначаються розміром споживання і не залежать від доходу чи майна платника, виступають у вигляді надбавки до ціни товару чи послуги і платником яких є кінцевий споживач даного товару чи послуги [2].

Відповідно до ст. 29 Бюджетного кодексу України до складу доходів Державного бюджету України відносяться

перелік з 59 пунктів, та в розрізі теми непрямих податків варто розглядати:

1. Податок на додану вартість – непрямий податок, який нараховується та сплачується відповідно до норм розділу V Податкового кодексу України).
2. Акциз – непрямий податок на споживання окремих видів товарів (продукції), визначених Податковим кодексом України як підакцизні, що включається до ціни таких товарів (продукції).
3. Мито – непрямий податок, різновид митних платежів, який накладається на товари, що переміщуються через митний кордон, тобто ввіз/вивіз чи транзит [3].

Для продуктивного функціонування держави в соціально-економічному секторі важливим фактором є наповненість бюджету, що значною мірою залежить від податкової політики держави та, безпосередньо, ефективності та економічної обґрунтованості діючих податків. Тому доцільно буде проаналізувати структуру та динаміку доходів Державного бюджету України за рахунок непрямих податків.

Таблиця 1

Динаміка надходжень непрямих податків до Державного бюджету України за 2017-2020 роки, млн грн.

Показник	Роки				Темп приросту, %		
	2017	2018	2019	2020	2018/2017	2019/2018	2020/2019
ПДВ	313980,6	374508,2	378690,2	400600,1	19,28	1,12	5,79
Акциз	121449,4	132649,8	137076,4	153850,3	9,22	3,34	12,24
Мито	24541,9	27076,6	30086,0	30460,5	10,33	11,11	1,24
ввізне	23898,4	26560,4	29855,4	30203,2	11,14	12,41	1,16
вивізне	643,5	516,2	230,6	257,3	-19,78	-55,33	11,58
Всього	459971,9	534234,6	545852,6	584910,9	16,15	2,17	7,16

Сформовано автором за даними [4].

Згідно розрахованих даних у Таблиці 1 податок на додану вартість формує основну частку надходжень до бюджету від непрямих податків і становить 65-70% від загальної суми. Розміри надходжень від ПДВ мали значний приріст у 2018 році, та значно повільніший у подальших, що простежується на Рис.1. Податкові надходження від акцизу демонструють тенденції до зростання із середнім темпом у 8% на рік. Митні надходження складаються з двох підгруп: ввізний податок та вивізний. Перший протягом 2017-2019 рр. зростав із відносно стабільним темпом, та у важкий для економіки 2020 р. приріст значно зменшився, хоча й залишився позитивним.

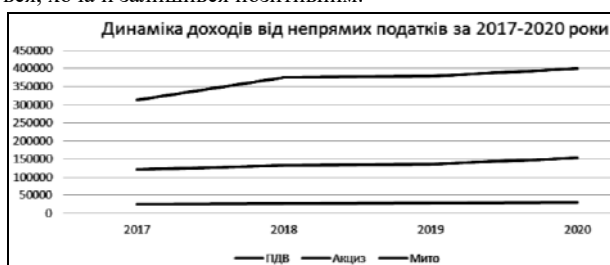

Рис. 1. Динаміка доходів від непрямих податків за 2017-2020 роки

Доходи ж від вивізного мита у 2020 році продемонстрували додатний приріст, покращивши кількарічну тенденцію до значного зменшення. Згідно вказаних даних, мито складає найменшу частку в непрямих податках – в середньому всього 5%.

Таблиця 2

Структура прямих і непрямих податків в податкових надходженнях Державного бюджету України за 2017-2020 роки

Показник	2017 р.		2018 р.		2019 р.		2020 р.	
	млн грн.	частка до-ходів, %	млн грн.	частка до-ходів, %	млн грн.	частка до-ходів, %	млн грн.	частка до-ходів, %
Прямі податки	556997,6	54,8	650056,2	54,9	743996,6	57,7	791762,9	57,5
Непрямі податки	459971,9	45,2	534234,6	45,1	545852,6	42,3	584910,9	42,5
Усього	1016969,5	100,0	1184290,8	100,0	1289849,2	100,0	1376673,8	100,0

Сформовано автором за даними [4].

Відповідно із поданими статистичними даними непрямі податки стабільно приносять 42-45% доходу державного бюджету. Тобто, майже на рівні з прямими вони напо-

внюють майже половину бюджету. Проте темп їх приросту дещо скоротився і становить 27% за 2017-2020 рр., що значно менше відповідного показника для прямих податків, а саме – 42% за вказаний період. Агреговане значення бюджету зросло на 35%

Загалом, наведені розрахунки вказують на важливість непрямих податків, їх обґрунтованого визначення та регулювання.

У 2020 році витратна частина бюджету склала 1595396 млн грн. та перевищила дохідну на 218722 млн грн. Відповідно непрямі оподаткування можна розглядати як потенційне джерело покриття дефіциту, проте для цього необхідно реформувати механізми стягнення податків. До прикладу, введення диференційованих ставок ПДВ на більш широкий перелік товарів та послуг, що в довгостроковій перспективі може принести позитивні результати; ліквідація неефективних пільг із ПДВ, вдосконалення процесу адміністрування фінансових потоків за допомогою сучасних автоматизованих систем. Розглядаючи шляхи вдосконалення системи акцизних зборів варто зазначити можливий екологічний напрямок дій за рахунок введення податку на транспорт з розрахунку на обсяг спричиненого ним забруднення атмосфери, чи спожитого палива [5].

Вдосконаливши політику митного оподаткування можна ефективно регулювати транскордонні потоки та внутрішні ціни в державі, що особливо важливо у випадку пришвидшених темпів інфляції.

Висновки. Отже, непрямі податки є не лише значним елементом дохідної частини державного бюджету України, а й зручним інструментом регулювання ринкової ситуації та ефективності суспільного виробництва. Проте існує певний потенціал до вдосконалення системи оподаткування з метою підвищення її ефективності та соціально-економічної обґрунтованості, в тому числі можливе орієнтування на європейський досвід та визначення пріоритетів на довгострокові покращення, а не швидкі доходи за рахунок підвищених ставок податків.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України від 29.09.2021 р. №2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 29.09.2021).
2. Воронова Л.К. Непрямі податки. Словник фінансово-правових термінів. 2-е вид., переробл. і доповн. Київ: Алєрта, 2011. 558 с.
3. Податковий кодекс України від 01.08.2021 р. №2755-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n4379> (дата звернення: 27.09.2021).
4. Статистичний збірник: «Бюджет України 2020» 13.08.2021 URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_-_2020_\(for_website\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_-_2020_(for_website).pdf) (дата звернення: 28.09.2021).
5. Литвин Я.А. Непряме оподаткування в Україні: сучасний стан та напрями вдосконалення. *Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. №11. С. 728-733.
6. Куриленко В.П. Роль непрямих податків у забезпеченні ефективної фіскальної політики держави. *Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. №11. С. 724-727.

The article is devoted to the system of indirect taxation of Ukraine, the structure and dynamics of tax revenues, determines the importance of indirect taxes in filling the state budget, gives a description of the current tax system.

Key words: tax, tax system, indirect tax, value added tax, excise duty, customs duty, Budget Code of Ukraine, Tax Code of Ukraine.

Отримано: 13.10.2021

ЗАГАЛЬНІ ДАНІ ПРО ХРИСТІАНСТВО ТА ЙОГО ОСНОВНІ НАПРЯМКИ

Стаття присвячена аналізу розповсюдження християнства, його основних напрямків, особливостей розвитку релігійного туризму в християнстві.

Ключові слова: туризм, релігійний туризм, християнство, релігія, паломництво.

Актуальність теми дослідження. Християнство виступає світовою релігією, якій належить важливе місце в історії людства. В сучасному світі більш ніж 90% екскурсійних об'єктів у всьому світі мають відношення до релігійного туризму. Ринок релігійного туризму почав свій активний розвиток лише десятиріччя тому. В Україні цей вид туризму ще дуже молодий, але він стрімко набуває популярності серед прочан різних конфесій.

Аналіз досліджень з даної теми. Важливість дослідження сутності і структури релігійного туризму, в тому числі у християнстві, основи найбільш поширених релігій і духовних шкіл, територіальне поширення релігій схарактеризовані в роботах багатьох іноземних і вітчизняних вчених, в тому числі Г. Александрової, Є. Харьковченко, С. Кузик, О. Любичевої, Т. Христового та ін. Проблеми релігійності українського народу розглядаються у працях Н. Костомарова, І. Огієнка, М. Шлемкевича, О. Кульчицького, І. Мірчука. В сучасних умовах дослідженнями релігій і релігійності українського суспільства займаються А. Колонний, В. Пилипенко, О. Вишняк та ін.

Мета: провести дослідження та аналіз християнства як складову релігійного туризму.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У сучасному світі релігійні процеси продовжують впливати на всі сфери буття людини, а релігійний туризм робить можливим діалог культур і націй, допомагає підкреслити самотність та особливість туристичних дестинацій в добу глобалізації. Паломництво має давні традиції і є всесвітнім культурним явищем, що відіграло величезну роль у становленні і розвитку як локальних, так і світових цивілізацій. Натомість паломницькі центри славляться не лише історико-культурними цінностями, але й духовним потенціалом, який протягом багатьох століть притягує потоки подорожуючих людей з усього світу. Саме тому християнство як складова релігійного туризму є важливою темою дослідження в сучасному світі.

Виклад основного матеріалу. Християнство – найчисленніша за кількістю прихильників релігія в світі, налічує близько 2 млрд. осіб (майже кожен третій житель Землі є християнином). Християнство включає в себе два основних напрями: ортодоксальна церква (східна церква) і католицька церква (західна церква).

Головним об'єктом шанування християн є Ісус Христос, якого більшість християнських релігій вважає водночас і Богом, і людиною, а дехто – тільки Богом або тільки божественним посланцем. Усі християни вірять або тільки думають, що праведних після смерті чекає винагорода у вигляді вічного блаженства в раю, а грішників – покарання, яке вони уявляють собі по-різному.

Християнство охоплює три головні напрями – православ'я, католицизм, протестантизм.

Православ'я – одне з найбільших у світі віровчень, поширене серед багатьох народів, що розмовляють різними мовами. Це один із трьох основних напрямків християнства, який історично склався, сформувався як його східна гілка. Поширене воно головним чином у країнах Східної Європи, Близького Сходу. Богословські основи православ'я сформувалися у Візантії, де воно було панівною релігією в IV-XI ст. Основою віровчення визнане Священне писання (Біблія) і Священний переказ (постанови, затверджені сімома Вселенськими соборами в IV-VIII ст.) На долю цих отців церкви випало формування основних положень віровчення. Важливе місце в будь-якій релігійній системі займає релігійний культ. Під культом мається на увазі релігійне шанування різних предме-

тів і надприродних істот, у формі таїнств, обрядів, жертвопринесіння і т.д. У православ'ї дотримуються таїнств, під час яких, за вченням церкви, на віруючих сходять особлива благодать. Церква визнає сім таїнств: хрещення, таїнство покаяння, таїнство миропомазання, таїнство священства, таїнство шлюбу, таїнство елеосвячення (соборування).

Православна церква також надає великого значення святам і постам. Свята освячені в церковних календарях і, як правило, жоден день у році не проходить без того, щоб не відзначалася та або інша подія. У день цієї події встановлюються особливі пісні, молитви й обряди. Піст, як правило, передує великим церковним святам. Суть посту – «очищення і відновлення людської душі», приготування до важливої події релігійного життя. Великих багатоденних постів у російському православ'ї чотири: перед Великоднем, перед днем Петра і Павла, перед Успінням Богородиці й перед Різдом Христовим.

Найбільш розповсюдженим християнським напрямком є католицизм. Католицизм, як один із напрямків християнської релігії, визнає її основні догми й обряди, але має ряд особливостей у віровченні, у культурі, в організації. Основною католицького віровчення, як і всього християнства, прийняті Священне писання і Священне сказання. Центром католицизму й резиденцією його глави, папи Римського, є Ватикан, місто-держава, розташоване в центрі Риму. Центр культури – храм. Основні елементи культури – свята й пости, що регламентують побутовий уклад життя парафіян.

Протестантизм – один із головних, поряд із православ'ям і католицизмом, напрямків християнства. Протестантизм охоплює безліч самостійних сповідань і церков. Суть протестантизму полягає в тому, що людина може врятувати свою душу тільки вірою, яка дарується Богом, без посередництва церкви.

Висновки. Отже, останнім часом інтерес до релігійного туризму і паломництва у світі все більше зростає. Люди все частіше відправляються у паломницькі та екскурсійні поїздки по святих місцях і релігійним центрам. Вони прагнуть взяти участь у релігійних церемоніях, помолитися, зробити жертвопринесення. Як наслідок, збільшується кількість пропозицій щодо організації подібних поїздок. Не оминули ці процеси й Україну: багато туристичних фірм спеціалізуються на організації релігійних і паломницьких турів, паломницькі служби створені також при монастирях, церквах та інших релігійних організаціях. Завдяки їх діяльності значно збільшилася кількість туристів, що подорожують з релігійно-пізнавальною метою Україною, а також іншими країнами.

Список використаних джерел:

1. Бабкін О.В. Спеціальні види туризму. Ростов-на-Дону: Фенікс, 2008. 16 с.
2. Християнське віровчення. URL: https://vuzlit.ru/407881/-hristiianske_virovchennya.
3. Лубський В.І. Релігієзнавство: навчальний посібник. Київ: Вілбор, 2002. 432 с.
4. Гончаров Г.М. Релігієзнавство: навчально-методичний посібник. Харків: Колегіум, 2014. 180 с.
5. Колонний А.М., Скіртач В.М., Мозговий Л.І. та ін. Релігієзнавство: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 268 с.

The article is devoted to the analysis of the spread of Christianity, its main directions, features of the development of religious tourism in Christianity.

Key words: tourism, religious tourism, Christianity, religion, pilgrimage.

Отримано: 13.10.2021

ХАРАКТЕРИСТИКА БУДІВЕЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Будівельний комплекс – це важлива сфера народного господарства, оскільки вона здійснює цикл робіт зі створення будівельних об'єктів – від проектування до введення їх в дію з необхідними для цього будівельною базою та виробництвом спеціальних видів матеріальних ресурсів. Його частка у господарстві є досить значною, тому аналіз та вивчення усіх особливостей його розвитку та функціонування є актуальними завданням на сьогоднішній день.

Ключові слова: будівельний комплекс, будівельні матеріали, житлові споруди, нежитлові споруди, інженерні споруди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні положення розвитку будівельної галузі України, висвітлено у працях українських учених: Бад'їн Г.М., Бібік Н.В., Биба В.В., Гаташ В.С., Григорєва Л., Дяченко О.В., Калініченко Л.Л., Камбур О.Л., Кавун В.А., Крисько Ж.Л., Молчанов І., Пинда Ю.В., Петрищенко Н.А., Сидорова Ю.Р., Спірідонова К., Стебаков В.В., Тяна Р., Чешук В.О., Янковський О.Г. [1-3].

Мета статті: визначити та встановити, на основі комплексного аналізу літератури особливості розвитку та функціонування будівельного комплексу Кам'янець-Подільського району, Хмельницької області.

Виклад основного матеріалу. Будівництво – це особливий вид підприємницької діяльності, що відрізняється специфікою створюваної продукції і, відповідно, організації виробництва і управління, це також дуже складна виробнича система, в процесі функціонування якої задіяні безліч елементів виробництва, зосереджених в різних організаціях.

До складу будівельного виробництва входять будівництво будівель та споруд. Виділяють три етапи будівництва: попередній етап; будівництво; реалізація. Важливість будівництва для економіки країни пояснюється тим, що капітальне будівництво формує чималу кількість робочих місць та використовує продукцію народного господарства. Фінансовий ефект від розвитку даної галузі полягає в багатоплановому ефекті коштів, вкладених в будівництво [1].

Розподіл обсягів виконаних будівельних робіт за видами будівельної продукції у 2020 році в Хмельницькій області складає: 36,7% – нежитлові споруди, 32,3% – житлові споруди, 31,0% – інженерні споруди. У 2020 році по Хмельницькій області прийнято в експлуатацію житла 404822 м² від загальної площі, у Кам'янець-Подільському районі – 15866 м² (240,9 м² загальної площі на 1000 населення) та в м. Кам'янець-Подільський – 35675 м² (356,2 м² загальної площі на 1000 населення) [8].

За видами житлових будівель найбільше прийнято в експлуатацію одноквартирні будинки – 619 (138807 м² загальної площі), та будинки з двома та більше квартирами – 68 (265780 м² загальної площі). Головні будівельні компанії міста Кам'янець-Подільський: БК «Поділля-Трансбуд», капітал-Буд «Сучасне будівництво», ТОВ «Ведмідь», ПП «Подільська будівельна компанія», будівельна компанія «Місто мрій», «Нова будова», «Рокор», «Джем» [5, 6].

Одним із показників розвитку будівельної галузі та її підгалузей є індекс будівельної продукції. Індекс будівельної продукції в Хмельницькій області у відсотках до попереднього року становить 113,5% – житлові споруди, 99,3% – нежитлові споруди, 111,9% – інженерні споруди [7]. Розглядаючи динаміку змін індексів будівельної продукції за видами будівництва, можна зробити висновок, що загальний індекс будівельної продукції починаючи з 2019 року поступово зростає.

У 2020 році прийнято в експлуатацію житлові будівлі – 404,8 тис.м² загальної площі, що на 63,9 тис.м² менше у порівнянні з 2019 роком. Показник по кількості місць у дошкільних навчальних закладах також скоротився на 36 місць, а показник по лікарняних закладах не змінився і складає 60 місць. Що стосується амбулаторно-поліклінічних закладів, то кількість відвідувань за зміну збільшилось на 55 і у 2020 році складає – 115 відвідувань за зміну [7, 8]. Розглянувши динаміку зміни обсягів будівельної продукції, можна помітити зменшення всіх показників. Така тенденція пояснюється не тільки зростанням кількості виробленої продукції, але і поступовим зростанням цін. Результати стосовно зведення будівель показали, що обсяги нежитлового будівництва про-

тягом усього періоду трохи перевищують обсяги житлового будівництва, а обсяги будівництва інженерних споруд мають рівень майже такий, як зведення будівель.

Промисловість будівельних матеріалів є однією з важливіших галузей економіки країни. Виробництво будівельних матеріалів поділяється на: виробництво цементних матеріалів; виготовлення цегельних матеріалів; виготовлення збірних залізобетонних та бетонних конструкцій; виробництво нерудних будівельних матеріалів; виробництво теплоізоляційних матеріалів.

У Кам'янець-Подільському районі наявні родовища цементної сировини. Одне з цих двох родовищ в даний момент часу експлуатується та складається з трьох ділянок. На базі Гуменецького родовища працює АТ «Подільський цемент». Родовище базується на видобутку декоративного та будівельного каменю, вапняку, гіпсу, крейди та глинистого сланцю. Гуменецьке родовище поділяється на три ділянки: Гуменецька, Колубаївська та Пудлівецька. На Гуменецькій ділянці розробляються вапняки сарматського типу. На Колубаївській та Пудлівецькій ділянках – суглинки, глини та мергель.

Виготовленням бетону, залізобетонних та бетонних конструкцій у Кам'янець-Подільському районі належить підприємствам: ТОВ бетонні підлоги «DENSITOP», ТОВ «Кам'янець-Подільський комбінат будівельних матеріалів», БК «Поділля-Трансбуд», «Кам'янець-Подільський ЖБК», ПраТ «Металоприлад», завод «Профіль», ПП «Світ-Пластик» [5]. Використання даних конструкцій слугує зменшенню собівартості будівництва, та впливає на швидкість будівництва. Виробництво теплоізоляційних матеріалів належить ТОВ «Світязь», «Завод покрівельних матеріалів», ТОВ «Граніт» [6].

Головні регіональні відмінності, в тому числі й Хмельницької області, в умовах розвитку будівництва та його логістичної бази визначаються: перспективи розвитку продуктивних сил в регіоні (темпи зростання капітальних інвестицій, їх територіальний і промисловий устрій, формування нових виробничих комплексів тощо), плани розвитку міст та інших населених пунктів, планові темпи поліпшення забезпечення житловими та культурними об'єктами; особливості транспорту області та можливість розширення маршрутів зв'язку, транспортно-економічного сполучення; природно-кліматичні умови (розрахункові температури і вологість, сейсмічність, рельєф, сировинна база для виробництва будівельних матеріалів); демографічні характеристики місцевості (населення і щільність, робоча сила); стан спроможності будівельно-монтажних організацій, підприємств і ферм будівельної бази [1, 2].

Результати досліджень. Кам'янець-Подільський район виконує важливу роль у структурі будівельного комплексу Хмельницької області. У 2020 році за видами житлових будівель прийнято в експлуатацію 34,3% будинки одноквартирні, 65,6% будинки з двома та більше квартирами, 0,1% гуртожитки [8].

На території району зосереджені різноманітні пакети будівельних матеріалів, які безпосередньо використовують у будівництві (АТ «Подільський цемент», ТОВ «Кам'янець-Подільський комбінат будівельних матеріалів», АТ «Гіпсовик») [5]. Важливу роль відіграє сприятливе економіко-територіальне розташування, яке забезпечує вдалий прибутковий результат, що сприяє й більш масштабному подальшому розвитку будівельного комплексу Кам'янець-Подільського району.

Для ринку будівельних матеріалів у теперішній час властивою є низка проблем: скорочення ринків збуту будівельної продукції, що пов'язано зі зношеністю обладнання,

застарілою технологією виробництва, зменшенням попиту; збільшення собівартості готової продукції за рахунок підвищення цін на сировину, паливо і транспорт; низька конкурентоспроможність через появу імпортової продукції на українському ринку (слабка реклама, низька якість готової продукції і пакування); нерациональне використання відходів виробництва, значне екологічне навантаження в районах виробництва [3].

До заходів, які дозволяють підвищити ефективність діяльності будівельної галузі можна віднести наступні: реконструкцію та модернізацію технічної бази, збільшення долі механізації та автоматизації технологічних процесів; збільшення інвестицій в будівельний комплекс, зокрема в будівництво; запровадження нових технологій, які дозволяють випускати більш якісну вітчизняну продукцію і виробляти нові будівельні матеріали; зниження собівартості готової продукції за допомогою реструктуризації будівельного комплексу; комплексне використання сировини, ширше використовувати відходи різних проваджень (металургії, електроенергетики і т.д.); рекультивація територій після повного видобутку будівельної сировини та озеленення територій [2, 4].

Висновки. Організація будівельного комплексу здійснюється за допомогою таких складових, як будівництво, промисловість будівельних матеріалів та будівельні галузі. На території Кам'янець-Подільського району усі ці складові працюють злагоджено та повноцінно сприяють активному функціонуванню будівельного комплексу.

Таким чином, з розвитком будівельної галузі розвиваються: виробництво будівельних матеріалів і відповідного обладнання. Також будівництво, як ніяка інша галузь економіки, сприяє розвитку підприємств малого і середнього бізнесу.

УДК 331

А. С. Савчук, магістрантка 2 курсу природничо-економічного факультету

МОТИВАЦІЯ ПРАЦІ ВИРОБНИЧОГО ПЕРСОНАЛУ

У статті розглядається генезис та особливості становлення мотиваційних теорій, їх роль та значення в процесі управління персоналом підприємств харчової промисловості. А також вплив мотиваційних чинників на ефективність роботи персоналу.

Ключові слова: потреби, мотив, мотивація, стимул, винагорода, стимулювання, матеріальне стимулювання, змістові теорії мотивації, процесуальні теорії мотивації.

Постановка проблеми. Для того, щоб підприємство ефективно працювало йому необхідно мати відповідальних та ініціативних працівників, які мають прагнення до реалізації своїх трудових можливостей. Однією з багатьох проблем які існують на підприємствах галузі є край низька мотивація праці персоналу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Методологічні засади зародження та розвитку мотиваційних чинників знайшли своє відображення у роботах таких вітчизняних і закордонних учених як: В.П. Антоноук, Д.П. Богиня, О.С. Виханський, В.М. Гриньова, І.А. Грузина О.А. Грішнова, П.З. Капустянський С.Г. Клишко, У.С. Джемсон, Л. Дублін, Ф. Тейлор, Г. Гантт, Ф. Гілберт і Л. Гілберт, Ф.М. Фоллет, А. Маслоу, Д. Мак-Клелланд, Ф. Герцберг, В. Врум, Л. Портер, Е. Лоулер та ін.

Формулювання мети статті. У зв'язку з цим невирішеними залишаються проблеми визначення найбільш дієвих у даний період важелів впливу на персонал, розробки і впровадження на вітчизняних підприємствах стимулюючих систем, які встановлюють тісний зв'язок між оплатою праці робітника й ефективністю його діяльності, кваліфікацією, діловими якостями, особистою ініціативою та сприяють найбільш повному задоволенню його актуальних потреб і дозволяють модифікувати поведінку в необхідному для підприємства напрямку, що веде до досягнення високих виробничих результатів.

Виклад основного матеріалу. Серед вчених та економістів-практиків нерідко вживаються терміни такі як: потреби, мотив, мотивація, стимул, стимулювання винаго-

Список використаних джерел:

1. Бібік Н.В. Сучасний стан будівельного ринку України як індикатор стану економіки України. *Економіка і регіон*. 2013. №6 (43). С. 46-51.
2. Биба В.В., Гаташ В. Стан та перспективи розвитку будівельної галузі України. *Збірник наукових праць Полтавського національного технічного університету ім. Ю. Кондратюка*. 2013. Вип. 4(2). С. 3-9.
3. Камбур О.Л., Петрищенко Н.А. Підтримка інноваційного розвитку будівельної галузі. *Можливості та перспективи забезпечення стійкого економічного розвитку України: проблеми та шляхи вирішення: мат. Міжнар. наук. практ. конф.* Київ: Київський економічний науковий центр, 2012. Т. 1. С. 19-20.
4. Биба В.В., Гаташ В.С. Стан та перспективи розвитку будівельної галузі України. *Зб. наук. праць (галузеве машинобудування, будівництво)*. Полтава: ПолтНТУ, 2013. Вип. 4 (39). Том 2. С. 3-9.
5. Кількість суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності. Державна служба статистики України. 2020. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Будівельні компанії міста Кам'янець-Подільський. 2021. URL: <https://list.in.ua>
7. Державна служба статистики України. Індекси будівельної продукції за видами. Київ, 2020. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/bud/ibd_vid/ibp_vid_11-19_u.htm

The construction complex is a very important area of the national economy, as it carries out a cycle of works on the creation of construction projects – from design to commissioning with the necessary construction base and the production of special types of material resources. Its share in the economy is quite significant, so the analysis and study of all the features of its development and operation are an urgent task today.

Key words: building complex, building materials, residential and non residential building, engineering structures.

Отримано: 13.10.2021

рода та ін. На нашу думку у контексті нашого дослідження потрібно більш детально розглянути суть цих понять.

Термін «мотив» походить від латинського «movere», що означає «приводити в рух», «штовхати». Мотив в економічній літературі трактується по-різному, але найчастіше як усвідомлене спонукання до дії [2, с.8].

Мотиви бувають внутрішніми, породжені відношеннями людини до своєї діяльності, і зовнішніми, пов'язані з дією на нього певних факторів, існуючих незалежно від нього, які приводяться в дію іншими людьми або обставинами [3, с.186].

На думку А. Сгошина, мотив – це те, що викликає певні дії людини, її внутрішні і зовнішні рушійні сили [4, с.379].

Не можна заперечити той факт, що мотиви виникають розвиваються і формуються на основі потреб. Але як показує практика наявність однакових потреб у різних людей зовсім не гарантує виникнення однакових мотивів і дій.

Так на думку Нестерчука В.П. потреби – це необхідність, яку відчуває людина на певному етапі життя та розвитку, що виявляється у формі мотивів поведінки особистості соціальної групи, суспільства в цілому [5, с.60].

Серед науковців зустрічається чимало визначень поняття «мотивація» що розкривають сутність цього поняття.

В економічній літературі поряд з категорією мотив широко використовується термін стимул. На жаль відсутнє однозначне трактування їх співвідношень. Існує також думка про тотожність категорій мотиви і стимули.

Термін «стимул» (від латинського stimulus – стрекало, батіг, пуга) означає спонукання до дії, спонукальну причи-

ну. Виходячи з етимології терміна, маємо всі підстави припускати, що в основі цих спонукальних дій лежать зовнішні чинники (матеріальні, моральні тощо) [2, с.10].

Інтенсивне наукове осмислення проблеми мотивації трудової діяльності розпочалося із зародженням капіталізму. Одним з перших почав вивчати цю проблему з економічних позицій класик англійської політичної економії Адам Сміт. Погляди Адама Сміта на головні рушійні сили економічного розвитку суспільства лягли в основу теорій ринкової економіки і використані в більшості теорій мотивації трудової діяльності.

Суттєвий внесок у створення і розвиток теорій мотивації зробили українські вчені. Так, М. Вольський, (1834-1876) уважав за необхідне поліпшувати фізичні, моральні, та інтелектуальні умови існування людини. Г. Цехановецький (1833-1889) виступав проти узагальнень Адама Сміта стосовно поведінки людей – «економічних осіб». Він підкреслював, що багато людей намагаються поліпшити своє становище не тільки завдяки власній праці, а й за рахунок інших. М. Туган-Барановський (1865-1919) одним з перших у світі розробив чітку класифікацію потреб, виділивши п'ять їх груп:

- 1) фізіологічні;
- 2) статеві;
- 3) симптоматичні інстинкти та потреби;
- 4) альтруїстичні;
- 5) потреби практичного характеру.

Для формування ефективної системи мотивації праці на підприємстві необхідна активна діяльність відділу управління персоналом яка має визначити значення окремих мотиваційних чинників та їх вплив на діяльність персоналу підприємства.

УДК 331.101

В. І. Сікора, магістрант I курсу природничо-економічного факультету

РОЛЬ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Проаналізовані сучасні трактування категорії «мотивація», визначено їх сутність. Обґрунтовано необхідність формування сучасної моделі мотивації персоналу в Україні за умов розвитку сьогодення.

Ключові слова: мотивація персоналу, ефективність праці, рушійні сили, процес спонукання, інтереси, мотиви, стимули.

Постановка проблеми. Мотивація персоналу є важливим елементом системи управління підприємства. Успіх управлінців суб'єкта господарювання залежить від вмотивованості його персоналу. Недостатня мотивація на підприємстві може бути стримуючим фактором до зростання показників ефективності його діяльності. Тому аналіз теоретичних засад мотивації праці персоналу є актуальною проблемою й потребує подальших досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем мотивації, стимулювання трудової поведінки, моніторингу її рівня займаються науковці А. Колот, Е. Лібанова, Л. Лісогор, І. Петрова, В. Петюх, Л. Шевченко та ін. Вченими ведуться дискусії щодо перспектив розвитку мотивації персоналу в Україні. Проте багатогранність даного поняття та врахування сучасної економічної ситуації зумовлюють необхідність нових досліджень.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Для вирішення проблем мотивації персоналу необхідне осмислення сутності даного поняття та розробка нових шляхів його розвитку.

Вивчення проблеми мотивації трудової діяльності має теоретичне і практичне значення. Тому вивчення внутрішніх механізмів мотивації праці дає змогу виробити ефективну політику щодо соціально-трудова відносин, створити сприятливі умови для тих, хто прагне до продуктивної праці.

Метою статті є дослідження наукових підходів до трактування категорії «мотивація персоналу», вдосконалення методичних положень щодо її регулювання за умов сьогодення.

Проведенні дослідження дає підстави стверджувати про відсутність єдиного універсального підходу до дієвого стимулювання праці, систему стимулів має бути зорієнтована на окремі групи працівників в залежності від їх диференціації вік, стать, досвід роботи. Нажаль при наявності великої кількості працівників на підприємстві неможливо розробити індивідуальний мотиваційний механізм для кожного окремо. Тому на нашу думку доцільно розробити та застосовувати таку мотиваційну політику окремі складові якої охоплювали як найбільшу кількість співробітників всіх категорій.

Список використаних джерел:

1. Гриньова В.М., Грузіна І. А. Проблеми мотивації праці персоналу підприємства: монографія. Харків. 2007. 184 с.
2. Колот А.М. Мотивація, стимулювання, й оцінка персоналу: навч. посібник. Київ: КНЕУ, 1998. 224 с.
3. Харченко В.Е. Человеческий капитал: проблемы накопления и использования. Белгород, 2001. 248 с.
4. Егоршин А.П. Управление персоналом. 2-е изд. Новгород, 1999. 624 с.
5. Нестерчук В.П. Організація та мотивація праці. Київ. Вид-во європ. ун-ту фінансів, інформ. систем, менеджменту і бізнесу 1999. 88 с.

The article considers the genesis and peculiarities of the formation of motivational theories, their role and importance in the process of personnel management of the food industry. As well as the influence of motivational factors on the efficiency of staff.

Key words: needs, motive, motivation, stimulus, reward, stimulation, material stimulation, semantic theories of motivation, procedural theories of motivation.

Отримано: 13.10.2021

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміни у соціально-економічній сфері засвідчують, що високий рівень мотивації персоналу – це важливий фактор успіху будь-якого підприємства. Сучасний суб'єкт господарювання не може досягти успіху, не забезпечивши умов для роботи працівників з високою віддачею, не сформувавши високий рівень лояльності персоналу, зацікавленості працівників в результатах діяльності підприємства.

Серед вітчизняних науковців існує безліч визначень мотивації, які розкривають її сутність за різними аспектами. Ефективність праці в основному визначається особистим відношенням людини до праці, її трудовою поведінкою. На трудову поведінку впливають значна кількість чинників, які діють з різною силою.

Відношення до праці характеризується прагненням (або відсутністю прагнення) людини максимально виявляти свої фізичні та духовні сили, використовувати свій досвід і знання, здібності досягнення визначених результатів праці. Воно проявляється в поведінці, мотивації й оцінці праці.

Поняття «мотивація» – це багатогранна категорія та багатоаспектне явище.

У загальному розумінні мотивація – це сукупність рушійних сил, що стимулюють людину до виконання визначених дій. Ці сили можуть мати як зовнішні, так і внутрішні походження і змушувати людину свідомо або несвідомо робити ті або інші вчинки [1].

За визначенням А. Колота «мотивація» – сукупність внутрішніх та зовнішніх рушійних сил, які спонукають людину до діяльності, визначають поведінку, форми діяльності, надають цій діяльності спрямованості, орієнтованої на досягнення особистих цілей і цілей організації» [2, с.16].

Вчений Є. Уткін вказує, що «мотивація – стан особистості, що визначає рівень активності та направленості дій людини в конкретній ситуації. Мотивацію можна уявити як сукупність внутрішніх та зовнішніх рушійних сил, що спонукають людину до діяльності, вони обумовлюють рамки та форми роботи і надають їй чіткої орієнтації на досягнення фіксованих цілей» [3, с.9].

Згідно трактувань А.М. Колота, Є. Уткіна мотивація спрямована не лише на досягнення цілей організації, але й на досягнення особистих цілей, задоволення особистих потреб через виконання роботи. Важливим є твердження, що процес мотивації відбувається під дією мотивів та стимулів.

Науковці М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі визначають мотивацію «як процес спонукання себе та інших до діяльності для досягнення особистих цілей чи цілей організації. Мотивація необхідна для продуктивного прийняття рішень та визначених робіт» [4, с.242].

Їхнє визначення схоже на вітчизняне, проте вони не враховують стимули, які є рушійними силами для досягнення мети організації та інтересів працівника, їх узгодження.

А. Ключков дає неповне трактування терміну, зазначивши, що інтереси обох сторін мають бути взаємовигідними та збалансованими.

Вчений А. Кібанов характеризує мотивацію як «внутрішній процес свідомого вибору людиною того чи іншого типу поведінки, що визначається комплексним впливом зовнішніх (стимулів) та внутрішніх (мотивів) факторів» [5, с.243].

На нашу думку, дане означення не повне, оскільки процес мотивації не обмежується лише вибором типу поведінки. Мотивація – процес спонукання людини, спричинений дією внутрішніх і зовнішніх чинників. Автор не розкриває сутність мотивації, те, що, що змушує людину працювати, та досягати цілей.

Враховуючи думки різних дослідників, сформульовано узагальнене трактування категорії «мотивація». Зокрема, мотивація – це сукупність внутрішніх та зовнішніх рушійних сил, які спонукають людину до діяльності, визначають поведінку, форми діяльності, надають їй спрямованості, орієнтують на досягнення особистих цілей, цілей організації, за умови досягнення балансу між ними, створення умов для задоволення потреб та інтересів усіх сторін.

З визначення можна узагальнити, що ефективна реалізація мотивації потребує: виявлення спонук працівника до праці; розуміння його намірів та їх реалізації задля досягнення цілей підприємства.

Різноманітність визначень свідчить, що мотивація є досить складним явищем. Тому слід з'ясувати природу мотивації, процес, який відбувається в середині людини і спрямовує її діяльність та поведінку відповідно до ситуації.

УДК 582.688.3: 144:634.1

І. С. Скотяк, магістрантка 2 курсу природничо-економічного факультету.

ГОСПОДАРСЬКЕ ЗНАЧЕННЯ ЧОРНИЦІ ВИСОКОЇ

У статі розглянуто умови вирощування чорниці високої. Подано характеристика смакові якості, лікувальні та декоративні цінності виду. Проведено оцінку та властивості плодів їх роль при харчуванні. Пропонуються методи по культивуванні основних сортів.

Ключові слова: чорниця висока, плоди, сорт.

Постановка проблеми. Чорниця висока – це багаторічна кущова плодова рослина з прямостоячими або розкидистими пагонами ясно-зеленого або червонуватого забарвлення. Кущі чорниці високої схожі на кущі смородини, які мають високу декоративність упродовж усього сезону – весною (в середині травня) під час цвітіння, влітку під час плодоношення і особливо восени, коли листки набувають насиченого червоного забарвлення. Придатна до використання в озелененні населених місць [1, 2, 8].

Рослини деяких сортів можуть сягати у висоту до 2,5 і навіть до 3 м. У країні Європи чорниця висока була інтродукована в 1920-х роках, де родоначальником сортового різноманіття цієї культури був північноамериканський вид (*Vaccinium corymbosum* L.) [1, 2].

Виклад основного матеріалу. Плоди чорниці високої є цінним джерелом біологічно-активних речовин, хімі-

Безперечно, мотиви виникають, розвиваються і формуються на основі потреб, проте за однакової потреби в різних людей можуть виникати неоднакові мотиви [2, с.11]. Як вказує А.М. Колот, поведінка людини переважно визначається не одним мотивом, а сукупністю внутрішніх і зовнішніх чинників, співвідношенням їхньої важливості щодо мотиваційного потенціалу.

Під час аналізу мотивації необхідно зосередити увагу на чинниках, які спонукають до дій та посилюють їх. Це «мотиви», «інтереси», «стимули» та «стимулювання».

Слід зазначити, що потреби, мотиви та інтереси схожі за сутністю. Оскільки потреба – це відчуття нестачі чогось, що викликає інтерес – усвідомлені потреби, що зумовлює об'єктивну необхідність у діяльності для задоволення їх.

Для побудови ефективної системи мотивації важливо з'ясувати які саме потреби домінують в людини, якими мотивами вона керується. З психологічної точки зору мотив, а не стимул сам по собі, спонукає та спрямовує діяльність людини. Стимул та стимулювання є зовнішніми щодо людини чинниками та діями. Стимул буде дієвим лише тоді, коли буде відповідати адекватним мотивам, характерним особистості.

Висновки. Підсумувавши результати дослідження, виявлено різні трактування категорії «мотивація», що свідчить про складність явища, що являє собою сукупність внутрішніх та зовнішніх рушійних сил, які спонукають людину до діяльності, визначають поведінку, форми діяльності, надають їй спрямованості.

Список використаних джерел:

1. Никифорова В.Г. Управление персоналом: навч. посіб. Одеса: Атлант, 2013. 275 с.
2. Колот А.М. Мотивація персоналу: підруч. Київ: КНЕУ, 2002. 337 с.
3. Уткін Э. Основы мотивационного менеджмента. Москва: ЭКМОС, 2000. 352 с.
4. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента: пер. с англ. Москва: Издательство «Дело», 1997. 704 с.
5. Кибанов А.Я. Управление персоналом организации: учеб. / под ред. А.Я. Кибанова. Москва: ИНФРА-М, 2005. 638 с.

Modern interpretations of the category «motivation» are analyzed, their essence is determined. The necessity of forming a modern model of personnel motivation in Ukraine under the conditions of present development is substantiated.

Key words: staff motivation, work efficiency, driving forces, motivation process, interests, motives, incentives.

Отримано: 13.10.2021

чний склад яких такий: цукри – до 8%, органічні кислоти – до 2,7, пектинові речовини – до 0,6, білок – до 1, клітковина до 1,6%; вітаміни: С до 63 мг%, В₁ до 0,02мг%, В₂ до 0,02 мг, РР до 550мг%, каротин до 0,25 мг%. Цукри і кислоти спільно з пектиновими і дубильними речовинами обумовлюють смак ягід.

Плоди насичені фенольними сполуками – (флавоноли і речовини Р-вітамінної дії), а також джерелами тритерпенових сполук з різними фізіологічними властивостями – фенолокислоти (хлорогенова, каваова та ін.). У середньому в 100 г свіжих плодів міститься 150-300 мг хлорогенових кислот і 300-340 мг тритерпенових кислот. В плодах чорниці високої виявлено філлохінону (вітамін К₁) – 0,26-0,32 мг в 100 г свіжих ягід та вміст бетаніну складає від 210 до 510 мг. З макроелементів містяться (мг%): натрію 6, калію 51, кальцію 16, магнію 7, фосфору 8; з мікроелемен-

тів: заліза 17 мг%, а також відмічено мідь, ванадій, кобальт, йод, та ін. У насінні нагромаджується до 32 % олії, в листках більше 10 % танінів [3, 5, 8].

Успіх інтродукції чорниці високої в Україну і перспективи її впровадження в культуру значною мірою залежить від вибору оптимальних способів розмноження. Чорниця висока розмножується насінням, кореневими паростками, поділом куща, щепленням та стебловим живцюванням. Однак, на нашу думку, слід використовувати вегетативне розмноження, у тому числі і стебловими живцями. Це дасть змогу прискорити вирощування саджанців, збільшити вихід садивного матеріалу високої якості, зберегти генетичну однорідність сортів-клонів, прискорити впровадження нових і перспективних сортів у виробництво, скоротити час вступу їх у плодоношення, покращити якість продукції [7, 8].

У промислових розсадниках України дотепер недостатньо вирощують саджанці сортів цієї культури, а також слабо проводиться селекційна робота для одержання крупноплодних сортів. Площі під промисловими плантаціями чорниці високої в Україні зростають досить швидко. Якщо в попередніх роках було біля 50 га то в 2018 році вони зросли до 900 га, а планується до закінчення 2020 року збільшитись до 1500 га [1, 2, 6, 9].

Найбільші промислові плантації сортів чорниці високої розташовані на значній території України: – ТОВ «Українська ягода» (с. Маркуші, Бердичівський р-н, 35 га), «БІТЕК» (Новоград-Волинська обл., 200 га), «Флора» (Шадський р-н, 100 га), ТОВ «Брусвяна» (Житомирська обл., Брусилівський р-н с. Костовці, 3 га), «Весна 2011», Україна Голсад «Чорниця Волині» (Любомль 300 га). Розсадники – ТОВ «Брусвяна», Ягідне МС (Вінниччина), «ФРУТЕК» (с. Соломи-Мікулинці, Вінниччина), «Долина АГРО» (Івано-Франківська обл., м. Долина) та ін [5, 8].

В Україні перші селекційні сорти чорниці високої (щиткової) (*Vaccinium corymbosum* L.) занесено до Державного Реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні з 2008 року (Аврора, Аманда, Блустар, Джонні, Драпер, Керрі, Ліберті, Чік). Заявник і власник сортів Пітер Богдан Чикалок (США), підтримувач – дочірнє підприємство «Рейлін». Першими розпочали впроваджувати і закладати плантації цієї культури в ДП «Рейлін» (Київська обл.) та СП «Брусвяна» (Житомирська обл.) [5].

Для швидшої акліматизації інтродукованих зарубіжних сортів чорниці високої, широко впровадження крапчих з них в Україні, істотне значення має всебічне дослідження сортозразків цієї культури, морфо-агробіологічних ознак і властивостей, адаптивності до нових ґрунтово-кліматичних і агроекологічних умов. У науковій і науково-популярній літературі, в більшості на сайтах Інтернету, ці питання час від часу висвітлюються, переважно за даними зарубіжних учених. У нашій країні ґрунтовні дослідження тільки розпочато. Вивчення агробіологічних особливостей сортів, їх пристосованості до різних агроекологічних умов України має не лише наукову, а й практичну та загальнодержавну цінність [1, 2, 4, 6, 8, 9].

Висновки. Нині великою популярністю, смаковими якостями, лікувальними і декоративними властивостями користується крупноплодна північноамериканська чорниця висока (*Vaccinium corymbosum* L.), яка майже 100 років вирощується як культурна рослина. В Україні та за кордоном її вирощують як плодове, так і декоративну в ботанічних садах, парках, наукових закладах та установах, садівники-аматори. Чорниця висока не тільки корисна харчова, лікарська, але і декоративна рослина. З чорниці високої створюють живоплоти, а також низької і середньої висоти бордюри для озеленення [7-9].

Попит на плоди чорниці високої і саджанці на світовому ринку і в Україні не задовольняється, не дивлячись на їх високу собівартість. Плоди чорниці високої застосовуються, як у народній так і в офіційній медицині [8, 9].

Список використаних джерел:

1. Андрусів Б.М. Вирощуймо чорницю. Львів: Вид. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». 110 с.
2. Буткус В.Ф., Буткене З.П. Биологическая и биохимическая характеристика голубики высокорослой. *Морфологические особенности сортов*. Тр. АН Лит. ССР. Сер. В. 1987. Т. 2 (98). С. 28-36.
3. Конобеева А.Б. Брусничные в Центрально-Черноземном регионе: науч. издание. Мичуринск-научоград РФ: Изд-во Мичуринского гос. аграр. ун-та, 2007. 230 с.
4. Курлович Т.В. Брусника, голубика, клюква, черника. Москва: Издательский Дом МСП, 2005. 126 с.
5. Курлович Т.В. Голубика и черника. Сорта, посадка, уход. Минск: Кладезь-Букс, 2011. 64 с.
6. Пиж'янова А.А., Балабак А.Ф. Інтродукція та перспективи вирощування сортів голубики високорослої (*Vaccinium corymbosum* L.) у Правобережному Лісостепу України. *Зб. наук. пр. Уманського нац. ун-ту садовництва: Аеронімія*. Умань, 2013. Вип. 82. Ч. 1. С. 94-100.
7. Пиж'янова А.А., Балабак А.Ф. Агробіологічні особливості розмноження сортів чорниці високорослої (*Vaccinium corymbosum* L.) здерев'янілими стебловими живцями у Правобережному Лісостепу України. *Агробіологія: Зб. наук. пр. Білоцерківський нац. аграр. ун-т*. Біла Церква, 2013. Вип. 11 (104). С. 129-133.
8. Пиж'янова А.А., Балабак А.Ф. Біологічні особливості росту і розвитку інтродукованих сортів маточних рослин чорниці високорослої (*Vaccinium corymbosum* L.) в Правобережному Лісостепу України. *Мат. III Міжн. наук.-практ. конф. Рослини та урбанізація*. 19-20 березня 2013 р., Дніпропетровськ, ДДАЕУ / редкол.: В.П. Бессонова (відп. ред.) та ін. Дніпропетровськ: ДДАЕУ, 2013. С. 151-153.
9. *Vaccinium corymbosum* L. The Plant List. URL: <http://www.thepantlist.org/tpl1/record/kew-2458789>.

The article considers the conditions for growing tall blueberries. The characteristic of taste qualities, medical and decorative values of a kind is given. The evaluation and properties of fruits and their role in nutrition were evaluated. Methods for cultivating the main varieties are offered.

Key words: blueberries high, fruits, grade.

Отримано: 13.10.2021

УДК 331

І. С. Скотяк, магистрантка 2 курсу природничо-економічного факультету.

РОЛЬ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ В ПРОЦЕСІ ВИРОБНИЦТВА

В сучасних постіндустріальних умовах розвитку економіки України перед багатьма підприємствами гостро постала проблема обмеженості виробничих ресурсів, – отже, вони у своїй виробничій діяльності змушені їх ощадливо використовувати.

Ключові слова: результативність, ефект, ефективність, капітал, активи, трудові ресурси, комплексна оцінка, здібності, кваліфікація, мотивація персоналу.

Вступ. В економічній літературі використовується велика розмаїтість підходів і методів, щодо оцінки результативності та ефективності використання трудових ресурсів підприємств але не існує єдиної загальноприйнятої методики оцінювання, що спонукає до проведення більш глибоких досліджень.

Методологічні засади оцінювання ефективності та результативності діяльності персоналу підприємств закладені в наукових працях зарубіжних і вітчизняних вчених:

Е. Бем-Баверк, Дж. Кендрік, К.Маркс, В. Петті, Д. Рикардо, А. Сміт, Л. Туроу, Ю. Фіш, І. Фішер, Т. Шульц, В. Антонюк, Д. Богиня, А. Короковський, Л. Михайлова, Г.В. Ососька, Л.І. Федулова, В. Пригода, Поршнев А.Г.

Постановка проблеми. Метою нашого дослідження є аналіз та систематизація існуючих методичних підходів щодо оцінювання результативності та ефективності використання трудових ресурсів.

Результати дослідження. Тенденції розвитку ринкових відносин в Україні сприяють формуванню інноваційних поглядів щодо управління трудовими ресурсами. В сучасних умовах постала потреба розробки дієвої системи управління персоналом, яка сприятиме підвищенню й ефективності його використання.

Для того, щоб краще розібратись з сутністю такого поняття як «ефективність та результативність управління персоналом» необхідно перш за все з'ясувати сутність таких понять як «ефективність» і «результативність».

Як стверджує Г.В. Осовська, «ефект» і «ефективність» – різні поняття. Економічний ефект – це результат праці людини в процесі виробництва матеріальних благ (кількість випущеної продукції, приріст знову створеної вартості в народному господарстві) [1, с.623].

Ми дотримуємось думки, що ефект сам по собі недостатньо характеризує діяльність людини в процесі виробництва. Для більш повної характеристики цього явища варто знати, які витратами понесло підприємство для отримання даного ефекту, оскільки один і той самий ефект може бути отриманий різними витратами праці.

Ефект (лат. *effectivus* – виконання, дія) – результат, порядок певних дій.

Більш ширше трактування цього поняття наступне: ефективність (*efficiency*) – співвідношення між досягнутим результатом і використаними ресурсами [2, с.7].

Схоже трактування даного поняття ми знаходимо в працях А.М. Ткаченко. Він зазначає зрештою, ефективність виробництва визначається співвідношенням результату діяльності на виході та сукупних витрат на вході. Економічний сенс будь-якого виробництва полягає в надбанні доходу, який перевищує витрати: чим більшою буде різниця між ними, тим краще [3, с.354].

Як зазначає Л.І. Федулова, результативність – це міра точності управління, яка характеризується досягненням очікуваного стану об'єкта управління, мети управління або рівнем наближення до неї. Вона пов'язана з виробничими, технологічними та управлінськими процесами, конкретними проблемами і способами їх розв'язання [4, с.14].

Результативність, з одного боку, залежить від створення умов і результатів праці на конкретному об'єкті, а з іншого, – від зовнішнього середовища та ситуацій, які визначають кон'юнктуру ринку та від величини акціонерного капіталу й величини ситуаційного доходу від реалізованого товару.

Результативність (*effectiveness*) – ступінь реалізації запланованої діяльності та досягнення запланованих результатів [2, с.7].

Поршнев А.Г. [5] визначає певні показники результативності управління, а саме: рівень досягнення цілей (співвідношення остаточного результату до запланованої величини); рівень задоволення потреб (співвідношення остаточного результату до величини існуючої потреби); величина потенційної потреби з врахуванням незадоволеної потреби чи потреби, яка щойно виникла і прогнозується; визначення частки продукції на ринку; стійкість конкурентної переваги; потенційні можливості розвитку підприємств.

Отже, ефективність управління трудовими ресурсами підприємств необхідно розуміти як характеристику якості, корисності управління та здатність забезпечувати не лише ефект у вигляді економічної вигоди для підприємства, а також проводити вдосконалення організації виробництва шляхом впровадження організаційних інновацій, спрямованих на удосконалення системи управління персоналом підприємств та збільшення соціальної вигоди для працівників.

Всі вище зазначені складники ефективності управління трудовими ресурсами підприємства (економічний, організаційний і соціальний) тісно пов'язані між собою в процесі управління підприємством, однак найбільша роль належить організаційній ефективності управління. Це пояснюється тим, що управлінські рішення, які стосуються діяльності підприємства, перетворюються в конкретні організаційні заходи, і це спонукає до чіткої організації виробництва та кращому використанню персоналу підприємств і виробничих ресурсів. Це дозволяє поліпшувати економічні

результати в процесі діяльності підприємства: створюються кращі фінансові можливості, що дозволяє підвищувати якісні характеристики людського капіталу та сприяє більш повному задоволенню потреб персоналу (зростання заробітної плати, поліпшення умов праці, надання путівок на санаторно-курортне лікування тощо), що і є проявом соціальної ефективності управління персоналом.

Оцінка економічної ефективності роботи підприємств набуває особливого значення в сучасних ринкових умовах, оскільки на ринку виживають лише ті підприємства, які випускають конкурентоспроможну продукцію та використовують дієву систему управління підприємством.

В сучасних умовах господарювання загострюється необхідність становлення нової системи відносин між найманими працівниками та власниками і менеджерами підприємств, яка б враховувала їх персональні характеристики. Комп'ютеризація та автоматизація промисловості в цілому і харчової, зокрема, супроводжується зменшенням в процесі виробництва частки живої праці. Успішне досягнення поставлених підприємством цілей можливе при умові врахування раціонального використання індивідуальних позитивних характеристик персоналу, зокрема: підвищеної відповідальності за виконання закріплених посадових функцій, готовності допомогти колегам по роботі, вболівання за результати роботи колективу, високу моральність, порядність та людяність.

Відповідно із швидкістю руху конвейєра, а отже виконання операцій з більшою інтенсивністю недоцільне і непотрібне. Оскільки за таких умов використання персоналу передбачає свідоме та добросовісне виконання передбачених посадовими інструкціями операцій, то вирішальну роль у забезпеченні ефективної реалізації індивідуальних здібностей відіграє рівень розвиненості творчого (креативного) потенціалу працівників. Перспективний розвиток підприємства в умовах потокового виробництва та мінливого економічного середовища буде значною мірою забезпечено при оцінюванні та врахуванні таких індивідуальних характеристик: віку працюючих і досвіду при призначенні на управлінські посади; рівня освіти працівників, що важливо при зміні професії підвищенні кваліфікації; стану фізичного та психічного здоров'я працівників; креативні (творчі) здібності персоналу тощо. Оскільки ці характеристики значною мірою визначають відношення до роботи персоналу впливають на дотримання ними вимог нормативних документів до якості продукції, то від цього буде залежати конкурентоспроможність підприємства на ринку, його привабливість, рівень задоволення потреб споживачів.

Висновки. Аналіз проведених досліджень дозволяє стверджувати, що на підприємствах не має системного аналізу як результативності так і ефективності як підприємством в цілому так і персоналом зокрема. У зв'язку з складною економічною ситуацією яка склалась в регіоні підприємства стикаються з рядом виробничих проблем, які негативно впливають на результативність та ефективність виробництва та управління персоналом. Для виходу з ситуації яка склалась необхідно впроваджувати інновації на всіх рівнях виробництва.

Список використаних джерел:

1. Осовська Г.В. Менеджмент організацій. Київ, 2009. 680 с.
2. Державний стандарт України Система управління якістю основні положення та словник (ISO 9000:2000, IDT). Київ: Держстандарт України, 2003. 27 с.
3. Ткаченко А.М., Шляга О.В. Менеджмент персоналу. Запоріжжя. 475 с.
4. Федулова Л.І. Менеджмент організацій. Київ, 543 с.
5. Поршнев А.Г. Качество, результативность и эффективность менеджмента. Киев, 2008. 212 с.

In the modern post-industrial conditions of Ukraine's economic development, many enterprises are faced with the problem of limited production resources - therefore, they are forced to use them sparingly in their production activities.

Key words: efficiency, effect, efficiency, capital, assets, labor resources, complex assessment, abilities, qualification, personnel motivation.

Отримано: 13.10.2021

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА СИСТЕМ В ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ

У статті розглянуто можливості інформаційних технологій і систем в індустрії туризму. Визначено їх вплив на задоволення зростаючих вимог клієнтів, покращення менеджменту та підвищення конкурентоспроможності туристичного бізнесу. Проведено аналіз туристичного сегменту Інтернет і використання глобальних розподільних систем.

Ключові слова: туризм, туристичне підприємство, інформаційні технології, інформаційні системи, Інтернет-ресурси.

У сучасних умовах інформатизації та комп'ютеризації швидкий розвиток туристичного бізнесу вимагає нових підходів до обробки інформації і процесу прийняття управлінських рішень. Організаційна робота у туристичному бізнесі супроводжується процесом генерації великих обсягів інформації та вимагає оперативної обробки даних для прийняття рішень. Це може ускладнюватися передачею неповної, неточної або помилкової інформації, мінливістю характеристик і умов функціонування самих систем.

Інформаційні технології в туризмі – це система методів і засобів зберігання, обробки та передачі інформації на основі технічних засобів, що можуть застосовуватися під час управління підприємствами сфери туризму: обслуговування клієнтів, співпраці з постачальниками, посередниками, органами державної влади, налагодження з ними партнерських відносин тощо [4].

Враховуючи динаміку розвитку інформаційних технологій, невизначеність ступеня їх впливу на ефективність функціонування туристичних підприємств, актуальним є здійснення комплексного дослідження застосування інформаційних технологій в управлінні суб'єктами туристичного підприємства в умовах інформаційного суспільства.

Створення нових інформаційних технологій має велике значення для розвитку суспільства. Вони активно перетворюють інші технології матеріального і нематеріального виробництва, в кінцевому підсумку формуючи новий стиль роботи, спосіб життя в цілому [3].

Сьогодні важливим заходом є підвищення ефективності застосування сучасних інформаційних технологій у сфері готельного та туристичного бізнесу. Організувати роботу туристичного підприємства з максимальною ефективністю і у відповідності з сучасними світовими вимогами можливо тільки з використанням сучасних комп'ютерних технологій. На ринку сьогодні є більше десятка систем автоматизації управління туристичними підприємствами.

Специфіка технології розроблення і реалізації туристичного продукту вимагає таких систем, які в найкоротші терміни надавали б відомості про доступність транспортних засобів та можливість розміщення туристів, забезпечували би швидке резервування і бронювання місць, а також автоматизацію вирішення допоміжних завдань під час надання туристичних послуг (паралельне оформлення таких документів, як квитки, рахунки і путівники, забезпечення розрахунковою і довідковою інформацією та ін.). Цього можна досягти за умови широкого застосування в туризмі сучасних комп'ютерних технологій. Вони впливають на сферу туристичної індустрії на різних етапах створення і просування продукту. Сьогодні його формування передбачає використання глобальних розподільних систем GDS (Global Distribution System), що забезпечують швидке і зручне бронювання квитків на транспорті, резервування місць у готелях, прокат автомобілів, обмін валюти, замовлення квитків на розважальні та спортивні програми тощо. Найпопулярнішими комп'ютерними системами резервування (бронювання) на міжнародному ринку туризму є системи Amadeus, Galileo, Sabre, Worldspan. Разом ці системи нараховують близько 500 тисяч терміналів, які встановлені в туристичних агентствах усього світу.

Одним з основних напрямів застосування інформаційних технологій у туризмі є впровадження мультимедійних технологій, зокрема довідників і каталогів. Зараз туристичні довідники і каталоги надаються у книжковому виконанні, на дисках та в мережі Інтернет. Електронні каталоги дають змогу віртуально подорожувати запропонованими маршрутами, пе-

реглядати ці маршрути в інтерактивному режимі, отримувати інформацію про країну, об'єкти на маршруті, дані про готелі та інші засоби розміщення, знайомитися із законодавством, системою пільг та знижок. Крім того, в цих каталогах зазвичай наводиться інформація про правила оформлення туристичних документів, туристичні формальності, моделі поведінки туриста в екстремальних ситуаціях тощо. Клієнт може спланувати програму туру, обрати його за оптимальними параметрами (ціна, система пільг, транспорт, сезон та ін.).

Аналіз програмного забезпечення, що використовують туристичні фірми у своїй діяльності, свідчить про відсутність вітчизняних програмних продуктів, а придбання зарубіжних потребує додаткових фінансових витрат. Слід відзначити і відсутність глобальної електронної системи забезпечення суб'єктів туристичної діяльності оперативною інформацією про попит, пропозицію, ціни, тарифи та ін. Підвищення ефективності процесів обслуговування споживачів, більш якісного задоволення потреб окремого споживача туристичних послуг є можливим тільки за умов активного використання ресурсів мережі Інтернет, засобів зв'язку: IP-телефонії, системи супутникового та стільникового зв'язку, технологій бездротового зв'язку Wi-Fi і Bluetooth, що дасть змогу приймати та передавати інформацію у будь-якому місці земної кулі. Проте технічне забезпечення багатьох туристичних підприємств до таких вимог ще не готове.

Найбільш розповсюдженими в діяльності вітчизняних туристичних підприємств є спеціалізовані програмні продукти: «Мастер-тур», «САМО-Тур», «САМО-турагент», «Turwin», «Парус-Турагентство», саме вони спрямовані в першу чергу на вирішення завдань управління та мають такі переваги: зниження витрат за рахунок оптимізації бізнес-процесів туристичних підприємств; гарантоване виконання замовлень у необхідному обсязі та в зазначені строки; забезпечення якості туристичного продукту через якість виробничих і управлінських технологій [4].

У туристичному бізнесі до послуг Інтернет звертаються споживачі (туристи), турагентства, туроператори та постачальники послуг. Споживач здійснює в мережі пошук інформації про туристичні фірми, країни, окремі послуги. Для отримання необхідної інформації він повинен володіти знаннями щодо способів пошуку та пошукових систем, знати адреси туристичних сайтів, вміти користуватися системами бронювання. Для туристичного агентства важливим є пошук туроператорів, роздрібних і корпоративних клієнтів, оперативний зв'язок із туроператорами та постачальниками послуг, придбання туристичних послуг в Інтернеті, можливість бронювання послуг, отримання підтвердження і розрахунків вартості туру, одержання оперативної інформації. Туроператор в Інтернеті отримує необхідний оперативний зв'язок із постачальниками та продавцями послуг, можливість бронювання та продажу послуг і підтвердження проведення відповідних операцій.

Отже, вплив інформаційних технологій на розвиток туризму величезний, оскільки прямо пов'язаний із підвищенням ефективності роботи як кожного туристичного оператора окремо, так і усього туристичного бізнесу в цілому. Це прямо впливає на конкурентоздатність фірми на сьогоднішньому ринку. У сьогоднішніх економічних умовах жорсткої конкуренції і ринкової економіки жодна успішна туристична фірма не може повноцінно розвиватися й ефективно просуватися без сучасних автоматизованих інформаційних технологій. Українські туристичні підприємства усе більше усвідомлюють необхідність використання АІТ у своїй роботі.

Список використаних джерел:

1. Мельниченко С.В. Інформаційні технології в управлінні суб'єктами туристичної індустрії: автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Київ: КНТЕУ, 2008.
2. Миронов Ю.Б. Інформаційні технології в діяльності санаторно-готельних підприємств. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна*. 2007. Вип. 26. С. 193-200.
3. Скопень М.М. Комп'ютерні інформаційні технології в туризмі. Київ: Кондор, 2016. 301 с.
4. Синявина Ю.В., Проценко М.М., Красовська О.Ю. Інформаційні технології в сучасній індустрії туризму. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_30/2/36.pdf.
5. Татаринцева А.С. Управління підприємствами туристичної сфери з використанням сучасних інформаційних техноло-

гій. *Вісник Запорізького національного університету*. 2014. №1 (9).

6. Ткачук Л.М. Інноваційні технології в міжнародному туризмі: навч. посіб. Київ, 2019. 99 с.

The article analyzes the role of information technology in the work of a tourist enterprise. The main stages of automation of a travel agency are also summarized and characterized. All the advantages of using automated systems for tourism enterprises are analyzed.

Key words: enterprise, information technologies, tourist activity, automation, tourist market.

Отримано: 13.10.2021

УДК 373.5.015.3

Я. В. Ступчук, студентка 4 курсу природничо-економічного факультету

ТРУДОВА ПОВЕДІНКА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ МОТИВАЦІЇ

У статті розглянуто проблеми та особливості мотивації трудової поведінки працівників організації. Представлено процес мотивації трудової поведінки працівника на підприємстві.

Ключові слова: мотивація, трудова поведінка, елементи мотивації, трудова діяльність, стимулювання праці.

Система мотивації існує практично на кожному підприємстві. Однак, з її допомогою багатьом компаніям не вдається добитися бажаних результатів: зацікавити в результатах діяльності компанії рядових співробітників, підвищити продуктивність праці і т.д. Мотивація трудової поведінки полягає у формуванні в працівника внутрішніх спонукальних сил трудової діяльності шляхом впливу на потреби, інтереси, бажання, прагнення, цінності, ідеали і мотиви з метою досягати очікуваної трудової поведінки.

До структурних елементів процесу мотивації зазвичай відносять потреби, інтереси, бажання, прагнення, цінності, ціннісні орієнтації, ідеали і мотиви. Процес формування цих внутрішніх спонукальних сил трудової діяльності розуміють як мотивацію трудової поведінки.

Внесок дуже вагомий у дослідження перспективних проблем мотивації трудової діяльності зробили такі вітчизняні економісти, як: М.Н. Бідняк, Д.П. Богиня, Г.А. Дмитренко, А.М. Колот, Г.Т. Куликов, Є.М. Сич, М.В. Семикина, В.А. Ткаченко, В.Г. Шинкаренко та ін. Еволюція наукової думки активізації трудової поведінки відображена в роботах відомих вчених Л.І. Абалкіна, Б.Н. Генкіна, Г.Е. Слезінгера, В.Д. Ракоті та інші документи.

Наукове пояснення механізму реалізації цих функцій у процесі мотивації здійснюється на основі тієї або іншої наукової теорії (концепції) мотивації праці. Соціолог Д. Маркович з Югославії описує п'ять найбільш відомих в сучасній теорії:

- 1) теорія ієрархії потреб (А. Маслоу), згідно з якою людська поведінка визначається потребами двох видів: базисних (у харчуванні, безпеці тощо) і похідних (у справедливості, благополуччі, порядку та єдності соціального життя). Останні ціннісно рівні одна одній, а базисні розташовані в ієрархічному порядку від «нижчих» (матеріальних) до «вищих» (духовних). Причому потреби вищого рівня (п'ять потреб) актуалізуються для індивіда після задоволення попередніх рівнів;
- 2) теорія потреби досягати результатів (Маккелланд) пояснює бажання людини працювати відповідно до ступеня розвитку у неї потреби добиватись успіху;
- 3) подвійна теорія мотивації (Ф. Херцберг), згідно з якою у індивіда є дві системи (ієрархії) потреб: а) гігієнічні фактори, пов'язані з умовами праці; б) мотиваторні, пов'язані з «внутрішніми» потребами (успіх, зміст праці, відповідальність, самостійність у роботі);
- 4) теорія справедливості чи суспільного порівняння, згідно з якою трудова активність людина підвищує, порівнюючи свій внесок і віддачу від праці з аналогічними показниками інших. Теорія очікування (оцінки) виходить з того, що мотиваційні зусилля досягнення успіху індивіда формуються на основі високої цінності результатів діяльності в майбутньому;

- 5) певний інтерес становлять також «теорія Х» і «теорія Y» (Д. Макгрегор), згідно з якими необхідно відмовитись від «теорії Х», яка доводить, що провідний мотив праці – загроза втратити можливість задовольняти матеріальні потреби. Майбутнє за «теорією Y», яка припускає, що за відповідних умов людина прагне до творчості і відповідальності у сфері праці [2, с.5].

Якщо розглянути раніше проблеми мотивації пов'язані з формуванням таких внутрішніх спонукальних сил, як потреби, інтереси, цінності, ідеали, мотиви особистості, то стимулювання і соціальний контроль містить у собі зовнішні спонукання і елементи трудової ситуації. До них належать: умови, які безпосередньо визначають заробітну плату, організацію і зміст праці тощо в поєднанні з тими, що опосередковано впливають на працю, житлово-побутові умови, місце проживання, культурно-оздоровча база та ін. Зрозуміло, що ступінь впливу цих елементів трудової ситуації багато в чому залежатиме від того, наскільки вони значущі для конкретної особистості. Для одних важливі можливості забезпечення житлом, для інших – наявність спортивно-оздоровчої бази, для третіх – творчий характер праці.

Таким чином, під стимулюванням зазвичай розуміють вплив на трудову поведінку працівника через створення особистісно-значущих умов трудової ситуації, що спонукають його діяти певним чином. Тим самим створюються, з одного боку, сприятливі умови для задоволення потреб працівника, а з іншого – забезпечується трудова поведінка, необхідна для успішного функціонування підприємства, тобто відбувається своєрідний обмін діяльністю. Важливо зазначити, що для працівника необхідна певна свобода вибору тієї чи іншої стратегії і тактики поведінки у сфері праці. Межі такої свободи розширюються при переході від командно-адміністративної до ринкової системи управління народним господарством [3, с.94].

Разом зі стимулами на трудову поведінку впливають соціальні норми, які являють собою правила, що регламентують акти спілкування працівників у сфері праці. Оцінка поведінки працівників, вплив на неї з метою забезпечення відповідності прийнятим загальноколективним цінностям та нормам і становить зміст соціального контролю. Він є способом регуляції й саморегуляції колективу і забезпечує його єдність та цілісність, злагоджену роботу.

Соціальний контроль у сфері праці являє собою групу схвалення або осуд трудової поведінки працівника залежно від усталених у колективі цінностей і норм (правил) трудової поведінки. Водночас соціальний контроль є елементом більш загальної системи впливу суспільства на поведінку індивіда, елементом соціальних інститутів, який забезпечує дотримання соціальних норм, правил діяльності, додержання нормативних вимог і обмежень у поведінці.

Отже, даній роботі розглянуто необхідність побудови системи мотивації трудової діяльності для кожного підприємства з метою найефективнішого використання трудових ресурсів. До основних завдань реформування системи мотивації праці належать: удосконалення механізму державного і колективно-договірного регулювання праці; посилення ефективності виробництва та остаточних результатів роботи підприємств; забезпечення тісного взаємозв'язку реформування системи оплати праці з удосконаленням інших складових механізму господарювання; посилення соціального захисту працівників; гарантування їхнього права на своєчасне отримання зарплати.

Між результативністю праці робітника і якістю виробництва на підприємстві існує тісний взаємозв'язок: продуктивність праці персоналу є необхідною умовою результативності виробництва на підприємстві. Тому, розглядаючи результати роботи окремого працівника, правомірно пов'язувати їх зі змінами стану виробництва на конкретному підприємстві.

УДК 353.8

В. В. Ткачук, студент 4 курсу фізико-математичного факультету

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Сучасна управлінська діяльність ставить нові вимоги до інформації, яка використовується в процесі управління, адже якісні інформаційні ресурси є запорукою ефективного управлінського рішення та управління в цілому.

Ключові слова: інформація, управління, якісні характеристики інформаційних ресурсів.

Постановка проблеми. Однією з найбільш характерних особливостей управлінської діяльності, є істотна залежність її ефективності від наявності у суб'єкта управління необхідної для його раціонального здійснення інформації. Всяка управлінська система має притаманну їй організацію інформатизаційних зв'язків, що забезпечує реалізацію функціонального призначення. При відсутності інформаційних зв'язків жодна управлінська система не в змозі забезпечити безперервний рух процесу виробництва. Обмін інформацією здійснюється як по лінії управління по вертикалі, так і через зв'язок, що існує між працівниками управління, по горизонталі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам управління присвятили наукові праці вчених: В.П. Галушко, Р. Дафт Й.С. Завадський, А.В. Попов, Ф.У. Тейлор, А. Файоль та багато інших вчених. Разом з тим проблема управлінської діяльності, а саме її інформаційного забезпечення та пристосування до нових умов господарювання вимагає подальшого дослідження.

Мета статті: відобразити напрямки удосконалення інформаційних потоків як запоруки розвитку технології процесу управління та методики прийняття рішень в нових умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу. Водночас, організація інформаційних зв'язків є невід'ємною складовою частиною організації управління, тому що будь-яке управлінське рішення є базою для побудови інформаційних зв'язків, відповідно вибраній організації управління. Основи організації інформаційних зв'язків закладаються і безпосередньо об'єднуються за змістом завдань, що стоять перед управлінням.

Управління передбачає дію на об'єкт, здійснювану шляхом видачі управлінських команд, розроблених на основі аналізу інформаційних характеристик ситуації. Відсутність інформації позбавляє керівника можливості свідомих і аргументованих дій, оскільки вона служить вихідним матеріалом для теоретичної і практичної діяльності людини. Не володіючи кожного моменту інформацією про стан окремих структурних підрозділів, про їх взаємозв'язок, неможливо забезпечити раціональне функціонування усього підприємства. До того ж відсутність надійної інформації слугує однією з передумов необґрунтованих рішень і дій.

Об'єктивна потреба в інформації відображається, як правило, в свідомості працівників, яким доручається вирішення управлінського завдання. Це, з однієї сторони, пов'язано з прогалинами і неповнотою знань про об'єкт, а з іншої – з особистим досвідом і здібностями працівників.

Стосовно окремих управлінських завдань потреба в інформації нерідко може бути повністю усвідомлена лише

Список використаних джерел:

1. Гребенчук О. Стимулювання праці на підприємстві та засоби моделювання. *Економіст*. 2009. Вип. 1. С. 52-55.
2. Занфірова Т.А. Теорія трудових відносин і мотивації праці. *Економіка та держава*. 2007. Вип. 11. С. 86-88.
3. Славогородська О.Ю. Мотивація персоналу на підприємстві до підвищення компетентності як інструмент забезпечення конкурентоспроможності підприємств. *Проблеми науки*. 2010. №1. С. 94-99.

The article considers the problems and features of motivation of labor behavior of employees of the organization. The process of motivation of labor behavior of the employee at the enterprise is presented.

Key words: motivation, labor behavior, elements of motivation, labor activity, labor stimulation.

Отримано: 13.10.2021

в процесі самого рішення. Це стосується, наприклад, інформації, яка необхідна для розкриття можливості збуту на зовнішніх ринках і закріплення на них. В інформацію, необхідну для управлінської розробки таких проблем (тобто підготовки рішень), об'єктивно входить інформація про попит на ринку умови конкурентної боротьби, інформація про умови платежів, валютні курси та тенденції їх змін.

Насамперед потрібно звернути увагу на сукупність до основних вимог, які потрібно пред'явити до інформації, і задоволення цих вимог сприятиме суттєвому підвищенню якості управління та забезпечить досягнення бажаного результату системи управління в цілому. Адже потрібно не просто інформація а потрібно інформація з чітко встановленим напрямком, з високими якісними характеристиками та в встановлений час, оскільки інформаційні ресурси можуть бути причиною ряду неадекватних прийнятих рішень через низьку якість, перенасиченість, застарілість, неможливість опрацювання інформації тощо. Тому для інформаційних потоків повинно ставитись ряд вимог: реалістичність, змістовність, цінність, якість тощо.

Змістовність інформації характеризується міра відображення її змістом дійсного стану об'єктів управління або ж сутності та характеру їхнього функціонування. Ця міра має бути достатньою для прийняття і обґрунтування раціональних управлінських рішень. Це означає наявність у складі отриманої інформації значень усіх істотних параметрів, сукупність яких цілком і повністю визначає стан об'єкта управління та характер процесів, що відбуваються в ньому. Варто водночас зазначити, що забезпечення повноти не повинно приводити до інформаційної надмірності, тобто «забруднення» інформації не використовуваними для управління даними (так званими шумами).

Вірогідність інформації характеризується міру відповідності її змісту справжньому стану об'єкта. Вона має формуватись на підставі об'єктивних даних і забезпечувати прийняття таких управлінських рішень, які найбільш адекватні ситуації, що склалась і потребує управлінського впливу. Саме від вірогідності отриманої інформації істотною мірою залежить можливість прийняття і реалізації тих рішень, які здатні належним чином розв'язати проблеми, що виникли.

Оперативність інформації характеризує своєчасність її надходження, яка, з одного боку, дає дійсне уявлення про оперативний стан об'єкта управління у відповідний момент часу чи за певний його проміжок, а з іншого, дозволяє своєчасно здійснити таке втручання у процес його функціонування, яке б усувало можливість небажаного розвитку ситуації та повертало процеси в об'єкті до заданих меж.

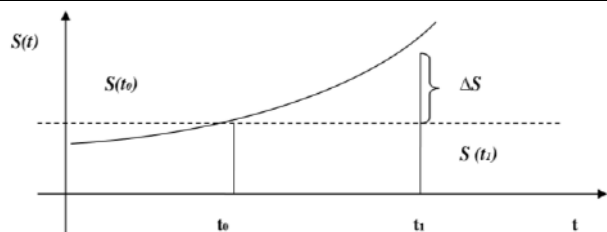

Рис. 1. Вплив своєчасності інформації на прийняття рішень

Наприклад, стан об'єкта управління в момент часу t_0 характеризується значенням $S(t_0)$ певного узагальненого параметру $S(t)$. Якщо ж інформація про цей стан надходить керівникові із затримкою, тобто тільки у момент t_1 то вона вже не відбиватиме дійсного стану об'єкта, який фактично характеризуватиметься вже величиною $S(t_1)$ узагальненого параметру, тобто відрізнятиметься від отриманої інформації на величину $\Delta S = S(t_1) - S(t_0)$. Іншими словами, несвоєчасно отримана інформація здатна спотворювати уявлення про дійсний стан об'єкта і не сприяє формуванню у суб'єкта управління найбільш адекватного ситуації управлінського рішення.

Цінність інформації полягає у можливості визначення за її допомогою принципово нових відомостей про об'єкт управління чи появи нових, раніше неочікуваних напрямів розвитку відповідної соціальної системи. Іншими словами, отримана суб'єктом управління інформація набуває особливої цінності для нього, коли вона дозволяє визначити точки біфуркації та спрогнозувати можливі наслідки вибору того чи іншого варіанту дій.

Корисністю інформації вважається її властивість допомогти керівникові обрати найбільш доцільний варіант управлінського рішення чи дії в умовах можливості альтернативного вибору.

УДК 658.310.9

Т. В. Ужицька, студентка 4 курсу природничо-економічного факультету

САМОМЕНЕДЖМЕНТ ТА ЙОГО ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ

У науковій статті розглянуто проблему самоменеджменту через реалізацію функцій, визначено ціль самоменеджменту. Проаналізовано принципи самоменеджменту, та охарактеризовано його основні функції.

Ключові слова: самоменеджмент, самоорганізація, відкритість системи, ресурсна підтримка, встановлення цілей, планування, організація й контроль.

Дуже часто не складність проблем, а нестача часу на розв'язання їх є головною причиною незадоволеності результатами діяльності ділової людини. За таких обставин у пригоді може стати самоменеджмент.

Самоменеджмент – це послідовне та цілеспрямоване використання випробуваних методів роботи в повсякденній практиці для того, щоб оптимально й ефективно використовувати свій час.

Вагомий внесок у формування сучасної концепції самоменеджменту зробили такі зарубіжні науковці, як Л. Зайверт, М. Вудкок, Д. Френсіс, В. Андреев, А. Хроленко, Бербель і Хайнц Швальбе.

В Україні проблеми управління саморозвитком особистості знайшли своє відображення у працях К.А. Андрущенко, основна ідея якого, розвиток та ефективне використання власного інтелектуального потенціалу [1], О.І. Бабчинської, Т.П. Вологовської, ідея якої розвиток творчого потенціалу та підвищення ефективності професійної діяльності [2] В.М. Колпакова, М.П. Лукашевича, Л.М. Федоришиної, основна ідея якої, управління індивідуальним людським капіталом [3], А.С. Чкан, який досліджував основну ідею оптимізації процесу досягнення цілей [4, с.262] О.С. Штепи та інших вчених.

Основна ціль самоменеджменту – максимально використовувати власні можливості, свідомо керувати перебігом свого життя і переборювати зовнішні обставини як на роботі, так і в особистому житті. Самоменеджмент допомагає виконувати роботу з меншими витратами, краще організувати працю (отже, одержати кращі результати), зменшити навантаженість роботою.

Висновки. Розглянуті аспекти взаємозв'язку інформації та управління не тільки свідчать про істотну взаємообумовленість цих феноменів, а й ставлять специфічні питання щодо сучасного розуміння професіоналізму керівника, який здатний забезпечити інформацією з усіма наведеними вище параметрами, адже для цього потрібно ряд навиків, вміння, хисту. На сьогоднішній день склалася дещо хибна думка про управлінську працю як таку. Вважається, що управлінський процес може здійснювати людина без особливих на те навиків, але з певним такбимовити талантом. А в сьогоднішній швидкий, динамічний та основне інформаційний час, потрібні знання і знання в галузі управління, технології та процесі управлінської діяльності. Щоб вміти оперувати інформаційними процесами як запорукою розвитку ефективного менеджменту. Зокрема, йдеться про необхідність інформаційної культури та її формування в процесі професійної підготовки майбутніх керівників-лідерів.

Список використаних джерел:

1. Дерлоу Дес. Ключові управлінські рішення. Технологія прийняття рішень. Пер. з англ. Київ: Наукова думка, 2001. 242 с.
2. Кремень В.Г., Пазиніч С.М., Порномарьов О.С. Філософія управління: підруч. для студ. вищ. навч. закл.. Київ: Знання України, 2007. 360 с.
3. Твердохліб М.Г. Інформаційне забезпечення менеджменту: навч. посібник. 2-е вид., доп. та перер. Київ: КНЕУ, 2002. 224 с.

The modern management activity have new order to information that use in process management, because qualitative information's of recurs is a effect management of decision and management in all.

Key words: Information, management, the qualitative of information resources.

Отримано: 13.10.2021

Виходячи з вищенаведеного, об'єктом самоменеджменту є здатні до самоорганізації системи (або підсистеми) організації. Як такі системи, в самоменеджменті розглядаються людина, малі групи, колективи чи їх частини та соціум в цілому. Об'єктом особистісного самоменеджменту є окрема людина.

Предметом вивчення самоменеджменту є процеси самоорганізації й саморозвитку соціальних систем, а також – у більш широкому розумінні – процеси самоуправління. Процеси самоорганізації та саморозвитку містять у собі весь комплекс процесів, що виникають і протікають у системі без будь-якого зовнішнього впливу. Виникнення таких процесів (назвемо їх процесами самоменеджменту) обумовлено вимогами самої системи, а характер їхнього протікання визначається взаємодією елементів і підсистем усередині цієї системи.

Принципи самоменеджменту являють собою правила практичної реалізації теоретичних положень дисципліни. На відміну від інших нормативних категорій, принципи описують не сам процес самодіяльності, а процес його проектування. Інакше кажучи, принцип висуває певні вимоги до конкретизації абстракції, до використання на практиці окремих теоретичних положень самоменеджменту.

До загальних принципів самоменеджменту можна віднести такі:

1. **Науковість.** Процеси самодіяльності соціальних систем протікають на тлі об'єктивних законів та закономірностей. Самоменеджмент більшою мірою, передбачає виявлення взаємозв'язку між цими законами та результатами функціонування самоорганізованих систем.
2. **Відкритість системи.** Ефекти самоорганізації та процеси самодіяльності виникають та протікають тільки у

відкритих системах. Будь-який самоорганізований процес потребує обміну ресурсами та інформацією із зовнішнім середовищем, і, чим швидше і безперешкодніше відбувається цей обмін, тим повніше він протікає. Тому, чим більш відкритою є соціальна система, тим вище ефект її самоорганізації.

3. *Штучний початок.* Процеси самоорганізації виникають та протікають мимовільно, проте їхнє виникнення в соціальній системі можливе за умов наявності певних передумов. Тому необхідно створювати такі передумови, які б спричинили виникнення саме тих процесів, які спрямовані на отримання необхідного результату. В цьому сенсі виникає галузь управління, пов'язана із формуванням умов, необхідних для виникнення процесів самоорганізації, відповідно до цілей та стратегії підприємства.
4. *Ресурсна підтримка.* Самоорганізована система повинна постійно отримувати ресурси ззовні. Тому, якщо необхідні ресурси заздалегідь визначені і підготовлені, функціонування системи може бути сконцентроване на досягненні цілей, а не на пошуку ресурсів; відповідно досягнення цілей забезпечується меншими витратами.

Застосування всіх перерахованих принципів у взаємодії забезпечує ефективність самоменеджменту. Ефективність управління багато в чому залежить від людей і критеріїв мотивації їхньої праці. Практика менеджменту виробила ряд критеріїв, що дозволяє активізувати діяльність працівників у процесі управління [1, с.101].

Основними функціями самоменеджменту керівника і всіх його напрямків, як і будь-якої іншої управлінської дисципліни, є встановлення цілей, планування, організація й контроль. Специфічною функцією самоменеджменту є самосвідомість.

У рамках *встановлення цілей* першорядну роль відіграє розуміння місії людини, її життєвих цінностей, її прагнень і бажань. Саме залежно від цих факторів встановлюються конкретні цілі. Вони можуть бути коротко-, середньо- і довгостроковими. На цьому етапі постановки цілей завершується.

Етап планування містить у собі розробку планів з урахуванням встановлених цілей, подальших змін зовнішніх обставин і нових можливостей або перешкод. На цьому етапі визначаються ключові завдання, що їх необхідно виконати, аби досягти кожної з поставлених цілей, визначається порядок їхнього виконання, встановлюються норми часу на вирішення кожного завдання. Завершується планування складанням інтегрального плану діяльності на певний період.

На *етапі реалізації планів і організації діяльності*, тобто проведення конкретних дій, здійснюється організація щоденної роботи таким чином, аби максимально сприяти досягненню поставлених цілей. Це один з найважливіших етапів самоменеджменту.

Якість взаємин, зрештою, багато в чому залежить від того, наскільки раціонально людина зможе організувати кожен свій день. Складність такої організації полягає в тому, що на діяльність будь-якої людини впливає безліч

зовнішніх факторів: колеги по роботі, друзі, конкуренти, навіть політична й економічна ситуація в країні.

На шляху до досягнення мети *етап контролю* реалізації планів особливо важливий тому, що дуже часто під впливом різних обставин ціль може бути досягнута не в тому вигляді, у якому вона була запланована. Безперобійний зворотний зв'язок необхідний, аби визначити, чи сприятливі або несприятливі ці відхилення й куди варто спрямувати зусилля, щоб результат – реалізація мети – був максимально вигідним для людини [3, с.156].

Отже, уміння ладнати з людьми – це менеджмент, уміння ладнати з собою – самоменеджмент. Причому якість останнього визначає ефективність першого. Самоменеджментом називають послідовне й доцільне використання випробуваних методів роботи в повсякденній практиці, для того, щоб оптиміально й зі змістом використовувати свій час.

Особливість сучасного погляду на керівника як лідера колективу полягає в тому, що він розглядається як носій інноваційної організаційної культури, як основний ініціатор послідовних змін в організації. Найважливіші риси сучасного керівника: професіоналізм, здатність вести за собою колектив, прагнення створювати й підтримувати гарний психологічний клімат, що неможливо без роботи над собою, без самоменеджменту.

Керівник не може навчитися використовувати самоменеджмент лише в робочий час. Важливо вміти ефективно планувати свій особистий час, що дозволить звільнити значну частину власного часу, і не витратити його на непотрібні справи.

Список використаних джерел:

1. Андрущенко К.А. Теоретичні аспекти самоменеджменту: умови виникнення і розвитку. *Ефективна економіка*. 2010. №7. URL: <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvnaekonomika&s=ua&z=258>.
2. Вологовська Т.П. Самоменеджмент керівника загальноосвітнього навчального закладу як основа його самоосвітньої діяльності. *Теорія та методика управління освітою*. 2015. №2 (16).
3. Федоришина Л.М., Камінський В.І. Самоменеджмент як мистецтво управління індивідуальним людським капіталом. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 10. URL: <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/111.pdf>.
4. Чкан А.С. Самоменеджмент як головний інструмент системи мотиваційного менеджменту на підприємстві. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (Економічні науки)*. 2014. №1. С. 261-266.

The scientific article considers the concept of self-management. The goal of self-management is set. The principles of self-management are analyzed, and its main functions are characterized. The object and subject of self-management are also defined.

Key words: self-management, self-organization, system openness, scientificity, artificial beginning, goal setting, planning, organization and control.

Отримано: 13.10.2021

УДК 331

Т. П. Худик, магістрантка 2 курсу природничо-економічного факультету

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розкрито сутність трудового потенціалу, визначено ефективність його використання, запропоновано основні шляхи підвищення ефективності використання трудового потенціалу на підприємстві.

Ключові слова: потенціал, трудовий потенціал, персонал, освіта, формування персоналу, використання персоналу, шляхи підвищення.

В умовах сьогодення великого значення набувають питання формування та використання трудового потенціалу підприємств, адже трудовий потенціал є основою для успішної діяльності підприємств, а його ефективне використання забезпечить підприємству конкурентну перевагу на ринку, сприятиме зменшенню загальних витрат на персонал, зростанню доходів працюючих, покращенню економічної діяльності підприємства загалом. Окрім того, ефективне використання трудового потенціалу впливає на зрос-

тання продуктивності праці працівників, забезпечує високий рівень корпоративної культури на підприємстві. Звідси, впливає гостра необхідність у пошуку шляхів підвищення ефективності використання трудового потенціалу, так як ефективне використання трудового потенціалу є вирішальною передумовою економічної стабільності підприємства. Актуальність обраної теми дослідження також обумовлюється тим, що вона належить до числа тих, які ще повністю не розкриті науковцями.

Проблема трудового потенціалу завжди привертала увагу багатьох науковців. Дослідження вчених-економістів стосуються розкриття сутності трудового потенціалу, питань розвитку трудового потенціалу, його основних характеристик та компонентів, шляхів їх якісного формування та ефективного використання в процесі здійснення трудової діяльності. Вивченню шляхів підвищення ефективності використання трудового потенціалу було присвячено багато наукових праць таких вчених як Богині Д.П., Грішнєвої О.А., Долішнього М.І., Завіновської Г.Т., Злупка С.М., Колот А.М., Лісогор Л.С., Набока Р.М., Пирожкова С.І., Примак Т.О., Сем'яна О.В., Федоніна М.І., Шаульської Л.В. та ін. Незважаючи на це, залишилися аспекти, які варто дослідити.

Для початку, нам слід ознайомитись із сутністю трудового потенціалу та розглянути основні підходи вчених до визначення даної категорії.

Федонін О.С., пояснює сутність трудового потенціалу як існуючі сьогодні та передбачувані трудові можливості, які визначаються чисельністю, віковою структурою, професійними, кваліфікаційними та іншими характеристиками персоналу підприємства [1, с.21].

На думку Сем'яна О.В. трудовий потенціал – це сукупність характеристик людини, які формуються в результаті матеріальних і духовних вкладень (здоров'я, інтелект, творчі здібності, освіта, професіоналізм, моральність, активність, організованість тощо) [2, с.68].

Янковська Л.А. стверджує, що трудовий потенціал підприємства – це можливості його працівників за певних умов забезпечити реалізацію цілей підприємства з найраціональнішими витратами всіх виробничих ресурсів: технічних, матеріальних, енергетичних, трудових, фінансових [3, с.201].

Завіновська Г.Т. вважає, що трудовий потенціал – це сукупність кількісних і якісних характеристик, здібностей і можливостей трудоактивного населення, які реалізуються в межах і під впливом існуючої системи відносин. Природною основою цих характеристик трудового потенціалу є населення, яке оцінюється залежно від демографічного відтворення, життєвого потенціалу, здоров'я різних категорій і вікових груп, міграційних переміщень. Трудовий потенціал може скорочуватися або зростати під впливом демографічних процесів [4, с.121].

На основі наведених вище визначень поняття трудового потенціалу, можна зробити висновок, що трудовий потенціал підприємства – це самостійна, динамічна соціально-економічна категорія, яка характеризує чисельність громадян країни, які відносяться до економічно активного населення, тобто громадян працездатного віку, які за певних ознак (стан здоров'я, психофізіологічні особливості, освітній, інтелектуальний рівні) здатні та мають намір здійснювати трудову діяльність, тобто, це певна система трудових характеристик працівників, які здійснюють трудову діяльність з урахуванням психофізіологічних особливостей, рівня професійних знань, досвіду роботи за певних організаційно-технічних умов на підприємстві.

Ефективне використання трудового потенціалу зумовлює раціональне та повне використання трудового потенціалу відповідно до його якісних та кількісних характеристик [5]. Відповідно, від ефективного використання трудового потенціалу прямо залежить ефективність діяльності підприємства у цілому. Неefективне використання трудових ресурсів зменшує продуктивність праці, значно знижує рівень кваліфікації і працездатності працівників. Саме тому, слід запропонувати напрями підвищення ефективності використання трудового потенціалу підприємств.

На мою думку, у сучасних економічних умовах, основними шляхами підвищення ефективності використання трудового потенціалу підприємств мають стати наступні:

- 1) покращення умов праці, що означає активне запровадження на робочих місцях досягнень науки та техніки, дотримання усіх вимог щодо організації та оснащення робочих місць;
- 2) створення ефективної системи матеріального стимулювання працівників, тобто власникам підприємств варто коригувати рівень заробітної плати відповідно до ринкового рівня;

- 3) стимулювання творчості та ініціативності, заохочення інноваційної діяльності;
- 4) підвищення якості трудового потенціалу, тобто покращення якості освіти, організація різноманітних курсів, тренінгів, семінарів для працівників, періодично підвищення та перепідготовка кадрів, стимулювання підготовки кадрів для професій, які користуються попитом на ринку праці;
- 5) створення умов для заробітку старшим віковим групам, аби пенсіонери змогли працювати і надалі;
- 6) створення нових робочих місць, аби досягти високої зайнятості працівників;
- 7) забезпечення стабільності кадрів, що являє собою раціональний рух кадрів на підприємстві;
- 8) постійне підвищення професійної кваліфікації кадрів відповідно до основних напрямів діяльності підприємства;
- 9) створення сприятливого соціально-психологічного клімату у колективі, що можна досягти за рахунок організації спільної діяльності у поза робочому середовищі, проведення неформальних заходів з усіма працівниками, заохочення командної роботи тощо;
- 10) вжити усіх можливих заходів задля повернення вітчизняного трудового потенціалу з-за кордону, оскільки вагома частка українських передових спеціалістів працює саме там, тому дане питання уже стосується державної політики у сфері ринку праці.

Таким чином, основним завданням для кожного підприємства є те, щоб весь наявний трудовий потенціал був ефективно використаний. Якщо слідувати і дотримуватись викладених вище шляхів підвищення ефективності використання трудового потенціалу, то підприємства зможуть досягти високих економічних результатів, зростання продуктивності своєї діяльності, а зрештою – економічної стабільності.

Висновки. Отже, трудовий потенціал є одним із основних факторів діяльності підприємств, тому основною метою є ефективне його використання. При розгляді ряду визначень «трудового потенціалу» різними науковцями можемо зазначити, що трудовий потенціал – це певна система трудових характеристик працівників, які здійснюють трудову діяльність з урахуванням психо-фізіологічних особливостей, рівня професійних знань, досвіду за певних організаційно-технічних умов. Ефективне використання трудового потенціалу надасть підприємствам конкурентні переваги на ринку, підвищить продуктивність їх діяльності. Усе це можливо за дотримання шляхів підвищення ефективності використання трудового потенціалу. Основними із них мають стати: розвиток інноваційної діяльності та творчості працівників, покращення рівня освіти, постійне навчання, підготовка та перепідготовка кадрів, формування ефективної системи матеріального стимулювання працівників, зменшення плинності кадрів та ін. Окрім цього, варто запровадити ряд програм щодо підвищення ефективності використання трудового потенціалу підприємств на державному рівні.

Список використаних джерел:

1. Федонін О.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2004. 316 с.
2. Сем'ян О.В. Формування та використання трудового потенціалу підприємств. *Економіка та управління підприємствами*. 2010. №4. С. 67-70.
3. Янковська Л.А. Оптимізація трудового потенціалу в системі менеджменту персоналу промислового підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. №9. С. 200-203.
4. Завіновська Г.Т. Основи економіки праці. Київ: Знання-прес, 2000. 121 с.
5. Формування заробітної плати в Україні: позиції фахівців. *Центр Разумкова. Національна безпека і оборона*. 2010. №7. С. 78-80.

The article defines the essence of labor potential, determines the effectiveness of its use, suggests the main ways to improve the efficiency of labor potential at the enterprise.

Key words: potential, labor potential, staff, education,, staff formation, staff use, ways to increase.

Отримано: 13.10.2021

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ МОТИВАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ В ПІДПРИЄМСТВІ

Розглянуто важливість розробки ефективної системи мотивації праці на підприємствах. Запропоновано основні інноваційні підходи до мотивації праці на підприємствах.

Ключові слова: мотивація, управління, інновації, інноваційні підходи.

Сучасний розвиток економіки значною мірою залежить від удосконалення мотивації персоналу. Тільки знаючи, що спонукає людину до діяльності, які мотиви лежать в основі її праці, можна розробити ефективну систему форм і методів управління її поведінкою. Передумовою розвитку інноваційних підходів до системи мотивації праці стає підвищення ролі людського фактору в процесі виробництва, усвідомлення значимості мотиваційних механізмів у сучасному суспільстві. Розробка й удосконалення системи мотивів і стимулів до праці з галузі теоретичних досліджень усе більше переходять у практичний аспект в умовах посиленої конкуренції. Саме тому обговорення доцільності застосування новітніх підходів щодо вибору методів мотивації персоналу набирає все більшого значення.

Вивченню та аналізу проблем управління персоналом присвячена велика кількість робіт багатьох, як зарубіжних, так і вітчизняних вчених, зокрема: Д. Богині, М. Бондаря, А. Шегди, В. Весніна, А. Єгоршина, В. Дятлова, А. Колота, С. Шекшної та інших. Незважаючи на таку велику кількість робіт, дослідження питань використання та систематизування інноваційних методів управління персоналу є актуальним у сучасному світі, адже це питання ще є недостатньо розкритим.

Мотивація є головним елементом в активізації людського фактору, який не тільки створює матеріальні передумови виробництва, але й забезпечує їх ефективне функціонування. Тому доцільно ефективно використовувати та розвивати персоналу на кожному підприємстві, що суттєво залежить від мотивації праці як спонукання людини до продуктивної діяльності. Навіть досконало складені плани та найсучасніша структура підприємства несефективні, якщо мотивація праці персоналу не направлена на підвищення ефективності діяльності.

Мотивування являє собою процес формування такого психологічного стану людини, який зумовлює її поведінку, здійснює установку до діяльності, спрямовує і активізує її. Мотивація праці являє собою прагнення працівника задовольнити свої потреби; в загальному розумінні – це сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, які зумовлюють людину до трудової діяльності і надають їй цілеспрямованість, орієнтовану на досягнення певних цілей [1, с.215].

Зважаючи на це, специфіка впливу мотивації на результати полягає в тому, що чим краще узгоджена система мотивації праці персоналу, тим активніше працівники досягають результатів, направлених на реалізацію потреб підприємства, оскільки відчувають себе рівноправними партнерами в соціально-економічних процесах підприємства.

Тому для ефективної роботи підприємства необхідно постійно удосконалювати підходи до мотивації працівників, надавати їм можливості самостійно ухвалювати рішення у процесі діяльності, створювати однакові умови для всіх працівників [2].

Визначено, що система мотивації працівників підприємства повинна відповідати певним принципам: гнучкості – здатність до оперативного реагування на зміну зовнішніх і внутрішніх умов функціонування; системності – повне відображення індивідуального вкладу людини в досягнення кінцевих результатів підприємства через ланцюги «людина-посада-робота» і «особа-група-колектив»; відповідності – встановлення такого рівня мотивації персоналу, який відповідає кількості, якості та вагомості затраченої праці; структурованості – характеризує поділ заробітної плати на частини, кожна з яких є відображенням особистого вкладу працівника в досягнення поточних, кінцевих і віддалених результатів діяльності підприємства; відкритості системи мотивації персоналу – прозорість та інформаційна доступність для кожного працівника [3, с.192].

На відміну від зарубіжних підприємств, де теорія мотивації вже десятиліттями не тільки вивчається і поглиблю-

ється, але й втілюється на практиці, вітчизняна теорія та практика найчастіше обмежується оплатою праці, основною та фіксованою тарифними ставками й посадовими окладами, які є малоефективними. На переважній більшості підприємств застосовують лише фінансові та економічні стимули, а трудові та професійні не використовуються взагалі. Тому зарубіжний досвід може послужити основною базою для розробки способів та інструментів мотивування персоналу на вітчизняних підприємствах [4, с.69]. Дослідження показали, що заробітна плата не підвищує продуктивність у довгостроковій перспективі. Існують інші, нефінансові чинники, які позитивно впливають на мотивацію.

Можна виділити декілька практик, які при впровадженні разом являють собою інтегрований підхід до інновацій та мотивації працівників:

- обізнаність про кожного працівника, особливо його сильні і слабкі сторони;
- випробовування працівників для поліпшення роботи;
- співробітники самі пишуть план свого розвитку;
- винагорода ідеї (нарахування премії надання вихідного дня);
- реалізація найкращих ідей, запропонованих працівниками;
- пільги, пов'язані з графіком роботи;
- заохочення досягнень працівників щотижня;
- матеріальні негрошові винагороди (подарунки співробітникам від фірми, як символ цінності працівника, подарунки на день народження, знижки на придбання продукції фірми);
- проведення організаційних заходів (корпоративні свята, ювілеї фірми, екскурсійні та замські поїздки);
- винагороди, пов'язані зі змінами робочого місця співробітника (надання окремого робочого кабінету, офісного обладнання, наймання секретаря, надання службового автомобіля) [5].

Вважаємо, що застосування таких інноваційних підходів на вітчизняних підприємствах сприятиме мотивації працівників, підвищенню продуктивності праці, конкурентоспроможності та інноваційності продукції, зміцненню корпоративного духу колективу, забезпеченню підприємства висококваліфікованим складом працівників.

Список використаних джерел:

1. Кибанов А.Я., Баткаева И.А., Митрофанова Е.А., Ловчева М.В. Мотивация и стимулирование трудовой деятельности. М.: ИНФРА-М, 2009. 524 с.
2. Волянська-Савчук Л.В., Мацишина М.В. Використання інноваційних персонал-технологій в управлінні персоналом на підприємствах. *Економіка і організація управління*. 2019. №1 (33). С. 34.
3. Коротков Е.М. Концепція менеджменту. Москва: ИНФРА-М, 2007. 303 с.
4. Актуальні проблеми управління персоналом та економіки праці: зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-практ. конф. студ., аспірантів, молодих учених. Житомир, 12 квіт. 2012 р. / редкол.: Обіход С. В. (відп. ред.) та ін. Житомир: ЖДТУ, 2012. 335 с.
5. Грищенко В.Ф., Чернова М.С. Інноваційні підходи до удосконалення системи мотивації персоналу підприємств України у сучасних умовах господарювання. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. №1. С. 103-112.

The importance of developing an effective system of work motivation in enterprises is considered. The main innovative approaches to motivation of work at the enterprises are offered.

Key words: motivation, management, innovation, innovative approaches.

Отримано: 13.10.2021

ГЕОГРАФІЧНЕ ПОШИРЕННЯ *L. XYLOSTEUM* У ФЛОРИ ПОДІЛЛЯ

У статті наведено результати вивчення адвентивних видів роду *Lonicera* у флорі України зокрема на території Поділля. Встановлено основні місця локалітети на досліджуваній території. Проаналізовано історію дослідження виду на Поділлі та відмічено фітоценотичну залежність даного виду

Ключові слова: рід, Поділля, *Lonicera L.* інтродукція.

Постановка проблеми. Охорона флористичного різноманіття є однією з найбільш актуальних проблем сучасності. Антропогенний вплив на фітоценози призводить до збіднення флористичного складу, зменшення ареалів та зникнення видів. Поряд із збереженням популяцій рідкісних видів в природі важливою складовою цієї проблеми є збагачення культурної флори шляхом інтродукції окремих видів зокрема представників роду *Lonicera L.* Сьогодні відсутні відомості про вивчення видів роду *Lonicera L.* в умовах Поділля, зокрема не досліджувалась хорологія видів, еколого-ценотичні особливості місцезростань. Існують відомості фрагментарного характеру по вивченню особливостей інтродукції видів в Україні. У зв'язку з цим вивчення видів роду *Lonicera* в природі Поділля та культурі в Україні є актуальним [2].

Вирощування видів роду *Lonicera* в Україні започатковано в XVIII столітті. Першими осередками інтродукції видів цього роду в нашій країні були присадибні парки, садівничі фірми та ботанічні сади. В наш час в Україні вирощується близько 90 видів роду *Lonicera*, що становить 41,5% світового різноманіття видів цього роду [1].

І в наш час ботанічні сади є основними осередками інтродукції та культивування видів роду *Lonicera* в Україні. Колекції живих рослин роду *Lonicera* представлені майже у всіх ботанічних садах і дендропарках, які входять до Ради ботанічних садів України. Найбільша видова різноманітність зосереджена в НБС імені М.М. Гришка НАН України, Криворізькому ботанічних садах НАН України, в університетських ботанічних садах Києва, Дніпропетровська, Львова, Одеси, Чернівців, та в дендропарках [4-6]. Однією з найбільших в Україні є колекція Ботанічного саду ім. О.В. Фоміна КНУ ім. Т.Г. Шевченка, яка нараховує близько 40 видів [2-5].

Виклад основного матеріалу. Рід *Lonicera* представлений у флорі України трьома аборигенними видами: *L. caerulea L.*, *L. nigra L.* і *L. xylosteum L.* [1,4], які поширені в Західній Україні, і лише *L. xylosteum* в Правобережному Лісостепу та Причорномор'ї.

Lonicera xylosteum – європейсько-західносибірський вид, ареал якого охоплює більшу частину Європи за винятком Ірландії, Шотландії, північної частини Скандинавського півострова, Португалії та Південної Греції; Південний та Середній Урал, південь Західного Сибіру до верхньої течії Єнісею. Окремі ексклави ареалу виду зосереджені в Північно-Східній Туреччині та на півночі Африки [5-10].

Географічне поширення *L. xylosteum* в Україні не вивчалось. Лише в роботах А.І. Барбарича (1961) наведені відомості на той час локалітети, без зазначення особливостей місцезростання [1]. Аналіз гербарних матеріалів гербаріїв та нечисельних літературних джерел [1, 3] показав, що *L. xylosteum* спорадично поширена на Поділлі. На території Поділля проходить південно-східна межа ареалу виду згідно гербаріїв та літопису НПП «Подільські Товтри» відмічено такі місце зростання:

1. Кам'янець-Подільський р-н, околиці с. Гуменці. Вербецьке лісництво (Котов, 1948, KW; Мороз, 1965, KWHA);
2. Кам'янець-Подільський р-н, околиці с. Гуменці. Блашкова гора (Кузнецова, 1948, KW);
3. Околиці м. Кам'янець-Подільський, поблизу р. Смотрич (Ковтун, 1997, KW);
4. Кам'янець-Подільський р-н, околиці с. Вихватнівці (Кузнецова, 1948, KW);
5. Кам'янець-Подільський р-н, околиці с. Княжпіль (Кузнецова, 1948, KW);
6. Кам'янець-Подільський р-н, Китайгородське лісництво (Кузнецова, 1948, KW);

7. Кам'янець-Подільський р-н, околиці с. Цибулівка (на лівому березі р. Смотрич) (Кузнецова, 1948, KW);
8. Кам'янець-Подільський р-н, в дубовому лісі за 2 км. від с. Довжок (Пасіз, 1951, KW);
9. Кам'янець-Подільський р-н, околиці с. Китайгород (Мороз, 1964, KWHA);
10. Кам'янець-Подільський р-н, околиці с. Демшин, заказник Чапля (Ковтун, 2001, KW).

В узагальнюючій роботі J. Motyka (1947), присвяченій географічному розміщенню та екології рослин на північній межі Західного Поділля, вказано, що *L. xylosteum*, найчастіше зростає в буювих лісах на ґрунтах, збагачених кальцієм [11].

В іншій роботі J. Motyka (1937) *L. xylosteum* наведена для широколистяного лісу, складеного *Fagus sylvatica L.*, *Fraxinus excelsior L.*, *Acer platanoides L.*, *Acer pseudoplatanus L.*, *Ulmus laevis Pall.*, *Cerasus avium (L.) Moench*, де вона зростає в добре вираженому підліску разом з *Viburnum opulus L.*, *Viburnum lantana L.*, *Euonymus verrucosa Scop.*, *Euonymus europaea L.* та *Staphylea pinnata L.* [11]

Висновки. Згодом даний вид широко використовувався в паркових і лісомеліоративних насадженнях майже по всій території Поділля [2, 3, 12]. Це в поєднанні з успішною натуралізацією виду і здатністю до насінневого розмноження посприяло формуванню його вторинного адвентивного ареалу.

В результаті опрацьованих джерел нами встановлено сучасне географічне поширення, а також проаналізовано історію та географію культивування видів роду *Lonicera* на території України та Поділлі зокрема. Встановлено місцезростання видів даного роду в природній флорі досліджуваного регіону згідно літературних та гербарних даних [2, 3, 12].

Список використаних джерел:

1. Барбарич А.І. Рід 807. Жимолость – *Lonicera L.* Флора УРСР. Київ: АН УРСР, 1961. Т. 10. С. 272-85.
2. Клепов Ю.Д. Анализ флоры широколиственных лесов европейской части СССР. Київ: Наук. думка, 1990. 352 с.
3. Исчисление растений Подольской губернии и смежных с нею мест. П. Киевск. университетск. изв. Киев, 1862. Вып. 7. С. 94-142.
4. Лавріненко В.М. Види роду *Lonicera L.* в природі і культурі в Україні (біологічні особливості, поширення, використання) [дисертація]. Київ: Нац. ботан. сад ім. М.М. Гришка НАН України, 2016. 186 с.
5. Лавріненко В.М. Види роду *Lonicera L.*, у ботанічному саду імені академіка О.В. Фоміна. *Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету*: збірник наукових праць звітної-наукової конференції викладачів університету, 9-10 лютого 2012 року. Київ: Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2012. Ч. 2. С. 20-22.
6. Лавріненко В.М. Види роду *Lonicera L.* інтродуковані у дендрологічному парку «Гростянець». *Проблеми відтворення та охорони біорізноманіття України*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Полтава: Астрія, 2012. С. 73-76.
7. Скворцов А.К., Куклина А.Г. Интродукция голубой жимолости в Главном ботаническом саду АН СССР. *Бюл. Главн. ботан. сада*. 1986. Вып. 142. С. 7-12.
8. Шиндер О.І. Спонтанна флора Національного ботанічного саду імені М.М. Гришка НАН України (м. Київ). *Повідомлення 3. Адвентивні види: ерзаціофити. Інтродукція рослин*. 2019. Вып. 3. С. 14-36.
9. Gostyńska-Jakuszevska M., Zielinski J. Atlas rozmieszczenia drzew i krzewow w Polsce. Poznan, 1976. 18 z.
10. Hultin E., Fries M. Atlas of North European Vascular Plants North of the Tropic of Cancer. Kungstein: Koetz Scientific Books, 1968. Т.ІІ. 968 p.

11. Motyka J. Rozmieszczenie i ekologie roslin naczyniowych na plynocnej krawedzi Zachodniego Podola. Lublin: 1947. 400 s.
12. URL: http://geology.lnu.edu.ua/phis_geo/fourman/Cadok/Gymolost.htm.

The article presents the results of the study of adventitious species of the genus *Lonicera* in the flora of Ukraine, in particular in the territory of Podillya. The main locations of the site

in the study area have been established. The history of the study of the species in Podillya is analyzed and the phytocenotic dependence of this species is noted.

Key words: genus, Podillya, *Lonicera* L. introduction.

Отримано: 13.10.2021

УДК 657.1

В. С. Широкоградюк, студентка 3 курсу природничо-економічного факультету

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ УКРАЇНИ

Визначено економічний зміст поняття «нематеріальні активи»; розкрито завдання обліку нематеріальних активів; описано особливості визнання нематеріальних активів та їх оцінки; визначено особливості відображення інформації про нематеріальні активи у фінансовій звітності; на основі проведеного аналізу сформувано висновки та пропозиції щодо покращення обліку нематеріальних активів.

Ключові слова: нематеріальні активи, оцінка, визнання, ресурси.

Постановка проблеми. В сучасних умовах, коли триває процес глобалізації економіки не можуть залишатися без змін господарські зв'язки вітчизняних суб'єктів господарювання. Зокрема, виникає необхідність перегляду принципів формування активів підприємства. Пріоритетності серед існуючих набувають нематеріальні активи. Так, іноземні науковці переконують, що «...успіх корпорації залежить більшою мірою від інтелектуальних можливостей системи, ніж від фізичних активів» [1]. Вітчизняні суб'єкти господарювання мають незначний відсоток нематеріальних активів (2-5%) [2]. У бухгалтерських балансах переважної більшості вітчизняних підприємств за статтею «Нематеріальні активи» відображаються лише вартість комп'ютерних програм та ліцензій, а інші об'єкти права інтелектуальної власності можуть залишатися не введеними до господарського обігу і, відповідно не відображаються в обліку та звітності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні вимоги до розвитку економіки України передбачають ефективність використання матеріальних, трудових та фінансових ресурсів, активів суб'єктів господарювання. До активів відносяться і нематеріальні активи, які не мають матеріальної форми, що ускладнює їх бухгалтерський облік. Економіку двадцятого першого століття ще називають економікою знань або інформаційною економікою, що визначає важливу роль нематеріальних активів у розвитку бізнесу, а це у свою чергу призводить до необхідності у визначенні основних понять нематеріальних активів як об'єкту бухгалтерського обліку та правил і процедур при відображенні операцій з нематеріальними активами у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності. Питання обліку нематеріальних активів розглядаються такими вітчизняними та зарубіжними вченими як: Голов С.Ф., Сопко В.В., Бутинець Ф.Ф., Завгородній В.П., Соколов Я.В., Ткаченко Н.М., Святоцький А.Д., Ольховський В., Павлюк І.М., Кемпбелл Р. та інші.

Метою статті є дослідження сутності нематеріальних активів суб'єктів господарювання України, теоретичних і практичних положень їх оцінки для потреб бухгалтерського обліку, а також проблемних питань, що виникають у цьому зв'язку.

Виклад основного матеріалу. Основним нормативним документом, який використовують суб'єкти господарювання для ведення бухгалтерського обліку нематеріальних активів є Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи», який визначає методологічні принципи формування у бухгалтерському обліку інформації про нематеріальні активи та розкриття інформації про них у фінансовій звітності [3]. Для повного та достовірного відображення інформації про нематеріальні активи у фінансовій звітності важливу роль відіграє визначення об'єктів нематеріальних активів та їх класифікація. Саме з цього розпочинається бухгалтерський облік нематеріальних активів. У П(С)БО 8 вживається термін «нематеріальні активи», у ЦКУ – «інтелектуальна власність», в інших джерелах зустрічається термін «інтелектуальний капітал», що свідчить про необхідність уточнення

цих понять на законодавчо-нормативному рівні. Умови визнання нематеріальних активів визначає П(С)БО 8, а саме: існує ймовірність отримання майбутніх економічних вигод, пов'язаних з їх використанням; вартість нематеріальних активів може бути достовірно визначена.

Проведений аналіз свідчить про необхідність доповнення умов визнання нематеріальних активів активами в П(С)БО 8 додатковими умовами: немонетарність; нематеріальність; можливість ідентифікації.

Цілями та завданнями обліку нематеріальних активів є: ідентифікація нематеріальних активів як об'єктів обліку; обґрунтування їх класифікації та оцінки; належну документальну реєстрацію та своєчасність відображення нематеріальних активів у бухгалтерському обліку; правильний розрахунок їх амортизації; контроль їх збереження та ефективності використання.

Вивчення й аналіз економічної літератури дали змогу встановити, що все більше уваги вченими-економістами приділяється класифікації нематеріальних активів. Заслужують на увагу пропозиції Сизоненка О.В. щодо удосконалення однорідних груп нематеріальних активів [4], застосування їх на практиці дасть можливість раціоналізувати синтетичний і, головне, аналітичний облік на підприємстві. Підхід І. Тарасової, яка зазначає, що до складу нематеріальних активів не слід включати права користування надрами [5]. Це пояснюється тим, що ресурси по своїй природі – це матеріальний об'єкт, а право їх використання – це лише наданий дозвіл відповідними органами державної влади, який не може сам по собі бути використаним для отримання економічних вигод у управлінні матеріально-технічним постачанням, виробництвом та іншою діяльністю. З цього приводу Н.Г. Лук'янюк також наполягає на необхідності термін «право» не вживати, обґрунтовуючи це тим, що нематеріальні активи виступають об'єктами інтелектуальної власності, а не права на них [6]. Н.О. Шевченко вказує, що як об'єкт обліку майновий пай не носить чітко виражених ознак ані матеріального, ані нематеріального активу [7]. Тому, на думку науковця найкраще застосовувати поняття «дебіторська заборгованість, яка не підлягає продажу». Тобто сума, сплачена покупцем за майновий пай, збільшуватиме дебет рахунка 377 «Розрахунки з іншими дебіторами», та не відобразатиметься за дебетом рахунка 154 «Придбання (створення) нематеріальних активів».

Актуальною проблемою сучасного обліку є здатність достовірно відображати інформацію про нематеріальні активи у фінансовій та інших видах звітності. Запорукою цього є процес визначення реальної науково-обґрунтованої цінності об'єкта нематеріальних активів – оцінка. Особливістю останньої є наявність цільового характеру та відсутність єдиного універсального методу. Достовірна та науково-обґрунтована оцінка має особливе значення при включення об'єктів інтелектуальної власності до статутного капіталу, при злитті підприємств або поділу організації для визначення майнових частин у статутному капіталі, при складанні фінансової звітності, оцінці застави під отримуваний кредит тощо.

Висновки. Нематеріальні активи є рушійною силою економіки, що забезпечує підприємствам унікальні конкурентні переваги для розвитку в умовах гіперконкуренції. Наявність нематеріальних активів у складі ресурсів підприємства збільшує ринкову вартість підприємств, підвищує інвестиційну привабливість та забезпечує захист їхніх прав. Серед перспектив удосконалення НП(С)БО на основі досвіду економічно розвинутих країн є:

- уніфікація правил бухгалтерського та податкового обліку нематеріальних активів;
- розширення спектру елементів нематеріальних активів, але за умови, що вони матимуть чітку юридичну ідентифікацію.

Тому підприємствам слід більш активно залучати, ефективніше використовувати та обліковувати нематеріальні активи на основі запозичення досвіду економічно розвинутих країн. Нематеріальні активи мають важливе значення на сучасному етапі розвитку підприємств.

Список використаних джерел

1. Quinn J.B., Anderson P., Finkelstein S. Managing Professional Intellect: Making the Most of the Best. *Harvard Business Review*. 1996. March-April. P. 71-80.
2. Гончар О.І., Павельчук І.В. Нематеріальні активи у формуванні потенціалу підприємства. *Вісник Хмельницького університету*. 2009. №3, Т. 1. С. 77-80.

3. Нематеріальні активи: Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку №8, затв. Наказом МФУ №242 від 18.10.1999 р., поточна редакція від 03.11.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99#Text>
4. Сизоненко О.В. Класифікація нематеріальних активів для потреб бухгалтерського обліку. *Облік і фінанси АПК*. 2008. №2. С. 143-146.
5. Тарасова І. Пропозиції щодо вдосконалення класифікації нематеріальних активів у Плані рахунків та П(С)БО 8 «Нематеріальні активи». *Бухгалтерський облік і аудит*. 2014. №4. С. 38-41.
6. Лук'янок Н.Г. Удосконалення обліку нематеріальних активів. *Сучасні проблеми фінансово-господарського контролю: Матеріали Першої всеукраїнської науково-практичної конференції (30 березня 2015 р.)*. Кривий Ріг, 2015. С. 176-178.
7. Шевченко Н.О. Використання та облік майнових паїв у сільськогосподарських підприємствах. URL: <http://udau.edu.ua/library.php?pid=392>.

The economic meaning of the concept of «intangible assets» is defined; the task of accounting for intangible assets is revealed; features of recognition of intangible assets and their valuation are described; the peculiarities of displaying information on intangible assets in the financial statements are determined; based on the analysis, conclusions and proposals for improving the accounting of intangible assets were formed.

Key words: intangible assets, valuation, recognition, resources.

Отримано: 13.10.2021

УДК 658.012:664:338

Б. М. Юзик, магістрант 2 курсу природничо-економічного факультету

ХАРАКТЕРИСТИКИ ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ НА ПІДПРИЄМСТВІ

У статті систематизовано підходи до класифікації характеристик якості продукції підприємства.

Ключові слова: якість, продукція, підприємство, конкурентоспроможність, управління.

Актуальність теми дослідження. В умовах сучасної конкурентної боротьби між підприємствами показники якості продукції набувають усе більшого значення. Для ефективного управління якістю продукції потрібно систематизувати її характеристики. У науковій літературі існує ряд підходів до аналізу характеристик якості продукції. Вони доповнюють один одного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий вклад у дослідження характеристик якості продукції здійснили як іноземні, так і вітчизняні науковці. Зокрема, аналізована тема спостерігається у працях Безнощенко Н.О., Омелянчука І.О., Савуляка В. В. Показники якості систематизують Ситніченко В. і Різніченко Л.В.

Мета. Систематизувати характеристики якості продукції підприємства.

Виклад основного матеріалу. Під *якістю продукції* розуміють сукупність її взаємопов'язаних характеристик і здатностей (можливостей) задовольняти визначені запити певних груп споживачів. Різні товари забезпечують різний ступінь задоволення потреб споживачів. У першу чергу споживачами будуть сприйматися товари, що забезпечують їм більший ступінь задоволення за весь період споживання (використання). Поняття якості включає цілий комплекс характеристик товару: доступність, постачання, техніко-економічні характеристики, дизайн, надійність, ефективність споживання і експлуатації, ремонтпридатність, ступінь екологічності і т. п. [1].

Цих характеристик товар набуває (і проявляє) на всьому ланцюжку його виробництва, реалізації і споживання чи експлуатації. Вихідною точкою забезпечення і контролю якості є потреби і запити цільових груп споживачів. Звичайно, якість товару забезпечує товаровиробник (а також його торгові чи збутові посередники), але саме споживачі визнають або не визнають (прямо чи опосередковано) рівень якості товару і його відповідність ціні. Виходячи з цього, об'єктивна оцінка якості товару, її окремих показників, а також загального рівня якості за усім комплексом показників є вкрай необхідною. Вона є основою розробки комплексу заходів, що групуються у межах товарної політики, як головної складової комплексу маркетингу.

У практиці маркетингу використовують різні *показники якості товарів*, що характеризують ступінь задоволення потреб споживачів (на відміну від власне техніко-економічних параметрів продукції). Їх класифікують за різними ознаками (табл. 1).

Таблиця 1

Показники якості продукції та їх характеристика

Класифікаційна ознака	Показник якості	Характеристика
Кількість характеристик якості, які враховуються	Одиничні	Вимірюють одну характеристику, наприклад, термін зберігання продукту, потужність двигуна автомобіля
	Комплексні	Ураховують одразу весь комплекс характеристик за прийнятною системою, наприклад, методом відстаней
Вид оцінки	Абсолютні	Оцінюють абсолютну величину певної характеристики, наприклад, витрати палива на 100 км відстані для автомобіля
	Відносні	Оцінюють певну характеристику по відношенню до іншої, наприклад, міцність матеріалів на розрив по відношенню до сталі певної марки
Метод визначення	Органолептичні	Смак, запах, зовнішній вигляд
	Експериментальні	Вага, твердість, швидкість, енергоспоживання, напрацювання на відмову
	Експертні	Ступінь відповідності запитам споживачів, конкурентоспроможність, можливі обсяги споживання
Рівень нормування чи регламентації	Розрахункові	Ймовірність аварії агрегату, фокусна відстань об'єктива фотоапарата
	Нерегламентовані	Наприклад, колір чи зовнішній вигляд виробу
	Регламентовані	Наприклад, стандартами підприємства (СТП)
	Стандартизовані	Відповідають національним чи міжнародним стандартам (так міжнародний стандарт КО 14000 регламентує екологічні характеристики товарів) тощо

Систематизовано автором за матеріалами [2, 3, с. 76, 43, 4].

Так, комплексний показник може одночасно враховувати усю сукупність характеристик товару, що мають значення для споживача, звичайно, з урахуванням їх вагомостей.

Для оцінки якості продукції використовують також багатогранну групу показників за видом характеристик якості:

- призначення, які визначають можливу сферу застосування товару, наприклад, для легкового автомобіля: потужність двигуна, максимальна швидкість, час розгону до 100 км/год, місткість салону та багажника тощо;
- технологічності, які характеризують ступінь економічності процесу виготовлення виробу, наприклад, трудомісткість виготовлення, коефіцієнт уніфікації або коефіцієнт стандартизації, які характеризують, відповідно, частку уніфікованих та стандартизованих деталей у виробі, технологічна собівартість виробу, транспортабельність (приспосованість до транспортування певними видами транспорту, операцій завантаження-розвантаження) [5];
- надійності, що характеризують здатність виробу виконувати певні функції чи зберігати певні властивості протягом певного терміну, наприклад, напрацювання на відмову – час роботи чи кількість циклів використання до першої відмови (пробіг автомобіля без капітального ремонту), кількість збоїв комп'ютера протягом певного часу роботи, гарантійний термін експлуатації, термін збереження;
- ергономічності, які характеризують ступінь врахування у виробі біологічних характеристик людини: гігієнічність (рівень вібрації верстату, рівень освітлення приладової панелі автомобіля), антропометричні (відповідність крісла та панелі керування особливостям анатомії людини-пілота), фізіологічні (зручність користування, без напруження автомобілем, сила підйому ручного домкрата, що відповідає можливості пересічної людини), психологічні показники (колір виробу, що спокійно сприймається людиною, відповідність інструментальних панелей комп'ютерних програм можливостям сприйняття інформації, що виводиться);
- естетичності, що характеризують зовнішній вигляд (дизайн товару): відповідність певному стилю, раціональність форми, цілісність форми та закріплених за виробом функцій, художність оформлення;
- економічності, які характеризують економічність використання чи споживання товару, наприклад: витрати палива автомобілем у літрах на 100 км. шляху, кількість енергії, яку споживає електропобутовий прилад (кВт/год), витрати газу (м³/год) водогрійним котлом, витрати фарби на 1 м² площі;
- патентно-правові, що характеризують рівень патентно-правової захищеності конструкцій і технологій на державному чи міждержавному рівнях;
- екологічності, що характеризують наявність і ступінь екодеструктивного впливу виробу на довкілля: концентрацію шкідливих домішок у виробі та викидах під час експлуатації виробу, здатність до повторного використання чи переробки, можливість утилізації;

- безпеки, які характеризують безпечність використання товару, наприклад, електрозахищеність, наявність захисної автоматики, тепло-захищеність, захищеність від електромагнітного та радіаційного випромінювання, наявність аварійної сигналізації [6].

При визначенні якості товару важливе значення має вибір бази для порівняння, хоча це й не обов'язково, оскільки якість товару може бути визначена за абсолютними показниками (див вище). Однак у будь-якому випадку якість товару слід порівнювати з якістю товарів аналогів. За базу (еталон для порівняння) можна взяти реальний товар або гіпотетичний, як кращий за всіма показниками порівнюваних товарів на місцевому, регіональному чи міжнародному ринку. Інформацію про характеристики товарів аналогів можна отримати у результаті ринкових досліджень.

Висновки. Серед характеристик якості продукції особливої уваги заслуговують класифікації за кількістю характеристик якості, які враховуються, видом оцінки, методом визначення, рівнем нормування чи регламентації. Найбільш комплексно характеризують якість продукції показники призначення, технологічності, надійності, ергономічності, естетичності, економічності, патентно-правові, екологічності, безпеки. Системний підхід до формування характеристик якості продукції допомагає підвищити конкурентоспроможність підприємства в цілому і найповніше задовольнити потреби споживачів.

Список використаних джерел:

1. Безнощенко Н.О. Підвищення якості продукції як чинник зростання конкурентоспроможності машинобудівного підприємства. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. Вип. 4 (51). С. 15-22.
2. ДСТУ ISO 9004-2001. Системи управління якістю. Наставлення щодо поліпшення діяльності. 52 с.
3. Омелянчук І.О. Методи управління якістю продукції. *Сучасні технології : ведення бізнесу в Україні* : матеріали І Всеукраїнської конференції студентів і аспірантів. Київ, 2014. С. 99-100.
4. Різніченко Л.В. Розробка стратегії підвищення якості продукції як гаранту зростання конкурентоспроможності підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2010. № 1. Вип. 2. С. 178-184.
5. Савуляк В.В. Управління якістю продукції : навчальний посібник. Вінниця: ВНТУ, 2012. 91 с.
6. Ситніченко В. Стратегія розвитку машинобудування на основі системи збалансованих показників. *Стандартизація, сертифікація, якість: науково-технічний журнал*. 2009. №1. С. 39-44.

This article systematizes the approaches to the classification of product quality characteristics of the enterprise.

Key words: quality, products, enterprise, competitiveness, management.

Отримано: 13.10.2021

УДК 373.5.016:811.111

Т. І. Бейко, студентка 6 курсу факультету іноземної філології

ПЛАНУВАННЯ УРОКІВ ТА НАВЧАЛЬНІ ПОТРЕБИ УЧНІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗАКЛАДІВ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ІІІ СТУПЕНЯ

У статті досліджується проблема планування уроків з англійської мови в профільній школі. Розкриваються форми і методи організації навчального процесу з урахуванням інтересів та потреб учнів. Особлива увага акцентується на доцільності застосування сучасних Інтернет-технологій під час проведення уроків з іноземної мови.

Ключові слова: планування уроків з англійської мови, навчальні потреби учнів, профільне навчання, інтерактивні форми навчання, Інтернет-технології.

Постановка проблеми. Прагнення України стати повноцінним учасником європейського та світового освітнього співтовариства невід’ємно пов’язане з необхідністю формування сучасної особистості старшокласника, який не лише володіє системними знаннями в різних сферах, але й здатний до саморозвитку і самовдосконалення. Особлива роль при цьому відводиться вивченню іноземних мов, завдяки яким учні – майбутні професіонали зможуть активно включитися у міжнародні проекти та інтернаціональні програми, спрямовані на вирішення важливих проблем світової спільноти. Це, в свою чергу, актуалізує питання ефективної організації процесу навчання, перш за все планування занять, а також застосування дієвих методів навчання і новітніх технологій під час викладання англійської мови учням профільної школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ефективного планування уроків та організації навчального процесу з вивчення англійської мови у закладах загальної середньої освіти досліджувались багатьма вченими. Різні аспекти методики викладання іноземної мови, зокрема й проблеми підготовки та проведення уроків з англійської мови, застосування інтерактивних технологій під час занять аналізуються в роботах таких вчених, як Н. Басай, Н. Бориско, А. Кушнір, С. Ніколаєва, Т. Полонська, В. Редько, І. Холод та ряду інших. Проте сьогодні назріла потреба у додатковому вивченні питання узгодження форм і методів навчання англійської мови із сучасними освітніми потребами учнів старших класів.

Мета статті полягає в теоретичному огляді основних проблемних аспектів планування уроків з англійської мови у 10-11 класах профільної школи та виокремленні найбільш ефективних методів організації навчання іноземної мови із застосуванням засобів сучасних Інтернет-технологій, що забезпечують реалізацію навчальних потреб сучасних учнів.

Виклад основного матеріалу. Володіння іноземною мовою у XXI столітті – це запорука успіху спеціаліста будь-якої сфери діяльності. Тому сьогодні надзвичайно важливою є якісна та продуктивна організація процесу навчання іноземної мови в старшій школі. Адже, як слушно зазначає В. Редько, іноземна мова сприяє не лише загальноосвітній підготовці учнів, але й слугує профільній спеціалізованій поглибленій підготовці до майбутньої професійної діяльності для тих учнів, які обрали її профільним предметом [3, с.6].

Головна мета вивчення англійської мови полягає у формуванні в учнів іншомовної комунікативної компетентності для міжкультурного спілкування за умови максимально повного забезпечення їхніх освітніх та життєвих потреб. У Державному стандарті базової та повної загальної середньої освіти [1] та Типовій освітній програмі закладів загальної середньої освіти ІІІ ступеня (профільна середня освіта) [7], розробленій на виконання Закону України «Про освіту» [2], визначено, що іншомовна компетентність – це

здатність учня спілкуватися іноземною мовою в різних комунікативних ситуаціях (в побуті, в процесі навчання, в культурному житті тощо). При цьому мають виявлятися його мовленнєві навички, сформовані вчителем на уроках іноземної мови в процесі навчання в школі.

Слід зазначити, що під час організації занять вчитель може самостійно обирати форми і методи навчання, враховуючи конкретні умови роботи та очікувані результати, зазначені у навчальних програмах. Типові освітні програми з іноземних мов у рамках профільної середньої освіти цілком сприяють цьому. Разом з цим, планування уроків вимагає від педагога розуміння сутності розвивального, діяльнісного спрямування навчання й уміння добирати навчальні матеріали відповідно до потреб учнів та комунікативної ситуації [5].

Плануючи урок, вчитель має забезпечити в структурі заняття: – оптимальне співвідношення дидактичних принципів і правил; – створення необхідних умов для активної пізнавальної діяльності учнів з урахуванням їхніх інтересів, здібностей та потреб; – зв’язок з раніше отриманими знаннями і уміннями; – мотивацію й активізацію розвитку всіх сфер особистості; – запровадження інноваційних методів і засобів навчання [3;4]. При підготовці занять з англійської мови вчитель також має передбачити заходи, які сприятимуть вирішенню основних навчальних задач (рис.1).

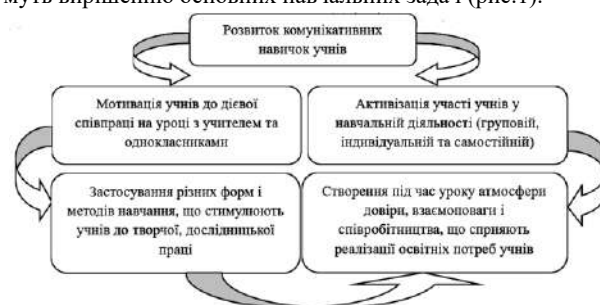

Рис. 1. Основні навчальні задачі при плануванні уроку з англійської мови

Учні XXI сторіччя, які народилися і зростають у світі інформаційних технологій, висувають до навчання нові, більш практичні вимоги. Зокрема, у процесі оволодіння іноземною мовою старшокласники прагнуть набуття радше комунікативних навичок, аніж засвоєння граматичних правил. Легкість, з якою учні сьогодні можуть отримати інформацію з різних джерел, часто сприяє розвитку їхньої пасивності в навчальній діяльності. Тому від вчителя багато в чому залежить, чим він зможе зацікавити учнів до вивчення англійської мови.

Як свідчить досвід, навчальні потреби сучасних старшокласників вимагають від учителя англійської мови активного використання інтерактивних технологій із застосуванням мережі Інтернет, зокрема освітніх сайтів, онлайн платформ, дистанційних курсів тощо. Це означає, що при

підготовці уроків вчитель має працювати як з друкованими, так і з електронними джерелами, використовуючи освітні онлайн сервіси [6, с.113-115]. Використання саме таких новітніх технологій допомагають вчителю забезпечити індивідуалізацію навчання з урахуванням не тільки освітніх потреб, а й здібностей учнів та наявного рівня знань.

Ефективним методом проведення уроків з англійської мови в 10-11 класах є організація дистанційного навчання. Нині це одна з основних форм навчання в умовах пандемії коронавірусної хвороби COVID-19. Плануючи онлайн заняття, педагог має спиратися на використання таких популярних платформ як: Skype, Zoom, Adobe Connect, Google Classroom, Edmodo та WizIQ. Ці платформи дають вчителю багато додаткових можливостей для ефективного планування уроку англійської мови і забезпечення розв'язання поставлених педагогічних завдань під час заняття. При цьому одночасно забезпечується реалізація освітніх потреб учнів, переважна більшість яких пов'язана із залученням інформаційних засобів у процес навчання.

Висновки і перспективи подальших наукових розвідок. Дослідження проблем планування і організації уроків англійської мови в профільній школі довело доцільність використання вчителями новітніх Інтернет технологій, які цілком відповідають навчальним потребам сучасних учнів 10-11 класів. Подальші наукові розвідки в цьому напрямку дослідження мають концентруватися на вивченні шляхів удосконалення процесу підготовки сучасного уроку англійської мови з урахуванням умов інформатизації освітнього середовища.

Список використаних джерел:

1. Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти, затверджений Постановою КМУ від 23.11.2011

УДК 37.091.31.042:81*243

Т. С. Боднар, магістрантка 2 курсу факультету іноземної філології

НАВЧАННЯ У СПІВПРАЦІ ЯК РІЗНОВИД ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглянуто технологію навчання у співпраці як різновид особистісно орієнтованого підходу у навчанні англійської мови. Використання даної технології дозволяє найефективніше досягати прогнозованих результатів навчання і розкривати потенційні можливості кожного учня. Зроблено висновок про можливість та доцільність його використання у закладах загальної середньої освіти.

Ключові слова: технологія, навчання у співпраці, принципи навчання у співпраці, особистісно орієнтований підхід.

Постановка проблеми. У сучасних умовах гуманістична філософія освіти реалізується з допомогою різноманітних технологій, метою яких є не тільки трансляція знань, а й виявлення, розвиток, зростання творчих інтересів і здібностей кожної дитини, стимулювання її самостійної продуктивної навчальної діяльності. Одним з таких технологій є *навчання в співпраці*. Ми погоджуємося з методистами, котрі зазначають, що використання даної технології на уроках іноземної мови дозволяє найефективніше досягати прогнозованих результатів навчання і розкривати потенційні можливості кожного учня. Навчання в співпраці може забезпечити необхідні умови для активізації пізнавальної та мовної діяльності кожного школяра, надаючи йому можливість усвідомити, осмислити новий мовний матеріал, отримати достатню усну практику для формування необхідних навичок і вмінь.

На жаль, практично всі підручники іноземної мови не враховують особливості предмета й розробляються з розрахунку на якогось середнього учня. Компенсувати цей недолік можна і потрібно за рахунок використовуваних методів, прийомів, технологій навчання. Тому зі всього багатства розроблених у методиці підходів варто подумати про те, щоб відбирати, технологічно опрацювати такі, які могли б надати можливість усної практики кожному учневі на уроці не менше 15-20 хвилин. При цьому важливо забезпечити можливість індивідуалізації та диференціації навчання з урахуванням здібностей учня.

Аналіз досліджень і публікацій. Основна ідеологія навчання в співпраці була детально розроблена трьома гру-

№1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення – 25.09.2021).

2. Закон України «Про освіту» від 05.09. 2017 р. № 2145-VIII (Редакція від 08.08.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення – 25.09.2021).
3. Лінгводидактичні засади навчання іноземної мови учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів: навчально-методичний посібник / В.Г. Редько, Т.К. Полонська, Н.П. Басай [та ін.]; за наук. ред. В.Г. Редька. Київ: Педагогічна думка, 2013. 360 с..
4. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підручник. 2-е вид., випр. і перероб. / кол. авторів під керівн. С.Ю. Ніколаєвої. Київ: Ленвіт, 2002. 328 с.
5. Методика викладання англійської мови: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / уклад. І.В. Холод. Умань: Візаві, 2018. 165 с.
6. Методичні рекомендації до організації освітнього процесу в закладах дошкільної, загальної середньої, позашкільної освіти у 2021/2022 навчальному році: інформаційно-методичний бюлетень / за заг. ред. І.К. Гіджеліцького; відпов. за вип. О.А. Кошка. Хмельницький, 2021. 288 с.
7. Наказ МОН від 20.04.2018 №408 «Про затвердження Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня». URL: <https://mon.gov.ua/ua/> (дата звернення 25.09.2021).

The article investigates the problem of planning English lessons in a specialized school. Forms and methods of organizing the educational process taking into account the interests and needs of students are revealed. Particular attention is paid to the feasibility of using modern Internet technologies during foreign language lessons.

Key words: English lesson planning, students' learning needs, specialized training, interactive forms of education, Internet technologies.

Отримано: 13.10.2021

пами американських педагогів з університету Джона Хопкінса (Р. Славін), університету штату Мінесота (Роджер Джонсон і Девід Джонсон), групою Дж. Аронсона (університет штату Каліфорнія). Серед вітчизняних методистів дослідженням даного питання займається І.В. Даниленко [1].

Мета статті: розглянути технологію навчання у співпраці як різновид особистісно орієнтованого підходу у навчанні англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Навчання в співпраці (*cooperative learning*) – навчання в малих групах – належить до технологій гуманістичного напрямку в педагогіці. Основна ідея цієї технології – створити умови для активної спільної навчальної діяльності студентів у різних навчальних ситуаціях. Учні різні – одні швидко «схоплюють» усі пояснення вчителя, легко оволодівають лексичним матеріалом, комунікативними вміннями, іншим потрібно не тільки значно більше часу на осмислення матеріалу, але й додаткові приклади, роз'яснення. Такі учні, як правило, соромляться ставити питання при всій групі, а часом просто не усвідомлюють, що конкретно вони не розуміють, не можуть правильно сформулювати питання. Якщо в таких випадках об'єднати цих учнів у невеликі групи (по три-чотири особи) і дати їм одне загальне завдання, пояснюючи роль кожного у його виконанні, то виникає ситуація, в якій кожен відповідає не тільки за результат своєї роботи (що часто залишає його байдужим), але, що особливо важливо, за результат усієї групи. Тому слабкі учні прагнуть з'ясувати в сильних усі питання, що вони не зрозуміли, а

сильні учні зацікавлені в тому, щоб усі члени групи, у першу чергу, слабкий учень досконально розібралися в матеріалі, а разом і сильний учень має можливість перевірити власне розуміння питання, дійти до самої суті. Таким чином, спільними зусиллями ліквідовуються пропуски. Це загальна ідея навчання в співпраці.

Практика показує, що разом навчатися не тільки легше й цікавіше, але і значно ефективніше. Причому важливо, що ця ефективність стосується не тільки академічних успіхів учнів, їх інтелектуального розвитку, але й етичного. Головна ідея навчання в співпраці – вчитися разом, а не просто щось виконувати разом.

Розглянемо основні принципи навчання в співпраці:

- групи формуються вчителем до уроку, зрозуміло, з урахуванням психологічної сумісності учнів;
- у кожній групі мають бути сильний учень, середній і слабкий (якщо група складається з трьох учнів), дівчата і хлопчики. Якщо група впродовж ряду занять працює злагоджено, дружно, немає необхідності міняти її склад (це так звані базові групи). Якщо робота з якихось причин не дуже «клеїться», склад групи можна міняти від уроку до уроку;
- групі дається одне завдання, але під час його виконання передбачається розподіл ролей між учасниками групи (ролі зазвичай розподіляються самими учнями, але в деяких випадках вчитель може дати рекомендації);
- оцінюється робота не одного учня, а всієї групи (тобто оцінка ставиться одна на всю групу);

- оцінюються не тільки й, іноді, не стільки знання, скільки зусилля учнів (у кожного своя «планка»). При цьому в ряді випадків можна надати учням можливість самим оцінювати результати (особливо проміжні) своєї праці;
- вчитель сам обирає учня з групи, який має звітувати про виконане завдання.

Висновки. Проаналізувавши технологію навчання у співпраці як різновид особистісно орієнтованого підходу у навчанні англійської мови, можна зробити висновок про можливість та доцільність її використання у закладах загальної середньої освіти.

Список використаних джерел:

1. Даниленко І.В. Навчання у співпраці як різновид особистісно орієнтованого підходу у навчанні англійської мови. *Англійська мова та література*. 2020. №13-15 (635-637). С. 27-30.

The article considers the technology of cooperative learning as a kind of personality-oriented approach of learning English. The using of this technology allows teachers to achieve the predicted learning outcomes effectively and reveal the potential of each pupil. The conclusion about the possibility and expediency of its use in the process of studying in general secondary education institutions is made.

Key words: technology, cooperative learning, principles of cooperative learning, personality-oriented approach.

Отримано: 13.10.2021

УДК 812.111(73)

Т. П. Брайчук, магістрантка факультету іноземної філології

ІДЕЙНО-ХУДОЖНІ ПОШУКИ У ТВОРЧОСТІ Ф. РОТА 1950-1960-х РОКІВ

У статті розглянуто основні тенденції ідейно-художніх пошуків на початковому етапі творчості американського письменника Філіпа Рота. Визначено особливості проблематики і поетико-стильові домінуючі романив «Прощавай, Колумбусе», «Коли вона добра», «Хвороба Портного». Ці твори вписано в загальний контекст художньої спадщини письменника.

Ключові слова: Філіп Рот, художні пошуки, проблемний комплекс, поетика, авторська індивідуальність.

Творчий шлях американського прозаїка Філіпа Рота, «найвидатнішого письменника сучасності» [6] розпочинався наприкінці 1950-х, коли він намагався художньо досягнути ствердити свій індивідуальний письменницький голос в амбітній американській повоєнній культурі. Перші твори талановитого автора були присвячені осягненню непростого досвіду асиміляції іммігрантів із Європи, насамперед єврейського походження, в строкатому плавильному казані США. Уже дебютний збірник Філіпа Рота, назву якому дала чи то новела, чи то короткий роман «Прощавай, Колумбусе» (*Goodbye, Columbus*, 1959) [4], надовго зафіксував цю тему як провідну у подальшій творчості письменника [2, с. 7].

«Прощавай, Колумбусе» за своїм основним сюжетом відтворює стосунки двох молодих людей, які ніби й кохають одне одного, але фактично не мають спільного майбутнього. На перший погляд, перешкодою у цьому є їхні власні егоїстичні прагнення і бачення кризової ситуації, коли інтимний зв'язок між ними стає відомим батькам і рішуче ними засуджується. Не менш важливим є й те, що Ніл Клагман і Бренда Патімакін, головні герої твору, належать до різних за соціальним статусом родин. Патімакін-старший є крупним бізнесменом, його діти навчаються в престижних коледжах, натомість Ніл працює простим бібліотекаром. І хоча батьки Бренди приймають Ніла у своїй родині, йому постійно дають розуміти, що він «не їхнього кола». З іншого боку, у романі має місце і конфлікт старшого та молодшого покоління іммігрантів. Молоді прагнуть звільнитися від диктату традицій і звичаїв старших, жити вільним життям, нескутим нормами замкнутої етнічної спільноти. Однак не всі вони (як-от Бренда) здатні звільнитися від цього диктату. Важливим елементом поетико-стильової системи роману є його іронічна домінуюча, яка поступово замінюється драматичною в міру того, як Ніл Клагманом, у наративній перспективі якого ведеться розповідь, усвідомлює, що іронія не рятує його від життєвої драми.

Хоча «Прощавай, Колумбусе» отримав гарну пресу і Рот навіть був удостоєний за цю книжку Американської Національної книжковою премії за художню прозу, у наступному своєму творі Філіп Рот відходить від обраної тематики. Роман «Коли вона хороша» (*When She Was Good*, 1967) [6] присвячений провінційному американському Середньому Заходу. Вигадане містечко Либерті-Центр, штат Міннесота, в якому відбуваються події твору, живе типовим американським життям, переймаючись головним чином, окрім турбот про «хліб щоденний», збереженням усталених норм «американської доброчесності» і «моральної чистоти». Як і в попередньому творі, Рот не надто акцентує на конфлікті між поколіннями. І все ж звинувачення головної героїні роману Люсі Нельсон, які вона висуває Роеві Бассарту, своєму нареченому, а потім чоловікові і батькові її дитини, в тому, що він не здатен жити самостійним життям, а в усьому підпорядковується своєму дядькові Джуліану, до певної міри справедливі. Натомість і сама Люсі, хоч нібито й прагне щирості та чистоти стосунків, добра і справедливості, проявляє радикальність і нетерпимість до найближчих для неї людей, що, власне, й спричиняє її повну ізоляцію і, врешті-решт, трагічну загибель. Люсі є протагоністкою роману, однак не лише один її голос чути у творі. По суті, в романі має місце поліфонічний наратив. Домінантою є розповідь від третьої особи, але право бачення ситуації і відтворення внутрішнього світу по чергово передається багатьом персонажам, зокрема дідові Люсі Віллардові, її матері Майрі, чоловікові Рою. Особливості поетики твору зумовлюються психологічною домінуючою, тому в тексті є чимало внутрішніх монологів, які навіть переростають у потік свідомості, як-от у фінальних сценах, коли Люсі повністю втрачає відчуття реальності й у її мареннях змішуються різноманітні образи, асоціації, фрагменти минулого і теперішнього. Отож у романі поєднуються

елементи традиційного соціально-психологічного роману і техніка модерністського письма.

Романом «Хвороба Портного» (*Portnoy's Complaint*, 1969) [5] Рот нібито повертається до проблеми національно-етнічної ідентичності, однак він виходить далеко за її межі і створює вкрай провокативний текст, в якому домінують психоаналітика і гротеск. Головний герой Алекс Портной в силу того, що він зображений як пацієнт лікаря-психоаналітика, максимально відвертий у своїх зізнаннях. Роман складається з трьох частин, у кожній із яких Алекс розкриває етапи свого дорослішання й усвідомлення своїх комплексів та конфліктів – як внутрішніх, так і з представниками родини правовірних юдеїв, образ життя яких він категорично не приймає.

Неприховані ремінісценції на різні аспекти психоаналітичної концепції Зигмунда Фрейда доповнюються і конкретизуються коментарями самого героя, як-от: «But then all the unconscious can do anyway, so Freud tells us, is *want*. And want! And WANT! Oh, Freud, do I know!» [5]. Центральним у романі є конфлікт головного героя з батьком, що цілком відповідає тезам так званого Едипового комплексу.

Поетико-стильовою домінантою роману «Хвороба Портного» є комізм, а основним засобом його створення, як слушно зазначає В. Лісевич, стає включення в англійську мову персонажів окремих слів та цілих фраз на ідиші [3].

Таким чином, рання творчість Філіпа Рота демонструє широкий спектр ідейно-художніх можливостей автора. Романи 1950-1960-х років охоплюють як традиційний для тогочасної американської літератури проблемно-тематичний спектр (життя іммігрантів, конфлікти поколінь і цінностей), так і виявляють значні художні зусилля автора, спрямовані на подолання табуованих тем та оволодіння новітніми техніками художнього письма.

УДК 82.091

Ю. О. Варфоломєєва, магістрантка 2 курсу факультету іноземної філології

ТРАДИЦІЙНИЙ СЮЖЕТНО-ОБРАЗНИЙ МАТЕРІАЛ У КУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ КОНТЕКСТІ

У статті проаналізовано теоретичні аспекти функціонування традиційних сюжетів та образів у світовій літературі. Традиційні структури є квінтесенцією соціально-історичних, морально-психологічних та ідеологічних закономірностей людського буття. Функціональність традиційних образів лише доводить нерозривність та взаємовплив різних культур. Нагромадження багатовікового досвіду в традиційному матеріалі зумовила актуальність сучасних досліджень та літературних інтерпретацій. У статті зосереджено увагу на поділі та застосуванні світових образів у літературі.

Ключові слова: інтерпретація, світові образи, традиційний матеріал, традиційні сюжети та образи.

Художня література виступає центром зосередження міжнародних багатовікових передань. Традиційні сюжети та образи є зв'язними ланками, що забезпечують формування нових загальнолюдських образів. Якщо взяти до розгляду ідею універсалізації мистецтва, то вічні образи – особисті випадки втілення всесвітніх образів та мотивів – виникають як результат деяких констант людського існування і особливі носії інформації, які гарантують відносну стабільність ціннісного ядра культури. «Універсальний характер ТСО отримують завдяки спорідненості та спільності проблем, покладених перед людством, єдності психофізичних якостей людини», – стверджував Поль Д.В. у своїй праці «Універсальные образы и мотивы в творчестве М.А. Шолохова».

Походження традиційного матеріалу досить важко вирізнити та розділити контекстуально. І все ж, орієнтуючись на етимологічні критерії, розрізняють такі ТСО:

- міфологічні: Прометей, Едіп, Ефігенія, Андромаха, Федра, Одисей, Еней та ін.;
- фольклорні: зафіксовані в піснях, баладах, легендарних оповіданнях сюжети про Летючого Голландця (твори Гайне, опера Вагнера), народних месників: Робіна Гуда, чеського Ясоніка, українських Довбуша і Кармалюка тощо;
- релігійні: християнські, мусульманські, буддистські тощо, зокрема біблійні ТСО у поемах «Божественна комедія» Данте Аліг'єрі, «Каїн» Дж. Байрона, «Марія» Т. Шевченка, «Смерть Каїна» і «Мойсей» Івана Франка, драмах «Одержима» і «На руїнах» Лесі Українки, романах «Йосип і його брати» Томаса Манна, «Майстер і Маргарита» Михайла Булгакова, творах Франсуа Морі-

Список використаних джерел:

1. Філіп Рот – найвидатніший письменник сучасності. *ЛітАкцент*. 01.03.2013. URL: <http://litakcent.com/2013/03/01/filip-rot-najvydatnishyj-pysmennyk-suchasnosti>.
2. Калужина О.В. Творчість Філіпа Рота у контексті американської єврейської літератури другої половини XX століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04. Сімферополь, 2013. 20 с.
3. Лісевич В.В. Своєрідність художнього втілення проблем національно-культурної ідентичності в романі Ф. Рота «Хвороба Портного». *Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2019. Вип. 10. С. 20.
4. Roth P. Goodbye, Columbus. URL: <http://flibusta.is/b/323979/read> (дата звернення: 05.09.2021).
5. Roth P. Portnoy's Complaint. URL: <http://flibusta.is/b/239111/read> (дата звернення: 05.09.2021).
6. Roth P. When She Was Good. URL: <http://flibusta.is/b/323976/read> (дата звернення: 05.09.2021).

The article analyzes the main tendencies of the ideological and artistic searches at the initial stage of creativity of the American writer Philip Roth. Peculiarities of problems and poetic and stylistic dominants of the novels «Goodbye, Columbus!», «When She Was Good», «Portnoy's Complaint» are determined. These works are inscribed in the general context of the writer's artistic heritage.

Key words: Philip Roth, artistic searches, complex of problems, poetics, genre, author's individuality.

Отримано: 13.10.2021

ака, Жоржа Бернаноса, Джуліана Барнса, Анни Берне, Карела Чапєка, Фрідріха Дюрренматта та ін.;

- легендарні, які виникли на основі стародавніх переказів: Фауст, Дон Жуан, Тіль Уленшпїгель тощо;
- засновані на історичному матеріалі. В літературі та інших мистецтвах поширені образи історичних і напівісторичних-напівлегендарних осіб, як-от: Александра Македонського, Юлія Цезаря, Нерона, Івана Мазепи, Наполеона, Леніна і Гітлера тощо. Вони часто набувають відмінних ідеологічних чи філософських тлумачень у творах різних авторів;
- літературні: Гамлет (Шекспір), Дон Кіхот (Сервантес), Робінзон Крузо (Дефо), Гуллівер і ліліпути (Джонатан Свіфт), Швейк (Ярослав Гашек), Остап Бендер (Ілля Ільф і Євгеній Петров). Специфічним різновидом ТСО є ті персонажі й сюжети з байок Езопа та індійської «Панчатантри», які постійно оновлюються у творчості численних наступників (Федр, Лафонтен, Лессінг, Скворорода, Крилов, Гребінка, Глібов, Франко та інші).

Вічні образи мають не лише літературний, а й міжмистецький характер. Одні з них мігрують із літератури у візуальні та аудіо-мистецтва, театр, скульптуру, а інші, навпаки, приходять у літературу з історії та її легендарних версій [1, с.167]. Дослідження закономірностей функціонування традиційного сюжетно-образного матеріалу дозволяє знаходити та розглядати контактено-генетичні зв'язки та типологічні подібності, які виникають в процесі пристосування загальнокультурного досвіду.

А. Нямцу, досліджуючи форми та способи переосмислення традиційного матеріалу, звертає увагу на тенденції психологізації традиційних образів, їх проєкцію на реалії певних епох. Наприклад, такі персонажі, як Дон Кіхот, Дон Жуан, Фауст, поступово змінюються і переходять на новий рівень змістовного розвитку. За умови ізоляції ТСО здатні гіперболізуватися та набувати самостійності. Саме цим пояснюється, наприклад, семантична рухливість таких понять як «комплекс Іуди», «гамлетизм», «фаустианство», «донкіхотство» і т.д.; в той же час незмінними залишаються поняття «прометеїзм», «одиссея», «робінзонада», «єдиний комплекс», «нарцисизм» та ін. [4, с.11].

Значимість вічного образу може варіюватися і змінюватися з плином часу, однак наявність високої духовності і художньої цінності гарантує, що образ не зникне із загальнокультурної системи.

Письменники і поети знову і знову використовують конкретний вічний образ, оскільки він наділений практично невичерпним запасом смислів, а високий рівень багатифункціональності дає можливість досить «легко» включати його в будь-яку систему образів і досить динамічно використовувати його в сюжетній лінії [2, с.28].

Явище інтертекстуальності як одне з провідних у постмодернізмі виникло ще у дохристиянський період. Проте поширення християнства по всьому світу сприяло тому, що Біблія як всесвітнє культурне надбання стала одним з найбагатших джерел образів і сюжетів. Біблійними алюзіями сповнені багато творів письменників різних країн і епох. Недарма відомий канадський філолог і представник ритуальнофілологічної школи Н. Фрай називав Біблію «граматикою літературних архетипів» [3].

Традиційні сюжети та образи відіграють важливу роль у формуванні та розвитку національних культур. Їхня впізнава-

ність слугує засобом міжнародної спорідненості. Загальновідомі образи піддаються соціальному впливу, зазнають певних трансформацій, підлягають осучасненню та інтерпретації. Кожний період вносить нові світоглядні позиції, проте саме такий процес трансформації сюжетно-образного матеріалу доводить актуальність дослідження ТСО.

Список використаних джерел:

1. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство: підручник. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 430 с.
2. Луков В.А. Культура и социум: Философские вопросы культурной социодинамики. Москва: Издательство Нац. ин-та бизнеса, 2008.
3. Мелетинский Е.М. Миф и двадцатый век. *Елеазар Моисеевич Мелетинский. Особиста сторінка*. URL: <https://www.ruthenia.ru/folklore/melietinsky1.htm> (дата звернення: 13.10.2021).
4. Фоміна Г.В., Нямцу А.Є. Миф і легенда у загальнокультурному просторі: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. 256 с.

The article analyses the theoretical aspects of the functioning of traditional plots and images in foreign literature. Traditional structures are the quintessence of socio-historical, moral-psychological and ideological regularities of human existence. The functionality of traditional images only proves the inseparability and interaction of different cultures. The accumulation of experience in traditional material has led to the relevance of modern research and literary interpretations. The article focuses on the division and applying of world images in literature.

Key words: interpretation, world images, traditional material, traditional plots and images.

Отримано: 13.10.2021

УДК 821.111Фаулз.09

Р. Р. Венгринська, студентка 3 курсу факультету іноземної філології

РОЛЬ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ХАРАКТЕРОТВОРЕННЯ В РОМАНІ ДЖ. ФАУЛЗА «КОЛЕКЦІОНЕР»

У статті проаналізовано значення інтертекстуальності, як складової частини постмодернізму, для ширшого розуміння характерів головних героїв у романі Дж. Фаулза «Колекціонер».

Ключові слова: постмодернізм, інтертекстуальність, дослідження, образи персонажів.

Постановка проблеми. Криза модернізму, який почав занепадати ще з середини 50-х рр. ХХ століття сприяла появі та наростанню постмодерністських тенденцій у світовому мистецтві та сфері гуманітарного знання. Характерними рисами даного процесу стало розмиття меж мистецьких жанрів і напрямів, усунення відокремленості масової культури від елітарної, автора від глядача (читача), проголошення відносності істини та цінностей, недовіра до авторитетів, деконструкція, гра та іронія. Однією з важливих складових творчості письменників цього періоду є різноманітні так звані літературні «запозичення» як у вузькому (співпадіння текстових фрагментів), так і в широкому (перегукування сюжетів, використання імен, назв, тощо) значеннях. У літературознавстві це явище позначається терміном «інтертекстуальність»: «співвідношення літературних творів за допомогою таких засобів, як цитата, центон, ремінісценція, алюзія, пародія, плагіат, стилізація, пастиш, переспів, тощо» [2].

Літературна спадщина Джона Фаулза користується великою популярністю не лише в Англії, але й серед українських читачів. Для вітчизняних критиків й літературознавців творчість Фаулза стала об'єктом пильного дослідження після 2000-х рр. Так, у кандидатській дисертації Олени Козюри «Проза Джона Фаулза: аспекти постмодерністської інтерпретації» творчість англійського письменника розглядалась в контексті європейської літератури постмодернізму та її зв'язків із філософськими доктринами постмодерну, а також аналізувались художні особливості його творів. Дослідниці Ольга Рудюк та Вікторія Білявська присвятили свою статтю дослідженню ролі художнього прийому в романі «Колекціонер» [5]. Особливо корисною для нас виявилася робота Лю-

дмили Дерези «Мотиви еросу й танатосу в романі Джона Фаулза «Колекціонер», в якій проаналізовано образи героїв на різних художніх рівнях [1, с.5].

Мета даного дослідження: віднайти інтертекстуальні елементи та визначити їх вплив на процес формування образів персонажів у романі «Колекціонер» Джона Фаулза.

Умовно роман можна поділити на 2 частини: розповіді головного героя Клега, який викрадає дівчину й утримує її в полоні, та щоденника Міранди, його жертви. Дівчина була студенткою художнього училища. Для створення її образу автор залучає інтертекстуальні елементи. Так, зі слів Міранди стає зрозуміло, що соціальний стан та походження людини не викликають в неї інтересу, так само, як це не важливо для головної героїні роману Джейн Остін «Ема». Читаючи роман Міранда порівнює себе й Ему: «Я – Ема Вудгауз... Тимчасово нерозумна, але й видно, що в неї, по суті, світлий розум, вона жива. Справжня людина» [4, с.177]. Для інших героїв роману Джейн Остін Міранда також знаходить відповідності: «Каліббан – це містер Елтон, Пірс – це Френк Черчіль. А Дж.П. – невже він містер Найтлі?» [4, с.246]. Філіп Елтон, у романі Остін, доглядаючи за Емою не правильно зрозумів її ставлення до себе. Схожа поведінка й у Клега. Дії Міранди зумовлені жалістю до нього, а потім нею керувало бажання вижити. Проте різниця між героями в тому, що Елтон швидко одружився із міс Хоукінс. А наш «Каліббан», як його інколи називала Міранда, після того, як перечитав щоденник і зрозумів, що у дівчини не було жодних почуттів до нього, вирішив знайти нову жертву.

Міранда порівнювала себе ще з героїнею однойменної п'єси Бернарда Шоу, майором Армії Спасіння: «Рік

тому я б у всьому намагалася поводитися морально. Як майор Барбара. Але важливо, що в нас тепер є гроші. А не те звідки вони взялися і з якої причини їх надіслано» [9, с.154]. У п'єсі є епізод, коли героїня відмовляється прийняти пожертву від зброярського магната і виробника віскі, вважаючи це аморальним вчинком.

Значно ширшу палітру інтертекстуальних елементів застосовує автор при створенні образу Клега. Наприклад, Міранда наполегливо пропонує йому прочитати роман «Над прірвою в житті» (1951) американського письменника Дж. Селінджера. Вона відкрито порівнює його з головним героєм цього роману Холденом Колфілдом. Проблеми із комунікацією, своєрідна замкнутість, труднощі інтимного характеру являються спільними рисами обох героїв. Але на цьому їхня зовнішня схожість закінчується і приходиться черга внутрішніх відмінностей. Тоді, як Холден Колфілд щиро висловлює незадоволення суспільством і протестує проти фальші у дорослому світі, критично оцінює себе і його поведінку є більш природною, Клег втілює собою результат існування такого світу. Все, на що він здатний – звинувачувати всіх навколо у несправедливому ставленні до нього. Йому більшою мірою притаманний самоконтроль і самодисципліна. Якщо Колфілд – збентежена душа мислячої людини, то Клег – колекціонер, який бездушно готовий приректи іншу живу людину на муки і смерть заради того, щоб задовольнити свою хворобливу пристрасть до оволодіння чимось прекрасним.

Ще однією відкритою аллюзією є згаданий у шоденнику Міранди роман «В суботу увечері, в неділю уранці» Алана Сіллітоу (1958). Головний герой цього роману Артур Сітон, якого Міранда називає огидним, походить з робочого класу. Так само як і Клег він незадоволений життям, але в Артура критика спрямовувалась на суспільство в цілому. Егоїзм, розчарування, байдужість до того, що відбувається у світі, жорстокість – ось ті риси, які об'єднують героїв Фаулза і Сіллітоу. Вони різко розходяться тільки в одному – тоді як Сітон схилений на сексі, Клег це абсолютно не цікавить. Йому важливо швидше задовольнити своє егоїстичне бажання поповнити колекцію, помститися за те, як до нього ставиться суспільство.

Висновок. Підсумовуючи слід зазначити, що інтертекстуальність відіграє важливу роль у процесі характероутворення в романі Джона Фаулза «Колекціонер», пробуджуючи додаткові змісти в образах персонажів. Перспективу дослідження вбачаємо в розгляді ролі інтертекстуальних елементів у формуванні образної системи на прикладі інших романів Дж. Фаулза.

Список використаних джерел:

1. Дереза Л. Мотиви еросу й танатосу в романі Джона Фаулза «Колекціонер». *Філологічні науки*. 2010. Вип. 1. С. 22-27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fil_Nauk_2010_1_5 (дата звернення: 23.09.2021).
2. Джон Роберт Фаулз – література англomовних країн. URL: https://zarlit.com/info/history_novitna/9.html (дата звернення: 23.09.2021).
3. Козюра О.В. Проза Джона Фаулза: аспекти постмодерністської інтерпретації: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04. Київ, 2006. 20 с.
4. Остін Дж. Ема. Пер. В. Горбатко. 2013. 447 с.
5. Рудюк О., Білявська В. Роль художнього прийому в романі Джона Фаулза «Колекціонер». *Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. 2020. Вип. 31. С. 138-144.
6. Селінджер Дж.Д. Над прірвою у житті. Пер. з англ.: Олексі Логвиненка. Київ: Котигорошко, 1993. 272 с.
7. Силітоу А. В суботу вечером, в воскресення утроем. Пер. з англ. Анастасєв. Москва: Прогресс, 2017. 320 с.
8. Фаулз Дж. Колекціонер: роман. Пер. з англ. Г. Яновської. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 304 с.
9. Шоу Д.Б. Майор Барбара. Пер. з англ. Н. Дарузес. Москва, 1906. Т. 3. С. 111-170.

The article analyzes the importance of intertextuality, as a component of postmodernism, for a broader understanding of the main characters in J. Fowles' novel «The Collector».

Key words: postmodernism, intertextuality, research, images of characters.

Отримано: 13.10.2021

УДК 37.091.32:811.112

І. О. Гнатівська, магістрант 2 курсу факультету іноземної філології

МОЖЛИВОСТІ ДИДАКТИЗАЦІЇ АВТЕНТИЧНОЇ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ РЕКЛАМИ ДЛЯ ЗАНЯТЬ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті розглядається поняття дидактизації автентичних матеріалів, а також питання, пов'язані із застосуванням на уроці німецької мови завдань на основі автентичних рекламних текстів. Розроблені та запропоновані конкретні вправи на дотекстовому, текстовому та післятекстовому етапах роботи із рекламним текстом.

Ключові слова: дидактизація, автентичність, рекламний текст, креолізований текст.

Одним з найбільш потужних засобів інновації навчання іноземних мов є дидактизація. Дослідники розуміють феномен «дидактизації» у широкому сенсі як процес трансформації будь-якого тексту в об'єкт навчання [1, с.176]. Що стоїть за поняттям дидактизації саме у процесі навчання іноземних мов, то ми пропонуємо звизити визначення до такого формулювання: «дидактизація» – це процес перетворення іншомовної лінгвістичної інформації, яку несе певний вид тексту, в інструмент пояснення матеріалу з метою формування в учнів мовної та мовленнєвої компетентностей. Отже, дидактизація є методом роботи з іншомовними текстами, спрямований на спрощення тексту або його декодування з метою допомогти учням швидше зрозуміти текст, підтекст, наміри автора тощо, за допомогою завдань до тексту.

У методиці навчання іноземних мов велика увага останнім часом приділяється проблемі використання автентичних матеріалів. Саме іншомовний текст є найважливішим джерелом інформації на уроці іноземної мови. І багато чого залежить від того, наскільки вірно він передає національні особливості країни мови, що вивчається. Дидактизація автентичних іншомовних матеріалів, на нашу думку, сприяє розвитку не лише міжкультурної компетентності, але й критичного мислення, а також може мотивувати учнів до вивчення іноземної мови.

Питанням можливостей використання автентичних матеріалів на уроках іноземної мови присвячені праці як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Методичну автентичність тексту розглядають Т.М. Гужва, Т.М. Гусак, О.В. Носоневич. Автентичні тексти для формування комунікативної, соціокультурної і міжкультурної компетентності стали предметом досліджень О.М. Ігна, О.М. Киян, Н.О. Савінової, Т.С. Троцюк, Л.В. Юхненко.

У нашій роботі ми зосередимо увагу на можливостях використання автентичної німецькомовної реклами як виду креолізованого тексту.

Рекламний текст – це одне з найяскравіших мовних явищ, завдяки якому можна отримати відомості про найостанніші тенденції розвитку мови. Такі тексти представляють яскравий спектр національно-культурних мовних елементів. На їх прикладі можна продемонструвати учням, наскільки відрізняються особливості і способи подачі і сприйняття інформації в різних країнах [2].

У процесі дидактизації автентичної реклами головною метою вчителя є доцільне та виважене обрання іншомовного тексту, вивчення його потенційних можливостей для використання на уроці іноземної мови та визначення того, що саме і як саме буде вивчатися на уроці.

До переваг використання рекламних текстів на уроках іноземної мови можна віднести і таку їх якість, як максимальна кількість інформації при мінімальному обсязі тексту. Крім того, такий текст лаконічний та виразний. Це дозволяє викладачеві досить просто моделювати такий дидактичний засіб в проблемні завдання різних типів і використовувати їх в подальшому в навчанні іноземної мови [3, с.81].

Текстовий компонент реклами переважно представлений у вигляді слова (ім'я або власна назва), фрази (як правило рекламне гасло/слоган), мікротексту (переважно описового характеру); *візуальний компонент* представлений у вигляді фотографії, малюнка, серії картинок, колажу тощо.

Враховуючи, що рекламний текст, як вид креолізованого тексту, містить *вербальну* та *візуальну* складові, вважаємо за необхідне опрацювати обидві.

Дидактизація заснована на комунікативному методі навчання іноземній мові та передбачає розробку *дотекстових*, *текстових* та *післятекстових* завдань. Передтекстові завдання спрямовані на розвиток в учнів здатності до прогнозування, активізації та посилення уже набутих знань. На цьому етапі велику роль відіграють такі психологічні фактори як-от: зорове сприйняття тексту, уважність, спостережливості тощо. У нашому дослідженні саме цей етап є ключовим та найбільш вагомим, адже при роботі із креолізованими текстами велика увага приділяється саме невербальній частині тексту, тобто зображенню. Також сформульовані на цьому етапі завдання мотивують учнів та заохочують до переходу на наступний етап, а саме – текстовий.

На цьому етапі ми пропонуємо завдання:

1. *Sehen Sie die Werbungen an. Wie finden Sie sie? Warum?*

2. *Kennen Sie die Werbesprüche/Slogans der berühmten Produkte? Was passt zusammen?*

		H..... macht Kinder froh und Erwachsene ebenso. Die zarteste Versuchung, seit es Schokolade gibt.
		Bild Dir Deine Meinung. Ich liebe es!

3. *Lesen Sie die Slogans aus Übungen 1 und 2: froh, komisch, ärgerlich, traurig, zart, wütend, unzufrieden... Beachten Sie die Intonation.*

Текстовий етап спрямований на глибоке розуміння тексту. Завдяки різноплановості завдань, які можна запропонувати учням на цьому етапі, у них розвиваються різні комунікативні уміння та навички, стимулюється робота логічного мислення.

4. *Lesen Sie die Werbeslogans eines Unternehmens. Für was wird geworben? Diskutieren Sie. Welche Schlüsselwörter haben Ihnen geholfen?*

Geschmack, Rad, Reisebüro, Feuer		
Mehr Platz. Mehr Service. Mehr als zufrieden.	Kinder: aus dem Haus. Katze: bei den Nachbarn. Wir: am Ziel der	Start: Berlin. Landing: Rom. Ziel: wir.

5. *Lesen Sie die Werbeslogans und ergänzen Sie sie mit den Wörtern aus dem Kasten. Für was wird geworben?*

- Jede Reise beginnt mit dem ersten Schritt ins _____.
- Man kann auf Fleisch verzichten, aber nicht auf guten _____.
- Zwei der größten Erfindungen der Menschheit vereint: _____ und _____.

6. *Wählen Sie ein Produkt aus. Machen Sie eine Brainstormingliste zu diesem Produkt. Die Adjektive und Nomen helfen Ihnen.*

На післятекстовому етапі відбувається певна рефлексія щодо виконаної роботи над текстом, розвиваються уміння робити висновки та підводити підсумки. Важливими завданнями, на нашу думку, при роботі з креолізованими текстами на цьому етапі є завдання, які спрямовані на розвиток креативних здібностей учнів.

7. *Wählen Sie eine Werbung aus. Beschreiben Sie diese Werbung.*

Hilfsfragen:

- Für welches Produkt/Unternehmen ist diese Werbung?
- Was genau sehen Sie? (Beschreiben Sie die Werbung mit passenden Adjektiven)
- Was will das Unternehmen mit dieser Werbung?
- Wie finden Sie diese Werbung?

8. *Wählen Sie ein Produkt ein und denken Sie einen Slogan aus. Präsentieren Sie Ihren Slogan in der Gruppe und lassen Sie den anderen Studenten das Produkt erraten.*

9. *Schreiben Sie eigene Top 5-Slogans-Liste, die in der Ukraine beliebt sind. Vergleichen Sie Ihre Ergebnisse mit Ihrem Partner/Ihrer Partnerin.*

10. *Gruppenarbeit. Wählen Sie ein Produkt aus Übung 7 aus. Denken Sie einen Slogan aus und werben Sie für dieses Produkt.*

Отже, використання автентичних рекламних текстів на уроках німецької мови може мотивувати учнів, підвищити ефективність і результативність занять з німецької мови, зробити їх більш цікавими і насиченими. Окрім того, завдяки тому, що автентичний рекламний текст несе лінгвокультурологічну інформацію, такі матеріали сприяють вихованню толерантності та поваги по відношенню до іншої культури.

Список використаних джерел:

- Князян М.О. Дидактизація як база інновації навчання іноземних мов у Європейському Союзі та Україні. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського*. 2012. № 11-12. С. 175-180. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/punpu_2012_11-12_27 (дата звернення 23.09.2021).
- Семенова Ю.Ю. Использование автентичной рекламы на уроке иностранного языка для развития речевых навыков. URL: <https://docplayer.com/59546911-Ispolzovanie-autentichnoy-reklamy-na-uroke-inostrannogo-yazyka-dlya-razvitiya-rec-hevyh-navykov.html> (дата звернення 10.10.2021).
- Чичерина Н. В. Проблемные речемыслительные задания с использованием автентичной рекламы на уроке иностранного языка. *Вестник БФУ им. И. Канта*. 2007. №11. С. 81-87.

The article deals with the concept of didacticization of authentic materials, as well as issues related to the use of tasks at the German lesson based on authentic adver-

tising texts. Specific exercises at pre-text, text and post-text stages of work with advertising text are developed and offered.

Key words: didacticization, authenticity, advertising text, creolized text.

Отримано: 13.10.2021

УДК 812.111(71)

О. Ю. Кобець, магістрантка факультету іноземної філології

ТВОРЧИСТЬ В. РОБЕРТСОНА ДЕЙВІСА В КОНТЕКСТІ НОВІТНЬОЇ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті здійснено огляд творчості сучасного канадського письменника В. Робертсона Дейвіса в контексті основних тенденцій розвитку новітньої зарубіжної літератури. Виявлено особливості психологізму в романах письменника. Охарактеризовано роль міфу та архетипу як визначальних складників поетико-стильової системи автора.

Ключові слова: В. Робертсон Дейвіс, канадська література, «вживання», психологізм, міф, архетип.

Творчість Вільяма Робертсона Дейвіса є яскравим взірцем своєрідності канадської літератури другої половини ХХ століття. Письменник знаний у світі насамперед своїми трилогіями («Солтертонська»: «Буря» (1951), «Закваска злості» (1954), «Суміш вад» (1958), «Дептфордська»: «П'ятий персонаж» (1970), «Мантікор» (1972), «Світ чудес» (1975), «Корнішська»: «Повсталі янголи» (1981), «Те, що закладено в кістках» (1985), «Ліра Орфея» (1988), незавершена «Торонтська»: «Мерзер, або Блукаючий дух» (1991), «Хитрун» (1995)). Для романів письменника характерним є широке коло тем і проблем, різноманітність характерів, сюжетно-композиційна багатоплановість, міфопоетична образність.

Для канадської літератури друга половина ХХ століття стала періодом позбавлення периферійного статусу й усвідомлення своєї повноцінності та унікальної самосвідомості. Канадська літературознавиця та письменниця Маргарет Етвуд говорить, що вживання стало для канадців ключовим поняттям, постійна боротьба за яке, спочатку фізичне, а потім духовне, зробила з них справжніх прагматиків, а зовсім не романтиків [2, с.23]. Серед літераторів, які творили канадську літературну ідентичність, слід виділити таких: Леонард Коен, Маргарет Етвуд, Фарлі Моует, Мордекай Річлер, Габріель Руа, Енн Карсон, Норман Левінг, Ірвінг Лейтон, Маргарет Лоренс, Морлі Каллаган, Керол Шилдс та ін. Достойне місце в ряду цих літераторів займає і В. Робертсон Дейвіс.

Канадська Енциклопедія (The Canadian Encyclopedia) зазначає, що Робертсон Дейвіс є Членом Ордену Канади, лауреатом літературної премії Генерала Губернатора, засновником та ректором Massey College, а також одним із найпопулярніших та найвпливовіших серед «людей, що пишуть» («men of letters» – як сам себе любив називати письменник) [6].

Найвиразнішою ознакою романістики автора є психологізм. Його герої відзначаються об'ємністю, адже розкриваються повноцінно у кожному з романів трилогії. Письменник використовує різноманітні архетипи, фольклорні елементи – від першовитоків гетевського «Фауста» до французького алегоричного «Роману про Лиса» чи «бомарі» у традиціях культури народу ромів. Романи насичені інтертекстуальними (Рабле), інтермедіальними (колекція Френсіса Корніша) зв'язками, а також великою кількістю біблійних алузій та шарад з іменами. До прикладу, в романі «Бунтівні ангели» одну з героїнь звать Марія Магдалина Феотокі (алюзія на біблійну блудницю, яка стала послідовницею Христа), також з'являється професор Холліер, тобто святий, чи «святіший» (алюзія на Ісуса Христа) та Симон Даркур (алюзія на апостола Петра). Промовисті імена допомагають розкрити сутність персонажів та правильно зрозуміти їх місце в художній системі твору.

Перша, «Солтертонська трилогія», – це три романи про труднощі розвитку культурного життя в Канаді: «Tempest-Tost» (1951), «Leaven of Malice» (1954), «A Mixture of Frailties» (1958). Вона принесла Робертсону Дейвісу нагороду Стівена Лікока за його неперевершений гумор, хоча, як зазначає автор, працювати з комедійними жанрами чи просто епізодами набагато важче, ніж із трагедійними. Вже перша трилогія автора засвідчує ерудицію та глибокі знання автора з міфології.

Найбільш відомою у художньому спадку Робертсона Дейвіса є його філософсько-магічна «Дептфордська трилогія» (романи «Fifth Business», 1970; «The Manticore», 1972; «The World of Wonders», 1975). Як зазначає Н. Овчаренко,

«У літературі Канади в останні десятиліття минулого століття стає помітною популярність романної форми, що лише зовні нагадує конвенційну історичну прозу, де використані історичні факти та сюжети, щоби поглиблено розглянути загальноекзистенційні, цивілізаційні проблеми...» [1, с.61]. Цей принцип реалізується вже в романі «П'ятий персонаж»: трьох основних персонажів зіштовхує нібито випадковий епізод долі (сніжок із рожевим гранітом всередині, удар від якого призводить до божевілля жінки священника), який спричиняє їхні подальші життєві долі.

Сюжети усіх трьох романів просякнуті мотивами юнґіанської психології, особливо яскраво це втілюється в романі «Мантікор» під час візитів Данстана Рамзі до психіатра. Історія складних стосунків персонажів знаходить розв'язку у переповненому міфічними алюзіями й гротескним зображенням світу цирку романі «Світ чудес».

Третя, «Корнішська трилогія», складається з романів «The Rebel Angels», 1970; «What Bred's in Bone», 1985; «The Lyre of Orpheus», 1989. Усі події тут пов'язані смертю однієї людини – Френсіса Корніша. Величний спадок зі мистецькими шедеврами керує життям головних героїв, а сама історія розгортається, наповнюючись численними художніми містифікаціями та загадками.

До «Торонтської трилогії» входять два романи: «Murther and Walking Spirits» (1991) і «The Cunning Man» (1994). Перший роман є своєрідною ghost story (оповіддю привида). Її головний герой, Гіл Джилмартін, помер, і по смерті потрапив на дивний кіносеанс, де бачить фільми про своїх предків. Тут Дейвіс реалізує актуальне національне питання в канадській літературі. Другий роман представляє собою мемуари надзвичайного лікаря Джонатана Хуллага, який може розкривати таємниці, які до цього не могли розгадати інші.

Таким чином, у романах Робертсона Дейвіса можна простежити не лише історії непересічних персонажів, а й еволюцію канадської культури. Коли в «Солтертонській трилогії» вона перебуває на марґінесі, то в «Дептфордській» вже набуває національної самостійності, намагається самовизначитись. Кульмінація проблеми оригінальності чи вторинності культури реалізується в останній завершених трилогії – «Корнішській». Усі проблеми, які зачіпає письменник, проводяться кризь призму мистецтва, художньої майстерності, міфопоетики тощо. Через сюжети своїх романів Робертсон Дейвіс транслює національну модель поведінки та світогляду, які допомагають читачеві витворювати власні ціннісні орієнтири та світоглядні вподобання. Це дає можливість не лише осягнути проблеми, які порушуються за допомогою стосунків персонажів, але й зрозуміти сучасне життя Канади з погляду набутого національно-культурного досвіду та зрозуміти загальнолюдський сенс буття.

Список використаних джерел:

1. Овчаренко Н. Альтернативно-історична модель жанру дистопії в канадській прозі. *Слово і час*. 2013. №4. С. 60-71.
2. Atwood M. *Survival: a thematic guide to Canadian literature*. Toronto: McClelland & Stewart, 1996. 287 p.
3. Robertson D. *The Canadian Encyclopedia*. URL: <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/robertson-davies>.

The article reviews the work of modern Canadian writer W. Robertson Davies in the context of the main trends in the

development of modern foreign literature. The peculiarities of psychologism in the novels of the writer are revealed. The role of myth and archetype as determining components of the author's poetic and stylistic system is characterized.

Key words: W. Robertson Davies, Canadian literature, «survival», psychologism, myth, archetype.

Отримано: 13.10.2021

УДК 811.111'367.332.2

Ю. М. Колодій, студентка 2 курсу магістратури факультету іноземної філології

КОНЦЕПТИ В АНГЛІЙСЬКИХ ПРИСЛІВ'ЯХ

Стаття присвячена дослідженню емоційної концептосфери РАДІСТЬ / ЛЮБОВ / РОБОТА на матеріалі англійських паремій з опорними словами радість / любов / робота, вилучених із фразеологічних словників та словників прислів'їв і приказок англійської мови.

Ключові слова: паремії, прислів'я, концепти РАДІСТЬ / ЛЮБОВ / РОБОТА, ментальні уявлення, лінгвокультура.

Паремійний корпус будь-якої мови – це своєрідний менталітет (система комплексів), що відображає систему переконань, цінностей, поглядів і уявлень, а також зберігає досвід попередніх поколінь у вигляді паремій, таким чином, значно розширюючи мовну картину світу носія тієї чи іншої мови.

Метою дослідження є аналіз засобів вербалізації концептів РАДІСТЬ, ЛЮБОВ, РОБОТА у пареміологічному фонді сучасної англійської мови.

Матеріалом дослідження слугував словник прислів'їв та приказок The Concise Oxford Dictionary of Proverbs [13] та A Dictionary of American proverbs [10], з яких методом суцільної вибірки було відібрано 18 прислів'їв, які репрезентують концепти РАДІСТЬ / ЛЮБОВ / РОБОТА у англійській мові.

Теоретичні питання пареміології, історія виникнення та походження, їх функціонування та класифікація знайшли відображення у працях багатьох лінгвістів і мовознавців: М. Шолохов [6], М. Пазяк [4, с.3], С. Шульга [7], З. Коцюба [3, с.35] та багато інших.

Основною одиницею вивчення пареміології є паремія. В.М. Телія зазначає, що паремії є «потужним джерелом інтерпретації, тому що вони є передаваною від покоління до покоління мовою століттями сформованої культури, яка в сенсній формі відображає всі категорії її установки життєвої філософії народу – носія мови» [5, с. 241]. Авторка підкреслює, що мова: «не лише відтворює дійсність у наївній картині світу і відображає ставлення до її фрагментів з позицій ціннісної картини світу, а й транслює від покоління до покоління культурно-національні установки і традиції народу» [5, с.231].

В англійських енциклопедіях термін «паремія» подається як усталений вислів із такими ознаками, як стислість, алегоричність, анонімність, метафоричність, передача й збереження життєвого досвіду [9; 11; 14].

Основною одиницею пареміології є прислів'я. Це велика і цінна спадщина наших предків, яка передається з уст в уста поколіннями. Ці маленькі вирази містять глибоку мудрість, яка може розкрити зміст багатьох речей. Прислів'я – це влучна образна народна приказка, часто римована за структурою, яка у стислій формі узагальнює, синтезує різні явища життя та має повчально-філософський характер [2, с.482-483].

На думку В. Даля, прислів'я – це коротка притча, у якій висловлюються судження, речення та вчення [1, с.345]. У словнику «Oxford Dictionary of Proverbs» стверджує, що прислів'я – це традиційне висловлювання, яке пропонує поради чи визначає мораль у короткій, змістовній, стислій формі [14, с.11].

Англійські прислів'я вербалізують різні поняття. Одні з них це поняття РАДІСТЬ, ЛЮБОВ, РОБОТА. Британська та американська лінгвокультури сформували своє сприйняття РАДОСТІ, ЛЮБОВІ, РОБОТІ, що знайшло відображення як у їхніх спільних, так і відмінних стереотипних цінностях.

В англійській мові поняття РАДІСТЬ виражається в синонімічному ряду, який реалізується в лексемах *bliss, contentedness, delight, elation, enjoyment, happiness*, серед яких слово радість є домінуючим. Концепт РАДІСТЬ трактується як «відчуття великого щастя і задоволення» [8].

В англійській мові існує цілий ряд прислів'їв зі словом РАДІСТЬ (JOY), які вказують на те, що подружнє життя, сім'я, діти, дім і домашні тварини приносять людям радість:

A house without a dog, a cat, or a little child is a house without joy or laughter; Marriage halves our griefs, doubles our joys, and quadruples our expenses; A cheerful wife is a joy of life; One year of joy, another of comfort, and all rest of content [10, с.8].

Концепт РАДІСТЬ описується як результат зусиль власної особи в прислів'ях з активною позицією до радості. Наприклад, британське прислів'я говорить: «*Every man is the architect of his own joy*» [15], а в американському прислів'я говориться, що «*Happiness is for those who make it and for those who search for it*» [13]. Слова «*architect*», «*make it*» та «*search for*» виявляють, що радість не падає на нас зверху, ми повинні шукати її самі і працювати над цим.

Синонімічний ряд використаний для позначення концепту ЛЮБОВ (LOVE) в англійській мові представлений лексемами *affection, adoration, fondness, devotion, passion, like, care* серед яких слово любов є домінуючим. Лексема любов трактується як «почуття глибокої сердечної прихильності до особи, прив'язаності або сильного інтересу до когось чи чогось» [12].

У прислів'ях англійської мови можна виділити такі ознаки концепту ЛЮБОВ: закохані втрачають здатність тверезо оцінювати оточуючі їх ситуації: *love is blind; one cannot love and be wise; love your friends with his fault*; задля досягнення цілі (любові партнера) можна використовувати всі методи: *all is fair in love and war; all strategies are fair in love*; любов може подолати усі труднощі на своєму шляху: *love will find a way; love will creep where it may not go; love conquers all*; відсутність матеріальних благ може вбити любов: *when the poverty comes in at the door*.

Синонімічний ряд використаний для позначення концепту РОБОТА (WORK) в англійській мові представлений лексемами *job, labor, occupation, operation, performance*, серед яких слово робота є домінуючим. Лексема робота трактується як «діяльність, яку людина використовує для виконання фізичних чи розумових зусиль, зазвичай за гроші» [12].

Людина повинна докладати чимало зусиль, щоб її праця дала плоди. Так само необхідно відноситься до будь-якої трудової діяльності з повною мірою відповідальності. Це значення в повній мірі реалізується в наступних прислів'ях англійської мови: *If a job is worth doing it is worth doing well; If you can't be good, be careful; Never do things by halves*. Дані приклади показують, що англійцям дуже важлива якість виконаної роботи. Так само необхідним є доведення роботи до кінця.

Отже, у статті концепти РАДІСТЬ, ЛЮБОВ, РОБОТА розглянуто крізь призму англійських паремій.

Список використаних джерел:

1. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 3 т. Москва: Русский язык, 1882. 584 с.
2. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
3. Коцюба З.Г. Паремії як об'єкт етнопсихологічного дослідження. *Мовознавство*. 2009. №2. С. 34-47.
4. Пазяк М.М. Українські прислів'я та приказки: проблеми пареміології та пареміографії. Київ: Наукова думка, 1984. 203 с.
5. Телія В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва: Языки русской культуры, 1996. 288 с.
6. Шолохов М.А. Собрание сочинений у 8 т. Москва: Правда, 1960. Т. 8. 339 с.
7. Шульга С.Я. Компаративні відношення на матеріалі англійських та українських паремій: зіставний аспект. *Науко-*

- вий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2016. С. 137-139.
8. Longman Dictionary of Contemporary English. URL: <https://www.ldoceonline.com>.
 9. Merriam Webster Dictionary. URL: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/comparison>.
 10. Mieder W., Kingsbury S.A., Harder K.B. A Dictionary of American proverbs. New York: Oxford University press, 1992. 958 p.
 11. Online Etymology Dictionary. URL: <http://www.etymonline.com>.
 12. The Oxford Lerner's Dictionary. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com>.

13. The Concise Oxford Dictionary of Proverbs. 3rd edition. Oxford University Press, 1998. 333 p.

The article is devoted to the study of the emotional concepts JOY / LOVE / WORK represented through English paremias with the key words joy / love / work, extracted from phrase dictionaries and dictionaries of proverbs and sayings of the English language.

Key words: paremias, proverbs, concepts JOY / LOVE / WORK, mental representations, linguoculture.

Отримано: 13.10.2021

УДК 82.09.82-32

М. Є. Козерацька, студентка 3 курсу факультету іноземної філології

МЕЖОВА СИТУАЦІЯ В ОПОВІДАННІ ДЖЕКА ЛОНДОНА «ЖАГА ДО ЖИТТЯ»

У роботі на прикладі оповідання «Жага до життя» розглянуто питання, пов'язані з особливостями творчості Джека Лондона. Вдалося виокремити і систематизувати фактори, що призвели до межової ситуації у творі.

Ключові слова: Джек Лондон, незламність духу, «Жага до життя», простір.

Мета дослідження – окреслити особливості творчості, теми незламності духу, виживання в творі Джека Лондона. Для досягнення поставленої мети в ході роботи розглядався твір «Жага до життя».

Як відомо, Джек Лондон – це американський письменник, громадський діяч, соціаліст. Широко відомий у багатьох країнах світу як автор пригодницьких оповідань і романів. Творчість Джека Лондона посідає значне місце у прогресивній літературі Америки. Такі оповідання, як «Біле ікло», «Поклик предків», «Жага до життя», а також його інші твори, зробили його одним з найбільш знаменитих і високооплачуваних літераторів за всю історію США. Аналіз творів Джека Лондона привертає увагу багатьох дослідників і вчених. На самому соціальному дні доля знайшла його і нагородила надзвичайною біографією, якої не мав жоден письменник в світі. Сьогодні творчість Джека Лондона вивчають в університетах, школах, де актуальними творами залишаються «Мартін Іден», «Північні оповідання» та багато інших. Твори письменника вчать незламності, великої сили духовності. Його творчість досліджували Ф. Фонер «Джек Лондон-американський бунтар», І. Стоун «Моряк у сідлі», Т. Денисова «Життя і творчість Джека Лондона», З. Савченко «Північні оповідання Джека Лондона з погляду індивідуальної авторської манери» та багато інших. Ще Максим Горький писав: «Джек Лондон – письменник, який добре бачив, глибоко відчував творчу силу волі і вмів зображати вольових людей». «Жага до життя» – один з найважливіших і найвідоміших північних оповідань Джека Лондона. Твір дійсно популярний, адже містить певний секрет в емоційній взаємодії, за якою відчувається висока письменницька майстерність, а також художній талант Дж. Лондона. Розпочинається твір без прологу і експозиції. Автор вводить відразу читачів у центр події: «Кульгаючи, вони спустилися до річки, і одного разу той, що йшов попереду, захитався, спіткнувшись посеред кам'яного розсипу. Обидва вичерпали всі сили, а на обличчях був слід довгих поневірянь. Кожен ніс рушницю, згорбившись, низько схиливши голову і не піднімаючи очей» [8, с.5]. З перших рядків нам зрозуміло, що письменник вже розробляє образи героїв.

В оповіданні, безперечно, зображена межова ситуація: герої знаходяться між життям і смертю, вони постійно мають робити вибір. Білі обирає зраду і врешті-решт – смерть. Безіменний же герой Джека Лондона повною мірою реалізував авторську думку про нелегке здобуття вічних цінностей. За письменником, право жити людина отримує завдяки своїм моральним якостям та фантастичній волі до життя. Критична ситуація породжує межовий простір. Це простір між минулим і майбутнім, простір на межі життя і смерті, реальності та марення. Межовий простір, у свою чергу, породжує межову свідомість – це внутрішній простір героя, його переживання, зміни психічного стану героя в екстремальній межовій ситуації. Ми нічого не знаємо про минуле безіменного мандрівника, герой тільки раз згадує про свою домівку та матір. У часи перепочинку, можливо, він думає про те, як тяжко, крупинку

за крупинкою, довгими місяцями, а може, й роками, видобував золото на берегах стрімких і холодних північних річок Аляски. А може, він мріяв, як повернеться з мішечком, набитим золотом, на батьківщину і заживе у достатку. Наодинці з собою герой іноді вдається і до болісних роздумів. Так, кинутий мимовільний погляд на кістки оленя, наводить на гіркі роздуми про життя: «Оце тобі життя! Тільки живий відчуває біль. По смерті болю немає. Вмерти – це заснути. Настає кінець, відпочинок. Чому ж тоді він не бажає вмерти» [8, с.50]. Мотив безкрайньої страшної пустелі в поєднанні з гіркими думками героя – це шлях пізнання внутрішньої межової свідомості героя. Межовий простір, у якому перебуває головний герой, змінює його як фізично, так і психічно: «Його почали мучити галюцинації». «Іноді його думки блукали десь далеко-далеко, дивні примхливі образи точили його мозок, мов ті шашлі, а він знай ішов усе вперед, як автомат» [8, с.65]. Він уже не розбирає дороги, не намагається обійти болото і корчі, не звертає уваги на свій одяг і взуття. Межова свідомість породжує несамовиту жагу жити та відчайдушну хоробрість. І коли ікла вовка вже впивалися в руку людини, вона змогла протистояти і перемогти. В кінці твору людина перемагає, зібравши всі сили, хитрість та життєлюбство.

Лейтмотивом всього північного циклу являється тема дружби. Дружелюбна підтримка, на думку письменника, вирішальний критерій перемоги над природою. Суворі умови не припускають у людині нещирість та показову хоробрість. Джек Лондон критикує й виступає проти егоїзму та індивідуалізму, він за дружбу та взаємодопомогу, за сильний духом. А боягуз, за письменником, абсолютно ніяка людина. Своїми книгами автор довів, що людина в найскрутніших обставинах не одна – все вирішують духовні якості та життєва позиція, його воля та неволя, почуття морального боргу та бажання бути багатим за будь-яку ціну.

Художній простір в оповіданні Джека Лондона «Жага до життя» не лише фон, на якому розгортається дія, він визначає поведінку та вчинки героїв. Він відкритий – це безмежна північна пустеля, ворожа і безжальна до людей, Біла Тиша: «вода була холодна, як крига», «одноманітна пустеля», «тьмяне кружало сонця», «ніде ані деревця, ні кущика», «мокрый лапятий сніг», «віяв холодний вітер». Це образ напівмертвого простору, у якому людина пізнає ціну життя. Пустеля нагадує про вічні істини. У ній пізнається людське братство, ціна людини.

Отже, створення атмосфери екстремальної природи півночі – це ознака стилю митця, що ґрунтується на своєрідності його світогляду: постійне тяжіння до зображення суворой арктичної природи, яку автор вважав основою буття людини, і яка випробовувала його героїв на міцність.

Список використаних джерел:

1. Батурин С. Вам в ім'я революції: Розповідь про Джека Лондона. Москва: Дитяча література, 1983. 231 с.
2. Батурин С. Портрети американських письменників. Москва: Художня література, 1979. 112 с.

3. Биков В. Джек Лондон. Москва: МГУ, 1964. 253 с.
4. Биков В. По следам Джека Лондона. Москва: МГУ, 1996. 238 с.
5. Бурбан В. Життя і пророцтва «Моряка в сідлі». Нариси до портрету Джека Лондона. Київ: «Видавничий центр Київського університету», 2001. 114 с.
6. Бургарт О. Джек Лондон. Життя і творчість. Вибрані твори. Дрогобич: Каменяр, 2003. С. 430-454.
7. Денисова Т.Н. Джек Лондон. Життя і творчість. Київ: ДНІПРО, 1978. 125 с.
8. Лондон Д. Жага до життя. Київ: Book Chef, 2019. 96 с.

In this work, on the example of the story «Love of Life», issues related to the peculiarities of Jack London's work are considered. It was possible to identify and systematize the factors that led to the borderline situation in the work.

Key words: Jack London, «Love of Life», indomitable spirit, space.

Отримано: 13.10.2021

УДК 821.111(73)Ріордан.09

В. М. Кравчук, магістрантка 2 курсу факультету іноземної філології

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБРАЗІВ МІФІЧНИХ ЧУДОВИСЬК В РОМАНІ РІКА РІОРДАНА «ПЕРСІ ДЖЕКСОН ТА ВИКРАДАЧ БЛИСКАВОК»

У статті досліджуються шляхи трансформації образів античних міфічних чудовиськ у сучасній дитячій літературі на матеріалі творчості Р. Ріордана. Особлива увага приділяється образам Горгони Медузи, фурії та Арахни.

Ключові слова: античність, міфологія, міф, трансформація.

Постановка проблеми. Творчість Ріка Ріордана вирізняється на фоні світової дитячої літератури. Переказ античних міфів в сучасній обстановці – далеко не нова ідея, але серія романів Р. Ріордана «Персі Джексон та Олімпійці» однозначно є одним з найвідоміших її прикладів.

У романі згадано багато міфічних чудовиськ. Найвідомішим з них, напевно, є Медуза. Є різні версії міфу про Медузу. В одних вона була людиною, коли Афіна прокляла її, в інших – вона народилася Горгоною [5]. В романі «Персі Джексон та Викрадач блискавок» використана перша версія: «Медуза була подружкою Посейдона. Вони вирішили зустрітись в храмі своєї матері. Ось чому Афіна перетворила її на чудовисько. Медуза та дві її сестри, які допомагали їй проникнути в храм, стали трьома горгонами» [4, с. 246]. Зовнішність Медузи у романі співпадає з міфологічною [3]: «...труться одна об одну маленькі змії ... там... де мала перебувати голова тітоньки Ем» [4, с.246]. Також є коротка згадка міфу про Персея [2]: «...в міфі Медуза спала, коли на неї напав ... Персей» [4, с.238].

Не всі міфічні чудовиська згадані у «Персі Джексон та Викрадач блискавок» разом з посиленням на міфи. Деякі з'являються у творі як другорядні персонажі.

Найпершим прикладом є фурії. Хоча у романі фігурує грецька міфологія, назва цих істот тут використана римська. За «Українською малою енциклопедією»: «ЕРІНІЇ – ФУРІЇ – богині пімсти й кари клясичної мітології. ... Есхіл представляв їх потворами, подібними до Горгон та Гарпій, але безкрилими. Замість волосся на голові в них росли гадюки, язик був висунутий з рота і зуби постійно скреготали: чорне вбрання було стягнене закривавленим пояском. Ерінії Еврпіда мали інший вигляд: то були дівчата з волоссям теж у зміях і в одязі, вкритій кров'ю» [1, с.417].

У романі «Персі Джексон та Викрадач блискавок» вони описані так: «Її очі спалахнули, як жарини. Пальці витяглися, і на них з'явилися кігті. Куртка перетворилася на довгі шкірясті крила. Вона перестала бути людиною, ставши старою, зморшкуватою фурією з крилами, як у кажана, пазурами, пашекою, з якої стирчали жовті ікла...» [4, с.19]; «...тіла перетворились на шкірясті коричневі тіла відьом, із крилами, як у кажанів, і пазуристими, як у горгулій, лапами. Замість торбинок вони розмахували вогняними батогами» [4, с.218].

Окрім фурій є ще декілька чудовиськ, які за сюжетом лише нападають на головного героя, без згадки на міфи з ними. Це мінотавр з міфу про Тесея [2]: «Його шия являла собою нагромадження м'язів, вкритих шерстю, і завершувалась ве-

личною головою з мордою завтовшки з мою руку. У шмаркатих ніздрях виблискувало мідне кільце, чорні очі горіли люто, а чорно-білі роги були такі гостроці, що жодним тачилом такі не нагостриш» [4, с.67-68]; химера: «Вона мала голову лева з гривною, вимашеною у крові, що запеклася, тулуб і ратиці величезного козла, а замість хвоста – довжелезну змію з ромбовидним малюнком на спині» [4, с.67-68]; Єхидна: «...шкіра в неї луската й зелена. ... замість зубів у неї були ікла. Зіниці в неї тепер стали вузькими, широко розставленими щілинками, як у рептилій» [4, с.274], «Адже я – мати чудовиськ, жажлива Єхидна!» [4, с.275].

Частково згаданий міф про Арахну [2]: «Можливо, справа в історії Арахни. ... Її перетворили на павука за те, що вона викликала маму (Афіну) на змагання з ткацького мистецтва» [4, с.325].

Отже, у романі Ріка Ріордана «Персі Джексон та Викрадач блискавок» образи міфічних чудовиськ дещо видозмінені, в більшості вони лише являються ворогами, яких головний герой повинен перемогти для досягнення своєї мети. В окремих випадках згадані міфи, з яких походять ці чудовиська.

Список використаних джерел:

1. Ерінії – фурії. *Українська мала енциклопедія*: 16 кн.: у 8 т. / проф. Є. Онацький. Буенос-Айрес, 1958. Т. 2: Д – Є. Кн. 3. С. 417.
2. Кун М.А. Легенди і міфи Стародавньої Греції. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3449>. (дата звернення: 03.10.2021)
3. Медуза. *Українська мала енциклопедія*: 16 кн.: у 8 т. / проф. Є. Онацький. Буенос-Айрес, 1960. Т. 4. Кн. VII: Літери Ле – Ме. С. 946.
4. Ріордан Р. Персі Джексон та Викрадач блискавок. Київ: Ранок, 2012. 495 с.
5. Medusa and Athena Myth. 2020. URL: <https://athensandbeyond.com/medusa-and-athena-myth/>. (дата звернення: 03.10.2021).
6. Riordan R. Percy Jackson and the lightning thief. Puffin, 2009. 375 p.

The article explores the ways of transformation of images of ancient mythical monsters in modern children's literature on the material of R. Riordan's novels. Particular attention is paid to the images of the Gorgon Medusa, Fury and Arachna.

Key words: antiquity, mythology, myth, transformation.

Отримано: 13.10.2021

ПРИНЦИПИ ІНТЕНСИВНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті розглянуто основні принципи інтенсивного навчання іноземних мов. Зроблено висновок про можливість та доцільність застосування принципів інтенсивної методики у процесі навчання англійської мови в закладах загальної середньої освіти.

Ключові слова: принципи навчання, інтенсивний метод, інтенсифікація навчання, метод активізації резервних можливостей особистості і колективу.

Постановка проблеми. Інтенсифікація навчання іноземної мови (ІМ) як продуктивний спосіб поліпшення іншомовної підготовки учнів закладів загальної середньої освіти передбачає зміни якісних чинників навчального процесу та досягнення бажаних результатів за рахунок активізації діяльності учнів та оптимізації управління процесом навчання [1, с.9]. Актуальність дослідження та використання принципів інтенсивної методики навчання ІМ мов обумовлена вимогами, висунутими сьогодні до удосконалення процесу навчання ІМ у школі, а також психолого-педагогічними умовами забезпечення оптимізації та ефективності навчального процесу.

Аналіз досліджень і публікацій. Особливої уваги заслуговує *метод інтенсивного навчання іноземних мов або метод активізації можливостей особистості і колективу*, теоретичні основи якого розроблені Г.О. Китайгородською [2]. Це – освітньою психолого-педагогічна та методична концепція, що ґрунтується на ідеях гуманістичної психології та сугестології, а також на особистісно-діяльній і комунікативному підходах до навчання і розвитку особистості.

Мета статті: розглянути основні принципи інтенсивного навчання іноземних мов.

Виклад основного матеріалу. Згідно з методом активізації резервних можливостей особистості, який забезпечує інтенсивне навчання, у ході якого навчальні цілі досягаються за мінімальний термін при максимальному обсязі необхідного навчального матеріалу, Г.О. Китайгородська зазначає *п'ять принципів* навчання ІМ [3]: принцип організації особистісного спілкування у навчальному процесі; особистісно-рольовий принцип; принцип концентрованої організації навчального матеріалу і навчального процесу; принцип колективної взаємодії; принцип поліфункціональності вправ. Розглянемо їх детальніше:

В основі *принципу особистісного спілкування* лежить положення про злиття процесів спілкування і навчання, нерозривність навчально-пізнавальної діяльності учнів та діяльності спілкування. Весь навчально-виховний процес організований як процес неформального різнопланового особистісного спілкування вчителя з учнями та учнів між собою. Тому успіх навчальної діяльності багато в чому залежить від особистісних характеристик тих, хто навчається, рівня їх знань, їх взаємовідносин один з одним та з учителем [3, с.68]. В інтенсивному навчанні цей фактор забезпечується створенням атмосфери групової активності, емоційного співпереживання, урахуванням особистісних якостей та психічних особливостей тих, хто навчається. Системи спілкування: «учитель – учень – група», «учень – учень – група».

Досвід інтенсивного навчання іноземних мов дозволяє зробити висновок про великі потенціальні можливості та доцільність використання рольового спілкування у навчанні, з чого й випливає *особистісно-рольовий принцип*. В умовах ігрової діяльності легше проявляються приховані, інколи не реалізовані у повсякденному житті, особистісні риси кожного учня, особливості його характеру, темпераменту, здібностей, а також потенційні творчі можливості.

Наступний принцип – *принцип концентрованої організації навчального матеріалу і навчального процесу*. Одним із факторів, які характеризують інтенсивне навчання іноземних мов, є досягнення навчально-виховних цілей за мінімальний термін при максимально можливому обсязі навчального матеріалу, що є необхідним і достатнім для ефективної реалізації поставленої мети. Так короткостро-

ковий курс інтенсивного навчання, розрахований на 120 годин будується на базі словника обсягом 2500 лексичних одиниць, з яких, як показує практика, «на виході» учні активно володітимуть запасом у 1200-1500 одиниць. Тому в будь-якому курсі потрібна певна надлишковість [3, с.86].

Соціально-психологічні дослідження показали, що більшу волю, дисципліну і завзятість у досягненні мети людина проявляє в колективі. *Принцип колективної взаємодії* визначається як такий спосіб організації навчального процесу, де учні активно й інтенсивно спілкуються один з одним, обмінюючись навчальною інформацією, що сприяє розширенню знань, вдосконаленню навичок та вмінь кожного учня; між учасниками спілкування створюються оптимальні взаємовідносини і формуються характерні для колективу взаємовідносини, а умовою успіху кожного є успіх інших членів колективу.

Принцип поліфункціональності вправ відображає специфіку системи вправ у інтенсивній методиці навчання: тренування вживання кожної окремої граматичної форми здійснюється за допомогою серії вправ, де у ситуаціях, що змінюються, реалізується один і той самий комунікативний намір. При цьому для учнів будь-яка вправа є монофункціональною, для викладача – завжди поліфункціональною.

Перспективним для проблеми, що розглядається, є також урахування *принципу визначення змісту навчання* на основі першочергового врахування характеристик діяльності, що формується (*content-based approach*), який передбачає пріоритет предметної складової над мовною [3, с.68]. Дотримання цього принципу в інтенсивному навчанні може сприяти ефективному відбору мовного мінімуму, який є достатнім для комунікації у відповідних ситуаціях спілкування, створюючи сприятливі можливості для досягнення практичної мети за відносно стислий час.

Висновки. Проаналізувавши основні ознаки даних принципів та засобів інтенсивного навчання, можна зробити висновок, що всі методичні принципи мають у своєму складі характеристики специфіки змісту предмету і процесу та визначають способи засвоєння даного змісту, а також роль вчителя в навчальному процесі. Отже, названі принципи інтенсивної методики доцільно застосувати у процесі навчання англійської мови в закладах загальної середньої освіти.

Список використаних джерел:

1. Александров В.М. Возможные пути интенсификации обучения иноземной мови в умовах сучасної середньої школи. *Вісник Запорізького національного університету*. 2009. №2. С. 9-15.
2. Китайгородская Г.О. Интенсивное обучение иностранным языкам. Теория и практика: учебно-методическое пособие. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Высшая школа, НОЦ «Школа Китайгородской», 2009. 227 с.
3. Китайгородская Г.А. Принципы интенсивного обучения иностранным языкам. *Иностранные языки в школе*. 1988. №6. С. 68-86.

The article deals with the basic principles of intensive foreign language learning. The conclusion about possibility and expediency of application of an intensive technique in the course of training of English in establishments of general secondary education is made.

Key words: principles of training, intensive method, intensification of training, method of activation of reserve possibilities of the person and collective.

Отримано: 13.10.2021

КОМПОНЕНТИ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У НІМЕЦЬКОМОВНІЙ ДІЛОВІЙ КОМУНІКАЦІЇ

У статті висвітлюються компоненти комунікативної компетентності у німецькомовній діловій комунікації як культурно-обумовлені параметри мовленнєвого ділового спілкування.

Ключові слова: комунікативна компетентність, компоненти, ділова комунікація, німецька мова.

Підготовка не лише висококваліфікованих фахівців різних галузей, а й людей, які вільно володіють іноземною мовою ставить перед вищими України нові вимоги. І роль іноземної мови полягає не тільки у задоволенні пізнавальних потреб, а й засобом налагодження та підтримки професійних контактів із зарубіжними партнерами. Сформована професійна іншомовна компетентність, яка передбачає вміння ділового спілкування у поєднанні з особистісними та професійними якостями, суттєво підвищує шанси випускника вишу на працевлаштування у сучасному полікультурному професійному і науковоосвітньому просторі [1, с.19-20].

Питання ділової комунікації стає об'єктом досліджень науковців, зокрема таких як Тарнопольський О., Кабанова М., Сторожук С., Горпініч Т., Сокол М., Кравець Н. та інших.

Метою статті є висвітлити компоненти комунікативної компетентності у німецькомовній діловій комунікації.

У своїх дослідженнях науковці Тарнопольський О., Кабанова М., Сторожук С. висвітлюють вісім компонентів комунікативної компетентності у німецькомовній діловій комунікації, які повинні бути сформовані у студентів, оскільки саме вони забезпечують культурно-обумовлені параметри мовленнєвого ділового спілкування. Ці компоненти визначають, які мовні форми обиратиме комунікант для досягнення власних цілей та намірів у діловій комунікації.

Отже, першим є **лінгвістичний компонент**, «володіння яким включає володіння не тільки і не стільки мовною системою, скільки навичками та вміннями спілкування засобами мови, перш за все тими, які пов'язані з діловою комунікацією. Звичайно, цей компонент включає розвинуті навички користування усіма граматичними, вимовними та лексичними явищами, що належать до загальноживаної мови і необхідні для мовленнєвої комунікації в будь-якій сфері» [2, с.96].

Другим є **предметний компонент**, «володіння яким передбачає добру обізнаність у питаннях, про які йдеться у діловій комунікації. Неможливо спілкуватися, не володіючи предметом спілкування. При цьому комунікація будь-якою мовою вимагає наявності умінь саме цією мовою обговорювати і сприймати усно та письмово предметну інформацію, що стосується конкретної предметної галузі. Тому навчання мови професійного вжитку обов'язково має бути зосередженим на професійному змісті конкретної спеціальності, що й формує предметний компонент відповідної комунікативної компетентності» [2, с.96].

Третім компонент є **загальним вербальним лінгвосоціокультурним** і складається з «вербальних стереотипів (в усному і письмовому мовленні), опанування яких необхідне для оформлення будь-якої комунікації іноземною мовою згідно з нормами (наприклад, нормами ввічливості), прийнятими в конкретному мовному соціумі, виходячи з культури цього соціуму. З цим компонентом зливається прагматичний компонент, який входить до лінгвосоціокультурного і визначає здатність спілкуватися згідно із соціокультурними нормами залежно від вимог цілей спілкування, його конкретної ситуації та взаємовідносин між комунікантами» [2, с. 97].

Четвертим є **діловий вербальний лінгвосоціокультурний компонент**, «який складається з вербальних стереотипів (у діловому усному і письмовому мовленні), опанування яких необхідне для оформлення виключно ділової комунікації вишуканою іноземною мовою згідно з нормами, прийнятими в тому чи іншому мовному і культурному соціумі у стосунках між діловими людьми, які належать до цього соціуму. Характерним прикладом є правило перед початком ділових перемовин декілька хвилин вести те, що називається «small talk» – розмову про родину, враження від перебування у місті, де проводяться переговори, тощо. Якщо під час ділових контак-

тів з представниками західних культур такий «small talk» займає лише декілька хвилин, у переговорах з представниками східних культур він триває значно довше» [2, с.97].

П'ятим є **загальний невербальний лінгвосоціокультурний** компонент, «який складається з невербальних, стереотипів (що супроводжують усне і писемне мовлення – наприклад, міміка, жестикуляція, тощо), опанування яких необхідне для оформлення будь-якої комунікації згідно з нормами, прийнятими в мовному соціумі, виходячи з його культури [9]. Наприклад, представники німецькомовних культур ведуть розмову на більшій відстані один від одного ніж представники культур Південної Європи (італійці, греки та інші) і т.п.» [2, с.97].

Шостим є **діловий невербальний лінгвосоціокультурний** компонент, «який складається з невербальних, стереотипів (що супроводжують ділове спілкування), опанування яких необхідне для ділової комунікації згідно з нормами, прийнятими в конкретному культурному соціумі у стосунках між діловими людьми. Наприклад, для німця у ситуації ділових переговорів зняти піджак і закатати рукави сорочки означає бажання трішки відпочити від ділового спілкування» [2, с.97].

Сьомий компонент автори назвали **компонентом «стилю життя»**, «який складається з стереотипів поведінки, володіння якими необхідне для нормального повсякденного життя в конкретному мовному і культурному соціумі, так щоб не порушувати тих норм поведінки і тих норм задоволення повсякденних людських потреб, що існують у цьому соціумі, – найчастіше без усвідомлення цих норм самими членами соціуму. Наприклад, у Німеччині люди інакше роблять покупки в магазинах, інакше розраховуються і дають «на чай» офіціанту в ресторани, ніж в Україні, і українській діловій людині, яка їде у відрядження до Німеччини, необхідно володіти нормами поведінки для усіх цих випадків, щоб не опинитися у незручній ситуації» [1, с.98].

Останнім, восьмим, є **психологічний компонент**, «який складається з вмінь психологічного характеру, опанування яких необхідне для забезпечення успіху загальнолюдських і суто ділових контактів. Сюди відносяться навички та вміння, що пов'язані з оцінкою співбесідників, передбаченням їх реакцій, регулюванням цих реакцій, забезпеченням переконливості власних висловлювань тощо» [1, с.98].

Висновки. Отже, розвиток лінгвістичного, предметного, загального вербального лінгвосоціокультурного, ділового вербального лінгвосоціокультурного, загального невербального лінгвосоціокультурного, ділового невербального лінгвосоціокультурного, психологічного компонентів, а також компоненту «стилю життя» сприяють формуванню у студентів німецькомовної ділової комунікативної компетентності.

Список використаних джерел:

- Горпініч Т., Сокол М., Кравець Н. Формування англійської комунікативної компетентності в діловому електронному спілкуванні студентів нефілологічних спеціальностей. *Молодь і ринок*. 2016. №2. С. 19-23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2016_2_6 (дата звернення: 10.09.2021).
- Тарнопольський О.Б., Кабанова М.Р., Сторожук С.Д. Культурологічний аспект та проектна методика у навчанні англійської мови для ділового спілкування (Business English). *Філологічні трактати*. 2017. Т. 9. №4. С. 95-100.

The article highlights the components of communicative competence in German-language business communication as culturally conditioned parameters of speech business communication.

Key words: communicative competence, components, business communication, German language.

Отримано: 13.10.2021

ЦІЛІ ТА ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті визначено поняття соціокультурна компетентність та мету її формування, виокремлено основні аспекти та компоненти, представлено засоби, які є ефективними у формуванні іноземної соціокультурної компетентності.

Ключові слова: компетентність, іноземна мова, соціокультурна компетентність, засоби формування.

Основною метою навчання іноземним мовам є формування в учнів іноземної комунікативної компетенції, одним з компонентів якої, поряд з мовною та мовленнєвою, є соціокультурна компетенція. Вільне та грамотне володіння іноземною мовою є, так би мовити, «соціальним ліфтом» для здобувачів освіти, що підвищує їх мобільність і конкурентоспроможність на ринку праці.

Метою статті є визначення цілей та засобів формування іноземної соціокультурної компетентності здобувачів вищої освіти.

Успішна реалізація міжкультурного діалогу передбачає оволодіння здобувачами такими якостями: психологічної готовності до спілкування, терпимості, відкритості, позитивного настрою тощо. І, навпаки, недостатня сформованість соціокультурної компетенції або навіть її відсутність може спричинити низку непорозумінь.

Формування іноземної соціокультурної компетенції на заняттях іноземної мови відбувається постійно, шляхом ознайомлення здобувачів із культурою, історією, мистецтвом, літературою, традиціями та звичаями країни мова, якої вивчається. Такий процес має відбуватися у постійному зіставленні з фактичним матеріалом рідної країни та народу.

У словнику методичних термінів і понять *соціокультурна компетентність* визначається як «сукупність знань про країну, національно-культурні особливості соціальної і мовної поведінки носіїв мови і здатність користуватися такими знаннями в процесі спілкування, дотримуючись звичаїв, правил поведінки, норм етикету, соціальних умов і стереотипів поведінки носіїв мови» [2, с.286-287].

Серед аспектів соціокультурної компетенції виділяють:

- соціокультурні знання* (відомості про країну досліджуваної мови, духовні цінності і культурні традиції, особливості національного менталітету);
- досвід спілкування* (вибір прийнятного стилю спілкування, правильне трактування явищ іноземної культури);
- особистісне ставлення до фактів іноземної культури* (зокрема, здатність долати і вирішувати соціокультурні конфлікти при спілкуванні);
- володіння способами застосування мови* (правильне вживання соціально маркованих мовних одиниць у мовленні в різних сферах міжкультурного спілкування, сприйнятливості до подібності та відмінностей між рідними і іноземними соціокультурними явищами) [2, с.287].

На думку Н.Д. Гальскової, соціокультурна компетентність в структурному плані є комплексним явищем, яке містить низку компонентів:

- лінгвокраїнознавчий компонент* включає: знання лексичних одиниць із національно-культурною семантикою (фонова лексика, приказки, прислів'я, ідіоми тощо), уміння застосовувати їх у ситуаціях міжкультурного спілкування;
- соціолінгвістичний компонент* – знання про мовні особливості різних соціальних, вікових та громадських груп (соціолекти), територіальну диференціацію (діалекти);
- соціально-психологічний компонент* – володіння різними соціо- та культурно-обумовленими сценаріями, національно-специфічними моделями поведінки з використанням комунікативних стратегій і тактик, які відповідають даній соціокультурній ситуації;
- культурологічний компонент* – знання про соціокультурний, історико-культурний, етнокультурний фон [3, с.4].

Формування іноземної соціокультурної компетентності відбувається поетапно: на першому етапі навчання іноземної мови велике значення має формування початко-

вих умінь і навичок міжособистісного спілкування іноземною мовою з опорою на рідну мову; стимулювання мотивації та потреби ознайомлення із іноземною культурою; на другому етапі велике значення набуває сприйняття учнями іноземної мови як засобу міжнародного спілкування за допомогою формування соціокультурних знань; збагачення загальнокультурного і художньо-естетичного розвитку учнів у процесі знайомства з культурно-історичною і художньою спадщиною країни, мова якої вивчається; на третьому (завершальному) етапі навчання необхідно забезпечити використання іноземної мови у ситуаціях офіційного і неофіційного спілкування. При цьому в центрі уваги – удосконалення знань про культурну спадщину, спосіб і стиль життя жителів країни, мова якої вивчається [5].

Формування соціокультурної компетенції – це цілеспрямований процес із застосуванням сучасних технологій: тематичних кейсів, технології розвитку критичного мислення, проектною діяльністю, інтерактивних, ігрових, та інформаційно-комунікаційних технологій, які значно підвищують інтерес учнів до іноземного спілкування, розширюючи його предметний зміст [5].

Серед перелічених варто виокремити інформаційно-комунікаційні технології, які в умовах дистанційного навчання є особливо актуальними. До них відносно використання інфоресурсів сайтів DeutscheWelle, Goethe-Institut, подкастів (Sprachbar, Deutsch im Alltag, Deutsch perfekt Podcast, Wort der Woche, Langsam gesprochene Nachrichten, Grüße aus Deutschland, Radio D) відео- та аудіофрагментів, освітніх платформ, Apps.

Зупинимося на можливостях використання постеру від Goethe-Institut Deutschlandposter, який окрім чудового графічного представлення містить також низку інтерактивних вправ і завдань [8]. Цільова аудиторія – це вікова група 14-18 років (рівень A2-B1). Постер розкриває 6 країнознавчих тем: Leben in Deutschland, Freizeit und soziales Engagement, Ökologie und Nachhaltigkeit, Studieren in Deutschland, kluge und kreative Köpfe, Arbeiten in Deutschland. До кожної теми пропонується для початку переглянути коротке відео або прослухати текст. Для закріплення матеріалу учні мають виконати низку інтерактивних вправ: знайти відповідність, розгадати кросворд, тест тощо. Вдало підібраний контент мотивує здобувачів до вивчення німецької мови, одночасно практикуючись у різних видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо), дає можливість обирати власну траєкторію та темп опрацювання навчального матеріалу. Тексти для читання красномовного характеру мають фактологічну новизну, оскільки містять історичні факти, інформацію про традиції, особливості країни тощо. Ілюстративно-графічні засоби значно посилюють вербальний вплив повідомлення і мають широкий спектр асоціативних зв'язків.

Таким чином, соціокультурний компонент змісту іноземної освіти відіграє істотну роль в особистісному розвитку здобувачів, оскільки сприяє не тільки знайомству з історико-культурною спадщиною країни мова якої вивчається, але і дозволяє зробити порівняльний аналіз культурних цінностей країн, що є основою для формування загальної культури того, хто навчається. Саме соціокультурний компонент розширює загальний і культурний світогляд здобувачів, соціалізуючи їх і стимулюючи пізнавальні процеси. Іноземна мова у навчальному закладі виступає вже не предметом вивчення, а засобом, необхідним для здійснення реального спілкування між людьми різних країн і культур, засобом пізнання світу і популяризації своєї власної культури. Формування соціокультурної компетенції є необхідною умовою професійної успішності і конкурентоспроможності у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Бурлакова І.І. Комунікативна компетенція як основа формування професіоналізму вчителя іноземної мови. *Зб. матеріалів між нар. семінару-практикуму «Іноземні мови в школі та вузі» в рамках XI міжнар. наук.-практ. конф. «Осовська педагогічні читання»*. URL: https://elibrary.ru/download/elibrary_26483141_69166543.pdf (Дата звернення: 08.09.2021).
2. Азімов Є.Г., Щукін О.М., Новий словник методичних термінів і понять (теорія і практика навчання іноземних мов). Москва: ІКАР, 2009. 448 с.
3. Гальскова Н.Д. Міжкультурне навчання: проблема цілей і змісту навчання іноземних мов. *Иностранные языки в школе*. 2004. № 1. С. 3-8.
4. Гальскова Н.Д. Сучасна методика навчання іноземної мови: посібник для вчителя. Москва: АРКТИ-Глоса, 2000. 165 с.
5. Колесникова О.А. Рольові ігри в навчанні іноземним мовам. *Іноземні мови в школі*. 1989. №4. С. 14-16.
6. Коньшева А.В. Английский язык. Современные методы обучения. Минск: ТетраСмтем, 2007. 352 с.
7. Салановіч Н.А. Навчання читання автентичних текстів лінгвокраєзнавчого змісту. *Іноземні мови в школі*. 1999. №1. С. 18-21.
8. Deutschlandposter. URL: https://www.goethe.de/de/spr/ueb/dkl.html?wt_sc=dkl (Дата звернення: 10.09.2021).

The article deals with the problem of socio-cultural competence, its definition and aim of formation. The main competence aspects and its components are highlighted. The efficient means of foreign language socio-cultural competence are introduced as well.

Key words: competence, foreign language, socio-cultural competence, means of formation.

Отримано: 13.10.2021

УДК 37.091.2-047.22:811'243

Х. Марцинюк, магістрантка факультету іноземної філології

ВИДИ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті визначено поняття «індивідуалізація навчання». Проаналізовано види індивідуалізації навчання (розвиваючий, мотивуючий, формуючий та регулюючий), які безпосередню співвідносяться із цілями навчання іноземних мов.

Ключові слова: навчання, індивідуалізація навчання, види індивідуалізації навчання, іноземна мова.

У сучасній методиці навчання іноземних мов активно досліджується питання щодо використання перспективних технологій, які підвищують результативність та ефективність навчання, професійну підготовку учителів іноземних мов, сприяють особистісному розвитку здобувача та його професійному становленню, як майбутнього вчителя. Вирішення таких завдань базується на врахуванні у процесі навчання у ЗВО індивідуальних особливостей здобувача, створенні умов для розвитку і вдосконалення його здібностей, задоволенні соціальних та особистісних потреб.

Питання індивідуалізації навчання розглядалося у контексті різних педагогічних, психологічних та методичних підходів, що ще раз підкреслює важливість та багатоаспектність цього явища.

Успішне оволодіння іноземною мовою, формування індивідуального когнітивного стилю неможливе без з'ясування того, якому способу пізнання віддає перевагу здобувач, без визначення його індивідуально-типових особливостей оволодіння знаннями, уміннями і навичками, без уявлення про стійкість і мінливість цих особливостей. Влучним у цьому випадку є думка М.І. Вятютнева, який вважає, що «урок іноземної мови – це річка, по якій учні пливають з різною швидкістю, занурюючись на різну глибину, а деякі навіть проти течії» [2, с.4-8]. Це підкреслює важливість проблеми побудови індивідуальної траєкторії у процесі оволодіння іноземною мовою.

Метою статті є аналіз видів індивідуалізації навчання іноземної мови.

Проблема індивідуалізації навчання активно розглядалася у методиці навчання іноземних мов у роботах як українських, так і зарубіжних науковців, зокрема: Н.Ф. Бориско [1, с.26-32], С.Г. Мунтян [3] С.Ю. Ніколаєвої [4], Alfred Riedl [6, с.122-128], Inge Schwerdtfeger [7], Vollstedt W. [8, с.36-40] та ін.

Під час навчання іноземної мови, процес індивідуалізації являє собою цілісну систему, що об'єднує такі складові – цілі, види, прийоми і засоби індивідуалізації процесу навчання.

Цілі можуть бути класифіковані як основні та допоміжні, однак вони досягаються лише шляхом реалізації таких видів індивідуалізації навчання іноземній мові – розвиваючий, мотивуючий, формуючий та регулюючий. Вони базуються на психологічній структурі кожного здобувача, що в свою чергу, складається з таких підструктур: соціального досвіду, біологічних властивостей, форм відображення, спрямованості [5].

Процес *розвиваючої індивідуалізації* базується на реальному рівні функціонування у здобувачів психічних процесів, особистісних якостях і їх розвитку. Такий тип інди-

відуалізації реалізується шляхом підбору та адаптації вправ, спрямованих на розвиток психічних процесів і особистісних якостей здобувача.

Змістом *мотивуючої індивідуалізації* є врахування відмінностей у мотиваційній сфері оволодіння здобувачами іноземною мовою та цілеспрямоване формування в них внутрішніх мотивів оволодіння іноземною мовою. Способом реалізації є виконання ними завдань, які відповідають їхнім інтересам та запитам.

У процесі *формуючої індивідуалізації* у здобувача виробляється індивідуальний стиль засвоєння іноземної мови з урахуванням особливостей його нервової системи і сформованого раніше стилю діяльності. Способом реалізації даного типу індивідуалізації є виконання навчальних завдань і вправ у режимах, які відповідають особливостям нервової системи учня та врахування здобувачем спеціальних рекомендацій щодо самоформування індивідуального стилю діяльності.

Змістом *регулюючої індивідуалізації* є тимчасове спрощення і часткове варіювання навчальних завдань з іноземної мови для окремих здобувачів, а також ускладнення та розширення програмних вимог для добре підготовлених здобувачів і зацікавлених у вивченні іноземної мови. Такий вид індивідуалізації реалізується шляхом підбору і виконання здобувачами вправ, що відповідають їхньому рівню володіння мовою [1].

Вищеназвані види індивідуалізації доцільно реалізовувати у навчальному процесі комплексно, оскільки індивідуальні особливості людини мають формуватися системно.

Серед найпопулярніших форм реалізації індивідуалізації навчання виокремлюють: кооперативне навчання, портфоліо, самооцінювання та взаємооцінювання, незалежне індивідуальне навчання. Вони спрямовані на надання можливостей здобувачам брати активну участь у навчанні та контролювати навчальний процес з метою покращення як мовної компетентності, так і навичок індивідуального навчання.

Список використаних джерел:

1. Бориско Н.Ф. Індивідуальний стиль оволодіння іноязычним межкультурним общением и его моделирование в УМК. *Іноземні мови*. 1999. №3. С. 26-32.
2. Вятютнев М.И. Методологические аспекты современного учебника русского языка как иностранного. *Русский язык за рубежом*. 1988. №3. С. 4-8.
3. Мунтян С. Індивідуалізація навчання іноземної мови професійного спрямування в умовах профільного ВНЗ. *Народна освіта* 2013. 2(20). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=615 (Дата звернення: 25.05.2021).

4. Николаева С.Ю. Индивидуализация обучения иностран- ным языкам. Київ: Вища школа, 1987. 139 с.
5. Николаева С.Ю. Основы современной методики преподавания иностранной лексики (схемы и таблицы): навчальний посібник. Київ: Ленвіт, 2008. 285 с.
6. Riedl A. Innere Differenzierung – Herausforderung für moder- nen Unterricht. *Wirtschaft und Linguistik: Wege einer Wechselwirkung*. Jekaterinburg: USTU-UPI, 2008. S. 122-128.
7. Schwerdtfeger I.C. Gruppenarbeit und innere Differenzierung. Fernstudieneinheit 29. Berlin: Langenscheidt, 2001. 192 S.
8. Vollstedt W. Differenzierung im Unterricht. *Pädagogik*. Heft, 1997. S. 36-40.

The article defines the concept of «individualization of learning». The types of individualization of training (developing, motivating, forming and regulating) are analyzed, which directly correlate with the objectives of training foreign languages.

Key words: training, individualization of teaching, types of individualization of training, foreign language.

Отримано: 13.10.2021

УДК 811.111'42

В. І. Нагуляк, магістрантка 2 курсу факультету іноземної філології

ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПТУ «ЖІНКА» В АНГЛІЙСЬКІЙ ПАРЕМІОЛОГІЇ

У статті розглядаються основні особливості концепту «Жінка» в англійських прислів'ях, аналізуються характерні риси поведінки, роль та функції жінки в англійській лінгвокультурі.

Ключові слова: концепт, прислів'я, гендер, менталітет, стереотип.

На сучасному етапі розвитку суспільства досить гостро постало гендерне питання. Стереотипи, що склалися упродовж століть, в усьому світі переглядаються. З'явилася навіть особлива соціолінгвістична дисципліна – гендерна лінгвістика, або лінгвогендерологія, яка зосереджується на питаннях відмінностей, подібностей та особливостей репрезентації осіб чоловічої та жіночої статі в мові, проблемах співвідношення біологічного та граматичного роду в одиницях мовної номінації, лінгвальних і комунікативних аспектах чоловічого та жіночого мовлення, гендерно маркованих стратегіях і тактиках комунікації.

Гендерний стереотип розуміємо як узагальнене в культурі уявлення про приписувані жінкам або чоловікам риси зовнішності, характеру, статусно-рольові ознаки тощо. Це явище впливає на сприймання, запам'ятовування й інтерпретацію людиною інформації відповідно до сформованих у її свідомості уявлень про маскуліне та фемініне.

Термін «концепт» є неоднозначним та суперечливим, він не є усталеним і єдино можливим на позначення ментальних утворень. Ця думка підтверджується наявністю різноманітних визначень концепту. Але, «значна частина концепту (можливо, більша) залишається за «вербальним кадром» [5, с.61].

Під мовним концептом дослідники розуміють семантичну категорію, що являє собою вербалізоване вираження певного культурного контексту з усім розмаїттям супровідних значень, уявлень й асоціацій, який є, у свою чергу, елементом концептуальної картини світу як окремої людини, так і людської спільноти [3]. Гендерний концепт «жінка», який є одним із ключових концептів будь-якої культури, Т. Сукаленко розглядає як «багатомірне культурно-значуще соціопсихологічне утворення в колективній свідомості, опредметнене в мовній формі» [4]. Він є проєкцією стереотипних уявлень про жінку як носія соціально визнаних якостей та ознак. Вони сформувалися на основі ролей, що виконує жінка у суспільстві [2, с.94].

Метою статті є здійснення когнітивно-прагматичного аналізу англійських прислів'їв, що втілюють різноманітні параметри концепту «Жінка».

Загальновідомо, що одним із ключових концептів будь-якої культури та її ментальності виступає гендерний концепт «жінка». Цей концепт представляє собою сукупність стереотипних уявлень про жінку, як носія соціальних якостей та властивостей, нав'язаних суспільством, та сформованих на основі жінки у цьому суспільстві.

Концепт «жінка» неодноразово виступає предметом лінгвокультурного аналізу, якому сприяють такі чинники, як гендерна диференціація свідомості та культурологічна обумовленість концептуалізації гендерних концептів. Можна сказати, що вся гендерна лінгвістика фокусується саме на багатогранності репрезентацій гендерних концептів «чоловік» та «жінка» [1].

Особливості гендерного концепту «жінка», який містить риси характеру, зовнішність, наявність чи відсутність духовних якостей, родинний статус, домінуючі погляди на

її роль у суспільстві, ми і намагаємося відстежити використовуючи паремійний фонд англійської мови.

Розглядаючи особливості даного концепту, приходимо до висновку, що характер більшість наведених прислів'їв виходить не з відповідності / невідповідності жінки загальнолюдським / етнокультурним чи морально-етичним нормам, а з її відповідності прототипній фемінінній ролі берегині домашнього вогнища (дружини / матері / господарки).

Про це свідчить: по-перше, набір нормативних орієнтирів стосовно **природних** характеристик жінки, спрямованих на формування уявлень про еталонну жінку як таку, що **слабка**: *Glasses and lasses are brittle ware / A woman and a glass are ever in danger*; **не дуже розумна**: *When an ass climbs a ladder, we may find wisdom in women / A woman's advice is best at a dead lift / Women have long hair and short brains*; по-друге, відсутність прислів'їв, що тематизують **соціальні** характеристики жінки (соціальний статус жінки визначений стосовно чоловіка, з яким її пов'язує кровне – мати / дочка / сестра – чи некровне – дружина / вдова / наречена – споріднення) та її відповідність **утилітарним нормам**, спрямованим на забезпечення її комфортних умов життєдіяльності; по-третє, набір максимум **(супер) моральних норм**, орієнтованих на регуляцію атрибутів та **поведінкових** характеристик жінки, а саме **моральних норм** (*Слід трудитися: She would rather kiss than spin / Слід підтримувати чистоту: She cannot leap an inch from a slut*) та **контракту** (*Не слід бути сварливою: She cannot leap an inch from a shrew / Не слід бути впертою: Swine, women and bees cannot be turned / Не слід бути надто цікавою: Discreet women have neither eyes nor ears / Не слід бути легковажною: Ladies have leave to change their minds / Не слід надто базато говорити: Many women many words, many geese many turds*); по-четверте набір **статусно маркованих професійних ролей** жінки (**домогосподарка**: *A woman's place is in the home; нянька* *The nurse is valued till the child has done sucking*), що обмежують її сферою побуту (єдина роль жінки, що виходить за межі цієї сфери, – **повія** – має негативний потенціал і виключає виконання жінкою прототипної ролі матері/ дружини): *A whore in a fine dress is like a clean entry to a dirty house*.

Прислів'я, що відбивають **статусно немарковані реальні ролі** жінки, спираються на три різні системи цінностей: ієрархічну та паритетну патріархальні та ієрархічну матриархальну. В межах патріархальної системи жінку спрямовують на виконання, відповідно, позиційно-психологічних ролей **рабині**: *A married woman has nothing of her own but her wedding ring and her hair-lace* та **партнера**: *The good or, ill hap of a good or ill life, is the good or ill choice of a good or ill wife*, а в межах матриархальної – **володарки**: *The canning wife makes her husband her apron*. Перші дві ролі відповідають традиційному патріархальному еталону, а остання повністю йому суперечить, тому верховодство жінки у сім'ї не схвалюється: *It is a sorry flock where the ewe bears the bell*. Разом з тим, зареєстрована група прислів'їв, що спираються на матриархальну систему цінностей і спонукають жінку до домінування у сімейних

стосунках: *As the good man says, so say we; but as the good wife says, so must be/When the husband drinks to the wife, all would be well; when the wife drinks to the husband, all is well/What is sauce for the goose is sauce for a gander.*

Отже, репрезентація регуляторного потенціалу концепту «Жінка» в англійських прислів'ях формує уявлення про жінку як виконавицю прототипної соціально-психологічної фемінінної ролі берегині домашнього вогнища і спонукає її обирати моделі поведінки, які відповідають цій ролі.

Список використаних джерел:

1. Коваль В.И. Язык и текст в аспекте гендерной лингвистики: монография. Г.: ГГУ им. Ф. Скорина. URL: [http://en.wikipedia.org/wiki/Lady_\(word\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Lady_(word)) [Wikipedia]. Lady (word).
2. Ковальчук Л.П. Лингвокультурные особенности концепта «Женщина» – «Frau» в русских и немецких фразеологизмах. *Вестник Челябинского национального университета*. 2009. Вып. 38. С. 93-96.

3. Поняття «концепт» у сучасному мовознавстві. URL: http://www-philology.univer.kharkov.ua/katedras/prof_sites/litvinova/litvinova_lect_4.pdf.
4. Сукаленко Т.М. Метафоричне вираження концепту ЖІНКА в українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2009. 20 с.
5. Яремко Я.П. Стратифікація концепту. *Мовознавство*. 2009. № 1. С. 60-69.
6. Chambers Dictionary of Idioms: English. Ukrainian semibilingual. Київ: Всеуито, 2002. 475 с.
7. Favourite English proverbs and sayings – Улюблені англійські прислів'я і приказки: 500 висловів / упоряд Б. Ажнюк. Київ: Криниця, 2001. 80 с.

In the article the main peculiarities of concept «Woman» in English proverbs are examined, typical traits of character, role and functions of woman in English linguistic culture are analysed.

Key words: concept, proverb, gender, mentality, stereotype.

Отримано: 13.10.2021

УДК 811.111'36:[659:665.582

Є. О. Немеца, студентка 3 курсу факультету іноземної філології

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE ENGLISH FRAGRANCE ADVERTISEMENT

У статті йдеться про англійськомовну рекламу парфумів. Основна увага приділяється використанню граматичних конструкцій та структурі речень щодо просування образу рекламними моделями та маркетинговою політикою мас-медіа.

Ключові слова: реклама, парфуми, граматичні структури, семантико-лінгвістичний аналіз.

We believe the way advertising text is composed is the key to draw customer's interest. The world of advertising, perfume advertising included, is such a utopia. The advertisement offers a «space»/place in which by purchasing a perfume, the customer achieves the feeling of completeness, if the work of the advert was properly done. And the language serves as the medium for conveying the intended message for people to purchase products or services. As a rule for fragrance advertisements, there should be a respectful role model, representing a brand.

Many scientists have studied this issue. Toncar M. and Munch, J. analyzed the impact of using metaphors and other figures of speech to create a proper sensual «mood» of the advertisement [1]. Wells W.D. in «How Advertising Works» describes the transformational advertisement's effects on the recipient, which is created by means of the English language [2]. They mainly focused on the gender aspect or the means that transformation advertisement possesses. However, the use of grammatical structures in order to form a stylistic individuality of the text, hasn't been studied to the full extent.

Therefore, the article deals with the analysis of the language structures use in the most successful and noticeable fragrance advertisements ever as well as some brand new ones. The article also dwells on how stylistic peculiarities are represented by means of grammar structures.

In the Table 1 on p. 2 we summarized examples of English fragrance advertisements.

Table 1

Examples of english fragrance advertisements

Grammar structures	Female	Male
prepositional phrases	«wake into this dream»; «came into my life» [4].	«strive for more, for better»; «the man of today» [6]; «looking for» [7].
participial phrases		«Integrity ... To be gained» [6].
Repetitive pronouns	«Her» [4].	«Your, you, we, every [6]; «I» [7].
Antonymous phrases	«The past can be beautiful... But it's no place to live. It's not heaven, it's a new world» [5].	«belongings don't... behavior – does»; «what we get... what we give» [6].
Modal verb constructions	«I must have been the only person»; « world would never be the same» «No one can steal» [4]; «can be beautiful» [5].	«gotta get out»; «I can't see. I can feel» [7].

Continuation of table 1

Infinitive constructions	«It's the right thing to do»; «I love to dance» [4]; «no place to live» [5].	«Nothing to be gained»; «Choose to strive [6].
Phrasal verbs	«way out» [5].	«get out of» [7].

Having examined the most popular and successful fragrance advertisements both for men and women, we came to the conclusion that such images are created:

For women:

- light;
- care;
- hedonism;
- flora;
- feminine strength;
- seductiveness etc.

For men:

- gentleman/ideal man;
- hero;
- successful businessman/ man of today;
- warrior, rebel;
- infinite explorer;
- sentimental male.

As for Chanel No. 5 the film starring Nicole Kidman is a role model here, nevertheless the story is told by a young man (Rodrigo Santoro). Their story develops as we follow his narration, which mainly consists of simple sentences. As we can assume from his thoughts, everything is very simple about their complicated relationship, because we see major used are past simple and perfect tenses. The repetitive structure of the last sentence, which is actually the last one in the advertisement as well, gives the description of the role model, focuses the recipient on her main features (kiss, smile, perfume). Some modal verbs constructions here and there, abruptly ended sentences often without objects create the feeling as if we were inside of the man's mind. If we turn to the woman, though, we'll notice that her phrases are often verbless or simple imperatives or declaratives.

J'adore Dior being one of the most impressive commercials, filled with luxury is also gilded with infinitive and modal structures and phrasal verbs. It is constructed of short sentences, based on antithesis. The sentences are mostly verbless and simple, that makes it catchy and comprehensive.

A stunning Chris Hemsworth for the «Man of today» talks over the importance of integrity in the modern businessman's life. In his speech he uses the antonymous structured sentences, which continue one another. Prepositional, participle phrases and infinitive constructions create a strong, sophisticated and confident image of a man to crave for. He goes on by enumerating pronouns, which carry an inspiring mood, like one is ready to conquer the world with this fragrance.

The perfect example of beauty in simplicity is the Dior SAUVAGE advertisement featuring Johnny Depp. It unfolds the thoughts of a wandering man as they appear in his mind, alternating interrogative sentences with the answers to them. The use of prepositional phrases, modal constructions with slang and phrasal verbs, deliberately placed in a particular way gives the expression of a human mind-flow. The repeating of a pronoun «I» gets the recipient closer to a role model and helps to get involved in the action.

After the analysis of different perfume advertisements we can emphasize that the following prevails: simple structured sentences, sometimes subjectless, use of antonymous constructions, abrupt sentences. There are also verbless sentences, being adjective phrases, noun phrases, prepositional phrases or participial phrases. They are usually used to give descriptions of the role model or slightly compel customers to become the same. The verbless sentences, modal constructions, profound use of infinitive constructions as well as phrasal verbs to convey the aesthetic, feeling or attitude towards the role model. Establishing the overall mood, vision and atmosphere is not the less important, that's

what transformational advertisements are up for. To conclude, it is important to use the language in a proper semantic way in order to leave an unforgettable impression on the customer.

Список використаних джерел:

1. Toncar M., Munch, J. Consumer Responses to Tropes in Print Advertising. *Journal of Advertising*. 2001. Vol. 30. №1. P. 55-65.
2. Wells W.D. How Advertising Works: Unpublished paper, Needham, Harper and Steers, Chicago. 1980.
3. Aaker D.A., Stayman D. Implementing the Concept of Transformational Advertising. *Psychology and Marketing*. 1992. Vol. 9. №3. P. 237-253.
4. Ibraheem H. The 5 best perfume adverts. Get the Gloss. URL: <https://www.getthegloss.com/gallery/the-10-best-perfume-adverts>.
5. J'adore Dior URL: https://www.dior.com/en_int/products/-beauty-Y0715201-jadore-eau-de-parfum.
6. Boss Bottled with Chris Hemsworth «Man of today». URL: <https://www.hugoboss.com/fragrances-men-boss-bottled/>
7. Dior SAUVAGE featuring Johnny Depp URL: https://www.dior.com/en_int/products/beauty-Y0996460-sauvage-elixir-elixir-spicy-fresh-and-woody-notes.

The article deals with analysis of perfume advertisement. It focuses on use of grammatical structures in the sentences, regarding the purpose and message, promoted by role models and mass media.

Key words: advertisement, perfume, grammatical structures, semantic-linguistic analysis.

Отримано: 13.10.2021

УДК 811.11.81'373.45

О. Пазинюк, магістрантка факультету іноземної філології

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «НЕОЛОГІЗМ»

У статті висвітлено основні підходи до трактування поняття «неологізм» у сучасних лінгвістичних дослідженнях, а саме: стилістичний, психолінгвістичний, лексикографічний, денотативний, структурний та конкретно-історичний. Виокремлено три групи неологізмів: нові слова, або власне неологізми (Neulexeme, Neubildungen), перейменування, нові форми (Neuformative, Neubezeichnungen), нові значення (Neusememe, Neubedeutungen).

Ключові слова: мова, підхід, неологізм, неологія, лінгвістична теорія.

Мова – це система, яка знаходиться у стані постійного розвитку та саморозвитку. На кожному етапі її історичного розвитку відбуваються динамічні процеси змін у лексичному складі, оскільки суспільство розвивається безперервно. В останні десятиліття вони є особливо інтенсивними, що зумовлене потребою суспільства у винайденні нових слів на позначення нових предметів, явищ та розкритті нових понять. Серед чинників, які впливають на зміни у лексичному складі мови варто відзначити:

- екстралінгвістичні: глобалізаційні процеси, зміни у політичній та соціальній сферах, стрімкий розвиток науки, техніки, культури; інформатизація та комп'ютеризація суспільно-політичного життя, вплив шоу-бізнесу та реклами, зростання темпів міжнародної співпраці та тощо;
- інтралінгвістичні: вербалізація нових реалій та явищ позамовної дійсності, поліномінація, тенденція до мовної економії, прагнення до подолання мовного автоматизму, тенденція розвитку мови та, водночас, тенденція до її збереження тощо [2, с.156].

Визначення того, яку лексичну одиницю слід вважати неологізмом, а яку ні – залишається актуальною проблемою і дискусійним питанням сучасної лінгвістики, адже науковці не дійшли однозначної думки з цього приводу. Дослідження неологізмів у сучасних мовознавчих студіях становлять великий пласт робіт, які не втрачають своєї актуальності і сьогодні, оскільки мова постійно еволюціонує, поповнюється новими словами, що обумовлено об'єктивно.

У лінгвістиці поняття «неологізм» є досить поширеним, але його аналіз та чітке визначення, залишається суперечливим. Неологізм є об'єктом дослідження неології – розділу лінгвістики, який вивчає активні процеси змін у лексичній та фразеологічній. У ХХ ст. мова переживає «неологічний бум», коли мовознавці почали активно досліджувати неологізми. На думку багатьох учених, головною пробле-

мою неології наразі є відсутність єдності стосовно чіткого трактування неологізму.

У процесі формування неологічного напрямку в лінгвістиці було розроблено декілька дефініцій поняття «неологізм». Відомо, що слово «неологізм» походить від грецького *neos* «новий» і *logos* «слово» [8]. У наукових колах наразі використовують низку слів, які, на думку одних вчених, є синонімами терміна «неологізм», на думку інших – конкретизують вид неологізму. Зокрема, це такі слова, як: новоутворення, новація, інновація, нова номінація, неонімація, нове найменування, нововведення, окказіоналізм [6, с.73].

Залежно від мети дослідження термін «неологізм» може мати різні трактування. На думку Д. аль-Ваді, авторки словника неологізмів німецької мови «Neuer Wortschatz: Neologismen der 90er Jahre im Deutschen», «неологізм – це лексична одиниця, або значення, що виникає в певний період розвитку мови в комунікативній спільноті, поширюється і визнається як мовна норма, та сприймається на цій стадії розвитку більшістю користувачів мови як нова протягом певного періоду» [3, с.152]. Як бачимо тут протиставлено два типи неологізмів: нові лексичні одиниці (слова та фразеологізми) і нові значення. Нове значення може бути у певний період слово, що вже було до цього у використанні носіїв мови. Однак слово як мовний знак є двосторонньою одиницею, яка має матеріальну сторону, або форматив, та ідеальну сторону, його значення. Характерним для неологізму може бути новизна його форми, значення або тощо й іншого водночас.

К. Геллер розрізняє три групи неологізмів: – нові слова, або власне неологізми (Neulexeme, Neubildungen); слова, вперше зафіксовані в німецькій мові; – перейменування, нові форми (Neuformative, Neubezeichnungen); слова, складені з відомих слів та афіксів у нових комбінаціях; нові значення (Neusememe, Neubedeutungen) [4, с.8].

У сучасній науковій літературі зустрічаємо й інші визначення поняття «неологізм». Проте кожне з них здебільшого співпадає, лише акцентуючи увагу на різних способах функціонування, ролі в мовленні та входження в обіг нормативної мови. Проте кожне «нове» слово має статус неологізму доти, доки не інтегрується у літературну мову.

Існує кілька лінгвістичних теорій, які розкривають зміст поняття «неологізм»: стилістична, психолінгвістична, лексикографічна, денотативна, структурна і конкретно-історична.

Згідно *стилістичної теорії*, неологізми – це стилістично марковані слова, значення слів або фразеологізми, вживання яких супроводжується ефектом новизни. В рамках даної теорії наголошується віднесеність неологізму до певного тимчасового проміжку. *Психолінгвістична теорія* розглядає неологізм як мовну одиницю, яка не вживалася раніше в індивідуальному мовному досвіді носія мови. Акцентується увага на суб'єктивній, індивідуальній новизні неологізму. Дана теорія найбільш повно представлена в роботах С.І. Тогоєвої [7, с.41-47]. Прихильники *лексикографічної теорії* вважають, що неологізми – це слова, які не зафіксовані у сучасних словниках. Дана теорія лежить в основі словника англійських неологізмів К. Барнхарта [8, с.8]. Варто зазначити, що французькі лексикографи відносять сюди також семантичні неологізми, тобто незафіксовані значення слів, які наявні у словниках. В основі *денотативної теорії* лежить номінативна функція неологізму. Згідно цієї теорії, неологізм – це слово, що позначає нове явище (денотат, реалію) або поняття. У *структурній теорії* неологізми – слова, які мають абсолютно структурно, формально новизну; зазвичай це унікальні звукосполучення, які сприймаються як непохідні, невмотивовані одиниці.

Серед зазначених вище теорій найпоширенішими є стилістична та денотативна. Багато лінгвістів вважають обов'язковим наявність при ідентифікації неологізму таких ознак як новизна, час і номінативність.

Таке розмаїття трактування терміну «неологізм» свідчить про існування різних підходів до дослідження природи виникнення неологічної лексики. Зокрема, прихильники *соціолінгвістичного підходу* (А. Мейє, Л. Щерб, С. Поліванов, Б. Ларін та ін.) розглядають неологізм як продукт розвитку суспільства, детермінуючи появу нової лексики винятково неекстралінгвальними чинниками. Натомість прихильники *комунікативного підходу* дотримуються думки, що не лише зовнішні фактори стають причиною лексичних інновацій. Мова як система знаків формується та розвива-

ється відповідно до свого внутрішнього порядку, принципів організації та функціонування [1, с.171].

Таким чином неможливо дати єдине однозначне тлумачення терміну «неологізм», дотримуючись лише однієї лінгвістичної теорії, оскільки визначення неологізмів за денотативною ознакою (як позначення нової реалії) або стилістичною (що супроводжуються ефектом новизни) не охоплюють всіх неологізмів, а визначення їх як слів, відсутніх у словниках, не спирається на властиві неологізмам особливості.

Список використаних джерел:

1. Гладка В.А. Поняття «неологізм» у світлі сучасних лінгвістичних. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2009. Вип. 11. С. 170-177.
2. Устінова В.О. Лінгвістичні фактори появи неологізмів у сучасній німецькій мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. Одеса, 2015. №15. Т. 2. С. 154-156.
3. Al-Wadi D. Neuer Wortschatz. Neologismen im Deutschen seit den 90er Jahren. Web. 20 July, 2020.
4. Heller K. Theoretische und praktische Probleme der Neologismenlexikographie: Überlegungen und Materialien zu einem Wörterbuch der in der Allgemeinsprache der DDR gebräuchlichen Neologismen. Akademie der Wissenschaften der DDR, Zentralinstitut für Sprachwissenschaft, 1988. С. 5-18.
5. Kinne M. Neologismus und Neologismenlexikographie im Deutschen. Mannheim: Hueber Verlag, 1996. 358 S.
6. Lexikon sprachwissenschaftlicher Termini. VEB Bibliographisches Institut, 2015. 281 S.
7. Lüger H.-H. Pressesprache. 2., neu bearbeitete Aufl. Tübingen: Niemeyer, 1995. 136 S.
8. Neologismus, der Okkasionalismus. URL: <http://de.wikipedia.org/wiki/Neologismus> (дата звернення 10.08.2021).

The article highlights the main approaches to the interpretation of the concept of «neologism» in modern linguistic studies, namely: stylistic, psycholinguistic, lexicographic, denotative, structural and specific historical. Three groups of neologisms are singled out: new words, or actually neologisms (Neulexeme, Neubildungen), renaming, new forms (Neuformative, Neubezeichnungen), new values (Neusememe, Neubedeutungen).

Key words: language, approach, neologism, neology, linguistic theory.

Отримано: 13.10.2021

УДК 81'255

А. В. Перебендюк, магістрантка 2 курсу факультету іноземної філології

ОСОБЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ АВТОРСЬКИХ НЕОЛОГІЗМІВ У ЖАНРІ ФЕНТЕЗІ

У статті розглядається поняття індивідуально-авторського неологізму як частини авторського ідіостилю. Особлива увага звертається на труднощі перекладу авторських новоутворень в жанрі фентезі.

Ключові слова: індивідуально-авторський неологізм, новоутворення, фентезі, переклад, безеквівалентна лексика.

У сучасній лінгвістиці велика увага приділяється питанням окказіональної теорії – досліджуються проблеми визначення окказіонального слова, визначаються ознаки, що відрізняють авторський неологізм від звичайного неологізму, аналізуються моделі, використані в авторському словотворенні і т.д. В той же час недостатньо дослідженою залишається проблема перекладу авторських новоутворень, які традиційно відносяться до складної для перекладу категорії і так званого «поля» безеквівалентних одиниць (*non-equivalent units*), а отже, представляють особливий інтерес для теорії та практики перекладу.

Лінгвіст Пітер Ньюмарк стверджує: «Неологізми – це, мабуть, найбільша проблема перекладача» [4, с.139]. Словники з об'єктивних причин не можуть повністю вмістити всі нові слова, які з'являються майже кожного дня. Інша справа – авторські новоутворення, які з'являються через задум автора і є частиною його ідіостилю. Лексикографи часто остерігаються словників, що містять окказіональні неологізми через їхній

асистемний характер, ненормативність, функціональну й експресивну зумовленість та створення для ситуативних потреб. Вони можуть зникнути з лексичної системи мови так само непередбачувано, як і з'явитись, тому такі слова часто взагалі не стають одиницями словника. Хоча, як правило, вони й не претендують на загальне розповсюдження і входження в лексичну систему мови, адже їх функціонування залежить від певних обставин та окремих ситуацій.

Сьогодні бути творцем нового слова стає модним, так автор прагне виразити своє ставлення до того чи іншого предмету, явищу або події з метою експресії чи пурсуасії (з *англ. persuasiv* – з метою переконати). Письменник часто грає словами, і цю гру буває непросто відтворити; відбувається творча взаємодія індивідуальностей автора оригіналу і перекладача [2]. Тому, перекладачеві потрібні не тільки знання, а й особлива майстерність. Йдеться про перекладацьку компетентність, яка має вирішальне значення в перекладацькій діяльності.

Зазвичай переклад проходить у два основних етапи: уточнення значення слова в контексті та передача цього значення засобами цільової мови. Перекладач повинен вирішити, як підійти до проблеми перекладу. Вибір полягає у тому, зберегти оригінальне слово, початкову форму неологізму в мові оригіналу, або адаптувати нове слово до мови перекладу. Хоча зазвичай говорять про переклад з однієї мови на іншу, але, в дійсності, в процесі перекладу відбувається не просто заміна однієї мови іншою. У перекладі стикаються різні культури, різні особистості, різні склади мислення, різні літератури, різні епохи, різні рівні розвитку, різні традиції і установки [1, с.11]. Занурившись у величезний канон літератури фентезі, творчості та оригінальності, яка може бути направлена у чарівну систему (*magic system*), немає кінця. Таким чином, аби передати дух цільової мови, перекладач шукатиме рішення, яке відобразить багато елементів: значення, атмосферу, звуки, контекст, культуру.

Для перекладу надважливе значення часто має те, яка словотворча модель була використана автором у процесі створення нового слова, адже розуміння моделі полегшує сприйняття цієї безеквівалентної одиниці і дозволяє найбільш точно передати значення окказіонального слова. Наприклад, у слові *to degnome* – позбутися гномів (Дж.К. Роулінг) [5], префікс *de-* означає відділення, позбавлення. Тобто, для правильного розуміння значення утворених таким шляхом авторських неологізмів перекладачеві необхідно знати продуктивні афікси в сучасній англійській мові і уміти правильно членувати слово на компоненти.

Нові поняття часто транскрибуються або транслітеруються. Здебільшого це стосується власних назв, місцевостей, героїв. Перевагою використання в даному випадку є збереження оригінальної форми та нестандартного звучання. Автор, вигадуючи нове слово, розраховує на те, що що його помітять, що воно точно приверне увагу читача. За допомогою прийому першого плану (*foregrounding*) відбувається концентрація на елементі інтересу та несподіванки, а не на використанні автоматизації та шаблонності [3, с.22]. Завдання перекладача – перенести цей ефект одивнення з однієї мови на іншу. Наприклад, *Chewbacca* – Чубакка; *padawan* – падаван (Дж. Мартін); *daemon* – демон (Ф. Пулман) [5]. При цьому, при перекладі псевдонімів можуть застосовуватися й інші способи перекладу (калькування, функціональна заміна). Псевдоніми – це імена, які описують, надають чинсь очевидну характеристику, тому

вони можуть мати певне конотативне значення, на відміну від власних назв, яким його бракує. Наприклад: *Treebeard* – Древес, *Whitfoot* – Білоніг (Дж. Толкін) [5].

Найчастіше при перекладі авторських новоутворень застосовується прийом функціональної заміни. Саме перекладачам першим доводиться «приймати удар на себе» і винаходити функціональні відповідники у цільовій мові. Наприклад, словосполучення *deathday party* (Дж.К. Роулінг) в різних джерелах перекладається як «смертенини», «день народження привида» і «овілей смерті» (святкування дня своєї смерті, прийняте у привидів). Неологізм *deathday* утворений по аналогії із словом *birthday* (день народження). У цих словах (*deathday* і *birthday*) можна навіть виділити загальну семантичну ознаку: свято, урочистість [5].

Таким чином, говорячи про репрезентативність перекладу художнього тексту, треба зауважити, що кількість критеріїв його тут помітно зростає; перекладач повинен задовольнити велику кількість вимог, щоб створити текст, який максимально повно представить оригінал в іншомовній культурі. Особливого значення авторські мовні девіації набувають саме під час перекладу на інші мови, оскільки розкриття денотативних та конотативних значень та збереження їх у перекладеному тексті сприяє відтворенню авторської прагматики, допомагає розкрити творчий потенціал різних мов та помітити успішні знахідки перекладачів.

Список використаних джерел:

1. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. Москва: ЭТС, 2004. 420 с.
2. Alekseeva I.S. Introduction to translation studies. St. Petersburg: The Change, 2004. 263 p.
3. Mattiello E. Analogy in word-formation: A study of English neologisms and occasionalisms. *Trends in Linguistics: Studies and Monographs*. Berlin & Boston: De Gruyter Mouton, 2017. 340 p.
4. Newmark P. Approaches to Translation. Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press. 2001.
5. The Oxford English Dictionary. URL: <https://www.oed.com>.

The article deals with the concept of the author's neologism as part of the author's idiosyncrasy. The difficulties of their translation in fantasy genre are analysed.

Key words: author's neologism, nonce word, fantasy, translation, non-equivalent lexis.

Отримано: 13.10.2021

УДК 37.018.43(091)

В. О. Плахотний, магістрант 2 курсу факультету іноземної філології

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ

У статті проаналізовано становлення дистанційного навчання у історичній ретроспективі. Визначено головні етапи розвитку даного типу навчання. Крім того, розглянуто основних діячів, які вплинули на становлення і розвиток. А також, наведено інформацію про ситуацію з дистанційним навчанням в Україні, розпочинаючи з 1991р.

Ключові слова: дистанційне навчання, Internet, етапи розвитку, засновники.

З розвитком інформаційного суспільства, поширенням ІТ-технологій у всі сфери життєдіяльності людини, використання глобальної мережі Internet дає можливість долати географічні бар'єри в освітньому просторі. Досить актуально виникла перспектива, нова форма освітнього процесу – дистанційне навчання.

Метою роботи є дослідження історичного становлення та розвитку дистанційного навчання.

Вважається, що перша спроба створення дистанційної форми освіти була зроблена Яном Коменським 350 років тому, коли він ввів в широку освітню практику ілюстровані підручники. Він також створив базу для використання системного підходу в освіті, написавши свою «Велику дидактику». Багато дослідників визнають його родоначальником дистанційної освіти [2].

Досліджуючи літературу, можна побачити різні підходи до визначення етапів становлення і розвитку дистанційного навчання.

У працях О. Андрєєва, І. Сергієнка та інших виділяються три етапи становлення дистанційного навчання.

Перший етап (1836-1950 р.), кореспондентське навчання – схоже на самонавчання, з використанням односторонніх радіо- і телетрансляцій, аудіо- і відеозаписів тощо. Цей період розпочався у 1836 р., коли воно вперше було запроваджене у Лондонському університеті [1].

Проте Ю. Касатонова у статті зазначає, що перший заклад дистанційного навчання – Берлінський інститут вивчення іноземних мов було створено викладачами цього університету Ч. Тусеном і Г. Ланченштейдтом у 1856 році [4]. Вперше можливість отримувати вищу освіту на відстані була реалізована в 1858 р. у Лондонському університеті, коли кандидатам зі всього світу, незалежно від того, де і яким чином вони здобували освіту, було дозволено складання іспитів для отримання академічних ступенів бакалавра та магістра всіх спеціальностей (окрім медицини). До 1870 р. Лондонський університет мав свої традиції щодо надання допомоги студентам при навчанні, використовуючи можливості пошти. В університеті велися професійні курси та курси з підготовки до вступних іспитів до університету. Саме така підготовка була початковою формою дистанційного навчання [5].

1877 року шотландський Університет Святого Андрія розпочав заочну підготовку жінок з різних країн на звання ліцензіата мистецтв. Заочну підготовку студентів наприкінці XIX – на початку XX століття започаткували інші вищі навчальні заклади: у 1899 рік – Королівський університет Канади; 1891 рік – Чиказький університет (США); 1911 рік – Квінслендський університет (Австралія) [4].

Другий етап (1950-1970 рр.), кейс-навчання – переважає двосторонній зв'язок: навчання по телефону, інтерактивні відео, радіо- та телетрансляції, мультимедіа, комп'ютерні програми, електронна пошта, факс. Цей етап характеризується розвитком радянської системи заочного (кореспондентського) навчання з 1920-х р., коли було створено ряд заочних відділень при політехнічних та педагогічних інститутах. Історія розвитку дистанційного навчання показала, що радянське заочне навчання вважається попередником третього покоління кореспондентського дистанційного навчання, яке бере свій початок з Відкритого університету Великобританії [1]. На своїй інавгурації перший канцлер Відкритого університету Д. Кроутер охарактеризував його, як «відкритий для людей, відкритий для місць, відкритий для методів, і відкритий для ідей». Цей принцип залишається основним для університету вже протягом п'яти десятиліть його існування. Відкритий університет Великої Британії був заснований на переконанні в тому, що комунікаційні технології можуть забезпечити високий рівень якості освіти для людей, у яких не було можливості відвідувати заняття в традиційних університетах [5]. Сьогодні Британський Відкритий університет є одним із найбільших центрів дистанційного навчання у світі.

Третій етап (1970-1990 рр.), трансляційне навчання – відбувається багатосторонній зв'язок між студентом, викладачем, освітнім закладом та навчальними матеріалами. Він став можливим із використанням Інтернету, високошвидкісних ліній зв'язку, сучасного апаратного та програмного забезпечення, завдяки яким стали можливими аудіо-, відео-, телеконференції, форуми, електронні бесіди (chats) тощо [1].

Отже, на основі вище згаданої інформації не можна визначити однозначно рік заснування дистанційного навчання.

Розвиток дистанційної освіти в Україні розпочався значно пізніше, ніж у країнах Західної Європи і здійснювався за умов низького рівня інформатизації українського суспільства, незначної кількості оснащення комп'ютерною технікою шкіл України та відсутності спеціалізованих методик дистанційного навчання.

Розвиток дистанційної освіти в Україні відбувається з урахуванням уже існуючих досягнень в цій галузі. У динаміці цього процесу можна умовно виділити кілька етапів. Перші кроки до розвитку ДО в Україні були зроблені ще наприкінці 90-х років. У лютому 1998 р. Верховна Рада приймає Закон України «Про національну програму інформатизації», в якому формуються задачі з інформатизації освіти та визначаються напрямки їх реалізації. З моменту прийняття цього Закону у системі освіти України відбувається ряд позитивних змін у галузі інформатизації та освоєння Internet.

В 2000 році Міністерство освіти та науки України затвердило «Концепцію розвитку дистанційної освіти в Україні», яка передбачає створення в країні системи освіти, що забезпечує розширення кола споживачів освітніх послуг, реалізацію системи безперервної освіти «протягом всього життя» та індивідуалізацію навчання при масовості освіти [3].

У 2013 р. в Україні вийшов наказ про «Про затвердження Положення про дистанційне навчання», в якому закріплено систему дистанційної освіти в Україні, визначено особливості реалізації дистанційного навчання, особливості організації навчального процесу за дистанційною формою навчання, особливості організації навчального (навчально-виховного) процесу з використанням технологій дистанційного навчання та забезпечення дистанційного навчання.

Кількість освітніх установ, відділень і центрів дистанційного навчання на території України постійно збільшується. На сайті МОН України розміщено перелік навчальних закладів, які надають можливість навчатися віддалено. Активно останнім часом розвивається й такий важливий напрям, як створення дистанційних курсів [1].

Отже, можна зробити висновок, що дистанційне навчання в Україні наразі перебуває лише на стадії становлення. Проте, використовуючи досвід зарубіжних країн, вона може мати багато перспектив в майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Плющ В., Равлів Ю. Становлення дистанційного навчання в Україні. URL: [http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vgnpu_2018_2\(2\)_5.pdf](http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vgnpu_2018_2(2)_5.pdf) (дата звернення: 10.10.2021).
2. Історія дистанційного навчання. URL: <https://kerivnyk.info/istoriya-dystantsijnogo-navchannya> (дата звернення: 10.10.2021).
3. Історія становлення ДО в Україні. URL: <http://www.osvita.org.ua/distance/ukraine/> (дата звернення: 08.10.2021).
4. Катасонова Ю. Історико-теоретичні аспекти розвитку дистанційного навчання. URL: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvmdup_2016_1_33.pdf (дата звернення: 08.10.2021).
5. Пилаєва Т. Історія розвитку дистанційної освіти в світі. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/126-31/1/ІСТОРИЯ%20РОЗВИТКУ%20ДИСТАНЦІЙНОЇ%20ОСВІТИ%20В%20СВІТІ.pdf> (дата звернення: 08.10.2021).

The article analyzes the formation of distance learning in historical retrospect. The main stages of development of this type of training are determined. In addition, the main figures who influenced the formation and development are considered. Also, information on the situation with distance learning in Ukraine since 1991.

Key words: distance learning, Internet, stages of development, founders.

Отримано: 13.10.2021

УДК 812.111

А. В. Позігун, магістрант 2 курсу факультету іноземної філології

ОСОБЛИВОСТІ ПОСТКОЛОНІАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ В РОМАНІ Д.С. МІТЧЕЛА «ХМАРНИЙ АТЛАС»

У статті проаналізовано особливості постколоніальної проблематики в романі Д.С. Мітчелла «Хмарний атлас». Розглянуто особливості нарративних стратегій в аналізованому романі.

Ключові слова: Д.С. Мітчелл, «Хмарний атлас», сучасний британський роман, колоніалізм, постколоніалізм.

Наратив «Хмарного атласу» [6] Д. Мітчелла постає фрагментованим. Роман поділено на шість сюжетних ліній, що пов'язані у символічний спосіб одна з одною. Цей твір, який візуалізує тенденції сучасної британської літератури постмодерного періоду, в особливий спосіб виражаючи експериментальні пошуки англійської прози кінця 1980-х рр., оскільки, за словами М. Бредбері, саме в цей час література експлуатує «фрагментований наратив як принцип організації художнього простору» [1, с.405-406]. «Художні історії, які

справді переважали у 80-ті роки, мали тенденцію рухатися до методів фрагментації, дивних контрастів між минулим і незатишним та апокаліптичним сьогоденням» [1, с.407]. Британський роман 1980-1990-х рр. часто має декілька ідейно-змістових планів; події, пов'язані з минулим часом, у своєрідний спосіб актуалізуються або й просто переносяться у XX ст. Саме в цей час (кінець XX ст.) у британській літературі особливої виразності набуває «наукова» проблематика: літературні тексти постають наукоподібними трактатами

або есеями на теми, мейнстримні в науці (штучний інтелект та можливості його функціонування, емоційний інтелект, теорія суперструнної реальності). Так, у романах зазначеного періоду репрезентовані наукові концепції або ж імітуються наукові праці, в яких «досліджуються земля і небо, людський і зоряний всесвіт, відчуття вічності й актуальні ідеї сучасної науки епохи кварків, чорні діри й нові уявлення про час» [1, с.409]. «Хмарний атлас» – особливий художній наратив, який відносять до післяпостмодерної епохи. По-особливному в ньому репрезентована і постколоніальна проблематика, яка має специфічне вираження у британській літературі 1980-1990-х рр. «Ця література величезною мірою демонструє значну роль, яку став відігравати роман у постколоніальному світі, і багато найзначніших англомовних романів 80-х років вийшли з-під пера письменників, належних до культур країн співдружності чи постколоніальних культур або до доби того, що Русшді назвав «культурною міграцією». Тим часом мультикультурна Британія породила свої власні особливі й яскраві твори» [1, с.400].

Д. Мітчелл вибудовує сюжет із кількох складників, які мають різне часове і просторове маркування, а отже, в них по-особливому візуалізовані колоніальні аспекти. Перша історія є прикладом колоніального дискурсу, у свою чергу шоста – втілення пост-колоніалізму в буквальному сенсі: шостий наратив репрезентує історію постапокаліптичного часу з наявними формами нового колоніалізму. Цей неокolonіалізм у періоді, який можна назвати т.зв. «періодом пост-гуманізму»: людство зазнало катастрофи, що призвело до тотального винищення, після апокаліпсису в новому часі залишилося небагато людей, які одразу ж розділилися на нові соціальні групи, між якими встановилося напруження. Дехто з тих, хто вижив, стали канібалами, дехто не відмовляється від супер-технологій, розуміючи, що свого часу гоніння за ними і призвело до планетарної трагедії.

Шостий наратив утверджує ідею про те, що людство, навіть переживши апокаліпсис, не може утворити гармонії на планеті, створивши спільне неосуспільство. Об'єднання в «людському світі» (навіть у період пост-гуманізму) не є можливим з огляду на інстинктивну природу людської поведінки. Незважаючи на високий інтелектуальний рівень окремих представників людства, поведінка людини детермінована інстинктивними механізмами самозбереження. Зрештою, шостий наратив стверджує ідею сили несвідомого в людській життєдіяльності: попри численні інформаційні, військові, медичні винаходи, людина глибоко всередині залишається забобонною, вірячи в існування чогось потойбічного. Шоста історія підштовхує читача до думки про те, що аби вижити у світі, людині необхідні забобони, страх, ілюзії, перебування у «інстинктивному стані», коли в людини активізуються рефлекси самозбереження в умовах дикої, неосвоєної природи.

У такому разі від першої до шостої історії в романі проходить мотив поневолення. Страху змушують людину захищатися, а найкращий захист, який дає можливість відчувати тотальну безпеку, – тотальний контроль і перетворення навколишнього простору. В історії про Тімоті Кавендіша (фрагмент 4 ««Страшний суд Тімоті Кавендіша»») перед читачем постає ще один приклад колоніалізму – літературного, хоча в цій частині традиційний для англійської літератури роман про миття перетворюється на роман про літвиробництво в XXI столітті (це єдина частина, яка напряму корелює з нашим часом, із «тут-і-тепер»), про книжку як механізм, що запускає величезну індустрію і в якій роль таланту не є аж настільки визначальною.

Концепція постколоніальності в романі Д. Мітчелла постає доволі специфічною. «Постколоніалізм, на відміну від антиколоніалізму – який також піддає сумніву великодержавну колоніальну гегемонію – не розглядає культурних зв'язків між колонізатором і колонізованим у простих полярних категоріях, а визнає їхню складність і взаємоза-

лежність». Роман написано в час, який відповідно до літературно-історичних класифікацій, прийшов на зміну пост-модернізму, а саме на 1980-і рр. у британській літературі припадає період, пов'язаний із «бумом» романів, написаних у дискурсі постколоніалізму та мультикультуралізму. У цей час не «бракувало творів, які прокламували свою відмову від ліберального реалізму, розширювали межі гротескного і фантастичного, запозичували стилістично й духовно з мультикультурного, мультимедійного багатства» [1, с.385]. Проте після-постмодерний «Хмарний атлас» репрезентує іншу ідею: про незнищенність зла, репрезентованого у формах колоніальної поведінки. І хоча герої останньої шостої історії нібито здатні піднятися над власними фобіями і приборкати небезпечні військові та інші винаходи, вони всеодно розпочинають нове життя у світі, приреченому на колоніалізм, який впливає з природи людської сутності і може бути викоренений тільки з остаточним знищенням людської цивілізації.

Якщо в ідеалі постколоніальний роман має пропонувати схеми безболісного розв'язання дихотомії суб'єкт – об'єкт у владних відносинах, то роман Д. Мітчелла загострює цю проблематику. В усі часи людство прагнуло здобути нові ресурси та в усі часи воно мало свої тасмніці, які будь-що потрібно уберегти від стороннього ока. Незважаючи на стадіальність у цивілізаційній «еволюції» та можливі форми її періодизації, людина, розвиваючись у часі, зберігає в собі форми мислення минулих епох. У такий спосіб Д. Мітчелл переконує, що людина – це продукт усього історичного розвитку, і на певному етапі в людській свідомості на поверхню можуть вийти мотиви, пов'язані не з її теперішнім, а із тим, що закорінене в минулому.

Загальнофілософська проблема, яку порушує Д. Мітчелл у «Хмарному атласі», може бути сформульована наступним чином: незважаючи на бінарні форми існування людини і бінарні форми сприйняття себе та інших у часі й просторі, неможливо чітко дотримуватися однієї стратегії поведінки, навіть маючи уявлення про те, що щось є правильним, а щось хибним. У такому разі перед нами – приклад особливої світлоглядної моделі, згідно з якою все, що є у світі, – тільки репрезентація, яка у своїй сутності може бути не тим, чим вона дається в зоровому чи будь-якому іншому сприйнятті.

Список використаних джерел:

1. Бредбері М. Британський роман нового часу. [Пер. з англ. В. Дмитрук]. Київ: Ксенія Сладкевич, 2011. С. 431.
2. Дроздовський Д. Моделі колоніалізму / антиколоніалізму / постколоніалізму в британській прозі «після-постмодерну» (На Матеріалі роману «Хмарний атлас» Д. Мітчелл). *Всесвіт*. 2014. №38. URL: <http://dspace.npu.edu.ua/jspui/handle/123456789/6286>.
3. Кузьма Е. Категорія міфу в літературознавчих дослідженнях. *Теорія літератури в Польщі. Антологія текстів. Друга половина XX – початок XXI ст.* / [упор. Б. Бакула; за заг. ред. В. Моренця]; [пер. з польськ. С. Яковенка]. Київ: Видавничий дім «КМА», 2008. С. 332-350.
4. Маньковская Н. От модернизма к постпостмодернизму via постмодернизм. *Коллаж*. Москва: ИФ РАН, 1998. С. 18-25.
5. Новикова О. Пол Остер «Стеклянный город». К вопросу о постпостмодернизме. *Новый Берег*. 2011. №32. URL: <http://magazines.russ.ru/bereg/2011/32/no18-pr.html>.
6. Эпштейн М. Прото-, или конец постмодернизма. *Знамя*. 1996. №3. С. 196-209.
7. Mitchell D. *Cloud Atlas*: [novel]. London: Random House, 2004. 509 p.

The article analyzes the features of postcolonial issues in the novel by D.S. Mitchell's «Cloud Atlas». Features of narrative strategies in the analyzed novel are considered.

Key words: D.S. Mitchell's «Cloud Atlas», modern british novel, colonialism, postcolonialism.

Отримано: 13.10.2021

РОМАН САЛМАНА РУШДІ «ПРОЩАЛЬНЕ ЗІТХАННЯ МАВРА»: У ПОШУКАХ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

У статті розглянуто особливості художнього втілення пошуків національно-культурної ідентичності у романі Салмана Рушді «Прощальне зітхання мавра». Проаналізована проблематика і поетико-стильова своєрідність твору. Виявлений зв'язок системи персонажів роману з аспектами національної історії Індії та своєрідністю її культури.

Ключові слова: Салман Рушді, національно-культурна ідентичність, мультикультуралізм, поетика, сюжет, система персонажів, наратив.

Салман Рушді – видатний сучасний британський письменник індійського походження. Він неодноразово став лауреатом численних літературних премій, зокрема, був удостоєний Букерівської премії 1981-го року за роман «Опівнічні діти», який згодом двічі визнавався найкращим твором серед усіх переможців Букера за 25 (1993) і за 40 років (2008). Основні проблеми, що їх торкається С. Рушді у своїх творах, – це проблеми соціально-історичних та національно-культурних взаємозв'язків між народами в контексті глобалізованого розвитку людства.

Роман «Прощальне зітхання мавра» став п'ятим твором Салмана Рушді у великій епічній формі. Він був опублікований 1995-го року й одразу привернув до себе увагу широкої культурної спільноти, отримавши чимало позитивних критичних відгуків. Так, оглядач газети «New York Times», відомий письменник Дж.М. Кутсі відзначав, що роман продовжує «мультикультурну тенденцію», і Рушді «є мультикультурним письменником не лише у вузькому сенсі, маючи коріння у кількох культурах, а й у потужному значенні використання однієї літературної традиції для оновлення іншої» [5]. Згідно з виданням *BBC News*, роман є одним із 100 найбільш впливових сучасних романів, які «змінюють наш світ» [1].

Події роману розгортаються головним чином в Індії після отримання нею незалежності від Британської імперії 1947-го року. Безпосередній сюжет твору складає історія чотирьох поколінь різнонаціональної родини да Гама-Зогойбі у викладі Мораїша на прізвище Мавр, одного з останніх її представників. Він є сином індійської художниці Аурори, яка, будучи, ймовірно, португальського походження від знаменитого мореплавця Васко да Гама, і належачи до католицької конфесії, вважає себе космополіткою, та нащадка єврейських переселенців із Іспанії Авраама Зогойбі. Уже сам склад сім'ї да Гама-Зогойбі говорить про мультикультурність її життєвих інтересів та світобачення.

Назва твору є багатозначною. По-перше, вона вказує на історичні обставини кінця XV століття, коли після тривалого протистояння іспанські католицькі королі Ізабелла Кастильська і Фердинанд Арагонський змусили капітулювати тодішнього володаря Гранаді еміра Боабділа (Абу Абдаллаха Мухаммада XII) й емігрувати з Іспанії. Місце, з якого Боабділ кинув останній погляд на свій палац Альгамбру, й донині називають «Прощальне зітхання мавра» або перевал «Зітхання Мавра». По-друге, назва роману повторює назви двох мистецьких полотен, які фігурують у тексті – картини Аурори да Гама та її постійного суперника художника Васко Міранди.

Роман складається з чотирьох частин, у кожній з яких відтворюється певний етап історії родини да Гама-Зогойбі і розкриваються різні аспекти національно-культурної і художньо-естетичної проблематики. Наскрізним для усіх частин є мотив палімпсесту, що набуває розширеної семантики. Сам автор в автобіографічній книжці «Джозеф Антон. Спогади» вказував: У «Прощальному зітханні мавра» закладена ідея палімпсесту – картини, захованої під іншою картиною, світу, захованого під іншим світом» [4, с.532]. Наочним взірцем такого палімпсесту є загадана вище картина Аурори, яка в певний момент сюжету зникає і в пошуках якої Мораїш відправляється у мандрівку до Європи, в іспанське місто Бененгелі.

Як зазначає Д. Мазін, «пошуки картини, яка стала вже художнім палімпсестом, перетворюються на пошуки Мораїшем іншої реальності, більш автентичної для персонажа, ніж навколишня дійсність. На картині, яку розшукує Мораїш, злилися кілька часопросторових зображень «Мавриста-

ну». Бачення Індії як мережива різних культур поширюється й на Іспанію – країну, яку, на думку Рушді, «можна розглядати як сплав кількох культур: іспанської, мавританської, єврейської <...>, що відтоді належать одна одній» [3, с.149].

Віднайшовши картину, Мораїш з допомогою японської реставраторки на ім'я Аої Уе поступово проймається глибинним змістом різних взаємопов'язаних шарів і своєї власної долі (через нове усвідомлення стосунків із матір'ю та іншими жінками, які відіграли важливу роль у його житті), і національно-культурних складників своєї родини, й історичних доль Іспанії, Індії та й усього світу, в якому перетинання меж стає необхідним, почасти трагічним законом буття.

Художня глибина і смислова багатозначність роману Рушді забезпечується й самобутністю його наративу. Автор використовує як основний художній засіб форму діалогу головного героя з читачем [2, с.174]. Мавр-Мораїш постійно звертається до реципієнта, аби наголосити на важливості того чи того повідомлення, готуючи до несподіваних поворотів сюжету, прояснюючи й аргументуючи те, що може викликати недовіру чи сумніви: «let me assure you»; «I make no allegations. I stick to my story»; «Civilisation is the sleight of hand that conceals our natures from ourselves. My hand, gentle reader, lacked sleight; but it knew what manner of thing it was...» [6, р.83, 153, 294]. Крім того, цілісність наративу підтримується постійним поверненням до ключових епізодів сімейної і глобальної історії, в яких акцентуються ситуації прощання, повернення, помсти, пробачення, спокути тощо.

Таким чином, роман Салмана Рушді «Прощальне зітхання мавра» є яскравим взірцем осягнення складності й багатозначності сучасного глобалізованого світу. Ідея мистецького й національно-культурного палімпсесту набуває в ньому символічного значення як вираження самої сутності буття людства.

Список використаних джерел:

- 100 most inspiring novels revealed by *BBC Arts*. URL: <https://www.bbc.co.uk/programmes/articles/494P41NCbVYHlY319VwGbxp/explore-the-list-of-100-novels-that-shaped-our-world>.
- Антонова Н.А. Испанский эпос в романе Салмана Рушди «Прощальный вздох мавра». *Вестник ВолГУ. Серия 8*. 2009. Вып. 8. С. 170-175. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ispan-skiy-epos-v-romane-salmana-rushdi-proshalnyy-vzdoh-mavra>.
- Мазін Д.М. Поетика романів Салмана Рушді: дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2003. 152 с.
- Рушді С. Джозеф Антон. Спогади. Київ: Видавництво Жупанського, 2014. 728 с.
- Cootzee J. Palimpsest Regained. URL: https://www.nybooks.com/articles/1996/03/21/palimpsest-regained/?lp_txn_id=-1287553.
- Rushdie S. *The Moor's Last Sigh*. Toronto: First Vintage Canada Edition, 1996. 346 p.

This research paper is devoted to the detection and analysis of the problems of national and cultural identity in S. Rushdie's novel «The Moor's Last Sigh». Problems and poetic originality of the work are analyzed. The connection of the system of novel's characters in the concepts of the national history of India and the uniqueness of its culture is revealed.

Key words: Salman Rushdie, national and cultural identity, multiculturalism, poetics, plot, system of characters, narrative.

Отримано: 13.10.2021

ВИКОРИСТАННЯ ПРОБЛЕМНИХ МОВЛЕННЄВИХ СИТУАЦІЙ У ПРОЦЕСІ КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ

У статті розглянуто питання використання проблемних мовленнєвих ситуацій у процесі компетентісно орієнтованого навчання. Зроблено висновок про можливість та доцільність застосування мовленнєвих ситуацій у процесі навчання англійської мови в закладах загальної середньої освіти.

Ключові слова: проблемна мовленнєва ситуація, компетентісно орієнтоване навчання, мовні навички, мовленнєві вміння.

Постановка проблеми. Проблема створення на уроці умов, наближених до реального спілкування, залишається однією з центральних у методиці навчання іноземних мов (ІМ). Найважливішим засобом навчання реальної комунікації можна вважати мовленнєву ситуацію – такі умови й обставини, які є особистісно-значущими для мовця та спонукають його до мовленнєвої діяльності, визначають зміст і мовне оформлення висловлювань.

Одним із способів активізації діяльності здобувачів освіти у навчанні групового спілкування англійською мовою, а отже, і підвищення ефективності навчання ІМ, є проблемний метод навчання, що базується на використанні проблемних завдань [1, с.29].

Створення на уроці ситуацій, які спонукають учнів до обміну думками, є актуальною і складною проблемою методики. Ситуації можуть бути створені різними способами: за допомогою засобів наочності, за допомогою технічних засобів навчання, за допомогою словесних роз'яснень [4, с.16].

Використання ситуаційних вправ і завдань дає вчителю можливість максимально індивідуалізувати процес формування мовних навичок і мовленнєвих умінь; розвивати прагнення до самостійної активної і творчої діяльності; підвищувати інформативність матеріалу, що використовується в навчальному процесі.

Аналіз досліджень і публікацій. За визначенням В.Л. Скалкина, мовленнєва або комунікативна ситуація є динамічною, обмеженою межами акту спілкування системою взаємодіючих конкретних факторів об'єктного і суб'єктного плану, які залучають людину в мовленнєву комунікацію і визначають її мовленнєву поведінку як у ролі мовця, так і в ролі слухача [3]. Заклучений учитель України, переможець Всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2018», науковий співробітник відділу навчання іноземних мов Інституту педагогіки НАПН України (м. Київ) Михайло Яковчук зауважує: «Ні в кого не викликає сумніву той факт, що доситуаційні вправи і ситуаційні завдання готують учнів до реагування на всілякі потреби, що виникають у процесі мовленнєвої взаємодії» [4, с. 16]. Отже, дії, що здійснюються в межах змісту ситуації, сприяють становленню в учня мовленнєвого стереотипу і навчають його покроковій діяльності для виконання визначеного завдання. Відповідно до компетентісного підходу, результатом навчання має стати сформованість предметних і ключових компетентностей, яких потребує кожний для особистої реалізації, розвитку, активної громадянської позиції, соціальної інклюзії та правецлаштування і які здатні забезпечити життєвий успіх молоді в суспільстві знань [2].

Мета статті: розглянути питання використання проблемних мовленнєвих ситуацій у процесі компетентісно орієнтованого навчання.

Майже на кожному уроці ІМ вчителеві через зміст навчання, форми і види навчальної діяльності необхідно спрямовувати навчальну роботу на формування в учнів життєвих компетентностей, реалізуючи компетентісний потенціал галузі «Іноземні мови». Набуттю учнями досвіду в цій сфері сприяють саме *навчально-мовленнєві ситуації* як засоби формування вмінь іншомовної комунікативної поведінки за різних умов спілкування в межах програмової тематики.

У ситуаційних завданнях моделюються мовленнєві ситуації, тобто створюються умови, які залучають учнів у процес спілкування, мотивуючи їхні дії. Мовленнєві ситуації, у яких вони опиняються, спонукають їх до висловлення, викликають потребу в спілкуванні. Виконуючи такі завдання, аналізуючи зміст ситуації, учні можуть самостійно

оволодівати новими знаннями та навичками з культури спілкування й набувати комунікативних умінь.

Мовленнєві ситуації дають змогу наблизити навчання до природних умов спілкування в конкретних життєвих ситуаціях, формують уміння орієнтуватися в них, добирати мовні засоби, що відповідають особливостям ситуації (навіщо, кому, у яких умовах і що має бути сказано). Особливу увагу учнів треба спрямовувати на дотримання всіх компонентів мовленнєвої ситуації, які визначають стиль, тип і жанр мовлення: обсяг, тему й основну думку висловлювання, мету і місце спілкування, адресат мовлення тощо.

З виникненням проблемної ситуації починається процес наукової творчості. Ознакою проблемної ситуації є емоційне переживання подиву чи труднощі, а змістом – певний вид протиріччя: між двома фактами, новим фактом і старою теорією, між необхідністю і неможливістю здійснення практичної діяльності. Іншими словами, будь-яке наукове відкриття починається з того, що вчений стикається з протиріччям і емоційно на нього реагує.

Вихід із проблемної ситуації передбачає виконання двох творчих дій: усвідомлення протиріччя і формулювання проблеми.

Створити проблемну ситуацію в навчанні означає ввести протиріччя, зіткнення з яким викликає у школярів емоційну реакцію. Класифікувати проблемні ситуації слід відразу за двома підставами: емоційного переживання та виду протиріччя. По підставі переживання проблемні ситуації діляться на два типи: з подивом і з ускладненням.

В основі проблемних ситуацій з подивом лежать два види протиріччя: між двома (або більше) положеннями, між життєвим поданням учнів і науковим фактом.

В основі проблемних ситуацій з утрудненням лежить протиріччя між необхідністю і неможливістю виконати завдання вчителя. При даному виді проблемної ситуації класу пропонується практичне завдання на новий матеріал, несхоже або подібне з попереднім.

Висновки. Проаналізувавши питання використання проблемних мовленнєвих ситуацій у процесі компетентісно орієнтованого навчання, можна зробити висновок про можливість та доцільність застосування мовленнєвих ситуацій у процесі навчання англійської мови в закладах загальної середньої освіти.

Список використаних джерел:

1. Березина Н. Технологія проблемного навчання у вивченні англійської мови. *Іноземні мови в школах України*. 2020. №2. С. 29-33.
2. Концепція «Нова школа. Простір освітніх можливостей». URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016>.
3. Скалкин В.Л. Обучение диалогической речи. Київ, 1989. 158 с.
4. Яковчук М. Використання мовленнєвих ситуацій у процесі компетентісно орієнтованого навчання іноземних мов учнів 5 класів гімназій: методичний аспект проблеми. *Іноземні мови в школах України*. 2021. №1. С. 16-18.

The article deals with the use of problematic speech situations in the process of competency-based learning. The conclusion about the possibility and expediency of using speech situations in the process of learning English in general secondary education is made.

Key words: problematic speech situation, competence-oriented learning, language skills, speaking skills.

Отримано: 13.10.2021

МІФОЛОГІЗМ У НОВІТНІЙ ЗАРУБІЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Актуальність міфологізму в сучасній літературі, не піддається сумніву. Автор кожного наступного покоління дає своє тлумачення, відмінне від попередніх. Саме мислення автора накладається на мислення міфопоетичної, і народжує новий міф, дещо відмінний від свого первісного. Автори вибирають міфологічний елемент, найбільш підходящий для розкриття поставленої проблеми. Сюжети і герої міфів зазнають змін, зберігаючи, однак, свої основні риси.

Ключові слова: міф, міфологічний елемент, міфологізм, міфопоетичне мислення.

Вивчення міфології має багату і тривалу історію. Дослідженням міфів у різні періоди часу займалися: Евгемер, Дж. Віко, Ф.В.Й. Шеллінг, В. К. Мюллер, А.Н. Афанасьєв, А.А. Потебня, Дж. Дж. Фрейзер, Е.М. Мелетинський, О.М. Фрейденберг, Еліаде та інші. Зрозуміло, існують точки дотику в працях дослідників. Відштовхуючись від цих точок зору, можна виділити основні ознаки і функції міфу.

Актуальність статті полягає у необхідності вивчення даного елемента літератури і визначення його цінності і можливого потенціалу для більш детального вивчення.

Метою дослідження є пошук характерних рис міфологічного елемента в сучасній літературі, визначення ступеня залежності від першоджерел і ступеня зміни сюжету і героїв.

В сучасному світі поняття міф пояснюється як «казка, вигадка». Але варто взяти до уваги, що в первісних общинах термін «міф» тлумачився як якась справжня, реальна подія і міфи були прикладом для наслідування. Примітно також, за тих часів міф прирівнювався до релігії.

В стародавні часи, коли відбувалися перші спроби тлумачення міфів, вони вже почали втрачати свою сакральність та точність. Дослідникам вони здавалися неправдоподібними та позбавленими здорового глузду. В той же час з'явилася думка, що міфи є вигадкою, яка виконує ту чи іншу функцію. Упродовж багатьох років, починаючи з античності і закінчуючи епохою романтизму, значення міфу було незрозумілим. Незрозумілою була й наявність колективної чи народної творчості, яка не мала автора [1, с.155].

Інакомовленням пояснюються міфи і в подальшому. В середньовіччі тлумачили міфи через популярність творів Овідія та Вергілія, де в надлишку зустрічалися грецькі імена. Тлумачення міфів можна помітити у Бокаччо, який присвятив цьому «Генеологію богів». Епоха гуманізму принесла дещо інше тлумачення – вважалося, що більша увага у міфах приділяється почуттям та емоціям людини. Дж. Бекон в книзі «Мудрість давніх» дає власне тлумачення міфів, які, на його думку, є інакомовною формою вираження філософських істин. Пізніше деякі вчені також дотримувалися цієї думки. Але розуміння міфів змінилося лише в епоху романтизму. Сутність міфу загалом залишилася незмінною, досі сприймалася як правда, незважаючи на неправдоподібність і незрозумілість.

Західноєвропейські вчені ХХ ст. аналізують міф з іншої точки зору, ніж в ХІХ столітті. Їх цікавить його первинне значення, тобто міф як реальна подія, щось сакральне, приклад для наслідування. Завдяки цьому значення поняття «міф» набуває двозначності. Міф стає не лише «вигадкою», а й «священною традицією, прикладом для наслідування» [2, с.231].

Міф не можна трактувати негативно чи позитивно. Він слугує елементом для наслідування. Роль міфу для людського розвитку величезна. Завдяки йому людина знайшла раціональність і взаємозв'язок всього, що відбувається [3, с.284].

Більшість діючих персонажів в міфі – створіння паранормальні, надприродні. Міф, як і релігія, описує прозв'язане усього святого в світі. Саме цими діями пояснюється створення світу і його розвиток до теперішнього часу. Ті ж дії вплинули і на створення людини – зробили її смертною, розділеною на дві статі [4, с.145].

Важко дати точне визначення міфу, і тому вивчення міфології в літературі є складним процесом. Міфологічні елементи це не тільки міфологічні персонажі і сюжети. Слід виділити будову міфу як структуру, що відрізняє його від інших жанрів. Тому для того, щоб пояснити поняття «міфологічний елемент», перш за все, слід відштовхуватися від структури. Міфологічним елементом часом є щось

цілком реальне, в залежності від трактування. За словами Р. Барта: «Міфом може бути все».

Міф, який використовує письменник у творі, змінюється, набуває нових рис і значення відповідно до потреб автора. Авторське мислення змішується з мисленням міфологічним і з'являється абсолютно новий міф, що відрізняється від попереднього.

Таким чином, автор висловлює свою ідею, заради вираження якої автор скористався формою міфу. Для інтерпретації ж подібного тексту необхідно знати, яким чином можуть відобразитися у творі міфологічні елементи.

Існує всього 6 типів художнього міфологізму:

1. Автор створює абсолютно нові міфи, наповнені не характерні для міфології смислами і символами.
2. Автор передає в своєму творі глибину стародавнього міфологічного мислення, що розкриває сенс буття, який часто не піддається осмисленню (порушення причинно-наслідкових зв'язків, незвичайне поєднання різних імен і просторів, зворотність персонажів).
3. Автор вводить стародавні міфологічні сюжети в тканину свого сучасного оповідання.
4. Автор включає міфологічних персонажів в свою розповідь, так само надаючи їм іншого змісту і символізму.
5. Автор звертається до таких пластів свідомості людини, в яких зберігається міфологічний світогляд.
6. Автор звертається до архетипів, які пов'язані з постійними елементами людського життя: будинок, хліб, дорога, вода, вогнище, гора, дитинство, старість, любов, хвороба, смерть з притчовими елементами [2, с.231].

Слід підкреслити, що міфологічний елемент є досить широко поширеним явищем в літературі і може бути вираженим у різних формах – починаючи з міфологічних героїв (або використання їх імені як символу) і сюжетів, до філософської інтерпретації буденних речей.

Результати дослідження. Проведене дослідження виявилось актуальним, оскільки в даній роботі аналізувався один з елементів сучасної зарубіжної літератури, а саме: художній міфологізм та художні елементи. В проведеному дослідженні було виявлено, що міфологічні сюжети та герої все ще є актуальними в сьогоденні, незважаючи на те, що вони піддалися змінам.

Список використаних джерел:

1. Топоров В.Н. Міф. Ритуал. Символ. Образ: Дослідження в області міфопоетичної: Вибране. Москва: Вид. Група «Прогрес» – «Культура», 1995. С. 155.
2. White J.J. Mythology in the Modern Novel. A Study of Prefigurative Techniques. Princeton, 1971. 231 p.
3. Eliade M. The Myth of the Eternal Return. Tr. by Willard R. Trask. New York: Pantheon, 1954. 284 p.
4. Голосовкер Я.С. Логика міфу. Москва, 1987. 145 с.

The relevance of mythology in modern literature is beyond doubt. The author of each subsequent generation gives his own interpretation, different from the previous ones. The very thinking of the author is superimposed on the thinking of the mythopoetic, and gives birth to a new myth, somewhat different from its original. The authors choose the mythological element that is most suitable for revealing the problem. The plots and heroes of the myths are changing, but retain their main features.

Key words: myth, mythological element, mythologism, mythopoetic thinking.

Отримано: 13.10.2021

METAPHER DER LIEBE IN TEXTEN DEUTSCHER LIEDER

Розглянуто поняття метафори та її класична класифікація. Виокремлено стерту (генетичну) метафору, різку метафору, метаформу-формулу, реалізовану метафору, розгорнуту метафору. Простежено використання метафори 'кохання' в текстах пісень німецькомовних виконавців.

Ключові слова: стерта (генетична) метафора, різка метафора, метаформа-формула, реалізована метафора, розгорнута метафора, метафора 'кохання'.

Die Metapher gilt als ein Tropus. Der Duden definiert die Metapher als «(besonders als Stilmittel gebrauchter) sprachlicher Ausdruck, bei dem ein Wort (eine Wortgruppe) aus seinem eigentlichen Bedeutungszusammenhang in einen anderen übertragen wird, ohne dass ein direkter Vergleich die Beziehung zwischen Bezeichnendem und Bezeichnetem verdeutlicht» [3].

Der Begriff 'Metapher' geht aus dem griechischen 'metaphorá' hervor und bedeutet so viel wie «Übertragung». Als einer der ersten prägte Aristoteles diesen Begriff. Eine Metapher ist nach Aristoteles: die Übertragung eines Wortes (das somit in uneigentlicher Bedeutung verwendet wird), und zwar entweder von der Gattung auf die Art oder von der Art auf die Gattung, oder von einer Art auf eine andere, oder nach den Regeln der Analogie. Im Laufe der Zeit haben sich zahlreiche verschiedene Metaphertheorien entwickelt. Zum Beispiel, Die Flippers singt: «Liebe ist eine Rose». In der semantischen Struktur des Lexems *Rose* gibt es also 2 Bedeutungen: die Hauptbedeutung 'Blumen' und die metaphorisch übertragene Bedeutung 'Liebe' [2].

Die Bedeutung einer Metapher konstituiert sich dieser Auffassung nach je nach kommunikativer Situation und Verwendung und kann je nach Kontext wörtlich oder metaphorisch verstanden werden. Ein metaphorischer Ausdruck entsteht durch das Zusammenwirken zweier Vorstellungen: dem Wort *focus* und dem Rahmen *frame*. Durch die Interaktion zwischen *focus* und *frame* werden vorher nicht vorhandene Ähnlichkeitsbeziehungen hergestellt, wodurch eine Metapher entsteht [4].

Noch alte Gelehrte versuchten, die Metapher zu klassifizieren und ihre Typen hervorzuheben. Dies ist notwendig, um zu verstehen, wie eine Metapher erscheint und wie sie darauf modelliert werden kann.

Die Aufgabe des Artikels besteht darin, die Begriffe 'Metapher', und 'Linguistische Metaphertheorie' von alten Gelehrten zu berücksichtigen; die Merkmale der Metapher der Liebe in den Liedern von Popkünstlern zu identifizieren.

Die alte Gelehrte unterschieden fünf Arten von Metaphern:

Die erste Ansicht. Eine gelöschte oder genetische Metapher ist eine Metapher in ihrer allgemein akzeptierten Bedeutung, während ihre bildliche Natur noch nicht gefühlt wird. Zum Beispiel, im Lied von Marco Kloss: *Herzen bluten einsam* [6].

Zweite Ansicht. Eine harte Metapher vereint Wörter unterschiedlicher Bedeutung, die unmöglich nebeneinander zu stehen scheinen. Gute Beispiele von diesen Metaphern Ansicht finden sich im Liedern von Oomph! «Mein Herz»: «Ist es schön, mich auf den Knien zu sehen? Ist es schön, in meinem Blut zu stehen? Ist es schön? Ist es schön? *Lass dir meine Liebe auf der Zunge zergehen!*» [8].

Dritte Ansicht. Metapherformel. Diese Art von Metapher kommt einer gelöschten Metapher nahe und unterscheidet sich von letzterer dadurch, dass sie ein solches Stereotyp aufweist, dass es ihr nicht erlaubt, sich von einer figurativen Konstruktion in eine nicht figurative zu verwandeln. Zum Beispiel, im Lied von Mia «Tanz der Moleküle»:

*Uhu uhu
Mein Herz tanzt
Uhu uhu
Und jedes Molekül bewegt sich
Glaubst du wie ich daran
Das alles gut sein kann
So lange wir zusammen sind* [7].

Vierte Ansicht. Die realisierte Metapher arbeitet mit einem metaphorischen Ausdruck, wobei ihre figurative Natur außer Acht gelassen wird. Das heißt, es scheint, dass die Metapher eine direkte Bedeutung hat. Zum Beispiel, in dieser Passage:

*Wenn es böse oder schlecht
Wenn es gut ist, oder echt
Gänsehaut lügt nie
Weil du fühlst, weil du lebst
Und dein Herz zeigt den Weg
Gänsehaut lügt nie* [5].

Fünfte Ansicht. Die erweiterte Metapher wird konsistent in einem bestimmten Fragment oder in der gesamten Nachricht ausgeführt. Gute Beispiele von diesen Metaphern finden sich im Liedern von Ben im Lied «Du bist mein Herz»:

*Denn du bist mein Herz, mein Licht, mein Schein
Deine Sorge lässt mich sein
Oh, du bist die, die mich beschützt
So königlich, so zärtlich auf ewig* [1].

Wir haben einen historischen Überblick über Aristoteles' Verständnis der Bedeutung von 'Metaphern' gegeben. Metapher ist eines der wichtigsten Mittel zur Erkennung von Objekten der Realität, dass kognitive, nominative und künstlerische Funktionen ausführt. Die Texte moderner deutscher Lieder sind gute Grundlage für Untersuchung der Metapher der 'Liebe'. Derzeit ist das Konzept in der Arbeit von Popkünstlern weit verbreitet. Die Besonderheit dieser Lieder ist das Fehlen einer direkten Benennung für das Phänomen der 'Liebe'. Die Aussichten für eine weitere Untersuchung sind die Vergleichung und Analyse klassischer Metaphertheorien mit verschiedenen modernen Metaphertheorien basierend auf den Texten deutscher Lieder mit einer konzeptionellen Metapher der 'Liebe'.

Список використаних джерел:

1. Ben Du bist mein Herz 2002. URL: <https://www.songtexte.com/songtext/ben/du-bist-mein-herz-33cfb8c5.html> (Abgerufen am: 01.05.2021).
2. Die Flippers Liebe ist eine Rose 1992. URL: <https://textypesen.com/die-flippers/liebe-ist-eine-rose> (Abgerufen am: 09.05.2021).
3. Duden Wörterbuch. URL: <https://www.duden.de/> (Abgerufen am: 06.05.2021).
4. Gansen P. Metaphorisches Denken von Kindern Theoretische und empirische Studien zu einer Pädagogischen Metaphorologie. 2010. URL: https://www.pedocs.de/volltexte/2016/12132/pdf/EWR_2012_3_Herzog_Rezension_Gansen_Metaphorische_s_Denken_von_Kindern.pdf (Abgerufen am: 14.03.2021).
5. Körner Gänsehaut 2016. URL: <https://www.songtexte.com/songtext/korner/gansehaut-b0915ce.html> (Abgerufen am: 12.04.2021).
6. Marko Kloss. Herzen bluten einsam 2019. URL: <https://www.deezer.com/de/track/783788902> (Abgerufen am: 28.09.2021).
7. Mia Tanz der Moleküle 2006. URL: <https://www.songtexte.com/songtext/mia/tanz-der-molekule> (Abgerufen am: 23.05.2021).
8. Oomph! Mein Herz 1995. URL: <https://www.musixmatch.com/lyrics/Oomph-2/Mein-Herz-OOMP!-Mein-Herz> (Abgerufen am: 27.05.2021).

The concept of metaphor and its classical classification are considered. The erased (genetic) metaphor, sharp metaphor, metaform-formula, realized metaphor, expanded metaphor are singled out. The use of the metaphor of 'love' in the lyrics of German-speaking artists has been traced.

Key words: erased (genetic) metaphor, sharp metaphor, metaform-formula, realized metaphor, expanded metaphor, metaphor of 'love'.

Отримано: 13.10.2021

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ III СТУПЕНЯ

Стаття присвячена проблемі оцінювання навчальних досягнень учнів з англійської мови у закладах загальної середньої освіти III ступеня. У статті розкрито основні можливості, досліджено та проаналізовано особливості оцінювання у процесі вивчення англійської мови в закладах загальної середньої освіти III ступеня.

Ключові слова: оцінювання, навчальні досягнення, заклади загальної середньої освіти, мовленнєва діяльність.

Постановка проблеми. Якість вивчення будь-якого предмету, в тому числі й англійської мови, може бути визначена за допомогою процесу оцінювання. Для того, щоб оцінювання було правдивим та правильним, варто забезпечити сприятливі умови для реалізації цього процесу та враховувати відповідні критерії й вказівки. Проблема оцінювання навчальних досягнень учнів з англійської мови у закладах загальної середньої освіти III ступеня в сучасній науці розглядається з точки зору засвоєння ними знань, умінь та навичок, відповідно до чинних навчальних програм, як процесу, що відбувається постійно, тобто під час роботи на уроках, при аналізі відповідей учнів та виконанні ними різних видів робіт. А рівень досягнутих успіхів визначається кількісним показником – оцінкою. Проте, на сьогодні ця проблема не є закритою, оскільки нові вимоги до вивчення іноземних мов зумовлюють потребу в зміні загальної концепції системи оцінювання та появі нових методів, форм і прийомів оцінювання, які б показували реальну картину досягнень учнів та стимулювали їх до подальшого ефективного вивчення англійської мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес навчання іноземної мови та проблема оцінювання навчальних досягнень учнів цікавить багатьох науковців. Так, питаннями організації ефективного оцінювання займалися такі науковці як Г.А. Китайгородська, С.Ю. Ніколаєва, З.І. Кличнікова, Н.Ф. Коряковцева, П. Блек, Д. Вільям, І.А. Рапопорт, К. Сембел, С. Браун, Б. Джекед, Е. Піт, М.С. Штульман, Г.Б. Юдіс; з проблемами використання та організації тестового оцінювання працювали О.П. Петрашук, О.В. Кміть, В.А. Коккота та ін.; досліджували доцільність застосування програм комп'ютерного тестування В.Е. Краснопольський, М.А. Тищенко, О.А. Гришина та ін.

Мета статті. Мета даної роботи полягає у тому, щоб виявити та проаналізувати особливості оцінювання навчальних досягнень учнів з англійської мови у закладах загальної середньої освіти III ступеня. Дана мета передбачає вирішення ряду завдань, серед яких:

- 1) дати визначення поняттям «оцінювання» і «оцінка»;
- 2) узагальнити та систематизувати отриману інформацію щодо особливостей оцінювання знань учнів.

Виклад основного матеріалу та результатів наукового дослідження. Насамперед розглянемо визначення поняття «оцінювання» в процесі вивчення іноземних мов у закладах загальної середньої освіти III ступеня. «Оцінювання» та «оцінка» є складовими контролю за навчальною діяльністю студентів. Ці поняття співвідносяться між собою як процес і результат. Оцінювання являє собою процес вимірювання рівня знань, умінь та навичок у вивченні англійської мови, а оцінка є кількісним показником якості результатів навчальної діяльності учнів [1, с.12].

Більшість дослідників впевнена, що оцінювання знань учнів дає їм можливість отримати інформацію про хід та результати вивчення іноземної мови, проаналізувати їхні успіхи та зрозуміти причини невдач, побачити слабкі та сильні сторони, сприяє розвитку внутрішньої мотивації, а також має позитивний вплив на весь процес вивчення мови [1, с.25].

Однак, для того, щоб оцінювання дійсно виконувало вищезазначені функції, на нашу думку, необхідно перебудувати систему оцінювання в українських навчальних закладах, зокрема й в закладах загальної середньої освіти III ступеня. Адже, оцінювання, перш за все, повинно базуватися на позитивному принципі, показувати рівень досягнень кожного учня, а не ступінь його невдач. Інакше кажучи, оцінка має мотивувати учня, а не використовуватися для покарання.

Як зазначають дослідниці К. Сембел та С. Браун, в ідеалі необхідно інтегрувати оцінювання та навчальні процеси таким чином, щоб оцінка та зворотний зв'язок отриманий під час навчального процесу стали більш корисними та необхідними учням не тільки в період навчання, а й у майбутньому житті після закінчення навчального закладу [6, с.11]. Ми погоджуємося із думкою дослідниць та вважаємо, що дійсно, у сучасних умовах вчителю варто оцінювати не лише результат роботи, але й процес навчання, індивідуальне зростання кожного учня, а також використовувати такі важливі елементи як самооцінювання та взаємооцінювання, які допоможуть учням стати більш мотивованими до саморозвитку та самонавчання, що знадобиться їм у майбутньому.

Учні 10-11 класів вивчають іноземні мови за Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти [2] та Типовою освітньою програмою закладів загальної середньої освіти III ступеня (профільна середня освіта) [4]. Відповідно до цих нормативних документів, зміст навчання іноземної мови охоплює рецептивні, продуктивні та інтеракційні види мовленнєвої діяльності та передбачає вміння сприймати на слух іноземну мову, зореве сприймання, вміння продукувати власні усні та писемні висловлювання, а також здійснювати усну та писемну онлайн взаємодію. Для того, щоб визначити рівень володіння цими вміннями розроблені відповідні критерії [2; 4]. Варто зазначити, що головними видами оцінювання з іноземної мови є поточне, тематичне, семестрове, річне оцінювання та підсумкова державна атестація.

Поточне оцінювання проводиться систематично для того, щоб встановити правильність розуміння навчального матеріалу та рівнів його опанування. Завдання, що пропонуються для поточного оцінювання повинні бути спрямовані на закріплення вивченого матеріалу й повторення раніше пройденого матеріалу [4]. Крім того, таке оцінювання має бути комбінованим, багатофункціональним і перевіряти водночас декілька видів навичок та вмінь. Найчастіше поточне оцінювання проводиться у формі тестування для контролю знань, умінь і навичок в основних видах мовленнєвої діяльності: читанні, аудіюванні, говорінні та письмі, а також для перевірки лексики, граматики, фонетики й соціокультурних знань учнів.

Тематичне оцінювання проводиться вчителем на основі поточного оцінювання, адже окремого оцінювання для виставлення тематичних оцінок немає. Семестрове оцінювання проводиться двічі на рік з метою перевірки рівня засвоєння навчального матеріалу з вивчених тем і підтвердження результатів поточного та тематичного оцінювання. Річне оцінювання проводиться в кінці навчального року та охоплює найбільш актуальні теми вивченого матеріалу за рік. Підсумкова державна атестація у 2022 навчальному році буде здійснено у формі зовнішнього незалежного оцінювання [2].

Одним з основних завдань вивчення англійської мови у закладах загальної середньої освіти III ступеня є навчити учнів практично володіти іноземною мовою та створити міцну основу та широкі можливості для подальшого вивчення [3, с.152]. Тому, в першу чергу, вчителями оцінюється практичний рівень володіння англійською мовою, тобто вміння розмовляти, сприймати та розуміти мову на слух, вміння виражати свої думки у письмовій формі та читати й адекватно розуміти різнопланові тексти. На наш погляд, при оцінюванні досягнень учнів вчителю необхідно дотримуватися певних вимог, а саме бути об'єктивним, етичним, враховувати індивідуальні особливості та успіхи кожного учня, виділяти більше позитивні моменти та хвалити учнів.

Слід зазначити, що можна оцінювати вміння розмовляти англійською мовою двома способами: формально та

неформально. Формальне оцінювання говоріння полягає в тому, що вчитель дає учневі завдання, наприклад, описати певну картинку, і під час відповіді учня одразу ж виправляє його помилки. Таке оцінювання дає змогу вчителю постійно стежити за тим, як учні прогресують, воно забезпечує зворотний зв'язок між вчителем та учнями, а також дає змогу учневі коригувати свій навчальний процес [5]. Основна мета формального оцінювання, на наш погляд, полягає в тому, щоб вказати учням на їх сильні та слабкі сторони.

Неформальне оцінювання передбачає спостереження за учнями під час навчального процесу та виходячи із зібраних даних в кінці курсу, вчитель виставляє оцінку [5]. Наприклад, вчитель протягом курсу проводив неформальне оцінювання учнів під час мовленнєвої діяльності, реєструючи при цьому, наскільки успішно учні говорять, чи роблять вони помилки, чи є у них прогрес, а наприкінці курсу він використовує зібрані дані для того, щоб оцінити учнів.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок із цього напрямку. Отже, у даній роботі було визначено поняття «оцінювання» і «оцінка», досліджено особливості процесу оцінювання навчальних досягнень учнів з англійської мови, узагальнено та систематизовано інформацію щодо особливостей оцінювання знань учнів з англійської мови у закладах загальної середньої освіти III ступеня. Можемо зробити висновок, що оцінювання знань з англійської мови є важливим складником у вивченні іноземної мови, який позитивно впливає на розвиток мотивації до навчання та на весь процес оволодіння мовою. Подальші дослідження доцільно спрямувати на детальну розробку нових та ефективних методів, прийомів та форм оцінювання навчальних досягнень учнів з англійської мови.

Список використаних джерел:

1. Близнюк С.Л. Роль оцінки в удосконаленні знань, умінь і навичок учнів. Київ: Знання, 2014. 155 с.
2. Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 року №1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>.
3. Караєва Т.В. Оцінювання якості процесу навчання іноземної мови. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка*. Чернігів: ЧНПУ, 2012. №101. С. 152-156.
4. Типова освітня програма закладів загальної середньої освіти III ступеня / наказ МОН № 408 від 20.04.2018. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti-iii-stupeny-a-408> (дата звернення: 26.06.2021).
5. Black P., Wiliam D. Assessment for learning in the classroom. URL: <https://www.gla.ac.uk/t4/learningandteaching/files/PGC-THE/BlackandWiliam1998.pdf> (дата звернення: 29.09. 2021).
6. Sambell K., Brown S. Changing assessment for good: building on the emergency switch to promote future-oriented assessment and feedback designs. *Assessment and Feedback in a Post-Pandemic Era: A Time for Learning and Inclusion*. 2021. P.11-21.

The article is devoted to the problem of assessment of students' academic achievements in English in general secondary education institutions of the third degree. The article reveals the main possibilities, investigates and analyzes the features of assessment in the process of learning English in general secondary education of the third degree.

Key words: assessment, academic achievements, general secondary education institutions, speech activity.

Отримано: 13.10.2021

УДК 32(438)(=161.2)«183/185»

*О. Вавико, студентка 1 курсу історичного факультету***«УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ» В ПОЛЬСЬКІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ТРАДИЦІЇ 30-50 рр. ХІХ ст.**

У статті висвітлюється культурницький етап українського національного відродження у Східній Галичині та Правобережжі. Зазначається, що на процес українського відродження мали суттєвий вплив геополітичні, соціально-економічні та етнотомографічні чинники.

Ключові слова: козакофільство, Східна Галичина, національне відродження, шляхта.

Після поділів Речі Посполитої польська шляхта намагалася відновити власну державність, що виявилось у Листопадовому повстанні та участі поляків у подіях «весни народів». Ці заходи виявились невдалими і призвели до реакції з боку імперських властей. Імперський наступ на суспільно-політичні привілеї польської шляхти призвів до різних наслідків у регіонах. У Правобережжі серед польської шляхти з'явився толерантний до українського руху напрямок, який еволюціонував у хлопоманство. У Галичині шляхта піддалася на цісарську провокацію і повернулася до служіння імперії. Проте діяльність польської еліти в цих регіонах призвела до активізації українського руху.

Попри це в середовищі польського політикуму була велика частина незадоволених існуванням українського руху на «істинно польських землях». А польська кресова теорія не дала змоги змінити позиції стосовно українського народу, який на думку шляхти, мав бути складовою частиною відновленої Речі Посполитої. Лібералізація та демократизація поглядів стосувалася лише соціального становища населення, відкидаючи при цьому політичні аспекти. На сьогодні окремого комплексного дослідження щодо «українського питання» у політичній польській традиції поки що немає, але окремі аспекти проблеми зустрічаються у працях В. Венгерської [5], Н. Громакової [6], В. Окаринської [12].

Метою статті є спроба висвітлення окремих аспектів «українського питання» в польській політичній традиції 30-50 рр. ХІХ ст.

У 30-40-х роках інтерес частини польського суспільства Правобережжя до українського народу вилився у своєрідні форми суспільного й літературного життя, що спричинило появу українофільства. Серед молоді шляхти воно проявилось в балагульстві. Його проявом були використання української мови, фольклору та селянського одягу і як реакція до старої генерації шляхти – розгульне життя та пияцтво.

Виходячи з цього, прилаштування польського панства до українського оточення й стилю життя приводить частину польської шляхти до козакофільства – оспівування відваги українських козаків, ідеалізації козацького життя тощо [9, с.63]. Козакофільство стрімко поширилося, перетворившись на своєрідний «тренд». Навіть, деякі польські магнати, які захоплювалися ідеєю української козацької нації, мріяли про створення особливої козацької держави, куди ввійшли б також і землі російських козаків із Дону та Уралу. А магнат М. Чайковський в 30-х рр. ХІХ ст. створив в еміграції, у Туреччині, із залишків розгромлених польських повстанських загонів подібність козацької Січі. Саме він був проповідником ідеї відновлення Запорозької Січі й старої козацької України [5, с.77].

Вище зазначені течії пробуджували інтерес до історії України, ставили зловідомі питання про соціальне та національно-політичне життя корінного населення Правобе-

режжя. Вони привели до появи групи польських істориків, письменників та публіцистів, які звернулися до української тематики й відображали у своїх творах життя українського селянства, його побут, культуру, ідеалізуючи часи козаччини, тих польських магнатів, які інколи стояли на чолі козаків у боротьбі з Кримським ханством і Портою. Попри те, козакофіли не досліджували або обходили проблеми визвольної боротьби українського народу проти національного гноблення польської шляхти. Із цих польських літераторів виросла видатна плеяда діячів культури, що залишила помітний слід у польській літературі ХІХ ст. Це поети А. Мальчевський, Б. Зеленський, Ю. Крашевський, М. Чайковський, М. Грабовський, Т. Падура [4, с.109], історики Е. Руліковський, Ю. Стецький, М. Грабовський, Осевський [4, с.116]. Важливо, що деякі з цих польських письменників навіть починають писати свої твори українською мовою (Падура, Осташевський, Бонкович).

Наприкінці 40-х років «балагульство» і козакофільство поступилися місцем новій течії – хлопоманству. Воно виникло під впливом ідей Ш. Конарського та О. Гордона. Хлопомани виступали проти асоціальної поведінки балагулів і за соціальні реформи та демократизацію суспільства. За це вони отримали назву «пуристи». Їх очолював студент університету св. Володимира Фортунат Новицький [6, с.51]. Ідеалами пуристів були відповідальне ставлення до науки, високі філософські ідеали, патріотизм та ін. Діяльність пуристів викликала незадоволення іншої частини польських шляхтичів, які не визнавали закликів пуристів, трималися своїх старих поглядів і з презирством називали прихильників українства «галушниками» [14, с.37].

Пуристи вже у 50-х рр. пішли далі своїх попередників – діячів таємних польських організацій, козакофілів і балагурів – у розумінні національного питання щодо українського населення та його соціальних і політичних потреб [8]. Тому основною відмінністю діяльності хлопоманів 1850-60-х рр. від діячів «української школи» в польській літературі була відмова від звеличення козацького стану та еліти і безпосереднє повернення до селянства.

У середині 50-х рр. виходять такі журнали пуристів як «Публіцист» (А. Міодушевський), «Плебей» (В. Антонович, Т. Рильський), де на перше місце ставилися питання, важливі для української та польської суспільності [9, с.67]. Пуристів в польському суспільстві з презирством називали хлопоманами, зрадниками польської національності. До них належали В. Антонович, Т. Рильський, П. Свенцицький, Я. Загорський, Й. Роле, В. Василевський, Б. Познанський [12, с.38]. Вони проявляли ширший інтерес до історії та життя українського народу. Це знайшло своє виявлення в етнографічних поїздках до місць Запорозької Січі (1859-1860 рр.). Серед учасників поїздок були В. Антонович, О. Хойновський, Т. Рильський, В. Козловський, Л. Сирочинський, В. Василевський, В. Винярьський, Я. Загорський, В. Далькевич [9, с.68].

Найвищого розквіту набуло хлопоманство у 50 – на початку 60-х рр. Воно проявлялося у носінні селянського одягу, схильності до народного способу життя, або в інтересі до українських коренів у нащадків полонізованої української шляхти.

На західноукраїнських землях польська шляхта відіграла роль провідників політики віденського уряду й династії, і за це вимагала від уряду збереження свого панування в Галичині, недоторканості переваг польської національності, невтручання центральних органів в управління Галичиною. Вже на 40-ві роки XIX ст. із поширенням незалежницьких ідей з «великої еміграції» та посиленням революційних рухів у Європі призвело до польських повстань на території Пруссії та Австрії, які мали на меті проголошення незалежності Польщі. Щоб завадити посиленню польського руху, потрібно було зменшити вплив поляків в регіоні. У 1848 році губернатор Галичини граф Ф. Стадіон одразу ж почав вживати відповідних заходів. Першим кроком було заручення підтримкою польського та українсько-го селянства.

Другим кроком губернатора було розширення політичних прав українському руху. Тоді представництво у крайовому сеймі розділилося на польське та українське, що дозволило би імперській владі використовувати українсько-польські протиріччя відповідно до власних інтересів. Така політика імперії сколихнула політично не готових українців. Адже національне відродження тільки почало формуватися в середовищі греко-католицьких священників, які були повністю лояльні до австрійської влади. А більша частина української шляхти, яка мала б відстоювати права українців на самовизначення була під впливом ідей *gente Rutheni, natione Poloni*. Основою яких було ідентифікація себе поляком, при цьому підкреслюючи руське коріння та шлях до національної (мовно-культурної), а не державної «польськості» [11, с.463]. Така позиція українських кіл була на руку Відню, тому Ф. Стадіон розпочав роботу серед греко-католицьких священників, які вже 19 квітня 1848 року вручили губернаторові для передачі імператору «Адрес Русинів» – петицію з вимогами забезпечення прав української мови в школах, державних установах і судочинстві та релігійної рівноправності між католиками та греко-католиками [2, с.14].

Утворена 2 травня 1848 р. Головна Руська Рада під головуванням Михайла Куземського обрала керівником Георгія Яхимовича [2, с.1]. Пізніше окреслилися загальні вимоги: поділ Галичини на Західну (польську) та Східну (українську) по річці Сян; створення окремого коронного краю з Східної Галичини та Північної і Південної Волині; запровадження української мови у всіх сферах життя суспільства; визнання самотності українського народу; утворення місцевого парламенту та представництво в австрійському; публікація урядових та неурядових видань українською мовою; утворення окремих національних збройних сил [3, с.118]. Ці вимоги зустріли підтримку австрійської влади, але виконувалися виключно в інтересах імперії.

Щоб зіштовхнути поляків і українців Галичину не було поділено, а надано автономію з однаковими правами обох народів. Це ж стосувалося і мови, адже як поляки, так і Відень вбачали за потрібне латинізувати руське письмо створивши цим самим єдність з Австрійською імперією. Ця ідея була негативно сприйнята ГРР, яка офіційно прийняла правопис Максимовича [30, с.164]. Така прихильність до українських ідей Наддніпрянщини прямо зв'язувала український рух Галичини з Російською імперією. А виокремлення із нього москвофілів вбачалося цісарською адміністрацією загрозованою.

Згодом у Львівському університеті було створено кафедру української мови та літератури, але через клопотання поляків мовою викладання так і залишилася польська. Вище зазначене свідчило про перехід українського національного відродження в Галичині до культурницької фази, коли українство мало всі шанси інституалізувати український рух. Проте ця динамічна фаза тривала лише 277 днів. Українці через ряд обставин не використали даний шанс і спричинили повернення до академічного етапу [14, с.106].

Не полишали свої ідеї і консервативні течії польського руху. Стара та частина нової генерації шляхти виказувала своє незадоволення щодо того, що значна частина їхньої молоді звернула свій погляд до українського народу відійшовши, при цьому, від польських патріотичних справ. Так, студент університету св. Володимира Зенон Фіш написав глузливу статтю щодо діяльності В. Антоновича та хлопоманів, розцінюючи їхню діяльність як зраду Батьківщини. У відповідь на це Антонович публікує статтю «Моя сповідь». Стосовно майбутнього України, один з керівників польського визвольного руху, Оскар Авейде згадував що для пуристів-хлопоманів суспільним ідеалом була «якщо не самотність Україна, то, в усякому разі, вдосконалена внутрішня її автономія» [1, с.134]. Методи досягнення цієї мети бачились пуристам зовсім не революційними. Вони «обмежувались тільки всебічним піднесенням простого народу, вдосконаленням місцевого руського діалекту, оживленням старих козацько-гетьманських пам'яток і т.д.» [13, с.164].

Вище зазначене призвело до того, що завдяки діяльності прогресивних польських діячів на Правобережжі відбувся перехід, за схемою М. Гроха, спочатку до романтичного, а згодом і до культурницького етапу українського національного відродження. Так потуги представників польської еліти, які на початковому етапі були спрямовані на об'єднання з українцями на боротьбу за відновлення польської державності, спровокували відновлення та поширення українського руху на Правобережній Україні.

Проукраїнська політика Ф. Стадіона у Галичині занепокоїла польський рух, який до того ж був неоднорідним. У цей час серед представників шляхти визріло два нових угруповання: краківських станьчиків та подольців. Перші визнавали етнічну самотність українців, невизнаючи їх окремою нацією, намагаючись підпорядкувати розвиток українського руху національним інтересам Польщі, тим самим ігноруючи його право на самостійність. До них входили: С. Тарновський, Ш. Юзеф, С. Козьмян, М. Бобжинський, В. Калінка. Подольці, взагалі вважали український рух штучним та незрілим явищем створеним на основі соціального та політичного конфлікту в польській нації [13, с.509]. Їхніми провідними діячами були: О. Дідушицький, Ю. Дідушицький, В. Дідушицький, Ю. Яблоновський, Л. Яблоновський, А. Голесвський, Л. Стецький, А. Шумлянський, С. Шумлянський.

Український рух також не стояв на місці, у ньому відбулося формування трьох течій: москвофільського, народовського та українофільського. Москвофільство або старорусинство вважало русинів Галичини частиною єдиного російського народу і в своїх програмах прагнуло єднання з «Великою Росією». Його опонентом були народовці, які виступали за об'єднання всіх українських земель та національне пробудження народу. Третьою течією було найбільш лояльне імперії русинство, яке ґрунтувалося на культурних правах українців в межах Габсбургської Австрії.

А коли першим намісником новоствореного королівства Галичини та Володимирії став представник поміркованих станьчиків Агенор Голуховський (1849-1859 рр.) стало зрозуміло, що Відень переорієнтувався в сторону поляків [10, с.82]. З початку свого правління А. Голуховський спромігся переконати Франца Йосифа II у недоцільності поділу Галичини, поставив на всіх керівних посадах поляків та вказував на зрадливість русинів і їх проросійську орієнтацію, що в подальшому виявилось в поверненні полякам впливу в регіоні [10, с.84].

Отже, ми бачимо, що правобережна шляхта розпочала широкомасштабну кампанію з формування образу мирного співіснування українців і поляків в Речі Посполитій. Це проявилось в діяльності української школи в польській літературі, яка згодом переросла в балагульство, пуризм та хлопоманство. А саме завдяки використанню «українського питання» Віднем як противаги польського руху відбувся перехід українського національного відродження до культурницької фази.

Таким чином, на процес українського відродження у Східній Галичині та Правобережжі мали суттєвий вплив

геополітичні, соціально-економічні та етнотемографічні чинники, які, так чи інакше, зводилися до наявності значної кількості етнічних поляків у складі населення цих регіонів. Адже вони були в стратегічних планах імперій Романових та Габсбургів і, виходячи з цього Росія, шляхом політичного та економічного чинника, намагалася посилити свій вплив у Галичині, а Австрія на Правобережжі. Але поступово в середовищі молодшої генерації польської шляхти Правобережної України, формується українолюбний напрямок, який пройшов ряд трансформацій. Від «української школи» в польській літературі, балагульства та пуризму до хлопоманства, призвело до поширення відродження в регіоні та його еволюцію у культурницьку стадію. Не менш важливими впливи польського елемента на процеси відродження відбувалися і у Східній Галичині, де монополія на владу знаходилася у польської шляхти. Але саме активізація польського руху в умовах «весни народів» призвела до переорієнтації цісарської адміністрації в бік українства. Це дало змогу останнім утворити Головну Руську Раду, кафедру української мови при Львівському університеті. Саме антиімперська політика поляків Галичини призвела до переходу національного відродження до культурницького етапу.

Список використаних джерел:

1. Авейде Оскар. Показання і записки о Польском восстании 1863 года Оскара Авейде: [сборник документов] / предисл. И. Миллер. Москва; Wgostaw: Изд-во Акад. наук СССР, 1961. XLVIII, 663 с.
2. Головна Руська Рада (1848-1851): протоколи засідань і книга кореспонденції / за ред. Олега Турия, у порядку. У. Кришталович та І. Сварник. Львів: Інститут Історії Церкви Українського Католицького Університету, 2002. XXXIV + 270 с.
3. Москвофіліство: документи і матеріали / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка; вступ. ст., комент. О. Сухого; за заг. ред. С.А. Макарчука. Львів, 2001. 236 с.
4. Баженова С.Е. Від романтизму до реалізму. «Українська школа» в польській літературі 20 – 90-х років XIX ст.: етапи діяльності, історія України в творчості її представників. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О.В., 2009. 400 с.
5. Венгерська В.О. Українське питання: протистояння між українофілами та українофобами в першій половині XIX ст. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. 2010. Вип. 18. С. 75-78.
6. Громакова Н.Ю. Польський національний рух в Правобережній Україні: регіональна специфіка. *Історичний архів*. 2015. Вип. 14. С. 27-34.
7. Дейвіс Норман. Боже ігрище: історія Польщі / пер. з англ. П. Таращук. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. 1080 с.
8. Земський Ю.С. Боротьба за національні інтереси між українцями, поляками та росіянами початку 60-х років XIX століття в Правобережній Україні. URL: http://uaterra.com.ua/developments/history/modern/zemskij_bo_gotba.htm (дата звернення: 10.09.2021).
9. Іванова Л. До історії українсько-польських взаємин 30-50-х рр. XIX ст.: взаємовпливи та протистояння. *Науковий часопис НПУ імені М. Драгоманова. Серія 6. Історичні науки*. С. 61-71.
10. Кучеренко А.А. Українське питання в діяльності Агенора Голуховського. *Історичний архів*. 2011. Вип. 14. С. 80-85.
11. Мудрий М. «Русини польської нації» (gente Rutheni, natione Poloni) в Галичині XIX ст. і поняття «вітчизни». *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. № 15/2006-2007. С. 461-474.
12. Окаринський В. Формування українолюбного напрямку в середовищі неконформістських течій в українсько-польському соціокультурному просторі (до кінця 1850-х рр.). *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2012. Вип. 9. С. 33-55.
13. Пахолків С. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація нації / з нім. перекл. Христина Николін. Львів: ЛА «Піраміда», 2014. 612 с.
14. Райківський І.Я. Питання єдності русько-українського простору в громадській думці Галичини під час революції 1848-1849 рр. *Вісник Прикарпатського університету імені Василя Стефаника. Історія*. 2011. Вип. 21. С. 101-120.
15. Сіромська Г. Польський фактор у формуванні ідейних засад Галицького Русофіліства (друга половина XIX ст.). *Проблеми слов'янознавства*. 2013. Вип. 62. С. 38-46.

The article covers the cultural stage of the Ukrainian national revival in Eastern Galicia and the Right Bank. It is noted that the process of Ukrainian revival was significantly influenced by geopolitical, socio-economic and ethnodemographic factors.

Key words: Cossackism, Eastern Galicia, national revival, gentry.

Отримано: 13.10.2021

УДК 347.44

А. Веркаш, студентка IV курсу

ЗМІСТ ДОГОВОРУ: ПРАКТИЧНЕ ТА ЮРИДИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

Стаття присвячена поняттю, суті та змісту договору, висвітлюється регулювання цього поняття українським законодавством, описується трактування договору різними вітчизняними та іноземними науковцями.

Ключові слова: договір, угода, зміст договору, умови договору, Цивільний Кодекс України.

Договір, без перебільшення, залишається найцікавішим правовим інститутом, якому більше двох тисячоліть приділяли увагу філософії, політики, юристи та економісти. Крім того, він залишається найбільш гнучкою правовою конструкцією, якою можна регулювати найрізноманітніші суспільні відносини.

Договір, а саме його зміст, часто ставав предметом дослідження науковців, зокрема таких, як Б. Пугінський, Ю. Тихомиров, С. Алексєєв, В. Берназ, В. Іванов, З. Юдін, Л. Явич, Ю. Халабуденко та ін. Не дивлячись на те, що за 15 останніх років було опубліковано більше праць, присвячених договору, згаданий нами російський вчений Б. Пугінський вважає, що вони лише наблизили правознавців до розкриття сутності й змісту договору, а також його регулятивних властивостей [4, с.121].

Законодавство України розрізняє наступні типи договорів:

- публічний договір – договір, в якому одна сторона взяла на себе обов'язок здійснювати продаж товарів, вико-

нання робіт або надання послуг кожному, хто до неї звернеться (ст. 633 ЦКУ). Умови є однаковими для всіх споживачів. Кожний споживач має право укласти, а підприсмець його прийняти;

- договір приєднання – договір, умови якого встановлені однією із сторін. Друга сторона може тільки приєднатись (ст. 634 ЦКУ);
- попередній договір – договір, сторони якого зобов'язуються протягом певного строку укласти основний договір на умовах, встановлених цим договором. Але, Договір про наміри (Протокол про наміри тощо), якщо в ньому немає волевиявлення сторін щодо надання йому сили попереднього договору, не вважається попереднім договором (ст. 635 ЦКУ);
- договір на користь третьої особи – договір, в якому боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок на користь третьої особи, яка може бути й не встановленою у договорі (ст. 636 ЦКУ) [9].

Розкриття поняття договору через використання терміну «домовленість» є виправданим як з юридичної так і з філологічної точок зору. Існує думка, що таким терміном повинна бути «угода» [6], проте термін «домовленість» є тотожним терміну «угода» [7] і найповніше відображає правову природу договору як взаємного погодженого за змістом волевиявлення двох або кількох сторін.

Обсяги обох понять – «договір» і «домовленість» – не завжди співпадають. Якщо договір – це домовленість, то не всяка домовленість є договором [6, с.54].

Для домовленості характерна наявність узгодженої волі сторін. Мається на увазі, що домовленість має полягати у відповідності, а не в однорідності змісту їх волі. «Якщо одна особа бажає купити, а інша продати ту ж саму річ, така відповідність наміру дає підставу для виникнення договору. Якщо ж обидві особи бажають купити ту ж саму річ, такі наміри не становлять підстави для виникнення договору» [2, с.149]. Коли ж іде мова про єдиний (спільний) вольовий акт, тобто зовнішню форму договору, то очевидно тут мається на увазі збіг волевиявлення сторін. Для наявності домовленості потрібна узгодженість обох вказаних елементів: волі і волевиявлення, причому кожного окремо. В даному випадку йдеться про єдність волі обох сторін і єдність волевиявлення обох сторін. Щодо останньої вимоги, то її досягти простіше, оскільки багато договорів оформляються єдиним актом і тому розбіжності у волевиявленні не існує. Набагато важче досягти єдності волі обох сторін, тому, що воля і волевиявлення не завжди співпадають.

Висновок про те, що для домовленості потрібна єдність волі обох сторін, а також єдність волі і волевиявлення кожного учасника впливає з п. 4 ст. 202, п. 3 ст. 203, п. 1 ст. 215 (відсутність єдності волевиявлення сторін тягне за собою не укладення договору, а не відповідність волевиявлення учасника його внутрішній волі є підставою недійсності правочину) і є по суті ідеальним варіантом [9]. Насправді ж, для дійсності договору в окремих випадках достатньо співпадання волевиявлення обох сторін, що знову ж таки впливає з норм ЦК.

Поняття договору по-різному розглядається з позицій права та економіки. Юристи в договорі вбачають юридичну дію, що здійснюється у вигляді погодженого волевиявлення, а економісти розглядають договір через призму економічного обороту. В економіці договір є способом обміну матеріальних благ, важелем динамічних процесів товарообміну.

О.А. Красавчиков співвідносить договір з нормою права як юридичного факту і норми права. Договір відрізняється як від правопорушень, що завжди є неправомірними, так і від правомірних дій, юридичних вчинків, які завжди націлені на настання наслідків, незалежно від волі особи.

Умови, на яких договір укладається, мають велике практичне значення, оскільки від них, зрештою, залежать особливості договірних прав і обов'язків сторін договору, а також належне виконання зобов'язань.

Залежно від юридичного значення, в змісті слід вирізняти істотні, типові, звичайні та випадкові умови. Істотними вважаються умови, які необхідні і достатні для укладення договору. Це впливає зі статті 638 Цивільного кодексу України, згідно з якою договір вважається укладеним тільки тоді, коли між сторонами в потрібній для відповідних випадків формі досягнуто згоди зі всіх істотних його умов. Це означає, що за відсутності хоча б однієї з таких умов договір не може вважатися укладеним. Водночас, якщо досягнуто згоди щодо істотних умов, то договір набирає чинності, навіть якщо не містить якихось інших умов. Саме тому такі умови ще називають необхідними. Визначення кола істотних умов залежить від специфіки кожного конкретного договору. Наприклад, істотними умовами договору купівлі-продажу є предмет договору, ціна. Предмет договору, плата за користування, порядок користування найнятим майном є істотними умовами договору найму [9].

До типових належать умови, які оприлюднено у встановленому порядку як типові для договорів певного виду (частина 1 статті 630 Цивільного кодексу України) [9]. Причому типові умови можуть міститись як у типових формах цивільно-правових договорів, що прийняті відповідни-

ми органами державної влади, так і в окремому переліку для конкретного договору [2, с.151].

Звичайними називають ті умови, які передбачені нормативними актами. На відміну від істотних, вони не потребують узгодження сторонами, оскільки автоматично набувають чинності з моменту укладення договору. Тому відсутність у змісті договору звичайних умов не впливає на його дійсність.

Випадковими умовами договору прийнято вважати такі умови, які погоджені сторонами на відступ від положень диспозитивних норм або з метою розв'язання питань, що взагалі не врегульовані законодавством. Вони, як правило, не передбачаються даним видом договору і встановлюються тільки за погодженням сторін. Тому випадкові умови можна виявити, порівнявши їх зі звичайними умовами: якщо якусь умову включено у договір на зміну чи доповнення до правил, викладених у законодавчому акті, то порівняно із звичайно прийнятими в договорах даного виду умовами вона виявиться випадковою. Наприклад, винагорода за договором доручення за загальним правилом не передбачена, але сторони можуть зазначити право на винагороду [6, с.69].

Зміст договору – це сукупність умов (пунктів), визначених на розсуд сторін і погоджених ними, та умов, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства. Сторони також мають право укласти договір, в якому містяться елементи різних договорів (змішаний договір). До відносин сторін у змішаному договорі застосовуються у відповідних частинах положення актів цивільного законодавства про договори, елементи яких містяться у змішаному договорі, якщо інше не встановлено договором або не випливає із суті змішаного договору (ст. 628 ЦК) [9].

Оскільки договір позиціонується як юридична конструкція, він має певну внутрішню єдність його складових елементів і системні зв'язки, порушення яких може призвести до інцидентів у теорії права.

З. Юдін у договорі як унікальному регуляторі суспільних відносин передбачає наявність таких елементів:

- свобода волевиявлення;
- домовленість сторін за усіма суттєвими аспектами договору;
- рівність сторін у договірних відносинах;
- юридичні гарантії виконання договорів;
- оплатний характер дій сторін у вирішенні передбачених завдань;
- взаємну відповідальність сторін за невиконання прийнятих обов'язків [10, с.309].

Г. Дерев'яно вважає, що обов'язковими елементами договору є: угода сторін; спрямованість угоди на досягнення відповідного правового результату; свобода вираження волі сторін [6, с.65]. Б. Пугінський визначає договір як юридичний засіб організації конкретних зв'язків суб'єктів шляхом встановлення їх учасниками взаємних прав та обов'язків, виконання яких спирається на державний примус [4, с.19]. Як зазначає В. Мілаш, договір є багатограним правовим феноменом, який одночасно виступає актом правостановлення (у ньому виявляється автономія волі сторін щодо врегулювання їх взаємовідносин на власний розсуд у межах, дозволених законом – індивідуальне правове регулювання) та актом правореалізації (в таких її формах, як додержання, виконання та використання). Отже, обов'язковим елементом договірної конструкції є акт згоди, який поєднує волю його учасників щодо встановлення, зміни або припинення їх взаємних прав та обов'язків у межах, окреслених законом, завдяки чому між ними утворюється правовий зв'язок [2, с.153].

Істотними вважаються умови, які необхідні і достатні для укладення договору. Це впливає зі ст. 638 ЦК, згідно з якою «договір вважається укладеним тільки тоді, коли між сторонами в потрібній для відповідних випадків формі досягнуто згоди зі всіх істотних його умов» [9]. Це можна пояснити так, що якщо відсутня хоча б одна з цих умов, то сам договір визнається недійсним. В цей час, якщо досягнуто згоди щодо істотних умов, то договір набирає чиннос-

ті, навіть якщо не містить якихось інших умов. Лише через це умови ще називають «необхідними» [8, с.101].

«Визначення кола істотних умов залежить від специфіки кожного конкретного договору» – пишеться в ЦКУ [9]. До прикладу, істотними умовами договору купівлі-продажу є предмет договору, ціна.

Будь-яка зі сторін може визнати недостатніми ті умови, що названі істотними у законі або є необхідними для договору цього виду, і зажадати включення у договір додаткових умов, без яких угода її не влаштує. У цьому випадку такі умови також набувають значення істотних. Наприклад, за загальним правилом, доставка проданої речі в певне місце не належить до істотних умов купівлі-продажу. Однак якщо покупець хотів укласти договір тільки з дотриманням цієї умови, а продавець не згоден з такою вимогою, то не можна вважати такий договір укладеним тільки тому, що досягнуто згоди сторін щодо предмета, якості та вартості речі [1, с.71].

Таким чином, для укладення договору необхідне досягнення угоди зі всіх істотних його умов. Разом з тим іноді недостатньо і такої угоди. Зокрема, крім неї може вимагатися передача речі, – якщо йдеться про реальний договір (позика, дарування). У встановлених законом випадках договір має бути укладеним у потрібній формі. Наприклад, договір купівлі-продажу земельної ділянки, єдиного майнового комплексу, житлового будинку тощо потребує нотаріального посвідчення та державної реєстрації (ст. 657 ЦК) [9]. Тому все зазначене щодо істотних умов договору повною мірою стосується і форми договору, оскільки якщо одна зі сторін вимагає, або законом обумовлене нотаріальне посвідчення, а інша сторона від цього ухиляється, то не можна говорити про досягнення в цьому випадку угоди [1, с.79].

Щодо передачі речі у реальному договорі, то тут справа виглядає дещо інакше. Якщо речі не передано, то немає й договору. Але не тому, що не досягнуто згоди щодо його істотних умов, а тому, що не додержані вимоги закону, без яких не може йтися про існування договору взагалі.

Крім істотних, можуть бути й звичайні умови договору. Звичайними називають ті умови, які передбачені нормативними актами. На відміну від істотних, вони не потребують узгодження сторонами, оскільки автоматично набирають чинності з моменту укладення договору. Тому відсутність у змісті договору звичайних умов не впливає на його дійсність. Наприклад, якщо при укладенні договору майнового найму сторони не домовилися про те, хто має виконувати поточний ремонт речі, автоматично діє умова, передбачена ч. 1 ст. 776 ЦКУ [9], згідно з якою наймач зобов'язаний проводити за свій рахунок поточний ремонт, якщо інше не передбачене законом або договором [1, с.86].

Усі галузі права, де застосовується категорія «договір», вносять до неї певні особливості, свою специфіку, однак сутність договору при цьому залишається незмінною: договір – це акт згоди сторін про встановлення у межах, окреслених законом, їх взаємних прав та обов'язків, який здійснюється ними з певною метою (цілями). Нині ціла низка галузей, підгалузей права (цивільне, сімейне,

трудове, господарське, адміністративне, міжнародне тощо) має у своєму правовому інструментарії означений правовий засіб, а самі договірні відносини стали популяризованим предметом теоретичних досліджень, проведення яких є актуальним та має велике теоретичне і практичне значення [8, с.152; 3, с.23].

Отже, проблема створення загального поняття та загальної теорії договору поступово почала досліджуватися як загальнотеоретична. Відповідно договір треба розглядати як нормативно-правову модель, що складається з компонентів-елементів системи (сторін договору, істотних умов договору, угоди сторін, зобов'язальних правовідносин, правової мети договору), поєднаних між собою функціональними правовими зв'язками (нормами реалізації права). У цьому аспекті дослідження договору дозволить зрозуміти правову природу даного явища, а також підвищити ефективність правового регулювання відносин у всіх сферах, в яких вони застосовуються.

Список використаних джерел та літератури:

1. Договір як універсальна правова конструкція : моногр. / [А.П. Гетьман, В.І. Борисова, О.П. Євсєєв та ін.; за ред. А.П. Гетьмана, В.І. Борисової]. Харків: Право, 2012. 432 с.
2. Мілаш В.С. Про сутнісні елементи юридичної конструкції «договір». *Вісник Академії правових наук України*. 2006. № 4. С. 146–156.
3. Погребняк С. Договір: загальнотеоретичне розуміння. *Вісник Академії правових наук України*. 10/2011. № 4. С. 17–28.
4. Пугинский Б.И. Теория и практика договорного регулирования. Москва, 2008. 224 с.
5. Пугинский Б.И. Избранные труды: сборник к 75-летию юбилею / вступ. статья В.А. Томсинова. Москва: Юрайт, 2016. С. 12–26.
6. Серкова Ю.А. Понятие юридической конструкции и его методологическое значение в исследовании правовых систем. *Юридический мир*. 2013. № 7(199). С. 64–67.
7. Скакун Ю.С. Зміст попереднього договору. *Форум права*. 2007. № 3. С. 241–244.
8. Типові форми договорів / [В.В. Луць, М.М. Великанова; НАН України, НАПрН України, НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф.Г. Бурчака НАПрН України]. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 288 с.
9. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс]. *Відомості Верховної Ради України* 03.11.2020. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv/page> (дата звернення: 21.04.2021).
10. Юдин З.М. Понятие и основания правового контрактивизма. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2011. Т. 10. С. 305–312.

The article is devoted to the concept, essence and changes of agreements, covers the regulation of this concept of Ukrainian legislation, describes the interpretation of agreements by various domestic and foreign scholars.

Key words: agreement, content of agreements, terms of agreements, Civil Code of Ukraine.

Отримано: 13.10.2021

УДК 930.2(477)(092)«16»

Д. Єрмакова, студентка II курсу

МАЛОВІДОМІ СТОРІНКИ БІОГРАФІЇ УЧЕНОГО, МАНДРІВНИКА І ПИСЬМЕННИКА УЛЬРІХА ФОН ВЕРДУМА (1632–1681)

В публікації висвітлено маловідомі сторінки біографії ученого, мандрівника та письменника зі Східної Фризії Ульріха фон Вердума (1632–1681). Аналізуються його праці та стан історіографічного вивчення проблеми. Наголошується на значенні подорожнього щоденника для вивчення історії України доби Національної революції 1648–1676 рр.

Ключові слова: Ульріх фон Вердум, мандрівник, подорожній щоденник, Українська національна революція 1648–1676 рр.

До першорядних джерел для вивчення історії України доби Національної революції 1648–1676 рр. належить подорожній щоденник дворянина зі Східної Фризії Ульріха фон Вердума, який наприкінці 1670 – на початку 1672 р. здійснив

чотири подорожі українськими землями. Оскільки мандрівник робив докладні записи про кожну місцевість, яку він відвідав, зауважуючи її природні особливості, звичаї мешканців, описуючи місця битв, укріплення, культові споруди та

інші пам'ятки, він увійшов до кола тих авторів, яких полюбляють цитувати українські історики і краєзнавці. Грунтовна характеристика історіографії питання та узагальнений огляд біографії У. фон Вердума здійснено нами в розвідці, яку опубліковано у матеріалах Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції «Місто Хмельницький в контексті історії України» (24 вересня 2021 р.) [2].

Метою публікації є висвітлення тих сторінок біографії У. фон Вердума, які вплинули на формування його світогляду та наукового підходу до описуваних явищ, а також місця подорожнього щоденника в джерельному комплексі до вивчення історії України доби Національної революції 1648–1676 рр.

Відомий польський історик Януш Тазбір (1927–2016) відзначив, що огляд найновішої літератури з проблематики Вердума викликає сумні думки, адже автори не знають про своїх попередників [10, s.166]. Справедливим буде також додати, що дослідники з України, Польщі та Німеччини, які вивчали його подорожній щоденник 1670–1677 рр., майже не використовували праці колег з інших країн.

З одного боку, У. фон Вердуму як автору не пощастило: з його численних творів з генеалогії та історії рідного краю, політичних есе, а також великого журналу подорожей через багато років після його смерті було опубліковано лише дві праці. З іншого боку, саме в них розповідається про його походження та віхи біографії. Із зазначених праць можна також з'ясувати умови, які вплинули на формування цієї непересічної особистості.

Архів роду Вердумів, що містив різноманітні документи XV–XVIII ст., після його вигаснення зазнав значних втрат. Але вціліла частина, яка зберігається в рукописному фонді бібліотеки Марієнгімназії в місті Ефер, де свого часу навчався У. фон Вердум, містить десятки рукописів з історії та генеалогії Східної Фризії, а також праці самого ученого і мандрівника [7].

З автобіографії, вміщеної на початку подорожнього щоденника, відомо, що У. фон Вердум народився 1 січня 1632 р. в замку Еденсерлуг поряд із селищем Вердум. Учений здійснив скрупульозне дослідження історії свого роду в праці «Сім'я Вердумів до 1667 року» – своєрідній хроніці, написаній латиною з використанням численних документів. Цей рукопис був опублікований мовою оригіналу лише в 1976 р., а в німецькому перекладі побачив світ у 1983 р. Проте слід зазначити, що ця праця була добре відома краєзнавцям Східної Фризії ще в XVIII–XIX ст. [2, с.510–511, 513].

Родоначальником дому Вердумів вважається Хіко Бойнгс фон Гьоденс, який в першій половині XV ст. отримав замок у Вердумі як посаг за своєю дружиною – колишньою невісткою «старого» Реєнта, першого відомого із джерел власника замку і «старшого» Вердума. Незважаючи на старовинне походження, «старші» Вердума, Інгуєна і Розгусена не були багатіями. Це відразу спадає на думку, якщо проаналізувати світліни й плани залишків їхнього замку [2, с.514].

З великим пієтетом У. фон Вердум згадував про своїх батьків. Свою мати Катаріну Елізабет (1596–1667) з родини фон Моррієн із Мюнстерланду (Вестфалія) він вважав ідеалом знатної жінки: праведною, розумною, побожною, доброзичливою. Його батько Геро фон Вердум (1586–1662) був добре освіченою людиною, навчався в університеті в місті Франкер – другому вищому навчальному закладові в Нідерландах та першому – в історичних землях Фризів. Відомо, що він вільно володів кількома мовами: верхньонімецькою, латиною, грецькою, французькою, іспанською, італійською та англійською. Після закінчення університету Геро подорожував різними країнами Західної Європи, деякий час перебуваючи на службі графа Олденбургського. Після одруження (1622) проживав в родинному замку у Вердумі [8, s.90].

Протягом 1623–1636 рр. в сім'ї фон Вердумів народилося п'ятеро хлопчиків та троє дівчат. Лише найменша дівчинка померла у віці трьох років. Ульріх був шостим із дітей, четвертим – із братів. Першим вчителем своїх дітей

був сам Геро фон Вердум, який навчав їх іноземним мовам. Ульріх згадував, що протягом свого життя батько цінував усі види наукової діяльності, а в молодості він займався гуманістичними дослідженнями. Відомо, що старший син Вердумів Йодокус Балтазар (1623–1679) у 17 років вступив у Гронінгенський університет у Нідерландах. А третій син – Йоганн Гербарт (1626–1644) у 17 років добровольцем вступив до нідерландської армії та загинув під час облоги Гента [2, с.515].

Свою освіту У. фон Вердум описав на початку свого подорожнього щоденника. За його словами, до 13 років він та на два роки молодший брат Олександр навчалися вдома. Крім батька, їхнім навчанням займався вчитель Георг Мельфюрер з Хайльбронну. Потім братів направили у школу в Ефері, ректором якої був Бенедикт Гвайтер з Тюрингії. У 1648 р. Ульріх вступив до Франкерського університету, де й перебував до 1652 р. У 20 років Ульріх повернувся у Вердум. Через хворобу він залишався вдома більше року, після чого продовжив навчання у Гейдельберзькому університеті, який на той час якраз відновив свою діяльність. Допускаємо, що Ульріх мав бажання працювати в сфері юриспруденції, задля чого він відвідав місто Шпейер, де знаходився імперський суд. Прикладом для юнака служив його батько, який захищав традиційні права дворянства і станів, котрі намагався обмежити уряд графства [2, с.514–515; 8, s. 90].

З великою повагою Ульріх пізніше згадував професорів Франкерського університету. Завдяки довідникові з історії вищої школи Фризії (1889) вдалося ідентифікувати його педагогів, серед яких були світила нідерландської та європейської науки. Так, Ульріх навчався теології у відомого церковного історика, перекладача Йоганна Коцеюса з Бремена (1603–1669), праву – у знаного юриста Йоганна Якоба Віссенбаха (1607–1665), медицини – у відомого нідерландського фізіолога, ботаніка і письменника Йоганна Антонідеса ван дер Ліндена (1609–1664), філософії – у відомого фризського астронома, фізика і філософа Йоганна Фосілідеса Хольверда (1618–1651), математики – у Бернарда Фюленіуса, який двічі обирався ректором університету (1640 і 1651), історії і політики – у Домінікуса Акроніуса а Бума (1611–1656), який був ректором університету в 1652 р. [5, p.156–163, 171–184, 193–194]

Близько 1655 р. Ульріх повернувся у Вердум і до 1670 р. мешкав тут, в основному працюючи з різними документами та історико-політичними джерелами. Як вже зазначалося, в цей час він досліджував історію свого роду, а також генеалогію родин Східної Фризії, історію рідного краю, написав міркування про необхідність встановлення злагоди між князівською владою та усіма підданими Східної Фризії, нарис про війну між Швецією та Польщею та ін. [7; 8, s.90–91].

Після смерті батьків та розподілу спадщини, навесні 1670 р. три брати покинули рідну домівку. Вільгельм (1624–1687) повернув на захід – в Нідерланди. Ульріх та Олександр (1634–1713) разом вирушили на схід. У травні того ж року в Любеку їхні шляхи розійшлися: молодший брат поїхав до Швеції, у той час як Ульріх вирішив продовжити свою подорож до Пруссії. Але в порту Травемюнде він познайомився із французом паном Бово. Лише згодом йому стало відомо, під цим іменем мандрував Жан де Куртонне, абат Польм'є, таємний агент французького уряду, який мав організувати шляхом підкупу шляхти усунення польського короля Міхала Корибута Вишневецького та обрання на польський престол французького герцога де Лонгевіля [6, s.41–44; 8, s.91–92].

Разом з Польм'є У. фон Вердум в червні 1670 р. через Гданськ потрапив до Речі Посполитої. Мандрівник із Східної Фризії здійснив чотири окремі подорожі українськими теренами. Перші дві мандрівки, наприкінці листопада – у грудні 1670 р. та в квітні 1671 р., в основному були пов'язані із знайомством зі Львовом та його околицями. Під час наступних двох подорожей (липень–серпень 1671 р. та жовтень 1671 р. – лютий 1672 р.) він побував на Поділлі, Буковині, Волині та Галичині [2, с.516].

Польм'є вдавав за себе військового інженера, який нібито прибув з Кандії (венетійська фортеця на острові Крит,

захоплена турками в 1669 р. після більш ніж 20-літньої облоги) та хотів битися з турками в лавах польської армії. Йому навіть вдалося отримати патент королівського інженера на вигадане ім'я Жана Бардуні ле шевальє де Сакконне. Ульріх спершу використовував ім'я Крістіана Фресона, пізніше – Граціана Ульріка, «капітана у відставці, який служив інженеру і навчився здобувати та підривати фортеці». Дана обставина пояснює численні спостереження щодо фортифікаційних споруд, які Вердум занотовував до свого щоденника. Так, у Кам'янці-Подільському, який 4 серпня 1671 р. оглядав гетьман Я. Собеський із своїм штабом, Польм'є детально проінформував про оборонні природні властивості міста і при підтримці досвідчених воєначальників стверджував, що є всі можливості перетворити місто на нездолану фортецю [8, s.96-98]. Проте спостережливий мандрівник звернув увагу на наступну обставину: Новий замок у Кам'янці-Подільському знаходився вище інших укріплень, тому у випадку захоплення його ворогом доля міста буде вирішена [3, s.181-182]. Як відомо, взяття турками Кам'янця в серпні 1672 р. відбулося саме за таким сценарієм.

У 1672 р. У. фон Вердумові прийшлося залишити Річ Посполиту, оскільки тасмна місія абата Польм'є закінчилася безрезультатно через загибель герцога де Лонгевіля. Мандрівник через Німеччину виїхав до Франції, відвідав Париж і Версаль. Наприкінці березня 1673 р. він вирушив до Англії. Ймовірно, в Лондоні він отримав повідомлення від свого брата Олександра, тому звідти вирушив до Швеції. По дорозі він на кілька днів завітав до Вердуму. В Швеції У. фон Вердум поступив на службу до видатного державного діяча і дипломата графа Оксеншерна. У травні 1674 р. він супроводжував шведську місію до Відня, пізніше – виступив в ролі радника шведської делегації на мирних переговорах в нідерландському місті Німвегені. Згодом, Ульріх з братом Олександром вирішили залишити шведську службу та повернутися у Вердум. Після завершення подорожей У. фон Вердуму залишилося жити ще 4 роки. Спочатку він працював над своїми нотатками для журналу подорожей, а в 1679 р. став тасмним радником і керівником канцелярії княгині-регента Східної Фрисландії Крістіни Шарлотти в Ауріху. 20 березня 1681 р. у віці 49 років У. фон Вердум помер. Його тіло поховали в родинному склепі кірхи у Вердумі [9, s.107-117].

Перша публікація фрагментів щоденника подорожей У. фон Вердума була здійснена в альманахові швейцарського астронома, математика і мандрівника Йоганна Бернуллі, що видавався у Лейпцигу в 1786–1788 рр. [4]. А от першим біографом У. фон Вердума був Енно Йоганн Генріх Тіаден, державний радник уряду Східної Фризії [11, s.77-84]. Найбільш ґрунтовне дослідження в німецькій історіографії про У. фон Вердума та його подорожній журнал належить Альберту Панненборгу (1844–1921). Дослідник опрацював оригінальний рукопис щоденника подорожей, який було виявлено в бібліотеці гімназії в Ефері [8; 9]. Лише в 1990 р. був опублікований німецькою повний текст рукопису подорожного щоденника У. фон Вердума 1670–1677-х рр. Його підготувала до друку молода дослідниця-філолог Сілька Крамер [3], яка походила з родини, котра успадкувала замок Вердум. На жаль, невеликий наклад видання зробив його практично відразу бібліографічною рідкістю, до того ж книга практично не мала належного наукового апарату [10, s.163].

Серед польських істориків на творчу спадщину У. фон Вердума першим звернув увагу Францішек Ксаверій Ліске (1838–1891). Він вирішив опублікувати щоденник У. фон Вердума, переклавши польською фрагменти з альманаху Й. Бернуллі, спорядивши переклад ґрунтовною передмовою і коментарями [6, s. 36-196]. Ф. Ліске знайшов джерело, з яким працював його попередник – 508-сторінковий рукопис знаходився в королівській бібліотеці в Берліні, проте він не був оригінальним авторським рукописом, а копією, яка була зроблена у XVIII ст. У 1878 р. учений опублікував витяг з цього твору – діаріуш виправи Яна Собеського 1671 р., який містився на сторінках 401–487 цього рукопису [12, s.183-186].

У щоденникових записках мандрівника зі Східної Фризії найбільшу увагу польських науковців привертав опис походу Яна Собеського на Поділля в 1671 р. На початку XXI ст. в Польщі з'явилася ідея перевидати публікації К. Ліске, усунувши окремі огріхи та скоригувавши текст відповідно до видання С. Крамер, що й було здійснено в 2012 р. [13].

Знайомство українських інтелектуалів з творчістю У. фон Вердума розпочалося із видань К. Ліске. Проте перший переклад українською фрагменту з подорожного щоденника з'явився лише в 1930 р. на сторінках лістоваданого львівського тижневика «Неділя». Більший за обсягом переклад щоденника українською здійснив львівський історик, архівознавець, геральдист та перекладач Іван Сварник [1]. Його переклад, опублікований в 1983 р. у львівському літературно-мистецькому і громадсько-політичному журналі «Жовтень», і сьогодні користується великою популярністю серед українських істориків і краєзнавців.

Отже, автор подорожного щоденника У. фон Вердум був високоосвіченою як на свій час людиною та мав багатолітній досвід гуманітарних досліджень. Його спостереження під час подорожей українськими теренами вирізняються значною інформативністю. Саме тому при вивченні доби Національної революції 1648–1676 рр., а також місцевої історії Галичини, Поділля та Волині неможливо обійтися без залучення матеріалів У. фон Вердума.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вердум Ульріх фон. Щоденник подорожі, яку я здійснив у роки 1670, 1671, 1672 ... через королівство Польське / перекл. з нім. та передм. І. І. Сварника. *Жовтень*. 1983. № 9. С. 84–99, № 10. С. 89–105.
2. Трубочанов С.В., Єрмакова Д.В. Ульріх фон Вердум: учений, мандрівник, письменник (до 350-річчя подорожі Поділлям). *Матеріали Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції «Місто Хмельницький в контексті історії України»* / ред. кол. Баженов Л.В., Єсюній С.М. та ін. Хмельницький: ФОП Стрихар А.М., 2021. С. 509–520.
3. Das Reisejournal des Ulrich von Werдум (1670–1667) / krit. ed. eines Reiseberichtes, hg. Silke Cramer. Frankfurt/M und a: Peter Lang, 1990. 602 s.
4. Johann Bernoulli's Archiv zur neuern Geschichte, Geographie, Natur- und Menschenkenntniß. Leipzig: G.E. Beer, 1786. Th. 4. S. 55–142; 1787. Th. 6. S. 213–288; 1788. Th. 8. S. 75–164.
5. Friesland's Hoogeschool en het Rijks Athenaeum te Franeker / door mr. W.B.S. Boeles, Vice-President van het Geregthof te Leeuwarden. Deel 2, Helft 2. Leeuwarden, 1889. V. 854, [5] p.
6. Liske X. Cudzoziemcy w Polsce (L. Naker, U. Werдум, J. Bernoulli, J.E. Biester, J.J. Kausch). Lwów: Nakładem Gubrynowicza i Schmidta, 1876. [III], 341 s.
7. Neuzzeitliche Handschriften / Fördervener Bibliothek des Mariengymnasiums e. V. Jever. URL: <http://www.mgbibliothek.mgjever.de/neuzhss.html> (дата звернення: 25.06.2021).
8. Pannenberg A. Ulrich von Werдум und sein Reisejournal (1670–1677). *Jahrbuch der Gesellschaft für bildende Kunst und vaterländische Altertümer zu Emden*. Emden: Verlag von W. Haynel, 1878. Bd. 3. Heft 1. S. 89–118.
9. Pannenberg A. Ulrich von Werдум und sein Reisejournal (1670–1677). II. *Jahrbuch der Gesellschaft für bildende Kunst und vaterländische Altertümer zu Emden*. Emden, 1899. Bd. 13. Heft 1–2. S. 92–135.
10. Tazbir J. Ulrich von Werдум i jego diariusz podróży. *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*. 2003. T. XLVII. S. 159–166.
11. Tiaden E. Das Gelehrte Ost Friesland. Bd. 3. Aurich: Gedruckt bei J.H.L. Borgeest, 1790. 304 s.
12. Ulryka Werдума dyaryusz wyprawy Jana Sobieskiego z r. 1671, wyd. X. Liske. *Archiwum Komisji Historycznej / Akad. Umiejętn. w Krak. Kraków: Akad. Umiejętn., 1878. T. I. (=Scriptores Rerum Polonicarum. T. IV). S. 183–261.*
13. Werдум Ulryk. *Dziennik podróży 1670–1672. Dziennik wyprawy polowej 1671 / wstęp, oprac. i indeksy: Dariusz Milewski; tłum. Dziennika wyprawy polowej 1671 z jęz. niem.: Dalia Urbonaite; Muzeum Pałac w Wilanowie. Warszawa, 2012. 302 s.*

The publication covers the little-known pages of the biography of Ulrich von Werdum (1632–1681), a scientist, traveler and writer from East Friesland. Here you can find the analysis of his works and the state of historiographical study of the problem. The author emphasizes the importance of the

travel diary in studying the Ukrainian history during the National Revolution of 1648–1676.

Key words: Ulrich von Werdum, traveler, travel diary, Ukrainian National Revolution of 1648–1676.

Отримано: 13.10.2021

УДК 904(477)«631/637»

Ю. Злотін, студент III курсу

ЕВОЛЮЦІЯ СЕРПОПОДІБНИХ ЗНАРЯДЬ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС КАМ'ЯНОГО ТА БРОНЗОВОГО ВІКУ

У статті розглянуто, описано та проаналізовано поступовий розвиток серпоподібних знарядь на території України під час кам'яного та бронзового віку, виділено основні типи знарядь, визначено основні етапи формування серпової індустрії.

Ключові слова: серпоподібні знаряддя, серп, сільськогосподарські знаряддя, кам'яна доба, бронзовий вік, територія України.

З розвитком людських колективів у різних частинах світу землеробство на довгий час стало одним з основних способів господарювання. Для багатьох країн така модель є актуальною й в постіндустріальному суспільстві, де зберігаються за аграрним сектором панівні позиції як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках й Україна не є винятком.

Аграрна історія є одним із найбільш динамічних напрямів сучасної історичної науки. Тож нам особливо важливо знати, як розвивалось землеробство на українських землях, якими знаряддями для обробітку землі та збору урожаю користувались наші предки. Частково про деякі з них здійснено низку досліджень, про інші існують лише окремі повідомлення. Наприклад, і досі немає відповідної аналітичної роботи щодо серповидних знарядь. Тож перед сучасною історіографією постає нагальна потреба в з'ясуванні технологій їх виготовлення, експлуатації та еволюції в межах всієї території України.

Метою статті є комплексне дослідження серпоподібних знарядь на території сучасної України, їх аналізу на основі раніше знайдених артефактів та опублікованих робіт щодо цієї тематики.

Методологічна основа роботи ґрунтується на системі принципів історичних досліджень. За допомогою принципу історизму було глибоко розглянуто та проаналізовано конкретні історичні умови еволюції серпоподібних знарядь. Принцип всебічності спонукав до різностороннього вивчення цієї теми. Принцип цілісності дозволив розглянути загальну картину розвитку знарядь.

Зародження землеробства, яке на території України з'явилося у неоліті (IV–III тисячоліття до н.е.), вимагало вирішення багатьох технологічних питань, пов'язаних із обробітком землі, збиранням врожаю, його зберіганням та переробкою [1, с.46]. Особливе місце в цьому ланцюжку займав жнивварський інвентар, який пройшов довгий еволюційний шлях і на різних етапах своєї історії мав певні відмінності.

Загалом, вивчення крем'яних вкладенів до серпів на території України розпочалося у 20-х роках ХХ ст. фінським істориком та археологом, професором Тартуського та Хельсінкського університету, членкором Британської академії А.М. Тальгреном, який зібрав та проаналізував знахідки з території Північно-Західного Причорномор'я [2].

Далі подібні дослідження були продовжені в 1946–1950 рр. Інститутом історії матеріальної культури Академії Наук СРСР під керівництвом С.М. Бібікова в Луці-Врублівецькій Кам'янець-Подільського району Хмельницької області [3]. Археологічний матеріал із цього ранньоземлеробського поселення був широко представлений, окрім керамічного матеріалу, й зразками крем'яної індустрії. У 1947 році була зроблена перша спроба їх класифікації, зокрема проведений аналіз мікролітичного знаряддя, яке С.А. Семенов визначив його як пилку [4, с.360].

Подібними до жнивварських ножів з Луки-Врублівецької є вироби з поселення Поливанів Яр, яке знаходиться в Кельменецькому районі Чернівецької області, розкопаного Т.С. Пассек у 1948 році [5]. С.А. Семенов дійшов висновку,

що знахідкам із Поливаного Яру притаманний більш високий рівень технологічного виготовлення. Крем'яні пластини мали ретуш за лезом, яка в багатьох випадках була зубчаста або з розведеними в сторони зубами. Серед цих крем'яних знарядь було знайдено ретушовані пластинки або сегменти зі слідами спрацьованості на одній або інколи двох сторонах, що пов'язується із процесом експлуатації, визначені дослідником як вкладені кам'яного серпа [6, с.146].

Унікальністю вкладенів цього періоду було те, що їх реутилізували. Є.В. Пічкур та П.С. Шидловський встановили, що на поселенні Пекарі II, яке знаходиться в Кілівському районі Черкаської області, реутилізація виробів могла відбуватися в декілька ступенів. Платівка слугувала вкладеном до затуплення, після чого її підправляли плоскою загостреною ретушшо, коли ж вона остаточно спрацьовувалася, то її використовували в менших знаряддях за розміром, і на кінцевому етапі відбувався перехід в інший виріб (скребачку) [7, с.8].

У зв'язку з переходом до етапу Трипілля VI відбуваються певні технологічні зміни у виготовленні серпоподібних знарядь, які можна розглянути на прикладі поселення Озаринці Могилів-Подільському районі Вінницької області. На поселенні було виявлено 20 вкладенів до серпів. Їх виокремлено за характерним люстром, що частково або повністю вкриває одну, рідше – дві сторони виробу. Знайдені на поселенні серпи було умовно поділено на дві групи: пластини з лоскуванням, яке вкриває один бік виробу, та пластини з люстром по всій довжині робочого леза. Ще однією особливістю виробів з Озаринців є те, що присутні вкладені із зубчастою ретушшо [8, с.102].

Отже, треба відмітити, що на території України в залежності від розмірів посівних площ та культивування сільськогосподарських рослин склались певні особливості в розвитку й побутуванні серпоподібних знарядь, якість яких, у свою чергу, залежала від характеристик матеріалу, віддаленості від джерел його видобутку, технологій виробництва та експлуатації.

Найбільш характерними були жнивварські ножі, вкладені з різним типом кріплення та цільнокам'яні знаряддя. Саме за такою послідовністю й відбувався процес їх становлення. Жнивварські ножі, які поодинокі кріпилися до руків'я, еволюціонували у вкладені, які вставлялись по декілька штук в оправу, і поступово перейшли в цільнокомпонентний крем'яний серп.

Наступний еволюційний етап для серпоподібних знарядь розпочався в «мідно-бронзовий період», який на території сучасної України тривав протягом V – поч. I тисячоліття до н.е. Характеризується тим, що на зміну крем'яним знаряддям з'являються різні вироби із міді та бронзи, про що свідчить достатня кількість знахідок з цих матеріалів та відкриті археологами бронзоліварні майстерні де виготовлялися ці вироби.

За час дослідження серповидних знарядь на українських землях та на суміжних територіях, за тими чи іншими критеріями, вченими були виокремлені групи цих виробів.

Загальноприйняту класифікацію серпів пізньої бронзи куди увійшли вироби з території Уралу, Кавказу і Східних

Карпат розробили В.О. Дергачов та В.С. Бочкар'єв у роботі «Металлические серпы поздней бронзы Восточной Европы» [9].

До першої фази розвитку металевих знарядь відносяться мідні серпи. Доказом цього є знаряддя з Південного Зауралля, які дослідили В.В. Зайков, А.М. Юминов, М.Н. Анкушев. За проведеним аналізом металу вони показали винятково малу кількість домішок: (As, Sn, Ag < 0,1 м. %), миш'яковиста (As 0,1-1,0 м. %), срібляста (Ag 0,1-1,0 м. %) [10, с.20].

Також на території Середнього Подніпров'я мідні серпи були поширені у носіїв культури багатоваликів кераміки. Підтвердженням цього є знахідки на поселеннях початку пізньої бронзи, на яких було знайдено п'ять серпів типу Ібракаєво, Середньодніпровського варіанту (за Дергачовим-Бочкар'євим). На поселеннях Липовське-2, Чапаєвка-7, Самовиця-7, Червоножиженці-6 було виявлено мідні серпи з досить вузьким лезом і слабким або середнім ступенем вигину, на п'ятці був присутній характерний відкований гачок за допомогою якого закріплювалося руків'я. Довжина серпів складала від 17,8 до 19,7 см, ширина леза від 2,1 до 3 см, висота дуги від 2,8 до 4,6 см. На поселенні Липовське-3 було виявлено ще один уламок серпа [11, с.7].

Майстри мідного віку проводячи технологічні експерименти з використанням інших домішок помітили, що сплав, міді, олова і фосфору мав кращі характеристики, зокрема вироби набирали додаткової пружності, твердості та стійкості до корозії. У такий спосіб на історичну арену виходить новий метал – бронза, яка почала активно замінювати собою мідь.

Такий винахід призвів до другої фази розвитку металевих серпів. Саме знаряддя з цього сплаву для сабатинівської культури, яка була поширена у Південній частині України, складала найбільш чисельну групу металевих знахідок. Серед них було декілька варіантів рівномірно широких дугоподібних з двома отворами на заокругленому руків'ї, які відрізнялися лише вигинами та розмірами. Виплавили їх у ливарних формах, які були знайдені на території поселень Капулівка, Коблево, Андрівка [12, с.110].

Для серпів раннього бронзового віку були характерні горбаті форми спинки, загострена кінцівка дозволяла до кінця зрізати рослини, а не «розривати» їх, руків'я виділялося слабо [13, с.49].

Носії зрубної культури, на прикладі яких також можна простежити розвиток серповидних знарядь, створили свій, досконалий тип бронзового серпа, що отримав поширення по всій території цієї культури від Уралу до Дніпра. Вузькі, рівномірно або слабо вигнуті знаряддя у вигляді готових виробів зустрічалися на поселеннях: Усове озеро, Мосоловське, Воргесовське, Яковка I, там же було знайдено і багато ливарних форм [14, с.41].

Для пізньої бронзи набули поширення серпи із кнопкою на руків'ї [13, с.114]. Схожі знаряддя відомі з Нікопольського скарбу, Солонівського комплексу, низки випадкових знахідок з Хмельни Канівського району, Лепляви Черкаської області та Дуплиська Тернопільської області. Аналізи показали, що чотири серпа були відлиті з бронзи,

яка відноситься до групи КТ та два з металу групи Пб. За формою вироби були дугоподібні або ж із середнім ступенем вигину [18, с.90].

Отже, поява міді та бронзи дали можливість для технічного удосконалення серпів, у результаті чого посівні площі збільшувалися, що привело до розвитку соціально-економічних відносин. У кожній культурі серповидні знаряддя мали свої особливості, які полягали у будові серпа та його окремих частини.

Список використаних джерел та літератури:

1. Винокур І.С., Телегін Д.Я. Археологія України: підручник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. 480 с.
2. Tallgren A.M. La Pontide préscythique après l'introduction des métaux. Helsinki, 1926. 248 p. (Eurasia Septentrionalis Antiqua. Т. П).
3. Бибилов С.Н. Раннетрипольское поселение Лука-Врублевская на Днестре. *Материалы и исследования по археологии СССР*. № 38. 1953. С. 460.
4. Семенов С.А. Древнейшие каменные серпы. *Советская археология*. 1954. № 20. С. 355-367.
5. Пассек Т.С. Трипольское поселение на Днестре. *Краткие сообщения института истории материальной культуры*. 1950. № 32. С. 40-56.
6. Семенов С.А. Первобытная техника (опыт изучения древнейших орудий и изделий по следам работы). *Материалы и исследования по археологии СССР*. № 54. 1957. С. 240.
7. Пічкур Є.В., Шидловський П.С. Поселення Пекарі II. *Трипільські поселення-гіганти*. Матеріали міжнародної конференції. Київ: Корвін Пресс, 2003. С. 121-128.
8. Радомський І.С., Якубенко О.О. Кам'яні матеріали з поселення Озаринці. *Археологія*. 2016. №1. С. 97-104.
9. Дергачев В.А., Бочкарев В.С. Металлические серпы поздней бронзы Восточной Европы. Кишинев: Высшая антропологическая школа, 2002, 348 с.
10. Зайков В.В., Юминов А.М., Анкушев М.Н. Рудная геоархеология меди в Центральной Евразии. *Геоархеология и археологическая минералогия*. 2016. № 3. С. 7-24.
11. Есипенко А.Л. Раннетрипольское поселение Александровка. *Материалы по археологии Северного Причерноморья*. 1957. № 1. С. 10-23
12. Березанская С.С., Отрошенко В.В., Чередниченко Н.Н., Шарафутдинова И.Н. Культуры эпохи бронзы на территории Украины. Киев: Наукова думка, 1986. 164 с.
13. Черняков И.Т. Ремесло эпохи энеолита-бронзы на Украине. Киев: Наукова думка, 1994. 189 с.
14. Березанская С.С. Усово Озеро. Поселение срубной культуры на Северском Донце. Киев: Наукова думка, 1990. 152 с.
15. Черных Е.Н. Древняя металлообработка на Юго-Западе СССР. Москва: Наука, 1976. 301 с.

The article considers, describes and analyses the gradual development of sickle-shaped tools in Ukraine during the Stone and Bronze Ages, identifies the main types of tools, identifies the main stages of formation of the sickle industry.

Key words: sickle-shaped tools, sickle, agricultural tools, Stone Age, Bronze Age, territory of Ukraine.

Отримано: 13.10.2021

УДК 32.001

В. Катрущенко, студент I курсу магістратури

МАНІПУЛЮВАННЯ СВІДОМІСТЮ ГРОМАДЯН

Стаття присвячена висвітленню ролі та значення політичного маніпулювання. У даній публікації відображено засоби політичного маніпулювання – маніпулятивні технології. Розкрито класифікацію політичного маніпулювання. Визначено різноманітні критерії. Акцентовано увагу на працях науковців, дослідників: Г. Франке, А. Фарбера, Г. Шиллера, Х. Ортеги-і-Гассета.

Ключові слова: маніпулювання, технологія, уява, вплив, мистецтво.

Роль та значення маніпулювання стали усвідомлюватися в результаті широкого використання політичних технологій. Слід зазначити, що політичне маніпулювання включає в себе всі засоби, які формують сталі соціально-

політичні уявлення людини і спонукають її до тієї чи іншої політичної діяльності. Низка дослідників в галузі політичної науки вважають, що політика і є мистецтвом маніпулювання людьми.

Прикметно, що у Короткому оксфордському політичному словнику «маніпулювання» трактується як «використання певної ситуації на свою користь» [2, с.38]. Не викликає сумніву й те, що термін «маніпуляція» є метафорою і вживається в непрямому значенні: спритність рук в обходженні з речами, перенесена в цій метафорі на спритне управління людьми. Слід наголосити, що саме в метафоричному плані це поняття слід розуміти не просто як набір способів управління, а як керівництво людьми зі спритністю і навіть приховане управління ними. Психологи вважають, що важливим етапом у розвитку маніпулювання – означення цим словом фокусників, які працюють без складних пристосувань, руками («фокусник-маніпулятор»). Мистецтво цих артистів, що випливає з девізу «спритність рук і ніякого шахрайства», ґрунтується на властивостях людського сприйняття й уваги, на знанні психології людини. Своїх ефектів фокусник-маніпулятор досягає, використовуючи психологічні стереотипи глядачів, відволікаючи, переміщуючи і концентруючи їхню увагу, впливаючи на уяву, тобто створюючи ілюзії сприйняття. Якщо артист досконало володіє майстерністю маніпулювання, то помітити це маніпулювання дуже важко.

В цьому сенсі, розвиток політичного маніпулювання засвідчує, що такі його форми як: політична карикатура, фотографія чи політичний плакат викликали різні почуття у населення, але завжди переслідували одну мету – спонукання до визначеної дії чи оцінки.

Однією з перших праць що була присвячена безпосередньо політичному маніпулюванню – книга дослідника Г. Франке «Маніпульована людина». Франке розумів під маніпулюванням у більшості випадків психічний вплив, що робиться таємно, а отже, і на шкоду тим особам, на яких він спрямований. Як найпростіший приклад маніпулювання свідомістю, Франке наводив рекламу [4, с.32]. Інший вчений – А. Фарбер у своїй праці «Маніпульована більшість» визначає маніпулювання як «більш витончені, менш прямі, менш очевидні та тому більш небезпечні дії». Звісно, об'єкт маніпулювання вважає, що діє на основі вільного рішення але насправді ж ним керують, а його думкою маніпулюють [3, с.25].

В цьому сенсі, політичне маніпулювання розглядається як метод прихованого соціального управління політичною свідомістю та поведінкою громадян з метою примусити їх діяти (чи не діяти), часто всупереч власним інтересам.

Цікавою з цього приводу є думка Г. Шиллера який зауважував: «Досягнення успіху маніпулювання має залишатися непомітним. Коли спроба маніпулювання розкривається та факт викриття стає досить широко відомим, акція, зазвичай, згортається, оскільки розкритий факт такої спроби наносить маніпулятору значні збитки. Ще ретельніше приховується головна мета – так, щоб навіть викриття самого факту спроби маніпулювання не привело до з'ясування віддалених намірів. Тому приховування інформації – обов'язкова ознака, хоча деякі прийоми маніпулювання містять у собі «граничне саморозкриття», так звану гру в щирість» [5, с.37].

Також слід зазначити, що для маніпулювання характерні закритість, ілюзорність, невидимий механізм, психологічний вплив на свідомість з метою формування тих чи інших переконань або переваг. До певної міри, основна мета політичного маніпулювання – одержання, реалізація і збереження влади. Маніпулятор, посилаючи реципієнту повідомлення у вигляді текстів чи вчинків, надає йому такі знаки, щоб він, вмонтувавши ці знаки в контекст політичної реальності, змінив образ цього контексту в особистому сприйнятті. Також він підказує такі зв'язки свого тексту чи вчинку з реальністю, нав'язує таке їхнє тлумачення, щоб людське уявлення про дійсність було перекручено в бажаному для маніпулятора напрямі. Це, зрештою, здійснює вплив і на поведінку реципієнта, причому останній впевнений, що вчиняє в повній відповідності з власними бажаннями.

Варто окремо наголосити на засобах політичного маніпулювання – «маніпулятивних технологіях». До певної міри, засоби політичного маніпулювання можна класифікувати за різними критеріями:

- за сумісністю з діючим законодавством вони поділяються на регламентовані законом і на ті, які виходять за межі правових норм;
- за способом впливу – на прямі та приховані;
- за функціями – на PR (підтримка зв'язків з громадськістю), агітацію (заклики до дії) та ін.;
- за формою – на агітаційні, економічні, адміністративні і провокаційні;
- за змістовною спрямованістю – на рекламу й антирекламу;
- за рівнем впливу – на міжособистісні, групові та масові;
- за інформаційними носіями – на друковані, електронні;
- за сферою розповсюдження – на зовнішні, внутрішні і тощо [1, с.54].

Цікавим, на нашу думку, є міркування іспанського вченого Х. Ортеги-і-Гассета, про те, що феномен «маніпулювання» доцільно виводити з фатальної необхідності духовної диктатури в усі епохи історії. Вчений вважає, що у більшості людей немає думки і що народ, не має теоретичного розуміння буття речей, а йому притаманні тільки оцінювальні судження. Також вчений зазначав, що народ ніколи не мав ідей про щось, а лише віру, емпіричний досвід, перекази, приказки.

Отже, політичне маніпулювання є одним з основних інструментів впливу на політичну свідомість громадян. Воно виступає як одна з умов стабільного функціонування політичних режимів та дозволяє здійснювати контроль над індивідом та його свідомістю. Маніпулятивні технології, як засоби політичного маніпулювання, потребують постійного розвитку та вдосконалення, оскільки вони допомагають стійкому існуванню політичних режимів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Грачев Г., Мельник И. Манипулирование личностью: Организация, способы и технологии информационно-психологического воздействия. Москва: РАН Ин-т философии. 2002. 235 с.
2. Короткий оксфордський політичний словник / пер. з англ.; за ред. Ієна Макліна, Алістера Макмілана. 2-е вид. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. 789 с.
3. Фарбер А.Г. Манипулируемое большинство. Москва: Базис, 1999. 342 с.
4. Франке Г. Манипулируемый человек. Москва: Полит Пресс, 2000. 276 с.
5. Шиллер Г. Манипуляторы сознанием / [пер. с англ.; науч. ред. Я.Н. Засурский]. Москва: Мысль. 1980. 325 с.

The article highlights the role and importance of political manipulation. This publication reflects the means of political manipulation – manipulative technologies. The classification of political manipulation is revealed and various criteria are defined. Emphasis is placed on the works of scientists, researchers, such as H. Franke, A. Farber, H. Schiller, J. Ortega y Gasset.

Key words: manipulation, technology, imagination, influence, art

Отримано: 13.10.2021

КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА І ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКІ УНІВЕРСИТЕТИ В XII – XV ст.

У статті аналізується роль католицької церкви у появі та розвитку західноєвропейських університетів у XII – XV ст. Вказується, що з одного боку церква підтримувала розвиток вищої освіти, з іншого – намагалась тримати його під своїм контролем, щоб не допустити поширення вільнодумства.

Ключові слова: католицька церква, університет, римський папа, вища освіта.

Католицька церква завжди потребувала освічених людей, які могли бути використані церквою для своїх потреб. Тому, з появою перших університетів у Західній Європі, духовна влада намагалась тримати під контролем розвиток вищої освіти, водночас, надаючи фінансову допомогу і університетам, і самим студентам. Отож, метою статті є виявлення ролі, яку відігравала католицька церква у появі та розвитку університетів та оцінка впливу церкви на освітній процес.

Розуміючи значення освіти, римські папи та католицькі єпископи надавали середньовічним вищим школам різнобічну допомогу. Вона насамперед виявлялась у їхній матеріальній підтримці. Велике значення мала система наділення студентів і викладачів церковними бенефіціями, тобто своєрідними стипендіями. Керівники націй (ординатори) періодично складали списки осіб, які потребували такої допомоги. Потім їх обговорювали на спільних зборах університету, скріплювали спеціальною печаткою та відсилали на розгляд римським єпископам. Зокрема, папа Урбан V (1362-1370 рр.) утримував на свої кошти 1400 університетських стипендіатів. У середньому в Західній Європі стипендії отримувала чверть студентів університетів. Ці гроші були важливим джерелом існування викладацького та студентського корпусу [9]. Зрозуміло, що все це ставило членів університетської корпорації в пряму залежність від католицької церкви та її керівників.

Римські папи надавали середньовічним університетам і значну адміністративну підтримку. Так, Гонорій III у 1220 р. захистив Болонський університет, чії академічні свободи обмежувалися місцевою владою. Інший римський єпископ Олександр IV у 1255 р. спеціальною грамотою надав магістрам Саламанського університету (Іспанія) право викладати в будь-якому католицькому університеті, за виключенням Парижу та Болоньї. Взагалі ж контроль папської курії над цим закладом був встановлений у 1219 р. [6].

Римські єпископи нерідко заступалися за викладачів та учнів вищих шкіл, кілька разів змушували університетське керівництво виплачувати професорам і магістрам борги по зарплаті. Так, папа Інокентій IV в 1245 р. наказав єпископові Тулузи надати притулок для бідних студентів. Понтифік Олександр III у 70-х рр. XII ст. видав розпорядження про суворе покарання осіб, які піддали незаконному церковному відлученню декількох студентів-кліриків Реймського університету [4]. Причина такого вчинку з боку Олександра III, на нашу думку, пояснювалась двома обставинами. По-перше, він надавав захист духовним особам, які після закінчення університету обов'язково мали зайняти відповідні посади в церковній ієрархії, тобто папа захищав корпоративні інтереси католицької церкви. По-друге, в середньовічній Європі у духовенства був особливий юридичний статус. А тому будь-яке посягання на духовну особу було тяжким злочином й заслуговувало на покарання.

Важливе місце займала й моральна підтримка університетів з боку римських пап. Саме вони дозволяли університетам іменуватися генеральною студією. Перше використання цього терміну відноситься до 1237 р. по відношенню до італійського університету міста Верчеллі, а в папських наказах цей титул в університетському контексті був остаточно закріплений в 1244 – 1245 рр. за часів правління Інокентія IV. Це право дозволяло університетам присуджувати магістерські та докторські ступені. Римські папи мали повну духовну владу над усім західним християнським світом, тому будь-який університет повинен був звернутися до них, щоб отримати право присуджувати вчену ступінь. Так, з санкції папи Мартіна V Ростоцький університет

(Німеччина) на початку XV ст. отримав право надавати вчені звання з теології, філософії та медицини. Університетська ступінь, схвалена римським папою, визнавалася у всіх християнських країнах, тоді як ступінь, що присуджувалася з дозволу короля, діяла лише в межах відповідного королівства [3].

В середньовічній Італії права генеральної студії римські папи надали переважній більшості університетів. Отримання цього права Лісабонським університетом у Португалії наприкінці XIII ст. обґрунтовувалося необхідністю захищати велич римських єпископів і королівської влади. Ця велич «мала прикрашатися не лише зброєю, але й законами, розробленими університетськими юристами». Проте римський єпископат не завжди підтримував вільний розвиток юриспруденції. Так, у 1220 і в 1259 рр. папська курія видала спеціальні булли, які заборонили викладання римського права в Паризькому університеті [7, с.115].

На початку XIII ст. у Паризькому університеті почали відбуватися зміни, пов'язані з активним проникненням на латинський Захід творів арабських філософів і невідомих раніше праць давньогрецького вченого Аристотеля. Розквіт аристотелізму був обумовлений копіткою працею багатьох західноєвропейських перекладачів, яка тривала протягом усього XII ст.

Ідеї античних філософів набули особливого поширення на артистичному та богословському факультетах. Ця ситуація не влаштувала далекоглядних церковних ієрархів, які побоювалися, що разом з філософією Аристотеля до Паризького університету проникне язичницька ідеологія. Західноєвропейський світ вперше з часів античності зіткнувся з цілісною філософською системою, яка була здатна конкурувати з християнством і при цьому мала значну притягальну силу.

Католицька церква спочатку різко негативно віднеслась до філософської спадщини Аристотеля через те, що знайшла в ній цілий ряд еретичних думок, які суперечили християнській доктрині. Тому частину книг цього мислителя спалили в Парижі на початку XIII ст. перед великим натовпом людей. Негативне ставлення до Аристотеля продемонстрував у 1210 р. і Паризький церковний собор, який прийняв спеціальну резолюцію про заборону читання його книг з філософії природи [8]. Однак з 1231 р. ставлення церковних діячів до цього видатного античного філософа змінилось. Про це свідчив лист римського папи Григорія IX до паризьких церковних ієрархів від 23 квітня 1231 р., в якому зазначалось, що природна філософія Аристотеля в деяких своїх частинах може бути корисною для християнської науки. Тому Григорій IX призначив спеціальну комісію домініканців, яка мала перевірити праці Аристотеля для того, щоб у Паризькому університеті могли приступити до їхнього вивчення [5]. Такі факти свідчили про спробу римської курії контролювати впровадження аристотелівської філософії в найважливіші університети Західної Європи. І вже з кінця 50-х – початку 60-х рр. XIII ст. праці Аристотеля увійшли до освітніх програм усіх західноєвропейських університетів. Завдяки цьому Європа отримала величезний матеріал з давньогрецької науки.

Разом з тим папство переслідувало тих вчених, ідеї яких підривали авторитет Святого Письма та християнську догматику. В цьому плані показовим є ставлення керівників цієї церкви до магістрів артистичного факультету Паризького університету. В 60-х рр. XIII ст. там сформувалася група філософів-одномудців, які поставили перед собою мету відродити в усій повноті античну філософію, яка розглядалася ними, як вища мудрість. У текстах давніх мисли-

телів викладачі Сорбони прагнули знайти відповіді на важливі питання тодішньої дійсності.

Римський престол переслідував також видатного англійського мислителя XIII ст. Роджера Бекона, який критикував схоластику католицької церкви. На думку цього вченого, головним недоліком схоластичного методу було те, що його прихильники намагалися вирішити всі проблеми єдиним посиланням на церковні авторитети. Бекону доводилось працювати у важких умовах, постійно долати перешкоди церковної влади. В кінцевому рахунку його праці були засуджені, а він сам був покараний тюремним ув'язненням на 14 років [1, с.508].

У першій половині XIV ст. переслідувань з боку церкви зазнав професор Паризького університету Вільям Оккам (1285-1347). Він учив, що пізнання об'єктивного світу починається з досвіду і розвивається завдяки відчуттям. Він також вважав, що релігію не можна обґрунтувати засобами розуму. Віра і розум не пов'язані один з одним. Отже, теологія не повинна втручатися в справи філософії. Цей висновок означав незалежність науки від церкви. Неординарна філософська позиція Вільяма Оккама, критика ним церковних авторитетів привела цього вченого до суду папської курії. В 1324 р. він був звинувачений в ересі, посаджений у в'язницю, а його погляди були заборонені католицькою церквою. Проте через чотири роки він втік з тюрми і перейшов на службу до німецького короля Людовіка Баварського, який виступав проти римських пап [2, с.673].

Як бачимо, епоха середньовіччя стала періодом повного панування християнської ідеології на європейському континенті. В той час були остаточно сформульовані головні догматичні постулати цього віровчення, затверджені основні канони. Католицька церква створила єдиний віросповідний простір, духовно спільність людей-єдиновірців. В умовах феодальної роздробленості, постійних війн вона духовно об'єднувала різні європейські народи. Ієрархічна організація католицької церкви стала своєрідним зразком для створення соціальної структури середньовічного суспільства. Будучи наддержавною організацією, ця церква та її керівництво були в курсі всіх процесів, котрі відбувалися в західноєвропейських країнах та вміло їх контролювали.

Отже, європейські імператори та королі при заснуванні університетів керувались своїми власними інтересами та потребами своїх держав. Вихованці вищих шкіл активно використовувались ними для обґрунтування власної непогіршеності, для підтримки уявлення про божественний характер світської влади.

У XII – XIII ст. у західноєвропейських країнах почали з'являтися праці відомих давньогрецьких вчених, які були

перекладені латинською мовою. Побояючись, що їхні ідеї про будову та розвиток світу похитнуть віру, католицька церква розпочала боротьбу з середньовічними послідовниками античних мислителів.

Втручання римських єпископів в життя та діяльність вищих шкіл мало свою мету. Виводячи їх з-під світської юрисдикції, вони підпорядковували їх католицькій церкві. Незважаючи на великий спротив останньої, у багатьох тодішніх європейських університетах поширювались передові ідеї та вільнодумство.

Список використаних джерел та літератури:

1. Волинка Г.І. Філософія стародавності і середньовіччя в освітньому контексті. Київ: Вища освіта, 2005. 544 с.
2. Всемирная история: в 10 т. Москва: Госполитиздат, 1957. Т. 3 / под. ред. Н.А. Сидоровой. 896 с.
3. Вудс Т. Как католическая церковь создала западную цивилизацию. Москва: Ирисен, 2010. URL: http://stavroskrest.ru/sites/default/files/files/pdf/Tomas_Vuds_quot_Kak_katolicheskaaya_Tserkov_sozdala_ev.pdf
4. Глаголева Е.В. Повседневная жизнь европейских студентов от Средневековья до эпохи Просвещения. Москва: Молодая гвардия, 2014. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=249257&pdf>
5. Из письма Григория IX от 23 апреля 1231 г. URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/XII/Univ/frametext2.htm>
6. Привилегия папы Александра IV университету в Саламанке (1255 г.). URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/XII/Univ/frametext2.htm>
7. Рутенбург В.И. Итальянский город от раннего средневековья до возрождения. Ленинград: Наука, 1987. 177 с.
8. Свидетельство современника о сожжении книг Аристотеля (нач. XIII в.). URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/XII/Univ/frametext1.htm>
9. Уваров П.Ю. Парижский университет: европейский универсализм, местные интересы и идея представительства. *Город в средневековой цивилизации Западной Европы. Т. 4: Extra muros: город, общество, государство.* Москва: Наука, 2000. URL: <http://goliard.ru/wp-content/uploads/2018/03/pdf>

The article analyses the role of the Catholic Church in the emergence and development of Western European universities in the XII – XV centuries. It is stated that on the one hand the church supported the development of higher education, on the other – tried to keep it under control to prevent the spread of free thought.

Key words: Catholic Church, university, pope, higher education.

Отримано: 13.10.2021

УДК 94(477.43-21)«1919»:355

М. Кушнірюк, студент IV курсу

ВІЙСЬКОВА ОПЕРАЦІЯ АРМІЇ УНР ІЗ ВИЗВОЛЕННЯ КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО НА ПОЧАТКУ ЧЕРВНЯ 1919 Р.

У статті розкривається подія, які мали місце на початку червня 1919 року навколо Кам'янця-Подільського, а саме: передумови, бої за визволення та їх наслідки як для самого міста, так і для всієї республіки.

Ключові слова: Армія УНР, Кам'янець-Подільський, наступальна операція, 16-1 загін (2-е дивізія), підполковник Олександр Удовиченко.

Події російсько-української війни 1914-1920 рр. актуалізують проблему збройного захисту країни, її суверенітету, можливості продовження розбудови незалежної України в мирних умовах. У цьому контексті є потреба звернення до історичного досвіду, зокрема бойової діяльності Збройних Сил УНР щодо повернення під контроль української держави раніш втрачених територій, зокрема Поділля з його адміністративним центром, яке стало важливою територіальною базою для наступного витіснення Червоної армії і проведення нових наступальних операцій.

Сучасні українські дослідники, висвітлюючи збройну боротьбу, зокрема у західній частині Української Народної

Республіки, у червні 1919 р., простежили усі основні воєнні події, з'ясували їхні складові і наслідки в контексті загального висвітлення цієї проблеми окремо не розглядалася операція за визволення Кам'янця-Подільського, яка була важливою для відновлення українського контролю на лівобережжі Придністров'я і активізації державотворчого процесу. Важливий фактаж, який проливає світло на перебіг збройної акції, вміщено у працях військових діячів О. Удовиченка [6; 7], М. Капустянського [5], істориків П. Гай-Нижника [2], М. Ковальчука [8] та ін. Утім жоден із них не подав повної картини тих подій, що пояснює наш інтерес до обраної теми дослідження.

Мета статті полягає у комплексному з'ясуванні передумов, ходу і наслідків операції із визволення Кам'янця-Подільського та ліквідації воєнної загрози місту з північно-го напрямку, після встановлення тут української влади.

Ще на початку 1919 р. під натиском Червоної армії війська Української Народної Республіки (УНР) відходили на захід і невдовзі були повністю витіснені за межі Наддніпрянщини: частина армії опинилася на території Румунії, а інша частина – в межах ЗОУНР, ситуація була вкрай складною [6, с.10].

До кінця травня українські військові сили перегрупувалися та зайняли район Скали над Збручем, тут перебувала невелика група військ на чолі із полковником Миколою Шаповалом, яка складалася із декількох військових частин:

- 1-ий полк Синьої дивізії – командир Олександр Вишнівський;
- 1-ий Чорноморський полк – командир Євген Царенко;
- частина 7-ї дивізії.

Оскільки 1-ий полк Синьої дивізії та 1-ий Чорноморський полк були найбільш боєздатними, то їх об'єднали в 16-тий піший загін [5, с.40]. Було сформовано один відділ на чолі із полковником Ю. Ківерчуком, який повинен був наступати на Слобідку-Рихтівську, а 16-й загін на чолі із О. Удовиченком дислокувався в с. Гуків. Батарея та піхота були на своїх бойових місцях. Цим силам протистояли війська більшовиків на східному березі Збруча – основними об'єктами охорони були села Кудринці, Слобідка-Рихтівська та місто Кам'янець-Подільський [8, с.159].

Синя дивізія під командою полковника О. Вишнівського рушила на Оринин й здобула його, захопивши кілька кулеметів, далі вони рушили на хутір Козак та с. Довжок, зав'язався гарматний бій, де червоноармійці мали перевагу, проте о 16.00 2 червня противник відступив із Довжка. Українські частини зайняли Довжок та Підзамче, а батареї більшовиків перебазувалися до Кам'янця-Подільського.

16-тий загін був обстріляний ворожою артилерією в районі залізничного вокзалу міста, до якого він зумів увійти. Але адекватна відповідь змусила її відступити, і вже українські гармати почали обстріл червоноармійської піхоти, яка концентрувалася на шосе Кам'янець-Дунаївці. В результаті цих боїв битва за місто була завершена повною перемогою українців [1, с.125].

Проте, 4 червня українська розвідка повідомила про скупчення противника біля сіл Колубайвці та Гуменці, а вже 5 червня більшовики розпочали контрнаступ. Українські бійці відбивали всі ворожі атаки. У цей час виявився гострий дефіцит набоїв, було оголошено їх збір, утім результат був маловтішний – зібрали лише 6 тис. набоїв, що стало резервом для оборонців міста [6, с.11].

Була застосована артилерія з обох боків. Оскільки загалом ініціатива знаходилася на боці противника, то командир 2-ї дивізії (колишній 16-й загін) полковник Олександр Удовиченко вирішив організувати наступ, бої тривали протягом 6 червня і увінчалися успіхом – червоноармійців вибили з містечка Шатава, яке перейшло під український контроль.

На цьому операція завершилася. В результаті Кам'янець-Подільський та його околиці було визволено. Ця подія стала першою важливою перемогою Армії УНР, яка на початку червня 1919 р. проводила широкий стратегічний наступ з Галичини на Наддніпрянщину з метою відновлення тут українського суверенітету. [4, с.85]. Було відкрито шлях до повернення у місто вищих органів влади УНР, започаткування «кам'янецької доби» Директорії УНР.

Отже, провідною силою у визволенні Кам'янця-Подільського був 16-й загін (2-а дивізія) на чолі із підполковником Олександром Удовиченком. В ході наступальної операції українські бійці визволили населені пункти Оринин, Довжок, Підзамче та інші. Бої за місто виявилися запеклими, застосовувалася й артилерія. Було ліквідовано загрозу більшовицького контрнаступу з півночі. Перемога дала змогу козаками та старшинам не лише відвоювати стратегічний пункт у лівобережному Придністров'ї, а й переконалися у своїй здатності наносити противнику поразки, позбавляти місцеве населення більшовицьких репресій і грабунків. Кам'янець-Подільський опинився під контролем українського війська і через якийсь час став тимчасовою столицею УНР, що мало позитивне значення для продовження визвольних змагань.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гражданская война на Украине (1918-1920): сборник документов и материалов. В 3-х т., 4-х кн. Киев: Наук. думка, 1967. Т. 2. 957 с.
2. Гай-Нижник П.П. Взаємини Директорії та уряду УНР в період від їхнього прибуття до Кам'янця-Подільського і до остаточного виходу на чужину (березень 1919 – листопад 1920 рр.). *Кам'янець-Подільський – остання столиця Української Народної Республіки*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції, Кам'янець-Подільський, 6-7 жовтня 2009 р. Кам'янець-Подільський: Оіом, 2009. С. 162-183.
3. Завальнюк О.М., Комарницький О.Б. Кам'янець-Подільський в Українській революції 1917-1920 рр.: навч. посіб. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. 116 с.
4. Завальнюк О.М., Комарницький О.Б. Кам'янець-Подільський: історія і сучасність. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2011. 136 с.: іл.
5. Капустянський М. Похід Українських Армій на Київ-Одесу в 1919 році. Мюнхен, 1946. Ч. 2. 200 с.
6. Удовиченко О. Третя Залізна дивізія. Нью-Йорк: Видавництво: Червона Калина. 1971. Т. 1. 264 с.
7. Удовиченко О. Україна у війні за державність: історія організації і бойових дій Українських збройних сил, 1917-1921. Вінніпег: Микитюк, 1954. 176 с.: іл.
8. Ковальчук М. Чисельність армії УНР в кам'янецьку добу Директорії (червень-листопад 1919 р.) у світлі архівних документів. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. 2007. Вип. 12. С. 159-197.

The article reveals the events that took place in early June 1919 around Kamianets-Podilskyi, namely: the preconditions, the struggle for liberation and their consequences for the city itself and for the whole republic.

Key words: Army of the Ukrainian People's Republic, Kamianets-Podilskyi, offensive operation, 16-1 detachment (2nd Division), Lieutenant Colonel Oleksandr Udovychenko.

Отримано: 13.10.2021

ОКРЕМІ АСПЕКТИ БОРотьБИ ОУН ТА УПА ПРОТИ ВІДНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В ГАЛИЧИНІ

У статті розглянуто боротьбу ОУН та УПА із радянськими окупантами після Другої світової війни. Певною мірою описуються методи, які використовували повстанці для посилення опозиційних настроїв у суспільстві проти радянської влади, а також підготовка опору до можливої війни із СРСР та колишніми союзниками антигітлерівської коаліції. А також частково згадуються проблеми, які спіткали радянську владу при спробі повністю захопити владні позиції, спроби підібрати місцевих спеціалістів, котрі були політично лояльні до радянської влади і обов'язково бралися до уваги соціальне походження.

Ключові слова: Галичина, Україна, ОУН, УПА, Червона армія, радянська влада, Радянський Союз.

Щодо проблеми відновлення радянської влади на територіях Галичини після їх звільнення від окупантів, зверталися радянські і сучасні українські вчені: Лисенко О.Є. [3], Докаш О. [1], Партер І. [5], Чернега П. [6], Ковалик В. [2] та Нікольський В.М. [4].

Однак не всі аспекти відновлення радянської влади на місцях дослідники змогли висвітлити. Цей процес не знайшов комплексного висвітлення науковою літературою та своїх дослідників це і зумовлює актуальність теми.

На кінець жовтня 1944 року було звільнено від німецьких окупантів та відновлено радянську владу саме ту частину території, котра і раніше була під владою СРСР. Проте, ОУН та УПА продовжують вести боротьбу, щоб здобути незалежність для своєї Батьківщини.

З наближенням Червоної армії до Галичини, радянське керівництво докладало максимум зусиль, щоб різними способами скомпрометувати ОУН і УПА в очах місцевого населення, а також посягати сумнівні серед учасників збройного опору в доцільності подальшої боротьби. З цієї метою в радянських часописах, а особливо в листівках, які різними способами розповсюджувалися на ще окупованих німцями територіях, викривалися «ворожа суть» і «злодіяння» учасників національно-визвольного руху [2, с.1].

Восени 1944 р., коли ОУН і УПА сподівалися на воєнний конфлікт Заходу з Радянським Союзом, активність їхніх формувань досягла кульмінації. Так, тільки за період від 27 липня до 15 серпня 1944 р. у Львівській області формування УПА провели 75 різних акцій (напади на партійно-радянських працівників, збройні сутички з частинами Червоної армії та військами НКВС) з метою звільнити села від високих норм поставки хліба і м'яса, примусового загального військового набору, масових вивозів, погромів і пограбувань місцевого населення. Внаслідок цих акцій вбито 11 працівників НКВС–НКДБ, 11 офіцерів і 36 солдатів Червоної армії [5, с.2].

В кінці 1944 – на початку 1945 рр. підрозділи ОУН вдалися від партизанської до підпільної роботи у селищах, селах та містах. Вони почали влаштуватися на роботу на заводи, фабрики та радянські установи, під прикриттям. Строго конспіруючись, чимала кількість повстанців проживали у сільській місцевості у своїх будинках. Оскільки у повстанців були обмежені можливості, вище керівництво визвольного руху вирішило, що саме в цей час, найдоцільніше розпочати партизансько-підпільну тактику.

Через те, що проводилася масова мобілізація, ОУН закликала виходити на протести, адже вважала, що це проводиться з метою відправлення людей на вірну загибель. Члени націоналістичного підпілля почали використовувати всі можливі засоби пропаганди та збройного характеру, щоб підірвати мобілізацію.

Головними ознаками моделі держави, яка була насаджена в 1939 р. та готувалась до відновлення ще до вступу Червоної армії в Західну Україну, були: ліквідація демократії та концентрація всієї повноти влади у вузькому колі партійних олігархів у столиці СРСР і жорстко підпорядкованих їм партійних комітетів на місцях (ця влада не була визначена й обмежена законом та спиралась на насилля і репресії); тотальний контроль держави над суспільством; заборона політичної опозиції та її фізична ліквідація; цензура, відсутність свободи слова і зібрань; тенденція до агресивної зовнішньої політики; мілітаризація виробничої та

соціальної сфер життя і діяльності населення; контроль держави за сферою культури та мистецтва, перешкоджання релігійному життю [1, с.3].

Новими органами влади на місцях були обкоми партії, вони виконували усі вказівки центру та мали колосальний апарат. Групи партійно-радянського, комсомольського і господарського активу були головним осередком керівництва, сформував їх Центральний Комітет КП(б)У в Харкові. Задво до часу, коли було звільнено Західні області України, вони виконували всі вказівки, що стосувалися розбудови партійних, радянських і комсомольських структур на місцях.

В Україні протягом 1943 – 1957 рр. було звинувачено, нерідко безпідставно, й репресовано за зв'язки з німецькими окупантами близько 93,7 тис. громадян. Більше половини з них були мешканці Західної України, яких покарали за «українсько-німецький буржуазний націоналізм» [4, с.206-224]. Для відновлення органів радянської влади ЦК КП(б)У до квітня 1945 р. направив у західні області республіки близько 49 тис. партійних, радянських і господарських керівних працівників. До кінця війни вони налагодили роботу 7 обласних, 18 міських і 216 районних комітетів партії, що об'єднували 28,3 тис. комуністів (76 % порівняно з 1941 р.) і 37 тис. комсомольських первинних організацій, що входили до складу 234 міських і сільських райкомів, 22 міськомів і 8 обкомів [6, с.1].

На західноукраїнських землях було сформовано нову офіційну номенклатурну еліту, яка відрізнялася від попередньої своїм соціальним складом та ідеологією, та, маючи командні повноваження, отримала монополію на політику, ідеологію, економіку в регіоні.

Відсутність достатньої кількості фахівців зі східних областей та необхідність привернення на бік влади місцевого населення вимагали ширшого залучення місцевих спеціалістів для роботи в адміністративному апараті. При цьому до уваги бралися не стільки компетентність, професійний рівень місцевих «висуванців», як їхнє соціальне походження та політична лояльність до радянської влади [1, с.4].

Сталінський режим докладав зусиль, щоб чимскоріш здійснити соціалістичні трансформації, а також започаткувати необхідні умови для остаточної консолідації західного регіону України до Радянського Союзу. Важливу позицію займала освітня сфера, оскільки завдяки шкільній мережі, в суспільстві вселяються комуністичні ідеали.

Одним із найважливіших завдань влади стало створення на західноукраїнських землях системи одержавлених громадських об'єднань. Режим спрямував їх діяльність не лише на виконання властивих їм функцій, а й на пропаганду комуністичної ідеології, так званих цінностей соціалістичного ладу, радянського способу життя, а з іншого боку на подолання «буржуазних пережитків», на викоринення із свідомості людей національно-визвольних ідей і прагнення до боротьби за створення самостійної української держави [6, с.4].

Насильницький характер, котрий був дуже чітко виражений, був властивий політичній мобілізації населення Заходу УРСР, для того, щоб сприяти новому політичному режиму та розгромити відділи УПА і підпілля ОУН. Проте останні боролися усіма можливими способами для того, щоб вибороти незалежність для своєї держави. Вони спочатку працювали в партизанському напрямку, а потім перейшли у підпілля та почали влаштуватися на роботу у радянські установи під прикриттям.

Були сформовані органи КП(б)У та реорганізовано державні і партійні органи влади після появи Червоної Армії на теренах Галичини. Чимала кількість людей була депортована за найменші порушення, а також репресовані за нібито співпрацю із німецькими окупантами. Доволі важливим завданням уряду стало створення державної системи громадських об'єднань на заході України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Докаш О. Радянська стратегія та практика політичної мобілізації населення Західної України в умовах військово-політичного протистояння на завершальному етапі Другої світової війни. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. Житомир-Київ-Краків: ФОП Євенок О.О., 2014. Вип. 4. С. 224-233.
2. Ковалик В. Репресивні дії органів НКВС проти УПА на теренах Станіславщини в 1944 році. *Сторінки воєнної історії України*: зб. наук. ст. 2008. Вип. 11. С. 229-234.
3. Лисенко О.Є. Боротьба збройних відділів ОУН і УПА з радянським каральним-репресивним апаратом. *Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: історичні нариси*. Київ: Наук. думка, 2005. С. 303-393.
4. Нікольський В.М. Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 20-х – 50-ті рр.): історико-статистичне дослідження: монографія. Донецьк, 2003. 624 с.

5. Патер І. Спротив галичан тоталітарному режимові у повоєнний час (1944-1953). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2012. Вип. 21. С. 607-627.
6. Чернега П. Відновлення радянської влади на західноукраїнських землях у період визволення їх червоною армією (1944-1945 рр.). *Воєнна історія Галичини та Закарпаття: матеріали Всеукр. наук. військ.-іст. конференції*, 15 квітня 2010 р.: науковий збірник. Київ, 2010. С. 570-573.

The article examines the fight of the Organization of Ukrainian Nationalists and the Ukrainian Insurgent Army against the Soviet occupiers after the Second World War. To some extent, the methods used by the insurgents to strengthen opposition in society against the Soviet government, and preparations for possible war with the USSR and former allies of the anti-Hitler coalition, are described. Problems that befell the Soviet government in striving to fully seize power, attempts to find local specialists who were politically loyal to the Soviet government were partially mentioned in the article. The social origin was a key factor in the process of investigation.

Key words: Galicia, Ukraine, Ukrainian Insurgent Army, Organization of Ukrainian nationalists, Red army, Soviet governance, Soviet Union.

Отримано: 13.10.2021

УДК 930.25(477)«1991/2020»

І. Одинець, студентка II курсу магістратури

ПРАВОВИЙ СТАТУС ГАЛУЗЕВОГО ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ УКРАЇНСЬКОГО ІНСТИТУТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

У статті подана характеристика відомчої належності, правового статусу та особливостей відносин із іншими органами державної влади Галузевого державного архіву Українського інституту національної пам'яті.

Ключові слова: архіви, Український інститут національної пам'яті, репресивні органи.

«Оксамитові революції» 1989 р. та розпад СРСР у 1991 р. стали поштовхом до масштабних перетворень у вивченні діяльності репресивних органів, реабілітації жертв політичних репресій. В Україні цей процес розпочався із помітним запізненням, що добре помітно, наприклад, при порівнянні із процесами у сусідній Польщі.

Так, у Польщі Інститут національної пам'яті (повна офіційна назва «Інститут національної пам'яті – Комісія з розслідування злочинів проти польського народу») було створено у 1998 р. як науково-дослідну установу із повноваженнями слідства і обвинувачення. Станом на 2021 р. Інститут національної пам'яті Польщі включає центральне управління у Варшаві, а також 11 регіональних управлінь у найбільших містах Польщі; показово, що регіональні управління розміщені у тих містах, де містяться регіональні апеляційні суди. Центральне управління інституту включає чотири підрозділи: бюро публічної освіти; комісія з розслідування злочинів проти польського народу; люстраційне бюро. Ще одним важливим елементом є Бюро з надання доступу і архівації документів, яке займається збором документів, отриманих у спадок від комуністичних часів, опрацюванням і наданням до них доступу дослідникам, журналістам, особам, які постраждали від комуністичного режиму та їх близьким [4].

В Україні становлення подібного відомства відбувалось значно складніше і більш суперечливо. У 2006 р. указом президента Віктора Ющенка було створено Український інститут національної пам'яті як орган центральної влади, покликаний реалізувати державну політику в ряді сфер: організація всебічного вивчення історії українського державотворення; здійснення комплексу заходів з увічнення пам'яті учасників українського визвольного руху, Української революції 1917–1921 років, воєн, жертв Голодомору 1932–1933 років, масового голоду 1921–1923, 1946–1947 років та політичних репресій; організація дослідження історичної спадщини та сприяння інтеграції в українське суспільство національних меншин і корінних народів; популяризація історії України; подолання історичних міфів.

У 2010 р., за президентства Віктора Януковича, Український інститут національної пам'яті як орган держав-

ної влади був ліквідований, однак одразу ж відновлений як науково-дослідна установа. Тоді ж інститут очолив доктор історичних наук Валерій Солдатенко, що стало унікальним випадком на теренах колишнього «соціалістичного табору», адже лише в Україні інститут національної пам'яті очолив один з вагомих діячів комуністичної партії.

Принципово новий етап в історії Українського інституту національної пам'яті розпочався у 2014 р., коли змінилось керівництво інституту (новим директором став відомий громадський діяч Володимир В'ятрович), 2 серпня інститут з науково-дослідної інституції було переформовано у центральний орган державної влади, а в грудні того ж року уряд затвердив Положення про Український інститут національної пам'яті. Пункт дев'ятий статті четвертої цього положення передбачав, що інститут «вносить в установленому законом порядку подання про утворення та забезпечує діяльність галузевого державного архіву Інституту як архівної установи, що забезпечує збирання, ведення обліку, зберігання, надання доступу та використання документів щодо роботи спецслужб та правоохоронних органів колишнього СРСР» [3].

У 2015 р. Верховна Рада прийняла закон, що регулював доступ до архівів тоталітарних режимів. Стаття 12 розділу 4 «Розпорядники архівної інформації» спеціально визначала засади функціонування Галузевого державного архіву Українського інституту національної пам'яті (ГДА УІНП). Пункт 1 цієї статті зафіксував, що завданням архіву є «забезпечення права на доступ до архівної інформації репресивних органів» [1]. Також стаття перераховує ключові напрямки роботи ГДА УІНП, в тому числі облік і зберігання носіїв архівної інформації, роботу із довідковим апаратом, організацію користування архівними документами, видачу довідок, систематичний пошук профільної інформації в Україні та закордоном тощо [1].

У лютому 2019 р. було затверджено «Положення про Галузевий державний архів Українського інституту національної пам'яті». На відміну від попередніх законодавчих і правових актів, положення детально регламентувало цілий ряд організаційних аспектів функціонування ГДА УІНП (зокрема, містить положення про те, що зазначений архів є

бюджетною установою, УІНП забезпечує архів майном, автотранспортом, технологічним та іншим обладнанням). Тим не менш, ряд норм цього документу є принципово важливими для забезпечення доступу громадян до архівних матеріалів радянських репресивних органів. Вказано, що до складу документів ГДА УІНП входять «носії архівної інформації репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років, носії архівної інформації іноземних спецслужб, структур та діячів українського визвольного руху, документи з різними носіями інформації, що були створені, отримані або перебувають в УІНП» [2]. Таким чином, було дано чітке окреслення кола документів, які відносяться до компетенції ГДА УІНП, що дозволило розмежувати сферу повноважень галузевих державних архівів Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки та Українського інституту національної пам'яті.

Також у положенні розширено і деталізовано норми, які визначають завдання та напрямки роботи ГДА УІНП. Пункт 7 положення фіксує, що завданнями інституту є: 1) забезпечення пошуку, приймання, формування, обліку та зберігання профільних документів, а також використання інформації в них; 2) забезпечення права на доступ до інформації, що міститься в профільних документах та довідковому апараті [2]. Таким чином, було визначено, що власне є цілями, над втіленням яких працює ГДА УІНП як один із елементів системи інституту національної пам'яті.

У пункті 8 того ж правового акту міститься перелік тих напрямків діяльності, які здійснює ГДА УІНП. Сам факт, що цей перелік містить 16 напрямків, свідчить, що його автори намагались максимально детально прописати сфери, в яких працює інститут. Зокрема, до них віднесено «виявлення, взяття на облік, повернення, придбання (отримання) або відтворення в копіях профільних документів, які знаходяться в Україні та за кордоном», «доступ юридичних та фізичних осіб до інформації, що міститься в

профільних документах», «ведення міжархівного реєстру жертв репресивних органів та осіб» [2], а також експертиза цінності архівних документів, створення і вдосконалення довідкового апарату.

В цілому упродовж 2014-2019 рр. було створено комплекс правових актів, які регламентують засади створення та функціонування Галузевого державного архіву Українського інституту національної пам'яті. Ці акти визначають ГДА УІНП як бюджетну установу, покликану зберігати та робити доступними для дослідників матеріали радянських репресивних органів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/316-19#Text> (дата звернення: 04.09.2021).
2. Положення про галузевий державний архів Українського інституту національної пам'яті. URL: <https://hduainp.org.ua/ua/about-archival-ua/regulations> (дата звернення: 02.09.2021).
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 листопада 2014 р. №684 «Деякі питання Українського інституту національної пам'яті». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2014-%D0%BF#n11> (дата звернення: 04.07.2021).
4. Instytut pamięci narodowejo. URL: <https://ipn.gov.pl/pl/opin/24154,O-IPN.html> (дата звернення: 08.08.2021).

The article describes the departmental affiliation, legal status and features of relations with other public authorities of the Sectoral State Archive of the Ukrainian Institute of National Memory.

Key words: archives, Ukrainian Institute of National Memory, repressive bodies.

Отримано: 13.10.2021

УДК 94(477.43/44)«1917»

Д. Олійник, студент II курсу

КЛАСИФІКАЦІЯ ВІЙСЬКОВИХ З'ЇЗДІВ НА ПОДІЛЛІ НАВЕСНІ – ВЛІТКУ 1917 РОКУ

Стаття присвячена історії революційних подій на Поділлі навесні – влітку 1917 року, складовою частиною яких були військові з'їзди. Пропонується їх класифікація за масштабами проведення та кількості учасників, а також за поставленими проблемами для обговорення.

Ключові слова: Поділля, революція 1917 року, військові з'їзди.

Революційні події весни 1917 року сколихнули солдатські маси. Особливу роль у цьому відіграв наказ Петроградської ради №1 від 1 березня цього ж року. Він дав поштовх до скликання солдатських комітетів, а відтак – солдатських рад, як на фронті і в прифронтовій зоні, так і в глибинці. Демократизація в армії призвела до розвалу військової дисципліни та падінню боєздатності військових з'єднань і частин на фронті. Між солдатською масою та офіцерами наростало протистояння. Революційна стихія спровокувала нескінченні мітинги, з'їзди, збори, які не обминули і військових. Означені аспекти знайшли своє відображення в працях вітчизняних науковців [3-7], радянських виданнях [1] та зарубіжних авторів [2]. Але попри наявність численних публікацій ця проблематика потребує подальшої розробки, адже чимало фактичного матеріалу та аспектів залишилося поза зору істориків, як з об'єктивних, так і суб'єктивних причин.

Аналіз воєнно-політичної ситуації в Україні впродовж весни – літа 1917 року свідчить, що проведені впродовж цього часу військові зібрання за своїми масштабами та кількістю учасників можна умовно класифікувати за трьома групами: 1) загальнофронтові, 2) великих військових з'єднань і служб, родів військ та 3) окремих військових підрозділів нижньої ланки. Даний розподіл можна застосувати і до Поділля, як прифронтової зони, де мало місце чимало військових зібрань. Окрім того всі ці збори можна класифікувати за проблемами і питаннями, які виносилися

на них на обговорення. У цьому контексті можна виділити дві групи: 1) обговорення політично-назрілих проблем та 2) питань професійного характеру.

Згідно розробленою нами класифікацією військових зібрань за масштабами і кількістю учасників, що проходили на Поділлі навесні – літку 1917 року, найбільш масштабніший і представницьким форумом був З'їзд делегатів армій Південно-Західного фронту, який розпочав свою роботу 7 травня [1, с.428; 3, с.22]. Він може слугувати яскравим прикладом і класифікацією за типами обговорення проблем. Окрім представників фронтових частин і з'єднань, його учасниками були військово-морський міністр Тимчасового уряду О. Керенський та французький міністр А. Тома. На з'їзді виступали представники різних політичних сил, а також сам командуючий фронтом генерал О. Брусилов [4, с.182]. Головна дискусія велася щодо принципового питання за продовження чи не продовження війни. Солдатські маси були за припинення бойових дій. Таке не влаштувало представника від влади. Тому 14 травня О. Керенський у своєму виступі агітував за виконання солдатами союзницьких обіцянок перед країнами Антанти та продовжувати війну. Однак його виступ ефекту не мав. Лише виступ О. Брусилова, як авторитетної особи, дозволив прийняти відповідну резолюцію про підтримку наступу на фронті [2, с.10-11].

Враховуючи те, що на Поділлі було дислоковано чимало військових з'єднань Південно-Західного фронту, тут фун-

кціонувала значна частина служб, тилових структур, які також проводили свої з'їзди, збори. Всі вони належать до другої групи нашої класифікації. Одним із таких зібрань, яке не представлено в наукових виданнях з історії, був з'їзд залізничників Південно-Західного фронту, котрий проходив 10-30 червня в Кам'янці-Подільському, і який може слугувати прикладом другої частини класифікації за критерієм обговорення проблем. На відміну від зазначеного вище з'їзду, ці збори не були заповнітими. Представники військових залізничників Південно-Західного фронту – 130 делегатів із правом голосу (37 офіцерів, 77 солдатів, 9 агентів залізничної дороги та 7 чинів військового відомства) та ще 17 делегатів з правом дорадчого голосу – зібралися для обговорення своїх професійних потреб і вирішення назрілих питань у своїй сфері діяльності. Було вироблено програму дій. Делегати з'їзду мали працювати по 6 секціям:

- 1) залізничних доріг парової тяги з підсекцією бронепоездів;
- 2) залізничних доріг кінної тяги;
- 3) залізничних доріг тепловозної тяги;
- 4) парків, заводів і матеріальної частини;
- 5) адміністративно-господарський і
- 6) демобілізаційний [7, с.3-12].

Впродовж весни – літа 1917 року на Поділлі відбувалося чимало військових з'їздів підрозділів нижчої ланки – від полків до рот (їхній облік не піддається обчисленню), які й становлять третю складову першої класифікації. Безперечно, головним питанням дня у них було питання війни і миру, обговорення поточного політичного моменту. Разом з тим, слід зазначити, що, тут мав місце і національний аспект. У цей час набуло поширення серед військових таке явище як українізація. Яскравим прикладом останнього можуть слугувати збори солдат-українців 466 піхотного Малмижського полку, який розпочав свою роботу 13 травня 1917 року. Під час зібрання було вибрано правління полку і ухвалено резолюцію в підтримку Центральної Ради та української справи взагалі: «Прилучити свій голос до голосу Української Центральної Ради, яка є виразницею всього Українського Народу, обіцяючи скільки сили і хисту вистачить, підтримувати її» [6, с.296].

Таким чином, впродовж весни – літа 1917 року на Поділлі, враховуючи специфіку регіону як прифронтового, відбувалася низка військових з'їздів. Їх можна класифікувати як за масштабами проведення та кількістю учасників – від найвищого фронтового рівня до низового полково-ротного, так і за темою для обговорення. Здебільшого на з'їздах різних масштабів обговорювалися нагальні політичні

проблеми, в основному питання війни і миру, а також сучасного політичного стану, ставлення до українського руху тощо. Але й мало місце обговорення суто військових, професійних питань.

Список використаних джерел та літератури:

1. Великий Жовтень і громадянська війна на Україні. Енциклопедичний довідник / відп. ред. Ф.І. Курас. Київ: Головна редакція УРЕ, 1987. С. 428-430.
2. Гребенкин И.Н. Каменец-Подольский съезд делегатов Юго-Западного фронта в мае 1917 г. *Материали XII Подільської історико-краєзнавчої конференції*. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2007. Т. 2. С. 8-12.
3. Завальнюк О.М., Олійник С.В. Поділля та Південно-Східна Волинь за Центральної Ради: навч. посіб. для студентів історичних факультетів. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2017. 130 с.
4. Керенский А. Русская революция 1917. Москва: Центрполиграф, 2005. 384 с.
5. Ковальчук М. Битва двох революцій: Перша війна Української Народної Республіки з Радянською Росією. 1917-1918 рр. / НАН України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. Київ: Вид. дім «Стилос», 2015. Т.1. 608 с.
6. Олійник С.В. Військо як складова революційних процесів на Поділлі часів Центральної Ради (березень – грудень 1917 року). *Сторінки історії Української революції та більшовицьких репресій на Поділлі (1917-1930-ті рр.)*: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О.А., 2018. С. 125-144.
7. Постанови загальних зборів українців 466-го піхотного Малмижського полку, 13 травня 1917 р. *Український національно-визвольний рух. Березень – листопад 1917 року*: док. і матеріали / упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 2003. С. 295-297.
8. Юго-Западный фронт. 1914-1917. Съезд железнодорожных войск Юго-Западного фронта 10-30 июня 1917 года в г. Каменце-Подольске: статистические протоколы общих заседаний, доклады, протоколы секционных заседаний. Каменец-Подольск, 1917. С. 3-12.

The article deals with the history of revolutionary events in the Podillia region in the spring and summer of 1917, of which military congresses were an integral part. It offers their classification according to the scale of their conduct and the number of participants, and also according to the problems posed for discussion.

Key words: Podillia, the 1917 revolution, military congresses.

Отримано: 13.10.2021

УДК 930.25(477):004

А. Продан, студент II курсу магістратури

ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ АРХІВНОЇ СПРАВИ В УМОВАХ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА

В публікації описуються особливості інформатизації архівної справи в Україні. Проаналізовано проблеми впровадження автоматизованих технологій в архіви та висвітлено програму створення електронних архівів.

Ключові слова: інформатизація, база даних, оцифрування архівних документів, автоматизація.

Розв'язання питань впровадження інформаційних технологій вже впродовж багатьох років є одним з першорядних завдань держави. Попри активний розвиток інформаційних технологій та впровадження їх в архівну справу України не може бути здійснено одноразово і централізовано, оскільки архівна галузь України має недостатнє фінансування з боку держави. Як наслідок, архіви України мають здебільшого схожі проблеми у напрямку впровадження інформатизації архівної справи загалом. Це слабке матеріально-технічне забезпечення процесів інформатизації, недостатність кваліфікованих фахівців з відповідною освітою, відсутність централізованої бази даних та відсутність відомчої мережі, які б об'єднували бази даних окремих архівів у єдиний інформаційний масив тощо.

Загалом, під інформатизацією архівних справ тлумачиться комплексна системність організаційних, науково-

методичних і технологічних заходів, які забезпечують розроблення на єдиних методологічних та методичних основах взаємопов'язаних інформаційних технологій у галузі архівної справи, централізованих баз даних та локальної мережі, формування національної архівної інформаційної системи [1, с.235].

Як наслідок, цілями процесу інформатизації роботи архіву є:

- підвищення точності та оперативності обліку документів в архіві;
- отримання вільних статистичних даних і здійснення аналізу документообігу, ефективності та інтенсивності використання документів;
- підвищення швидкості та пошуку документальної інформації при виконанні запитів;

- забезпечення збереження документів – створення страхового фонду і фонду користування на нетрадиційних носіях шляхом оцифрування архівних документів (скасування) [3].

Інформатизація архівної справи має на меті розвиток доцільної системи формування, забезпечення збереженості, всебічного використання Національного архівного фонду України та захисту його інформаційних ресурсів.

Серед основних завдань Державного комітету архівів України, що був створений відповідно до Указу Президента України від 15 грудня 1999 р. №1573 «Про зміни у структурі центральних органів виконавчої влади» з 2010 р. Державна архівна служба України, важливим є забезпечення права громадян на інформацію, надання їм широкого доступу до інформаційних ресурсів, використання якого ускладнено як через віддаленість багатьох архівів, так і внаслідок недостатньо високого рівня наукового опису архівних матеріалів і їх тематичної розробки. Створення інформаційно-пошукових баз даних, електронних копій архівних документів з можливістю віддаленого доступу через інтернет-мережі дозволять розширити доступ до архівної інформації.

Для врегулювання робіт з інформатизації важливо, щоб державні архіви й центри документації, органи управління архівною справою розробили обґрунтовану і реалістичну програму інформатизації, важливе планування і регулярне проведення семінарів для співробітників держархівів з опанування навичок роботи з сучасним програмним забезпеченням, з питань проєктування баз даних, зібрання керівництва з питань організації робіт з інформатизації. Найважливішою мірою, спрямованою на підвищення ефективності і інтенсивності інформатизації, є розробка нормативно-методичної бази застосування комп'ютерних технологій і включення її до Основних правил роботи державних архівів України [2, с.11].

Сьогодні існує низка проблем у здійсненні інформатизації архівної справи. Одним з найбільш проблемних питань є стан матеріально технічної бази архівів. Під матеріально-технічною базою процесів інформатизації ми розуміємо можливість архівних установ купувати та постійно оновлювати парк комп'ютерної техніки та носіїв у відповідності до рекомендованих виробником гарантійних термінів. Особливо це актуально до носіїв збереження інформації, оскільки останніми роками, навіть на прикладі Державного архіву Хмельницької області оцифровано велику частину фондів. На відміну від паперових носіїв які можуть зберігатися при належних умовах століттями, цифрові мають термін збереження максимально до десяти років.

Однак, на нашу думку, головним гальмом процесу інформатизації є відсутність централізованої бази даних архівних установ, які б об'єднували масив оцифрованих документальних фондів у єдину систему з розробленою системою електронного пошуку та доступу до цієї бази користувачів. Зазначимо, що така відсутня, а кожний архів формує її по своєму без можливості сумісності. По-суті, сьогодні відсутнє єдине для архівної справи програмне забезпечення яке б здійснювало інформаційну підтримку головних видів діяльності державних архівів.

Також можна відзначити однією з основних проблем є кадрове питання. Зокрема, у переважній більшості архівів України не вистачає фахівців ІТ напрямку. Причина – низька заробітна плата у порівнянні з пропозиціями для таких фахівців на ринку праці. Ця ситуація може гіпотетично вирівнятися у майбутньому за умови збільшення заробітної плати та перенасичення ринку ІТ фахівцями, що є сумнівним. Можливо, слід організувати підготовку співробітників на базі архівної установи, або ж за рахунок цих же архівних установ відправляти на навчання працівників. У підготовці фахівців особливо увагу приділяти технічному напрямку, роботі з електронними документами.

Таким чином, ми розглянули поняття, цілі, принципи та проблеми інформатизації архівів на сучасному етапі розвитку архівної справи. На цей момент відбувається активна розробка і впровадження нових інформаційних технологій, покликаних забезпечити збереження архівних фондів і найбільш зручний режим доступу до архівної інформації. Такий стан питання готує основу для переходу до наступного етапу інформатизації архівної справи, перспективи якого розроблені в Стратегії розвитку архівної справи до 2025 року, яка мала на меті – забезпечити онлайн доступ до архівних інформаційних ресурсів та оцифрувати архівні документи. Наслідком виконання цієї цілі має стати онлайн режим доступу 24/7 до архівних інформаційних ресурсів та планується у максимально швидкому темпі оцифрувати документи Національного архівного фонду України та довідкового апарату до них [4, с.8].

Список використаних джерел та літератури:

1. Архівознавство: підруч. для студ. іст. ф-тів вищ. навч. закладів України / за заг. ред. Я.С. Калакури та І.Б. Матяш. Київ: Видавн. дім «КМ Академія», 2002. 356 с.
2. Порядок приймання-передавання електронних документів до архівних установ України: схвалено Наук.-метод. радою ЦДІА України: протокол від 29.12.2016 № 9 / упоряд. Ю.С. Ковтанюк. Київ, 2016. 20 с.
3. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки. Закон України №537-V від 9 січня 2007 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text> (дата звернення: 05.06.2021).
4. Стратегія розвитку архівної справи на період до 2025 року. URL: <https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F-%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83-%D0%B0%D1%80%D1%85%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%97-%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8.pdf> (дата звернення: 05.08.2021).

The publication describes the features of informatization of archives in Ukraine. The problems of introduction of automated technologies in archives are analyzed and the program of creation of electronic archives is covered.

Key words: informatization, database, digitization of archival documents, automation.

Отримано: 13.10.2021

УДК 94(477)«1905/1907»:930.2

М. Сльозкін, студент II курсу магістратури

УРЯДОВА ПРЕСА, ЯК РУПОР САМОДЕРЖАВСТВА НА НАДДНІПРЯНЩИНІ

У публікації зроблено спробу схарактеризувати урядову пресу Російської імперії, з'ясувати законодавчі засади видання газет, охоплення населення урядовими виданнями краю.

Ключові слова: «Губернські відомості», урядова преса, періодичні видання, Наддніпрянська Україна, початок ХХ століття.

Наприкінці довгого ХІХ ст. у Романівській монархії значно посилювався інтерес усього народного загалу до газет та журналів, тобто – до періодики. Важливим моментом тут є те, що більша частина редакцій російських газет локалізувалася у двох імперських центрах – Москві та Петербурзі, де виходили

друком понад 50% газет, котрі згодом розсилалися у всі Губернські та повітові міста, містечка та селища [8, с.112].

Мета роботи – на основі опублікованих і неопублікованих джерел та історичних праць охарактеризувати урядову пресу Наддніпрянської України на початку ХХ ст.

Серед основних завдань ми визначили:

- з'ясувати законні передумови виникнення урядових видань;
- методом контент-аналізу з'ясувати структуру серії головних урядових газет «Губернські відомості»;
- вказати на тому, наскільки урядова преса широко користувалася попитом у населення Росії.

Великий вплив на свідомість населення Наддніпрянської України зокрема, та і на всю Російську імперію мала т.зв. «урядова» (або ж – офіційна) періодика, котра, до всього того ж, мала значний тираж та підтримку від влади. Так, «Епархиальные» та «Губернские ведомости» охоплювали понад 40% із усього загалу періодики, котра поширювалася територією підросійської України [8, с.113].

Початок видавництва «Губернских ведомостей» розпочався відповідно до імператорського «Положення о издании Губернских ведомостей» від 27 жовтня 1830 р., де чітко вказувалося на структуру видання, акцентувалася увага на головних цілях та порядку видавництва, поширенню примірників видання тощо [6].

Згідно із текстом «Положення» газета структурувалася за чотирма «відділеннями», де розміщувалися різноманітні постанови, приписи, оголошення, вісті, приватні оголошення тощо. У першому «відділенні» друкувалася важлива інформація, що містила тексти Найвищих маніфестів, указів та приписів, циркулярів та інших відомостей із урядових документів. В другому публікували оголошення побутового характеру, наприклад – виклики боржників, оголошення про виклики до суду тощо. Третє містило економічні вісті, а у четвертому розміщували різноманітні приватні новини. Титульна шпальта обов'язково повинна була містити назву губернії та її герб [6].

Офіційна частина містила публікації, котрі належали до видання Губернських Правлінь, тобто, це були різні розпорядження, оголошення, циркуляри, приписи тощо. У неофіційній частині публікували інформацію про ринкові ціни, курс золота, надзвичайних подій тощо [2, с.460].

На шпальтах офіційної частини «Губернских ведомостей» традиційно діяли такі рубрики, як «Служебные перемены», де конкретно інформували про ті чи інші перемини в лавах губернських чиновників, «От казенной палаты», а також – «Торги», «Продажа именей» та ін. [5].

У перші кілька років видання газети більша частка належала інформації з офіційної частини видання, а у неофіційній публікували лише загальну інформацію. З часом ситуація змінилася, неофіційна частина значно розширилася та наповнилася власними рубриками [5, с.1].

Кожен міг придбати екземпляр газети, оформивши річну або піврічну передплату. Номери видання, котрі можна було передплатити містили як офіційну так і неофіційну частину. Кошти, котрі вдавалося виручити надавалися у користування канцелярії Губернського Правління [2, с.462].

Головна ідеологічна лінія «Губернских Ведомостей» завжди знаходилося під пильним контролем влади. Прикладом таких, властивих російському самодержавству недемократичних практик віднаходимо в розпорядженні Генерал-губернатора Київської, Волинської та Подільської губернії ««О несоответствии содержания Губернских ведомостей Юго-Западного края во многих отношениях ко своему назначению...». В документі йдеться про те, що редакційні колеги видань відхиляються від завдань програми, визначених при започаткуванні «Губернских ведомостей», що не сприяє становленню видання, як масового друкованого органу [1, с.224].

На першій шпальті газети, із посиланням на 543 Статтю Загальних губернських установок (від 1892 р.) йшлося про те, що будь-які невиконання розпоряджень чи указів не можуть виправдовуватися «неведением» про ті повідомлення, що були офіційно оприлюднені в «Губернских ведомостях» [5, с.1].

Урядова преса наразі є справжнім «літописом» із провінційного життя міст та містечок губерній Російської імперії. Окрім важливих розпорядчих документів, на шпальтах «Відомостей» відображається інформація про приз-

начення тих чи тих службовців, переведення на іншу посаду, або ж – кар'єрний ріст [9, с.2].

Цікавими відомостями є «Постанови городських дум», котрі інформували читачів офіційної частини газети про стан справ на периферії – в містах, віддалених від губернського центру. В цій рубриці йдеться про розгляд земельних та господарських питань, затвердження на здачу державної власності в оренду чи відмову в ній [7, с.2].

Неофіційна частина газети може бути цікавою при вивченні неформального життя мешканців губернських міст та провінційних містечок Росії. У ній, зокрема, публікували інформацію про «проишествия», котрі відбувалися в губернії. Так, в цій рубриці повідомляли про вбивства, самогубства та, навіть, «детоубийства», а також – грабежі, крадіжки та «замахи на крадіжку» [3, с.5].

Значну увагу викликає підрубрика «Особые случаи», в котрих описувалися нещасні випадки, котрі не можна було включити в загальну класифікацію. Серед таких – трагічні сімейні сварки (що приводили до смерті одного із подружжя), смерті під час пожеж [3, с.5].

Цікава ця частина тим, що в ній можна віднайти інформацію про міжетнічні суперечки та конфлікти. Зокрема, в одному із чисел видання розповідається про ситуацію, що сталася в м. Купин, де вночі сталася словесна перепалка між військовими 4-ї сотні 3-го Оренбурзького козачого полку з місцевими юдеями. В ході сварки одному із євреїв (встановлено, що це був Дувід Шильман) було нанесено удар ножем в голову, внаслідок чого останній одразу загинув [3, с.5].

Схожий випадок трапився у с. Залуччя, де 4 квітня 1905 р. вночі зловмисники, ймовірно, представники консервативно-монархічного руху, проникнули в будинок однієї із мешканок, де зробили невдалу спробу вчинити акт удушення Псахія Бронштейна, місцевого юдея. Обидва випадки були невдалими. В «Губернских ведомостях» зазначається, що за двома фактами було порушено відповідні кримінальні справи [3, с.5].

Не можна було оминати в неофіційній частині аграрне питання, адже саме земля та робота на ній була основним заняттям для більшої частини аграрної Російської Імперії. Зокрема, в публікаціях «Урожай в 1904 году» Центральним статистичним комітетом підбивалися підсумки жнив, зазначалися дані стосовно посівних площ та кількості зібраного врожаю [10, с.5].

Цікавим елементом видання «Губернские ведомости» є наявність на останній шпальті рубрики «Обиходная рецептура», де публікували дієві поради, що були корисні в домашньому господарстві, як, наприклад, при веденні господарства [4, с.6].

Отже, провівши компаративний аналіз шпальт Подільських та Харківських «Губернских ведомостей» ми виявили значну схожість в контенті цих видань, що обумовлюється ідентичною структурою та схожим за контекстом змістовним наповненням друкованих органів офіційної влади.

Виникнення урядової преси можна напряму пов'язати із двома документами. Це «Положення о издании Губернских ведомостей» від 27 жовтня 1830 р. та т.зв. «Утвержденное положение», котрі регламентували структуру видання, основну ідейну лінію, та, навіть, поширення тієї чи іншої частини «Губернских ведомостей».

Структура газети містила дві частини: офіційну та неофіційну, котрі в свою чергу поділялися на відповідні тематичні рубрики. Офіційна частина містила, значною мірою, різноманітні урядові повідомлення, розпорядження та укази, що призначалося для інформування чиновників. Неофіційна частина повідомляла про буденне життя губерній, розповідала про економічні та соціальні процеси краю.

Відповідно до даних дослідників, урядова преса мала значний вплив на населення Російської імперії, адже її передплата була фактично обов'язковою для службовців, а також користувалася попитом серед грамотного населення Росії. Близько 40% усіх видань, що передплачувалися у Росії впродовж др. пол. XIX – поч. XX ст. складала саме урядова преса. вказати на тому, наскільки урядова преса широко користувалася попитом у населення Росії.

Список використаних джерел та літератури:

- Біла О.М. Започаткування та розвиток історико-краєзнавчих публікацій на сторінках волинської періодики XIX – початку XX століття (на прикладі газети «Волинские губернские ведомости»). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2014. Вип. 22. С. 221-227.
- Высочайшее утвержденное положение об издании губернских ведомостей. *Полное собрание законов Российской империи (ПСЗ)*. Собр. 2-е. Санкт-Петербург, 1830. Т. 5. Отд. 2. № 4036.
- Неофициальная часть. *Подольские губернские ведомости*. № 44. 1905. С. 5.
- Обиходная рецептура. *Подольские губернские ведомости*. № 44. 1905. С. 6.
- Подольские Губернские ведомости*. Каменец-Подольский, 1867.
- Положение об издании «Губернских ведомостей», утвержденное императором Николаем I 27 октября 1830 г. URL: http://niab.by/vystavka_mingubved/temat_perechen
- Постанови гродських дум. *Подольские губернские ведомости*. № 43. 1905. С. 2.
- Савастенко Р.А. Российская периодика в начале XX века и ее участие в общественно-политической жизни страны. *Вестник РУДН*. Москва, 2013. С. 112-122.
- Службные перемены. *Подольские губернские ведомости*. № 43. 1905. С. 2.
- Урожай в 1904 году. *Подольские губернские ведомости*. № 44. 1905. С. 5.

The publication attempts to characterize the government press of the Russian Empire, to find out the legal principles of publishing newspapers, the coverage of the population by government publications in the region.

Key words: «Huberns'ki vidomosti», government press, periodicals, Dnieper Ukraine, early twentieth century.

Отримано: 13.10.2021

УДК 94(560)«15/16»

О. Ткаченко, студент II курсу магістратури

ПОЛІТИКА ВІЗИРІВ ДИНАСТІЇ КЕПРЮЛЮ, ЯК ОСТАННЯ СПРОБА ВРЯТУВАТИ ОСМАНСЬКУ ІМПЕРІЮ

У публікації аналізується процес ослаблення Туреччини XVI-XVII ст., пов'язаний із занепадом давніх форм правління близькосхідної імперії. Разом з тим, увага приділена династії великих візирів Кеprüлю, які зуміли в складний для держави час, хоча і не надовго, знизити темпи економічного, політичного і культурного занепаду Османської імперії.

Ключові слова: Османська імперія, великий візир, зовнішня політика, європейський та османський світ.

Станом на XVI ст. Османська імперія, будучи могутньою у військовому плані державою, яка розкинулася від Центральної Європи далеко на Схід, закріпила статус найпотужнішого гравця у світовому геополітичному просторі. Одночасно тривалі військові конфлікти XVII ст. негативно позначилися на міцності Порти. Ініціатива повільно, але неухильно, переходила до Європи [9, с.99]. Зрозуміло, такі процеси потягнули неминучу залежність османів від Європи як у політичному, так і у економічному плані. З цього моменту, особливої актуальності набуває східне питання – проблема взаємовідносин європейського та османського світів [6, с.150].

Адміністрація, фінанси, військовий апарат, аграрна сфера, цінності суспільства яскраво свідчили про Туреччину, як про державу з ознаками традиційної близькосхідної імперії. Тобто, Османська імперія репрезентувала занепадлі форми імперських інститутів, що давно віджили себе. На цю ситуацію накладалося й те, що в умовах розширення контактів між державами, Європа показала свою значну перевагу. Йдеться, як про економічну, так і військову складову. Форми близькосхідної держави вже зовсім не вписувалися в умови нового часу, які диктували інші правила гри.

Попри це, доцільно зупинитися на спробах Порти протистояти потужному впливу модерної Європи. Вони полягали у намаганні пристосуватися до умов, в першу чергу, економічного, політичного, а відтак, культурного життя, які диктувалися із Заходу [1, с.17]. Вихід бачився в тому, щоб надати важелі управління людині, здатній запобігти подальшому ослабленню імперії. Одночасно, посаду великого візира мав зайняти той, хто насправді встановив би новий порядок, відповідно до вимог часу.

Цю місію належало здійснити Кеprüлю Мехмед-паші. Будучи наділеним здібностями, волею і хоробрістю, незважаючи на те, що походив з бідної сім'ї, він зумів дорости до високих державних посад, хоча не вмів навіть читати і писати. Реформаторська діяльність нового візира полягала у зміцненні структури держави за рахунок позбавлення тімарної системи, яка перебувала у регресивному стані [2, с.188].

Шлях, який обрав перший візир династії, був найшвидший і одночасно найжорстокіший. Організувавши низку ексекцій серед опозиційних сановників і вельмож, Кеprüлю Мехмед-паша навіть спровокував відкритий бунт великих

феодалів [8]. «Драконівські методи» дали певний результат, адже вдалося значно поповнити скарбницю. За рахунок цього зміцнилася армія та особливо флот [5, с.182].

Кеprüлю Мехмед-паша став родоначальником могутньої династії великих візирів Османської імперії. Його наступником став син Фазіл Ахмед-паша (1661-1676 рр.), а пізніше – зять Кара Мустафа (1678-1683 рр.). До того ж, нащадки роду займали потужні, візирські в тому числі, посади і пізніше. Представники династії здобули славу вмілих адміністраторів, початок чому було закладено ще при першому Кеprüлю [1, с.6].

Загалом, політична діяльність верховних візирів з родини Кеprüлю була сповнена жорстокими і регулярними війнами, що відбувалися паралельно з придушеннями повстань всередині держави [4, с.363]. Подій, які відбулися пізніше, дають змогу зрозуміти, що незначні успіхи, котрі були досягнуті терором мали короткостроковий ефект. Останні два десятиліття XVII ст. для імперії стали фатальними [5, с.183].

Після смерті Фазіл Ахмед-паші посада великого візира перейшла до найвідомішого представник династії – Кара Мустафи-паші. Він ініціював фінансову реформу. Увага приділялася полегшенню умов торгівлі. До того ж великий візир значно лояльніше, ніж попередники, ставився до немусульман. Попри низку позитивних нововведень, більшість заходів у напрямку централізації держави мали зворотній ефект. Становище на певний час справді покращилося, але Кара Мустафа-паша був людиною, яка власні інтереси ставила вище державних. Це яскраво простежується, наприклад, у фальсифікації монети, що не могло не викликати цілого комплексу дій направлених проти окресленої політики [5, с.183].

До того ж, «Чорний Мустафа» – як Кара Мустафу-пашу називали у зв'язку зі смагливим кольором шкіри – був персоною, сповненою грандіозними амбіціями. Гарем візира налічував більш ніж півтори тисячі жінок і стільки ж рабів. Чималий авторитет, зокрема в очах султана, він здобув не своїми адміністративними вміннями, а через величезну кількість коней та інших багатств, які привертали увагу Мехмеда IV. Звісно, що більшість цінностей були набуті корупційним методом. А візир, як очільник, цю корупцію у державі авторитетно очолював [3, с.367].

Амбіції Кара Мустафи-паші більшою мірою зводилися до мрій про всевітню славу людини, що зуміла би завоювати нові території для Османської імперії. Будучи фанатиком, в першу чергу, у ставленні до християн, він бачив себе у якості номінального віце-короля, а фактично – володаря величезного європейського домініона [1, с.15].

Тим часом у Європі активно приглядалися до одіозного паші, який мав намір кинути війська на підкорення Відня і Праги, а потім зайти в Німеччину та Рим, де перетворити собор св. Петра в стайню для турецьких коней [11, с.222]. Після підкорення Константинополя османські очільники, возвеличуючи себе, вважали, що є істинними правонаступниками візантійських імператорів. Такі ідеї здобули серйозну підтримку усіх правлячих кіл у Стамбулі [1, с.16-17].

В другій половині XVII ст., аналізуючи активізацію європейського вектора зовнішньої політики Туреччини, можна простежити, що позиції великого візира були значно рішучішими, порівняно зі султанськими [10, с.390].

Зовнішні завоювання, за планом візирів Кепрюлю, мали покращити становище османських фінансів. Доречно наголосити на таких війнах: з Габсбургами (1663-1664 рр.), Річчю Посполитою (1672-1676 рр.), Росією (1677-1681 рр.). Саме ці акції слід вважати чи не останньою успішною хвилею завоювань в Європі, що були ініційовані османами [7, с.17].

Але грандіозна невдача небачених розмірів, яка спіткала турецьке військо під стінами Габсбургської столиці у ході віденської кампанії перекреслила амбітні плани. Поразка 1683 р. суттєво похитнула не тільки становище султана, але і всієї імперії. Як наслідок, султан Мехмед IV відійшов від управлінських справ [7, с.12].

Так чи інакше, Кепрюлю стали тими, хто доклав чималих зусиль для нарощення м'язів Османській імперії в складні часи, намагаючись зберегти внутрішнє status quo. Безумовно, твердих кардинальних ідей, які могли б надати новий ковток повітря для імперії, представники династії показати не зуміли. Жорстка дисципліна і бездумне чітке виконання наказів – так слід охарактеризувати програму, запропоновану Кепрюлю [1, с.23].

Отже, діяльність візирів з родини Кепрюлю була спрямована на внутрішнє зміцнення Османської імперії,

але амбітна зовнішня політика, що мала на меті розширення кордонів та пограбування ворога, у підсумку виявилася провальною й битва під Віднем 1683 р. ознаменувала початок кінця турецької могутності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Podhorodecki L. Wiedeń 1683. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1983. 211 s.
2. Васильев Л.С. История Востока: учеб. по спец. «История». Москва: Высш. шк., 1994. 495 с.
3. Кинросс Л. Расцвет и упадок Османской империи. Москва: Крон-Пресс Год, 1999. 586 с.
4. Новая история стран Азии и Африки / под ред. А.М. Родригеса. Москва, 2004. Ч. 3. 755 с.
5. Новичев А.Д. История Турции (эпоха феодализма). Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1963. 308 с.
6. О состоянии Оттоманской империи и ее войска. Османская империя в первой четверти XVII в.: сб. документов и материалов / сост. К.М. Ибрагимбеили, Н.С. Рамаба. Москва: Наука, 1984. С. 149-163.
7. Османская империя и страны Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в XVII в. В 2-х ч. Москва: Наука, 1998. Ч. II. 288 с.
8. Подхородецкий Л. Вена, 1683 / пер. с польск. Москва: АСТ, 2002. 208 с.
9. Фергюсон Н. Цивилизация. Чем Запад отличается от остального мира. Москва: АСТ-CORPUS, 2014. 544 с.
10. Финкель К. История Османской империи. Видение Османа / пер. с англ. К. Алексеева, Ю. Яблокова. Москва: АСТ, 2010. 829 с.
11. Фрейденберг М.М. Дубровник и Османская империя. Москва, 1984. С. 211-255.

The publication analyses the process of weakening of Turkey in the XVI-XVII centuries, associated with the decline of ancient forms of the Middle Eastern Empire. At the same time, attention is paid to the dynasty of the Grand Viziers Keprul, who managed, in difficult times for the state, though not for long, to reduce the rate of economic, political and cultural decline of the Ottoman Empire.

Key words: Ottoman Empire, Grand Vizier, foreign policy, European and Ottoman world.

Отримано: 13.10.2021

УДК 327

В. Тручок, студент 2 курсу магістратури

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ І МУТАЦІЯ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті аналізується процес діджиталізації, який торкнувся усіх аспектів життя сучасної людини, держав, політики тощо. Звертається увага на появу нових видів геополітичного простору в процесі його мутації під впливом швидкої цифровізації: простір потоків, постгеополітичний простір у вигляді «глобального міста», простір інтернет-мереж, простір інфорсфери тощо.

Ключові слова: діджиталізація, геополітичний простір ХХІ ст., мутація геопростору, геополітика, цифрові технології.

Розвиток людства – нелінійний процес який включає в себе періоди революцій, стагнацій, періодів певного стабільного розвитку тощо. До сьогодні людство пройшло через три промислові революції: перша – розпочалася в XVIII ст. з Англії (формування промисловості); друга – середина XIX – початок ХХ ст. відбулося поширення машинної індустрії та інших інноваційних галузей промисловості; третя – із середини ХХ ст. ознаменувалась появою комп'ютерів та Internet, запровадженням ІТ-технологій, загальною комп'ютеризацією тощо. На початку 20-х рр. ХХІ ст. ми перейшли у фазу четвертої промислової революції – індустрія 4.0 (цифровізація, діджиталізація).

Діджиталізація – впровадження цифрових технологій в усі сфери життя: від взаємодії людини з людиною до промислових виробництв, від предметів побуту до дитячих іграшок тощо. Це перехід від біологічних і фізичних систем у кібербіологічні та кіберфізичні (об'єднання фізичних та обчислювальних компонентів, перехід діяльності з реального світу у світ віртуальний (онлайн)) [1]. Споживачами цифрових технологій зараз є люди, бізнес, освіта, політика, уряди тощо.

Експерти вважають, що ми знаходимося на *четвертій етапі* цифрової революції для якого характерною особливістю стане запровадження нейронету – мережі, де комунікації між людиною, твариною та речами здійснюватимуться на принципах нейрокомунікації, використання штучного інтелекту, всеохоплюючого інтернету людей, речей, даних, процесів тощо.

Звичайно, цифровізація призводить і до трансформації геополітичного простору та збагачує його новими елементами, в черговий раз диверсифікуючи його види.

Нові види геополітичного простору описують у своїх наукових розвідках М. Кастельс, Р. Кеохейн і Дж. Най-молодший, Девід Лондсей, Уільфм Оуенс, Девід Ронфельд та Джон Акрілла тощо.

Іспанський соціолог Мануель Кастельс [2, с.55-56] який ввів у науковий обіг поняття «мережеве суспільство», пише про новий вид простору – «простір потоків», що утворює мережа (будь-яка, але, насамперед Internet). Він розуміє її як матеріальну організацію соціальних практик, а *потоки*, на його думку це – «цілеспрямовані, повторювані, програмовані послідовності обмінів і взаємодій між фізично роз'єднан-

ними позиціями, які займають соціальні актори в економічних, політичних і символічних структурах суспільства».

Науковець вважає, що для суб'єктів мережі не існує простору, вона знищує його, перетворюючи в ефемерний, швидкозмінюючий пучок енергії. Сама ж мережа існує як самостійна реальність, що оперує зі шаленою швидкістю величезними масивами інформації, а це в свою чергу, призводять до життя нові мережеві форми.

Далі логіка М. Кастельса приводить нас до створення «постгеополітичного» світу у вигляді «глобального міста» – не певного місця (прив'язаного до географічних координат), а «процес за допомогою якого центри виробництва і споживання розвинених послуг і місцеві громади, які відіграють при них допоміжну роль, зв'язуються в глобальній мережі через інформаційні потоки, одночасно обриваючи зв'язки з районами, віддаленими від промислового центру» [3, с.163-164]. У глобального міста відсутня просторова прив'язка, воно розташовано в усіх місцях світу, і ні в одному з них.

У своїх роботах теми геополітики мережі Internet торкаються відомі американські політологи Роберт Коєхен і Дездеф Най-молодший, Девід Лонсдейл.

Коєхен і Дж. Най-молодший досліджують простір через стратегічне значення інформації у сучасному світі. Вони вважають, що зв'язок інформаційних мереж (інтернет) із простором діє на постійній основі (тобто відбувається взаємопроникнення) тому, що: розташування серверів є фізичним, вони знаходяться в юрисдикції певного політичного утворення, інформація розповсюджується у політично підконтрольному просторі, а не у вакуумі [4, с.81]; стратегія поведінки в інформаційному просторі буде рефлексією культурно-соціального програмування суспільства, що розташовано у конкретному просторі; конкретний політичний гравець буде формувати правила та моделі поведінки у мережі. Таким політичним гравцем сучасного світу, звичайно, є США, де була створена інтернет-мережа та звідки вона отримала глобальне розповсюдження.

Отже, США та ідеології атлантизму мають стратегічну перевагу в мережі, вони переважають навіть у просторі супротивника, тому що зберігають монополію на протоколи і коди доступу до інтернету. Хоча, звичайно з'являються і регіональні інтернет-мережі, на зразок китайської чи російської (яку хочуть запровадити).

Коли попередні науковці досліджували нові елементи сучасного геополітичного простору, то Девід Лонсдейл звернув увагу на їх ієрархічність (що характерно всім міжнародним відносинам протягом всієї історії людства). Науковець запропонував використовувати «постгеополітичний» термін Information Power (влада інформації). Саме інфосферу ІТ він вважав п'ятим виміром (попередні: земля, вода, повітря, космічний простір) [5].

З точки зору геополітики досить цікавою є концепція «мережевих війн», що була сформована в умовах глобалізації та тотальної інформатизації людства. США на її основі розпочали реформу своїх збройних сил, а на практиці вона була втілена в Іраку та Афганістані (2010).

Американським адміралом У. Оунсоном [6] була запропонована концепція «системи систем» – забезпечені всебічного домінування у геопросторі через залучення космічної розвідки, інформаційних маркерів і проведення реальних силових операцій в яких США матимуть перевагу апіорі, засновану на повному інформаційному пріоритеті. Це означало використання новітніх інформаційних технологій в реорганізації воєнної стратегії.

Ще на початку 90-х рр. ХХ ст. модель мережевої війни сформували дослідники Д. Ронфельд і Дж. Акрілла [7] які вважали більш дієвим у мережевих війнах не інформаційну перевагу над супротивником, а можливість використання соціальних мереж і дезінформування суспільства. Науковці вираховували, що в постмодерновому суспільстві влада переходить транснаціональним компаніям, кримінальним і терористичним угрупованням, наркокартелям, різним політичним рухам тощо [8].

Вице-адмірал Артур К. Сібровські та аналітик Джеон Гарстк запропонували свою теорію мережевих війн [9]. Новим інформаційним/геополітичним простором, на їх пе-

реконевання, стала мережа, де розгортаються основні стратегічні операції (розвідка, воєнні дії, медійне, дипломатичне, економічне й технічне забезпечення). Для глобальної переваги в геопросторі необхідно вибудувати і використовувати глобальну мережу, а війна переміщується у мережевий простір і набуває віртуального характеру.

Сьогодні цифрова геополітика намагається об'єднати дві протилежні тенденції сучасної міжнародної політики: забезпечення влади окремо взятих держав (США, РФ, Китаю) чи регіональних союзів (ЄС) та включення у геополітику децентралізованих транснаціональних мереж (це мережеві ресурсів недержавних структур, ТНК, платформ, точок доступу, контенту які розташовані у матриці наддержавного/позадержавного масиву).

Міжнародні експерти вважають, що у випадку із Huawei вже відбулося зрощення/об'єднання цих тенденцій, тому питання влади та національної безпеки стало відправною точкою для активізації цифрової геополітики [10]. Отже, ми прослідковуємо пріоритетність інфоспростору над іншими складовими елементами геопростору.

Таким чином, глобальна картина процесу сучасного розвитку світу стає зрозумілою через гасло «від глобального до локального та від локального до глобального». Це прослідковується як тривалий тренд ХХІ ст. у всіх сферах людського буття і розповсюджується від економічного розвитку до інформаційного. Він втілений і у сферу геополітики та геополітичного простору, зокрема: геополітичний простір постійно знаходиться у процесі трансформації, утворюючи нові і нові його види, але водночас він перебуває у фазі глобального свого функціонування.

Мережевий простір об'єднує та вбирає усі інші простори геополітики, коли вони із самостійних геополітичних суб'єктів трансформуються в елементи глобальної мережі.

Політичні події останніх двох років (період пандемії) досить докорінно трансформували підхід до геополітики, акцентуючи увагу на нових, несистемних гравцях. ТНК, міжнародні кримінальні й терористичні структури стали вчорашнім днем, а на геополітичний майданчик вийшли технологічні гіганти, що вступають арбітрами політичних і економічних рішень політичних систем. Очевидно, що на геополітику вагомим чином впливає не тільки геоэкономика, а й діджиталізація, що призводить до серйозної трансформації/мутації геополітичного простору та формування нових його складових таких як мережевий простір, простір потоків, постгеополітичний простір у вигляді «глобального міста», простір інфосфери тощо. В цифровому світі головною цілью стають захоплення даних, а не територій, руйнування критично важливої інформаційної інфраструктури, а не – державних кордонів. А це – нові виклики для безпеки країн.

Список використаних джерел та літератури:

1. Амелін А., Фіщук В., Лаврик Я., Юрчак О., Чернев С., Матюшко В. Україна 2030Е – країна з розвинутою цифровою економікою. *Український інститут майбутнього*. 14.06.2019. URL: <https://hvylyla.net/analytics/economics/ukraina-2030e-kraina-z-rozvinutoju-cifrovoju-ekonomikoju.html>
2. Птицына С.С. Теория сетевого общества М. Кастельса: теоретико-социологический анализ. *Всероссийский журнал научных публикаций*. 2011, май. С. 55-56.
3. Кастельс С. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Москва: ГУ ВШЭ, 2000. 608 с.
4. Kohen, R. O. and Nye, J. S., Jr. Power and Interdependence in the Information Age. *Foreign Affairs*. 77 (5) (1998), pp. 81-94.
5. Lonsdale David J. Informational power: strategy, geopolitics and the fifth dimension / Gray Colin S., Sloan G. (ed.) *Geopolitics, Geography and Strategy*. London: Frank Cass, 2003.
6. Owens William A. *Lifting the Fog of War*. Washington: The Johns Hopkins University Press, 2001.
7. Arquilla J., Ronfield D. *The Advent of Netwar*. Washington: RAND, 1996; Arquilla J. Ronfield D. *Networks and Netwars: The Future of Terror, Crime, and Militancy*. Washington: RAND, 2003.
8. Arquilla J., Ronfield D. In *Athena's Camp: Preparing for Conflict in the Information Age*. Washington: RAND, 1997.
9. *The Implementation of Network-Centric*. URL: <https://books.google.bi/books?id=y2wmLWtwq4MC>

10. Эпоха цифровой геополитики. URL: <https://www.ipg-journal.io/regiony/mir/ehpokha-cifrovoi-geopolitiki-838/>

The article considers the analysis of the digitalization process which affected all aspects of life of modern man, states, politics, etc. It draws attention to the emergence of new types of geopolitical space in the process of its mutation under the influence of rapid digitization: the space of flows, post geo-

litical space in the form of a "global city", the space of Internet networks, the space of the info sphere, and so on.

Key words: digitalization, geopolitical space of the XXI century, mutation of geospace, geopolitics, digital technologies.

Отримано: 13.10.2021

УДК 39(477.83-22)«18/19»:728

І. Фурман, студентка II курсу магістратури

СОЦІО- ТА ЕТНОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОБУТУ У ГОСПОДАРСЬКІЙ ТА ЖИТЛОВІЙ ЗАБУДОВІ ПОДІЛЬСЬКОГО СЕЛА XIX – НА ПОЧАТКУ XX ст.

У статті висвітлюється особливості організації побуту у господарській та житловій забудові подільського села у XIX – на початку XX ст. під впливом етно- та соціокультурних чинників.

Ключові слова: подільське село, етнокультура, інтер'єр, забудова.

Українське село вражає своєю різноманітністю та особливістю співіснування різних етнокультурних та побутових особливостей. Це не дивно, адже в кожному українському селі поряд із титульним етносом співіснували представники інших національних меншин, що і вершило формування особливостей звичаїв, традицій та навіть архітектурних елементів. Ці процеси не обминули і подільський регіон. Особливо специфічною у ньому є житлова забудова населених пунктів.

На сьогоднішній день, проблема дослідження народної архітектури подільського села є актуальною, попри випущенні монографічні дослідження, адже регіон великий і кожний населений пункт має свою специфіку забудови.

Метою статті є висвітлення окремих аспектів соціо- та етнокультурні особливості організації побуту у господарській та житловій забудові подільського села XIX – початку XX ст.

Джерельна база представлена «Трудами Подільського епархіального історико-статистичного комітету. Приходи і церкви Подільської єпархії» [1].

Проблема соціо- та етнокультурних особливостей організації побуту у господарській та житловій забудові подільського села XIX – початку XX ст. частково досліджена у вітчизняній історичній науці. Окремі аспекти особливостей народної архітектури висвітлені у дослідженнях Т. Косміної [3], В. Масненка [4], В. Самойловича [5], Б. Сауляка [6, 7], В. Смоляка та О. Тимошенка [8].

У XIX – першій половині XX ст. на Поділлі можна було спостерігати найрізноманітнішу забудову садиб, зокрема вільну, однорядну, дворядну. Вільна забудова – всі будівлі двору не об'єднуються спільним дахом, розташовуються безладно, без певного порядку.

Однорядна забудова – будівлі ставляться в один ряд із хатою. Можуть частково або суцільно з'єднуватися спільним дахом. Дворядна забудова – господарські будівлі й хата утворюють два паралельні ряди з частковим або суцільним об'єднанням спільним дахом. "Г"-подібна забудова – хата й господарчі будівлі мають форму літери Г. "П"-подібна забудова – хата й господарські будівлі розташовані літерою П. Замкнена забудова – всі будівлі з'єднані між собою спільним дахом [3].

Окрім хати, на Поділлі зводили різноманітні господарчі будівлі. Під час виконання сільськогосподарських робіт подільський селянин користувався такими найбільш характерними господарськими спорудами як хлів, в якому утримувалась велика рогата худоба, стайня – приміщення для утримання коней, куча, – для свиней, курник – для домашньої птиці, вулик, довбня – для бджіл. Урожай, зокрема, зерно, зберігали в коморі, сіно й солому – в сінику, кукуруду – у кошиці. Сільськогосподарський реманент зберігали у піднавісі, піднакаті, сараї, шопі або повітці. На будівництво господарських будівель витрачали найменш цінні матеріали. Винятком були тільки комора та клуня, які слугували для зберігання найдорожчих запасів землеробсь-

кої родини. У клуні розташовувався тік, де обмолочували збіжжя, тримали сніпки пшениці, ячменю, обмолочену солому. На Поділлі та Прикарпатті клуні більш відомі під назвою «стодола». Її стіни заліплювали глиною та зашивали дошками. Ці споруди мали високі дахи і низькі стіни з високими плетеними воротами [5, с.84].

Хлів будували з тих же матеріалів, що й хати, тобто з каменю, деревини, лози або глини, тому що він призначався для утримання худоби.

Комора – теж важлива споруда в господарстві. Вона призначалася для зберігання запасів зерна, господарського інвентаря та речей вжитку. Комори завжди були при хаті. Лише у заможних селян комора була окремим приміщенням у дворі. Будували їх із дубової плахи. Сіно зберігалося у клунях, на горищах хліва чи стайні [5, с.85].

У XIX – першій половині XX ст. на Поділлі переважав безсистемний спосіб забудови. Поширення набула стовпова техніка. За основу будівлі правив перший вінець. Його клали безпосередньо на землю, згодом – на каміння або дерев'яні колодки. Вінець звався підвалиною. Стовпи каркаса надовбували в підвалини. На підвалини застосовували, зазвичай, дуб або просмолену сосну. У давнину стовпи закопували глибоко в землю, часом з корінням. У верхній частині стовпів (сохи) робили розколки, куди вкладали платви, а на них ставили крокви [3].

Подільська хата має всередині побілені стіни, внизу – підведені жовтою глиною, стіни й печі оздоблювали, здебільшого, декоративним розписом. Піч у подільській хаті має постійне місце – збоку від входу вздовж стіни, прилеглої до сіней.

Інтер'єр хати традиційний. Характерним для Поділля є розміщення в покуті скрині з плоским віком. Перед скринєю ставили ослін. Біля причілкової й чільної стін на кабінях укопані лави [4, с.110].

Характерні особливості хати на Поділлі:

- каркасно-вальковане та вальковане житлове будівництво;
- симетричність у співвідношенні горизонтальної основи й краю стріхи, між вертикалями стін, дверей і вікон;
- мальовничість хати – білі стіни з підсиненням заглиблених площин, висунута призьба, змащена рудою глиною. Охайності й виразності додає художній розпис;
- видовжена форма хат;
- хати мають нахилені до середини стіни. Такий прийом надає хаті більшої міцності.

Ще одна особливість подільських будівель – їхня декоративність завдяки поширенню настінного малювання (в інтер'єрах та екстер'єрах) і пофарбування кольоровими глинами стінових площин та окремих деталей. Орнаменти у вигляді фризів, гірлянд над вікнами та дверима, вазонів у міжвіконнях і на кутових плястах, пізніше – рельєфне декорування фасадів. Такі засоби прикрашання житла зафіксовані у 1-й чв. XX ст.

Однак мальовничість та декоративність подільських селянських осель не була буденним явищем. Умови життя

подільських селян в другій половині XIX ст. мало чим відрізнялися від попередньої кріпацької епохи. Найпершою ж ознакою низького рівня життя краян було їх житло, яке в багатьох селах традиційно не мало димаря. Лише окремі заможні селяни опалювали свої оселі «по-білому», коли під мала димар. Скрутне матеріальне становище, бідність абсолютної більшості селян, архаїчно улаштований побут формували зовсім іншу – далеко не романтичну картину життя українського села.

Ось як описував подільське село Почапинці священик Афанасій Курчинський у 1867 р. «Здалеку місцезнаходження цього села видається доволі мальовничим: зі сходу і північного сходу воно оточене прекрасними пагорбами, безлісі вершини яких подекуди виглядають з густої хащі лісів; саме ж село розміщене в долині, особливо з близька, виглядає доволі похмуро: його складають маленькі з підліпуватими віконцями, хатинки, солом'яні дахи яких до крайності вкриті кіптявою, через те що їх мешканці, що живуть у патріархальній простоті, звикли облаштовувати свої житла майже завжди без димарів. Зранку та надвечір, коли, зазвичай, у всіх хатах розпалювався вогонь, дим вкриває кожну з них і все це здалеку має похмурий вигляд згарища» [1, с.152].

Хати опалювалися «по-чорному» – без димаря. Тому в таких хатах «курного типу» завжди було повно кіптяви, через що вони були зовсім не схожі на, сформовані в нашій уяві, чепурні розмальовані хати. В буденному житті чисто-та та охайність української, зокрема й подільської, хати вимагала значних зусиль її господарів.

Першим і головним чинником у виробленні стилю архітектури є характер місцевості. Народна архітектура залежить від географічних умов і господарських потреб. Хати будувалися з будівельного матеріалу, доступного в тому або іншому регіоні (глина, камінь, дерево, солома). Ландшафт творився зусиллями природи і людини. Кожен народ по-своєму співпрацював з природою в різних сферах матеріальної і духовної культури. Отже, можна говорити про етнічні ландшафти.

На облаштування житла крім геокліматичних умов впливали й соціокультурні фактори. Історично так склалися що традиції будівництва житла землероба склалися на теренах України, зокрема й Поділля ще за часів енеолітичної Трипільської культури. За кілька тисяч років таке житло практично не змінилося, так як і не змінилися світоглядні засади хлібороба. Проте до XIX ст. наш народ дійшов у статусі поневоленого селянина-кріпака. Соціальний статус дуже позначився на селянському побуті, зокрема й влаштування житла. Оспівана в народі «біла хата» насправді була такою здебільшого лише під час свят чи урочистих подій.

В будні бідна невелика селянська хата, що опалювалася «по чорному» виглядала доволі злиденно, як і саме селянське життя.

Таким чином, особливість народної архітектури подільського села даного періоду була зумовлена перш за все матеріальними та ресурсними можливостями господарів. Так як більшість селян мали не просте зелене життя відповідно до того і оздоблювалися їхні житлові і присадибні приміщення. Лише клуня та комора, де зберігалися найцінніші в господарстві речі мали виняток. А так як регіон був багатий на глину, камінь, дерево та солому, відповідно з цих будівельних матеріалів споруджувалися житлові та господарські споруди.

Список використаних джерел та літератури:

1. Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. Приходы и церкви Подольской епархии / под ред. свящ. Е. Сецинского. Каменец-Подольск, 1901. Вып. 9. 1064 с.
2. Етнонаціональні трансформації в Україні / відп. ред. Б.В. Попов. Київ: Український Центр духовної культури, 2003. 308 с
3. Косміна Т. Поселення, житло, забудова. *Українська минувишина: Люстрований етногірничий довідник* / за ред. А. Пономарьова. Київ, 1993. URL: <http://ethnography.national.org.ua/mynuvshyna/r06.html> (дата звернення: 20.12.2019).
4. Масненко В.В., Ракшанов В.Б. Українська хата. Науково-популярне видання. Черкаси: Брама-Україна, 2012. 190 с.
5. Самойлович В.П. Українське селянське житло та господарчі будівлі. *Нариси історії архітектури Української РСР*. Київ: Держбудвидав УРСР, 1957. С. 42-154.
6. Сауляк Б.М. Кам'яне будівництво в подільському селі. URL: <https://ukrarx.at.ua/publ/1-1-0-2> (дата звернення: 25.11.2019).
7. Сауляк Б.М. Розвиток народного житла на Поділлі (історіографія питання). URL: https://ukrarx.at.ua/publ/rozvitok_narodnogo_zhitla_na_podilli_istoriografija_pitannja/1-1-0-28 (дата звернення: 15.11.2019).
8. Смоляк В.В., Тимошенко О.Е. Розвиток народного житла на Східному Поділлі в період кінця XIX – середини XX ст.: монографія. Вінниця: ВТНТУ, 2011. 112 с.

The article highlights the features of the organization of life in the economic and residential buildings of the Podolsk village in the XIX – early XX centuries, under the influence of ethno- and socio-cultural factors.

Key words: Podolsk village, ethnoculture, interior, buildings.

Отримано: 13.10.2021

УДК 929:94 (477.43-21)«1919»

С. Чорний, студент IV курсу (2020-2021 н.р.)

ДМИТРО ДОРОШЕНКО ПРО ЖИТТЯ КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО ВЗИМКУ-НАВЕСНІ 1919 РОКУ

У статті висвітлюється візія українського державного, наукового і громадського діяча Дмитра Івановича Дорошенка основних політичних і культурно-освітніх подій, що протікали у Кам'янці-Подільському упродовж січня-квітня 1919 року і були значущими для УНР. На основі його спогадів і досліджень істориків з'ясовується найбільш важливі складові життя міста, зокрема політична нестабільність, спроба певних сил створити і розгорнути діяльність альтернативного Директорії УНР Комітету охорони революції тощо. Відзначено погляд вченого на відносини між різними етнічними групами кам'ячан, поширення у певних колах української культурницької праці, особливо що стосується освітньої і наукової діяльності Кам'янець-Подільського державного українського університету, його позитивного впливу на міську громаду.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський, Дмитро Дорошенко, Комітет охорони революції, Кам'янець-Подільський державний український університет, культурно-освітня праця.

Видатний український історик Дмитро Дорошенко перебував у Кам'янці-Подільському менше трьох місяців. Однак за цей час він залишив чималий слід в історії міста, оскільки поєднував декілька видів діяльності: наукову, викладацьку, політичну та державну. Доба Директорії УНР була надзвичайно важким часом для української державності, більшість території України була окупована її ворогами, а

серед політичного проводу не було єдності, що і стало причиною поразки визвольних змагань. Однак діяльність таких подвижників як Дорошенко мала позитивне значення як для держави загалом, так і життя Кам'янця-Подільського, якому згодом судилося стати столицею республіки.

Період перебування Дмитра Дорошенка у Кам'янці в більшій мірі дослідили історики: О.М. Завальнюк [1] і

В.С. Лозовий [6], у меншій – М.А. Ковальчук [4], В. Кройтор [5]. Утім у їх працях подано цілісно чи епізодично діяльність вченого і державного діяча, Щодо джерелознавчого аспекту, який обраний нами темою дослідження, то вони послуговуються спогадами Д.І. Дорошенка [1], утім, як правило, обминають питання щодо його опублікованих вражень про важливі події життя міста, які тоді відбувалися.

Мета статті: з'ясувати візію історика Дмитра Дорошенка важливих політичних і освітньо-культурних подій, найбільш характерних рис життя Кам'янці-Подільському у січні-квітні 1919 року, їх об'єктивність.

Дмитро Іванович Дорошенко опинився в Кам'янці-Подільському досить випадково. Справа в тому, що у 1918 році він входив до гетьманського уряду П. Скоропадського, а після відречення останнього залишився без роботи. Більш того, Директорія УНР із недовірою ставилась до гетьманських урядовців, обмежуючи їх роботу. Політичні зміни історик сприймав досить апатично, до нової влади поставився із недовірою [1, с.145].

Його долю вирішив візит до професора В.О. Біднова, котрий отримав посаду у щойно відкритому Кам'янець-Подільському державному університеті (К-ПДУУ). Саме він ініціював майбутню викладацьку діяльність Д.І. Дорошенка. Його кандидатуру затвердив під час особистої зустрічі міністр освіти Іван Огієнка, який за сумісництвом був ректором К-ПДУУ. Завдяки попередньому знайомству із міністром ця справа була вирішена досить швидко, і Дмитро Дорошенко вже за кілька днів, 22 січня 1919 р., покинув Київ і відправився залізницею до адміністративного центру Поділля [1, с.402].

Поїздка, що тривала 4 дні, була складною, але минулася без особливих пригод. Історик у своїх мемуарах описує досить непрості умови, в котрих довелося добиратися до Кам'янця-Подільського. Напоказ була апатія державних службовців та військових щодо політичних подій, більшість намагалась покинути не лише Київ а й територію України. Всюди простежувалась анархія та беззаконня, чиновники відмовлялись надавати будь-яку допомогу, доки не отримували хабар. Такі були умови нового періоду Української революції [3, с.145].

26 січня Дорошенко та інші викладачі університету, які їхали в одному вагоні, прибули до кінцевої станції. Дмитру Івановичу пощастило одразу знайти житло: його безкоштовно поселили у своїй квартирі Огієнки (виділили окрему кімнату). Варто нагадати, що у 1918 р. Д. Дорошенко та І. Огієнко були однопдумцями у справі заснування К-ПДУУ [6, с.351]. Своєю проуніверситетську позицію член Ради Міністрів Української держави мотивував тим, що заклад мав розміститись у місті, яке знаходилося неподалік від австрійського кордону, отже міг стати центром українського життя не лише для Наддніпрянщини, але й для Галичини і Буковини [1, с.414-415].

Ознайомившись з Кам'янцем-Подільським, новоприбулий приват-доцент по кафедрі історії зафіксував, що університет був одним із центрів наукового і культурного життя міста, хоча міське життя мало невиразну українську складову. Історик пояснював це тим, що місцеві українці, які були досить чисельними і посідали друге місце після єврейської громади, у своїй масі бідувало, мало опікувалися своїм культурним життям, мали відомих діячів, зокрема двох істориків-аматорів, – Ю.Й. Сіцинського та О.М. Прусевич. Окрім української, в місті були чисельні російська, єврейська і польська громади, котрі до українського руху ставились вороже [1, с.416-417]. Втім, це не стосувалося університету, в якому навчались студенти усіх перерахованих національностей.

Дмитро Дорошенко досить тепло згадував ті дні, коли він працював приват-доцентом К-ПДУУ. Зокрема, він відзначив велику роль І.І. Огієнка у заснуванні і відкритті цього вишу, метою якого було поширення української науки і культури, а також налагодження міжетнічних стосунків. Саме через останню причину планувалось відкрити кафедри польської та єврейської філології [1 **Помилка!** **Джерело посилання не знайдено.**, с.413]. Крім того, уні-

верситету відводилася роль містка, що сполучав би обидва береги Збруча та задовольняв культурні потреби усіх етносів, що проживали на Поділлі [6, с.352].

Характеризуючи діяльність університету, Дмитро Іванович вказує, що «університет прийшов до Кам'янця мов на порожнє місце». Наукова діяльність у місті дійсно була відсутня [1, с.417]. Ще однією проблемою, про котру згадав історик, стала відособленість навчального закладу від більшості жителів. Якщо не брати до уваги «Просвіти», а також української інтелігенції, зайнятої в освіті, культурі та управлінні, то, як помітив Д.І. Дорошенко, кам'ячани із певною недовірою ставились до університету [7, с.155]. Це стосувалося переважно росіян, поляків, євреїв. Щодо більшої частини українців, то вони, за твердженням історика, постійно займалися вирішенням переважно господарських питань і мало цікавилися громадським життям [7, с.173]. Мала місце недовіра місцевих мешканців до прибулих викладачів після того, як університету було передано приміщення технічної школи, зокрема свої помешкання втратили деякі вчителі цього закладу освіти [1, с.414]. З іншого боку, треба брати до уваги й те, що, як стверджує Д.І. Дорошенко, у місті проживало багато чиновників, офіцерів і міщан, були відсутні великі підприємства, культурні осередки, освічена молодь, що робило Кам'янець типово російським провінційним містом. І лише чисельні пам'ятки архітектури і культури нагадували про його далеку і багату історію [7, с.155-156].

Частину своїх спогадів автор присвятив навчальній роботі університету, який мав на той час три факультети: історико-філологічний, теологічний і природничо-математичний (насправді фізико-математичний).. Заняття проводились у другій половині дня, оскільки багато студентів (і декотрі викладачі) працювали у різних державних, земських, культурних установах [7, с.163]. Він стверджує, що майже всі викладачі були українцями, при чому географія їх походження була досить широкою – від Карпат до Кубані. Серед них було багато особистих знайомих мемуариста, зокрема, Василь Біднов, Павло Клепацький, Павло Клименко. [4, с.416]. Сам Дмитро Дорошенко читав лекції з історії України на історико-філологічному факультеті.

Загалом, історик позитивно сприйняв діяльність університету, який, зокрема, непогано прислужився підвищенню освіченості жителів навколишніх сіл – народних вчителів, священників, а також багатьох вихідців із міщанського і селянського станів. Досить позитивну оцінку історик дає діяльності викладачів, котрі також займалися культурною роботою, зокрема, в подільській «Просвіті».

Окрім викладацької діяльності, Дмитро Іванович активно займався науковою роботою. Протягом місяця він пише невелику працю «Про минулі часи на Поділлі», обсягом у 40 сторінок [2]. Ймовірно, до написання цієї праці його наштотувала співпраця з Ю.Й. Сіцинським – очільником Церковно-археологічного товариства, завідувачем університетської бібліотеки [3, с.146].

На початку лютого 1919 року Дорошенко очолив комісію, що мала розслідувати події Хотинського повстання. Сам історик бачив біженців-страждальців із-за Дністра у Кам'янці-Подільському, брав участь у зборі коштів для допомоги їм. Факт призначення головою цієї комісії був для нього великою несподіванкою [1, с.419]. Як з'ясувалося, наказ про його головування підписав міністр закордонних справ В. Чеховський [4, с.118].

Зазначена комісія розміщувалася у Кам'янці і працювала до кінця березня із перемінним успіхом. Вдалось досягти порозуміння із румунською владою (на побачення з її представниками виїжджали до містечка Жванець коло Дністра), домоглися оголошення часткової амністії учасникам повстання [4, с.122]. Але інтриги з-боку окремих українських діячів призвели до згорання перемовин з румунською владою. Мемуарист, називає ім'я подільського коменданта Бондаренка, який загострював відносини із румунами, а згодом, вкравши гроші із губернської казни, втік на румунську територію. На жаль, зазначає історик, Кам'янець тоді був переповнений шпигунами і провокаторами, котрі працювали на інтереси румунів, більшовиків і поляків [1, с.427]. Ситуа-

ція у місті була досить нестабільною, що лише погіршилося із евакуацією уряду, в середині 20-х чисел березня.

Дорошенко зафіксував таку важливу для політичного і культурного життя міста подію, як перебазування сюди в лютому 1919-го, перших урядових установ і культурних діячів, зокрема театральної трупи М. Садовського, що давала українські вистави у Пушкінському домі [7, с.147]. На той момент Директорія, Рада Народних Міністрів і міністерства УНР уже покинули Київ, який захопили більшовики, перебравшись до Вінниці. Але декотрі урядовці опинилися в прикордонному Кам'янці-Подільському. Місто за декілька тижнів сильно змінилося, оскільки стало переповнене офіцерами, міністрами, чиновниками, викладачами та біженцями з обох берегів Збруча [1, с.429]. Усі державні і військові чини намагались реквізувати для себе помешкання, при чому не платячи за нього. Це лише викликало роздратування місцевих жителів і недовіру до уряду [7, с.163]. Дмитро Іванович розповідає і про різке підвищення цін на усі товари, зокрема на продукти харчування, а також про недовіру кам'янчан до слабого українського карбованця, якого захищала влада, забороняючи дореволюційні грошові знаки, зокрема російський рубль, котрий ще був у обігу [1, с.430].

Засвідчив Дорошенко і різного роду політичні інтриги, які вчиняли у місті прибулі представники різних партій: есери, есдеки – усі ті, хто перебував в опозиції щодо Директорії [7, с.137]. Згадав він і про перебування у лютому-березні 1919 р. Михайла Грушевського, діяльність якого він оцінює негативно. Колишній голова Центральної Ради за наукові заслуги отримав звання почесного члена колективу університету, але відмовився читати лекції студентам. Замість того він зайнявся політичною діяльністю, для чого опинився у кріслі редактора газети «Життя Поділля», змінивши її характер з демократичного на соціалістичний [1, с.431].

У березні 1919 року, за мемуарами, у місті стався заколот. Його організував самопроголошений «Комітет охорони революції», до якого увійшли опозиційні політики, переважно лівої орієнтації. Вони видали відозву, в якій закликали Директорію припинити «братовбивчу війну» з більшовиками, а також висували демагогічні гасла про «передачу влади народу». «Комітет» також проголосив про введення комендантської години в місті та виставив сторожу біля урядових будівель. Ці факти засвідчують, що серед заколотників були офіцери і солдати місцевого гарнізону [7, с.139]. Проте Дмитро Іванович, уникаючи деталей, стверджує, що для усіх ця політична подія стала несподіванкою. Єдиним реальним наслідком її стало, як зазначає Дорошенко, масове дезертирство декількох тисяч солдат [1, с.433], які могли бути використані на фронті проти більшовиків.

Міське населення поставилось до цього досить пасивно (військові виступи наприкінці 1917 – на початку 1919 рр. тут були не раз). Місто не звикло до «великої політики», а тому містяни не брали участі у жодних закатах. Уже через день прийшла телеграма від Головного Отамана С. Петлюри із закликом припинити безладі і зда-

ти усю зброю новому коменданту. За джерелом, на цей наказ також ніхто не звернув уваги, оскільки жоден український уряд не користувався авторитетом чи повагою у жителів Кам'янця [1, с.434].

Таким чином, перебуваючи у Кам'янці-Подільському менше трьох місяців, історик Д.І. Дорошенко багато попрацював як науковець і політик., задовольняючи державні інтереси УНР і міської громади, в контексті національного відродження. Заслужують на увагу його цікаві свідчення про політичні і національно-культурні події, зростаючу діяльність місцевого університету, який був важливим науково-освітнім осередком УНР і задовольняв потреби різних подільських етносів.

Список використаних джерел:

1. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле. Мюнхен, 1969. 543 с.
2. Дорошенко Д. Про минулі часи на Поділлі (Коротка історія краю). Кам'янець на Поділлі, 1919. 40 с.
3. Завальнюк О.М. Д.І. Дорошенко: 75 днів у Кам'янці-Подільському. *Краєзнавство*. 2001. № 1. С. 145-148
4. Ковальчук М.А. Відносини Румунії з урядом Української Народної Республіки в 1919 р. *Український історичний журнал*. 2010. № 4. С. 115-127.
5. Кройтор В. Українське питання в політиці Румунії (1918–1927 рр.): історіографічний контент. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2013. Вип. 23-24. С. 282-292.
6. Лозовий В.С. Діяльність Дмитра Дорошенка у Кам'янці-Подільському в 1919 р. *Історичне краєзнавство в системі освіти України: здобутки, проблеми, перспективи*. Кам'янець-Подільський, 2002. С. 350-353.
7. Поділля у добу Української революції 1917-1921 рр.: матеріали круглих столів. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2013. 216 с.

The article highlights the vision of the Ukrainian statesman, scientist and public figure Dmytro Ivanovych Doroshenko of the main political and cultural-educational events that took place in Kamianets-Podilskyyi during January-April 1919 and were significant for the UPR. Based on his memoirs and research by historians, the most important components of the city's life are clarified, including political instability, attempts by certain forces to create and expand the activities of an alternative to the UPR Directory of the Committee for the Protection of the Revolution, and so on. The scientist's view on the relations between different ethnic groups of Kamianets, the spread of Ukrainian cultural work in certain circles, especially with regard to the educational and scientific activities of Kamianets-Podilskyyi State Ukrainian University, its positive impact on the city community.

Key words: Kamianets-Podilskyyi, Dmytro Doroshenko, Committee for the Protection of the Revolution, Kamianets-Podilskyyi State Ukrainian University, cultural and educational work.

Отримано: 13.10.2021

УДК 376-053.5-056.313

М. А. Будько, магістрантка 2 курсу факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи

КАЗКОТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЮЧОЇ РОБОТИ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У статті проаналізовано вагомість казкотерапії для дітей з інтелектуальними порушеннями. Розкрито особливості проведення занять з казкотерапії з молодшими школярами. Описано варіанти роботи з казкою.

Ключові слова: казкотерапія, молодші школярі, інтелектуальні порушення, корекційно-розвиваюча робота.

Постановка проблеми. У наш час проблема морального виховання дітей молодшого шкільного віку із інтелектуальними порушеннями є досить актуальною. Одним із ефективних засобів морального виховання молодших школярів є казка.

Карл Бюлер вважав, що молодший шкільний вік є віком казок, адже казка – улюблений усіма дітьми літературний жанр. У процесі слухання казки дитина проживає її разом із героєм, вчиться йому співпереживати. Саме казка розповідає нам про добро і зло, чесність та справедливість, працьовитість та взаємовигоду, вона здатна зацікавити дитину своїм чаклунством і таємничістю, завдяки їй можна досягти поставленої мети в моральному вихованні. Найважливішим моментом у використанні казок є те, що казка навчає дитину моральним нормам і цінностям ненав'язливо. Діти дуже люблять казки, із задоволенням їх слухають, і не тільки на ніч, а в будь-який вільний час. Особливий моральний потенціал належить народним казкам, які передаються з покоління в покоління з далекої давнини.

Аналіз останніх досліджень. Ефективність використання казкотерапії в корекційному навчанні підкріплюється широким спектром наукових праць Т. Зінкевич-Євстигнєвої, А. Міллера, В. Мурашевського, О. Рау та інших. Вивченням казки та її лікувального впливу на дітей займалися Т. Вохмяніна, М. Осоріна, Н. Пезешкіан, О. Петрова, Д. Соколов та інші. Їм вдалося довести, що казкотерапія дає позитивні результати в корекційній діяльності з дітьми дошкільного віку, які мають різноманітні емоційні та поведінкові проблеми, труднощі у сприйнятті своїх відчуттів, у комунікативно-рефлексивних процесах.

Мета дослідження – розкрити роль казкотерапії у корекційно-розвиваючій роботі з молодшими школярами з інтелектуальними порушеннями.

Виклад основного матеріалу. Використання казкотерапії в роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями сприяє розвитку зв'язного мовлення, активізації та збагачення словникового запасу, накопичення соціального досвіду, формування цілеспрямованої діяльності, підвищенню стійкості уваги дитини. Школярі із задоволенням запам'ятовують невеликі за обсягом фрази, віршовані форми, пісеньки, які можуть повторюватися під час розповіді кілька разів. Звучання цих повторів допомагають дитині запам'ятати їх, використовувати в спілкуванні з ровесниками і дорослими.

Під час спілкування та активної творчої діяльності дитина йде від власних переживань, емоційної знедоленості, почуття самотності, страхів і тривожності і занурюється в дивний світ казки [4; 5].

«Проживаючи казку», діти вчать долати бар'єри в спілкуванні, тонко відчувати один одного, знаходити адек-

ватний тілесний вираз різних емоцій, почуттів, станів. Постійно використовуються в казках етюди на вираження і прояв різних емоцій, вони дають дітям можливість поліпшити і активізувати виразні засоби спілкування: пластику, міміку і мовлення.

Заняття з казкотерапії проводять індивідуально або в підгрупі раз на тиждень. Тривалість їх може бути різною: від 25 хвилин і більше. Слід враховувати вік дітей, їх психічні і індивідуальні можливості. Кожне заняття являє собою комплекс, що включає в себе різноманітні прийоми, ігри, вправи і танці, спрямовані відразу на вирішення декількох завдань (розвиток емоційно-вольової, пізнавальної сфер, мовлення), а також вправи на релаксацію [2].

Для реалізації поставлених завдань застосовуються такі методичні прийоми: бесіди, спрямовані на знайомство з різними емоціями, почуттями; словесні, настільно-друковані та рухливі ігри; малювання казки; програвання; знайомство з персонажами казки; знайомство з головним героєм казки; неодноразове розповідання казки; стимулювання «підказок» дітьми; спільне розповідання казки педагогом і дитиною; проведення ігор.

Є багато варіантів роботи з казкою. Найпоширенішими серед них є:

1. Використання казки з метою розвитку зв'язного мовлення, моторики, емоційно-вольової сфери.

Підбирається казка, яка відповідає віку учня спеціальної школи, шкільній програмі, бажано коротка, щоб можна було прочитати її один раз, розподілити ролі, інсценувати за ролями і намалювати вподобаних героїв. Якщо казка коротка, всю роботу можна виконати протягом одного заняття.

2. Використання казки з метою розвитку просторових уявлень, уміння порівнювати і аналізувати, встановлювати послідовність дій, подій, причинно-наслідкові зв'язки. У цьому випадку можна побудувати роботу з казкою наступним чином.

Ведучий читає казку. У процесі читання вибираються дійові особи, яким видаються картки з назвами героїв. Після прочитання казки учням пропонується завдання – визначити своє місце в ланцюжку діючих героїв. Учні вибирають своє місце, називають, хто знаходиться «справа» – «зліва», хто перший, другий, третій... за рахунком, хто знаходиться «поруч», «між», «близько» тощо [1; 3].

3. Заміщення змісту казки знаковими зображеннями.

На матеріалі казок учні легко вибудовують умовні зображення і використовують їх як опори для запам'ятовування сюжету, послідовності діяльності героїв казки, вчать складати алгоритм обробки матеріалу.

4. Зображення героїв, епізодів прочитаної казки за допомогою міміки, жестів, відомих поз, повадок, рухів.

Вихованцям спеціальної школи властива нерозвиненість емоцій, невміння виражати свої почуття і дізнаватися чужі. Використання прийомів пантоміми і психогімнастики на заняттях з казкотерапії розвиває і емоційну, і пізнавальну, і поведінкову сферу дитини з інтелектуальними порушеннями, сприяє розвитку моторики рук і тіла, спритності, навичок вираження емоцій і управління ними [1; 4].

Таким чином, введення казкотерапії в процес роботи з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку дозволить педагогу стимулювати розвиток гностичних процесів, інтелекту, моторики і скорегувати психологічні проблеми.

Висновки та перспективи дослідження. Казкотерапія є ефективним засобом корекційно-розвиваючої роботи з молодшими школярами з інтелектуальними порушеннями. Оскільки за допомогою казкотерапії у дітей проявляються почуття патріотизму, товаришкості, завзяте ставлення до реальності, глибока повага до старших людей, а також формуються соціально необхідні вимоги до суспільства, які перетворюються у такі внутрішні стимули індивідуальності кожного школяра, як честь, совість, гідність.

Перспективним напрямком нашого дослідження є розробка методики формування моральних якостей у молод-

ших школярів з інтелектуальними порушеннями засобами народної казки.

Список використаних джерел:

1. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры. Москва: Прогресс, 1988. С. 147–148.
2. Березовський І. Українські народні казки про тварин. Київ: Наук. думка, 1979. С. 10–11.
3. Беленька Г.В. Навчання через казку. *Дошкільне виховання / Палітра педагога*. 2004. № 1. С. 14–17.
4. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. Психологический очерк. Москва: Просвещение, 1997. 93 с.
5. Карнаухова А.В. Українська казка, як засіб формування шанобливого ставлення до дорослих у дітей. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Педагогічні науки: реалії та перспективи*: зб. наук. пр. Київ, 2014. Вип. I. С. 131–135.

The importance of fairy tale therapy for children with intellectual disabilities has been analyzed in the article. The peculiarities of conducting of fairy tale therapy classes with junior schoolchildren have been revealed. Variants of work with a fairy tale have been described.

Key words: fairy tale therapy, junior schoolchildren, intellectual disorders, correctional and developmental work.

Отримано: 18.10.2021

УДК 37.013.42:[173.5:316.362

В. О. Зіневич, студентка 4 курсу факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МОЛОДИХ СІМЕЙ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОГО БАТЬКІВСТВА

У статті розглянуто питання підготовки молодих сімей до відповідального батьківства. Визначено сутність поняття «відповідальне батьківство». Окреслено перспективу подальшого дослідження означеної проблеми.

Ключові слова: відповідальне батьківство, молода сім'я, підготовка молодих сімей до відповідального батьківства.

Постановка проблеми. Досить розповсюдженою та обговорюваною проблемою на сьогоднішній день є зменшення числа народжуваності. Особливого змісту ця проблема набуває серед молодих сімей [3, с.76]. Різні психолого-педагогічні та соціально-педагогічні дослідження показують, що саме молоді сім'ї найчастіше стикаються з труднощами у виконанні своїх батьківських функцій. Створюючи сім'ю поспішно, керуючись емоціями, і таким же чином народжуючи дітей, молоді люди не задумуються про те, що до цього потрібно бути ретельно підготовленими. Адже батьківство – це, передусім, відповідальність за життя, здоров'я та добробут дитини. Тому виникає необхідність у підготовці молодого подружжя до виконання ними нової соціальної ролі – батьків. Це стане передумовою зростання та розвитку дитини у комфортному для неї середовищі [4, с.56].

Аналіз останніх досліджень. Феномен відповідального батьківства у своїх працях розглядали такі дослідники як І. Курило, Б. Крімер, Е. Лібанова, Л. Слюсар та ін. Однак, проблема підготовки молодого подружжя до відповідального батьківства є малодослідженим. Це стало метою нашої статті – вивчити особливості підготовки молодих сімей до відповідального батьківства.

Виклад основного матеріалу. Сім'я та батьківство завжди були найвищими цінностями у житті кожної людини. Проте, останнім часом сучасна молодь усе частіше розставляє пріоритети у своєму житті наступним чином: здобуття освіти, розвиток кар'єри, забезпеченість матеріальними благами, досягнення високого соціального статусу та ін. Як наслідок, це призводить до зниження рівня мотивації та готовності сучасної молоді до створення сім'ї, народження дітей та виконання батьківських обов'язків [4, с.56].

Розглядаючи питання підготовки молодих сімей до відповідального батьківства, варто проаналізувати сутність поняття «відповідальне батьківство». Як показав аналіз наукових джерел, єдиного визначення не існує. О. Кузнецова пропонує розглядати «відповідальне батьківство» як усвідомлене ставлення до народження, виховання дитини та її розвитку, забезпечення кожній дитині права на свобо-

ду, особистісну недоторканість і захист від насильства, експлуатації, примушування до проституції, жебрацтва, бродяжництва, утягнення у злочинну діяльність тощо [5].

На думку О. Безпалько, І. Братунь, І. Звереві, В. Кузмінського, Р. Овчарової відповідальне батьківство – це соціально-психологічний феномен, сформований на основі знань, умінь, навичок, почуттів, що забезпечує процес формування та розвитку дитини [6, с.108].

Відповідальне батьківство – це вияв соціальної та індивідуальної відповідальності. Це означає, що, по-перше, батьки є відповідальними перед суспільством за виховання його нових членів, по-друге, вони виявили особисту соціальну відповідальність [3, с.78].

Н. Вахняк, здійснюючи соціально-педагогічний аналіз проблеми відповідального батьківства, визначила, що для більшості сучасних молодих сімей суттєвими аспектами, які ведуть до усвідомлення батьківства, є: ставлення до вагітності; почуття відповідальності за дитину; батьківські установки та очікування; досвід взаємодії з власними батьками; рівень психологічної готовності; рівень освіти батьків; ціннісні орієнтації батьків; педагогічна культура батьків; єдиний підхід до виховання дитини; компетентність до батьківської ролі й ін. [2, с.301].

На нашу думку, саме це повинно наштовхувати молодих людей, насамперед, оволодіти інформацією щодо ролі дітей у подружньому житті, їхнього позитивного впливу на сімейні стосунки, підготувати себе і фізично, і психологічно до виношування та народження здорової дитини, бути готовими до труднощів, які пов'язані з вихованням дитини у сім'ї, мати необхідні навички їх подолання, а також відповідально ставитися до виконання своїх батьківських обов'язків і постійно вдосконалюватися.

Міжнародний та вітчизняний досвід свідчить про те, що ефективно роботу у підготовці молоді до відповідального батьківства мають змогу здійснювати:

- державні заклади та установи (ЦСССДМ, Центри планування сім'ї, Школи свідомого батьківства при жіночих консультаціях, пологові будинки, кабінети педіатра й ін.);

- громадські організації, які проводять навчання та консультування молоді, яка вирішила створити сім'ю, а також молодих батьків з питань підготовки до народження дитини, догляду за нею, вигодовування, розвитку і виховання.

Проте, як показує практика, ці установи та організації працюють незалежно одна від одної, що значно ускладнює процес комплексного формування вмін та навичок відповідального батьківства сучасних молодих сімей [1]. Тому, ми вважаємо, що, згуртувавши зусилля цих соціальних інституцій, процес підготовки молодих сімей до відповідального батьківства стане набагато ефективнішим.

Висновки. Отже, здійснивши теоретичний аналіз проблеми дослідження, можна констатувати, що питання підготовки молоді до сім'ї є досить актуальним у теперішній час, разом з тим, залишаються недостатньо розробленими питання організації комплексної діяльності державних та громадських організацій щодо формування відповідального батьківства молоді як основи гармонійного розвитку особистості дитини. Перспективами подальших досліджень є розробка соціального проєкту щодо формування теоретико-практичного уявлення змісту відповідального батьківства у сучасній молоді.

Список використаних джерел:

1. Бартків О.С. Усвідомлене батьківство : теоретичні аспекти. *Науковий вісник Волинського національного університету*

імені Лесі Українки. Розділ V. Соціальна педагогіка. 2010. № 23. С. 192–195.

2. Вахняк Н.В. Соціально-педагогічний аналіз проблеми усвідомленого батьківства. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка [педагогічні науки]* / гол. ред. В.С. Курило. Луганськ: Вид-во «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. № 20 (231). Ч. II. С. 297–303.
3. Думанська В.П. Відповідальне батьківство: теоретичний аспект. *Демографія та соціальна економіка*, 2015. № 3 (25). С. 75–86.
4. Островська Н.О. Усвідомлене батьківство молоді як основа гармонійного розвитку дитини у сім'ї. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2015. № 10. С. 56–58.
5. Смирнова Е.Г. Психолого-педагогическое сопровождение формирования осознанного родительства в молодой семье: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогическая и возрастная психология». Екатеринбург, 2008. 24 с.
6. Томаржевська І.В. Теоретико-методологічний феномен усвідомленого батьківства. *Науковий вісник Херсонського національного університету*. Серія: Психологічні науки. 2015. № 6. С. 107–111.

The article considers the issue of preparing young families for responsible parenthood. The essence of the concept of "responsible parenthood" is defined. The prospect of further research is outlined.

Key words: responsible parenting, young family, preparation of young families for responsible parenting.

Отримано: 18.10.2021

УДК 376.3.016:028.6]-056.264

А. М. Карча, студентка III курсу «Логопедія. Спеціальна психологія»

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗАСВОЄННЯ СЛОВОЗМІНИ В ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ

У статті розглядаються наукові погляди щодо особливостей засвоєння граматичних форм словозміни у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення та визначено труднощі час засвоєння ними граматичних форм: наявність різних змін афіксів, нетипові словозміни; порушення правил відміни; плутання родових значень прикметників; нездатність узгоджувати числівники і прикметники із іменниками; порушення морфологічного оформлення слів у реченні; неправильне розрізнення дієслів жіночого і чоловічого роду.

Ключові слова: засвоєння граматичних форм, словозміна, порушення мовленнєвого розвитку.

Постановка проблеми. Порушений мовленнєвий розвиток часто призводить до труднощів у засвоєнні граматичних форм словозміни. Неправильне граматичне мовлення впливає на подальший розвиток дитини, ускладнює процес спілкування та навчання дітей грамоті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що у галузі психології та педагогіці розвитку мовлення в дітей дошкільного віку з типовим психофізичним розвитком вивчався: від народження до молодшого шкільного віку (А. Богуш, 2010, О. Гвоздев, 2007); була направлена увага на формування граматично правильного мовлення в дітей дошкільного віку (К. Крутій, 2005); в дітей з порушеннями мовлення було розглянуто лексико – граматичне структурування мовленнєвих висловлювань (І. Григор'єва, І. Макаренко, Т. Махукова, 2020; О. Ласточкіна, 2016); формування навичок словотворення (О. Дупіряк, 2021); описана диференційована корекція граматичної будови мовлення в дітей старшого дошкільного віку із стертою формою дизартрії (Н. Савінова, 2016); охарактеризовано система вправ на подолання мовленнєвих порушень (Л. Лопатіна, 2000).

Мета дослідження – теоретично дослідити і визначити особливості засвоєння граматичних форм у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Словозмінна – це видозміна слова, для відношень між словами, надання слову його синтаксичних властивостей. Словозмінна застосовується при відмінюванні частин мови (іменник, прикметник, дієслово, займенник, числівник) за відмінами, відмінками, числами, родами. При словозміні лексичне значення не змінюється на відміну від словотворення.

К. Крутій зазначала, що формування граматично правильного мовлення здійснюється на основі когнітивного розвитку дитини. Дитина буде правильно утворювати словозміну, коли почне правильно розрізняти граматичні значення (значення роду, числа, відмінка, числа тощо) Періодом засвоєння дитячої граматики зазначається від 3 до 7 років. Дослідниця вважає, що опанування грамотою відбувається суто індивідуально, системою словозміни (відмінювання і дієвідмінювання) дитина опановує в молодшому і середньому дошкільному віці, а словотворенням – в старшому дошкільному віці [4, с.23].

На думку А. Богуш, у п'ятирічному віці завершується засвоєння граматичних форм, діти вміють без труднощів утворювати граматичні форми суфіксальним, префіксальним, способом [2, с.112].

Наявність у дитини порушення мовленнєвого розвитку викликає специфічні труднощі, що уповільнюють процес засвоєння граматично правильного мовлення. Зокрема, О. Ласточкіна зазначає, що при загальному недорозвитку мовлення (надалі ЗНМ) засвоєння граматичної будови мовлення відбувається з більшими труднощами, ніж оволодіння активним та пасивним словником. Труднощі зумовлені тим, що система граматичної будови мови регламентується великою кількістю правил. Граматичні форми словозміни у дітей із ЗНМ формуються, як правило у тій же послідовності, що і в дітей з типовим мовленнєвим розвитком. Особливість оволодіння граматичної будови мовлення проявляється в дещо сповільненому темпі засвоєння, у непропорційному розвитку морфологічної і синтаксичної системи мовлення. У цих дітей присутні труднощі вибору граматичних засобів для самостійного мовлення [5].

В. Левицький стверджує, що труднощі які виникають у дітей із ЗНМ зумовлені тим, що граматичні значення більш абстрактні. Бідність словника проявляється у малій кількості слів узагальнюючого характеру, мають місце парафазії, діти змінюють слова неправильно. В мовленні дітей п'яти – шести років із ЗНМ III рівня спостерігається такі помилки: заміни форми одного відмінка формою іншого відмінка, тобто неправильне відмінювання; використання ненормованих форм; порушення звукової та складової структури слова; неправильне використання відмінково-прийменикових конструкцій; неточна або ситуативна відповідь [6].

Діти з ЗНМ II рівня мають стійкі порушення у використанні граматичних засобів мови. У їхньому мовленні рідко зустрічаються форми словозміни. Діти допускають помилку при словозміні на основі категорії числа у минулому часі жіночого і чоловічого роду. У старшому дошкільному віці відбувається диференціація деяких граматичних форм, але це розмежування не є стійким. У дітей з ЗНМ III рівня характерно недостатнє розуміння граматичних форм, що зумовлює помилки словозміни. У дітей з ЗНМ IV рівня наявні помилки у використанні форм множини («дереви», «лисей», «побачили гнізди»). Притаманне плутання форм відмінків, особливо під час роботи із місцевим відмінком [1, с.58].

Н. Савінова наголошує на тому, що у дітей із стертою формою дизартрії порушення граматично правильного мовлення носить вторинний характер. З огляду на порушення граматичної будови мови категорія дітей із стертою дизартрією характеризується різною симптоматикою: затримка формування та розвитку морфологічної і синтаксичної будови мови; виражені аграматизми у власному мовленні [8].

Основною причиною виникнення труднощів встановлення граматично правильного мовлення у дітей із стертою формою дизартрії є порушення диференціації фонем. Саме це викликає проблеми у процесі впізнавання граматичних форм слова через несформованого кінестетичного і слухового образу слова, а саме це стосується закінчення. З цього випливає, що в процесі оволодіння словозміною дитина опирається на звукову оболонку слова [8].

За даними дослідження І. Григор'євої, І. Макаренко, Т. Махукової у дітей з алалією спостерігається повністю відсутність використання граматичних форм. В їхньому мовленні зустрічаються заміни слів, тобто одне слово має декілька значень (наприклад слово «спати» може означати слово «ліжко»). Спостерігається заміна слова мимікою і жестами (використовується скорочений варіант слова і доповнення мимікою і жестами) [3].

За дослідженнями Л. Лопатіної, діти старшого дошкільного віку із фонетичним недорозвитком мовлення успішно оволодівають навичками словозміни і словотворення. Оскільки в них не страждає слухова диференціація фонем, що є основною перешкодою до правильного опанування граматично правильного мовлення. У дітей з фонетичним недорозвитком мови відсутні структурні або морфемні аграматизми (неправильна зміна префіксів) [7].

О. Белова зазначає, що для швидшого засвоєння дитиною граматичного мовлення потрібно якомога більше часу оточувати її літературною українською мовою, тобто читання художньої літератури, правильна мова батьків і вихователя [1, с.25].

Висновки дослідження. Аналіз наукових джерел показав, що встановлення граматичних форм словозміни у дітей з порушенням мовленнєвого розвитку – це складний довготривалий процес, який вимагає злагодженої роботи слухового аналізатора і мисленнєвих операцій. Дітям з порушеннями мовлення притаманні труднощі: наявність різних змін афіксів, нетипові словозміни; порушення правил відмінни; плутання родових значень прикметників; нездатність узгоджувати числівники і прикметники із іменниками; порушення морфологічного оформлення слів у реченні; неправильне розрізнення дієслів жіночого і чоловічого роду.

Список використаних джерел:

1. Белова О.Б. Спеціальна методика розвитку мовлення. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2018. 212 с.
2. Богуш А. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Київ: Видавничий Дім «Слово». 2010. 374 с.
3. Григор'єва І.О., Макаренко І.В. Махукова Т.В. Особливості лексико-граматичного структурування мовленнєвих висловлювань у дітей дошкільного віку із тяжкими порушеннями мовлення. *Вища освіта*. 2020. № 2 (333). С. 1–13.
4. Крутій К.Л. Теорія і практика формування граматично правильного мовлення в дітей дошкільного віку: дис. ... д-ра пед. наук. Київ. 2005. 388 с.
5. Ласточкіна О.В. Особливості розвитку лексико-граматичної сторони мовлення з ЗНМ. *Вища освіта*. 2016. № 6 (12). С. 119–125.
6. Левицький В.Е. До питання про формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ. *Актуальні проблеми корекційної освіти / за ред. В.М.Синьов, О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2015. №5 (15). С. 1–12.*
7. Лопатина Л.В. Преодоление речевых нарушений у дошкольников. *Союз*. 2000. №2 (15). С. 1–12.
8. Савінова Н.В. Теоретичні засади системи диференційованої корекції граматичної будови мовлення в дітей старшого дошкільного віку із стертою формою дизартрії. *Вища освіта*. 2016. №3(12). С. 1–7.

The article considers scientific views on the peculiarities of learning grammatical forms of word change in older preschool children with speech disorders and identifies difficulties in learning grammatical forms: the presence of various changes of affixes, atypical word changes; violation of cancellation rules; confusion of generic meanings of adjectives; inability to match numerals and adjectives with nouns; violation of morphological design of words in a sentence.

Key words: assimilation of grammatical forms, word change, speech development disorders.

Отримано: 18.10.2021

УДК 159.928-053

В. Кушнір, студентка 3 курсу факультету спеціальної освіти, психології та соціальної роботи

ПОГЛЯДИ ВІТЧИЗНЯНИХ ПСИХОЛОГІВ НА ПРОБЛЕМУ ВИЯВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ У ДИТЯЧОМУ ВІЦІ

У статті проаналізовано теоретико-методологічні підходи до проблеми виявлення і розвитку обдарованих дітей та визначено загальні наукові тенденції, яких дотримуються більшість вітчизняних фахівців у галузі психології обдарованості.

Ключові слова: обдарованість, креативність, задатки, здібності, талант, геніальність.

Постановка проблеми. Одним із основних напрямків модернізації системи освіти в Україні є пошук шляхів психологічного супроводу розвитку обдарованих дітей та створення належних умов для розкриття їх унікальних можливостей. Раннє виявлення, навчання та виховання обдарованих дітей є пріоритетним завданням нашої національної освіти. Про це переконливо засвідчує зміст Закону України «Про дошкільну освіту», «Базовий компонент дошкіль-

ної освіти» та деякі інші державні документи, де розвиток творчих здібностей дитини розглядається як першочергове завдання.

Доведено, що у дитячому віці розвиток творчих здібностей відбувається значно інтенсивніше ніж у наступні роки життя, тому педагогічні помилки цього періоду далі важко виправити. При відсутності належних умов для розвитку розумових здібностей дитини її мислительні процеси

си обмежуються, гальмується формування інтелектуальної гнучкості, бажання й уміння самостійно мислити.

Мета статті: Науково-теоретичний аналіз поглядів вітчизняних психологів на виявлення та розвитку обдарованості у дитячому віці.

Виклад основного матеріалу. Проблеми виявлення, навчання і виховання обдарованих дітей присвячені науковим дослідженням ряду вітчизняних психологів: І. Беха, Д. Богоявленської, Л. Виготського, Г. Костюка, О. Кульчицької, О. Леонтєва, С. Максименко, В. Моляко. Слід зазначити, що історія розвитку досліджень і практики навчання обдарованих дітей у нашій країні пройшла низку етапів, відповідно до соціальних потреб суспільства і рівню розвитку психологічної науки того часу.

Проведений аналіз вітчизняних досліджень з проблеми обдарованості у дитячому віці дав нам змогу виділити три основні наукові підходи до виявлення і розвитку обдарованості: діяльнісний, продуктивний та суб'єктний.

Об'єднувальною тенденцією досліджень науковців *діялісного підходу* став принцип розвитку здібностей під час діяльності (В. Давидов, Л. Виготський, О. Леонтєв, С. Рубінштейн).

Л. Виготський вважав, що оточення дитини є джерелом розвитку її вищих психічних функцій [2, с.19]. Учений охарактеризував розвиток психіки людини як процес виникнення нових якостей, специфічних для певного вікового періоду і зумовлених усім попереднім її розвитком. Дослідник зазначає, що усі нові якості зароджуються у людини лише в процесі її діяльності.

У творах класика вітчизняної психології С. Рубінштейна конкретизуються джерела походження обдарованості і дається глибока характеристика її суттєвих понять. Учений переконаний, що ми оперуємо схожими поняттями, зміст яких дещо співпадає, але кожний із термінів має свій специфічний відтінок. Задатки ми відносимо до природжених, хоча одразу після народження з'являються умовно-рефлекторні зв'язки. Отже, у недоторканому вигляді задатки існують лише у пренатальному періоді. Одразу після народження у дитини формуються мозкові механізми здібностей. Тобто, існує неподільний сплав природженого і набутого.

Аналізуючи умови позитивного розвитку обдарованості, представники підходу *продуктивної діяльності* (Д. Богоявленська, Н. Довгань, В. Загребельна) провідного значення надають внутрішнім і зовнішнім факторам особистісного розвитку.

Важливе місце у низці сучасних концепцій обдарованості посідає «Робоча концепція обдарованості» за редакцією Д. Богоявленської яка є узагальненням усього, що накопичила класична і сучасна наука, у чому були найбільш одностайні провідні вчені цієї галузі знань.

Н. Довгань [3], модернізуючи суб'єктний і діяльнісний підходи, характеризує обдарованість як цілісний прояв здібностей у діяльності, як загальну властивість, що інтегрована в діяльності та сукупності здібностей.

В. Загребельна [4] терміном «обдаровані діти» позначає особливу групу дітей, що випереджають однолітків у розвитку. Вчена наголошує, що термін дитяча обдарованість передбачає певний інтелектуальний потенціал кожної людини.

Суттєвий внесок у вивчення психологічних особливостей обдарованості зробили психологи, представники *суб'єктного підходу* (Б. Ананьєв, Г. Костюк, С. Максименко), які пропонують здійснювати аналіз психологічного ресурсу

як передумову креативних можливостей особистості на прикладі провідних типів обдарованості. Творчу діяльність суб'єкта, як вважають представники даного підходу [5; 6], потрібно аналізувати на основі таких психологічних ресурсів, як «потенційна обдарованість», «актуальна обдарованість», «реальна обдарованість».

Проблему обдарованості постійно вивчають сучасні українські психологи. З цього приводу відбуваються багаточисленні вітчизняні та міжнародні наукові конференції. Основною їх метою є пропаганда знань з проблеми обдарованості, ознайомлення з новими досягненнями психології в цій галузі, акцентуація уваги громадськості на важливості ранньої діагностики та розвитку дитячої обдарованості.

Значний внесок у розкриття проблем обдарованості зробив дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук В. Моляко. Особливо цінним є створений ним підхід до вивчення обдарованості, у якому він структурував обдарованість як психологічне явище, виділивши шість основних параметрів: сферу реалізації обдарованості; прояви творчості; прояви інтелекту; динаміку діяльності; рівні досягнень; емоційну забарвленість. Науковець вважає, що здібності становлять різні грані обдарованості, а не її автономні складові. На думку В. Моляко [7], обдарованість є рівнем можливостей людини адаптуватися до життя.

Висновки. Більшість вітчизняних дослідників визнають якісну своєрідність і характер розвитку обдарованості як результат складної взаємодії природних задатків, соціокультурного середовища та безпосередньої діяльності дитини. Вітчизняні психологи розглядають обдарованість як інтегральну якість, яка не лише зводиться до креативності або когнітивних функцій особистості. При цьому особливого значення набуває власна активність дитини, а також психологічні механізми саморозвитку особистості, що є основою формування індивідуальної обдарованості. Обдарованість у дошкільному віці розглядається вітчизняними вченими лише як потенціал психічного розвитку стосовно подальших етапів життєвого шляху особистості.

Список використаних джерел:

1. Бех І.Д. Виховання особистості. Київ: Либідь, 2013. 344 с.
2. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. Москва: Просвещение, 2011. 93 с.
3. Довгань Н. Обдарованість дошкільників як предмет психологічного дослідження. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія*: зб. наук. пр. / редкол.: І.Д. Бех, Л.Л. Хоружа. Київ: Університет, 2008. № 9. С. 114-120.
4. Загребельна В. Дослідження проявів інтелектуальної і творчої обдарованості. *Обдарована дитина*. 2008. № 8. С. 63-67.
5. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості. Київ: Вища школа, 2009. 280 с.
6. Максименко С.Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці. Київ: Наукова думка, 2014. 224 с.
7. Моляко В. Ціннісна когнітивна складність у дослідженні творчої обдарованої особистості. *Наука і освіта*. Одеса, 2016. № 4. С. 118-121.

The article deals with theoretical and methodological approaches of revealing and development of the gifted infant children. Here common scientific tendencies were defined which the most researchers in the psychology and the science of education of giftedness follow.

Key words: gifted, talented, genius, capable, ability.

Отримано: 18.10.2021

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ У МАЙБУТНІХ КОРЕКЦІЙНИХ ПЕДАГОГІВ

Стаття присвячена проблемі формування культури мовлення у майбутніх корекційних педагогів. Здійснено теоретичний аналіз проблеми формування культури мовлення у майбутніх корекційних педагогів. Обґрунтовано актуальність формування культури мовлення у майбутніх корекційних педагогів.

Ключові слова: культура мовлення, корекційний педагог, фахова підготовка.

Постановка проблеми та актуальність. Культура мовлення є однією зі складових загальної культури особистості. Для фахівців спеціальної освіти культура мовлення є професійною якістю, що починає своє формування під час фахової підготовки в закладі вищої освіти та продовжується у професійній діяльності. Формування культури мовлення є важливим завданням підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти, адже сприяє становленню їхньої особистості, формуванню професійної компетентності.

Аналіз досліджень і публікацій. Протягом останніх десятиліть над питаннями культури мови та мовлення в Україні працювали Н. Бабич, М. Жовтобрюх, М. Вашуленко, О. Беляєв, Д. Ганич, С. Єрмоленко, А. Капська, А. Коваль, Л. Мацько, Г. Олійник, М. Пентиліук, М. Пилинський, І. Синиця, С. Чак, С. Шевчук та ін. Формування мовленнєвої культури – є міждисциплінарною проблемою, крім лінгвістики, виступає предметом як педагогіки, психології, так і усього комплексу наук, що займаються дослідженням людських здібностей. Культурологічні дослідження вказують, що культура мовлення, у першу чергу, розглядається як один з показників освіченості та вихованості людини, і в той же самий час, як головний показник успішної професійної діяльності. Окремі аспекти розвитку культури мовлення корекційних педагогів вивчали: С. Лидніна, І. Середка, О. Степанова, В. Тарасова, Ю. Пінчук та ін. Все проблема залишається актуальною та потребує подальшого вивчення.

Метою статті є теоретичний аналіз та обґрунтування актуальності проблеми формування культури мовлення у майбутніх корекційних педагогів.

Виклад основного матеріалу. Культура мовлення є продуктом мовленнєвої діяльності, результатом формування духовних цінностей (В. Бадер, С. Ільїн, Р. Кондратов, А. Торшилов). Процес формування мовленнєвої культури має функціональний, творчий стан, що відображається в індивідуальному виборі мовних форм та засобів. Процес створення культури мовлення не був міцно встановлений, його не можна спостерігати в належному, лінійному вимірі. Культура мовлення розглядається в контексті культури особистості, забезпечує наслідування не тільки принципів, а й здатність ретельно вибирати найбільш відповідні варіанти мовленнєвої поведінки, знаходити нову формулу мовлення, що відповідає ситуації, а це риси особистості, що відображають рівень загальної культури особистості [1, с.26-31].

Культура професійного мовлення педагога є найважливішим компонентом педагогічної майстерності, під яким ми розуміють високий рівень мотивації до практичної діяльності та оволодіння вмінням вирішувати навчальні задачі, тобто оперувати знаннями, застосовуючи їх у практичній діяльності [2, с.27].

М. Берегова та Н. Савінова розглядають мовлення корекційного педагога як комплексне поняття, яке крім досконалої нормативності практичної варіабельності фонетичної, орфоепічної, синтаксичної, морфологічної компетенцій, також містить культуру особистості фахівця [4].

Сучасний фахівець спеціальної освіти має мати сформовані професійні компетентності, серед яких комунікативна є однією з пріоритетних. Зважаючи на значущість володіння корекційним педагогом високої культури мовлення, перед фахівцем постає багато серйозних вимог, зокрема: вагомою уваги потребує культура мовлення, його етичність; мовлення має бути абсолютним грамотним, літератур-

ним; зміст мовленнєвих висловлювань має чітко відповідати рівню розвитку дитини, її уявленням та зацікавленям; структура мовлення має співвідноситися з віком дітей; регулювання темпу мовлення; точність, ясність, простота мовлення; регулювання сили голосу; володіти прийомами майстерності, необхідними для впливу на мовлення дитини; мовлення має бути емоційним, образним, виразним, виражати інтерес, увагу, любов до дитини [5, с.20-24].

Для професійної діяльності фахівця спеціальної освіти важливі певні комунікативні особливості його мовлення, оскільки він є провідним учасником особливого процесу корекції та спілкування, яке часто стає не лише засобом, але й предметом навчання. Від фахівця вимагається зразкове літературне виразне мовлення відповідно до орфоепічних норм, багате лексико-фразеологічне та бездоганне граматичне оформлення. Фахівець спеціальної освіти повинен мати широку ерудицію, повагу до співрозмовника, співпереживання, володіти найважливішими жанрами літературного мовлення тощо. Професія зобов'язує його бути зразковим носієм культури спілкування в очах дітей та їх батьків, що постійно прищеплює цю культуру в їх свідомість. Його професійний обов'язок є всебічний аналіз і оцінка правильності мовлення дітей та визначення, усунення причин будь-яких його відхилень [3, с.73-74].

Висновки. Отже, мовлення корекційного педагога має бути реалізованим на високому культурному рівні. Адже воно є засобом взаємодії з дітьми та батьками, зразком для наслідування, показником професійної, педагогічної та людської культури. Одна з основних особливостей мовлення сучасного корекційного педагога є його багатоглибина, вміння користуватися мовними і позамовними засобами для успішної професійної діяльності.

Перспектива дослідження. Перспективним напрямом дослідження буде вивчення особливостей формування культури мовлення у майбутніх корекційних педагогів.

Список використаних джерел:

1. Вербещук С.В. Формування мовленнєвої культури учнів початкової школи в процесі літературного читання: дис. ... канд. пед. наук. Івано-Франківськ, 2016. 244 с.
2. Клименко С.І. Формування культури професійного мовлення майбутніх учителів української мови та літератури у процесі фахової підготовки: дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2017. 285 с.
3. Пінчук Ю.В. Риторика, культура та техніка мовлення корекційного педагога: навчально-методичний посібник. Київ: КНТ, 2015. 160 с.
4. Савінова Н.В., Берегова М.І. Культура мовлення як складова деонтологічної культури корекційного педагога у системі інклюзивної освіти. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки*. 2015. Вип. 5. С. 292-302. URL: <http://aqce.com.ua/download/publications/220/221.pdf/>
5. Тарасова В.В. Основи риторичної культури корекційних педагогів: навчально-методичний посібник. Харків, 2017. 98 с.

The article describes the relevance of the formation of speech culture in future special educators. Theoretical analysis of the problem of formation of speech culture in future special educators is carried out. The relevance of the formation of speech culture in future special educators is substantiated.

Key words: speech culture, special educators, professional training.

Отримано: 18.10.2021

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ СВОЄРІДНОГО РОЗУМІННЯ ЗМІСТУ Оповідань ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Стаття розкриває теоретичні дослідження особливостей розвитку розуміння змісту оповідань дітьми з порушеннями мовлення. Визначено, що дітям з порушеннями мовлення властиві: труднощі під час опанування смислового сприйняття мовлення; низький рівень смислових зв'язків між словами, що призводить до звуження семантичних полів; недостатнє розуміння усного мовлення.

Ключові слова: дошкільники з порушеннями мовлення, розуміння змісту оповідання, сприймання мовленнєвих значень.

Постановка проблеми. Розуміння змісту вербальної інформації дітьми старшого дошкільного віку дозволяє на достатньому рівні опанувати знання про навколишній світ, засвоювати необхідні уміння та навички, які залежать від якості сприймання, обробки та засвоєння отриманої інформації. Особливо це стосується навчання та виховання дітей з порушеннями мовлення. Неспроможність дитиною молодшого дошкільного віку зрозуміти зміст оповідання призводить до труднощів під час навчання в молодшій школі, перешкоджає усвідомленню та засвоєнню навчального матеріалу.

Аналіз останніх досліджень. У дошкільній педагогіці з розвитку мовлення дітей з типовим психофізичним розвитком були розглянуті проблемні питання: засвоєння дошкільниками висловлювань (С. Дем'янюк, 2017); художньо-мовленнєвої діяльності (І. Товкач, 2018); перспективність і наступність в навчанні мови й розвитку мовлення (Л. Калмикова, 2017); етапність розуміння мовлення (В. Белянін, 2003). У дітей з порушеннями мовлення охарактеризовано особливості розвитку розуміння усного мовлення (М. Свідерська, 2019); описано особливості засвоєння переносного значення слів (І. Глушенко, 2019); розкрито особливості семантичної домінанти сприймання слова у дітей із загальним недорозвитком мовлення (О. Мілевська, 2019).

Мета дослідження – теоретичне вивчення особливостей розуміння змісту оповідань дітьми з порушеннями мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливості розуміння усного мовлення дітьми із порушеннями мовлення на думку М. Свідерської, створюють значні труднощі для формування особистості дитини загалом та її подальшої соціалізації. Вчена зазначає, що виникає потреба пошуку способів корекції порушень, які стосуються буквального розуміння, труднощів відокремлення слів від контексту, переключення та перенесення отриманих знань у практичну діяльність, розуміння невербальних засобів спілкування та ін. [5].

У своїй статті І. Глушенко стверджує, що більшість дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку неспроможні знайти істотну ознаку предмета чи явища та перенести її на інші предмети. Дослідниця встановила, що складність оволодіння багатозначністю та розумінням переносного значення слова зумовлена не тільки недостатнім рівнем семантичного аналізу, лексичної системності, мисленнєвих операцій, але й обмеженим життєвим досвідом дітей.

Вчена вбачає необхідність у поєднанні роботи з розвитку вище зазначених розумових операцій і збагаченню життєвого та мовленнєвого досвіду дитини, що позначилось і на послідовності проведення корекційного навчання [2].

У своїй статті О. Мілевська вказує, що навички сприймання мовленнєвих значень є необхідною умовою формування повноцінних знань та уявлень дитини про навколишнє у формі понять і узагальнень. Вони ґрунтуються на уміннях оперувати відношеннями між мовленнєвими одиницями, встановлювати лексико-семантичні зв'язки, створюють базис мовленнєво-мисленнєвої діяльності та розвиваються відповідно до онтогенетичних закономірностей. До таких відносять поступовий перехід від фонетичного рівня сприймання мовлення до семантичного. В основі першого лежить стратегія орієнтації на акустичні ознаки слів під час їхнього сприймання, в основі другого – страте-

гія орієнтування на смислові характеристики слова. Семантична домінанта сприймання слова виступає як найбільш продуктивна стратегія опанування його значення.

Дослідниця переконана, що для дітей із порушеннями мовлення властиві специфічні закономірності опанування умінь смислового сприймання мовлення з огляду на наявність у них первинні порушення мовних механізмів, зокрема механізмів лексико-семантичного структурування. Їм також властивий нижчий рівень (порівняно з нормою) смислових зв'язків між словами, що призводить до звуження семантичних полів, а також переважають ситуативний та синтагматичний типи цих зв'язків [4].

В іншому дослідженні О. Мілевська зазначає, що розуміння тексту відбувається на синтаксичному, семантичному й прагматичному рівнях, опосередкованих мовно-мисленнєвих функціях, особистісному досвіді та чуттєвих процесах.

Вчена вказує, що структура розуміння складається із сукупності рівнів, компонентів та операцій задіяних у процесі розуміння тексту. Наявність у дітей із порушеннями мовлення несформованості пізнавальних функцій ускладнює розвиток розуміння тексту під час навчання. Формувальна робота вимагає від педагога здійснити структурний аналіз розуміння тексту дітьми, який включає: врахування даних про структуру процесу розуміння, особливості пізнавальної діяльності та особливостей опанування структурних елементів розуміння тексту [3].

За спостереженнями О. Белової, щоб оволодіти дітьми з порушеннями мовлення вміннями розуміти зміст оповідань та вербальну інформацію, необхідно навчити їх усвідомлювати значення слів, слухати складні інструкції і точно виконувати потрібні дії, розуміти мовлення без наочності [1, с.53].

Висновки дослідження. Аналіз науково-теоретичної літератури показав, що для розуміння тексту дітям із порушеннями мовлення, необхідне оволодіння значеннями слів, художніх виразів (проникнення у зміст художнього твору, розуміння ставлення автора до зображуваних ним персонажів). Розуміння тексту відбувається на синтаксичному, семантичному й прагматичному рівнях, опосередкованих мовно-мисленнєвих функціях, особистісному досвіді та чуттєвих процесах. З'ясовано, що дітям з порушеннями мовлення властиві: специфічне опанування умінь смислового сприймання мовлення (з огляду на наявність у них первинні порушення мовних механізмів лексико-семантичного структурування); низький рівень смислових зв'язків між словами, що призводить до звуження семантичних полів, переважає ситуативний та синтагматичний типи цих зв'язків; недостатнє розуміння усного мовлення створюють значні труднощі для формування особистості дитини загалом та її подальшої соціалізації.

Список використаних джерел:

1. Белова О.Б. Спеціальна методика розвитку мовлення: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2018. 212 с.
2. Глушенко І.І. Засвоєння переносного значення слів та багатозначності у дітей із затримкою психічного розвитку. *Актуальні проблеми корекційної освіти* / за ред. В.М. Сильнова, О.В. Гаврилова. Вид. VI. Вип. 1. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2019. С. 59–70.
3. Мілевська О.П. Використання структурного аналізу розуміння тексту у навчанні учнів з розумовою відсталістю.

Актуальні проблеми корекційної освіти / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2015. С. 193–203.

4. Мілевська О.П. Особливості семантичної домінантності сприймання слова у дітей із загальним недорозвитком мовлення. *Актуальні проблеми корекційної освіти* / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Вид. VI. Вип. 1. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2019. С. 145–154.
5. Свідерська М. М. Програма розвитку розуміння мовлення учнями другого класу з комплексними порушеннями психофізичного розвитку. *Актуальні проблеми корекційної освіти* / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Вид. VI.

Вип. 1. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2019. С. 270–279.

The article reveals theoretical research on the peculiarities of the development of understanding of the content of stories by children with speech disorders. It is determined that children with speech disorders are characterized by: difficulties in mastering the semantic perception of speech; low level of semantic connections between words, which leads to a narrowing of semantic fields; insufficient understanding of oral speech.

Key words: preschoolers with speech disorders, understanding the content of the story, perception of speech meanings.

Отримано: 18.10.2021

УДК 364.63-055.2

Д. В. Тетеря, 4 курсу факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи

ОСОБЛИВОСТІ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЛЯ В СІМ'І

У статті розглянуто поняття насилля над дітьми. Особливу увагу звернено на насилля над дітьми в найближчому їй оточенні – в сім'ї, охарактеризовано прояви насилля до дитини в різні історичні епохи, а також виокремлено наслідки для особистості, яка піддавалася насиллю.

Ключові слова: насилля, домашнє насилля, види насилля дитина, насилля в сім'ї, попередження насилля.

Постанова проблеми: Проблема насилля існувала завжди. Скільки існує світ, стільки були війни, конфлікти, суперечки. Без цього неможливо уявити наш соціум, хоча, варто зазначити, конфлікт не завжди є руйнівним, він також може стати поштовхом до розвитку.

У даній статті ми проаналізуємо саме конфлікт, який переходить в насилля над самою не захищеною верстою нашого суспільства – над дітьми, тому що в різні часи багато людей вважали побиття дитини – нормою, на кшталт «мене били і нічого, я ж нормальним/ною виріс/а» або ж «якби мене не били, ким би я виріс?».

Аналіз останніх джерел. Проблема насилля досліджували С.О. Кубицький, О.В. Опанасенко, а насилля безпосередньо над дитиною в її родині досліджували такі вчені як Т.М. Харькова, Я. Юрків і багато інших. Метою даної статті є визначення коріння такого явища як насильство над дітьми і зрозуміти наслідки жорстокого поведіння для особистості.

Виклад основного матеріалу. Міжнародне професійне співтовариство соціальних працівників використовує нині наступну класифікацію насильницьких дій, відповідно до насильницьких дій, що чиняться над особистістю:

- фізичне насилля (побиття, штовхання, насильний примус до чогось, завдання болю, погрози зброєю);
- психологічне (емоційне) насилля(залякування, ігнорування, ізоляція, газлайтинг);
- сексуальне насилля (вчинення дій сексуального характеру без згоди і/або досягнення відповідного віку згоди, особи над якою вчиняються дані дії, нав'язливі домагання);
- медичне (відмова у наданні людині медичної допомоги, якої вона потребує).

Вчинення будь-якого насилля над особистістю залишає по собі слід. Людина, над якою чинили фізичне насильство може отримати невиліковні травми, бути заляканою, невпевненою у собі, а крім того проявити іншу крайність – стати агресивною і втратити довіру до світу[4].

Загалом така ситуація може скластися і при застосування інших видів насильства із вищевказаної типології, крім того особистість може почати проявляти суїцидальні нахили, страждати психосоматичними хворобами, мати проблеми в інтимній сфері, якщо над нею вчинене сексуальне насильство, проявляти ауто агресію (самозвинувачення і саморуїнування, особливо діти: «мене б'ють, значить це моя провина»), переносити модель хворобливих відносин у свою родину, знову ж таки: «мене били і я виріс/а нормально/им і мої діти будуть так само рости», або ж дана проєкція може бути навіть не свідомою, в деяких випадках дані дії можуть стати настільки руйнівними для

особистості людини, що призведуть до виникнення психологічних розладів[1, с.70-71].

Якщо звертатися до історії, то в давні часи у різних народів існували дві течії у вихованні дітей: гуманістична і авторитарна. Переважала авторитарна течія у давньо-східних цивілізаціях, а отже між вихователем і вихованцем була так би мовити соціальна прірва, що виражалася у цілковитому підкоренні вихованця своєму вихователю. Зокрема воля, якою б вона не була, старшого члена сім'ї є безперечною і не підлягає навіть обговоренню.

У Древньому Китаї діти будь-якого віку повинні були бути готовими завжди виконати волю своїх батьків, а ідеалом був не саморозвиток і становлення особистості, а абсолютна, безперечна покора.

У Стародавньому Римі і Греції було поширене таке явище як інфантицид (законне вбивство дитини), адже дитину не вважали за щось важливе і суттєве, про ставлення до неї як до окремої особистості взагалі не йшлося. Така практика припинилася лише з приходом християнства. В 318 році до н.е. римський імператор Константин визнав вбивство дитини злочином, а також зобов'язав фінансово допомагати родинам, що всиновили чужу дитину.

У середні віки люди не розуміли особливостей дитини, а покарання були жорстокими. Дитинство було коротким і таким, про яке і згадувати не хочеться.

Під час становлення буржуазних стосунків в Західній Європі на зміну фізичному насиллю прийшло інше – психологічне.

В середині ХХ-го століття його назвали «психологічною депривацією» вчені Й. Лангмейер і З. Матейчеко в монографії, що мала назву «Психологічна депривація в дитячому віці». Вчені описали поняття «деприваційна ситуація», як обставини в житті дитини, при яких вона не може задовільнити свої психологічні потреби [4].

Вчені вказали на три види психологічної депривації: сенсорна, емоційна, соціальна. Ставлення до дітей в той час було безжальним, адже ті ж самі підлітки вважалися жорстокими, з обмеженою уявою світоглядом і так далі. Такі думки панували навіть у тогочасних наукових колах.

Стурбованість таким положення у суспільстві дітей стала відчутною лише в 19-столітті, внаслідок психологічної революції людства і появи думки, що кожен повинен мати рівні права і можливості(перші думки про інклюзивне суспільство).

На даний час через гуманізацію суспільства питанням захисту дітей займаються ООН. В Україні теж в 1991 році була ратифікована Конвенція про права дитини і прийнято безліч законів, актів тощо [1].

Згідно досліджень ЮНІСЕФ, від жорстокого поведіння щорічно гинуть до 200 тисяч дітей, 2-3 млн. піддаються

жорстокому поводженню. Але ці цифри, звичайно, занижені, адже не кожна дитина зізнається як насправді з нею поводяться [2, с.196-198].

Висновки. Жорстоке поводження над дітьми завжди мало місце бути у різних цивілізаціях і культурах, в різні часи. Дана проблема стурбувала людство лише в 19-му столітті. Насилля над дітьми може призводити до різних наслідків: від невпевненості у собі, тривожності до виникнення психологічних відхилень, психосоматичних захворювань, загибелі або суїциду, що говорить в першу чергу про руйнування особистості дитини.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-19. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>
2. Опанасенко О. В., Кубіцький С.О. Насилля – руйнуючий фактор сучасного суспільства. *Вісник Національного університету оборони України*. 2011. Вип. 4. С. 69-72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2011_4_15

3. Попередження домашнього насильства. Навчальний посібник для консультантів «Гарячих ліній» / О.В. Краснова, О.А. Калашник. Київ, 2016. 90 с.

4. Юрков Я. Історико-педагогічний аналіз домашнього насильства над дітьми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2014. Вип. 31. С. 196-198. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2014_31_73

The article considers the concept of violence against children. Particular attention was paid to violence against children in the immediate environment – in the family, described the manifestations of violence against children in different historical epochs, as well as highlighted the consequences for the person who was subjected to violence.

Key words: violence, home violence, types of violence, is a child, violence in family, warning of violence.

Отримано: 18.10.2021

УДК 316.614:376-159.922.736.3

М. І. Тошук, студентка 2 курсу факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ СИНДРОМОМ ДАУНА

У статті розкриваються результати вивчення особливостей соціальної адаптації дітей дошкільного віку з синдромом Дауна. Розкриваються особливості соціальної адаптації старшого дошкільника. Охарактеризовано засоби соціальної адаптації дітей з синдромом Дауна та важливість залучення до активної співпраці всіх членів сім'ї та команди фахівців.

Ключові слова: адаптація, соціальна адаптація, дитина, розвиток, синдром Дауна.

Постановка проблеми. Соціальна адаптація є одним з видів адаптації, під якою розуміється постійний процес інтеграції індивіда в суспільство, процес активного пристосування його до умов середовища, а також результат цього процесу. Соціальна адаптація дітей з особливими освітніми потребами є одним із завдань сучасної системи освіти. Проблема адаптації не нова в наукових дослідженнях, але вивчення особливостей соціальної адаптації дітей з синдромом Дауна є сьогодні актуальним. Адже найбільше дослідженими є особливості психічного розвитку у дітей з синдромом Дауна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему адаптації дітей дошкільного віку вивчали такі вчені, як Н. Аксаріна, Н. Ватугіна, Л. Голубєва, Т. Жаровцева, Р. Калініна, І. Куркіна, Т. Науменко, С. Нечай, Ж. Юзвак та інші.

Т. Алексєєнко, О. Кононко [1; 4] визначають соціальну адаптацію дитини як інтегративний показник стану дитини, який відображає її здатність адекватно сприймати навколишню дійсність, ставитися до людей, подій, вчинків, спілкування, регулювати поведінку.

Особливостями соціальної адаптації старшого дошкільника О. Кононко [4] вважає: усвідомлення ним себе суб'єктом діяльності; бажання бути включеним у нове оточення; орієнтація на суспільні функції людей, норми, сенс їхньої поведінки та діяльності; суб'єктивне ставлення до соціальних цінностей, розуміння своєї належності до дитячого колективу; прагнення до розширення соціальних контактів; прихильне ставлення до одних груп дітей та відмова від спілкування з іншими.

Дослідженням проблем людей з синдромом Дауна займалися такі науковці: С. Бакли, М. Беркетова, В. Бочелюк, Г. Ворсанова, Д. Даун, П. Жиянова, Т. Кірилейза, Р. Ковтун, Д. Лежен, Т. Медведева, А. Міненко, Г. Соколова, Р. Турпін, А. Чупріков та інші.

Т. Медведева [5, с.15-25] виділила загальні принципи навчання дітей дошкільного віку з синдромом Дауна:

1. Повільне формування понять і навичок.
2. Низька здатність оперувати декількома поняттями одночасно, з чим пов'язані: труднощі, що виникають у дитини, коли необхідно об'єднати нову інформацію із вже вивченим матеріалом; складнощі з перенесенням засвоєних навичок з однієї ситуації в іншу.

3. Нерівномірність розвитку дитини в різних сферах і тісний зв'язок когнітивного розвитку з розвитком інших сфер.

4. Особливістю предметно-практичного мислення, характерного для цього віку, є необхідність використання декількох аналізаторів одночасно для створення цілісного образу.

5. Порушення сенсорного сприйняття, що пов'язано з зниженою чутливістю і порушеннями зору і слуху.

6. Діти з синдромом Дауна мають різний початковий рівень, і темпи їх розвитку також можуть істотно розрізнятися.

Мета статті – теоретичне вивчення особливостей соціальної адаптації дітей з синдромом Дауна.

Виклад основного матеріалу дослідження. Г. Соколова дотримується думки, що соціальна адаптація реалізується в аспекті функціональної грамотності, яка у дітей з синдромом Дауна знаходиться на низькому рівні – відображається на рівні умінь, спрямованих на досягнення соціально-індивідуальних цілей, певних бажань та можливостей. Соціальна ідентифікація найбільше орієнтована на матір, що вказує на несприйняття дитиною з синдромом Дауна стосунків з іншими значимими дорослими; індивідуалізація цих дітей характеризується завищеною оцінкою власного настрою, комунікативних навичок, а також шкільної успішності, хоча й спостерігається позитивне ставлення до однокласників, обговорення шкільних проблем з батьками, але за всіма показниками має низький рівень [6].

Сучасні вітчизняні дослідження відзначають позитивність наступних методик у абілітації дітей з синдромом Дауна: ігрова терапія, казокотерапія, спортивні, культурно-просвітницькі заходи [3].

Однією з основних цілей музикотерапевтичних занять у роботі з дітьми синдрому Дауна є інтеграція в соціальну групу, оскільки в музичній співтворчості добре відпрацьовуються різні комунікативні навички, формується витримка і самоконтроль [2].

В. Колосова, Й. Гурал-Пулроле [3] відзначають, що соціальна адаптація дітей з синдромом Дауна – це досить трудомісткий і тривалий процес, в якому мають бути задіяні всі члени сім'ї та команда фахівців, тому правильно організована і безперервна робота з набуття дітьми з синдромом Дауна соціального досвіду в подальшому буде сприяти їх соціалізації та інтеграції в звичайне середовище однолітків. Успіш-

ність соціальної адаптації особливих дітей багато в чому залежить від того, наскільки батьки розуміють їх стан, приймають такими, які вони є і прагнуть їм допомогти.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Соціальна адаптація дітей з синдромом Дауна складний і тривалий процес. До ефективних методик абілітації дітей з синдромом Дауна відносять ігрову терапію, казкотерапію, спортивні та культурно-просвітницькі заходи. Проведене теоретичне дослідження особливостей соціальної адаптації дітей дошкільного віку з синдромом Дауна не вичерпує всіх аспектів проблеми. На подальше вивчення заслуговують питання розробки механізмів сприяння успішній соціалізації дітей з синдромом Дауна. Ці питання будуть пріоритетними у подальшій науковій роботі.

Список використаних джерел:

1. Алексєєнко Т.Ф. Соціалізація особистості: можливості й ризики. Київ, 2007. 153 с.
2. Волкова С.С., Готалевич Є.В. Фізична реабілітація дітей 3-6 років з синдромом Дауна. *Педагогіка, психологія та ме-*

дико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. Харків, 2009. №6. С. 2–5.

3. Колосова О.В., Гурал-Пулроле Й. Соціальна адаптація дітей з синдромом Дауна. *Молодий вчений.* 2018. № 5.2 (57.2). С. 49–53.
4. Кононко О. Л. Шкільна адаптація та психологічний вік. *Початкова школа.* 2002. № 1. С. 5–10.
5. Медведева Т. П. Развитие познавательной деятельности детей с синдромом Дауна. Пособие для родителей. Москва : Монолит, 2007. 80 с.
6. Соколова Г. Б. Психологічний супровід школярів із синдромом Дауна: Монографія. Чернівці: Букрек, 2018. 344 с.

The article reveals the results of studying the features of social adaptation of preschool children with Down syndrome. Features of social adaptation of the senior preschooler are revealed. The means of social adaptation of children with Down syndrome and the importance of involving all family members and a team of specialists in active cooperation are described.

Key words: adaptation, social adaptation, child, development, Down syndrome.

Отримано: 18.10.2021

УДК 748.5

*А. І. Андруховська, студентка 4 курсу педагогічного факультету***ХУДОЖНІ ЕМАЛІ В СУЧАСНОМУ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОМУ МИСТЕЦТВІ УКРАЇНИ**

У статті розглянуто різновид технологій та технік художньої емалі, а також розвиток емальєрства в контексті сучасного декоративно-прикладного мистецтва України.

Ключові слова: художня емаль, технології, техніки, ювелірне мистецтво, митець.

Постановка проблеми. Давні техніки художньої емалі – це складний та багатогранний технологічний процес. Як багато століть тому, так і сьогодні емальєрство опановують лише поодинокі художники та майстри. Це свідчить про неординарність вище згаданої технології, що вирізняється широким діапазоном різноманітних технічних аспектів означеної царини. Лише за допомогою чисельних експериментів, напрацьованих роками, можна відкрити авторські техніко-технологічні секрети.

Аналіз останніх досліджень. Серед нечисельних досліджень сучасного ювелірного мистецтва України, що аналізують означену проблематику, вирізняються наукові праці відомих мистецтвознавців означеної галузі, зокрема: Р. Шмагала, З. Чегусової, С. Луця, Л. Пасічник, О. Барбалат [4; 3; 1; 2; 5].

Мета. Проаналізувати розвиток технологій та технік художнього емальєрства в контексті сучасного декоративно-прикладного мистецтва України.

Виклад основного матеріалу. Емаль – це склоподібна суміш з металевими домішками (пігментом) у вигляді порошку, що відпалюється при 600–900°C. В залежності, який додаток-пігмент буде у складі суміші, такий в результаті буде і колір сплаву. До прикладу: оксид олова є основою білого кольору, залізо породжує коричневий, мідь – зелений, марганець відтворює фіолетовий. Художня емаль за різновидами покриття буває: прозора та непрозора (глуха). Перший вид – прозора емаль виконує роль захисної функції для металу, а другий – непрозора емаль (глуха) – є яскравою та декоративною. Найвідомішою та найпоширенішою технологією в емальєрстві є гаряча емаль. Її початки пішли ще з Стародавнього Єгипту та Візантійської імперії. Найбільшого розквіту вона зазнала на територіях Київської Русі, Європі, Китаю [4].

Техніка гарячої емалі досить складна у виконанні. Реставрувати виріб практично неможливо. Лише після повного занурювання емалевого виробу у кислоту, відбувається повне знищення попереднього склоподібного покриття та очищення потрібної поверхні, а також її підготовки для відновлення (реставрації) потрібного елемента композиції. У виконанні операції нанесені емалі майстер дотримується чітких правил. Спеціально підготовлений емалевий порошок наноситься на метал. Після цього виріб залишають у муфельній печі при 600 – 900 градусів за Цельсієм до того часу поки емаль не набуде потрібного кольору та відтінку. Під високою температурою порошок розплавляється у скляну плівку та при охолодженні стає твердим. Використовують кілька способів нанесення емалі та роботи в цій технології та низці технік. Зокрема, техніка перетинчастої емалі прийшла до наших часів із Стародавнього Єгипту. Вважається дуже трудомісткою та складною. Майстер використовує дріт, або спеціальні перегородки, у які «наносять» порошок – підготовлену суміш емалі для подальшої термічної обробки. Наступною, не менш відомою, є техніка

виїмчастої емалі. Для цього потрібно підготувати рівни (виїмки) – вигравіювати (витравити) візерунки на поверхні металу, а потім ці виїмки заповнюють емаллю [4; 1].

До наших часів дійшло чи немало ювелірних археологічних знахідок, однак їх виготовлення часто залишається загадкою для сучасних майстрів. З приходом стилю модерн у XIX ст., престижна ювелірна техніка починає занепадати. Однак, майже через століття, на початку XXI ст., зокрема і на теренах України, вона знову почала відроджуватися завдяки провідним митцям – Олені Кульчицької та Марії Дольницької. Емаль стає популярною технікою у виготовленні прикрас та декоративних виробів. Перебуваючи у пошуках самореалізації, мисткині зрозуміли, наскільки важливе історичне коріння нових ідей. Художники-ювеліри своїми новаторськими ідеями породжували поєднання незвичних матеріалів, у тому числі з використанням гарячих емалей [2].

Нині в сучасному ювелірному мистецтві (декоративно-прикладному мистецтві) яскраво виділяється низка мистців, серед яких: В. Хоменко (м. Київ), С. Вольський (м. Львів), О. Мірошніков (м. Миколаїв Львівської обл.), О. Барбалат (м. Київ) та інші., творчість яких вирізняється авторськими технічними прийомами виготовлення ювелірних виробів саме з використанням технологій художніх емалей [5]. Варто також відзначити творчість митців Класичного ювелірного Дому «Лобортас (м. Київ), для яких є характерним використання різноманітних технік, авторських методів та експериментальних прийомів емальєрства. Виконуючи свої прикраси, експериментуючи з техніками художніх емалей, «лобортасівці» створюють унікальні ефекти імітації кольору та блиск коштовного каміння не тільки в ювелірних прикрасах, але й в декоративних композиціях інших типологічних класифікації [1].

Ювеліри сьогодення, як ніхто інший, повинні мати високе відчуття художнього смаку та потреб сучасної людини, виготовляючи не лише гарну річ чи «картинку», але й глибокий художньо-образний зміст твору. Однією із найголовніших вимог вітчизняної ювелірної справи, є відмова від копіювання стародавніх робіт та створення власного творчого стилю. Завдяки надмірній праці митців та мистецтвознавців означеної царини, Україна може гідно бути представлена на світовій арт-арені, як держава з культурно-історичною спадщиною, глибокими традиціями емальєрства та ювелірного мистецтва в контексті декоративно-прикладного мистецтва в цілому [5].

Висновок. Отже, проаналізувавши аспекти розвитку художньої емалі та творчі здобутки ряду сучасних українських митців-емальєрів, можемо стверджувати, що велике прагнення до прекрасного, постійні пошуки самореалізації та експерименти, в підсумку утворили перспективи для ефективного поступу емальєрства та ювелірного мистецтва України, що завжди було виразним культурно-історичним ідентифікатором нашого народу.

Список використаних джерел:

1. Луць С.В. Творчість митців Кюд «Лобортас» у контексті українського ювелірного мистецтва кінця ХХ – початку ХХІ століття: дис. ... канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.06 «Декоративне і прикладне мистецтво». Львів, 2017. 232 с.
2. Пасічник Л.В. Ювелірне мистецтво України ХХ–ХХІ століть: монографія. Київ: Наукова думка, 2017. 302 с.
3. Чегусова З. Декоративне мистецтво України кінця ХХ століття. 200 імен: альбом-каталог. Київ: ЗАТ «Атлант Юем СІ», 2002. 511 с.
4. Шмагало Р.Т. Енциклопедія художнього металу. Львів: Апріорі, 2015. Т. 1: Світовий та український художній ме-

тал. Класифікація, термінологія, стилістика, експертиза. 420 с., 1780 іл.

5. Квадра міні–метал. URL: <https://www.mundm.kiev.ua/EXHIBIT/QUADRA.SHTML>

The article considers the variety of techniques and technologies, the development of enamelling in the context of modern decorative and applied arts.

Key words: enamel, techniques, technologies, jewellery art, hot enamel, artist.

Отримано: 18.10.2021

УДК 069.01

О. В. Барановська, студентка 4 курсу педагогічного факультету

ІНТЕРАКТИВ У СУЧАСНОМУ МУЗЕЙНОМУ ПРОСТОРИ

У статті аналізується один із провідних напрямків діяльності музею – експозиційна робота, який полягає у представленні і репрезентації музейних предметів, які в свою чергу покликані виконувати соціально-просвітницьку та культурну функції. У статті розглядаються особливості та приклади використання інтерактивних технологій в організації музейно-експозиційного простору.

Ключові слова: музейний простір, експозиція, засоби комунікації, інтерактивність.

Сучасний музей перестає бути місцем збереження предметів, їх експонування, дослідження. Його роль і значення значно розширюється. Сьогодні він став своєрідним комунікаційним майданчиком, в якому відбувається специфічний процес комунікації відвідувача з екскурсоводом, відвідувача з експонатами, відвідувачів між собою. Для забезпечення максимально якісного процесу комунікації музей крім традиційних засобів комунікації – екскурсій, лекцій, семінарів, відеофільмів – повинен використовувати сучасні комунікаційні канали. Одним з різновидів таких каналів є інтерактивні музейні експозиції [1, с.48].

Впровадження мультимедійних та інтерактивних технологій в музейний простір досліджували Т. Березнюк [1], Н. Брижаченко [2], Р. Маньковська [4].

Інтерактивність – це принцип організації системи, при якому мета досягається інформаційним обміном елементів цієї системи. Елементами інтерактивності є всі елементи взаємодіючої системи, за допомогою яких відбувається взаємодія з іншою системою / людиною (користувачем) [4, с.75]. Тобто інтерактив у музейному закладі передбачає повну взаємодію екскурсанта, екскурсовода та екскурсійного об'єкта, а також взаємний обмін інформацією між ними.

Британському музеї вже давно існує програма Hands On desks – окремі зони (столи) в рамках постійної експозиції, де під наглядом навченого волонтера можна потримати в руках не лише репліки, але й деякі реальні артефакти, розпитати про них, обмінятися своїми враженнями. Водночас 96% відвідувачів, які підходили до цих столів, зазначали, що це значно покращило якість їхнього візиту до музею [5].

В Луврі створена так звана Touch Gallery, де проходять тематичні експозиції для людей з вадами зору, а також дітей та й просто всіх охочих дослідити на дотик зліпки з музейних творів мистецтва (переважно скульптур – і древніх, і сучасних). Раз на кілька років експозицію змінюють, а вже зняті з показу експонати подорожують іншими музеями як гостьові виставки [5].

Подібних прикладів можна віднайти досить багато. Адже цей шлях – створювати та надавати вільний доступ до копій чи то 3D-моделей творів мистецтва – логічний з точки зору збереження самих артефактів. Хоча і тут можна знайти певний компроміс. Наприклад, в експозиції тайландського Музею кераміки Південно-Східної Азії є окрема секція, де будь-хто може потримати в руках старовинні гончарні вироби. Правда, це переважно пічний брак з розкопів у місця давніх керамічних осередків. Так, ці зразки мають недоліки (тріснули чи то злиплися у випалі, тощо), але вони – дійсно автентичні, й відвідувачі мають змогу доторкнутися до справжньої історії, відчутти фактуру, вагу, власноруч покрутити та оглянути артефакти зі всіх боків [5].

Окрім можливості досліджувати експонати на дотик, передові музеї також запроваджують інтегровані програми пізнання музейного простору. Зазвичай вони спрямовані на дітей та юнацтво, але можуть залучати і дорослих. До цього спонукали дослідження в освіті, що свідчать про ефективність емпіричного навчання. Тому сучасні музеї – це вже не просто зібрання робіт з належними описами. Це, фактично, середовище, де є можливими взаємодія, певна гра чи то експеримент [3, с.20]. Наприклад, музеї можуть пропонувати квести для команд чи тематичні маршрути з якимись завданнями, загадками, пазлами. Це може бути і пропозиція зіграти в гру, що була популярною кілька століть тому, або віднайти сучасні види спорту на давньогрецькому вазописі. Звісно, в нагоді стають і сучасні цифрові технології (мультимедійні екрани, віртуальні тури, ігрові програми та мобільні додатки) [4, с.78].

Вражаючим є досвід лондонського музею Вікторії та Альберта, що має велику колекцію творів мистецтва та дизайну: кераміки, скла, текстилю, художнього металу, меблів, поруч зі скульптурою, живописом, графікою та фотографією. Тут інтегровано багато можливостей для інтерактивного пізнання та участі. Комп'ютери з сенсорними екранами розташовані по музею, в них є ігри з різними рівнями складності, вікторини, тематичні тури, можливість запостити свої враження та почитати коментарі інших відвідувачів. Звісно, є й описи експонатів та пошук по колекції. Можна торкатися копій, що розташовані поруч з деякими артефактами. Для низки об'єктів записані аудіо інтерв'ю з експертами-мистецтвознавцями, їх можна увімкнути та прослухати через динамік, розташований біля експонату. Беззвучні відеокліпи показують об'єкти з різних боків, чи ілюструють їхнє застосування. Біля деяких експонатів є бирки з питаннями – на їх звороті можна знайти відповідь. Є також стенди, де діти чи дорослі можуть збудувати архітектурну модель, приміряти історичний костюм, створити свій твір, дотримуючись певних підказок (наприклад, придумати дизайн тканини на нові текстилю з колекції музею, тут же роздрукувати його чи відправити електронною поштою) [2, с.64].

Отже, в сучасній теорії та практиці музейної справи важливими, з огляду на спроможність музею відповідати викликам часу, є музейні інновації та інтерактивність. Музейна інтерактивність зосереджується в галузі науково-освітньої діяльності музею. Першочерговими є використання рольових історичних ігор, тактильний та психологічний потенціал музейних експонатів, можливість «занурення» в історичне чи природне середовище тощо.

Список використаних джерел:

1. Березнюк Т. Особливості та специфіка побудови інтерактивної музейної експозиції. *Вісник Київського національно-*

го університету культури і мистецтв. Серія. Музеєзнавство і пам'яткознавство. 2018. Вип. 1. С. 48–55.

2. Брижаченко Н.С. Класифікація музейно-експозиційних просторів за допомогою використання інтерактивних технологій. *Вісник ХДАДМ*. 2013. № 3. С. 62–67.
3. Ковальчук Є. Музей у сучасному світі: розробка наукової концепції. *Волинський музейний вісник*. 2012. Вип. 3. С. 17–22.
4. Маньковська Р. Сучасні музейні комунікації та перспективи їх розвитку. *Краєзнавство*. 2013. № 3. С. 75–84.
5. Як зробити музей популярнішим і ближчим до людей. Тактильність та інтерактив. URL: [https://www.culturepartnership.eu/ua/article/kak-sdelatj-muzei-](https://www.culturepartnership.eu/ua/article/kak-sdelatj-muzei-bolee-populyarnimi-i-blije-k-lyudyam-taktiljnostj--interaktiv)

bolee-populyarnimi-i-blije-k-lyudyam-taktiljnostj--interaktiv (дата звернення: 24.09.2021).

The article considers the role of interactivity in museum affairs in the modern globalized world. Museums are the treasury of historical and cultural heritage, and museum exhibits are carriers of invaluable information about the history and culture of the region. The types of interactive forms of work of museum exhibits are researched and analyzed.

Key words: museum space, exposition, means of communication, interactivity.

Отримано: 18.10.2021

УДК 373.091

А. А. Горобець, студентка II курсу спеціальності 073 Менеджмент, заступник директора з виховної роботи, вчитель інформатики Кам'янець-Подільської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 15

ПОЗИТИВНИЙ ІМІДЖ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА ЙОГО СКЛАДОВІ

У статті охарактеризовано поняття іміджу сучасного закладу освіти, керівника, учителя, випускника. Описано різні підходи до визначення основних складових позитивного іміджу закладу загальної середньої освіти.

Ключові слова: імідж, позитивний імідж, заклад освіти, керівник, педагог.

Реалії, в яких зараз перебуває система освіти в Україні, свідчать про прогресивні тенденції в усіх її ланках. Особливо фокус уваги зосереджений на загальній середній освіті, що пов'язано передусім із реалізацією Концепції «Нова українська школа» та реформуванням цієї освітньої системи. Цілком очевидно, що успіх шкільної реформи безпосередньо залежатиме від системи управління – її здатності гнучко реагувати на зміни, вибудовувати стратегії діяльності. Сучасна школа вступає у якісно новий етап свого розвитку, який передбачає відхід від традиціоналізму в управлінні, що зумовлює посилення демократичних процесів, підвищення ролі суспільства і громади у прийнятті управлінських рішень. Це змушує керівництво закладів загальної середньої освіти відмовлятися від неефективного управління, вибудовувати свою діяльність на засадах освітнього менеджменту, дбати про позитивний імідж освітніх установ.

Сьогодні на перший план висувається імідж успішного закладу освіти, та його керівника, що забезпечує якість освітніх послуг. Створення позитивного іміджу підвищує ефективність діяльності закладу освіти, дає можливість якнайповніше задовольнити потреби клієнтів, якими передусім є батьки учнів і самі учні. Кожен батько хоче обрати найкращий освітній заклад і згодом не розчаруватись у своєму виборі. З іншого боку, кожен «директор і його педагогічний колектив мріють, щоб їхній заклад виокремлювався з-поміж інших, викликав бажання влаштуватись на роботу або навчатись саме в ньому. Проте одного бажання замало, необхідно мати науково-теоретичне підґрунтя: знати сутність понять іміджології, особливості структурних компонентів іміджу закладу освіти, мати чітке уявлення про логіку та механізми формування іміджу» [3].

Імідж у широкому розумінні – це «комплекс своєрідних рис і характеристик різного походження, які є засобом формування в аудиторії певного уявлення про будь-який предмет, інститут або особу» [5, с.179]. Формування іміджу закладу освіти – це процес, під час якого створюють певний запланований образ на підставі наявних ресурсів. Метою іміджу школи та її керівника є підвищення конкурентоспроможності, залучення інвестицій, встановлення та розширення партнерських зв'язків.

Імідж в освіті часто виконує функцію формування громадської думки. Аналізуючи структуру іміджу освітнього закладу, дослідники, як правило, звертають увагу на «дві основних його складових: зовнішню (символіка закладу, форма одягу, різні форми заохочень, оформлення приміщення, інформаційно-навчальні соціальні проекти, презентація закладу тощо) та внутрішню (соціально-психологічний клімат педагогічного колективу, впровадження інноваційних підходів розвитку професійної діяльності та компетентнос-

тей педагогічних працівників, управлінська культура керівника, педагогічна культура вчителів та ін.) [4, с.93].

Позитивний імідж є головним критерієм успішності особистості або ефективного розвитку організації [1]. Формування позитивного іміджу закладу освіти є складним інтегрованим процесом, який охоплює усі його компоненти. Зокрема, внутрішній імідж формується засобами творчого середовища та соціально-психологічного настрою в колективі. Становлення зовнішнього іміджу відбувається у процесі взаємодії закладу освіти із соціальним середовищем, передусім у місті, районі, області. Крім того, окреслюють такі етапи формування позитивного іміджу закладу освіти: початковий імідж; прогресувальний імідж; сталий імідж.

Позитивний імідж закладу освіти визначають наступні фактори: наявність тривалої освітньої стратегії; сприятливий морально-психологічний клімат; захоплені, небайдужий, професійний педагогічний колектив; наявність об'єднаного дитячого колективу та його керівних органів; культ колективних традицій, проведення свят; постійний саморозвиток, об'єднання спільною справою дитячого, батьківського та вчительського колективів; наявність яскравої зовнішньої атрибутики: девізу, прапора, елементів одягу, власний сайт в мережі Інтернет тощо [2].

Можна зробити висновок про те, що імідж організації складається із певного набору пов'язаних між собою компонентів: імідж керівника, імідж учителя, імідж учня та випускника, репутація закладу, візуальний імідж закладу.

Створення позитивного іміджу закладу освіти є цілеспрямованим і планомірним процесом, а відтак, потребує спеціального керівництва і системної роботи. Він не є набором випадкових компонентів, а становить струнку систему взаємопов'язаних якостей, інтегративну сукупність певних характеристик. У кінцевому результаті імідж стає своєрідним показником рівня розвитку всього закладу, оцінки його перспективності та професійності.

Дуже часто думку оточення про заклад освіти формують на підставі багатьох факторів, але найпершим є імідж директора школи. Керівник закладу освіти здійснює управлінську діяльність через систему відносин із дітьми, батьками, колективом працівників, адміністративними та контрольними інстанціями, різними громадськими організаціями. Імідж керівника – це публічне "Я" людини, що складається з комплексу узгоджених характеристик різного змісту: зовнішніх, середовищних та внутрішніх. Як бачимо, імідж будується не лише на зовнішньому вираженні, але й особистісних якостях. Та чимале значення має зовнішність лідера. Діловий стиль одягу, культура одягу має не менше значення, аніж культура поведінки. Неабияке значення для керівника має мовлення, оскільки воно демонструє інте-

лект людини, тому працює на її імідж. А в нашому випадку і на імідж освітньої установи. З огляду на сказане вище, стає зрозумілим, що важливе, а часто й вирішальне значення під час прийняття батьками рішення про вибір закладу освіти для дитини відіграє зовнішній вигляд директора, його вміння справити на них враження.

Коли говоримо про імідж керівника-педагога, слід насамперед пам'ятати, що професія вчителя – особлива. Учителі – це люди, які завжди на очах, поруч із ними завжди перебувають батьки, учні, колеги. Педагог навчає учнів і тоді, коли мовчить, навчає своїм поглядом, поведінкою, ставленням до них. Якщо образ учителя присмний, такого вчителя хочеться слухати і слідувати за ним. За дослідженнями В. Шепеля [5], "гарний учитель" викликає такі асоціації: у молодших школярів – добрий учитель, у підлітків – справедливий, у старшокласників – сучасний.

Для батьків, які обирають заклад освіти своєї дитини, має значення якість освітніх послуг, а цей показник певною мірою можна оцінити за відсотком випускників, які вступили до ЗВО, тому керівник ЗЗСО покликаний створювати всі умови для педагогів та учнів, щоб забезпечити високі показники успішності здобувачів освіти.

Під час створення візуального іміджу закладу освіти чималої уваги керівник надає самій будівлі та прилеглий території. Адже вона – центр культури мікрорайону. Психологічну атмосферу в школі учень має сприймати як цікаве доповнення та продовження життя в сім'ї та суспільстві, як своєрідну творчу роботу.

Неабиякої уваги необхідно надавати матеріально-технічному забезпеченню (наявності у достатній кількості та доступу до комп'ютерів і мережі Інтернет, сучасним технічним засобам: проекторам, ноутбукам, мультимедійним дошкам, планшетами тощо), про що теж покликаний подбати керівник закладу освіти.

Створення іміджу за своєю психологічною сутністю є процесом двосторонньої взаємодії, в якому активну роль відіграє як заклад освіти, імідж-образ якого створюють, так і громадськість, яка сприймає цей імідж. Основні показники іміджу – це загальна популярність, репутація, швидкість реагування на соціальне замовлення, надійність, конкурентоспроможність.

Створення позитивного іміджу керівника та закладу освіти потрібне споживачам освітніх послуг – учням і батькам – для того, щоб: розширити можливості задоволення духовних, соціальних, особистих потреб; отримати якісні освітні послуги, нові знання понад існуючий стандарт; свідомо здійснити вибір закладу освіти. Створення позити-

вного іміджу школи та її керівника потрібне учителям, педагогам для того, щоб: використати ширші можливості для самореалізації; досягати вищого результату в роботі; мати можливість отримувати додаткову заробітну плату. Створення позитивного іміджу школи потрібне керівникам навчальних закладів для того, щоб: визначити нову стратегію управління школою в умовах ринкових відносин; забезпечити сприятливі умови для розвитку педагогічної системи школи; ефективніше управляти матеріальними, фінансовими та людськими ресурсами.

Таким чином, для того, аби заклад освіти став привабливим для споживачів освітніх послуг, мав свій неповторний сформований образ, насамперед керівник повинен володіти: чітко визначеними пріоритетами, власною концепцією, своїм баченням майбутнього, відображеного в місії закладу; унікальною, неповторною, особливою системою цінностей, звичаїв, традицій, стилів поведінки – так званою шкільною культурою; оригінальною системою виховної роботи, спрямованою на виховання й особистісний розвиток учня, його задатків і здібностей, формування у нього навичок здорового способу життя.

Список використаних джерел:

1. Атаманська К.І. Теоретичні аспекти поняття іміджу в наукових дослідженнях. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія*. 2012. Вип. 37(2). С. 28–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspo_2012_37%282%29_7
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови: [250 000 слів та словосполучень з дод. та доп.] / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2009. 736 с.
3. Присяжнюк Л.А., Томаш Кук. Формування позитивного іміджу закладу загальної середньої освіти в контексті його інноваційного розвитку. Педагогіка творчості: філософський, психологічний контекст, *Young Scientist*. № 5.2 (69.2). Мау, 2019
4. Сушко С. Сучасна модель управління гімназією. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2003. № 3. С. 85–100.
5. Шепель В.М. Имиджелогия. Как нравятся людям. Москва: Народное образование, 2002. 576 с.

The article describes the concept of the image of a modern educational institution, head, teacher, graduate. Different approaches to determining the main components of a positive image of a general secondary education institution are described.

Key words: image, positive image, educational institution, head, teacher.

Отримано: 18.10.2021

УДК 748.5:[726:272-523.42(477.83)]

Х. В. Жак, магістрантка 2 курсу педагогічного факультету

САКРАЛЬНИЙ КОНТЕНТ ВІТРАЖІВ КАТЕДРАЛЬНОГО КОСТЕЛУ УСПІННЯ ПРЕСВЯТОЇ ДІВИ МАРІЇ У ЛЬВОВІ

Стаття присвячена аналізу сакрального змісту вітражів у Катедральному костелі Успіння Пресвятої Діви Марії у Львові. Зокрема, приділено увагу значенню зображених постатей та семантики використаних кольорових компонентів.

Ключові слова: вітражі, Катедральний костел, пресбітерій, символіка.

В Європейському мистецтві у період готики вікна величезних храмів оздоблювалися фронтальними сюжетно-декоративними композиціями із скла – вітражами. З плином часу більшість готичних храмів було зруйновано або перебудовано і, як результат, втрачено чимало шедеврів зі скла старих майстрів. З пам'яток готичної архітектури тогочасного Львова до наших днів уцілів лише костел Пресвятої Діви Марії, який зберіг майже неушкодженою свою вітражну оздобу. Будівля зведена ще королем Яном Казимиром близько 1370 року. Первісна будова була готичною, сліди її залишилися в пресбітерії.

Метою статі є спроба дослідити сакральний контент вітражів Катедрального костелу у Львові та висвітлити їх сюжетний зміст, кольорове вирішення та символіку зображень.

Колір у сакральному вітражі має символічне значення, але головна його функція – творення містичної трансцендентної атмосфери інтер'єрного простору. Гра світла, що проникає крізь вікна сакральної споруди має доповнювати відчуття побожності, благоговіння створених масштабам, декором і багатократно підкресленим спрямуванням святині вгору, до неба [1]. В поєднанні з латиномовною службою та хором готичний вітраж творив середньовічну людину – аскетичною, побожнішою, покірною церкві, як установі. Незважаючи на те, що ці кольорові вікна виконані для костелу в різний час, запрошеними майстрами та фірмами, що заважає сприйняттю вітражної оздобы як цілісного задуму, це зменшує художньої вартості кожного твору.

На хорах, над головними дверима костелу, у великому чотирнадцятиметровому віконному отворі знаходиться

вітраж із Матір'ю Божою, опікункою Львова, запроєктований художником Т. Аксентовичем. Марія представлена тут у середньовічному стилі і нагадує одну з численних Мадонн Сандро Ботічеллі. Як на візантійських мозаїках, голова Марії становить десятку частину цілої фігури, що підкреслює величність зображуваної постаті, огорненої в темно-синій шати. В християнському іконописі синьозабарвлення символізує духовність і є кольором Богоматері, таємницею Святого Духа тощо. Вогнисто-золотий еліпс оточує фігуру, слугуючи для неї тлом і спрямовуючи погляди прихожан на потужну, наднатуральної величини, монументальну постать Божої Матінки. Підніжжя образу утворюють герби Польщі і Литви в готичних орнаментациях.

Більшої уваги заслуговують інші сім вітражів, розміщених у вузьких стрілчастих отворах готичного пресбітерію, які є оздобою всієї катедрі. Виконані вони фабрикою Майєра в Мюнхені за картонами Ю. Макаревича, Т. Крушевського. Віконні отвори пресбітерію, за винятком центрального над вітарем, є видовженими по вертикалі, вузькими і переділеними по всій довжині вікна тягами, що зумовлює певну композиційну схему вітражних полотн [2].

Перше вітражне вікно пресбітерію, праворуч, виконане згідно з картонами – лінійними малюнками художника Ю. Макаревича [1]. Увінчує вітраж віконечко у формі трилисника, в якому на однорідному небесному тлі палахкотить білий голуб зі золотими жмутиками променів, як уособлення Святого Духа. Нижче вертикальна тяга розділяє вікно на дві частини, в кожній з яких готична орнаментика сплітається у вежі, декоровані квітами. Під ними, немов охоплена віконною рамою, постать Ісуса. Христос, сидячи на веселковій дузі, однією рукою благословляє, а в другій тримає відкриту книгу з літерами *alpha* – *omega*, які позначають початок і кінець всього суцього. Від книжки спливає вниз жмут вогнистих променів, що символізує в старохристиянській мові ім'я Спасителя. Нижче – постаті Костянтина і цесарової Гелени. Таку тему обрав фундатор вітражного полотна барон Костянтин Бруницький. Верхня частина зашклення зібрана зі шматочків скла ніжних жовтих, вохристих, блакитних відтінків [3].

Друге вікно, виконане на кошти графа Альберта Цетнера за картонами художника Т. Крушевського, представляє образ Матері Божої Підкаменецької, нижче – Підкамінь. Понизу зображено групу вірних, а між ними – постаті двох Цетнерів: монаха Бальтазара з XVII століття і жертводавця Альберта Цетнера. Відповідний напис пояснює: «Бальтазар Цетнер костел і монастир підняв з руїн в 1636 році, Альберт Цетнер за прикладом предків це вікно фундував у 1896 році». Вітраж вирізняється темними насиченими барвами – від темно-смарагдового кольору неба, фіолетових хмар, пронизаних золотим промінням, до глибоких коричнево-вишневих, коричнево-синіх відтінків скла, шматки якого моделюють складки одягу обох Цетнерів.

Граф Адам Голуховський є фундатором третього вітража з правого боку пресбітерію. Згідно з картонами віденського художника Лауфбергера, тут зображено Святе Сімєйство. Дві особливості виділяють цей вітраж серед решти кольорових зашклень віконних отворів пресбітерію – блідість кольорової гами вітражного полотна, виготовленого на віденській фабриці Гайлінга, та введення в композиційну структуру вітража, окрім аркоподібних обрамлень і веж, витончених ажурних надбудов у вигляді витих колон. Понизу зберігся підпис – «... року Божого 1895».

Наступне вікно зроблене на кошти, пожертвовані графом Юрієм Борковським, і вирішене на підставі начерків видатного польського художника Яна Матейка. Картона вітража на великому форматі відповідно до попередніх начерків виконав художник Т. Лісевич. Композиційна схема залишається незмінною. Вітражне полотно, переділене вертикальною тягою на дві частини, представляє по чергово то дві взаємовідповідні постаті в архітектурному обрамленні, то герби держав і родин. Увінчує вітраж зображення Ісуса Милосердного та Божої Матері в оточенні елементів у вигляді трилисника. Нижче – постаті св. Йосафата Кунцевича та Св. Казимира, далі герби Польщі і Литви, Львова та Вільнюса. Ще нижче розташовані зображення постатей

св. Яна з Дуклі та св. Юрія. Завершуючи вітраж, художник представляє колінопреклоненого фундатора графа Борковського і герб його родини. Особливістю вітража є геометричні орнаменти, які утворюють обрамлення та декоративні вставки і в'ються через окремі поля зі зображеннями постатей і гербів, об'єднуючи їх у єдину композицію, створюючи логічну декоративну цілісність.

Останнє вітражне полотно з правого боку пресбітерію, частково закрите колонами вітаря, зображає облогу Львова 1648 року. Виконане воно на кошти графа Станіслава Бадені за ескізами художника С. Качора-Батовського. У верхніх сегментах вітража представлено благословенного Яна з Дуклі та двох ангелів, які вогненними мечами відганяють Тугая Бея від Львова. У нижніх частинах змальовано інтер'єр Бернардинського костелу, де перед шляхтою, що зібралася, складають коштовності, призначені для викупу міста. Зображена тут львівська міщанка Слоневська, яка віддає свої дорожочинні речі на звільнення рідного міста від ворогів. Нижче напис «Leopolisopressa 1648», під яким два герби – родини Бадені та герб Львова [3].

Центральне вікно пресбітерію оздоблене вітражем, на якому зображено Богоматір з Ісусом. Особливістю цього зашклення, виготовленого австрійською фірмою «Tiroler Glasmalerei» у 1890 році, є його кольорове вирішення, яке робить вітраж схожим до коштовного каменю, що переливається десятками барв. У центрі полотна – постать Божої Матінки, яка сидить і тримає на колінах Немовлятку Ісуса. Голови їх увінчані золотими королівськими гострокінцевими коронами, що трактує Богоматір та Ісуса як Царя і Царицю Небесну. Темно-синя сукня-стола та червоно-пурпуровий омофор Матері Божої вдало відтіняють фігурку Ісуса та лики святих, які ясніють ніжними барвами. Тло утворюють колони й арка, пересипана шматками різнокольорового скла, наче безліччю квітів. Загалом це вітражнеполотно відзначене гармонічністю і продуманістю композиції, монументальністю і пластичністю моделювання форм, в яких відчувається вплив мистецтва Відродження. Завершує вітраж герб Польщі – білий орел на червоному тлі.

Шосте вікно пресбітерію оздобив майстерно виконаний вітраж, за стилем наближений до великих шедеврів середньовіччя, створений згідно з картонами художника Йозефа Меґоффера. Темою вітражного полотна є закладення каменю під катедру королем Казимиром Великим. Угорі видніє шпиль костелу, прикритий риштovanням і прикрашений хоругвами. В небесній блакиті летять лелеки. Нижче, оточені готичними архітектурними оздобами, представлені постаті Яна Казимира, який надає документи про закладення катедрі, та архієпископа, котрий освячує модель майбутньої святині. У нижній частині – майстерно закомпонована звивиста галерея, по якій, піднімаючись сходами, спішають до храму групи міщан у вбраннях XVIII століття. Далі зображення розділяється на дві частини: ліворуч – ангел над розкритими книжками, як уособлення науки і вміння, праворуч – ангел з мечами, уособлення справедливості. Нижче – постать архітектора, який зосереджено креслить план майбутньої катедрі, а поруч – інша постать, ймовірно, автопортрет творця вітража, що придивляється до роботи архітектора. Вітражну площину завершують два герби: герб Львова та герб архієпископа Северина Домброва Моравського, який пожертвував значні кошти на реставрацію катедрі, з причини чого на вітражі вміщено напис: «Sumptibus Excellentis simi Illustrissimi Reverendissimi Domini Severinide Dobrowa Morawski Archiepiscopi Metropolitae Leopoliensis Anno D. 1896» [3].

Фундатором останнього вікна з лівого боку пресбітерію є графиня Софія Дзедушицька. На вітражі, виконаному за картонами художника Тадеуша Попеля, біля самої верхини зображено хор ангелів, що возноситься до небес. Нижче – Збігнев Олесницький кладе руку на голову Григорія зі Сяноку у присутності двох єпископів, що відбувалося згідно з написом: «Anno Domini 1451». Нижню частину вітража займають герби з єпископськими емблемами та напис, який стверджує графиню Дзедушицьку як фундатора. Два ангели зі складеними в молитві руками завершують вітражне полотно. У кольоровій гамі цього вітража пере-

важають коричнево-вохристі барви, які вдало відтінюють благородний пурпур і фіолет єпископських шат [3].

Незважаючи на те, що вітражі пресвітерію Катедрального костелу проєктовані різними художниками і виготовлені різними фірмами, вони виконують спільну функцію – відмежовують помисли прихожан від зовнішнього, сповненого земними турботами, світу і спрямовують думки до молитви, наповнюють серця вірою, а душу вічною гармонією, красою і незгасаючим піднесенням.

Отже, на прикладі собору Пресвятої Діви Марії можна зробити висновки щодо сакрального контенту вітражів. На них найчастіше простежуються образ Богоматері, Христа, Духа Святого у прообразі голуба, лики Святих чи причетних до зведення храму, покровителів і правителів. Зокрема, часто зустрічаються зображення гербів країн яким підпорядковувалася будівля та важливі історичні події.

Список використаних джерел:

1. Вітраж: веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B6> (дата звернення 21.09.2021).
2. Грималюк Р. Вітражі Львова кінця XIX – початку XX століття. Львів, 2004. С. 31-36.
3. Костел кафедральний св. Марії (№ 1) 2004 р. *Вітражі Львова*: веб-сайт. URL: https://www.pslava.info/LvivM_KatedralnaPl_KostKafedralnyjSvMariji1_2004Vitrzhilvova_118485.html (дата звернення 21.11.2020).

The article is devoted to the analysis of the sacred content of stained glass. On the example of the Cathedral Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary in Lviv. In particular, it is worth pay in attention to the meaning of the depicted figures and the semantics of the colours used.

Key words: stained glass, cathedral, presbytery, symbols.

Отримано: 18.10.2021

УДК 7.025.4:7.023.11-037.1

В. А. Івасюк, магістрант 2 курсу педагогічного факультету

ПИТАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ВЕТХОЇ ПОЛОТНЯНОЇ ОСНОВИ У РЕСТАВРАЦІЙНІЙ ПРАКТИЦІ ХХ СТ.

У статті розглядаються основні види руйнацій, причини виникнення тих чи інших ушкоджень полотняної основи. Питання висвітлено в контексті розвитку методики зведення проривів та доповнення втрат полотна методом «встиг» як одного з ключових способів відновлення пошкодженої основи станкового живопису, проаналізовані як нові реставраційні технології, так і ті, які застосовувалися на культурних об'єктах України та Росії в ХХ ст.

Ключові слова: реставрація, ушкодження полотна, прориви, латки, дублювання.

Постановка проблеми. Полотняна основа є найбільш вразливою до вікових змін і механічних ушкоджень, адже дія часу на його хімічний склад призводить до втрати ним пружності та міцності. Цей процес пришвидшується, якщо олія або ж скипидар при створенні картини проникає на зворотній бік. На старих картинах досить часто зустрічається полотно, яке втратило міцність й еластичність і стало крихким (ветхим) унаслідок поступового переходу целюлози волокна в оксидцеллюлозу. Таке полотно практично неможливо перетягнути на новий підрамник, окрайки – розриваються та ламаються. Фізико-хімічні процеси руйнації і старіння полотна прогресують за умови порушення або нестабільних коливаннях температурно-вологісного режиму при зберіганні твору живопису [3].

Особливо полотно руйнується при високій вологості чи сухості, потраплянні прямих сонячних променів, забрудненості повітря пилом, котрий осідає на полотно й сприяє утворенню та розвитку бактерій, впливає на фізико-хімічні процеси, які відбуваються у структурі волокон полотна. Загазоване повітря при високій вологості може хімічно утворювати пари кислоти, яка негативно впливає на полотно. За таких умов воно швидко старіє. Іноді на реставрацію надходять картини зі слідами замочання полотна, досить часто це явище зустрічається у нижній частині основи. Запливи вологи супроводжуються зміною кольору полотна. Довгострокове замочання основи твору, як правило, супроводжується покриттям враженої ділянки пліснявою та грибами [3]. Під дією підвищеної вологості полотно, в силу притаманної йому гігроскопічності, зволожується і слабшає. Ослаблення виражається в різних формах деформації та залежить від якості натяжки картини на підрамник, пружності полотна, механічних ушкоджень і рівномірності нанесеного ґрунту й фарб [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання відновлення полотняної основи в реставраційній науці розглянуто доволі широко. Існує багато публікацій, присвячених технології реставрації пошкодженого полотна. В таких публікаціях трапляються методики зміцнення та реставрації прорваних або пробитих картин і згадки про їх застосування та розвиток у різних країнах. Крім того, існують розгорнуті праці, присвячені методу дублювання як одного з основних видів захисту авторської основи. Серед дослідників, що займалися цією проблемою варто зазначити Перне-

ті, Кудрявцева С. В., Никитина М.К., Титова М.Ф., Наголіну З.В. та багатьох інших.

Мета статті – розглянути основні види руйнацій, причини виникнення тих чи інших пошкоджень полотняної основи творів станкового живопису.

Визначено такі завдання: розглянути методику зведення проривів полотна у контексті відновлення основи твору живопису, проаналізувати недоцільність використання латок як способу доповнення втрат полотна, визначити недоліки методу дублювання у контексті консервації творів на полотняній основі.

Виклад основного матеріалу. Поширеними видами механічного пошкодження полотняної основи є різні прориви полотна, зокрема і деструкція волокон, втрати окремих фрагментів полотна, садна, загинання. Далеко не завжди ці руйнування вимагають дублювання, часто майстри обмежувалися накладанням латок, з'єднанням і підклеюванням розірваних ниток. При цьому традиційно застосовували глютиновий клей, пластифікований медом, воско-смоляни мастики та борошняний клей [5]. Проте дублювання авторського полотна на нову основу залишалось основним способом усунення дефектів тильної сторони при реставрації живопису. Довгим час дублювання вважалося корисним і навіть необхідним реставраційним заходом, однак згодом недоліки його стали очевидними. Під час підготовки до дублювання на глютиновий клей відбувається глибоке втручання у авторську основу: полотно ретельно очищують, і при цьому верхні частини рослинних волокон зрізують (свідомо чи несвідомо), тобто товщина полотна значно зменшується. Глибоке проникнення клею у структуру полотна впливає на його властивості, робить його крихким. Згодом міцність склейки може порушуватися внаслідок ряду факторів, і нерідко картини доводиться передублювати. Ось чому з 1970-х рр. дублювання у багатьох реставраційних школах світу оцінюється як крайній захід, що застосовують за умови особливої ветхості полотна, невідповідності товщини полотна й фарбового шару та деяких інших випадках [2, с.5].

ХХ ст. стало найбільш інтенсивним етапом розвитку реставраційної діяльності. Цей період характеризувався перевіркою традиційних і розробкою нових методик ведення роботи, поступовим уведенням в обіг синтетичних

матеріалів [2, с.5]. Як відомо, в той час провідні фахівці активно працювали над вирішенням питання реставрації полотняної основи, відбувалися пошуки методів зведення проривів без накладання заплат (що довгий час застосовувались у реставрації): приміром, Кудрявцев Є.В. у підручнику 1948 р. описував способи зведення дрібних проривів без заплат на осетровий клей та воско-смоляну мастику. Автор зазначав, що інколи в якості речовини, що клеїть, використовували дамарну мастику або каніфоль. Саме каніфоль була в списку матеріалів для роботи реставраторів ДНДРМ, яку, на нашу думку, вони використовували у складі «мастиковок» для зведення проривів, яка, як описує Кудрявцев Є.В. «одночасно слугувала і ґрунтом для подальшої заправки фарбою» [1, с.58-59].

У 1967 р. Всесоюзним науково-дослідним інститутом реставрації розроблено технологію зведення проривів полотна і підведення крайок основи творів методом «встик» без застосування традиційних латок-заплат, що призводили через певний час до локальної деформації поверхні картини з подальшим перенесенням напруги на фарбовий шар [6]. Наголосила З.В. планувала зводити прориви, склеюючи «окремі нитки» полотна всередині розривів картин волокнами спеціально виготовленої вати. Такий спосіб запобігав деформації полотна, яка, зазвичай, виникала через заплати» [4, с.12].

У майстерні реставрації станкового олійного живопису РМ незабаром опанували новий метод із застосуванням синтетичного клею ПВБ (розчин в етиловому спирту), який простий і зручний в роботі, стійкий до температури, дії вологи та не має шкідливого впливу на матеріали живопису [6]. Висока еластичність клею забезпечує рухливість полотна в межах склеювання, а міцності достатньо для збереження цілісності при натяжці полотна. Цей метод виключає накладання «заплат» поверх полотняної основи [5].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, полотно як основа для живопису має свої переваги і недоліки. До перших відносять його еластичність, легкість, портативність, хорошу фактуру, великі розміри, дешевизну. Погано те, що його легко можна продавити, порізати, розірвати. Найбільш важливим із усіх недоліків полотна є його здатність стискатися і розширюватися під впливом зовнішніх атмосферних впливів. На жаль, твори мистецтва мають постійну тенденцію до природного старіння і згодом після створення вже потребують додаткових втручань.

Реставраційне втручання – небажаний, крайній захід. Однак у багатьох випадках твір без нього не матиме відповідної художньої цінності або просто зруйнується. Зберігаючи життя картині, реставратор повинен втручатися в її первісну структуру. Обсяг реставраційного втручання визначається мінімумом необхідних і достатніх заходів для продовження життя твору, а це, зрозуміло, веде до змін в її матеріальній структурі. У наш час в сфері реставрації олійного живопису працює нове молоде покоління художників-реставраторів, які продовжують багатовікові традиції, використовують кращі досягнення вітчизняної реставрації і багатий, накопичений десятиліттями досвід своїх попередників. Нині існує ще великий масив неопрацьованої інформації з теми, що потребує подальшого наукового дослідження та обґрунтування.

Список використаних джерел:

1. Кудрявцев Е.В. Техника реставрации картин. Москва: ООО «Издательство В. Шевчук», 2002. 249 с.
2. Тимченко Т.Р. Методи захисту основ станкового живопису (історія та сучасні технології). Київ: ПВБ «Задруга», 2015. 96 с.
3. Титов М.Ф. Визначення та опис стану збереженості творів станкового живопису. Луганськ: Світлиця, 2007. 35 с.
4. ЦДАМЛМ, ф. 1099, оп 1, спр, 1.
5. Адгезивы для укрепления красочного слоя и дублирования холста. URL: http://volrest.ucoz.ru/publ/khimija_v_restavracii/adgezivy_dlja_ukreplenija_krasochnogo_sloja_i_du_blirovanija_kholsta/8-1-0-30
6. Краминский В.Г. Из истории реставрации станковой масляной живописи в Русском музее. URL: <http://restoration.rusmuseum.ru/rest-kraminsky—resoration.htm>

The article considers the main types of destruction, the causes of certain damages to the canvas base. The issue is covered in the context of the development of methods of construction of breakthroughs and replenishment of canvas losses by the method of "but" as one of the key ways to restore the damaged base of easel painting, analyzed both new restoration technologies and those used in cultural sites of Ukraine and Russia.

Key words: restoration, damage to the canvas, breakthroughs, patches, lining.

Отримано: 18.10.2021

УДК 316.454

Т. В. Лаврентюк, студентка 2 курсу педагогічного факультету

ОСОБЛИВОСТІ ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ДОШКІЛЬНИКА У ПРОЦЕСІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ПРЕДМЕТНИМ ДОВКІЛЛЯМ

У статті висвітлено завдання словникової роботи з дітьми дошкільного віку; окреслено види занять з ознайомлення дітей із предметним довкіллям, їх мовленнєвий (лексико-збагачувальний) компонент та вимоги до проведення; наведено приклади роботи над збагаченням словника дітей дошкільного віку у процесі ознайомлення з предметами та їх властивостями.

Ключові слова: словник, збагачення, мовлення, предметне довкілля, дошкільник, вихователь, заклад дошкільної освіти.

Мовленнєвий розвиток дитини є головним інструментом, за допомогою якого вона встановлює контакт із довкіллям, пізнає його і себе в ньому, бере активну участь у перетворенні суспільних процесів. Одним із головних завдань мовленнєвого розвитку дитини-дошкільника є формування дитячого словника – тривалий, складний процес кількісного накопичення слів, засвоєння соціально закріпленого значення та вміння доречно використовувати їх у конкретних умовах спілкування. Під час роботи над словом діти не тільки засвоюють його лексичне та граматичне значення, а й вчаться складати словосполучення, речення, а потім і зв'язний текст. Водночас у дітей виробляється вміння свідомо обирати зі словникового запасу ті мовні засоби, які найточніше відображають задум мовця і роблять висловлювання не лише граматично правильним, а й виразним. Слово забезпечує зміст спілкування. Усне чи писемне мовлення можливе лише за наявності достатнього словникового запасу.

Аналіз останніх досліджень із заявленої теми свідчить про наявність інтересу до неї закордонних і вітчизняних науковців, зокрема – російських (А Бородич, В. Гербова, Н. Іванової, В. Логінової, Г. Ляміної, Ю. Ляховського, О. Ушакової) і українських (А. Богуш, А. Іваненко, В. Коник, Н. Кирсти, Н. Луцан, І. Луценко, І. Непомнячої, Н. Савельєвої та ін.). Учені зазначають, що збагачення словника дитини – важлива ланка не лише в мовленнєвому розвитку, а й в розвитку загалом. І саме довкілля є джерелом, що живить мову дитини новими поняттями, вираженнями в нових словах. У своїх працях науковці також розглядають шляхи збагачення словника дитини, педагогічні умови, засоби, серед яких особливе місце займає предметне довкілля.

Мета статті – описати методику збагачення словника дошкільників у процесі ознайомлення з предметним довкіллям.

У сучасній дошкільній лінгводидактиці А. Богуш виокремлює три основні завдання розвитку словника: збагачення кількісного складу лексики новими, раніше невідомими словами, а також збільшення словникового запасу за рахунок засвоєння дітьми нових значень багатозначних слів, що вже наявні в їхньому лексичному запасі; якісне засвоєння лексики, що виявляється в поглибленому розумінні значення й смислових відтінків слів і словосполучень, подальшому оволодінні узагальненням, яке в них виражене; активізація словника застосування дітьми лексичних засобів у різних мовленнєвих ситуаціях [1, с.323]. Реалізація цих завдань здійснюється в різних видах діяльності через активне пізнання дитиною довкілля та спілкування з тими, хто її оточує. В організованій навчальній діяльності процес активного пізнання довкілля відбувається на спеціальних заняттях з ознайомлення дітей з властивостями та якостями предметів. Основна їх мета – ввести у мовлення дітей назви предметів, їх частин, окремих ознак, властивостей і якостей.

Вчена В.І. Логінова виокремлює такі види занять із ознайомлення дітей з предметним світом – ознайомлення дітей з предметами та явищами довкілля; ознайомлення дітей із властивостями та якостями предметів; зіставлення, порівняння якостей, властивостей, ознак предметів; заняття на формування узагальнень і понять. У молодших групах рекомендується проводити два види занять: первісне ознайомлення з предметом і поглиблення знань про предмети [2, с.514]. Кожний вид занять має свою специфіку. На заняттях з первісного ознайомлення з предметом потрібно правильно організувати увагу дітей щодо сприйняття предмета, формування уявлень про нього і відповідного словника. Найефективнішими засобами при цьому є привертання уваги дітей до самого предмета або дії та слів, якими вони позначаються. Вихователь називає предмет тільки тоді, коли на ньому сконцентрована увага дитини. Він створює пошукову ситуацію, пропонує запитання на зразок: де лялька (м'яч)? У відповідь на запитання він показує предмет і повторює слово. Потім при появі чи зникненні предмета це слово повторює дитина. Діти закріплюють слово на заняттях. За вказівкою вихователя вони обирають предмет серед інших, називають його, виконують з ними різні дії. На заняттях із поглиблення знань про предмет формується цілісне уявлення дитини про нього – встановлюється зв'язок між призначенням предмета та його будовою, матеріалом, з якого він зроблений; визначаються його видові особливості.

Є. Тихесвою сформульовано низку вимог до проведення занять з ознайомлення дітей з предметним довкіллям, а саме: пізнавальна діяльність має ґрунтуватися на практичних завданнях, з домінуванням ігрових прийомів; предмети мають бути добре знайомі дітям (ті, призначення яких їм відоме і які вони вже використовували); додаткові предмети слід добирати так, щоб у них не вистачало певної деталі, що робить їх непридатними для діяльності; спрямовувати увагу дітей на визначення частини, якої не вистачає, та вимагати пояснення: чому не вистачає; діти мають активно діяти з предметами, мотивувати свій вибір, обираючи потрібне; керівництво пізнавальною і мовленнєвою діяльністю вихователь здійснює шляхом вказівок стосовно необхідних дій і запитань [4, с.108]. Основними методами роботи з дітьми на таких заняттях є розглядання й обстеження предметів. Реалізація цих методів, – зазначає Є. Тихесва, відбувається поетапно: спочатку із зовнішнім виглядом предмета та його призначенням (сприйняття частин, деталей предмета), потім – знайомство з властивостями та якостями предметів, матеріалами, з яких вони зроблені (скло, папір, дерево, метал; скло – прозоре, крихке, б'ється; папір – мнеться, рветься, розмокає); і насамкінець – визначення зв'язку між матеріалом, з якого зроблений предмет, та його функціональним призначенням [4, с.109].

Варто зазначити, що для дітей певне значення має і вмотивований процес пошуково-експериментальної діяльності (наприклад, ознайомлення з властивостями та якостями тканин може відбуватися під час заняття-гри «Дитяче ательє», де діти розглядають предмети одягу та їх деталі,

ігрове оснащення і призначення). Стимулювальний ефект матимуть запитання, відповіді на які дитина знаходить самостійно, через власну пошукову діяльність, роздуми чи міркування, як-от: «Який одяг ви одягатимете взимку? Чому?». До засвоєння нових слів дитину стимулюватиме і багаторазове повторення вихователем назв предметів, дій у моменти зосередження уваги (нові слова, які вихователь уводить у словник дитини, мають бути проголошені на занятті не менше трьох разів як вихователем, так і дітьми). Також вихователь має ставити такі запитання, які б спонукали дітей до відповідей, а не до показу дій, активізувати дії дітей під час обстеження предмета (обмацування, прогладжування, сприйняття на слух, розрізнення за смаком, запахом). Збагаченню словника дошкільника сприяє і порівняння предметів за їх зовнішнім виглядом та поступове формування цілісного уявлення про предмет, його призначення, будову, матеріал тощо.

Найпоширенішими прийомами розвитку смислової сторони мовлення є лексичні вправи – добір епітетів до предмета, що передбачає називання предмета, об'єкта (наприклад, до слова собака старші дошкільники добирають епітети: великий-маленький, кудлатий, розумний, кусючий, злий-добрий, старий-молодий, веселий); вправи, спрямовані на визначення предмета (об'єкта) за епітетами (вихователь пропонує дітям відгадати об'єкт за такою характеристикою: зелена, кучерява, струнка, білокора, духмяна (береза). У складанні таких загадок беруть участь і самі діти, добираючи слова, що визначають предмет (об'єкт), дію (дієслова). Наприклад, вітер що робить? (завиває, пил здіймає, листя зриває, вітрила надуває, крутить колеса млина, освіжає, хмари ганяє). Також вихователь пропонує дітям дібрати слова, що визначають дії, назви предметів, наприклад: на небі сяє, земля зігріває, темряву розганяє (сонце). Аналогічно вони добирають до поданого слова назви дій відповідних слів-об'єктів дії (що плаває? що літає?; що б'ється (не б'ється), що тоне (мнеться, топиться, тече, розтікається тощо); добір обставин – б'ється як? (швидко, важко, гучно).

Системному збагаченню словника дітей сприятиме й систематизація знань дітей про предмет та паралельне впорядкування лексичного поля навколо окремого слова, добір слів до заданого слова за смислом та навпаки, добір потрібного слова за названими словами. Наприклад, вихователь називає предмет, а діти визначають його складові частини: потяг – паровоз, платформи, вагони; дерево – стовбур, гілки, листя, бруньки та ін. Або вихователь ставить перед дітьми завдання – за частинами визначити ціле. Наприклад, циферблат, стрілки, маятник, що це? Або: три поверхи, стіни, фундамент, під'їзди, двері, вікна, що це?

У процесі пізнавальної, ігрової діяльності, у спілкуванні з людьми уточнюються уявлення дітей про різні поняття, поглиблюється розуміння дитиною значення слів та їх смислових відтінків. Значна роль у цьому процесі належить спеціально організованій лексичній роботі. Так, готуючись до заняття, педагог виокремлює ключові поняття, навколо яких розгоратиметься пізнавальна діяльність дітей, спрямовує їхню увагу на осмислення значення цих слів, формує відповідне лексичне поле. Діти навчаються точності й доречності слововживання, оскільки більшість значимих слів у нашій мові полісемічна. Наприклад, вихователь розпочинає мовленнєве заняття, мета якого – складання сюжетної розповіді за серією сюжетних картинок на тему «Ізачок малює портрет». Ключовим поняттям є слово портрет. Вихователь насамперед уточнює, як діти усвідомлюють значення цього слова.

Отже, збагачення словника дитини – один із напрямів роботи з розвитку мовлення в закладі дошкільної освіти, що передбачає з боку вихованця – кількісне і якісне засвоєння нових слів та активізацію їх у мовленні, з боку вихователя – пошук і використання ефективних методів, прийомів та засобів навчання, серед яких велике значення має предметне довкілля. Інтеграція знань про предметний світ у життєдіяльність дитини – один із шляхів її мовленнєвого розвитку. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні впливу інших засобів навчання на збагачення словника дошкільника.

Список використаних джерел:

1. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови: підручник / за заг. ред. А.М. Богуш. Київ: Вища школа, 2007. 542 с.
2. Богуш А., Гавриш Н. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі: підручник для ВНЗ. Київ: Слово, 2008. 408 с.
3. Логінова В.Й. Формування словника. *Дошкільна лінгводидактика*. Хрестоматія: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів / упорядник Богуш А.М. Частина I та II. Київ: Слово, 2005. С. 512-519.
4. Тихеева Е.И. Развитие речи детей (раннего и дошкольного возраста). Москва: Просвещение, 1981. 216 с.

The article highlights the tasks of vocabulary work with preschool children; the types of classes on acquainting children with the subject environment, their speech (lexical and enriching) component and requirements for conducting are outlined; examples of work on enriching the vocabulary of preschool children in the process of getting acquainted with objects and their properties are given.

Key words: dictionary, enrichment, speech, subject environment, pre-schooler, educator, preschool institution.

Отримано: 18.10.2021

УДК 730.025.4

Я. В. Лашко, магістрантка 2 курсу педагогічного факультету

МЕТОДИ ВІДНОВЛЕННЯ ФАРБОВОГО ШАРУ В ПРОЦЕСІ РЕСТАВРАЦІЇ СУЧАСНОЇ ПОЛІХРОМНОЇ СКУЛЬПТУРИ

У статті описані основні методи відновлення фарбового шару в процесі реставрації поліхромної скульптури.

Ключові слова: поліхромна скульптура, фарбовий шар, реставрація, відновлення, тонування.

Постановка проблеми. Не дивлячись на широке застосування різних матеріалів в скульптурній пластиці, відсутні ґрунтовні дослідження реставраційних процесів в цьому напрямку. Оскільки виготовлення подібних об'єктів являлось масовим і багаторазово копіювалося, з часом класичні технології виготовлення частково втрачені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До сучасних масштабних праць, присвячених проблемам консервації та реставрації скульптури, відноситься книга О.В. Яхонта «Проблеми консервації, реставрації та атрибуції творів мистецтва». У статті «Тонування скульптури» автор дає точну послідовність тонування з переліком необхідних матеріалів, а також описує досвід минулих епох. Стаття «Методичні аспекти реставраційних заповнень», містить цінні спостереження щодо різних методів відновлення втрат і зведення їх до єдиної, що дозволяє найбільш точно наблизитися до оригіналу, без впровадження реставратором особистого бачення.

Мета статті – узагальнити фрагментарні дослідження методів відновлення фарбового шару в процесі реставрації сучасної поліхромної скульптури в більш цільну картину.

У процесі розвідок поставлено такі завдання:

- визначити різновиди методів відновлення фарбового шару на поліхромних скульптурах;
- висвітлити та проаналізувати засоби відновлення фарбового шару.

Виклад основного матеріалу. Поліхромія від грецького Polichromos (polys – численний, chroma – колір) – багатобарвне розфарбовування або багатобарвність матеріалу в скульптурі, архітектурі, декоративному мистецтві. Вона була присутня майже в усі епохи і в усіх галузях культури – в єгипетських пірамідах, Міноських палацах, в грецьких і римських храмах, на ісламських куполах, в середньовіччі. Для скульптури Ренесансу, бароко і класицизму притаманна монохромність. Але у другій половині XIX ст. та після Другої Світової війни XX ст. в пластиці знову з'явилася поліхромія [3].

Визначення поліхромної скульптури включає всі види рельєфу – від круглої скульптури до контррельєфу, а також їх композиційні сполуки – площині з поліхромією й живописом. Багатофункціональність поліхромії, тисячоліття її традиційного використання та сучасне збереження в малих формах, декоративної пластики, збирання в Європі творів первісного мистецтва і національних «примітивів» на периферії «великого» мистецтва – все це призвело до істотних відмінностей у систематизації поліхромної пластики і визначенні завдань та цілей її реставрації. Залежно від наукових спеціалізацій музеїв саме ставлення до поліхромної скульптури призводить до певних наслідків, викликаних умовами зберігання і різними способами реставрації [2].

Будучи незнайомим середовищем для більшості фахівців, реставрація поліхромної скульптури в техніко-технологічному відношенні близька до реставрації живописних творів. Поліхромна скульптура може бути виконана в будь-якому матеріалі. І тому спеціалізація по виду матеріалу основи скульптури неминуча через особливості консервації основи та подальшому збереженню поліхромії [1].

Перед початком відновлення фарбового шару в процесі реставрації поліхромної скульптури, повинні бути закінчені всі попередні роботи: укріплення ґрунту і фарбового шару; реставрація основи і видалення темної оліфи, записів; виконана документальна фотофіксація твору з окремими фрагментами, зі значними за площею тонуваннями або реконструкціями складних за виконанням чи важливих деталей зображення. Безпосередньо перед процесом тонування фарбовий шар протирають сухим тампоном для видалення пилових чи інших забруднень. Потім наносять тонкий шар покривного лаку, розведеного піною 1:1. Це необхідно для виявлення кольору авторського живопису і створення проміжної півки між початковим фарбовим шаром і реставраційними доповненнями. Метою відновлення фарбового шару є також реконструкція втраченої деталі зображення, без якої твір не може сприйматися естетично.

Дрібні втрати, розсіяні по поверхні добре збереженого фарбового шару можна тонувати без значного відступу від авторського тону, так, щоб не викликати спотворення живописного стану скульптури. В інших випадках тонування повинні відрізнятися від навколишніх ділянок авторського фарбового шару настільки, щоб при розгляді зблизька були помітними неозброєним оком. На творах зі значними втратами фарбового шару по всій поверхні скульптури, де об'єктивна реконструкція пошкодженого зображення неможлива, роблять тільки погашення яскравих білих плям ґрунту так званім нейтральним тоном. Колірний відтінок такого тонування вибирають відповідно загальному колориту скульптури. Тонування дрібних втрат в незначній кількості виконують акварельними фарбами з додаванням емульсії яєчного жовтка, розведеної дистильованою водою 1:2. На більш значних втратах використовують фарби, приготовлені з сухих пігментів на яєчній емульсії. Тонування виконують тонкими м'якими пензликами (круглими колонковими № 1, 2), наносячи гострим кінчиком дрібні точки фарби на поверхню ґрунту. Якщо навколишня втрата ділянки має багатозарову будову, необхідно повторити помічену у автора послідовність накладення фарб. Тонування втрат великої площі можна виконати заливкою з повторенням авторської манери письма. В обох зазначених випадках необхідно зберегти відому міру подібності, щоб тонування завжди залишалися помітними від справжніх частин фарбового шару поліхромної скульптури.

Висновки. Відтворення первісного вигляду і стану музейного об'єкту не може бути єдиною метою і завданням

художника-реставратора поліхромного експонату. Виявлення і консервація автентичних елементів повинна сприяти відчуттю справжності пам'ятника, тому мінімізація реставраційної обробки в консерваційних заходах краще за спроби реконструкції на самому пам'ятнику. Об'єкт, відреставрований при недостатньому дослідженні застарілими методами, завжди отримує незворотні пошкодження. Але мінімально відреставрований об'єкт при обмеженні реставрації щадними методами консервації може бути заново відреставрований при зростанні загального рівня знань про поліхромну пластику.

Список використаних джерел:

1. Брегман Н.Г. Реставрация и технико-технологические исследования полихромной скульптуры. Москва, 1980.

2. О целевых установках реставрации полихромной скульптуры. URL: https://ozlib.com/927148/iskusstvo/tselevyh_ustanovkah_restavratsii_polihromnoy_sculptury
3. Полихромия. URL: <http://arx.novosibdom.ru/node/1151>
4. Яхонт О.В. Проблемы консервации, реставрации и атрибуции произведений искусства: избранные статьи. Москва: СканРус, 2010.
5. Яхонт О.В. Скульптура московских музеев. Реставрация и атрибуция. Москва, 2000.

The article describes the main methods of restoring the paint layer in the process of restoration of polychrome sculpture.

Key words: polychrome sculpture, paint layer, restoration, restoration, toning.

Отримано: 3.11.2021

УДК 7.025.4:7.023.1

Т. А. Мазур, магістрантка 1 курсу педагогічного факультету

ОСОБЛИВОСТІ ТА МЕТОДОЛОГІЯ РЕСТАВРАЦІЙ КРИХКИХ ТОНКОЗЕРНИСТИХ ПОЛОТН ІЗ ФАКТУРНИМ АВТОРСЬКИМ ЖИВОПИСОМ

Стаття присвячена методам консервації та реставрації крихких та пошкоджених живописних полотен.

Ключові слова: консервація, реставрація, полотно, живопис, матеріал.

Постановка проблеми. Починаючи з епохи Відродження натягнуте на підрамник полотно або, рідше, наклеєне на іншу основу, стало найбільш використовуваною основою в станковому живописі. Однак, основа такого типу є досить чутливою до температурних змін та інших впливів навколишнього середовища.

Наразі існує багато праць, присвячених збереженню та відновленню полотняних основ, та оскільки реставраційна справа стрімко розвивається, потреба в дослідженні й систематизації матеріалів з даної теми залишається актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання реставрації полотен науковцями розглянуто досить широко.

Серед дослідників, що займалися цією проблемою варто зазначити Іванову К.Ю., Пастернак О.П., Горіна І.П., Грабаря І.Е., Боброва Ю.Г. та багатьох інших. Проте, мало приділено уваги відновленню фактурного авторського живопису.

Тому **метою статті** є дослідження методів відновлення крихких тонкозернистих полотен із фактурним авторським живописом.

Для реалізації поставленої мети поставлено наступні **завдання:** проаналізувати і систематизувати наявну джерельну базу; дослідити специфіку та методи відновлення крихких тонкозернистих полотен із пастозним автентичним живописом.

Виклад основного матеріалу. Реставрація творів станкового олійного живопису має широкий спектр методів та прийомів, але в процесі історичного розвитку цієї дисципліни деякі з них, протипаку сучасним, відкидаються. Безумовно, багато класичних реставраційних методів і нині використовують у майстернях і теоретична база наших колег-попередників є надзвичайно сильною, однак, із розвитком науки і технологій, можливості у збережувально-відновлювальній справі значно зросли, що дає змогу сучасному поколінню реставраторів продовжувати життя мистецьким творам на значно довший термін.

Зазвичай початок консерваційно-реставраційних робіт починається із натяжки картини на реставраційний (робочий) підрамник. Із використанням 10-12% глютенного клею, цигаркового і крафтового паперу. Перш за все, цей метод дозволяє деформованому полотну повністю випрямиться, а також, створює комфортні умови для подальших реставраційних процесів [1, с.63-67].

Дефект деформації полотна стоїть в ряду поширених проблем, що зустрічаються у практичній реставрації. Методологія виправлення деформацій полотняної основи уп-

родовж довгого часу залишалася проблемою для реставраторів, що спонукало їх до пошуку шляхів вирішення цих проблем.

Вм'ятини, найчастіше утворені в результаті тривалого дотику картини із твердими предметами, виправляються шляхом пропрасовування пошкодженої ділянки (попередньо захищеною профілактичною заклеюю) через фторопластову плівку. В такому разі температура праски повинна бути невисокої температури, задля уникнення пошкодження структури живопису [2, с.128].

Натягнута на реставраційному підрамнику дезінфікована (при наявності проблеми) робота готова до розчистки тильної сторони від забруднень. Процес видалення забруднень зі звороту станкових живописних робіт стоїть в ряду найважливіших – по-перше, усунення бруду позбавляє картину ризику на зараження, по-друге, це необхідний підготовчий етап перед дублюванням, оскільки якість і довговічність склейки безпосередньо залежить від ретельності розчистки авторської основи.

Нещільні пилові забруднення можливо усунути за допомогою м'якої канцелярської гумки та щетинного пензля. Більш складні з них виконуються із застосуванням мила із низьким рівнем рН та скальпеля. Також деякі види забруднень можна усунути за допомогою одного скальпеля, усуваючи залишки бруду пілососом [3, с.104-110].

Прориви полотняної основи – одна із досить поширених проблем у наш час. Врахувавши всі недоліки апробованих методів реставратори дійшли до найгуманнішого вирішення цієї проблеми, почавши з'єднувати між собою лише пруги розривів, спочатку на осетровий клей, а пізніше на синтетичні матеріали, такі як полівінілбутираль (ПВБ).

Коли йде мова про прорив полотна із втратою основи, то підхід до виправлення цієї проблеми, відповідно, змінюється. В такому разі використовується проклеєна заплата, що вставляється на місце запаювання і на місце стиків наноситься композиція із полотняної вати і розведеного ПВБ що полімеризується під дією високих температур [4, с.56].

У залежності від кількості проривів полотна і якості авторської основи, постає питання щодо вирішення в необхідності дублювання картини на нову основу.

Дублювання – досить складний, радикальний і надзвичайно відповідальний процес, який забезпечує значне продовження життя мистецьким творам.

Сучасні реставратори проводять дублювання наступними способами: на глютиновий / осетровий клей, на синтетичні адгезиви, найчастіше це Beva 371, Beva Gel та Plextol B500 [5, с.53].

Іноді робота не потребує повного дублювання, а підсилення додатковою основою потребують тільки окрайки. Методика дублювання реставраційних окrajок дорівнює методиці дублювання цілої роботи на нову основу, і виконання її підбір матеріалів здійснюється відповідно.

Початок консерваційно-реставраційних робіт із фарбовим шаром повинен починатися із оцінки зв'язку фарбового шару з основою.

Класичними адгезивами для живопису вважаються осетровий та кролячий клей 4-6% із пластифікатором гліцерином або медом (по сухій масі клею) та антисептиком. Важливо пам'ятати, що укріплення живопису глютиновими клеями не застосовуються для робіт із олійним ґрунтом, оскільки адгезія буде неможливою. В такому випадку використовують синтетичний адгезив Plextol B500 [6, с.32].

Значно складніше усунути проблему вирівнювання ділянок фарбового шару із припіднятими краями. Перед початком роботи необхідно видалити бруд і знищити бактерії під пошкодженими ділянками, після цього виконуються укріплююча заклейка, яка праскою просушується поступово: спочатку теплу праску слід тримати над живописом на невеликій відстані, щоб пошкоджений живопис плавню нагрівався і розм'якшувався, потім відстань повільно зменшується, і завершується ковзаючими рухами праски на поверхні роботи [7, с.47].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Реставрація творів станкового олійного живопису володіє широким спектром методів та прийомів, які мають певні особливості їх застосування, але попри це існує ще великий

масив неопрацьованої інформації з теми, що потребує подальшого наукового дослідження.

Список використаних джерел:

1. Кудрявцев Е.В., Лужецка А.Н. Основы техники консервации картин. Москва – Ленинград, 1937. С. 63-67.
2. Бобров Ю.Г., Бобров Ф.Ю. Консервация и реставрация станковой темперной живописи. Москва: ООО Художественно-педагогическое издательство, 2008. 128 с.
3. Реставрация. URL: <http://www.baget1.ru/conservation-restoration/conservation-restoration.php> (Назва з екрану).
4. Реставрация памятников живописи: учебно-методическое пособие для студентов факультета искусствоведения и культурологии специальности 020600 «Искусствоведение». Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 2004. 56 с.
5. Голейзовский Н.К., Иванова Е.Ю. Новые методы реставрации станковой масляной живописи. Реставрация, исследование и хранение музейных художественных ценностей. 3-й вип. Москва, 1979. 200 с.
6. Иванова Е.Ю., Постернак О.П. Техника реставрации станковой масляной живописи. Москва: Индик, 2005. 13 с.
7. Дедюхина В.С. Реставрация. Российская музейная энциклопедия. Т. 2. Москва, 2001. 56 с.

The article is researches the methods of conservation and restoration fragile and damaged canvas.

Key words: conservation, restoration, canvas, painting, material.

Отримано: 18.10.2021

УДК 37.013.42:316.454

С. С. Майданюк, студент IV курсу історичного факультету

БУЛІНГ: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті досліджується причини виникнення булінгу та способи боротьби з ним.

Ключові слова: булінг, методи боротьби, причини виникнення, особливості розвитку.

Актуальність. У сучасному світі з кожним днем все більше виникає різних проблем економічного та соціального характеру. З кожним днем світ продовжує розвиватися і діти отримують в рази більше свобод і можливостей вже в ранньому дитинстві. Змінюється система цінностей, моральність людей, сам соціум і методи виховання. Соціально-політичні кризи (COVID-19, війна на Сході України, і інші) відкладають свій відбиток на історії, а тим паче на характерах людей. У сучасних дітей все більший доступ до різних інтернет ресурсів де показується різні прояви жорстокості, але ніхто це не контролює, тому діти сприймають це під своїм кутом і не завжди правильно трактують. Шкільний період є важливим часом для встановлення власної основи особистості. Це спричинює конфлікти серед однолітків, одним із проявів якого є булінг. Проте важко сказати який саме механізм приводить його в дію. Одні вважають, що риси особистості викликають страх у колег з класу, через що останні починають знищувати цю індивідуальність. Інші ж апелюють, що булінг вважати «хворобою здорового суспільства». Це все дає ще більше причин вивчати та розкривати дане питання.

Проблему виникнення булінгу, охарактеризування причин його появи та способи боротьби вивчали: Тілікіна Н.В., Гольцберг К.О., Мельниченко А.А.

Мета статті: охарактеризувати причини виникнення булінгу в школі, описати способи боротьби з ним, визначити ключові помилки при боротьбі з ним.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні, не існує чіткого визначення терміну булінгу, тому ми будемо послуговуватися таким: соціальна взаємодія через яку одна людина (іноді декілька) зазнають нападів іншої людини (іноді декількох, але, зазвичай, не більше чотирьох) майже щодня впродовж тривалого періоду (декількох місяців), що

викликає в жертви стан безпомічності й виключення з групи [1, с.168].

Український дослідник Богдан Петренко зауважив: «Булінг фактично є зменшеною копією терористичного акту». В доказ цього є той факт, що як і терористичний акт він має прямі і не прямі жертви, насилля, інформаційний ефект, а його головна мета – не лише вплив на жертву, а й побудова моделі поведінки з боку всіх, лише у зменшеному вигляді [2].

Механізм дії булінгу має три складові: жертва, нападник (нападники) та свідки. В дитячому віці, булінг носить моральний характер і вкрай рідко доходить до фізичних знущань. Тому ми зазначимо, що суть булінгу – самоствердження за рахунок когось, здобуття авторитету в групі. Таким чином, агресор часто приховує свою психологічну слабкість і неспроможність досягти лідерства у колективі.

Ірина Сидорук виділяє такі загальні риси булінгу: систематичність; нерівність фізичних, психологічних і соціальних можливостей, які лежать в основі стосунків між жертвою й агресором, тобто агресор займає вище становище, ніж його жертва; взаємостосунки переслідувача й жертви; емоційне приниження, образа почуттів людини, що призводить до виключення її з групи [3, с.170].

Різновиди булінгу:

1. Фізичний – умисні штовхання, удари, стусани і ін.;
2. Психологічний – насильство пов'язане з дією на психіку, що наносить психологічну травму шляхом словесних образ або погроз. До цієї форми відносять:

- вербальне цькування
- образливі жести
- залякування
- ізоляція
- вимагання

- пошкодження майна
- кіберцькування [5, с.6].

Питання булінгу стосується як дітей, так і дорослих. Тобто, при наявності авторитетного дорослого, який встановлює правила та контролює їх виконання. То при його компетентності та вчасному реагуванні на перші прояви булінгу, цькування можна уникнути, але якщо дорослий (вчитель) ігнорує ці прояви, то її не уникнути. Діти, як і дорослі, мають свої потреби, а як відомо потреби в кожного свої і їх треба задовольняти. У період підліткового віку постає проблема самоідентифікації та визначення власної соціальної ролі. Учасники цькування часто не помічають своєї ролі не завжди розуміють чому вони це роблять. Більшість з них приймає пасивну роль спостерігача, тим самим підтримують дії агресора, який хоче самоствердитися за рахунок знущань над слабшим [6].

Причинами виникнення булінгу (цькування) у міжособистісних взаєминах можуть бути різні чинники, які можна поєднати у чотири групи: особистісні, сімейні, соціальні, оточення (середовище).

1. Особистісні чинники – це фізичні чи психологічні особливості дитини (індивідуальні особливості фізичного, психічного, інтелектуального розвитку, зовнішності тощо). Розлади та порушення в розвитку дитини можуть стати причинами виникнення булінгу (цькування). Так, часто ініціаторами булінгу (цькування) є діти, які мають певні індивідуальні психологічні особливості та спровоковану цим агресивну поведінку (синдром дефіциту уваги, гіперактивності, розлади поведінки, біполярний розлад, опозиційний розлад, посттравматичний стресовий розлад та інші).

2. Серед сімейних чинників, які визначають агресивну поведінку дитини та можуть провокувати булінг (цькування), можна виділити:

- брак близьких стосунків у батьків з дитиною та відсутність їхньої уваги до неї позбавляє дитину можливості ділитись з рідними своїми проблемами та труднощами у спілкуванні;
- слабкий або занадто сильний (авторитарний стиль спілкування) контроль над дитиною.
- гіперопіка над дитиною;
- тиск або жорстоке поводження батьків, що призводить до сприйняття дитиною навколишнього світу як постійного джерела загрози;
- домашнє насильство спричиняє появу булінгу, зокрема в шкільному середовищі, коли дитина, що потерпає від домашнього насильства, копіюючи дії дорослих, може стати як жертвою, так і кривдником;
- виховання в неповній сім'ї. Варто відзначити, що не завжди виховання в неповній сім'ї може призвести до агресивності дитини.

3. Чинники середовища. Неприятливий соціально-психологічний клімат в закладі освіти, стрес від навчанням внаслідок перевантаження, відносини з однолітками та вчителями/вчительками, відсутність належної уваги з боку вчителів/вчительок, сприяють появі сварок, конфліктів, проявів насильства та їх перехід в булінг (цькування). Найбільш розповсюдженими чинниками, які провокують появу булінгу (цькування) в закладі освіти є:

- авторитарний стиль навчання. Іноді вчителі/вчительки самі можуть бути ініціаторами булінгу (цькування), коли учень/учениця розглядається як об'єкт педагогічного впливу, а не рівноправний партнер;
- виокремлення вчителем/вчителькою будь-якого учня/учениці як позитивного або негативного прикладу для інших часто провокує суперництво, яке у майбутньому переростає у булінг (цькування) цієї дитини;
- ігнорування проблеми на рівні закладу освіти;
- відсутність контролю з боку педагогічного персоналу за поведінку дітей під час перерв, а особливо в таких місцях, як їдальня, роздягальні, сходи тощо.

4. Соціальні чинники – це стереотипи, культурні норми, соціальна та економічна нерівність, вплив інформаційних технологій (ЗМІ, інтернет, ігри, фільми тощо). Досить

часто причиною булінгу (цькування) в закладі освіти є гендерні стереотипи, тобто домінування чоловіків над жінками. Іноді учні та вчителі можуть допускати дискримінацію у міжособистісних стосунках по відношенню до учениць або вчительок, демонструючи свою силу та перевагу. Причиною булінгу (цькування) в закладі освіти також може бути сексуальна орієнтація [5, с.8-10].

Що робити, якщо ти став жертвою булінгу

Перше і найголовніше правило – не тримати це у секреті. Розкажи друзям, знайомим чи рідним про те, що тебе ображають у школі, цього не слід соромитись. Інколи допомогти з вирішенням складної ситуації у школі може абсолютно не пов'язана з цим людина: тренер у секції, куди ти ходиш після школи, або вчитель, до якого ти ходиш на додаткові заняття. Також не слід звинувачувати себе у тому, що тебе цькують. Ми говорили раніше, що кривдникам легко знайти жертву булінгу, адже для цього слід просто якось відрізнятись від оточуючих. Якщо цькування у школі перетворились зі словесних на фізичні – йди до директора школи або завуча та докладно розкажи їм про це. Також повідом про ситуацію батьків. Якщо у школі є психолог, то можна сміливо звернутись до нього, щоб відновити відчуття впевненості у своїх силах та зрозуміти, як діяти далі [4].

Що робити, якщо ви стали свідком цькування

Якщо цькують твого друга чи подругу, то одразу звернись до дорослих: вчителя, старших товаришів, родичів, батьків тощо. Якщо твій друг чи подруга поділилися з тобою, що вони потрапили у ситуацію булінгу, обов'язково говори з ними про це – вони потребують твоєї підтримки. У жодному разі не слід приєднуватись до групи, що цькує, та висміювати проблеми свого друга чи подруги. Якщо ви дорослий, який потерпав від булінгу колись, то не проходите повз. Спробуйте захистити дитину, яку ображають. При цьому не слід ображати дітей, які цькують, адже деякі роблять це, тому що самі постраждали від насильства (вдома, у спортивній секції, в іншій школі тощо). У таких випадках вони можуть виміщати свій біль через знущання і приниження слабших за себе. Деякі діти булять, щоб ловити на собі захоплені погляди оточуючих, а відчуття переваги над іншими приносить їм задоволення. До того ж, нападаючи на когось вони захищаються від цькування. Іноді такі діти дуже імпульсивні і не можуть контролювати свій гнів. У таких випадках справа нерідко доходить і до фізичного насильства. Спробуйте повідомити про булінг людей зі школи, де це відбувається, або батьків дитини [4].

Що робити, якщо інших цькує ти

Зрозумій, булінг – це твої дії, а не твоя особистість. Ти можеш ними керувати та змінювати на краще. Пам'ятай, що булінг завдає фізичного та емоційного болю іншому, а тому подумай, чи дійсно ти цього прагнеш? Деякі речі можуть здаватися смішними та невинними, проте вони можуть завдати шкоди іншій людині. [4]

Булінг являє собою давню проблему, якій нарешті дали назву та змогли охарактеризувати причини, види та способи боротьби. Боротьба з ним є обов'язком кожного вчителя, викладача та дорослого який його помічає.

Список використаних джерел та літератури:

1. Dancanson N. Sexual Bullying: Gender Conflict and Pupil Culture in Secondary Schools. Routledge, 1999. 177 p.
2. Комарова, О. Булінг, або шкільне цькування: налякати поліцію не вдасться, що ж робити? *Radio Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28886363.html> (дата звернення: 2.10.2021).
3. Сидорук Ірина. Булінг як актуальна соціально-педагогічна проблема *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія "Педагогічні науки"*. 2015. № 1 (302). С. 169-173.
4. Що таке булінг, як його розпізнати та як діяти сторонам конфлікту? URL: <https://kyivobljust.gov.ua/news/direction/scho-take-buling-yak-yogo-rozpoznati-ta-yak-diyati-storonam-konfliktu-konsultatsiya-ministerstva-yustitsii> (дата звернення: 3.10.2021).

5. Булінг (цькування) як явище, його форми та учасники. URL: <https://nupr.edu.ua/uploads/files/0/main/deps/ps/buling/module1/buling-iaak-iavische.pdf> (дата звернення: 30.09.2021).
6. Звідки береться булінг і що з ним робити. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2018/12/20/23482/> (дата звернення: 30.09.2021).
7. Булінг в школі, причини та наслідки. URL: <https://mkocubynska-gromada.gov.ua/news/1537779230/> (дата звернення: 30.09.2021).
8. Як боротись з булінгом: інструкція для дітей та батьків. URL: <https://vn.20minut.ua/analitika-i-publicistika/yak-borotis-z-bulingom-instruktsiya-dlya-ditey-ta-batkiv-11040918.html> (дата звернення: 3.10.2021).
9. Як боротися з булінгом: поради для дітей. URL: <https://zymbivska-gromada.gov.ua/news/1592470218/> (дата звернення: 3.10.2021).

The article examines the causes of bullying and ways to combat it.

Key words: bullying, methods of struggle, causes, features of development.

Отримано: 18.10.2021

УДК 72:930.2(477.43-21)

І. О. Роцінська, студентка 5 курсу педагогічного факультету

ЗОДЧЕСТВО ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ПОДІЙ ІСТОРИЧНОГО МИНУЛОГО КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО

У статті розкрито роль архітектурних пам'яток у відображенні подій історичного минулого Кам'янця-Подільського. Також висвітлено питання пам'яток архітектури як історичних джерел, які мають високу пізнавальну цінність.

Ключові слова: архітектура, минуле, Кам'янець-Подільський, костел.

Постановка проблеми. Перші свідчення про витоки мистецтва архітектури доходять до нас з глибини століть. У доісторичний період починають виникати примітивні житлові будівлі – землянки, общинні будівлі, курені, культурні споруди, які згодом удосконалювалися [1].

Природа вираження дійсності архітектурою специфічна: по архітектурним спорудам можна судити про характер епохи, про особливості її матеріального і духовного буття, про стан світу, про місце людини в суспільстві, про те, які панують ідеї і настрої часу на певній території. Архітектура створює узагальнений і цілісний образ про те, які події відбувалися у певному місці. Кам'янець-Подільський історичне місто, яке налічує різні архітектурні пам'ятки минулого, на основі яких можна побачити, що відбувалося на його території в певний час [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Місто Кам'янець-Подільський посідає визначне місце в Україні за концентрацією на невеликій території архітектурних пам'яток. Це приваблювало науковців зацікавлених у дослідженні споруд міста. Однією з дослідниць є Євгенія Михайлівна Пламеницька, яка понад тридцять років присвятила дослідженню і реставрації пам'яток Кам'янця-Подільського, відкрила багато невідомих сторінок його архітектурної історії та є авторкою концепції походження міста [3].

Метою написання статті є висвітлення ролі зодчества у відображенні подій історичного минулого Кам'янця-Подільського на прикладі деяких архітектурних споруд.

Визначено такі **завдання:** розкриття поняття архітектури як історичного джерела; представлення пам'яток архітектури, які вдало відображають події минулого (на прикладі католицьких костелів Старого міста).

Виклад основного матеріалу. Пам'ятки архітектури мають високу пізнавальну цінність як історичні джерела – аналіз матеріально-технічних якостей цих пам'яток дозволяє судити майже безпосередньо про продуктивні сили суспільства, про його технічну озброєність та знання. Сам склад, кількість і розвиток типів споруд і їх особливостей вже самі по собі з достатньою ясністю говорять про характер даного суспільства, а розміщення будівель, наприклад, всередині середньовічного міста, дає неоціненний матеріал для висвітлення не тільки його топографії, але іноді і характеру. Типи архітектурних пам'яток дуже яскраво відображають характер даного суспільства [2]. Архітектура служить для нас джерелом натхнення, засобом соціалізації, самоідентифікації та розвитку особистості [4].

У Кам'янці-Подільському багато різних історичних споруд різного типу та призначення, які відображають події минулого. Однією із таких будівель є костел Святого Миколая. Костел належав домініканському ордену. Цей орден був першим, який прибув на Поділля. У 1370 році

вони заснували монастир з дерев'яним костелом Святого Миколая, який не зважаючи на пожежі та перебудови дійшов до наших днів у своєму теперішньому вигляді [5].

Ще одним схожим прикладом є Тринітарський костел, який сьогодні носить назву церква Святого Йосафата. Заснований орденом тринітаріїв, який був заснований на честь Святої Трійці та отримав широке поширення у Франції, Італії, Іспанії, Білорусії, Польщі та Україні. У Кам'янці-Подільському тринітарії облаштувалися з 1699 року після того, як турки за умовами Карловицького миру покинули місто. У 1712 році вони звели тут перший Тринітарський храм із дерева. Із часом культова споруда почала руйнуватися, і ченці приймають рішення про будівництво нового костелу з більш міцнішого матеріалу – каменю. Будівельні роботи велися протягом довгих 15 років [6].

Зараз, поглянувши на ці пам'ятки культури, багато хто не замислюється над тим як вони з'явилися та яке мають значення для міста. Проте, вони відображають такі історичні події, як прихід древніх орденів на територію Поділля та міста та їхню діяльність на цих територіях.

Яскраво відображає події минулого Кафедральний костел святих Апостолів Петра і Павла. Він є визначною пам'яткою культури України. Цікавим елементом цього храму, який відрізняє його від багатьох інших є мінарет.

У 1672–1699 роках (під владою Османської імперії) Кам'янецький кафедральний костел був перетворений на мусульманську мечеть. Католицьку сакральну атрибутику з храму прибрано, ренесансну каплицю в цей період на західному фасаді забито камінням і перетворено на підмурки мінарету. Таким чином, біля входу до храму з'явився мінарет.

Після того як османи повернулися на батьківщину костел відремонтували, але мінарет залишають на місці. Згодом єпископ Миколай Дембовський сприяв встановленню на мінареті статуї Діви Марії, яка стоїть на Земній Кулі та Півмісяці і благословляє місто та край. Таке поєднання захоплює своєю незвичайністю та є яскравим відображенням панування на території міста османської імперії [7].

Отже, архітектура акумулює в собі почуття сотень поколінь. Крім того, архітектура – це вікно в незнайомий світ, відокремлений від нас сотнями років, крізь яке можна розглядати не тільки зримий образ епохи, а й її суть. Так в мистецтві перед нами проходить духовна історія людства. Кам'янець-Подільський місто, яке налічує багато архітектурних пам'яток, які сповнені атмосферою свого часу та дають нам можливість задуматись над подіями, які відбувалися на цій території і костели Старого міста є яскравими прикладами.

Наразі існує ще достатньо неопрацьованої інформації. Результати дослідження можуть бути використаними для подальшого, більш ґрунтовного вивчення даної теми та для викладання на уроках образотворчого мистецтва у школі та споріднених навчальних закладах.

Список використаних джерел:

1. Архитектура как вид искусства. URL: https://knowledge.allbest.ru/construction/2c0b65625b2bd78a4c53b88421306c27_0.html
2. Понятие архитектуры как вида искусства. URL: <https://scienceforum.ru/2017/article/2017034008>
3. 1996 р. Дослідження і реставрація архітектурної спадщини Кам'янець-Подільського. URL: https://www.pslava.info/KamienecPodilskyM_1996DoslidzhennjaIRestavracija,265755.html
4. Социология архитектуры. Введение. URL: <https://archi.ru/print/elpub/91551>
5. Кам'янець: Домініканський монастир. URL: <https://andy-travel.com.ua/kamyanec-dominikanskyu-monastyr>
6. Тринітарський костел (церква Святого Йосафата). URL: https://ua.dorogovkaz.com/stati_trinitarskij_kostel.php
7. Собор святих Апостолів Петра і Павла (Кам'янець-Подільський). URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>

The article reveals the role of architectural monuments in reflecting the events of the historical past of Kamianets-Podilskyi. The issue of architectural monuments as historical sources of high cognitive value is also covered.

Key words: architecture, past, Kamianets-Podilskyi, church.

Отримано: 13.10.2021

УДК 373.091.313

О. Р. Яковенко, студентка IV курсу історичного факультету

МЕТОД ПРОЕКТІВ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ МЕТОД НАВЧАННЯ В СУЧАСНОМУ ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті комплексно досліджується метод проектів та його перспективи широкого впровадження у ЗЗСО України, його інноваційність, у порівнянні із традиційними методами навчання.

Ключові слова: метод проектів, методика викладання, ЗЗСО, Нова українська школа.

Актуальність теми: на сьогодні, в Україні впроваджується реформа освіти, зокрема у ключова її частина є Нова українська школа. Вона ставить за мету покращити загальний рівень освіти, подолати кризу у цій сфері. Для цього йде зміна системи, шляхом упровадження нових стандартів навчання, що зумовлює переоцінку у методах викладання та відхід від застарілих радянських підходів, малоефективних в умовах сучасності.

Відхід від старих моделей також свідчить про перегляд цілей навчання. Зокрема, для сучасного ЗЗСО важливу роль відіграє набуття учнями компетенцій у дослідницькій сфері, розвиток особистості учня та його соціалізація в навколишньому світі. І для цієї мети метод проектів має чимало перспектив у разі його активного використання. Однак слід розуміти яким саме чином потрібно залучати учнів в освітній процес.

Проблему методу проектів досліджували чимало українських педагогів, зокрема як О.Є. Олексюк, Ю.М. Лук'янова, Е.С. Полат та ін.

Мета статті: охарактеризувати метод проектів, дізнатися його історію та визначити його застосування у освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу. Метод проектів – це освітня технологія, спрямована на здобуття учнями знань у тісному зв'язку з реальною життєвою практикою, формування в них специфічних умінь та навичок завдяки системній організації проблемно-орієнтованого навчального пошуку [1].

Основна ціль для такої методики є активізація в учня пізнавальної діяльності, шляхом залучення його до проектно-ї діяльності. Таким чином, вона може поєднати як і теоретичні знання так і практичні уміння і при цьому використовується творче мислення.

У педагогічній літературі популярністю користується класифікація методу проектів за Е.С. Полат, що містить такі основні характерні ознаки:

- діяльність, що домінує в проекті (дослідницька, пошукова, творча, рольова, інформаційно – прикладна);
- предметно – змістова складова (моно- або міжпредметні проекти);
- характер координації проекту (з відкритою координацією або з прихованою координацією);
- характер контактів (внутрішні: учні певної групи, класу, навчального закладу, регіону, країни та міжнародні: різних країн);
- кількість учасників проекту (індивідуальний, груповий, масовий);
- термін виконання проекту – короткотривалий (заняття), середньо тривалий (від тижня до місяця), довготривалий (декілька місяців) [4, с.11].

Дослідники виділяють такі основні вимоги до використання методу проектів: формулювання значущої у дослідницькому і творчому аспекті проблеми (задачі), яка вимагає для її вирішення інтегрованого знання, дослідницького пошуку; практична, теоретична, пізнавальна значущість передбачуваних результатів; самостійна (індивідуальна, парна, групова) діяльність учнів; структурування змістовної частини проекту (з визначеними результатами окремих етапів); використання дослідницьких методів, що передбачає певну послідовність дій: обговорення методів дослідження, обговорення способів оформлення кінцевих результатів, збір, систематизація й аналіз отриманих даних, підведення підсумків, оформлення результатів, їхня презентація, висновки, висування нових проблем дослідження [3, с.76].

Цей метод має досить таки довгу історію. Першу практичну розробку цієї методики у 20-тих роках ХХ ст. здійснив американський педагог У. Кільпатрик, який за основу брав теоретичні розробки Дж. Дьюї [6]. Метод проектів швидко здобув популярність в США та у країнах Північної і Центральної Європи. Його оцінювали як один із найефективніших методів навчання, головним чином у закладах із значним залученням практичної діяльності. Зокрема, у США він використовується в таких типах шкіл, де реалізуються ідеї конструктивізму, проблемний підхід до навчання та дослідницькі методи. Однак попри все це він і до сьогодні має багато неточностей та протиріч у його трактуванні, а також у його застосуванні.

Е.С. Полатова зазначала, що ця методика розроблялася і у радянській освітній системі, однак після її критики у постанові ЦКВКП(б) в 1931 р. подальші розробки припинилися [5, с.65]. Однак метод продовжив свій розвиток у країнах Заходу і є вже традиційним елементом для їх системи освіти.

Метод проектів широко застосовується у провідних освітніх системах світу. Це зумовлено значними перевагами даної моделі, адже замість попередньої моделі засвоєння знань він дає можливість формувати комунікативні здібності, навички пошукової та дослідницької роботи та формує творчі здібності.

Слід враховувати і те, що метод проектів потребує значного залучення педагога, розробки чіткої мети для учнів та врахування їх віку. Проекти мають чималий потенціал використання як у рурочний так і позаурочний час із врахуванням вчителем конкретних практичних проблем та навчальних завдань і формує в учнів мотивацію для навчання. Метод проектів завжди орієнтований на самостійну діяльність учнів – індивідуальну, парну, групову, котру вони виконують протягом цілком визначеного відрізка часу [2, с.52].

Проте, методику недостатньо залучають до освітнього процесу в Україні. Як одним із аргументів проти його

застосування тут виступає теза про низьку матеріальну базу для досліджень. Однак вона не витримує жодної критики, адже проекти можуть досить широко застосовуватися у різних сферах і не потребують значних ресурсів. Її потенційні можливості загалом впираються у творчі здібності педагога. Слід також зазначити і те, що методика діє в умовах проблемного способу навчання, який обмежено застосовується в Україні. Однак з часом все більше педагогів користуються даним методом. Коректне застосування проекту не потребує значних матеріальних засобів і може бути цікавим та пізнавальним для учнів.

Однією з проблем реалізації є чітка організація роботи. Якщо ще для малих та короткострокових проектів цей поділ носить умовний характер, то вже для більш складних потребується чіткий розподіл обов'язків та конкретні завдання. Критики методики також зазначають і про те, що ця методика має більшу доміанту у практичній діяльності і часто нехтує теоретичними аспектами. За умов правильної реалізації педагог спершу має надавати теорію, а вже згодом і завдання на практичне освоєння.

Для сучасного закладу освіти дана методика може стати однією із важливих для навчання. Її теоретичні можливості можуть допомогти подолати розрив між теорією та практикою, стати корисною для розвитку в учнів компетенцій у сферах комунікації, тайм-менеджменту, дослідницької та творчої роботи, зуміє виробити в учнів навички самостійності. Вона має широке поле для застосування у

різних навчальних дисциплінах і показала свою ефективність для передових навчальних закладів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Лук'янова Ю.М. Метод проектів. *Матеріали науково-практичної конференції викладачів, аспірантів та студентів Сумського НАУ*, (Суми, 13-17 квітня 2020 р.). Суми: СНАУ, 2020. С. 598.
2. Олексюк О.Є. Теоретичні основи методу проектів як педагогічної технології. *Педагогічні науки*. 2004. Т.23. С.51-55.
3. Сисоєва С.О. Особистісно орієнтовані технології: метод проектів. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2002. № 1. С. 73-80.
4. Полат Е. Метод проектов: типология и структура. *Лучшие страницы педагогической прессы*. 2004. № 1. С. 9-17.
5. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования: учеб. пособия для студ. высш. учеб. заведений / Е.С. Полат, М.Ю. Бухаркина. 3-е изд., стер. Москва: Академия 2010. С. 193-200
6. Kilpatric W.H. The Project Method. *Teachers College Record*. 1918. 19 September. P. 319-334.

The article comprehensively examines the project method and its prospects for widespread implementation in the ZZSO of Ukraine, its innovation, in comparison with traditional teaching methods.

Key words: Project method, methods of teaching, ZZSO, The New Ukrainian school.

Отримано: 18.10.2021

УДК 821.161.2–2.0'06.091

Д. К. Бановська, студентка 2 курсу магістратури факультету української філології та журналістики

МІФОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС УКРАЇНСЬКОГО ТА ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО МОДЕРНОГО ПИСЬМЕНСТВА

У статті досліджується функціонування міфем та міфічних мотивів у західноєвропейському та українському модерному письменстві перших десятиліть ХХ століття.

Ключові слова: міф, міфема, міфологія, дискурс, модернізм, міфологізм.

Міфологія – першооснова розуміння світу людиною. Це початковий етап становлення свідомості, на який нашіраються інші (філософський, релігійний, науковий), але не знищують його. Міфи, які людство витворювало тисячоліттями, пов'язані з творчим мисленням, з світovidчуттям, а найперше – з підсвідомістю. Через цей зв'язок основи релігійних систем стали одними із центральних об'єктів зацікавлення науковців, філософів та митців «Нового часу». Для літераторів доби Модернізму тяжіння до реміфологізації є однією з провідних визначальних рис творчості.

Е. Мелетинський зазначає, що «таке «вiдродження» міфу в літературі ХХ ст. спирається на нове апологетичне ставлення до міфу як до вічно живого початку, стверджене «філософією життя» (Ф. Ніцше, А. Бергсон), на унікальний в своєму роді творчий досвід Р. Вагнера, на психоаналіз З. Фрейда і особливо К.Г. Юнга, а також на нові етнологічні теорії, які й самі віддали належне модним філософським захопленням і в той же час багато в чому поглибили розуміння традиційної міфології (Дж. Фрейзер, Б. Малиновський, Л. Леви-Брюль, Е. Кассіра та ін.)» [3, с. 8]. Модерний літературний міфологізм виріс із романтичного бунту, його початок датується написанням Джеймсом Джойсом «Улісса» і Томасом Манном «Чарівної гори». Відтак він поширився на всю європейську та світову літературу.

Актуалізація цієї тенденції в письменстві знайшла відбиток і в літературознавстві, у якому в ХХ столітті виникла ритуально-міфологічна школа критики (найяскравішими представниками є Нортроп Фрай «Анатомія критика» та Мод Бодкін).

Реалізація міфології в літературній творчості доби Модернізму також неодноразово ставала предметом дослідження, зокрема, у працях Осборна Бергіна, Марка Уоркмана «The Role of Mythology in Modern Literature», Джеймса Кована «Myth and its Role in Modern Literature», Слезара Мелетинського «Поетика міфа», Дмитра Наливайка «Міфологія і сучасна література», Олександра Кириченка «Міфотворчість в аспекті літературної теорії», Ярослава Поліщука «Міфологічний горизонт українського модернізму», Лукаша Скупейка «Міфопоетика «Лісової пісні» Лесі Українки» та інших. Хоча зацікавленість темою досить висока, все ж обсяг джерел, міжгалузевість, варіативність підходів до досліджень і безперервний розвиток літературознавчої думки досі залишають проблему міфологічного дискурсу в літературі не вичерпаною, а через те – актуальною.

Наше завдання – здійснити компаративний аналіз зразків реалізації міфопростору в українській та західноєвропейській літературах, знайти точки дотику й розбіжності в інтерпретації та реалізації міфем, спробувати вивести загальноєвропейські та власне національні тенденції, а також окреслити способи реалізації первісних світоглядних систем і зробити спробу їх спрощеної класифікації.

Перед здійсненням класифікації способів інтерпретації, визначимо змістове наповнення використовуваних письмен-

никами міфів. Європейська література, а з нею й українська, базується на трьох архетипних символосистемах. По-перше, це антична міфологія, яка була основою давньогрецького та давньоримського мистецтва, а через культурні та політичні зв'язки на ранніх етапах становлення національного світовідчуття поширилася територією всієї Євразії та Африки. Другою важливою системою уявлень світового масштабу є біблійні тексти, вони розповсюджувалися як основа християнського світогляду, тому набули ознак релігійності (більш зріла форма). І третім осередком творення архетипних символів у європейських літературах є унікальні для кожної країни національні міфології, які теж через тісні взаємозв'язки народів кочували між етносами. Тому почати в українській літературі ми стикаємося з іноземними мотивами, наприклад у Олександра Олеся знаходимо кельтський образ феї [5, с.124, 177]. Варто зазначити, що натрапляємо і на міфологеми більш далеких народів: карма, сансара, йога та інші, але вважаємо їх засвоєними порівняно нещодавно, а розгляд їх з позицій архетипності не виправданим.

Спроби класифікації інтерпретації міфів у літературі робили чимало дослідників. Наприклад, у книзі «Поетика міфу» Слезар Мелетинський описує типи відношення літератури ХІХ – ХХ століть до міфології й класифікує їх так: перший тип – відмова від традиційного сюжету заради переходу на «наслідування природі», віддзеркалення дійсності в адекватних життєвих формах; другий тип – спроби неформального, нетрадиційного використання міфу (на рівні семантики), що інколи набувають ознак самостійної поетичної міфотворчості [3, с. 280]. З його точки зору, модерністи так чи інакше використовують швидше мотиви, ніж самі міфемаи.

Натомість, Руслан Марків акцентує увагу на формально-змістових рівнях і виділяє такі їх види: «1) жанрово-композиційний, 2) фабульно-сюжетний, 3) рівень мотиву, 4) образно-персональний, 5) архетипно-знаковий (символічний), 6) мовностилістичний» [2, с.7]. Ця класифікація нам видається доречною, адже передбачає реалізацію міфопростору на різноманітних рівнях і з різною інтенсивністю.

Олександр Киченко та Василь Пахаренко, подібно до Руслана Марківа, розрізняють такі форми міфологізування, як: 1) використання традиційних образів та сюжетів для творення стилізацій або варіацій на тему; реконструкція давніх міфологічних сюжетів; 2) відтворення глибинних міфо-синкретичних структур мислення; 3) введення окремих традиційних мотивів або персонажів у сферу реалістичної розповіді; 4) відтворення традиційних шарів національного буття та свідомості; 5) створення митцем авторських міфів, оригінальної системи міфологем [1, с.21].

Якщо ж максимально спростити ці класифікації й опустити оказіональне витворення міфосистем, то можемо говорити про три рівня авторського звернення до архетипних структур:

1) формальний – наслідування зовнішніх ознак міфів (жанру, композиції, структури тощо). Наприклад, творення модерних притч Ернестом Гемінгвеем «Старий і море», Францом Кафкою «Процес», Бернардом Шоу «Назад до Мафусаїлу», стилізація під молитву Олександра Олеся «Молось... Лише молось благаю...» тощо;

2) змістовий, який варто поділити на репродуктивний – взяття за основу міфологічний сюжет/образ, його розширення/звуження («Кассандра» Лесі Українки, «Мандри Оссіана» Вільяма Сйтса, «Прометей» Франца Кафки) та інтерпретаційний – перенесення осучаснення міфу, глибинне переосмислення («Улісс» Джеймса Джойса, «Земля» Ольги Кобилянської, «Пігмаліон» Бернарда Шоу тощо);

3) символічний – ситуативне використання міфем. Наприклад, «До тасмної троянди» Вільяма Сйтса, поезія Олександра Олеся, «Воля» Володимира Сосюри тощо.

Почасти письменники реалізують міфологеми на декількох рівнях в одному творі: «Пан» Кнута Гамсуна, «Заtoplений дзвін» Гергарта Гауптмана, «Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинського, «У неділю рано зілля копала» Ольги Кобилянської та інші. Обсяг статті не дозволяє нам більш детально проаналізувати реалізацію кожного з рівнів на прикладі художніх текстів, але в цьому вбачаємо перспективу продовження досліджень.

З вище сказаного можемо зробити висновок, що міф є однією з домінантних структур у літературі помежів'я XIX – XX століть і продуктивно реалізується на формальному, змістовому та символічному рівнях. Така актуалізація міфологічного дискурсу у модерному письменстві була

спричинена переходом загальнолюдської свідомості на новий шабель еволюції. Людство усвідомило, що для того, щоб зрозуміти світ, необхідно пізнати себе, а це неможливо без осмислення міфології й архетипів. Сьогодні, у час уніфікації, глобалізації та дегуманізації суспільства, міф стає не просто способом самопізнання, а й засобом самоідентифікації кожної окремої особистості та моралізації людства загалом, що робить дослідження міфології на часним.

Список використаних джерел:

1. Киченко О. Пахаренко В. Міфічні й домінантні домінанти у зміні культурних епох. *Слово і час*. 1999. № 11. С. 21–22.
2. Марків Р. Міфологічний фольклоризм в українській літературі початку XX століття (на матеріалі творів Ольги Кобилянської, Михайла Коцюбинського, Лесі Українки): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.07. Львів, 2008. 19 с.
3. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. Москва: Наука, 1976. 406 с.
4. Наливайко Д. Міфологія і сучасна література. *Всесвіт*. 1980. № 3. С. 166–175.
5. Олесь О. Твори: в 2 т. / упоряд., авт. передм. Р.П. Радишевський. Київ: Дніпро, 1990. Т. 1. 675 с.

The article examines the functioning of myths and mythical motifs in Western European and Ukrainian modern literature of the first decades of the twentieth century.

Key words: myth, mythology, discourse, modernism, mythologism.

Отримано: 18.10.2021

УДК 821.161.2–2.0'06.091

Д. К. Бановська, студентка 2 курсу магістратури факультету української філології та журналістики

БІБЛІЙНА МІФОЛОГІЯ В ОСМИСЛЕННІ УКРАЇНСЬКИХ ТА ЗАРУБІЖНИХ ПИСЬМЕННИКІВ ДОБИ МОДЕРНІЗМУ

У статті досліджується функціонування мотивів та образів біблійної міфології у західноєвропейському та українському модерному письменстві на межі XIX – XX століть.

Ключові слова: метатекст, інтертекст, біблійний міф, сюжет, символ, міфологема, модернізм.

Біблія є одним із найбільш поширених метатекстів та інтертекстів у світовій літературі. Філософія нової доби Модерну із її особливою увагою до символів та підсвідомого спонукала митців все більше й більше звертатися до біблійних текстів. Мотиви з «Книги Книг» простежуються у творчості Віктора Гюго «Собор Паризької Богоматері», Івана Франка («Мойсей», «Смерть Каїна»), Лесі Українки («Одержима», «Вавилонський полон», «На руїнах», «Йоганна, жінка Хусова», «На полі крові»), Осипа Маковея («Терновий вінок») та інших. У переважній більшості модерністи тяжіли до байронівського (індивідуально-авторського) осмислення першотексту.

Уся Біблія розібрана на сюжети, образи, проблеми, символи, які постійно знаходять відображення у мистецтві. Ми зацентруємо на одному із найпродуктивніших мотивів із «Книги Буття» – історії Каїна та Авеля. Спроби художнього осмислення сюжету неодноразово робили зарубіжні та вітчизняні літератори: Віктор Гюго «Сумління», Шарль Леконт де Ліль «Каїн», Рональд Стюарт Томас «Сайн», Іван Франко «Смерть Каїна», Василь Щурат «Перший музика», Ольга Кобилянська «Земля», Іван Багряний «Сад Гетсиманський» та інші.

Ірина Бетко стверджує, що найпродуктивнішими жанрами для рецепції біблійних сюжетів є ліро-епос, філософська поема і медитативна лірика [1, с. 74]. Тому в цій статті ми аналізуватимемо відтворення та інтерпретацію образів біблійного сюжету про «Каїна та Авеля» у ліро-епічних і ліричних творах західноєвропейських та українських письменників, а саме у поемах Редьярда Кіплінга «Каїн і Авель», Шарля Бодлера «Авель та Каїн» і Володимира Сосюри «Каїн», поезіях Рейнера Марії Рільке й Олександра Олеся.

Проблема потракування біблійного міфу в поетичних творах уже ставала предметом наукового дослідження, зокрема у працях Вікторії Захарчук («Печать Каїна: Архетип братовбивства в українській літературі»), Марії Багрій («Контамінація біблійного та більшовицького дискурсу в поемах "Ваал", "Каїн" Володимира Сосюри»), у дисертації Світлани Вардеванян («Міфологема Каїна в українській літературі XIX–XX століть») та ін. Як бачимо вже з назв досліджень, у центр науковці вносять образ «Каїна», натомість про реалізацію міфологеми «Авеля» і її значення для змістового наповнення твору говорять лише побіжно. Цим зумовлена новизна нашого дослідження, ми введемо із периферії образ «Авеля» й спробуємо осмислити його змістове наповнення.

Варто звернути увагу, що не лише науковці побіжно звертаються до міфологеми «Авель», а й письменники. Літератори більше намагаються зрозуміти першовбивцю, занурюються у його внутрішній світ, часто виправдовують або й героїзують. Натомість «Авель» рідко стає центральним персонажем, певно через замалу кількість відомостей про нього у самому першотексті. Із біблійного міфу знаємо, що Авель був другою дитиною Адама і Єви, вівчарем, «приніс жертву – з первістків свого дрібного скоту, і то з найгладкіших. І споглянув Господь на Авеля і на його жертву» (Бут. 4:4) [8], закінчується оповідь смертю від руки брата.

Біблійний міф лишає велику кількість питань, що дає простір для творчого осмислення із правом на авторське розуміння без порушення змісту «Священної Книги». Для творення образу повноцінного «Авеля», окрім відомостей із Біблії, автори послуговуються неканонічними «Писаннями», окремими повір'ями та власним символічним чуттям. Часто на ідейне спрямування біблійного сюжету впливають полі-

тичні обставини, у яких жив автор чи певні історичні події, на які робиться алюзія. Наприклад, мотив братовбивства Каїном Авеля у Шарля Бодлера та Володимира Сосюри співвідносні із подіями революції 1848 р. (у Бодлера) і 1917–1921 рр. (у Сосюри). Обидві поеми схожі у трактуванні образу «Каїна», у ньому митці вбачають палкого революціонера (пролетаря), що посмів кинути виклик Богові (царю). Хоча значні відмінності в тлумаченні все ж є, бо для Бодлера «Каїн» – стражденний герой, перед яким «іще незвершені діла» [2, с. 263], які «прокладуть йому шлях до небес» [2, с. 263], натомість у В. Сосюри цей образ менш однозначний і набуває більше негативних характеристик.

«Молодшого брата» Бодлер зображує яскраво негативно: як улюбленця Бога, але егоїстичного ледаря: «Рід Авеля, ти славиш Бога, Та соки смокчеш, наче тля!» [2, с. 263]. У цій характеристиці ми вбачаємо алюзію на буржуазію, яку Шарль Бодлер звинувачує в тяжкій долі робітників та стверджує ідею розплати за власні справи: «твоя ж ганеба Тебе оберне в прах і тлінь!» [2, с. 263].

У Володимира Сосюри Авель, асоціюється не так із буржуазією, як з інтелігенцією. На початку «молодшого сина» зображено світлим юнаком, який з дитинства не кукав матері, був «тихий, блукать і мріяти любив» [9, с. 26], мав хороші стосунки із родиною: «покірний син і брат примірний...» [9, с. 26] та навколишнім світом: «Я ж не вбиваю і нікого з живого в лісі я не їм, коли потреби в тім немає» [9, с. 26]. Метаморфозу герой переживає, коли з небес спускається «Марія», образ якої може бути потрактований як пізнання й мудрості: «Я вся – з проміння...» (проміння часто виступає символом думки). Каїн не мав змоги долучитися до того світла (алюзія на недоступність освіти для робітничого класу в Російській імперії) і з ревності до образи вбиває брата. Авель же перетворюється на чотирикрилого янгола, що також дає підстави вважати «Марію» уособленням пізнання вищої істини, а самого героя ототожнювати із інтелігенцією, бо чотирикрилі Херувими за словником Івана Огієнка є втіленням розуму [6].

Цікавою у Володимира Сосюри є й символіка очей. Від народження Авель «карими очима дивився на білий світ» [9, с. 26], коричневий колір вказує нам на приналежність до земного, натомість після зустрічі з «Марією» очі стають синіми [9, с. 32], що означає належність до неба – високого, духовного. В образі дитини Авеля й Марії вбачаємо символ незнищенності розуму й втілення нової української інтелігенції, яка постала після революції як «знак вічного докору» [9, с. 33] для кривавої влади. Як «Каїн» (пролетарська влада) не намагався заперечити їх вищість («їх зненавидить вся земля, – й підуть на гній нащадки ваші» [9, с. 34]), та саме для «них зірки, сади Едему, любові щастя, днів блакити призначена Богом» [9, с. 45] (алюзія на «Розстріляне Відродження» та радянську українську інтелігенцію), а Демону варто «стеретись» [9, с. 45], адже скоро пройде його час.

Таке різне тлумачення спричинене політичними обставинами, у яких знаходилися країни. Адже революція у Франції була спрямована проти «ненаситних буржуа», натомість в Україні вона обернулася глибокою трагедією для національної інтелігенції й спричинила значне сповільнення культурного розвитку країни.

Таке контрастне протиставлення Каїна та Авеля у творах Ш. Бодлера та В. Сосюри зумовлено політичними алюзіями, а от поема Редьярда Кіплінга «Каїн і Авель» є менш заангажованою, без прямих історичних паралелей. У ній як образ Каїна, так і образ Авеля не можна визначити як позитивний чи негативний. У сюжеті поеми відчуваємо вплив легенди, «згідно з якою Каїн створив усе нерухоме світу, а Авель – усе рухоме; суперечка, яка виникла між братами через поділ світу, призвела до братовбивства» [12, с. 209]. Авель же не зміг подбати про благо своєї отари й після відмови підступно пошкодив дамбу брата, коли ж на нього чекав суд, він напав на Каїна «своїм великим биком, але... Каїн вдарив першим і вбив його!» (тут і далі в цитуванні тексту поеми переклад наш. – Д. Б.) [12, с. 130]. Тобто перше братовбивство у Кіплінга є не більше ніж самозахистом і захистом свого майна. Тому закономірними є остан-

ні рядки, в яких автор наголошує, що кара непомірна гріху: «Я ніколи не міг назвати Суд справедливим!» [12, с. 130]. Натомість у поезіях Райнера Марії Рільке та Олександра Олеся «Авель» виступає більше безвольною жертвою. Рільке виводить тінь Авеля у центр і робить оповідачем, який погано розуміє, що йому зробив брат, але шире переживає через суд, який чекає на нього. Олександр Олесь трактує досліджуваний сюжет через асоціативну лінію: «Сміх – то Каїн, Авель – плач, Каїн – радість, Авель – сльози» [7], тут на думку спадає крилатий вислів Олександра Грибоедова «горе з розуму»: глупота і радість завжди перемагають розум і горе, в чому одночасно щастя й прокляття людства.

Отже, модерна література наскрізь пройнята біблійними мотивами. Одним із найпопулярніших біблійних сюжетів є історія про Каїна та Авеля, при чому більшу увагу як літератори, так і дослідники звертають на образ старшого брата – вбивці, можливо через його гріховну спорідненість із людським підсвідомим (ідеї Зигмунда Фрейда й Карла Юнга). Ми ж спробували осмислити реалізацію образу Авеля в поетичних творах і вивели три основні концепції: 1) тяжіння до позитивізації персонажу (його ототожнення із розумом, світлом, чистотою), 2) тяжіння до негативізації (оперування до зверхності, ледачості, несправедливості) та 3) суперечливість (зображення характеристик-символів наближено до людей, із набором як хороших, так і поганих рис вдачі; розгляд ситуації братовбивства не як катастрофи, а як данини). До творів із реалізацією першої тенденції зараховуємо образ у поемі Володимира Сосюра «Каїн» та поезії Рільке; до другої – образотворення поеми Шарля Бодлера «Авель та Каїн»; до третьої – рецепцію «Авеля» у поезії Олександра Олеся та у поемі Редьярда Кіплінга. Часто біблійні образи у творчості модерністів створюють алюзії на конкретно історичні події, які, окрім філософського, мають ще й громадянський, соціальний та політичний підтексти. Такі твори набувають ознак гостроактуальних і злободенних, що підтверджує «вічність» біблійних мотивів.

Матеріали й результати цього дослідження можуть стати основою для подальшого осмислення релігійної символіки, міфологем та біблійної образності у творчості письменників-модерністів.

Список використаних джерел:

1. Бетко І. Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії XIX – початку XX століття. Zielona Góra – Kijów, 1999. 160 с.
2. Бодлер Ш. Поезії / ред.-упоряд. М. Москаленко; авт. вст. сл. Д. Павличко; авт. післям. Д. Наливайко. Київ: Дніпро, 1999. С. 263.
3. Вардеванян С. Бінарна опозиція Каїн–Авель як невротичний пошук гармонійного світу у Володимира Сосюри. *Мандрівець*. 2014. № 4. С. 44–48.
4. Вардеванян С.І. Міфологема Каїна в українській літературі XIX – XX століть: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний ун-т ім. Василя Стефаника. 2008. 19 с.
5. Захарчук В. «Печать Каїна» в українській літературі XX століття. *Парадигма*. 2008. Вип. 3. С. 206–216. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/paradig_2008_3_15 (дата звернення: 15.09.2021).
6. Іларіон Митрополит (проф. Огієнка І.). Херувим. *Етимологічно-семантичний словник української мови: у 4 т. / за ред. Ю. Мулика-Луцика*. Вінніпег: Волинь. 1995. Т. IV: П-Я. С. 443.
7. Олесь О. Твори: в 2 т. / упоряд., авт. передм. Р.П. Радишевський. Київ: Дніпро, 1990. Т. 1. С. 675.
8. Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. І. Хоменко. 1963. URL: <http://surl.li/agnax> (дата звернення: 15.09.2021).
9. Сосюра В.М. Вибрані твори: в 2 т. Київ: Наукова думка, 2000. С. 16–45.
10. Kipling Rudyard. Poems. 2004. 985 с. URL: https://www.poemhunter.com/i/ebooks/pdf/rudyard_kipling_2004_9.pdf (дата звернення: 15.09.2021).
11. Rilke Rainer Maria. Werke. Kommentierte Ausgabe in vier Bänden / Band 1: Gedichte 1895 bis 1910 / herausgegeben von Manfred Engel und Ulrich Fülleborn. Frankfurt am Main und Leipzig: Insel Verlag, 1996. P. 161.

The article examines the functioning of motifs and images of biblical mythology in Western European and Ukrainian modern literature at the turn of the XIX – XX centuries.

Key words: metatext, intertext, biblical myth, plot, symbol, mythology, modernism.

Отримано: 18.10.2021

УДК 811.161.2'373.612.3:821.161.2-1

С. В. Бурмецька, студентка I курсу магістратури факультету української філології та журналістики

МЕТАФОРА ЯК СТИЛЕТВОРЧИЙ ЧИННИК У ПОЕЗІЇ ОКСАНИ ПОЧАПСЬКОЇ

У статті проаналізовано метафоричний світ поетичних творів збірки «Кленопис осені» О.І. Почапської.

Ключові слова: метафора, поетичні метафори, концептосфера, метафорична модель.

Тривалий час метафору розглядали як образний засіб, оснований на переносному вживанні слів і покликаний орнаментувати художній текст, посилювати його вплив на адресата. Інтелектуальний розвиток людства в другій половині ХХ ст. розширив сферу використання метафори й спричинив переосмислення її ролі в мовно-мисленневих процесах.

З виходом книги американського лінгвіста Лакоффа «Метафори якими ми живемо», метафору розуміють як потужний лінгвоментальний інструмент, за допомогою якого людина здатна пізнавати, оцінювати й змінювати дійсність.

Метою наукової розвідки є комплексний аналіз метафоричних систем мовних засобів у поезіях Оксани Іванівни Почапської.

Об'єктом дослідження є поетичні метафори збірки «Кленопис осені».

Прикметно, що основними донорськими зонами метафор в українській поезії було визначено три концептосфери: *людина, природа, предмети*.

Метафора концептосфери *людина* є важливим феноменом людського мислення і вважається таким способом пізнання світу, що виконує не лише номінативну функцію, але й визначає певне бачення предметів та явищ. Виникнення такого роду метафори ґрунтується на асоціативних зв'язках людського досвіду.

У збірці поезій «Кленопис Осені» психічні явища і процеси авторка часто пов'язує із *серцем* та *душею*, ототожнюючи їх з усім внутрішнім світом людини. *Серце* постає не як орган людського організму, а як внутрішній психічний світ людини. Для поетичного осмислення *серця* митець використовує традиційні метафоричні моделі, модифікуючи їх та ускладнюючи. Наприклад, традиційна метафора *серце плаче*, що означає сумний настрій, модифікована метафорою *серце заскимить: Кохаємо пізно. І завжди невдово й невчасно*.

І впились, чекаєм, зак серце чиесь заскимить [6, с.87].

У наведеній метафорі відображені уявлення про серце як про внутрішній простір, світ.

Значення важкого, гнітючого стану виражає метафора *гріти під серцем змію: Купаю душу в чисті четверги*

І кубла змії під серцем грію вперто [6, с.49].

Метафоризація *серця* подібна до розвитку метафоризації *душі*, що пов'язано з частим їхнім ототожненням.

Форму існування душі Оксана Почапська осмислює по-різному, а саме *душа будує, купати душу, душа гине*, часто асоціюючи з живою істотою: наприклад метафори *крилата душа, душа курличе* авторка асоціює з природою:

Твоя душа до тіла не прикута.

Вона сама будує ці мости

Із прогріхів і Каїна, і Брута [6, с.31];

В іншому випадку:

Купаю душу. Крижана вода

Хай виміє, хай виморозить грати,

Щоб підійти – як в перший день – одна –

Із чистою душею до Пілата [6, с.49];

Душа постає такою, що не лише відображає почуття, а й сама їх переживає як жива істота. Вона може *радити*

(*душа курличе*), *бути байдужою* (*душа обезкрилено-німа, стигне душа*) тощо. Метафоризація душі за антропоморфною моделлю ґрунтується на давніх асоціативних зв'язках слів і є традиційним явищем для української культури.

Друге угруповання представляють метафори концептосфери *природа*.

В українській поезії *природа* найчастіше опиняється в центрі уваги митця, що зумовлено впливом фольклорної та літературної традиції. Метафори з реципієнтними зонами *сонце, місяць, зорі* часто метафоризує у поезіях збірки «Кленопис осені» О.І. Почапська.

Особливості метафоризації **сонця** визначає переважно фольклорна традиція, сформована на східнослов'янській міфології. Метафорою міфологічного походження є *око* → *сонце*. Вона використана й у традиційному вигляді, і як основа для творення індивідуально-авторських метафор.

На основі архетипної моделі *око* → *сонце* з'явилася метафора **вдивившись сонцем**:

Я вам писатиму про те, як плаче небо,

Вдивившись сонцем у земну блакить [6, с.77].

В українській поезії місяць здебільшого метафоризують за аналогією до людини. Тому серед метафор міфологічного походження у збірці «Кленопис Осені» є модель *місяць* → *людина*. Наприклад:

Як зачепиться місяць

За гілку старої кичери,

Неодмінно зайдить

я запрошую вас на вечерю... [6, с.88].

Низька частотність використання цієї метафори свідчить про те, що вона є індивідуально авторською.

Досить поширеною є метафорична модель *зорі* → *людина*. О.І. Почапська проектує на реципієнтну зону *зорі* дії, притаманні живим істотам, зокрема *сміятися*:

Най залоскочуть верби і слова,

І насміються зорі і трава [6, с.26].

Метафорична модель *очі* → *зорі*, яка має міфологічне походження і давню традицію вживання в українській поезії, зустрічаємо у рядках

Дивитися в очі.

Щоб гасли і сонце, і зорі! [6, с.7].

До третього угруповання належать метафори концептосфери ПРЕДМЕТИ. Ця концептосфера є неоднорідною та строкатою, адже до неї входять *предмети побуту, споруди, механізми* тощо.

Часто з предметів побуту реципієнтними зонами метафоричних проекцій постають різні структури, а саме вид *меблів* (*ліжко, постіль, колиска, ослінчик, стіл*), донорською зоною яких є людина, її стан:

А що є зрада? Все на світі – зрада...

Самотнє ліжко, і незваний гість [6, с.25].

В іншому випадку:

Ми б обвинчалися ще перед постом,

Коли б не триклята самотня постіль [6, с.38];

Споруди у збірці поезій О.І. Почапської «Кленопис осені» представлені як житлові, господарські, інженерні споруди.

Традиційним об'єктом поетизації є *хата*, яка завжди була матеріальною і духовною основою сім'ї, своєрідним оберегом, який захищає людей не лише від негоди, а й від ворожих темних сил. У поезії О.І. Почапської мовний знак *зоряне небо* спроектовано на житлові споруди, як наприклад:

*Вже навіть у зорях,
Що стигнуть від хати до хати,
Вже навіть у зорях
Не хочу без тебе літати* [6, с.17].

Окремими реципієнтними зонами в збірці постають *дзигар, каруселі, ескалатор*. Авторка осмислює *дзигар* із веселим станом людини

Чорнявий ворон, як веселий дзигар... [6, с.32].

Карусель та *ескалатор* як метафоричні образи уособлюють плинність людського життя, сподівання на краще:

*У Луна-парку сонних каруселей –
Холодна кава і чуже «шалом!»* [6, с.42];

*І ескалатор замість довгих сходів –
До світла – понад хмари, понад світ!* [6, с.59].

Отже, основними донорськими зонами метафор в українській поезії загалом і в збірці О.І. Почапської «Кленопис осені» зокрема було виокремлено три концептосфери: *людина, природа, предмети*.

Концептосфера *ЛЮДИНА* містить метафори, ототожнюючи їх із внутрішнім світом людини. Духовну характеристику людини О.І. Почапська пов'язує із *серцем та душею*, що представлені найчисельнішою групою метафор у кількості 27 одиниць.

Найбільш розгалуженою виявилася група концептосфери *ПРИРОДА*, що містить метафоричні одиниці характеристики *сонця, місяця, зорів* (19 одиниць).

Метафори на позначення понять предметів *побуту, споруд, механізмів* (25 одиниць) належать до артефактних,

серед яких найпродуктивнішими донорськими зонами в поезії Оксани Іванівни Почапської є метафори субсфер предметів побуту (*меблі, одяг, їжа, напої, прикраси* тощо), що зумовлено прагненням митця в одних випадках створити нову художню реальність, а в інших – розкрити внутрішній світ людини, складність і багатогранність емоцій та думок через артефакти.

Загалом метафорична система мовних засобів у поетичній збірці «Кленопис осені» – надзвичайно багатогранне явище, яке органічно вплітається в індивідуально-художнє мислення поетеси, розкриваючи особливості світосприйняття і творчу індивідуальність митця.

Список використаних джерел:

1. Войтович В. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2005. 664 с.
2. Єщенко Т.А. Метафора в українській поезії 90-х років ХХ ст.: дис. ... канд. філол. наук.: 10.02.01. Донецьк, 2001. 337 с.
3. Кабачинський М. Філософські мотиви у творчості молодого подільської поетеси Оксани Почапської. *Духовні витоки Поділля: митці в історії краю*: матеріали IV всеукраїнської науково-практичної конференції. 2014. С. 75–79.
4. Костомаров М. Слов'янська міфологія: вибрані праці з фольклористики й літературознавства. Київ: Либідь, 1994. 384 с.
5. Кравець Л. Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст.: монографія. Київ: ВЦ «Академія», 2012. 416 с.
6. Почапська О. Кленопис осені: поезія. Хмельницький: А. Цюпак, 2007. 112 с.

The article analyses the metaphorical world of poetic works of the collection «Klenopys oseni» by O. Pochapska.

Key words: metaphor, poetic metaphors, sphere of concepts, metaphorical model.

Отримано: 18.10.2021

УДК 811.161.2'373.46:159.9

В. В. Горди́нська, студентка 1 курсу факультету української філології та журналістики

НОМІНАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ТЕРМІНОПОНЯТТЯ «ФОБІЯ»

У статті розглянуто номінативні особливості та дефініції термінопоняття «фобія». Вирізняє тематичні групи.

Ключові слова: термін, тематична група, фобія, специфічні фобії, соціальні фобії, сучасні фобії.

З початку вивчення курсу «Формування нормативної термінології» нам уже відомо, що термін – це слово або словосполучення, що позначає наукове поняття певної галузі знань або професійної діяльності людини. Заглибившись у психологічну терміносистему, знайомимось із терміном «сучасна фобія», що є досить актуальним у сучасному світі. Енциклопедичне поняття «фобія» – це ірраціональний, інтенсивний і постійний страх, що викликається певними ситуаціями, діями, речами, тваринами або людьми [2]. Звичайний страх минає. Фобія, як правило, ні. Тож фобію визначають як страх, що існує понад шість місяців. Психологи пояснюють: страх – нормальна фізіологічна реакція людського організму. Немає людей, які б ніколи нічого не боялися. Але якщо страх виникає постійно у певних місцях чи ситуаціях, викликає серйозні життєві труднощі і заважає пристосуватися до життя – це може бути фобією [1].

Фобія – страх, який неможливо контролювати. Він стійкий, не пропорційний до реальної загрози. Хтось боїться темряви, комусь страшно літати в літаку, дехто може знепритомніти, коли побачить кров, а комусь стає зле як тільки в полі зору з'явиться павук. У кожного з нас є більший чи менший перелік ірраціональних страхів, що ми не в змозі пояснити. Страх супроводжують людину впродовж усього життя: від народження до смерті.

Виділяють три тематичних угруповання на позначення термінопоняття «фобія»:

Перше угруповання – *специфічні фобії*, що можуть супроводжуватися страхом різноманітних тварин або низки аспектів навколишнього середовища і включають терміни:

- 1) *барофобія* – страх перед земним тяжінням;
- 2) *венерофобія* – боязнь заразитися венеричними захворюваннями;
- 3) *геронтофобія* – страх постаріти, боязнь спілкування з літніми людьми;
- 4) *клеттофобія* – страх перед злодіями, часто поєднується зі страхом бути обкраденим;
- 5) *пірофобія* – страх перед пожежею, вогнем;
- 6) *тріпанофобія* – боязнь уколів.

Друге угруповання – *соціальні фобії*, що зазвичай з'являються у підлітковому віці або в період молодості. (*Соціофобія*)

Третє угруповання – *агорафобія* (страх перед відкритим простором). Цей термін має дефініцію будь-якої ситуації, включаючи відкриті та закриті простори, у яких людина відчуває відсутність доступу до безпечного місця.

Сьогодні існує чимало термінів найбільш чудернацьких фобій ХХІ століття за версією Центру розвитку особистості «ЛОКУС»:

- 1) *арифмофобія* – страх перед цифрами. Вона об'єднує низку підфобій, які переважно пов'язані зі заборонними магічними числами. Найпопулярнішими підвидами є *тріскадекафобія* (страх числа 13), *параскаведекатрі-*

афобія (страх п'ятниці 13-го) і *гексакосіїгексеконтагексофобія* (страх числа 666), також фобія числа π ;

2) *акрибофобія* – страх не зрозуміти зміст прочитаного тексту;

3) *глобофобія* – боязнь повітряних кульок. Психіатри розділяють цю фобію на два види. Перший – це страх того, що кулька неочікувано лусне у руках. Другий випадок більш рідкісний і полягає у боязні полетіти в небо, тримаючи повітряні кульки у руках;

4) *генуфобія* – страх оголених колін;

5) *гіпнопотомонстросескіпедалофобія* – боязнь складних слів. Це (офіційно) – найдовша назва фобії. За іронією долі, фобію, назва якої складається з 32-х букв, ввели у науковий обіг для опису страху перед довгими словами;

6) *анатидаефобія* – страх перед тим, що десь у світі існує качка, яка стежить за Вами. Всевидячі очі качок слідкують за нами щодня, і рано чи пізно вони дістануть кожного! [3].

До розвитку сучасних фобій, як відомо, найбільше схильні мешканці мегаполісів, де життя вирує цілодобово, а рівень стресів зашкалює. Найпопулярніший страх – залишитися не на зв'язку. Фахівці назвали цей феномен терміном *номофобією*. За статистикою на неї страждає понад 50% молоді й майже 25% старших осіб. Буває, що коли ми входимо в приміщення, де багато людей бурхливо щось обговорюють, настає раптова тиша. Якщо подібні ситуації викликають у вас дискомфорт, ймовірно, вас торкнулася *антефаматофобія*. Цей страх пояснюють помилковим відчуттям, що за вашою спиною обговорювали щось погане про вас. Чи помічали, що в місцях, де скупчується багато людей завжди знайдеться хтось, хто кидається з однієї черги до іншої? І це не просто нервозність, а *агменіофобія*. Людині здається, що сусідня черга рухається швидше. Багато з нас часто ловлять себе на тому, що постійно чекають оцінки присутніх і прагнуть «не підвести» інших. Ось таку постійну залежність, а точніше орієнтування на чужу думку і називають *аллодоксафобією*.

Основним способом творення терміноодиниць на позначення фобій є запозичення. Особливо актуальні є творення термінів поняття «фобія» за допомогою афіксів. Наприклад, існує спеціальна група терміноелементів на позначення фобій, що виникають у студентів через навчання: *тесто-*, *катагело-*, *скрипто-* та *деціофобію*, які не прийнято вважати достатньою підставою для зміни освітньої системи [4]. Тому у сучасному світі виокремлюють тематичну групу на позначення поняття «студентська фобія».

Тестофобія – страхом перед іспитами. Він виникає тоді, коли треба швидко приймати рішення, доводити ко-

мусь свою соціальну спроможність чи рівень інтелекту. Симптоми: безсонні ночі, зниження апетиту, тремтіння.

Катагелофобія – страх перед глузуваннями. Люди, яким властивий цей страх, часто мають гарне почуття гумору та вміють влучно жартувати над іншими, але самі вони бояться стати предметом насмішок. Ці люди надзвичайно вимогливі та самокритичні, завжди маскують недоліки.

Деціофобія – страх, пов'язаний із небажанням приймати рішення. Він впливає лише на вирішення серйозних справ, бо в той час людина може з легкістю визначитися із повсякденними дилемами (що вдягти, що замовити, де відпочити). Небажання сучасної молоді приймати рішення можна вважати незрілістю, інфантилізмом. Але не треба їм про це нагадувати, вони самі розуміють.

Соціофобія – це хвороба молодих людей, пов'язана зі страхом перед різними соціальними ситуаціями чи виступами. Індивіди, яким вона властива, бояться іспитів, нових знайомств, публічних промов, розмов по телефону.

Отже, сучасна номінація на позначення ядерного психологічного поняття «фобія» є досить розгалуженою. Переважна більшість термінів є прямими запозиченнями, де внутрішня форма запозичена разом із зовнішньою. Афікси служать для утворення нових терміноелементів. Освоєння українською мовою запозичених термінів є складним, але невід'ємним процесом.

Список використаних джерел:

1. Борисюк Алла. Фобії у нашому житті. URL: <https://www.bsmu.edu.ua/blog/2624-fobii-u-vashomu-jytti/>
2. Фобії. *Універсальний словник-енциклопедія*. 4-е вид. Київ: Тека, 2006. *Фобія. Термін, ознаки, види*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%BE%D0%B1%D1%96%D1%97>
3. Худобець Катерина. Страшно жити: названі чотири найпоширеніші сучасні фобії. URL: <https://med.oboz.ua/ukr/psychology/strashno-zhiti-4-najposhirenishihsuchasnih-fobij.htm>
4. Дидич Катерина. Фобії, що виникають у студентів через навчання. URL: <https://studway.com.ua/fobii-stud/>
5. Шевченко Ілона. Жити зі страхами. Що таке фобії та як з ними боротися. URL: <https://kufer.media/gajdy/zhyty-z-strahamy-shho-take-fobiyi-ta-yak-z-nymy-borotysya/>

The article considers the nominative features and definitions of the term "phobia". Thematic groups are distinguished.

Key words: term, phobia, specific phobias, social phobias, modern phobias.

Отримано: 18.10.2021

УДК 811.161.2'367.344:070

М. В. Гуменик, студентка 2 курсу магістратури факультету української філології та журналістики

НЕПОВНІ РЕЧЕННЯ З ЕЛІПСИСОМ ПРИСУДКА (ГОЛОВНОГО ДІЄСЛІВНОГО ЧЛЕНА ОДНОСКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ) ЗІ ЗНАЧЕННЯМ СПОСОБУ РОЗТАШУВАННЯ В ПРОСТОРІ У ПОСТМОДЕРНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

У науковій розвідці з'ясовано основні формально-синтаксичні та семантичні ознаки еліптичних неповних речень з опущеним предикатом зі значенням способу розташування в просторі. Виявлено специфіку структурної та змістової організації цих речень у постмодерному художньому дискурсі.

Ключові слова: художній дискурс, неповне речення, еліптичне речення, еліipsis.

Орієнтація досліджень сучасної лінгвістики на комунікативну діяльність, основне завдання якої полягає у передаванні інформації з метою повідомлення чи впливу на реципієнтів, сприяє перенесенню акценту на моделювання мовних актів з метою вивчення закономірностей розуміння повідомлення. Особливо важливим у функціональному аспекті є з'ясування загальних конвенцій, законів та правил формування висловлень, що відбивають не лише денотативну ситуацію, а й контекст самого повідомлення. Такий підхід зумовлює перегляд деяких традиційних концепцій. Зокрема це стосується дискусійного питання про синтаксичну неповноту.

Основи концепції неповного речення були закладені М.М. Гречем, І.Ф. Бусласвим, О.М. Пешковським та О.О. Шахматовим. В українському мовознавстві проблеми неповного речення торкалися Л.А. Булаховський, О.С. Мельничук, П.С. Дудик, І.Р. Вихованець, Н.Л. Іванницька, П.П. Коструба, С.Я. Єрмоленко, А.П. Загнітко, Н.В. Гуйванюк, К.Ф. Шульжук, Н.М. Дзюбак та інші вчені. Дослідники неповного речення насамперед звертаються до питань формально-синтаксичної організації повних і неповних структур. Розвиток функціонального аспекту неповного речення потребує вивчення його змістової та комуні-

кативно-прагматичної організації у різних типах дискурсів, зокрема художнього, що акумулює усі сучасні тенденції розвитку мови.

Мета нашої статті – з'ясувати формально-синтаксичні, семантичні та комунікативно-прагматичні особливості еліптичних речень з опущеним предикатом зі значенням способу розташування в просторі.

Поняття еліпсису досить широко представлене у сучасній науці. У мовознавчих дослідженнях це поняття визначається майже на усіх рівнях мовної системи: фонетичному, лексичному, фразеологічному, словотвірному, граматичному, стилістичному, комунікативному. У своїй роботі ми будемо апелювати до лінгвістичного трактування еліпсису, зокрема як поняття, пов'язаного з особливою формально-синтаксичною організацією речення, що знаходить відбиття у комунікативно-прагматичному та стилістичному аспектах повідомлення.

На думку Н.М. Дзюбак, «хоча для кожного еліптичного речення можна підібрати відповідний еліпсованим компонент, не слід вважати, що таке синтаксичне утворення є похідним, скороченим варіантом повного. Воно похідне тільки в історичному плані, у сучасній же мові еліптичні речення є абсолютно самостійними синтаксичними утвореннями, не залежними від своїх аналогів – повних речень» [2]. Це відрізняє їх від інших типів неповних речень.

Еліптичні речення – кількісно найбільш репрезентований різновид неповних речень, для яких характерні «свої», тільки їм властиві граматико-сміслові ознаки. Головною особливістю таких речень є те, що уявлення про відсутній елемент їхньої структури (найчастіше присудок) встановлюється не з сусідніх речень, а безпосередньо впливає з лексико-граматичних особливостей цих речень, підказується їхнім значенням і формою.

У художньому дискурсі потрапляємо на буттєві еліптичні речення, у яких представлений формально невиражений присудок (рідше головний член в односкладному дієслівному реченні) із значенням статичної дії. Відповідну семантику таких синтаксичних утворень підтримують локативні синтаксиси, що вказують на особливості перебування знаходження чи розташування предмета в просторі.

До цієї групи еліптичних речень відносимо конструкції з експліцитно вираженим присудком (головним членом односкладного речення), що виражає узагальнену семантику способу розміщення в просторі: *стояти, лежати, сидіти, висіти, простягнутись* тощо. Семантичні властивості цих дієслів уможливають їх уживання в буттєвих реченнях, оскільки, крім власного лексичного значення, вони констатують факт існування відповідного предмета, явища, особи. Тому в подібних еліптичних реченнях альтернативу статичним створюють дієслова із значенням *бути, існувати, знаходитись*. У такому випадку їх власне лексичне значення відновлюється шляхом аналізу значень вербально виражених компонентів, а також з особливостей функціональної сполучуваності. Розглянемо на прикладах.

Лежати. Федір прийшов, а корчмар у ліжку: страшно побитий кречке (Українські народні казки). Уранці всі встали, а багацький син – це у постелі (Українські народні казки). Я під лавою, скручений удвоє, як слимак (І. Франко). Дніпро засклавсь. По горах тепла тінь; ритмічно допотопні б'ють колеса (М. Зеров). На лаві сніг. Доріжки замело (Л. Костенко).

У таких еліптичних структурах семантика невербалізованого дієслова реалізується через уведення локалізатора, що називає місце, призначене для лежання людини, чи місце, в якому певна особа або предмет можуть перебувати лише в горизонтальному положенні. Значно рідше вона визначається за значенням імені предмета існування, який внаслідок своєї фізичної структури може займати лише горизонтальне положення (наприклад: *тінь, сніг*).

Стояти. Невеличкий будиночок; кімнати низенькі, похилі, а проте стольчики всякі, коло стіни рядочком, і завіси на оконцях, і дзеркальце висить... (Марко Вовчок). Катря вже й під старою вербою на березі (Марко Вовчок).

Коло річки у садочку маленька хатина, – у хатині чорнобрива молода дівчина (Леся Українка). В другому місці картина: баба і дівка сидять під рядном; між ними свічка (М. Коцюбинський). *Посередині килим, на килимі пляшки, чарки і всяка страва* (П. Куліш). *Я на палубі пароплава «Некрасов»* (О. Довженко).

У такій ситуації мовлення значення еліпсованого присудка визначається переважно семантикою імені предмета існування, що називає предмети за ознакою вертикального положення у просторі, які не здатні в звичайних умовах до переміщення (наприклад, *хатина*) чи за своїми призначенням функціонують переважно у такій (вертикальній) позиції. В окремих випадках цю функцію виконує локалізатор, що називає місце, передбачене для стояння окремих предметів, або місце, в якому певна особа чи предмет переважно можуть стояти.

Сидіти. Звела очі, а проти мене, на липовій лавці, старий, старий дід (Марко Вовчок). В газику за кермом водії Кожушенко (О. Гончар). Десь з рипом віз важкий пройде, а на полудрапках – козак... (М. Зеров).

У таких синтаксичних утвореннях відновлення значення присудка відбувається виключно за семантикою локалізатора, який, як правило, називає місце, призначене для сидіння, чи на якому звичайно сидить людина.

Висіти. Солдат бере хутро на плечі та й уже хоче втікати. Але дивиться: а коло образу Святого Миколая на клинку – шапочка (Українські народні казки). На білій стіні – червоний перець, золоті початки кукурудзи й пучки старих лікарських трав (О. Довженко). На стінці два разки намиста і твір, що виткали ткачі, полтавська плахта зоряниста, шовками шита при свічі, порохівниці Кривоноса, шаблі, погнуті на війні (А. Малишко). Мій чорт був у модерному костюмі. Плац – на руці (І. Драч).

У таких еліптичних конструкціях значення присудка встановлюється шляхом аналізу логічних відношень між локалізатором та ім'ям предмета існування, причому перший у переважній більшості випадків називає спеціальне місце, призначене для вішання предметів, або предмет, який може використовуватись із цією метою, а другий – предмет, який має відповідне положення.

Простягатися. Враз, немов від маху чарівної палички, плесо гір розірвалося, в широкому отворі, наче в вікні блиснула річка, а за річкою – широка простора зелених плавнів, засипана вся південним промінням (М. Коцюбинський). Запалали огні за далиною синього неба, самольоти гудуть, бо на захід фронти і фронти (А. Малишко). На всі чотири сторони світу – рівнина й рівнина, колишне морське дно (О. Гончар). Від станції до бази партії – якийсь вигин, метрів з п'ятдесят (В. Шовкошитний). У таких структурах семантика присудка підказується виключно ім'ям буттєвого предмета, який є позначенням великих просторів.

Специфіка описаних еліптичних утворень полягає в тому, що вони переважно формуються за структурною моделлю двоскладних речень, експліцитно виражені компоненти яких своїми зворотними семантико-валентними зв'язками дозволяють більш-менш точно відновити значення імпліцитно представленого присудка. Модально-часова характеристика цих конструкцій, як і у власне буттєвих реченнях, визначається із попереднього контексту.

А отже, художній дискурс є одним із найдавніших типів літературної комунікації. Він поєднує усе різноманіття і багатство мовних, стилістичних, комунікативних, прагматичних та інших засобів, що характерні для конкретного суспільства, нації, народу. Істотну роль в його межах відіграють прийоми полегшення сприйняття, одним з яких є еліпсис.

Список використаних джерел:

1. Гуйванюк Н.В. До питання комунікативної парадигми речення. *Мовознавство*. 2005. №3-4. С.148-155.
2. Дзюбак Н.М. Неповне речення: комунікативний, семантичний і формально-синтаксичний аспекти: монографія. Кам'янець-Подільський: Видавель Зволейко Д.Г., 2011. 184 с.

Scientific research has clarified the main formal-syntactic and semantic features of elliptical incomplete sentences with an omitted predicate with the meaning of the method of arrangement in space. The specifics of the structural and semantic organization of these sentences in the artistic discourse are revealed.

Key words: artistic discourse, incomplete sentence, elliptical sentence, ellipse.

Отримано: 18.10.2021

УДК 811.161.2'38:821.161.2-1.01/7

В. С. Доннікова, студентка 2 курсу факультету української філології та журналістики

АНТОНИМИ І СИНОНИМИ ЯК ІДЕНТИФІКАТОРИ ОБРАЗНОСТІ В ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ БОРИСА ОЛІЙНИКА

Стаття присвячена аналізу особливостей функціонування синонімів та антонімів у поетичному мовленні Бориса Олійника, що є однією із суттєвих ознак ідіостилу поета.

Ключові слова: антоніми, синоніми, семантичне відношення, поетичне мовлення.

На сучасному етапі розвитку мовознавства дослідження семантичного рівня мови належить до провідних лінгвістичних напрямів. Значну увагу вчені приділяють семантиці слів, тією чи тією мірою близьких за значенням та протиставлених у мовній системі. Традиційно цю проблему розглядають як синонімічні та антонімічні відношення.

Питання синонімічних та антонімічних відношень в лінгвістичній науці, а також класифікації синонімів і антонімів були предметом дослідження багатьох мовознавців: у галузі антонімії працювали: В. Комісаров, Л. Булаховський, М. Шанський, О. Реформатський, Л. Новиков, Л. Полнога, О. Тараненко; проблему синонімічних відношень розглядали: Г. Винокур, Ж. Соколовська, А. Євгенєва, В. Ільїн, І. Давидов, Л. Лисиченко.

Дослідження синонімічних та антонімічних засобів викликають зацікавлення як у мовознавців, так і літературознавців, оскільки висвітлюють низку питань індивідуальної поетичної мови. **Мета нашої статті** – виявити особливості лексичної організації поетичного мовлення Бориса Олійника, зокрема визначити особливості функціонування синонімів та антонімів у поезіях, що є однією із суттєвих ознак ідіостилу поета.

Борис Олійник, безперечно, один із найбільш знакових поетів ХХ століття. Дивовижний чародій інтимної лірики, соціальної поезії і видатний майстер поеми – він створив свій неповторний світ максимально чистих, високих почуттів і глибокої філософії, чітко означений ритмічним контуром, самобутньою мелодикою і оригінальним словниковим ландшафтом.

Поетичному мовленню Бориса Олійника властива достатня концентрація синонімічних лексичних засобів. Поет використовує всі типи синонімів: ідеографічні, стилістичні та понятійно-стилістичні.

Семантична синонімія в поезіях Бориса Олійника дає автору реальні можливості вибору правильного слова для вираження думки, сприяє посиленню відтінків значення того чи іншого слова, повного або часткового наголошення на повторенні його смислу:

Одрікшись насолод, *пустих і марних*,
Суворий, мов струський кипарис,
Він увійшов, як дух, в каррарський мармур...
І з мармуру Давидом возродивсь [4, с.143].

Ідеографічні синоніми використовуються автором для урізноманітнення семантично односпрямованих одиниць, що в його творах використовуються перш за все для психологічної характеристики особи:

Я пройду! Проповзу!! Я *прорвусь*
Крізь капкани охранок –
І під мури в'язниць,
Під дволику елейність церкв
Підкладу своє серце,
Зар'яджене ураганом [4, с.30].

Ах як вони пускали стріли злі,
Як мітили йому у серце тихо!
А він стояв між планетарним вітром
Буденно й просто на своїй землі [4, с.135].

Добір таких синонімів поет здійснює з почуттям художнього смаку, орієнтуючись на їхню смислову відмінність:

Ішов поет з проясненим чолом,
Беріг мислитель роздуми у вічу.
Несло свою засмагу віковичну
Некванне і розсудливе село [4, с.56].

Борис Олійник уміє відчутти слово в усіх його семантичних і стилістичних зв'язках, тому і з'являються серед ідеографічних синонімів, що позначають явища соціального та суспільного порядку, яскраві прикметникові синоніми:

Маляр славетний, визнаний народом,
Узявся папу малювати.
Дива!
Хихикали: «Оце так *непідкупний!*»
Сюсюкали: «Оце так *непрístupний!*» [4, с.64].

Семантичні синоніми також виражають, головним чином, міру інтенсивності означуваної дії, відтворюють певні значеннєві особливості, які підсилюють художнє оформлення поетичного рядка:

Аж раптом щось таке з *явилося*...
Такого досі не було.
Воно у центрі *народилося*.
І ворушилось, і росло [4, с.78].

З метою посилення вияву ознаки поет використовує редульовані синоніми. Вони передають не тільки близькі відтінки значень, але й посилюють синонімічність семантики слова.

А про що,
А за чим *говорили-балакали*, потім тихо поплакали
Дві верби за селом? [4, с.101].

Стилістичні синоніми становлять малочисельну групу в поезіях Бориса Олійника. Аналіз мови поета доводить, що автор частіше за все відбирає із можливих синонімів саме ті, які виражають почуття й емоційну оцінку явища, бо внесення їх у текст сприяє вираженню переживань автора, що є обов'язковою умовою забезпечення емоційного впливу поетичного твору на читача:

Вони нас цивілізують і навчають,
Щоб не пхалися в Європу навпростець
А в колоні понад шляхом
І, звичайно ж,
Щоб чуприни – під єдиний гребінець [4, с.44].

Ні день, ні вечір.
Час відпочива
На цій двозначній і непевній грані
У чоботях і модному реглані
Пішов додому важко голова [4, с.99].

Я рвонуся швидше вітру через луки,
І, здалось, уже впізнав твою хустину
Ще два кроки – й доторкнусь,
Простягнувши руку...
Тільки *небо*, тільки *далеч* синьо-синя [4, с.29].

Найчисельнішим видом синонімів, представлених в поезії Бориса Олійника, є контекстуальні. Для віршів поета з його емоційним напруженням, багатоманітними асоціативними зв'язками синонімічне зближення слів і контекстуальна синонімія є одним із суттєвих виражальних засобів:

Коли, *нахабний і безкарний*,
Повірить він у мій кінець
І для останнього удару
Зведе з правицею свинець [4, с.46].

Були ті очі жахом білені,
Уперше він такі зустрів.
Вони металися і бігали,
Вони втікали в хаші брів [4, с.78].

Антонімія в поетичному мовленні Бориса Олійника функціонує як художній засіб експресивного підсилення для вираження почуття і думки. Антоніми, які використовує поет, відтворюють його темперамент, бо саме за допомогою них автор може звести і протиставити полярні почуття і настрої.

Контрарні антоніми в поезії Бориса Олійника забезпечують контрастну характеристику образів, предметів, явищ:

Він буде бить мене, як схоче:
І *знизу*, й справа, й *згори*
І нижче пояса. І очі
Схова продажній рефері [4, с.45].

Боже, я марю?! Чи, може, ти мариш?
... Значш, а все це – не тільки *наше*.
Все це було вже *чесь* [4, с.73].

Зате великих слідів дісталося удосталь:
«Мадонни» і «боги» –
Чистісінькі Венери й Аполлони...
...Слова ж знецінились,
То й лік пішов не в *граммах*, а на *тонни* [4, с.91].

Комплементарні антоніми в поезіях виражають чіткі відношення протиставності, охоплюють строго визначені пари слів. Борис Олійник бачить життя в контрастах, що свідчить не про протиріччя, а про цілісність сприйняття ним дійсності:

Краще *померти* стоячи,
Ніж на колінах *жити!* –
Сказав учитель історії дітям [4, с.37].

Ти – зорею. А я – кленом...
Ти – зорею...
Ах, коли б так лишилось у віках!
І ходив би поміж *небом* і *землею*
Білий вітер у пухнастих чобітках [4, с.44].

Антоніми-конверсиви у віршах поета найширше представлені антонімічною парою відношень: початок – кінець:

Проходять,
Проходять –
І несть їм *кінця і начала*
Шукаю між тих я, що безвісті... [4, с.147].

То, виходить, я – *кінцевість?*
Ні, виходить, я – *початок*:
Після крапки починають
Я із нового рядка [4, с.163].

Виражальні можливості протиставлення в поетичному мовленні Б. Олійника найповніше розширюються за рахунок контекстуальних антонімів:

І сумно *зітхала* праворуч сусідка білява,
А сонце *сміялось*, хоч скаргу на нього пиши [4, с.38].

Все ближче з імлі *підкрадається вічна межа*,
Все далі назад *відпливає безмарний початок* [4, с.89].

Висока частотність синонімічних та антонімічних відношень у мові поезії Бориса Олійника, які надають можливість розкрити всю глибину й діалектичну єдність думок, є проявом могутнього світогляду і темпераменту поета.

Список використаних джерел:

1. Векуа Н. Антонімія як лексико-семантичне явище. *Дивослово*. 2007. № 6. С. 26-32.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
3. Ільницький М. На спокій права не дано. Поезія Бориса Олійника. Київ: Молодь, 1980. 112 с.
4. Олійник Б.І. Поезії. Київ: Дніпро, 1986. 343 с.
5. Полюга Л.М. Повний словник антонімів української мови. 4-е вид. Київ: Довіра, 2008. 510 с.
6. Сучасна українська літературна мова / за заг. ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1973. С. 60-100.
7. Сучасна українська літературна мова / за ред. А.П. Грищенка. Київ: Вища школа, 1997. С. 156-171.

The article deals with the analysis of the peculiarities of functioning of synonyms and antonyms in the poetical speech of Olinyk Borys, which is one of the main features of the style of the poet.

Key words: antonyms, synonyms, semantic relation, poetical speech.

Отримано: 18.10.2021

УДК 811.161.2'28'373.7

Ю. М. Коробчук, магістрантка 2 курсу факультету української філології та журналістики

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗООНІМА КОБИЛА В СКЛАДІ ФРАЗЕМ ГОВІРКОВОГО МОВЛЕННЯ

У статті досліджено особливості функціонування назви **кобила** в складі фраземіки українських говорів. З'ясовано, що діалектні фраземи з обраним компонентом-зоонімом характеризують не лише зовнішній вигляд і фізичний стан людини, а й надають оцінку її мовленню, вказують на своєрідність поведінки та деякі риси характеру. Визначено, що певні уявлення, асоціації, які стосуються назви **кобила**, формують у свідомості етносу різноманітні символічні значення.

Ключові слова: говір, говірка, діалектна фразеологія, фразема, зоонім.

Ведення сільського господарства, а саме вирощування й утримування свійських тварин, є невід'ємною складовою життя українців. Із давніх-давен виникла потреба полегшити важку роботу селян, тому в рільництві й для перевезення вантажів у господарстві використовували коней.

Сьогодні багато лінгвістів досліджують особливості функціонування зоонімів (зокрема назви *кінь*) у фразеології різних мов (Федірко С.М. [1], Часнкова О.К. [2], Юрєвич М.В. [2] та ін.).

Мета наукової статті – з'ясувати семантику назви *кобила*, визначити як функціонує обраний зоонім у складі фраземіки українських говорів, простежити його символіку.

В одинадцятитомному «Словнику української мови» лексема *кобила* пояснюють так: «1. Самка жеребця; лошація. 2. *перен., вульг.* Про високу на зріст огрядну жінку» (СУМ, IV, с.200). У свідомості українців назва *кобила* символізує робочу силу, або ж навпаки – вживається образно, уособлюючи ледаря, роззяву, недотепу (Жайворонок, с.294).

Серед фразем із компонентом *кобила*, що фіксують українські діалектні словники, частотну групу складають ті, які вказують на зовнішній вигляд і фізичний стан огрядної жінки (переважно із зайвою вагою): в середньополіських говірках – *гладка ек кобила* (Добролюба 2003, с.101), *зад як у виїзної кобили* (там само); подільських – *стала шириша за кобилу* [*с'тала* / *шириша за ко'билу*] 'поглядшати

(про жінку) (Коваленко, с.167); західнополіських – *здорова як кобила [здорова йак кубила] зруб.* ‘про вродливу жінку в тілі’ (Мацюк 2013, с.105).

Більшість говорів української мови фіксують схожі за компонентним складом фраземи з назвою *кобила*, що надають оцінку мовленню людини й вказують на нісенітницю, безглуздя чи дурниці, які хтось говорить: у середньополіських говірках – *мова наче сон рябої кобили* (Доброльожа 2003, с.14); говірках Житомирщини – *сон рябої кобили у місячну ніч* ‘говорити дурниці’ (ФСГЖ, с.167), *розказувати марення сивої кобили* ‘1. Вигадувати. 2. Говорити дурниці’ (ФСГЖ, с.86); східнословобожанських – *білої кобили сон* ‘нісенітниця, безглуздя, дурниця’ (УУ 2002, с.124); подільських – *розказувати сон рабої кобили [рос’казувати сон ра’бойі ко’били]* ‘говорити дурниці, брехати’ (Коваленко, с.341), *сплести сон рабої кобили [сп’лести сон ра’бойі ко’били]* ‘говорити дурниці, брехати’ (Коваленко, с.342).

Крик коней – іржання – в діалектній фразеології порівнюється з гучним, нестримним сміхом людини: в середньополіських говірках – *рже як кобила американська* (Доброльожа 2003, с.146), *ухмиляється як кобила до овса* (Доброльожа 2003, с.147), *шкіриться як кобила до будяка* (там само); подільських – *реготати, як кобила [ре’готати йак ко’била]* ‘дуже сміятися’ / *регочеться* ~ *[ре’гочет’ця йак ко’била]* (Коваленко, с.166); західнополіських – *кобила віддихає [ку’била отдихайе]* ‘сміятися’ (Мацюк 2013, с.105).

Поширеною складовою діалектної фразеології є вказівка на довгий хвіст кобили. Такі фраземи майже не відрізняються компонентним складом і означають певну недоречність, або якісь зайві чи непотрібні речі: в середньополіських говірках – *потрібен як приший кобилі хвіст, коли в неї є свій* (Доброльожа 2003, с.18); говірках Житомирщини – *приший кобилі хвіст* ‘щось недоречне’ (ФСГЖ, с.86); *не приший кобилі хвіст* ‘недоречність’ (ФСГЖ, с.182); східнословобожанських – *причепи кобилі хвіст* ‘зайвий, непотрібний’ (УУ 2002, с.124). У західнополіських говірках фразема *приший хвіст кобилі [при’ший хв’іст кубил’і]* функціонує зі значенням ‘говорити нісенітницю’ (Мацюк 2013, с.358).

Фразеологічні одиниці, що характеризують працелюбну людину й вказують на *кобилу* як робочу силу в господарстві, зафіксовані лише в деяких діалектних словниках: в середньополіських говірках – *наробилась як кобила* (Доброльожа 2003, с.30), *грузять як на сліпу кобилу* (там само); подільських – *лежати, як та кобила [ле’жати йак та ко’била]* ‘дуже важко наробитися’ (Коваленко, с.166). Деяко більше фразем із назвою *кобила* в говорах української мови вказують на ледачу, недбалу людину: в говірках Середнього Полісся – *діло без кінця як кобила без хвоста* (Доброльожа 2003, с.26); говірках Житомирщини – *кобила при ділі, а лоша без діла* ‘ненавчена, ледача дитина’ (ФСГЖ, с.86); східнословобожанських – *кобилам хвосту крутити* ‘байдикувати’ (УУ 2002, с.124).

Отже, зоонім *кобила* активно функціонує в складі української діалектної фразеології, що зумовлює актуальність подальших досліджень обраної теми. Порівняння характерних зовнішніх рис цієї тварини й особливостей її поведінки з певними аспектами життєдіяльності людини створює в свідомості нашого народу цілу низку асоціацій, символічних значень, що яскраво можна простежити саме у фраземіці говорів української мови.

Список використаних джерел:

1. Федірко С.М. Лінгвокультурологічні особливості вживання фразеологізмів з анімальним компонентом horse (кінь) в англійській та українській мовах. *Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки.* Кам’янець-Подільський, 2010. Вип. 23. С. 276–280.
2. Чаєнкова О.К. Фразеологічні одиниці із компонентом-зоонімом «кінь» (на матеріалі української, турецької та англійської мов). *Мова.* 2020. № 33. С. 132–137.
3. Юревич М.В. Об’єктивація концепту «кінь» в українській та польській фразеології. *Мовні і концептуальні картини світу.* 2013. Вип. 46 (4). С. 391–399.

Умовні скорочення використаних джерел:

1. Доброльожа 2003 – Доброльожа Г. Красне слово – як золотий ключ: Постійні народні порівняння в говірках Середнього Полісся та суміжних територій. Житомир: Вид-во «Волинь», 2003. 160 с.
2. Жайворонок – Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
3. Коваленко – Коваленко Н.Д. Фразеологічний словник подільських і суміжних говірок. Кам’янець-Подільський: ТОВ «Рута», 2019. 412 с.
4. Мацюк 2013 – Мацюк З.С. Що сільце, то нове слівце. Словник фразеологізмів Західного Полісся. Луцьк, 2013. 476 с.
5. СУМ – Словник української мови. В 11 т. (1970–1980). Київ, 1970–1980.
6. УУ 2002 – Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок Донбасу. Луганськ: Альма матер, 2002. 263 с.
7. ФСГЖ – Доброльожа Г. Фразеологічний словник говірок Житомирщини. Житомир, 2010. 404 с.

The article examines the peculiarities of the functioning of the name mare in the phrasemes of Ukrainian dialects. It was found that dialect phrases with the selected component-zoonym characterize not only the appearance and physical condition of a person, but also assess his speech, indicate the originality of behaviour and some character traits. It is determined that certain ideas, associations related to the name of the mare, form in the minds of our people a variety of symbolic meanings.

Key words: speech, dialect, dialect phraseology, phrase-me, zoonym.

Отримано: 18.10.2021

УДК 821.161.2-31.09

М. І. Максимів, студентка 2 курсу магістратури факультету української філології та журналістики

ІДЕЙНО-СТИЛЬОВА САМОБУТНІСТЬ МИКОЛИ ХВИЛЬОВОГО

У статті аналізуються ідейно-стильові особливості творчості Миколи Хвильового на основі збірки «Сині етюди» та роману «Вальдшнепи».

Ключові слова: проза, новела, роман, стиль, романтизм, імпресіонізм, експресіонізм, сюрреалізм.

XX століття – переламний етап у розвитку української літератури. У цей час відбуваються значні зміни: руйнуються старі принципи, формуються нові уявлення про естетичні пріоритети, роль і завдання мистецтва. Особливе місце в цьому періоді посідають двадцять роки, коли в українську літературу прийшло чимало талановитих письменників, доля більшості з яких склалася трагічно: вони стали жертвами бруталного втручання тоталітарної держави в літературу. Одним із найбільш яскравих ідеологів цього часу був Микола Хвильовий (Фітільов). За твердженням Г. Яструбецької, «Микола Хвильовий – один із

найпопулярніших та найактивніших у плані і творчої, і літературно-організаційної, і громадсько-політичної діяльності письменник 20–30-х років XX століття» [4, с.289].

Історіософські погляди М. Хвильового з його уявленнями, ідеями та образами-закликами були помічені та вперше проаналізовані у статтях Д. Донцова. В еміграційних колах дослідників цю тему порушували у своїх публікаціях П. Голубенко, Ю. Бойко (Блохін), Ю. Шерех та І. Лисяк-Рудницький. Варто також відзначити розвідки Мейса Джеймса, В. Пахаренка, О. Толочка, В. Родіна, І. Дзюби, Г. Вдовиченка.

Творчість М. Хвильового через зрозумілі причини вивчалася непослідовно, спорадично. Тому відчувається нагальна потреба в дослідженні великої та малої прози Миколи Хвильового. Це й зумовило **актуальність** теми нашої студії.

Об'єкт дослідження – велика (роман «Вальдшнепи») та мала (збірка «Сині етюди») проза Миколи Хвильового; **предмет аналізу** – ідейно-стильові особливості прозового доробку Миколи Хвильового. **Мета дослідження** – з'ясувати ідейно-стильові риси прозової творчості Миколи Хвильового.

Художній світ Хвильового – складне й багатогранне явище. Воно відзначається філософсько-естетичною скомплікованістю, гетерогенністю, синкретичністю, його внутрішній структурі притаманна інтеграція різновекторних стильових складників. Письменник працював у літературному оточенні, зазнавав впливів, був відкритим до нових мистецьких ідей та віянь. «Стиль Миколи Хвильового у 20–30-ті роки ХХ століття ототожнювали, насамперед, з імпресіонізмом (В. Коряк, А. Шамрай, М. Доленго, М. Рильський, А. Лейтес, О. Білецький, М. Рудницький), водночас відзначаючи тяжіння до асиміляції різних стильових ознак (сюрреалістичних, футуристичних, романтичних, барокових, неоромантичних)» [4, с.289].

Одним із найскладніших творів М. Хвильового є новела «Я (Романтика)». За спостереженням С. Ленської, «у художній тканині твору переплітаються елементи романтизму (мотив двосвіття, протиставлення сакрального (образ матері/Богородиці) і демонічного (образ Я/диявол), семантика заголовка), імпресіонізму (розширений внутрішній монолог, колористичні деталі, функції пейзажу) з елементами сюрреалізму (головний герой перебуває на межі марення, божевілля, хоча час від часу «провалюється» у реальність і жахається від результатів діяльності «чорного трибуналу революції»)» [1, с.40–41].

Елементи експресіоністичного письма присутні в оповіданні «Мати». У творі «майстерно поєднується план оповіді від оповідача з невластивою прямою мовою старої жінки. Хвильовий увиразнює апокаліптичну картину всезагального абсурду, коли руйнується основа світобуття – сім'я, з допомогою тавтології (грохочуть грохотом), повторів одного слова (новий, визнавати), едального сполучника і, винесеного в абсолютний початок кожного речення» [1, с.41].

Без перебільшення можна стверджувати, що жоден інший письменник ХХ століття не відповідає настільки визначенню синкретичної постаті, як Микола Хвильовий, що й констатують дослідники, зокрема В. Пахаренко, Ю. Безхутрий, Г. Костюк.

Серед уривків незавершених чи «ненаписаних» романів найвідоміший, безперечно, роман «Вальдшнепи» Миколи Хвильового. Робити якісь певні висновки щодо його ідейного змісту чи формальних особливостей, зокрема й щодо жанрової сутності та структуробудови, надзвичайно складно саме через його незавершеність.

У романі «Вальдшнепи» Миколи Хвильового поставлена проблема життя після революції. Письменник осмислює наслідки революційних перетворень в Україні та порушує тему її національного відродження. Персонажі твору, розчаровані в комуністичній партії та нещодавній рево-

люції, прагнуть нових ідеалів. Вони постійно полемізують, дошуковуються відповідей на найгостріші суспільно-політичні питання доби в «заштатному городку» на дачі. Головний герой роману без докорів сумління «виконував свої обов'язки перед революцією», а тепер намагається позбутися колишньої «великої ідеї».

Особливістю роману «Вальдшнепи» є те, що він перестає бути романом одного жанрового різновиду та поєднує ознаки двох-трьох різновидів. «Вальдшнепи» можемо вважати інтелектуальним, ідеологічним, політичним, ексценціалістським, автоінтертекстуальним, психологічним тощо романом.

Для Хвильового головне – довести, що радянська Україна не радянська, що диктатура пролетаріату не диктатура пролетаріату, що національна політика це одна лише омана; що український народ виключно відсталий, безвольний люд, що йде переродження, що, нарешті, сама партія, то є організація лицемірів.

М. Хвильовий був незрівняним майстром відтворення безпосереднього враження, миттєвого настрою через предметну чи пейзажну деталь, через вибагливий ланцюг асоціацій. Мрія і дійсність у його творчості постають не в контрастних зіставленнях чи ідейному протиборстві, а в химерній сув'язі, що надає оповіданням і новелам неповторної стильової новизни й свіжості.

Отже, М. Хвильовий – це відображення свого часу, дзеркало своєї доби, це людина високої ідеї, людина – пошук правди. Це людина високого мистецького пориву. «Ю. Лаврінко підкреслював різноспрямованість стилю прозаїка, його тяжіння до асиміляції різних стильових ознак і запропонував такі визначення: неоромантизм, біологізм, вітаїзм, символізм, панмузичність тощо. Якщо додати до цього ряду дефініцію «експресіонізм», – зауважує Г. Яструбецька, – то постане майже вичерпна модерністсько-авангардистська стильова парадигма» [4, с.147–148]. Письменник у цю добу пропонував суспільству глибокі для сприйняття естетичного та ідейного тексти. Він витворив у літературі власний стиль, своєрідний різновид лірико-романтичної, імпресіоністичної новели, яка приваблює своєю стильовою, мистецькою самобутністю, засвідчує утвердження нової манери письма.

Список використаних джерел:

1. Ленська С. Експресіоністичність стилю малої прози М. Хвильового. *Філологічні науки*. 2012. № 12. С. 37–44.
2. Хвильовий М. Я (Романтика). Вальдшнепи: вибрані твори. Київ: Знання, 2016. 319 с.
3. Хвильовий М. Сині етюди. Харків: Державне вид-во України, 1922. 191 с.
4. Яструбецька Г. «Імпресіоністичний експресіонізм» прози Миколи Хвильового. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2014. № 60 (1). С. 289–297.

The article analyses the ideological and stylistic features of Mykola Khvylovy's work on the basis of the collection "Blue Etudes" and the novel "Waldschnepi".

Key words: prose, short story, novel, style, romanticism, impressionism, expressionism, surrealism.

Отримано: 18.10.2021

УДК 821.161.2Стус

Л. О. Писаренко, студентка 2 курсу магістратури факультету української філології та журналістики

ПОРТРЕТНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВАСИЛЯ СТУСА КРИЗЬ ПРИЗМУ УСНОЇ ОПОВІДІ

У статті проаналізовано портретний образ та психотип В. Стуса репрезентований у спогадах його друзів та сучасників. Особливий акцент зроблено на осмисленні постаті Стуса як митця в ракурсі поетики художньо-документальної прози.

Ключові слова: Василь Стус, портрет, усна оповідь, художньо-документальна проза.

У широкому жанровому розмаїтті художньо-документальної прози вирізняються портретні пошуки. Для художнього прийому портретування відкриті всі генологічні різновиди нефікційного письма, найважливішим з них є

усна оповідь, зокрема, біографічне інтерв'ю або інтерв'ю-портрет, мемуари, щоденники, епістолярій, нотатки, автобіографії, некрологи [5, с.24]. Як один із ключових складників поетики, портрет забезпечує творення візуального

образу персонажа, а також долучається до увиразнення характеру зображуваної особи, її емоційного стану в тій чи в тій ситуації, сприяє побудові діалогічності, індивідуалізації/типізації, що проявляються крізь призму суб'єктивної репрезентації об'єкта зображення. Художньо-документальна проза спроможна акцентувати в описуваній постаті найрізноманітніші прикмети: соціальні, психологічні, морально-етичні, таким чином уводячи зображувану особистість у контекст епохи, окреслюючи її на лі суспільно-мистецьких змагань доби [4, с.350].

Портрет твориться завдяки міметичним і неміметичним засобам художнього зображення та визначає площину особистісного, культурологічного, історіософського буття персонажа. Визначальною особливістю портретної самоідентифікації є «Я»-центричність, яка дозволяє увиразнити образ митця в змінних хронологічних рамках доби, виявляти його індивідуальний характер і прикметний для шістдесятників спротив ідеологічному тиску. Різноманітний масив нефікційної прози дозволяє художньо спроектувати збірний портрет літератора-шістдесятника, схарактеризувати його водночас як митця й особистість [5, с.24].

Метою нашого дослідження є здійснення аналізу портретних характеристик В. Стуса в усній оповіді шістдесятників та науковців. Портретні спогадові нариси – унікальний матеріал для наукового вивчення життєпису В. Стуса. Завдяки їм можна доповнити узвичаєну біографію майстра слова, спростувати стереотипи щодо певних подій і явищ його життя, уточнити й мотивувати їх. Із колективних збірників інтерв'ю довідуємось про важливі біографічні факти, які характеризують В. Стуса в конкретних життєвих ситуаціях, пояснюють його психічні стани, віддзеркалені в буттєвих обставинах. Портрет як елемент поетики літературно-художнього твору доволі активно вивчається науковцями, зокрема В. Баруховим, Н. Демчук, А. Галичем.

Якщо вдатися до біографічної ретроспекції, то доволі промовистими є деталі зовнішності й духовного світу Стуса, які неодноразово зауважували в товариському колі та на рівні фахового мистецтва. Це стало своєрідним першопоштовхом у спробі осмислити творчу особистість у зображальних формах. Іван Гель згадує: «Високим, струнким, з красивим чолов'ячим, сказати б скульптурним обличчям, з гордо поставленою головою і сильним, густим баритоном – таким вкарбувався мені в пам'ять Василь. Саме вкарбувався, бо з першого слова, з першої зустрічі, певен, не лише в мене – в кожного, залишав по собі незабутнє враження» [3, с.38].

В інтерв'ю Олега Орача фігурують такі особливості фізіологічно-психологічного портрета Стуса: чіткий профіль Данте, козацька натура, стиснуті уста, «наче так бритвою розрізані», у чому товариш убачає його волю велику [3, с.38]. Не оминає портретно-психологічних рис Стуса колега Василь Шиманський, який на початку 1960-х років прагнув створити його візуальний образ, намалювавши товариша в записнику. Для Шиманського в портреті Стуса мужність і врода були невід'ємними від надмірної серйозності: «Здавалося, що він вічно буде насуплений, страшним він виглядав. Ніс античний, профіль грецький, нижня губа висунута, підборіддя вип'ячене вперед...» [3, с.38].

Один із найближчих друзів Василь Захарченко, згадуючи першу донецьку зустріч зі Стусом восени 1962 р. в «Обрії», із певним чи не захватом описує його зовнішність: «високий хлопець з виразним бліднуватою обличчям, короткою чорною зачіскою і трохи незвичним, гострим на слух привіщом Стус. Найбільше вражали в портреті цього хлопця темно-карі, а скорше чорні гарячі очі, тонкі губи, різко випнуте вперед підборіддя. Якийсь медальний профіль молодого Данте або нашого Кармельюка». Показовим у спогадах Захарченка є епізод із життя В. Стуса, пов'язаний із семінаром молодих літераторів в Одеському будинку творчості (травень 1963 р.), де вони й познайомилися ближче. Саме тоді Микола Вінграновський наголосив на помітній зовнішності Стуса, а молодий київський скульптор Володимир Сорока за один сеанс виліпив його погруддя» [3, с.39].

Не менш промовисто видається й епізодична портретна характеристика В. Стуса, закарбована в пам'яті В. Вовк

ще з 1960-х рр. і відтворена в її спогадах у наші дні. На перший погляд, маємо опис зовнішності поета, проте глибинний підтекст указує на психологічне портретування образу. В. Вовк пише: «Профіль Василя Стуса нагадував мені Данте в лавровому вінку, що його Рафаель увинчив на стіні Сікстинської каплиці. Він також мав таку габсбурзьку нижню губу, що надавала його обличчю виразу впертості. Впертий він і був, говорив протяжливо і поважно. Не пригадує собі, щоб він колись засміявся. Часом тільки усміхався вдумливо» [4, с.353]. Психологічний портрет людини з її «тривання на межі» (В. Стус) проєктується в майбутнє, завдяки чому В. Вовк означає подальшу психологічну мотивацію дій і вчинків незгодного з офіційною ідеологією в'язня сумління.

Доповнює образ Стуса товаришка поета Р. Довгань: «Інтелігент в найвищому звучанні цього слова. Інтелігент. Був різкий з бандитами і говорив правду, яку не міг сказати багатомільйонний народ. В ньому поєднувалися ніжність, мужність, суворість і благородство, неймовірне благородство. Це тонкої натури душа, краса, невідділима від інтелекту.» [4, с.366].

Портретні риси В. Стуса в цьому випадку радше психологічного плану, вони зафіксовують імпліцитні вияви поетового внутрішнього світу й пошуки себе.

В. Стус в автобіографії «Двоє слів читачеві» свій портрет моделює в парадигмі ціннісних життєвих координат-моральних чеснот, любові і поваги до рідної землі, до матері й слова. Митець текстурально розбудовує макрообраз поета, розмірковує про його призначення і роль у суспільному житті. Автопортрет функціонує в єдиній поетико-стилістичній системі портретування й виконує однотипні функції: характеризує митця, з'ясовує його життєві пріоритети» [4, с.371].

У підсумку можемо сказати, що портретування як прийом поетики в художньо-документальній прозі шістдесятників займає особливе місце. Митці-дисиденти часто вдаються до портретних описів, задля створення різнобічної характеристики ключових постатей доби. З мозаїчних портретних замальовок Василя Стуса перед нами постає комплексна особистість із чіткими психологічними ознаками такими як, інтелігентність, серйозність, впертість, що філігранно поєднується із витонченістю й ніжністю душевної організації. Друзі описують митця «душею компанії», часто згадують його сильний і мелодійний тембр голосу, відзначають любов Стуса до народних пісень і витонченої поезії. Загалом, в усно-оповідній репрезентації Василь Стус постає як символ «Замордованого Відродження» [1, с.513]. Описане нами генологічне утворення може дефініюватися як художньо-документальний портрет поета, громадського діяча, пасіонарія свого часу Василя Стуса.

Ескізний опис портрету Василя Стуса який ми висвітлили у цій роботі, може бути застосований під час занять із літературних дисциплін у вищій школі, а також для подальших наукових студій з теми.

Список використаних джерел:

1. Василь Стус: Поет і Громадянин. Книга спогадів та роздумів / упоряд. В. Овсієнко. Київ: Кліо, 2013. 684 с.
2. Пуніна О. Психотип Василя Стуса: до постановки проблеми. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*. 2016. Вип. 24. С. 25-42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apulf_2016_24_4
3. Пуніна О. Скульптурно-живописна модель інтерпретації творчої особистості Василя Стуса. *Слово і час*. 2018. № 1. С. 38-48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sich_2018_1_6
4. Рарицький О. Партитури тексту й духу (Художньо-документальна проза українських шістдесятників). Київ: Смолоскип, 2016. 488 с.
5. Рарицький О. Художньо-документальна проза українських шістдесятників: жанрова специфіка і поетика: автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.01.06. Київ, 2017. 38 с.
6. Соловей О., Пуніна О.В., Жилін М.В. Василь Стус. Відлуння і наближення: науково-популярний нарис / ред. В.В. Мозгунов. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2017. 152 с.

The article analyses the portrait image and psychotype of V. Stus represented in the memories of his friends and contemporaries. Particular emphasis is placed on understanding the figure of Stus as an artist in the perspective of the poetics of fiction and documentary prose.

Key words: Vasyl Stus, portrait, oral narrative, fiction and documentary prose.

Отримано: 18.10.2021

УДК 821.161.2–2.0'06.091

Ю. С. Тиpusяк, студентка 2 курсу магістратури факультету української філології та журналістики

ОЗНАКИ ГОТИЧНОГО ЖАНРУ В РОМАНІ СОФІЇ АНДРУХОВИЧ «ФЕЛІКС АВСТРІЯ»

У статті аналізуються ідейно-стильові особливості жіночої прози на основі роману Софії Андрухович «Фелікс Австрія».

Ключові слова: жіноча проза, готичний роман, саспенс, жанр, стиль.

Поява такого явища, як готичний роман, припадає на кінець XVIII століття і вперше репрезентується в англійській літературі, де й продовжує розвиватись аж до наших днів, поширивши свій вплив також на світову літературну спадщину. Цікаво, що в готичному жанрі дуже часто працювали жінки-письменниці, адже його закони дозволяли висвітлювати важливі для жіноцтва теми.

Літературознавчий дискурс готичної літератури в Україні не представлений широко. В цьому руслі активно працює українська дослідниця Т. Єфіменко [3; 4], вивчаючи неоготичний та готичний напрями у світовій літературі, також особливої уваги варта робота Ю. Винничука, яка полягає в укладенні збірників української готичної прози. Аналізований у статті роман ставав предметом літературознавчих досліджень таких науковців як Т. Гребенюк [2], О. Лілік [6], Г. Левченко [5] тощо.

Аспект неоготичних рис в українській літературі не був раніше досліджений в літературознавчих наукових колах, чим і зумовлена актуальність нашого дослідження. Звідси випливає мета: виявити та проаналізувати типові ознаки готичного жанру в романі Софії Андрухович «Фелікс Австрія».

У сучасній літературі типові риси готичного жанру використовуються досить часто: таємниця, явище привидів, дивна хвороба, загадкове походження і дивна поведінка героїв, похмура атмосфера в усамітненому старовинному будинку або замку, загальна атмосфера страху тощо.

Станом на сьогодні «літературна готика» ще не отримала повноцінного поняттєвого обрамлення, що породжує дискусії між літературознавцями щодо визначення того чи того жанру або піджанру. До прикладу, у своїй статті «Жанрова традиція готичного роману в гендерній перспективі» Т. Єфіменко пропонує ввести в обіг поняття «феміністичної неоготики», що в розумінні дослідниці розглядається як приклад «гібридизації» готики у класичному розумінні та висвітлює «емоційну культуру жінки, виражаючи визвольний потенціал жіночого гніву, протесту і сміху» [4, с.2].

У романі Софії Андрухович «Фелікс Австрія» яскраво представлені елементи феміністично-неоготичного жанру, який ще називають «літературою таємниці та жаху».

Однією із типових рис є образ химерної вілли, в якій проживає нараторка, і яку вибудував Петро на місці їхнього старого дерев'яного дому. Стефанія каже, що навіть будинок має таємницю, заховану від очей перехожих – кам'яну жінку, яка знаходиться з протилежного боку вулиці. Окрім того, у салоні вілли стеля зроблена зі скла, що імітує зоряне небо, проте конструкція ненадійна, вона протікає під час дощу, що зовсім не подобається Стефі, але постійно надихає Петра. Варто зауважити, що ставлення цих персонажів до вілли також цілком відображає характер вищезгаданих героїв. Сам Петро, людина, що створила цю будівлю, називає її «підводним палацом», тоді як Стефанія, в свою чергу заперечує: «У такому разі, кажу я, це не підводний палац, а затонулий корабель» [1, с.5]. Головна героїня не дарма доходить до такого висновку, адже, як вона сама зауважує, сім'я живе «всередині величезного зігнилого яйця» через надмірну вологість викликану дощами, що проникають вглиб будинку. Окрім того, вілла в романі відіграє не останню роль – завдяки скляній стелі Стефа бачить компрометуючу сцену Йоси-

фа та Аделі, в кам'яній статуї на задньому дворі малий Фелікс ховає вкрадене золото, а наприкінці твору химерна споруда згорає так, як і ефемерна рівновага і гармонія у родині Петра і Аделі Сколиків.

Ще одним елементом творення неоготичного жанру Т. Єфіменко називає полон головного героя в просторі або часі, вихід звідки він шукає протягом цілого твору [3, с.247]. У випадку Стефанії Чорненко, яка є центральним персонажем роману «Фелікс Австрія», вілла, в якій вона живе не стає для неї «місцем ув'язнення». Натомість вона перебуває під впливом власного минулого, яке не дозволяє їй покинути стіни дому. Стефа сама наголошує на тому, що передсмертні слова доктора Ангера змушують її так довго залишатися на посаді служниці: «І дотепер вони пульсують у моїх венах, дотепер серце жене їх уперед і вперед, змушуючи щодня проробляти десятки справ, по колу, по колу, і кожна з них – як молитва за мою Аделю» [1, с.6].

Ще одним важливим елементом неоготичного роману є наявність таємниці, яка тримає читача у напрузі аж до самої розв'язки. Т. Гребенюк виділяє три основні таємниці, які рухають сюжет у романі: перша – це факт викрадення церковних скарбів у Станіславові; друга – це правдиве ставлення доктора Ангера до Стефанії Чорненко (ця таємниця зумовлена ненадійністю наратора); і третя – екзистенційна таємниця, з розкриттям якої головна героїня намагається зрозуміти власну натуру і врешті перетворитись у самодостатню жінку. Окрім того, дослідниця уточнює, що «ключовими механізмами провокування й утримання читачької зацікавленості протягом сприймання твору тут є створення й розвінчування таємниць» [2, с.98].

Якщо перша таємниця створює саспенс та дозволяє читачеві відчувати себе слідчим у справі викрадення, то дві наступні таємниці цілком відповідають законам жанру, оскільки їхня розгадка дозволить головній героїні позбутися «ув'язнення» в просторі й часі.

Розв'язка історії також спрямовує нас на думку про те, що письменниця частково надихалась мотивами готичної літератури. Окрім того, що романи цього жанру в більшості випадків закінчуються щасливо та головні героїні знаходять в собі сили для того, щоб визволитися, місце дії, де перебували персонажі, також фізично знищується вогнем. Вілла Петра Сколика в кінці роману згорає внаслідок нещасного випадку – лампа, яку тримає в руках Стефанія, розбивається і дім починає горіти. Подібні мотиви ми можемо побачити протягом всієї історії існування готичного жанру: в романі Шарлотти Бронте «Джейн Ейр» (там колишня дружина містера Рочестера підпалює їхній дім), в творі Дафни дю Мор'є «Ребекка» 1938 року видання (головні герої бачать масток Мандерлі у вогні) та навіть у дебютному романі сучасної англійської письменниці Діани Сеттерфілд «Тринадцята казка» (масток Анжелфілд майже повністю зникає з лиця землі внаслідок пожежі) тощо [8, 9].

Отже, в результаті проведеного вище дослідження ми можемо стверджувати про наявність в романі Софії Андрухович «Фелікс Австрія» яскраво виражених рис неоготичного жанру. Зокрема, елемент саспенсу, місце дії – незвичайна архітектурна будівля, головна героїня, що намагається звільнитись від полону, в якому перебуває, а також щаслива розв'язка, в центрі якої знищення того, що утримува-

ло головну героїню від здобуття повної свободи. Результати дослідження можуть стати базою для компаративних студій на основі інших творів готичного жанру у вітчизняній та світовій літературах.

Список використаних джерел:

1. Андрухович С. Фелікс Австрія: роман. Львів, Вид-во Старого Лева, 2014. 288 с.
2. Гребенюк Т. Таємниця як рушій романної дії: «Фелікс Австрія» Софії Андрухович. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Випуск 2 (36). 2016. С. 97–100.
3. Єфименко Т.М. Готичний роман і зародження неоготичного напрямку в культурі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Вип. 61. С. 247–248
4. Єфименко Т.М. Жанрова традиція готичного роману в гендерній перспективі. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/6059/efimenko.pdf> (дата звернення: 12.09.2021).
5. Левченко Г.Д. Мармулядовий апокаліпсис або терапія постмодерном у романі Софії Андрухович «Фелікс Австрія». *Філологічні науки. Літературознавство*. № 1 (326). 2016. С. 145–151.
6. Лілік О. Філософська концепція любові в романі Софії Андрухович «Фелікс Австрія»: матеріали до вивчення у ВНЗ. *Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент. Серія: Педагогічні науки*. Вип. 10. 2015. С. 32–35
7. Потойбічне: Українська готична проза ХХ ст. / упоряд. Ю. Винничук. Львів: ЛА «Піраміда», 2005. 464 с.
8. Сеттерфільд Д. Тринадцята казка. URL: <https://pda.litres.ru> (дата звернення: 14.09.2021).
9. Bronte Charlotte. Jane Eyre. URL: http://www.planetpdf.com/planetpdf/pdfs/free_ebooks/jane_eyre_nt.pdf (дата звернення: 14.09.2021)

The article analyses the ideological and stylistic features of women's prose based on the novel by Sofia Andrukhovych "Felix Austria".

Key words: female prose, gothic novel, suspense, genre, style.

Отримано: 13.10.2021

УДК 821.161.2–2.0*06.091

Х. Ю. Тодоріка, студентка 2 курсу магістратури факультету української філології та журналістики

СИЛЬВЕТКИ ЛЕГЕНДАРНИХ ЖІНОК У ЛІТЕРАТУРНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

У статті розглянуто художнє осмислення постатей визначних жінок-легенд у літературі різного стилю. Переосмисленню пріоритетність підхід до викладання даної теми у школах різної вікової категорії.

Ключові слова: літературна інтерпретація, легендарні постаті, жінка-легенда.

Так склалося у суспільстві, що історія відчутно возвелює «чоловічі» героїчні вчинки. Про них пишуть, говорять, адже ці справи змінили розвиток планети, людства. Існування такого патріархального устрою аж ніяк не є причиною ігнорування, здавалось би, непомітної праці Жінки. Дружина, порадиця, помічниця, господиня, лікарка, матір, рятівниця народу, берегиня – український словник містить тисячі прикметників, які розкажуть про жіноцтво в усіх барвах.

Історія української держави знає немало жінок-легенд, які суттєво вплинули на розвиток не лише власної країни, а й континенту загалом. На нашу думку, важливо уважити дослідженням прадавнього коріння українців та простежити витоки сміливого духу слов'янської жінки. Звернімося до давньоукраїнської історії та міфології, у легендах якої зосереджена інформація стосовно витоків нашого народу.

Відомо, що на території південної України оселялися різні кочові народи – скіфи, кіммерійці, сармати тощо. У записках давньогрецького історика Геродота знаходимо цікаві деталі про життя скіфів, а потім сарматів, зокрема, українських амазонок. Хто вони та чому ми можемо говорити про них у контексті української національної історії? По-перше, амазонок вважають войовничою общиною давньоукраїнського жіноцтва III-I тисячоліття до н. е. По-друге, вони заселяли територію причорноморських і приазовських степів, а тому по праву можемо називати їх своїми предками. По-третє, виникнення могутнього войовничого племені сарматів причинно пов'язане із історією амазонок. По-четверте, запорозькі козаки XVI-XVIII ст. у різних документах (зокрема у листах до польського короля) гордо іменували себе «нащадками сарматських царів», що свідчить про давнє українське походження сарматів, а отже, й амазонок [5]. Хоч жодної виокремленої особистості як легендарної постаті з роду скіфських амазонок ми не знаємо, але можемо припустити можливий вплив «косачового» жіноцтва на українське суспільство та його устрій. Розглядаючи літературні обробки, знаходимо, як О. Кобилянська у повісті «Через кладку» називає доньку вбогого урядовця, панночку Обринську, амазонкою: «О, панна Обринська дуже спритна амазонка... її кінь згубив, здається, підкову, виховнувся і впа, однак вона, на щастя, не ушкодила себе» [1, с.20].

Під час вивчення життя великої Ольги ми віднайшли міжлітературну паралель історії сватання до Ольги-вдови древлянського князя Мала з епізодом «Одіссеї» – залицьляницьки-женихи вважали, що чоловік Пенелопи помер та почали сперечатися за її руку, але хитра жінка придумала план, який діяв цілих три роки: вона обере собі чоловіка лише після закінчення погребального савану для батька Одіссея, Лаерта. Але ніхто не знав, що Пенелопа ткала вдень, але вночі усе розпускала. Три роки Одіссеєва дружина «води́ла за ніс» женихів – тричі Ольга жорстоко мстилася сватам-послам князя Мала. «Феномен княгині Ольги полягає в тому, що вона була першою і єдиною жінкою, яка сподобилась обійняти великокнязівський скіпетр й тривалий час успішно урядувати в Київській державі» [6]. Сьогодні ми можемо зачитуватися інтерпретуванням образу княгині Ольги завдяки творам різних жанрів: поезія О. Олесь, роман О. Антонова та повість-оповідання Т. Бабицької, В. Бадрака, Д. Береста, М. Брайчевського, Б. Васильєва, С. Висоцького, оповідання М. Горянич, Е. Дюпарка, роман Р. Іванченко та інші.

Легендарні українки вплинули не лише на розвиток батьківщини, а й на ті країни, до умов яких зуміли швидко пристосуватися і знайти власне «місце під сонцем» – це постаті княгині Анни Ярославни та Насті Лісовської з містечка Рогатин, а по світу відома як Роксолана, Хуррем Султан, Роксолана, Рушен, Росса, Рокса, Хасекі.

Образ Роксолани в українській літературі інтерпретований з 60-х років XIX століття переважно у прозі: драма Г. Якимовича, історична повість М. Орловського, історичне оповідання Д. Шарбуна, повість О. Назарука, оповідання А. Лотоцького, новела Л. Мосендза, роман М. Лазорського, нарис Ю. Колесниченка, історична повість С. Плачинди та Ю. Колесниченка, роман П. Загребельного, повість Ю. Винничука, есе П. Романюка. Історія Насті Лісовської меншою мірою висвітлена у ліро-епосі, до її поетичної реалізації зверталися від ХХ століття – поема Л. Забашти, поема для дітей Л. Плилюк, поема М. Орлича, історичний роман у віршах М. Балашової.

Крим та українська культура – унікальне культурне перехрестя, де українська Муза зовсім не виглядає Попелюшкою [5, с.21]. Мотив бахчисарайської полонянки Марії Потоцької розгортається в інтерпретаціях А. Міцкевича,

Лесі Українки, М. Костомарова, О. Пушкіна, П. В'яземського, С. Грибосєдова, М. Коцюбинського. В. Панченко називає Марію «польською Роксоланою» [5, с.22]. За студією В. Погребенника, Леся Українка використала і трансформувала цей мотив не для висвітлення долі самої Марії Потоцької: «не тїнь бранки, любові співцям із чужого краю, виходить на перший план. І навіть не інша «тїнь», кривава, бахчисарайської слави, а та нова неволя – царату, що все затїнила» [7, с.132]. Цікаво, що написаний у Бахчисараї вірш М. Костомарова «До Марії Потоцької» перегукується із сонетом А. Міцкевича «Гробниця Потоцької». Тут панує контраст: вічне протиставляється минулому; чистота жіночої душі поетизується як нетлінні святощі. Можемо провести паралель між долею бахчисарайської полонянки та Насті Лісовської: полонена княжна, стала дружиною кримського хана Керім-Гірея; на її честь споруджено «фонтан сліз». Звернімо увагу на мотив написання А. Міцкевичем сонету – автор порівнює своє життя на чужині з нещасливою долею дівчини, яка мов зів'яла троянда від туги за рідною землею [5, с.24].

Постать легендарної полтавської піснетворки Марусі Чурай також розкрита в літературних інтерпретаціях: у баладах Л. Боровиковського та С. Руданського, поемі Б. Олійника, повісті В. Чемериса, О. Кобилянської, драматичній поемі І. Хоменка, В. Самійленка, М. Старицького, романі у віршах Л. Костенко та інших. У наукових дослідженнях В. Брюховецького, Л. Пономаренко, Г. Нудьги, Л. Кауфмана, Г. Клочка, Б. Бакули, Н. Забужко, Ю. Барабаша, О. Слоньовської, Д. Гусар-Струка, І. Фізера та інших зосереджено увагу як на проблемі історичності особи Марусі Чурай та пісень, авторство яких їй приписують, так і на інтерпретуванні легендарної постаті – спроба авторів розкодувати читачу «глибину дівочої душі, пристрасної і гордої, повної самоповаги, смертельно ображеної кривдою і зрадою, зневаженої у своїм пориві до справді великих і чистих почувань» [4, с.97–98]. Л. Коноваленко знаходить зв'язок між дівчиною, авторкою, на нашу думку, в майбутньому теж легендарною постаттю, та Україною: «Драма геніальної козацької Сафо, Марусі Чурай вписується в контекст образу автора-творця роману, самої ж Ліни Костенко; в контекст і загальнонаціональної історії: адже вона наче б відтворює сам образ трагічної і прекрасної водночас України і не тільки доби козацької» [2, с.7–8].

Маруся Чурай – це не романтична героїня, яка за законами концепції «герої і натовп» гине, виконуючи свою місію перед народом, якому палко віддана і чесно служить. Маруся Чурай – геній, сила талану якого, підрубана під корінь, пішла в небуття, не сотворивши слави Україні у світовому універсумі. В особистому житті геній також здебільшого приречений на нерозуміння, а відтак і на самотність [3, с.5].

Для адекватної рецепції та осмислення легендарних жіночих постатей в дитячому та юнацькому віці учителю необхідно знати та відчувати специфіку вікової психології. Вище розглянуті особистості зазвичай вивчаються як у початковій, так і в середній та старшій школі. Специфіка викладання полягає у якісному переосмисленні вчителем, а

потім й учнями, ролі легендарного жіноцтва. У нашій студії хочемо звернути увагу на визначення пріоритетності тем та сюжетів української та зарубіжної літератури, які вивчають сучасні школярі. Ми вважаємо, що під час формування програми дисципліни, розробникам варто зважувати кожну тему, проблематику та зокрема сам твір, який відповідає «істинній» актуальності для повсякденної діяльності учня. Тобто потрібно ставити запитання: «Що учневі важливо засвоїти з цього твору і на що звернути увагу у власному житті, щоб у результаті випускник мав адекватний світогляд і впевнено будувати далі шлях?».

Вивчаючи наукову літературну критику, учителів цінно спрямовувати свій ресурс не лише на виховання патріотичності (що і відбувається у зв'язку з останніми подіями), а, власне, виховання психологічно здорової Особистості, адже, якщо буде повага до себе, до людей, патріотизм безсумнівно «обере» своє місце в душі дитини апіорі. До прикладу, під час вивчення образу Насті Лісовської у творі П. Загребельного довести учнів до розуміння особистісних рис головної героїні, які допомогли їй стати Хуррем Султан – приділити уваги аналізу характеру героїні стільки, щоб дитина запитала себе: «Чого позитивного я можу навчитися у Роксолани?». Таким чином, реалізовується виховна дія – головна мета літератури як явища.

Список використаних джерел:

1. Кобилянська О. Через кладку. Київ: Центр навчальної літератури, 2020. 200 с.
2. Коноваленко Л. Ліна Костенко: синтез поетичного та історичного в романах «Маруся Чурай» та «Берестечко». Одеса: Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, 2018. 72 с.
3. Костенко Л. Геній в умовах блокованої культури. *Дивослово*. 2001. № 2. С. 2–7.
4. Мариняк Р.С. «Маруся Чурай» Л. Костенко в контексті інтерпретацій легенди про піснетворку-отруйницю. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки*. 2013. № 1088. Вип. 17. С. 97–104.
5. Панченко В. «Під сонцем Криму, під сліпучим оком». Крим і українська культура. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2001. № 6. С. 21–28.
6. Плачинда С. Ольга Свята. *Міфи і легенди Сергія Плачинди*. URL: <https://msmb.org.ua/biblioressursi/bibliografiya/osobistosti/mifi-i-legendi-sergiya-plachindi/> (дата звернення: 14.09.2021)
7. Погребенник В. Фольклоризм української поезії (остання третина XIX – перші десятиліття XX століття). Київ: Юніверс, 2002. 158 с.

The article considers the artistic interpretation of the figures of famous women-legends in the literature of different styles. The priority approach to teaching this topic in different types of schools has been reviewed.

Key words: literary interpretation, legendary figures, woman-legend.

Отримано: 18.10.2021

УДК 811.161.2'373.46:2

Л. М. Томич, студентка 1 курсу факультету української філології та журналістики

САКРАЛЬНА ТЕРМІНОЛОГІЯ У СЛОВНИКУ БОРИСА ГРІНЧЕНКА: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовані тематичні групи сакральної лексики, представлені в українській лексикографії, зокрема у Словнику за редакцією Б. Грінченка. Показано способи словотворення сакральних термінологічних одиниць. Простежено періодизацію розвитку сакральної лексики в українській мові

Ключові слова: релігійна термінологія, сакральний стиль, словотворення термінів.

Сучасний етап розвитку вітчизняного мовознавства характеризують підвищеним інтересом до вивчення сакральної термінології, яка базується на трьох традиціях: грецькій, церковнослов'янській та власне українській. У різні

періоди існування змінювалася її лінгвальна домінанта. Існують періодизації розвитку конфесійного стилю української мови. Науковець Ірина Павлова визначає такі хронологічні межі конфесійного стилю української мови:

- 1) конфесійний стиль початкового етапу (IX – XII) (давньокиївська доба);
- 2) конфесійний стиль XIV – до кінця XVII ст. (доба Реформації);
- 3) конфесійний стиль кінця XVII – першої половини XIX ст. (доба масової русифікації);
- 4) конфесійний стиль другої половини XIX – 20-их років XX ст. (доба чергування періодів національного піднесення із суворими заборонами всього українського);
- 5) конфесійний стиль 30-80-их років XX ст. (доба застою, діаспорний етап);
- 6) конфесійний стиль 90-их років XX ст. (доба нового відродження) [2].

Щодо архаїзації сакральної лексики української мови, то це обов'язковий лексикографічний процес, головним завданням якого є відтворення автентичності форм, конструкцій. У Словнику української мови за редакцією Б. Грінченка доволі широко представлена сакральна лексика української мови. В аналізованому лексикографічному джерелі виділяють такі лексико-семантичні групи: 1. Назви духовних осіб: *архирей* [I, 10], *батошечка*, [I, 33], *біскуп* [I, 57], *владика* [I, 244], *диякон* [I, 386]. 2. Назви церковних свят і постів: *Богородиця* (другий день Різдва, Пасхи) [I, 80], *Благовіщення* [I, 71], *Великдень* [I, 131], *Покрова* [IУ, 279], *Спас* [IУ, 172]. 3. Лексеми на позначення Божого храму та його частин: *амвон* [I, 7], *монастир* [II, 441], *біжниця* (у значенні храм) [I, 63], *Богомільниця* [I, 80], *Божниця* [I, 82]. 4. Назви світських осіб (служителів церкви): *богомаз* [I, 79], *рижник* [IУ, 16], *титар* [IУ, 263], *церковник* (дзвонар і паламар разом) [IУ, 427], *драніжник* [I, 441]. 5. Найменування предметів християнського обряду: *Біг і Бог* (у значенні ікона, образ) [I, 60], *жертвоник* [I, 480], *моці* [II, 451], *набожник* [II, 464], *образ* [III, 23]. 6. Назви церковних служб та їх складових: *Богородиця* (молитва до Богоматері) [I, 80], *казань* [II, 206], *христосанка* – особлива пісня релігійного змісту, яку співають на Різдва́нних святах [IУ, 414], *щедрівка* [IУ, 523], *молитва* [II, 440]. 7. Найменування осіб християнського обряду: *християнин*, [IУ, 414], *біскуплянин* [I, 57], *богослов* [I, 80], *кателик* [II, 225], *католик* [II, 225]. 8. Назви богослужбових книг: *апостол* (у значенні Книга діянь і послань св. Апостолів) [I, 8], *Біблія* [I, 59], *Євангеліє* [I, 466], *требник* [IУ, 280]. 9. Назви на позначення найвищих сакральних понять: *аминь і аминь* [I, 7], *ангел*, *ангель*, *ангол* [I, 7], *ангеля* [I, 7], *апостол* (один з 12-ти учнів Христових). 10. Номені дохристиянських вірувань: *люцифер* [II, 390], *марена* (чучело, яке роблять на Івана Купала) [II, 406], *мольфар* (злий дух) [II, 443], *нічиця* [II, 568], *опириця* [III, 56].

Серед сакральної лексики виділяють непохідні утворення: *ангел*, *аминь*, *Віра*, *Дара*, *ікона*, *образ*, *ікона*, *отець*, *хрест* та похідні, до складу яких входять суфіксальні: *апостолування*, *бабинець*, *біжниця*, *Боженко*, *владичний*, *єпископство*, *католиків*, *моління*, *петрівка*, *святиня*, *хрестець*, *християнський*; префіксальні: *виколодувати*, *висвятити*, *відповідати*, *відхрестити*, *забожитися*, *запричацятися*, *захреститися*, *намолитися*, *нехрещений*, *нехрист*, *Пречиста*, *похреститися*; префіксально-суфіксальні: *безбожний*, *відхрещувати*; постфіксальні: *висвячуватися*, *відповідатися*, *відхрещуватися*, *запричацятися*, *поклонятися*, *святитися*, *спасатися*, *хреститися*, *христуватися*; основоскладання: *багат-вечір*, *Богомати*, *Богослов*, *богомілья*, *панотець*, *Полупетро*, *правовірний*, *правосвітлий*, *трисвятий*. Серед словотворчих афіксів переважають суфікси: *-ськ-* – *єпископський*, *католицький*, *попівський*; *-ниць-* – *біжниця*, *кадильниця*, *покутниця*; *-ець-* – *латинець*, *полазець*, *соборець*; *-ів-* – *богомазів*, *католиків*, *попів*; *-ува-* – *богувати*, *владикувати*, *мирувати*; *-инн-* – *божіння*, *моління*, *спасіння*; *-ств-* (*-цтв-*) – *архімандритство*, *божество*, *біскупство*; *-к-* – *католичка*, *молитовка*, *унятка*; *-ник-* – *божник*, *латинник*, *молитовник*; *-н-* – *кадильний*, *іконний*; *-анн-* – *каїння*, *сповідання*, *христосання*; *-иц-* – *божик*, *монастирище*, *погребиче*; *-тель-* – *святитель*, *спаситель*, *хреститель*; *-енн-* – *божественний*, *свячення*, *хрещення*; *-уванн-* – *апостолування*, *постування*, *христування*.

Відтак, основним джерелом формування сакральної лексики є власне-національний мовний ресурс. Творення сакральних термінів відбувається тими ж способами, що й слів загальнонародної мови.

Список використаних джерел:

1. Огієнко І. Українська церква: у 2 т. Київ, 1993. Т. 1-2
2. Павлова І. Лексика конфесійного стилю. *Дивослово*. 2001. № 15.
3. Словник української мови / [упоряд. з дод. влас. матеріалу Б.Д. Грінченка]. Репринтне вид. Київ., 1996. Т. 1-4. Репринтне вид.

The article analyses the peculiarities of the representation of semantic groups of sacred vocabulary in Ukrainian lexicography, in particular in the dictionary edited by B. Hrinchenko. The ways of word formation of sacred terminological units are shown. The periodization of the development of sacred vocabulary in the Ukrainian language is traced.

Key words: religious terminology, sacred style, word formation of terms.

Отримано: 18.10.2021

УДК 821.161.2.09Танюк

О. Ю. Трофимюк, студентка 2 курсу магістратури факультету української філології та журналістики

ЩОДЕННИК «БЕЗ КУПЮР» ЛЕСЯ ТАНЮКА ЯК МЕТАЖАНРОВЕ УТВОРЕННЯ

У статті проаналізовано щоденники «Без купюр» Л. Танюка з позиції вивчення особливостей авторської розповіді, співвіднесеності її змісту з історичними подіями описуваного часу, визначено жанрово-стильові особливості щоденника як жанру художньо-документальної прози.

Ключові слова: художньо-документальна проза, щоденник, проблематика, жанрово-стильова специфіка.

В останні десятиліття ХХІ ст. літературознавці активно досліджують художньо-документальну прозу. Особливе місце як різновиду художньо-документальної прози належить щоденнику. «Щоденник – літературно-побутовий жанр, фіксація побаченої, почутої, внутрішньо пережитої події, яка шойно сталася. Щоденник пишеться для себе і не розрахований на публічне сприймання, в ньому нотуються переважно явища особистого життя, здебільшого в монологічній формі, хоча може бути й внутрішньо діалогічна (полеміка із самим собою, з уявним опонентом тощо) – знаходимо таке тлумачення в «Літературознавчому словнику-довіднику» [3, с.745].

Незважаючи на те, що щоденник як жанр існує вже кілька тисяч років, до сьогодні не існує узгодженого в середовищі науковців єдиного визначення. До прикладу, Катерина Танчин тлумачить щоденник як жанр документа-

льної літератури, що «перебуває на межі між мемуарами, епістолярієм і записними книгами, але, разом з тим, має власні суттєві особливості, що вирізняють його з-поміж суміжних жанрів документалістики» [6, с.78-79].

На підтвердження Інна Горячок зауважує: «Щоденник як жанр, що перебуває на межі між мемуарами, епістолярієм і записними книгами, має власні суттєві особливості, що вирізняють його з-поміж суміжних жанрів документалістики. Щоденник стає незамінним документом для вивчення формування світогляду автора, джерелом для дослідження творчої лабораторії письменника» [1, с.43-46]. Щоденник і досі залишається одним з найменш вивчених жанрів, але варто зазначити, що сьогодні з'являються ґрунтовні роботи, які окреслюють ознаки жанру, класифікації типів щоденників і його місце в художньо-документальній прозі.

Важливим і узагальненим є твердження О. Рарицького, у якому подана жанрова приналежність щоденників та їхнє художнє призначення: «Належать вони до метажанрових утворень і своє художнє призначення виявляють у тому, щоб у хронологічній послідовності фіксувати важливі події з повсякденного буття митця з можливою їх констатацією й інтерпретацією» [4, с.55].

Особливості жанру щоденника в системі документалістики досліджували літературознавці Д. Затонський, Л. Гінзбург, О. Сгоров, Г. Мержинська, І. Янська, В. Кардіна, М. Чудаков, М. Кузнецова, Н. Банк, А. Тартаковський, А.Л. Гаранін, В. Здоровега, О. Галич, А. Ільків, А. Кочетова, Н. Момот, К. Танчин, Т. Бовсунівська, Н. Ігнатів, Г. Мережинська, Т. Черкашина, М. Бахтін, В. Барахова, П. Басинський, Н. Тармарченко, Ю. Подлубнова, Г. Поспелов та інші.

У працях зарубіжних дослідників також немає чіткості й однозначності в трактуванні визначення щоденника. Існує неузгодженість щодо трактування щоденників і мемуарів.

Мета нашого дослідження – розглянути жанрові стилістичні особливості щоденника Леся Танюка «Щоденники без купюр», розкрити його художні особливості, продемонструвати та відстежити тісний зв'язок з епохою та митцями 60-х років ХХ ст.

Леся Танюк – відомий український режисер, поет, перекладач. Упродовж 60-ти років – із 1956-го до 2016-го – він вів щоденникові записи і кількість їх складає майже двохсот переплетених зошитів та книг. «Грандіозний задум – багатомова публікація «Щоденників» Леся Танюка, які, безперечно, можна назвати справжнім мемуарним літописом 1960-х.», – підкреслювала М. Коцюбинська [2, с.25]. За задумом самого автора, видання було розраховано на 60 томів, але він встиг видати лише 37.

Ми ж фокусуємо нашу увагу саме на ранніх щоденниках, періоду «хрущовської відлиги» та зародження шістдесятництва. Спершу на його томах просто зазначалось «Твори. Щоденники», згодом з'явилося суттєве уточнення «Щоденники без купюр».

Щоденники Л. Танюка мають системний періодичний характер, записи зроблені зазвичай регулярно. Твір має такі щоденникові риси: уривчастість, фрагментарність, часом незавершеність думки, обірваність фрази, можливо з цензурних міркувань, інколи певна фраза мовби залишається на осмислення читачеві.

Автор щоденника, як можна помітити із записів, надає йому важливішого значення, ніж просто художнім творам, бо створювався він в умовах великих ризиків і саме його зберігання могло викликати проблеми з органами КДБ.

Структура щоденника вміщує численні коментарі, поезії, прозу, листи, додатки, конспекти прочитаних творів, архівні документи, тексти творів, що публікувались у самвидаві, наукові розвідки, малюнки, фотодокументи, схеми. У щоденники вкраплені листи письменників, статті про них, рецензії на книги та спектаклі та багато інших документів, які детально висвітлюють особливості епохи. Автор все це структурує в хронологічному порядку і створює єдину щоденникову оповідь.

На думку О. Стадніченко: «Особливістю щоденників Л. Танюка є те, що крім фіксації фактів життя, щоденної чи періодичної, вони наповнені коментарями – часом різкими й гострими, з оціночними суб'єктивними відвертими характеристиками людей і подій, глибокими роздумами, сумнівами, домислами, переказом подій, аналізом усього, що відбувалося довкола них. Причому автор коментує і те, безпосереднім учасником чого він був сам, а також інтерпретує те, про що він знав від інших» [5, с.108].

У своєму щоденнику Танюк Л. особливе місце відводить своїм сучасникам: письменникам, митцям, акторам, режисерам, працівникам культури, демонструючи різноманітну, але в той же час об'єктивну картину дійсності. «Я намагався не лукавити із самим собою і не прикрашати свого автопортрету. Йшлося мені про людей, які були поруч. А на талановитих і чесних людей мені щастило. Тому мій щоденник був водночас діалогом з ними – з моїми дру-

зями, вчителями, рідними; і вимагаючи від них відвертості, я сам намагався бути відвертим. Навіть коли це мені було невидібно», – читаємо у передмові [7, с.8].

Щоденникові записи Л. Танюка детально розкривають період, пов'язаний із «хрущовською відлигою», зародженням та нагінкою шістдесятництва, у них присутні чимало постатей, так чи інакше пов'язаних із цим рухом. Чимало записів присвячено представникам Клубу Творчої Молоді в Києві: В'ячеславу Чорноволу, Василю Стусу, Аллі Горській, Віктору Зарецькому, Івану Світличному, Василю Симоненку, Івану Драчу, Івану Дзюбі, Ірині Жиленько, Станіславу Тельноку та ін. Також не оминув увагою митець і класик української радянської літератури – Максим Рильського, Андрія Малишка, Михайла Стельмаха, Павла Загребельного, Олеса Гончара, Павла Тичину, Олександра Корнійчука, Миколу Бажана, Юрія Смолича та ін.

Усі щоденникові записи Л. Танюка пов'язані з конкретною особистістю і відкриті для читача. Варто наголосити, що автор майже не шифрує імена і прізвища, вказує на їхню відвертість і незамаскованість. Дуже багато фактів, поданих у щоденнику, мають унікальний характер і аналогів їм немає.

У щоденнику Л. Танюка від початку до кінця спостерігається послідовне прагнення відтворити свій погляд на добу, який би відбивав його концептуальне і світоглядне розуміння того, що відбувалося. Тому, щоденники Л. Танюка можна визначити як концепцію історії культурно-мистецьких рухів 1960-1980-х років, зокрема шістдесятництва, в особах і подіях [5, с.110].

Автор перебуває в центрі оповіді щоденника, оскільки саме через його світосприймання і його концепцію викладу життєвих подій читач сприймає описуване. Записи часто відрізняються за тематикою, навіть якщо розміщені поряд, чи розділені близькими датами запису, інколи доповнюють чи конкретизують попередні, інколи навіть їх можна об'єднати в один тематичний блок, хоча й умовно. Крім записів самого автора, вони можуть вміщуватись листи, статті, виступи, документи та іншого роду вкраплення до щоденника.

Отже, щоденники Леся Танюка по праву можна назвати справжнім мемуарним літописом 1960-х. Вони відображають добу «хрущовської відлиги» та зародження шістдесятництва. Записи обростають численними коментарями, додатками, документами й творами, які ширилися в самвидаві, тому характеризуємо щоденник Л. Танюка як метажанрове утворення.

Список використаних джерел:

1. Горячок І. Щоденник як форма самовираження письменника: жанри і типологія. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2015. Вип. 9. С 43-46.
2. Коцюбинська М. Історія, оркестрована на людські голоси. Екзистенційне значення художньої документалістики для сучасної літератури. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 70 с.
3. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. Київ: ВЦ «Академія», 1997. 752 с.
4. Рарицький О. Партитури тексту і духу (Художньо-документальна проза українських шістдесятників). Київ: Смолоскип, 2016. 488с.
5. Стадніченко О. Щоденник «Лінії Життя» Л. Танюка: 1960-80-ті роки в особах і подіях «Без табу». *Вісник Запорізького національного університету*. № 2, 2013, С. 105-111.
6. Танчин К. Щоденник як форма самовираження письменника: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06 – теорія літератури. Тернопіль, 2005. 20с.
7. Танюк Л. Твори в 60-и томах. Київ: Альтерпрес, 2004. Том 4. Щоденники 1959-1960 рр. 823 с.

In the article, the diaries "Without Banknotes" by L. Tanyuk are analyzed from the standpoint of studying the features of the author's story, the correlation of its content with the historical events of the described time, as well as the genre and style features of the diary as a genre of fiction.

Key words: fiction and documentary prose, diary, issues, genre and style specifics.

Отримано: 18.10.2021

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ЛЕКСЕМ «НЕВІСТКА», «ЗЯТЬ» У СКЛАДІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

У статті досліджено особливості вживання номенів «невістка», «зять» у складі української діалектної фразеології. Особливу увагу приділено дослідженню етнокультурних особливостей цих назв.

Ключові слова: спорідненість, свояцтво, фразема, невістка, зять.

Історія виникнення назв спорідненості та свояцтва тісно пов'язана зі створенням сім'ї, закріпленням традиційних родинних стосунків упродовж багатьох віків. Це давній і досить сталий шар лексики, який кількісно є чітко структурованим та виконує надважливі функції, пов'язані з родиною, членами сім'ї, їх місцем у суспільстві та вихованням майбутніх поколінь.

Стан сімейних взаємин безпосередньо впливає на розвиток усього суспільства загалом. Назви спорідненості та свояцтва закріплені в родинних відносинах за допомогою давніх традицій та звичаїв, вони виступають важливими засобами засвоєння тих моральних засад, на яких ґрунтуються повага в родині, культурне виховання людини.

Донині узагальнювальних праць, які стосувалися б дослідження термінології спорідненості, підготовлено ще не було. Лише окремі аспекти вивчення особливостей семантики назв спорідненості та свояцтва розглядали у працях О. Кондратюк [1], І. Шпітько [6], О. МIRONЮК [2], І. Михалевич [3], О. Нахапетова [4] та ін.

Актуальність обраної теми, зокрема необхідність аналізу фразем із компонентами «невістка», «зять», пов'язана з потребою детального вивчення термінології спорідненості у складі фразеологічних одиниць сучасного українського говіркового мовлення.

Мета дослідження полягає у визначенні функціонального та семантичного аспектів фразеологічних одиниць, у складі яких побутують назви спорідненості та свояцтва.

Об'єкт дослідження – фразеологічні одиниці з компонентами *невістка*, *зять* в українському діалектному мовленні.

Серед усіх відносин у сімейному житті, взаємини між свекрухою і невісткою завжди були найбільш напруженими. Це засвідчує словник-довідник Віталія Жайворонка «Знаки української етнокультури», у якому автор через народні приказки звертає увагу на роль і місце невістки в домі, упереджене ставлення та безпідставні звинувачення і докори в її бік з боку свекрухи: «*Хто ж винен, як не невістка*», «*Кішку б'ють, а невістку докоряють*», «*Сина побивають, а невістку докоряють*», «*Невістка в хаті замість помела*», «*Невістка свекрусі догодити не годна*», «*Невістка для свекрухи зла кістка*» (Жайворонко, с.390). Необ'єктивне ставлення до невістки з боку свекрухи підкріплюється давнім суспільним стереотипом про віковичну ворожнечу двох, тому народна мудрість відображає цю реальність без прикрас.

В українській діалектній фразеології стали вирази з компонентом «невістка» значною мірою представлені в ареалі Західного Полісся: *невістка – добра хвістка*, *невісточка як квіточка*, *свіжоспечена невістка* (Мацюк 2013, с.140) – уживають, коли говорять про молоду невістку; *невістка як жар-птиця* 'про спритну невістку' (Мацюк 2013, с.336), *невістка – чужа кістка* 'складні взаємини із свекрухою' (там само).

Схожі вислови фіксуємо у східнословобожанських і степових говірках Донбасу: *невістка як копистка* 'дуже швидко, моторна невістка' (УУ, с.349); *ганьбити як свекруха невістку* 'сварити, наговорювати' (УУ, с.443).

Компонент *невістка* закріплений і в пареміях Чернівецьчини: *невістка – псяча (чужа) кістка* (СФПЧ, с.310) – у значенні погана невістка; *хто винен, як ни невістка* (СФПЧ, с.334) – вживають під час безпідставних звинувачень до невістки.

Традиційно *зятєм* вважають чоловіка по відношенню до сім'ї дружини (її батьків, брата, сестри та ін.). Цікаво,

що в діалектному мовленні деяких регіонів України чоловіка, який постійно жив у домі батьків дружини, називали *приймаком*, який у народній уяві асоціюється здебільшого з бідолохою, якому варто поспівчувати. Жити йому було вкрай важко, важливо було старатися хоча б натяком не образити ні батька-тестя, ні матір-тещу, звідси й народний вислів – «*Приймацький хліб – собачий*» [5].

Ставлення до зятя в родині репрезентовано через такі народні вислови: «Білий сніг – то не сир, добрий зять, та не син», «Зять – не дитина, невістка – не родина», «Хочеш зятечка придбати – мусиш з хати утікати», «На тихому зятєві теща воду возить» (Жайворонко, с.256).

Характеристика зятя як негативного персонажа в родинному житті передана через такі фразеологізми: *зять як п'яте колесо* 'бути зайвим' (Мацюк 2013, с.92), *приймача життя собака* 'нелегкі родинні стосунки зятя з родиною' (Мацюк 2013, с.337), *зять любить взять* 'про поганого зятя' (Мацюк 2013, с.337); *зять з гори / з Сватова / з Соснового* 'божевільний' (УУ, с.226), *стати зятєм водяного* 'втопитися' (УУ, с.226); *як теща до зятя з'явиться* 'невчасний приїзд' (УУ, с.487); *теща зятєви не подружка* – неспрости стосунки між зятєм та тещею (СФПЧ, с.329).

У фразеології українських говірок знаходимо лише поодинокі приклади сталих виразів, які репрезентують зятя з позитивного боку: *мій зять як чужих п'ять* 'вихвалювання зятя' (Добролюба 2003, с.43); *зять – аж до рани прикладай* 'дуже добрий зять' (Мацюк 2013, с.336).

Отже, проаналізовані назви, входячи до складу сталих народних висловів і порівнянь, зумовлюють створення асоціативно-образних моделей у свідомості їх носіїв та слугують цікавим матеріалом для подальших наукових досліджень у галузі фразеології.

Список використаних джерел:

1. Кондратюк О.В. До питання про статус невістки та ятрівки у традиційній сім'ї. *Археологія і давня історія України*: зб. наук. пр. Київ, 2016. Вип. 3. С. 208-212.
2. МIRONЮК О. Назви спорідненості та свояцтва в ролі звертань (з діалектними паралелями). *Волинь-Житомирщина*. 2005. № 14. С. 134-142.
3. Михалевич І.Ю. Образ свекрухи в українській жіночій ліриці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. Одеса, 2017. Вип. 30 (1). С. 36-38.
4. Нахапетова О.В. Етнокультурні особливості номенів на позначення неповної спорідненості вітчим, мачуха в сучасній українській мові. *Записки з українського мовознавства*: зб. наук. пр. Одеса, 2016. Вип. 23. С. 46-52.
5. Приймацтво. UkrVostok: веб-сайт. URL: <http://ukrvostok.com.ua/2014/05/prijmactvo/>
6. Шпітько І.М. Терміни кровної спорідненості в українській і словацькій мовах. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія: Мовознавство. 2012. Т. 20. Вип. 18. С. 252-258.

Умовні скорочення використаних джерел:

1. Добролюба 2003 – Добролюба Г. Красне слово – як золотий ключ: Постійні народні порівняння в говірках Середнього Полісся та суміжних територій. Житомир: Волинь, 2003. 160 с.
2. Жайворонко – Жайворонко В.В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
3. Мацюк 2013 – Мацюк З. Що сільце, то нове слівце: словник фразеологізмів Західного Полісся. Луцьк: Вежа-Друк, 2013. 476 с.

4. СФПЧ – Словник фразеологізмів та паремій Чернівецьчини: матеріали до словника фразеологізмів та паремій Чернівецьчини / уклад. Г. Кузь, Н. Руснак, М. Скаб, Л. Томусяк. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича, 2017. 352 с.
5. УУ – Ужченко В. Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу / М-во освіти і науки України, Держ. закл. «Луган. нац. ун-т. ім. Тараса Шевчен-

ка». Вид. доп. і перероб. Луганськ: Вид-во ЛНУ ім. Тараса Шевченка, 2013. 552 с.

The article covers the status of the terms "daughter-in-law", "son-in-law" in the Ukrainian dialect phraseology. Particular attention is paid to the study of ethnocultural features of the given names.

Key words: kinship, phrasema, daughter-in-law, son-in-law.

Отримано: 18.10.2021

УДК 004.451.9

Н. Анікушина, студентка фізико-математичного факультету

ОРГАНІЗАЦІЯ КОМАНДНОЇ РОБОТИ НАД ПРОЕКТОМ З ВИКОРИСТАННЯМ СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ ВЕРСІЯМИ GIT

У статті досліджено засади використання систем управління версіями і здійснено пошук інструментарію щодо їх реалізації. З цією метою було проведено аналіз й обґрунтовано вибір програмного середовища Git. Визначено особливості використання системи управління версіями Git під час реалізації IT проектів. Описано процедуру й основні кроки створення робочої версії проекту. Досліджено, визначено й запропоновано технологію взаємодії команди розробників програмного проекту, що використовують систему управління версіями Git для організації спільної роботи. На прикладі реалізації авторського проекту інформаційно-аналітичної системи тестового контролю знань показано практичну сторону організації командної роботи розробників з використанням засобів системи управління версіями Git.

Ключові слова: Git, система управління версіями, репозиторій, IT проект, IT фахівці, команда розробників.

Однією з найпоширеніших форм співпраці IT фахівців є командна робота над створенням проектів. Така форма організації роботи є досить ефективною й продуктивною, оскільки дозволяє розв'язувати складні і громіздкі завдання, які не зможуть виконати вчасно і якісно поодиноці навіть високопрофесійні фахівці.

Для організації ефективної командної роботи над IT проектом потрібні відповідні, зокрема, програмні засоби.

Більшість сучасних рішень стосовно управління вихідним кодом програмних продуктів містять в собі системи управління версіями.

Насамперед, з'ясуємо що таке система управління версіями (СУВ). Система управління версіями – це система, що зберігає зміни в одному або декількох файлах так, щоб потім, за потреби, можна було відновити відповідні старі версії.

Системи управління версіями дозволяють зберігати попередні версії файлів і завантажувати їх у разі потреби. Вони зберігають повну інформацію про версію кожного з файлів, а також повну структуру проекту на всіх стадіях розробки. Місце зберігання даних файлів називають репозиторієм. У середині кожного репозиторію можуть бути створені паралельні лінії розробки – гілки.

Використання СУВ є вкрай важливими для роботи над великими проектами, до виконання яких одночасно задіяна велика кількість розробників. Використання СУВ створює низку додаткових можливостей:

- створення різних варіантів одного документу;
- документування всіх змін (коли, ким було змінено/додано, хто який фрагмент змінив);
- реалізація функції контролю доступу користувачів до файлів, передбачена можливість його обмеження; с
- створення документації проекту з поетапним записом змін залежно від версії;
- додавання пояснень до змін і їх документування.

Однією із СУВ, що визнана IT фахівцями доволі ефективною для створення великих проектів, а також має потужну систему розгалуження, є Git (розроблена Лінусом Торвальдсом у 2005 році). Відповідно до документації даного програмного продукту:

Git – це швидка, масштабована, розподілена система управління версіями з надзвичайно різноманітним набором команд, які забезпечують виконання основних операцій з репозиторієм, а також повний доступ до його внутрішньої структури.

До основних переваг Git порівняно із CVS можна віднести такі:

- розгалуження створюється швидко й легко;
- підтримується автономна робота, локальні фіксації змін можуть бути надіслані пізніше;

- фіксації змін атомарні і поширюються на весь проект, а не на окремий файл;
- кожне робоче дерево містить сховище з повною історією проекту;
- жодне зі сховищ за своєю суттю не є більш важливим, ніж будь-яке інше.

На сьогодні використання системи Git докорінно змінило підходи розробників щодо процесів розгалуження і злиття, які, до речі, є основними у роботі СУВ.

Основними елементами Git є репозиторій, гілки – головні і додаткові, а також основні команди й операції.

Репозиторій – це спеціальне сховище, у якому зберігаються всі файли разом з історією їх зміни та іншою службовою інформацією.

У системі Git репозиторій – це сховище, яке завжди знаходиться поряд з робочою директорією проекту в директорії .git.

У процесі реалізації проекту колективом розробників, передбачається існування головного спільного репозиторію, який, зазвичай, розміщується на сервері доступному для всіх його учасників.

Слід зазначити, що у системі Git, окрім головного, кожен учасник проекту може мати власний репозиторій. Кожен користувач звертається до центру, але окрім двосторонньої взаємодії з центром, кожен розробник може брати до уваги зміни на інших вузлах, так утворюючи субкоманду. Зокрема, застосування такого підходу може бути доречним під час роботи кількох розробників над реалізацією певної великої функції, перш ніж передати цю функцію до головного репозиторію. Відповідно до рис. 1 утворено субкоманди з таких учасників, як Розробник 1 і Розробник 4, Розробник 1 і Розробник 2, Розробник 3 і Розробник 2. З технічної точки зору це не що інше, як використання Розробником 1 віддалено репозиторію Розробника 4, і навпаки.

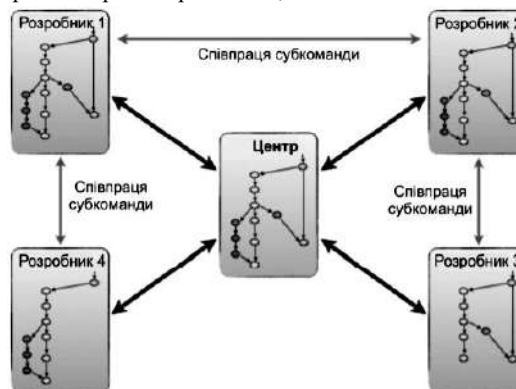

Рис. 1. Модель співпраці учасників субкоманди

Для створення репозиторію Git можна використовувати один із двох існуючих підходів. Перший підхід полягає в імпорті у Git вже існуючого проекту чи каталогу. Другий реалізується шляхом клонування вже існуючого репозиторію із сервера. Для початку використання Git з уже існуючим проектом, слід перейти до проектного каталогу й у командному рядку ввести команду:

```
$ git init
```

Ця команда створить у поточному каталозі новий підкаталог з ім'ям .git, що міститиме всі необхідні файли репозиторію – основу репозиторію Git.

Для внесення до репозиторію вже існуючих файлів слід їх спочатку проіндексувати, а потім виконати першу фіксацію змін. Цей процес забезпечить послідовне виконання кількох команд git add, що вказують на файли, які повинні бути проіндексовані, а потім на завершення зафіксованими командою commit:

```
$ git add *.c
```

```
$ git add README
```

```
$ git commit -m 'initial project version'
```

Комміт (commit) – це збереження у репозиторії змін у програмному коді.

Якщо слід долучити ще одного учасника, слід скористатися командою git clone:

```
$ git clone git://github.com/schacon/git.git
```

Як і будь-яка СУБ, Git надає можливість створювати розгалуження. Розгалуження означає, що можливе відхилення від основної лінії розробки і продовження роботи без втручання до основної лінії [9]. Гілка у системі Git – це звичайний рухомий вказівник на один зі створених коммітів.

Існує кілька підходів до використання системи Git, серед яких, найважливішою, на наш погляд, є так звана концепція gitflow.

Вище розглянуті особливості використання СУБ Git визначили достатню функціональність цього середовища і переконують нас у можливості його успішного використання як інструменту командної роботи над проектом. Як приклад розглянемо розробку інформаційно-аналітичної системи тестового контролю знань у рамках Gitрозгалуження. Беззаперечно, що розробка будь-якого проекту повинна бути чітко спланована, розділена на етапи й основні блоки, з яких складатиметься майбутня система тестування. До таких основних блоків віднесемо такі модулі: управління користувачами, банк тестів, обробка результатів тестування. Кожен із модулів можна доповнювати, розширювати, додаючи нові можливості і функції, але при цьому потрібно ретельно і виважено здійснювати створення нової версії програмного продукту, без втрат інформації на попередніх кроках розробки.

Важливим етапом командної роботи є обрання так званого лідера команди (team leader), тобто людини, яка керуватиме повністю процесом розробки проекту, контролюватиме процеси розгалуження і злиття гілок тощо. Тому бажано, щоб таким лідером був не студент, а викладач, тобто керівник дипломних робіт або адміністратор, який координує роботу всіх проектів кафедри. Саме лідер команди (адміністратор) починає роботу над проектом зі створення початкового комміту – створюється гілка master, і початкових налаштувань системи – створюється гілка develop. Далі, визначившись з основними модулями, які необхідно розробити, завдання видається студентам-дипломникам, кожен з яких працює окремо, створюючи свою тематичну (feature) гілку.

Першим було розроблено блок керування користувачами, що включав у себе такі етапи: створення списку користувачів, створення структури бази даних, створення системи управління користувачами. Усе це було розроблено на тематичній гілці – feature/users_manage з подальшим її злиттям з гілкою develop.

Наступним кроком була розробка блоків, що дозволяють створювати сховища завдань, редактор завдань та каталог завдань. Ці модулі було розроблено на тематичній гілці – feature/task_catalogue, яка також була злита з гілкою develop.

Далі, модулі класифікації тестів, перегляду результатів тестування і власне самого тестування розроблялися на

тематичній гілці – feature/test_processing, що також була злита з основною гілкою develop.

Об'єднання вище описаних трьох гілок дає змогу підготувати першу, так звану незавершену, версію продукту – release/0.1. виправлення всіх помилок злиття на гілці версій (release) дозволяє отримати першу стабільну версію розробленої системи тестування на гілці master – версія 0.1.

У ході першого використання розробленої системи тестування виникли нові завдання, які значно покращать функціональність даного програмного продукту. У результаті чого було додано ще декілька модулів, зокрема модуль імпорту тестів, що розроблявся на гілці feature / test_importer, модуль редагування тестів, що розроблявся на гілці feature/advanced_editor, модуль математичного редактора, що розроблявся на гілці feature/math_editor. Об'єднання цих трьох тематичних гілок утворить нову версію програмного продукту – release/0.2.

Виправлення помилок злиття на гілці версій (release) дозволяє отримати другу стабільну версію розробленої системи тестування на гілці master – версія 0.2.

Подальше вдосконалення системи, виправлення виникаючих помилок злиття на гілці версій дає змогу отримати наступні версії програмного продукту – версія 0.2.1.

Отже, розробка окремих модулів, з яких складається система тестування відбувається на окремих тематичних гілках, окремими студентами в рамках виконання їхніх дипломних робіт. Це дозволяє виконувати роботу незалежно від інших учасників проекту, значно спрощує процес злиття розроблених модулів в єдине ціле, оскільки цим займається лише адміністратор. Що ж до структурної схеми проекту, то саме використання тематичних гілок дозволяє значно спростити гілку develop, а на головній гілці master розміщувати лише стабільні версії програмного продукту.

Список використаних джерел:

1. Скібіцька Л.І. Організація праці менеджера. Київ, 2010. 346 с.
2. Горбовий А.Ю., Степанюк О.М. Упровадження командної форми роботи в систему управління організацією. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2009. С. 54-59.
3. Карамушка Л.М., Філь О.А., Блешмудт П.П., Васильєва І.Г. Особливості розвитку психологічної готовності аспірантів технічних університетів до роботи в команді. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2010. №3. С. 74-83.
4. Киричек Г.Г., Киричек О.О. Модель оцінки плагіату програмного коду на основі системи контролю версій. *Всхідно-Європейський журнал передових технологій*. 2012. №2/2. Вып. 56. С. 25-28.
5. Robbins J. Analysis of Git and Mercurial. URL: <http://code.google.com/p/support/wiki/DVCSAnalysis>.
6. Chacon S. Pro Git. *Apress*. 2013. 294 p.
7. Моя шпаргалка по работе с Git. Записки программиста. 2011. URL: <http://eax.me/git-commands>.
8. Дюу Эли М. Управление исходным кодом с помощью Git. 2009. URL: <http://www.ibm.com/developerworks/ru/library/l-git/>.
9. Driessen V. A successful Git branching model. 2010. URL: <http://nvie.com/posts/a-successful-git-branching-model/>.

The article investigates the principles of using version control systems and searches for tools for their implementation. To this end, the Git software environment was analyzed and justified. The peculiarities of using the Git version management system during the implementation of IT projects are determined. The procedure and main steps of creating a working version of the project are described. The technology of interaction of the team of software project developers using the Git version management system for the organization of joint work is researched, defined and offered. On the example of the author's project of information-analytical system of test control of knowledge the practical side of the organization of team work of developers with the use of Git version control system is shown.

Key words: Git, version control system, repository, IT project, IT specialists, development team.

Отримано: 18.10.2021

Б. Дідик, студент фізико-математичного факультету

ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТО-ОРІЄНТОВАНОЇ МОДЕЛІ БАЗИ ДАНИХ

У статті розглянуто, зібрано та систематизовано інформацію документо-орієнтовану модель бази даних, її порівняння з реляційною моделлю та огляд системи управління базами даних MongoDB.

Ключові слова: база даних, документо-орієнтована, реляційна, NoSQL, SQL, колекція, документ, MongoDB, JSON.

Документо-орієнтована система керування базами даних – система керування базами даних, спеціально призначена для зберігання ієрархічних структур даних (документів) і зазвичай реалізована за допомогою підходу NoSQL, тобто відмінного від підходу таблиць-відношень в реляційних базах даних. В основі документо-орієнтованих СКБД лежать документні сховища, котрі мають структуру дерева (іноді лісу). Структура дерева починається з кореневого вузла і може містити кілька внутрішніх і листових вузлів. Листові вузли містять дані, які при додаванні документа заносяться в індекси, що дозволяє навіть при досить складній структурі знаходити місце (шлях) шуканих даних. API для пошуку дозволяє знаходити за запитом документи та частини документів. На відміну від сховищ типу ключ-значення, вибірка за запитом до документного сховища може містити частини великої кількості документів без повного завантаження цих документів в оперативну пам'ять.

Документи можуть бути організовані (згруповані) в колекції. Їх можна вважати віддаленим аналогом таблиць реляційних СУБД, але колекції можуть містити інші колекції. Хоча документи колекції можуть бути довільними, для ефективнішого індексування краще об'єднувати у колекцію документи зі схожою структурою.

Документо-орієнтовані бази даних застосовуються у системах керування вмістом, видавничій справі, документальному пошуку тощо. Приклади СУБД даного типу – CouchDB, Couchbase, MarkLogic, MongoDB, eXist, Berkeley DB XML.

Центральним поняттям документо-орієнтованих баз даних є *документ*. Деталі визначення цієї головної концепції різняться у різних реалізаціях документо-орієнтованих баз даних, але загалом всі вони мають на увазі, що документ ізолює дані та кодує їх (або інформацію) у певному форматі або кодуванні. Це кодування може використовувати XML, YAML, JSON, BSON, а також бінарні формати, такі як PDF чи документи Microsoft Office (MS Word, Excel, тощо). Документи всередині документо-орієнтованої бази даних у певному розумінні подібні до записів або рядків реляційних баз даних, але вимоги до них не такі жорсткі. Вони не потребують задовольняти стандартній схемі, ані мати однакові секції, частини або ключі.

Документо-орієнтована СКБД звертається до документів через унікальний ключ, який представляє документ. Цей ключ часто є простим рядком, URI або шляхом. Ключ використовується для отримання документу з бази даних. Звичайно СКБД зберігає індекс ключів для прискорення одержання документів. Іншою визначальною характеристикою документо-орієнтованих систем керування базами даних є спосіб, у який, крім простого пошуку за схемою ключ-документ, можна одержати документ. Для цього база даних надає програмний інтерфейс (API) або мову запитів, котрі дають користувачеві засоби шукати документ. Наприклад, ви хочете запитати всі документи з певним набором полів і з певними значеннями. Набір інтерфейсу запитів або мов запитів у реалізаціях, так само як і очікувана продуктивність запитів, дуже різняться від одної імплементації документо-орієнтованої СКБД до іншої.

Реалізації відрізняються наборами способів організації документів, включаючи такі поширені як колекції, теги, невидимі метадані, ієрархія директорій, комірки.

Реляційний підхід є найбільш поширеним підходом до організації баз даних в наш час. Саме на ньому заснована переважна більшість сучасних комерційних систем управління базами даних. У реляційних системах інформація представляється користувачеві у вигляді таблиць. Таке представлення є досить зручним і досить зрозумілим для будь-якої людини. Можливо, саме завдяки цьому реляційний підхід і здобув таку

популярність. Однак, хотілося б відзначити, що в сучасних СУБД часто порушуються класичні принципи реляційного підходу в угоду розширення функціональності.

Документо-орієнтовані бази даних призначені для зберігання і управління документо-орієнтованою або напівструктурованою інформацією. На відміну від реляційних баз даних з їх поняттями *відносин*, ці системи побудовані навколо абстрактного поняття *документа*. Документ містить довільне число властивостей. Документи в ДОБД схожі на записи в РБД, але до них не такі суворі вимоги. Вони не зобов'язані мати однакову структуру і кількість атрибутів.

Класичні реляційні бази даних використовуються більшістю звичайних користувачів, оскільки працювати з іншими підходами набагато складніше внаслідок новизни підходів і складності компонування інформації (адже принцип створення таблиць набагато простіший і більш відомий, аніж створення класів). РБД використовуються, якщо при роботі з кінцевим продуктом будуть вимагатися складні вибірки, запити про якісь конкретні частини даних (а не як в ДОБД – весь масив повідомлень). Вони використовуються, якщо не виникає проблем з надмірністю інформації та безліччю зв'язків один-до-одного або багато-до-багатьох.

Документо-орієнтовані БД частіше використовуються в роботі з Web-додатками і сайтами, наприклад їх використовує Facebook, Twitter, ebay. Ці сайти зберігають дуже багато інформації, і користувачі дуже часто переглядають стрічку або вхідні повідомлення. Через те, що всі дані про користувача не зберігаються в різних таблицях, а зберігаються просто масивами в ДОБД, це дозволяє переглядати повідомлення за частки секунд.

Отже, можна зробити висновок, що в сучасному світі немає протистояння між реляційними та нереляційними базами даних. Замість цього варто говорити про їх спільне використання для вирішення завдань, на яких та чи інша технологія показує себе найкраще. Крім того, все сильніше спостерігається інтеграція цих технологій один в одного. Наприклад, Microsoft, Oracle і Teradata зараз пропонують деякі форми інтеграції з Hadoop для підключення аналітичних інструментів, заснованих на SQL, до світу неструктурованих великих даних. Реляційну модель слід використовувати для невеликих баз даних, оскільки дані легко уявити у вигляді таблиць, які становлять кілька окремих сутностей, або у випадку коли не особливо важлива залежність швидкості роботи програми від кількості даних і складності запиту. На противагу реляційній моделі, документо-орієнтовану модель слід обирати у тому випадку, коли важлива швидкість роботи програми і дуже важко впорядкувати дані за таблицями і сутностями. Також підходить у тому варіанті, коли потрібні швидкі онлайн-транзакції.

MongoDB – документо-орієнтована система керування базами даних з відкритим вихідним кодом, яка не потребує опису схеми таблиць. MongoDB займає нішу між швидкими і масштабованими системами, що оперують даними у форматі ключ/значення, і реляційними СКБД, функціональними і зручними у формуванні запитів.

MongoDB підтримує зберігання документів в JSON-подібному форматі, має досить гнучку мову для формування запитів, може створювати індекси для різних збережених атрибутів, ефективно забезпечує зберігання великих бінарних об'єктів, підтримує документування операцій зі зміни і додавання даних в БД, може працювати відповідно до парадигми Map/Reduce, підтримує реплікацію і побудову відмовостійких конфігурацій. У MongoDB є побудовані засоби із забезпечення шардінгу (розподіл набору даних по серверах на основі певного ключа), комбінуючи який з реплікацією даних можна побудувати горизонтально масшта-

табований кластер зберігання, в якому відсутня єдина точка відмови (збір будь-якого вузла не позначається на роботі БД), підтримується автоматичне відновлення після збою і перенесення навантаження з вузла, який вийшов з ладу. Розширення кластера або перетворення одного сервера на кластер проводиться без зупинки роботи БД простим додаванням нових машин.

Отже, коротко можна виділити основні можливості MongoDB:

- документо-орієнтоване сховище (проста та потужна JSON-подібна схема даних);
- досить гнучка мова для формування запитів;
- динамічні запити;
- повна підтримка індексів;
- профілювання запитів;
- швидкі оновлення «на місці»;
- ефективне зберігання бінарних даних великих обсягів, наприклад, фото та відео;
- документування операцій, що модифікують дані в БД;
- підтримка відмовостійкості і масштабованості: асинхронна реплікація, набір реплік і шардінг;
- може працювати відповідно до парадигми MapReduce.

База даних MongoDB представлена у вигляді фізичного сховища колекцій. Колекція – це група документів, що є еквівалентом простої таблиці в реляційній базі даних. Кожна колекція має своє унікальне ім'я – довільний ідентифікатор, що складається не більше ніж з 128 різних алфавітно-цифрових символів і знаків підкреслення. Вміст бази даних зображено на рисунку 1.

Рис. 1. Структура бази даних MongoDB

Документ можна уявити як об'єкт, який зберігає деяку інформацію. У певному сенсі він подібний до рядків в реляційних СУБД, які зберігають інформацію про окремий елемент. Інформація в документі складається з набору пар «ключ – значення». Документ має динамічну схему. Це озна-

чає, що документ в одній і тій же колекції не зобов'язаний мати один однаковий набір полів або структуру, а загальні поля в колекції можуть мати різні типи даних. Приклад документа в JSON-подібному форматі зображено на рисунку 2.

початок JSON-об'єкта

```
{
  "id": 111,
  "name": "Microsoft",
  "websites": [
    "http://microsoft.com",
    "http://msn.com",
    "http://hotmail.com"
  ],
  "address": {
    "street": "1 Microsoft Way",
    "city": "Redmond"
  }
}
```

властивості

масив

вкладений об'єкт

Рис. 2. Структура документа в JSON-подібному форматі

СУБД MongoDB відноситься до NoSQL баз даних, що має відповідну мову запитів, відмінну від SQL. У MongoDB в якості мови запитів використовується JavaScript і JSON-структури. Вибір настільки невластивої мови запитів пояснюється тим, що ця документ-орієнтована СУБД використовує JSON-формат для подання документів і виведення результатів. До основних запитів відносяться такі важливі операції: вибірка з бази даних; групування; сортування; додавання даних; оновлення даних; видалення даних.

Список використаних джерел:

1. Документо-орієнтована модель бази даних. URL: <https://bit.ly/2wvkuieg>.
2. Порівняння документо-орієнтованої бази даних з реляційною. URL: <https://bit.ly/2V17UNd>.
3. Відомості про СУБД MongoDB. URL: <https://bit.ly/-ZaqwiMK>.
4. Структура бази даних в MongoDB. URL: <https://bit.ly/-3eCStmc>.

The article considers, collects and systematizes information document-oriented database model, its comparison with the relational model and review of the MongoDB database management system.

Key words: database, document-oriented, relational, NoSQL, SQL, collection, document, MongoDB, JSON.

Отримано: 18.10.2021

УДК 517.5

Б. В. Івасюк, студент 2 курсу фізико-математичного факультету

СУМІСНЕ НАБЛИЖЕННЯ ЛІНІЙНИХ КОМБІНАЦІЙ НЕСКІНЧЕННО ДИФЕРЕНЦІЙОВНИХ ФУНКЦІЙ

У роботі запроваджено деякий новий лінійний метод наближення 2π -періодичних $(\psi, \bar{\beta})$ -диференційовних функцій та вивчено відхилення від лінійних комбінацій таких функцій на класах, що визначаються швидкістю прямування до нуля коефіцієнтів Фур'є їх елементів в рівномірній та інтегральній метриках.

Ключові слова: сумісне наближення, ряд Фур'є, нескінченно диференційовні функції, класи періодичних функцій.

В роботі [1] були введені класи періодичних функцій в такий спосіб. Нехай $f(x)$ - сумовна 2π -періодична функція, $f(\cdot) \in L$, і

$$\frac{a_0}{2} + \sum_{k=1}^{\infty} a_k \cos kx + b_k \sin kx \quad (1)$$

її ряд Фур'є, а $\psi(k)$ – довільна функція натурального аргументу, $\bar{\beta} = \beta_k \in R$. Припустимо, що ряд

$$\sum_{k=1}^{\infty} \frac{1}{\psi(k)} \left(a_k \cos \left(kx + \frac{\bar{\beta}\pi}{2} \right) + b_k \sin \left(kx + \frac{\bar{\beta}\pi}{2} \right) \right) \quad (2)$$

є рядом Фур'є деякої сумовної функції із L , назвемо її $(\psi, \bar{\beta})$ -похідною $f(x)$ та позначимо $f_{\bar{\beta}}^{\psi}(x)$.

Множину функцій $f(\cdot)$, у яких існують існують $(\psi, \bar{\beta})$ -похідні, позначимо через $L_{\bar{\beta}}^{\psi}$. Якщо $f(\cdot) \in L_{\bar{\beta}}^{\psi}$ і при цьому $f_{\bar{\beta}}^{\psi}(x) \in \mathfrak{A}$, де \mathfrak{A} – деяка підмножина простору L , то запишемо $f(\cdot) \in L_{\bar{\beta}}^{\psi} \mathfrak{A}$. У випадку неперервності функції $f(\cdot)$ пишемо $f(\cdot) \in C_{\bar{\beta}}^{\psi} \mathfrak{A}$. В дипломній роботі одержано асимптотично точні рівності наближення на функціональних класах $C_{\bar{\beta}, \infty}^{\psi}$ та $L_{\bar{\beta}, 1}^{\psi}$ відповідно, які охоплюють широкий спектр нескінченно диференційовних функцій (аналітичних, цілих).

Послідовність $\psi(k)$ можна вважати слідом на множині натуральних чисел N деякої функції $\psi(u)$ неперерв-

ного аргументу $u \in [1, \infty]$. Множину усіх опуклих донизу функцій $\psi(u)$, $u \in [1, \infty]$, які задовольняють умову $\lim_{\psi \rightarrow \infty} \psi(u) = 0$, позначають через \mathfrak{M} . В залежності від по-

ведінки функції $\mu(u) = \mu(\psi, u) = \frac{u}{\psi^{-1}\left(\frac{1}{2}\psi(u)\right) - u}$, та услід

за О.І. Степанцем [2] виділимо наступні множини.

Через \mathfrak{M} , позначимо множину тих функцій $\psi(\cdot)$, для яких характеристика $\mu(u) = \mu(\psi, u) \frac{u}{\eta(u) - u}$ – обме-

жена зверху, але не обмежена знизу ніяким додатним числом. Тут характеристика $\eta(u)$, в силу строгої монотонності функції $\psi(u)$ може бути означена формулою

$\eta(u) = \eta(\psi, u) \psi^{-1}\left(\frac{1}{2}\psi(u)\right)$. Величина $\eta(u) - u$, в силу

рівності $\psi(\eta(u)) = \frac{1}{2}\psi(u)$, $u \geq 1$, є довжина проміжку, на

якому значення функції $\psi(\cdot)$ зменшується вдвічі. У зв'язку з

приведеним фактом функцію $\mu(\psi, u)$ називають модулем напіврозпаду функції $\psi(\cdot)$. Множина \mathfrak{M} таких

функцій далеко не є однорідною за швидкістю спадання їх до нуля. А тому при дослідженні апроксимативних властивостей класів $L_{\beta}^{\psi} \mathfrak{R}$ з множини \mathfrak{M} , використовуючи харак-

теристику $\mu(\psi, u)$, прийнято виділяти підмножини \mathfrak{M}_C , \mathfrak{M}_0 , \mathfrak{M}_{∞} . До множини \mathfrak{M}_C відносять усі функції $\psi(\cdot) \in \mathfrak{M}$ такі, для яких знайдуться додатні константи K_1 і

K_2 (взагалі кажучи, залежні від функції $\psi(\cdot)$) такі, що виконуються нерівності

$$0 < K_1 \leq \mu(\psi, u) \leq K_2 < \infty; \quad (3)$$

до множини \mathfrak{M}_0 – віднесемо усі функції $\psi(\cdot) \in \mathfrak{M}$, для яких

$$0 < \mu(\psi, u) \leq K, \quad (4)$$

де константа K може бути залежна від функції $\psi(\cdot)$;

до множини \mathfrak{M}_{∞} – усі функції $\psi(\cdot) \in \mathfrak{M}$, для яких характеристика $\mu(\psi, u)$ необмежено зростає:

$$\mu(\psi, u) \uparrow \infty. \quad (5)$$

Приведемо приклади функцій, що входять у виділені нами підмножини. Типовими представниками множини \mathfrak{M}_C є функції $\psi(u) = u^{-r}$, $r > 0$; в множину \mathfrak{M}_0 входять,

зокрема, функції $\psi(u) = (\ln(u+e))^{-\alpha}$, $\alpha > 0$; представниками множини \mathfrak{M}_{∞} є функції $\psi(u) = e^{-\alpha u^r}$, $\alpha > 0$, $r > 0$.

Кожній функції $f(x)$ із класу $L_{\beta}^{\psi} \mathfrak{R}$ ($C_{\beta}^{\psi} \mathfrak{R}$) поставимо у відповідність тригонометричний поліном $U_{n-1}^*(f; x) = U_{n-1}^*(f; x; \psi; \bar{\beta})$ вигляду

$$U_{n-1}^*(f; x) = \frac{a_0}{2} \lambda_0^{(n)} + \sum_{k=1}^{n-1} \left\{ \lambda_k^{(n)} (a_k \cos kx + b_k \sin kx) + \nu_k^{(n)} (a_k \sin kx - b_k \cos kx) \right\}, \quad (6)$$

де $a_k = a_k\left(\frac{\psi}{\beta}\right)$, $b_k = b_k\left(\frac{\psi}{\beta}\right)$, $k = 0, 1, 2, \dots$ – коефіцієнти Фур'є функції $f_{\beta}^{\psi}(x)$, а числа $\lambda_k^{(n)} = \lambda_k^{(n)}(\psi; \bar{\beta})$ та $\nu_k^{(n)} = \nu_k^{(n)}(\psi; \bar{\beta})$, $k = 0, 1, \dots, n-1$, $n \in \mathbb{N}$ означаються рівностями

$$\lambda_0^{(n)} = -2\psi(2n) \cos \frac{\bar{\beta}\pi}{2};$$

$$\lambda_k^{(n)} = (\psi(k) - \psi(2n-k) - \psi(2n+k)) \cos \frac{\bar{\beta}\pi}{2}, \quad k = \overline{1, n-1}; \quad (7)$$

$$\nu_k^{(n)} = (\psi(k) - \psi(2n-k) + \psi(2n+k)) \sin \frac{\bar{\beta}\pi}{2}, \quad k = \overline{1, n-1}.$$

У роботі вивчаються питання асимптотичної поведінки при $n \rightarrow \infty$ величин

$$\mathcal{E}_{n,m}(C_{\beta,\infty}^{\psi}; U_{n-1}^*) = \sup_{f \in C_{\beta,\infty}^{\psi}, n=1}^m \sum \psi_i(n) \left(f_{\beta_i}^{\psi_i}(x) - U_{n-1}^*(f_{\beta_i}^{\psi_i}; x) \right)_C, \quad (8)$$

$$\mathcal{E}_{n,m}(L_{\beta,1}^{\psi}; U_{n-1}^*) = \sup_{f \in L_{\beta,1}^{\psi}, n=1}^m \sum \psi_i(n) \left(f_{\beta_i}^{\psi_i}(x) - U_{n-1}^*(f_{\beta_i}^{\psi_i}; x) \right)_L, \quad (9)$$

в залежності від швидкості спадання до нуля послідовностей $\frac{\psi(k)}{\psi_i(k)} = \tau_i(k)$, за допомогою яких визначаються функ-

ціональні компактні $C_{\beta-\beta_i, \infty}^{\psi/\psi_i}$ та $L_{\beta-\beta_i, 1}^{\psi/\psi_i}$.

Очевидно також, що величини (8), (9) характеризують поведінку сумісного наближення функцій $f(\cdot)$ та їх (ψ_i, β_i) -похідних в сенсі О.І. Степанця [3] при наближенні запровадженим новим лінійним методом $U_{n-1}^*(f)$. Показано, що на досліджуваних в роботі класах функцій апроксимативні властивості поліномів $U_{n-1}^*(f)$ вигляду (6) не гірші (а в цілому ряді випадків кращі) за відповідні властивості сум Фур'є.

Провівши наукові пошуки по темі дослідження одержані асимптотичні рівності для величин (8), (9) у випадку, коли $\tau_i(n) = \frac{\psi(n)}{\psi_i(n)} \in \mathfrak{M}_{\infty}$, $\beta, \beta_i \in \mathbb{R}$, $i = \overline{1, m}$. Справедлива

Теорема 1. Нехай $\tau_i = \frac{\psi(n)}{\psi_i(n)} \in \mathfrak{M}_{\infty}$, $\beta, \beta_i \in \mathbb{R}$, $i = \overline{1, m}$. Тоді при $n \rightarrow \infty$

$$\mathcal{E}_{n,m}(C_{\beta,\infty}^{\psi}; U_{n-1}^*) = \frac{4}{\pi} \int_{-\pi}^{\pi} \sqrt{\cos^2\left(\frac{\beta\pi}{2}\right) (A_n(t))^2 + \sin^2\left(\frac{\beta\pi}{2}\right) (B_n(t))^2} + O(1) \sum_{i=1}^m \psi_i(n) \psi / \psi_i(n+1) \times \left(\frac{1}{n} + \frac{1}{\mu_i(n)} + \psi / \psi_i(3n) (1 + \ln^+(\eta_i(n) - n)) \right)$$

$$\mathcal{E}_{n,m}(L_{\beta,1}^{\psi}; U_{n-1}^*) = \frac{4}{\pi} \int_{-\pi}^{\pi} \sqrt{\cos^2\left(\frac{\beta\pi}{2}\right) (A_n(t))^2 + \sin^2\left(\frac{\beta\pi}{2}\right) (B_n(t))^2} + O(1) \sum_{i=1}^m \psi_i(n) \psi / \psi_i(n+1) \times \left(\frac{1}{n} + \frac{1}{\mu_i(n)} + \psi / \psi_i(3n) (1 + \ln^+(\eta_i(n) - n)) \right)$$

де функція $\ln^+ t = \begin{cases} \ln t, & t > 1 \\ 0, & t \leq 1 \end{cases}$, а $O(1)$ – величина рівномірно обмежені відносно параметрів n , β , β_i , τ_i . Типовими представниками функцій $\tau_i = \frac{\psi}{\psi_i}$ з множини \mathfrak{M}_{∞} є функції $\psi(k) = e^{-\alpha k^r}$, $\psi_i(k) = e^{-\alpha_i k^r}$, $\alpha > \alpha_i > 0$, $r > 0$. У цьому випадку класи $C_{\beta,\infty}^{\psi}$ і $L_{\beta,1}^{\psi}$ позначають відповідно через $C_{\beta,\infty}^{\alpha,r}$ і $L_{\beta,1}^{\alpha,r}$. Для функцій $\tau_i(k) = \frac{\psi(k)}{\psi_i(k)} = e^{-(\alpha-\alpha_i)k^r}$. Для

функцій $\tau_i(k)$ характеристика $\mu_i(t)$ має вигляд

$$\mu_i(t) = \left[\left(1 + \frac{\ln 2}{\alpha_i t^r} \right)^{\frac{1}{r}} - 1 \right]^{-1}. \text{ В силу цієї характеристики та}$$

теорему 1 отримуємо наступне твердження

Теорема 2. Нехай $\psi(k) = e^{-\alpha k^r}$, $\psi_i(k) = e^{-\alpha_i k^r}$, $\alpha > \alpha_i > 0$, $r > 0$. Тоді при $n \rightarrow \infty$ виконується

$$\begin{aligned} \mathcal{E}_{n,m} \left(C_{\beta,\infty}^{\alpha,r}; U_{n-1}^* \right) &= \\ &= \frac{4}{\pi} \int_{-\pi}^{\pi} \sqrt{\cos^2 \left(\frac{\beta\pi}{2} \right) (A_n(t))^2 + \sin^2 \left(\frac{\beta\pi}{2} \right) (B_n(t))^2} + \\ &+ \int_{-\pi}^{\pi} \sqrt{\cos^2 \left(\frac{\beta\pi}{2} \right) (A_n(t))^2 + \sin^2 \left(\frac{\beta\pi}{2} \right) (B_n(t))^2} + O(1) \gamma_n(\alpha_{i,r}) \end{aligned} \quad (12)$$

$$\begin{aligned} \mathcal{E}_{n,m} \left(L_{\beta,\infty}^{\alpha,r}; U_{n-1}^* \right) &= \\ &= \frac{4}{\pi} \int_{-\pi}^{\pi} \sqrt{\cos^2 \left(\frac{\beta\pi}{2} \right) (A_n(t))^2 + \sin^2 \left(\frac{\beta\pi}{2} \right) (B_n(t))^2} + \\ &+ \int_{-\pi}^{\pi} \sqrt{\cos^2 \left(\frac{\beta\pi}{2} \right) (A_n(t))^2 + \sin^2 \left(\frac{\beta\pi}{2} \right) (B_n(t))^2} + O(1) \gamma_n(\alpha_{i,r}) \end{aligned} \quad (13)$$

у яких

$$\gamma_n(\alpha_{i,r}) = \begin{cases} \frac{1}{r\alpha_i n^r}, & r \in (0,1) \\ \left(1 + \frac{1}{\alpha_i} \right) \frac{e^{-\alpha_i}}{n}, & r = 1 \\ \frac{e^{-\alpha_i(n+1)^r - n^r}}{n}, & r > 1, \end{cases}$$

а $O(1)$ – величина, рівномірно обмежена по $n, \beta, \beta_i, \alpha, \alpha_i$.

У випадку кількості доданків лінійної комбінації $m = 1$, $f_{\beta_1}^{\psi_1}(x) = f(x)$, величина (8), (9) досліджена А.С. Сердюком в [4]. Для цього випадку, а також коли $f_{\beta_1}^{\psi_1}(x) = f_{\beta_2}^{\psi_2}(x) = \dots = f_{\beta_m}^{\psi_m}(x) = f(x)$, співставляючи оцінки (12) і (13) з відповідними оцінками наближення сумами Фур'є, отриманими С.М. Нікольським (див., напр., [5, с.221-223]) при $r = 1$ та О.І. Степанцем [1, с.122-131, 153-155] при $r \in (0,1)$ та $r > 1$, бачимо, що

$$\frac{\mathcal{E}_{n,m} \left(C_{\beta,\infty}^{\alpha,r}; U_{n-1}^* \right)}{\mathcal{E}_n \left(C_{\beta,\infty}^{\alpha,r}; S_{n-1} \right)} = \begin{cases} \frac{\pi}{(1-r) \ln n}, & r \in (0,1), \\ \frac{\pi}{2K(e^{-\alpha})}, & r = 1, \\ 1, & r > 1, \end{cases} \quad (14)$$

УДК 371.13.036:53

А. Калащук, студент 2 курсу фізико-математичного факультету

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто етапи формування підготовки майбутнього вчителя до професійної діяльності. На основі результатів багаторічних досліджень, використання наукових джерел і сучасних освітніх документів висвітлено тенденції та перспективи розвитку сучасної педагогічної підготовки вчителя в університеті.

Ключові слова: підготовка, професійна діяльність, практика, вчитель.

Актуальність проблеми. Педагогічну підготовку майбутнього вчителя можна реалізувати повноцінно якщо її головна мета буде полягати у створенні організаційно-педагогічних умов для професійно-особистісного розвитку майбутнього вчителя, вираженому в його здатності до постійного збагачення своєї духовної професійної культури. Процес професійної підготовки для майбутнього вчителя здійснюється з ураху-

$$\frac{\mathcal{E}_{n,m} \left(C_{\beta,1}^{\alpha,r}; U_{n-1}^* \right)}{\mathcal{E}_n \left(C_{\beta,1}^{\alpha,r}; S_{n-1} \right)} \sim \begin{cases} \frac{\pi}{(1-r) \ln n}, & r \in (0,1), \\ \frac{\pi}{2K(e^{-\alpha})}, & r = 1, \\ 1, & r > 1. \end{cases} \quad (15)$$

де $K(q)$ – повний еліптичний інтеграл першого роду:

$$K(q) = \int_0^{\frac{\pi}{2}} \frac{du}{\sqrt{1-q^2(\sin u)^2}}, \quad 0 \leq q < 1,$$

а запис $A A(n) \sim B(n)$ передбачає виконання граничного

$$\text{співвідношення } \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{A(n)}{B(n)} = 1.$$

Аналогічні результати отримуємо співставляючи оцінки (12) і (13) з відповідними оцінками сумісного наближення сумами Фур'є нескінченно диференційовних функцій, отриманими Сорич Н.М. в [6].

Список використаних джерел:

1. Степанец А.И. Классификация и приближение периодических функций. Киев: Наук. думка, 1987. 286 с.
2. Степанец А.И. Приближение суммами Фурье функций с медленно убывающими коэффициентами Фурье. 1984. С. 3-25. (Препринт/ АН УРСР: Ин-т математики; 84.43).
3. Степанец А.И. Равномерные приближения тригонометрическими полиномами. Киев: Наук. думка, 1981. 340 с.
4. Сердюк А.С. Про один лінійний метод наближення періодичних функцій. *Проблеми теорії наближення функцій та суміжні питання*: зб. праць Ін-ту математики НАН України. Київ: Ін-т математики НАН України, 2004. Т. 1. №1. С. 295-336.
5. Никольский С.М. Приближение функций тригонометрическими полиномами в среднем. *Изв. АН СССР, сер. матем.* 1946. Вып. 10. С. 207-256.
6. Сорич Н.Н. Одновременное приближение периодических функций и их производных суммами Фурье. 1985. С. 22-63. (Препринт / АН УРСР: Ин-т математики; 85.7).

Some new linear method of approximation of 2π -periodic $(\psi, \bar{\rho})$ -differentiation functions is introduced in the paper and deviations from linear combinations of such functions in classes determined by the speed of zero Fourier coefficients of their elements in uniform and integral metrics are studied.

Key words: compatible approximation, Fourier series, infinitely differentiable functions, classes of periodic functions.

Отримано: 18.10.2021

тичної підготовки майбутніх викладачів з їх практичною діяльністю в педагогічному закладі, сприяє формуванню творчого відношення майбутнього спеціаліста до педагогічної діяльності.

Мета статті – розкрити і показати етапи формування підготовки майбутнього вчителя фізики до професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Професійна спрямованість особистості передбачає розуміння і внутрішнє прийняття нею цілей і завдань професійної діяльності, а також співзвучних із нею інтересів, настанов, переконань і поглядів. Усі ці ознаки і компоненти професійної спрямованості виступають показниками рівня її сформованості в студентів. Професійна спрямованість характеризується стійкістю (нестійкістю), домінуванням соціальних або вузькоособистісних мотивів, далекою чи близькою перспективою життєдіяльності [1].

Можна виділити такі рівні професійно-педагогічної спрямованості студентів – майбутніх педагогів.

- Високий рівень характеризується тим, що професія педагога є покликанням: внутрішній потяг до педагогічної професії, стійкий інтерес до неї з дитинства, виражена потреба в спілкуванні з дітьми та активна співпраця з молодшими, прояв педагогічних схильностей і здібностей, позитивна мотивація навчання з усіх предметів тощо.
- Середній рівень характеризується захопленістю педагогічною професією в старших класах часто під впливом авторитетного вчителя або глибокого інтересу до окремих предметів, результат захоплення педагогікою та психологією.
- Низький рівень – це рівень, коли студента приваблює в педагогічному навчальному закладі різноманіття предметів або відсутність тих, які були в школі непривабливими (наприклад, математики); або він послухався поради родичів, друзів.
- Відсутність професійної спрямованості – рівень, коли студент і думки не мав про професію педагога, а вступив до педагогічного вищого навчального закладу тому, що не міг вступити в інший або цей найближче від дому [1].

Як допомогти студентові в професіоналізації спрямованості особистості та розвитку професійних мотивів?

1. Виробляти в студентів правильне уявлення про суспільну значущість і зміст майбутньої професійної діяльності (будь-якої).
2. Формувати позитивну мотивацію до засвоєння знань і вмінь, які мають пряме відношення для успішного розв'язання професійних завдань.
3. Зміцнювати професійну самооцінку, формувати впевненість студента в можливості успішно опанувати професію та наявності в нього для цього необхідних задатків і здібностей.
4. Стимулювати самоосвіту та самовиховання, викликати активний інтерес до всього, що пов'язано з майбутньою професією.
5. Поступово зближувати та обмінюватися соціально-рольовими функціями між викладачем і студентом (у процесі підготовки майбутнього вчителя це може бути, наприклад, взаємоконтроль студентами своїх знань, мікрорекламування та ін.), оптимізація взаємин у системі «студент – викладач».
6. Формувати ціннісні орієнтації, що пов'язані з професійною діяльністю: настанови, переконання, пріоритети щодо професійної діяльності (в педагогічній діяльності – формування педагогічних цінностей).
7. Формувати соціально-професійний аспект «Я-концепції» студента (ідентифікацію «Образу-Я» з професійною моделлю, позитивну самооцінку і професійний імідж – самопрезентацію).
8. Формувати психологічну готовність до майбутньої професійно-трудової діяльності після закінчення ВНЗ [4].

У професійному зростанні особистості студента відбувається **професійна самоактуалізація**:

- це пошук професійного іміджу – зовнішня характеристика образу, яка завжди відображає індивідуальність як символ особистості;
- це індивідуальний стиль професійної діяльності;
- це визначення для себе професійних перспектив, шляхів їх досягнення, прагнення до гармонійного розкриття та ствердження свого природного, творчого потенціалу [2; 3].

Таким чином, процес професійного самовизначення – це самопізнання, самооцінка власних здібностей і практичні дії з їх розвитку, це самоактуалізація. Професійна спрямованість особистості студента веде до розуміння і прийняття професійних завдань із оцінкою власних ресурсів їх вирішення. Процес підготовки фахівця з вищою освітою охоплює не тільки набування знань, умінь і навичок, а й професіоналізацію особистості студента загалом.

Розвиток студентів і формування їх як майбутніх фахівців на різних курсах має деякі свої особливості.

1 курс – розв'язуються завдання залучення вчорашнього абітурієнта до студентських форм життя, адаптації його до умов вузівського навчання. Поведінка більшості першокурсників відрізняється високим ступенем конформізму; відсутній диференційований підхід до своїх соціальних ролей (студента, майбутнього фахівця).

2 курс – період найбільш напруженої навчальної діяльності студентів. Життя другокурсників пов'язане з інтенсивним включенням до всіх форм організації навчання і виховання. Студенти отримують загальноосвітню підготовку, що сприяє формуванню їх широких культурних запитів та інтересів. Процес адаптації до умов навчання у вищій школі загалом завершується.

3 курс – початок спеціалізації, зміцнення інтересу до наукової роботи як свідчення подальшого розвитку й поглиблення професійних інтересів студентів. Дуже потрібна спеціалізація часто призводить до звуження сфери різнобічних інтересів особистості. Відтепер становлення особистості майбутнього фахівця загалом визначається фактором спеціалізації. Перше реальне знайомство зі спеціальністю в період проходження практики. Для поведінки характерний інтенсивний пошук раціональніших шляхів і форм спеціальної підготовки, відбувається переоцінка студентами багатьох цінностей життя і культури.

4 курс – перспектива близького закінчення ВНЗ формує чіткі практичні настанови на майбутній різновид діяльності. Виявляються нові, актуальніші цінності, пов'язані з матеріальним і сімейним станом, майбутнім місцем роботи тощо. Багато студентів поступово відходять від колективних форм життя ВНЗ [4].

Отже, ефективність організації підготовки студента педагогічного навчального закладу характеризується, насамперед, професійно-педагогічною спрямованістю, цілеспрямованою підготовкою до виконання професійних функцій у педагогічній сфері. Він сьогодні навчається, щоб завтра самому навчати й виховувати дітей. Нині студент є учасником педагогічного процесу, щоб завтра самому організувати його в школі чи іншому закладі освіти. Після отримання диплому він також набуває соціального статусу педагога. Все це зближує його з викладачами і вчителями. У цьому суттєва відмінність студентів, хто навчається за педагогічними напрямами, від студентів інших спеціальностей. Це обов'язково потрібно враховувати при організації навчального процесу в педагогічному навчальному закладі.

Список використаних джерел:

1. Атаманчук П.С., Панчук О.П. Дидактичні основи формування фізико-технічних компетенцій учнів: монографія. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. 252 с.
2. URL: <https://msu.edu.ua/novini/pedagogichna-praktika-studentiv-napryamu-pidgotovki-profesijna-osvita-ekonomika>.
3. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>.
4. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Професійне становлення особистості студента як майбутнього фахівця з вищою освітою. URL: <https://www.psyh.kiev.ua>.

The article considers the stages of formation of the future teacher's preparation for professional activity. Based on the results of many years of research, the use of scientific sources and modern educational documents, the article highlights the trends and prospects for the development of modern pedagogical training of teachers at the university.

Key words: training, professional activity, practice, teacher.

Отримано: 18.10.2021

Т. К. Кілімнік, студентка 5 курсу фізико-математичного факультету

ЗАДАЧА КОЛМОГороВА-НІКОЛЬСЬКОГО ДЛЯ ІНТЕГРАЛІВ ПУАССОНА СУМАМИ ВАЛЛЕ-ПУССЕНА

Отриманий розв'язок задачі Колмогорова-Нікольського на класах $(q; \beta)$ -диференційовних функцій і зокрема на класах інтегралів Пуассона при наближенні їх лінійної комбінації сумами Валле-Пуссена.

Ключові слова: інтеграли Пуассона, суми Валле-Пуссена, асимптотична рівність.

Нехай $f(\cdot) - 2\pi$ -періодична інтегровна на періоді функція $f \in L$ і

$$S[f] = \frac{a_0(f)}{2} + \sum_{k=1}^{\infty} a_k(f) \cos \cos kx + b_k(f) \sin \sin kx \quad (1)$$

– її ряд Фур'є.

Інтегралом Пуассона функції $\varphi \in L$, згідно О. І. Степанця [3, розд. 1], називають функцію $f(\cdot)$, що записується рівністю

$$f(x) = I_{\beta}^q(\varphi; x) = \frac{a_0(f)}{2} + \frac{1}{\pi} \int_0^{2\pi} \varphi(x-t) P_{\beta}^q(t) dt, \quad (2)$$

де

$$P_{\beta}^q(t) = \sum_{k=1}^{\infty} q^k \cos \cos \left(kt - \frac{\beta\pi}{2} \right) \quad (3)$$

– ядро Пуассона з параметрами $q \in (0, 1), \beta \in R$.

Множина усіх функцій, що записується у вигляді (2) при $\varphi \in L$, позначають через L_{β}^q ; множину функцій, що записується у вигляді (2) при $\varphi \in N$, де N – деяка підмножина з L , позначається через $L_{\beta}^q N$ (так що при $N = L$ $L_{\beta}^q N = L_{\beta}^q$). Функцію $\varphi(\cdot)$ у поданні (2) іноді зручно позначати через $f_{\beta}^q(\cdot)$ та називати (q, β) – похідною функції $f(\cdot)$. Підмножину неперервних функцій із $L_{\beta}^q N$ позначають $C_{\beta}^q N$.

Через L_1 позначимо простір функцій $f \in L$ зі скінченною нормою $\|f\|_1 = \int_0^{2\pi} |f(t)| dt$.

Зазначимо також, що функції, які подаються у вигляді (2), допускають аналітичне продовження до функції $f(z) = f(x + iy)$, аналітичної в смузі $|y| \leq \ln \frac{1}{q}$.

Задача про відшукування асимптотичних рівностей для величин $E_n(N, u_n) = \|f(x) - u_n(f; x)\|_X$, де N – фіксований клас 2π -періодичних функцій, X – простір неперервних або ж сумовних функцій, u_n – лінійний метод підсумовування ряду Фур'є $S_n(f; x)$, стала однією з найбільш важливих в теорії наближень та теорії рядів Фур'є. І це стає зрозумілим, оскільки при будь-якому натуральному значенні n знайти точне значення величини $E_n(N, u_n)$ є надзвичайно складною задачею, а найчастіше взагалі неможливою для розв'язання. Її називають задачею Колмогорова-Нікольського, і якщо в явному вигляді знайдена функція $\varphi(n) = \varphi(N, u_n, n)$ така, що при $n \rightarrow \infty$ $E_n(N, u_n) = \varphi(n) + o(\varphi(n))$, то кажуть, що задача Колмогорова-Нікольського розв'язана для класу N та методу u_n в метриці простору X .

Виходячи із частинних сум $S_k(f; x)$ ряду (1) побудуємо лінійний метод

$$V_{n,p}(f) = V_{n,p}(f; x) = \frac{a_0(f)}{2} + \sum_{k=1}^{n-1} \lambda_k^{(n)} (a_k(f) \cos \cos kx + b_k \sin \sin kx),$$

де

$$\lambda_k^{(n)} = \left\{ 1, 1 \leq k \leq n-p, 1 - \frac{k-n+p}{p}, n-p+1 \leq k \leq n-1. \right.$$

Поліноми $V_{n,p}(f; x)$ називають сумами Валле-Пуссена. При $p=1$ поліноми $V_{n,p}(f; x)$ є звичайними частинними сумами Фур'є $S_{n-1}(f; x)$. У загальному випадку суми Валле-Пуссена $V_{n,p}(f; x)$ виражаються через частинні суми Фур'є $S_k(f; x)$ за допомогою рівності

$$V_{n,p}(f; x) = \frac{1}{p} \sum_{k=n-p}^{n-1} S_k(f; x).$$

Якщо $p=n$ суми $V_{n,p}(f; x)$ перетворюються у відомі суми Фейєра $\sigma_n(f; x)$ порядку $n-1$.

Нехай, далі, числа q, q_i ($i = \underline{1, m}$) підпорядковані умові $0 < q < q_1 \leq q_2 \leq \dots \leq q_m \leq 1$, а $\beta, \beta_i \in R$ ($i = \underline{1, m}$). Позначимо через

$$\sum_{n,m}(f; x) = \sum_{i=1}^m q_i^{n-p+1} \left(f_{\beta_i}^{(q_i)}(x) - V_{n,p} \left(f_{\beta_i}^{(q_i)}; x \right) \right),$$

та нехай $S_{n,p}(f, x) = f(x) - V_{n,p}(f; x)$.

Тоді

$$\sum_{n,m}(f; x) = \sum_{i=1}^m q_i^{n-p+1} f_{\beta_i}^{(q_i)}(x) - V_{n,p} \left(\sum_{i=1}^m q_i^{n-p+1} f_{\beta_i}^{(q_i)}; x \right) S_{n,p}(f, x) \quad (4)$$

– відхилення лінійної комбінації (q_i, β_i) – похідних функцій f , від їх сум Валле-Пуссена.

У роботі розглядається задача Колмогорова-Нікольського для класу інтегралів Пуассона $C_{\beta,1}^q$, що складається із функцій $f(\cdot)$ у вигляді (2), де $\|f\|_1 \leq 1$. При цьому метою роботи є одержання нових результатів про знаходження асимптотичної рівності для верхніх меж наближення сумами Валле-Пуссена лінійної комбінації інтегралів Пуассона $F(x)$ в метриці простору L . А саме знайдена верхня межа вигляду

$$E_{n,m} \left(C_{\beta,1}^q; V_{n,p} \right)_L = \sup_{f \in C_{\beta,1}^q} \left\| \sum_{i=1}^m q_i^{n-p+1} \left(f_{\beta_i}^{(q_i)}(x) - V_{n,p} \left(f_{\beta_i}^{(q_i)}; x \right) \right) \right\|_L \quad (5)$$

Аналогічна задача у просторі неперервних функцій розв'язана в [2]. У випадку кількості доданків лінійної комбінації $m=1$ відповідні результати отримані А.С. Сердюком [3].

Мають місце наступні твердження.

Теорема 1. Нехай $0 < q < q_1 \leq q_2 \leq \dots \leq q_m \leq 1$, а $\beta, \beta_i \in R$ ($i = \underline{1, m}$), $n, p \in N$. Тоді при $n-p \rightarrow \infty$ має місце асимптотична рівність

$$E_{n,m} \left(C_{\beta,1}^q; V_{n,p} \right)_L = \sup_{f \in C_{\beta,1}^q} \left\| \sum_{n,m}(f; x) \right\|_L = \frac{2q^{n-p+1}}{\pi^2 p} \times \left(\int_0^{2\pi} \sqrt{A^2(t) + B^2(t)} dt + O(1) \frac{1}{n-p+1} \left\{ \frac{q}{q_1 - q}, \right. \right. \\ \left. \left. p = 1 - \frac{qq_1^2}{(q_1 - q)^3} p = 2, 3, \dots \right\} \right),$$

де

$$A(t) = \sum_{i=1}^m z_i^2(t) z_i^*(pt) \operatorname{coss} \cos \left(2\theta_i(t) + \frac{\beta_i \pi}{2} - \delta_i(t) \right),$$

$$B(t) = \sum_{i=1}^m z_i^2(t) z_i^*(pt) \operatorname{sins} \sin \left(2\theta_i(t) + \frac{\beta_i \pi}{2} - \delta_i(t) \right),$$

$$z_i(t) = \left(1 - 2 \frac{q}{q_i} \operatorname{coss} \cos t + \left(\frac{q}{q_i} \right)^2 \right)^{-\frac{1}{2}};$$

$$z_i^*(t) = \sqrt{1 - 2 \left(\frac{q}{q_i} \right)^p \operatorname{coss} \cos t + \left(\frac{q}{q_i} \right)^{2p}}.$$

$$\theta_i(t) = \operatorname{arctg} \frac{\frac{q}{q_i} \operatorname{sins} \sin t}{1 - \frac{q}{q_i} \operatorname{coss} \cos t}; \quad \delta_i(t) = \operatorname{arctg} \frac{\left(\frac{q}{q_i} \right)^p \operatorname{sins} \sin pt}{1 - \left(\frac{q}{q_i} \right)^p \operatorname{coss} \cos pt},$$

$O(1)$ – величина, рівномірно обмежена по $n, p, q_i, \beta, \beta_i$.

Якщо в теоремі 1 розглянути випадок, коли $p \rightarrow \infty, n - p \rightarrow \infty$, то одержимо

Теорема 2. Нехай $0 < q < q_1 \leq q_2 \leq \dots \leq q_m \leq 1$, а $\beta, \beta_i \in R$ ($i = \overline{1, m}$), $n, p \in N$. Тоді при $n - p \rightarrow \infty, p \rightarrow \infty$ має місце асимптотична рівність

$$E_{n,m} \left(C_{\beta,1}^q; V_{n,p} \right)_L = \frac{2q^{n-p+1}}{\pi^2 p} \times \\ \times \left(\sqrt{A_*^2(t) + B_*^2(t)} dt + O(1) \frac{qq_1}{(q_1 - q)^2 (n - p + 1)} + \right. \\ \left. + O(1) \left(\frac{q}{q_i} \right)^p \frac{1}{n - p + 1} \right),$$

де

УДК 37.016:53:004

Г. В. Ковальчук, студентка 3 курсу фізико-математичного факультету

ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ФІЗИКИ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ

У статті розглядається питання використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках фізики. Окреслено та теоретично обґрунтовано педагогічні умови ефективності їх використання. Розкрито можливості ІКТ для навчання та розвитку учнів. Доведено, що використання ІКТ на уроках фізики сприяє підвищенню мотивації навчання, дозволяє підвищити якість навчання фізики.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, INTERNET, комп'ютер, уроки фізики.

Сьогодні інформаційні технології стали невід'ємною частиною сучасного світу, вони значною мірою визначають подальший економічний та суспільний розвиток людства. У цих умовах революційних змін вимагає й система навчання. Звідси можна сказати, що *актуальність* даного питання має місце у сучасному освітньому середовищі, адже нині якісне викладання дисциплін не може здійснюватися без використання засобів і можливостей, які надають комп'ютерні технології та INTERNET. Вони дають змогу вчителю краще подати матеріал, зробити його більш цікавим, швидко перевірити знання учнів та підвищити їхній інтерес до навчання [3]. Учитель має можливість отримувати найостаннішу інформацію, активно спілкуватися з колегами, учнями та батьками. Завдяки цьому підвищується авторитет вчителя, він дійсно може бути носієм культури, знань, усього передового.

Висвітлення проблем, які пов'язані з використанням ІКТ у навчальному процесі, започатковано і розвинуто в працях провідних фахівців в галузі дидактики фізики. В роботах вітчизняних вчених В.Ю. Бикова, А.М. Гуржія, Ю.О. Жука, В.Ф. Заболотного, О.І. Іваницького, В.П. Сергієнка, М.І. Шута, П.С. Атаманчука, описані теоретичні та методологічні основи, психолого-педагогічні проблеми й

$$A_*(t) = \sum_{i=1}^m \left(g_i^2(t) - h_i^2(t) \right) \operatorname{coss} \cos \frac{\beta_i \pi}{2} - 2g_i(t)h_i(t) \operatorname{sins} \sin \frac{\beta_i \pi}{2},$$

$$B_*(t) = \sum_{i=1}^m \left(g_i^2(t) - h_i^2(t) \right) \operatorname{sins} \sin \frac{\beta_i \pi}{2} + 2g_i(t)h_i(t) \operatorname{coss} \cos \frac{\beta_i \pi}{2},$$

функції $g_i(t)$ та $h_i(t)$ – мають той самий зміст, що і у теоремі 1

$$g_i(t) = \sum_{k=0}^{\infty} \left(\frac{q}{q_i} \right)^k \operatorname{coss} \cos kt = \frac{1 - \frac{q \operatorname{coss} \cos t}{q_i}}{1 - 2 \frac{q}{q_i} \operatorname{coss} \cos t + \left(\frac{q}{q_i} \right)^2};$$

$$h_i(t) = \sum_{k=0}^{\infty} \left(\frac{q}{q_i} \right)^k \operatorname{sins} \sin kt = \frac{\frac{q \operatorname{sins} \sin t}{q_i}}{1 - 2 \frac{q}{q_i} \operatorname{coss} \cos t + \left(\frac{q}{q_i} \right)^2}.$$

Список використаних джерел:

1. Степанець А.И. Классификация и приближение периодических функций. Киев: Наук. думка, 1987. 268 с.
2. Сорич В.А., Сорич Н.М. Сумісне наближення інтегралів Пуассона сумами Валле-Пуассена. *Теорія наближення функцій та її застосування*: матеріали міжнародної конференції, присвяченої 70-річчю з дня народження члена-кореспондента НАН України. 2012. С. 101-102.
3. Сердюк А.С. Наближення інтегралів Пуассона сумами Валле-Пуассена. *Укр. мат. журн.* 2004. Вип. 56, №1. С. 97-107.

The solution of the Kolmogorov-Nikolsky problem is obtained on the classes of $(q; \beta)$ -differentiable functions and in particular on the classes of Poisson integrals when approaching their linear combination by Valle-Poussin sums.

Key words: Poisson integrals, Valle-Poussin sums, asymptotic equality.

Отримано: 18.10.2021

можливості застосування даних технологій. Результати аналізу науково-методичної літератури дають можливість стверджувати, що використання ІКТ сприяє вирішенню багатьох проблем навчального процесу.

На відміну від звичайних технічних засобів навчання ІКТ дозволяють не лише забезпечувати того, що навчається великою кількістю готових, строго відібраних, відповідним чином організованих знань, але і розвивати інтелектуальні, творчі здібності учнів, їх уміння самостійно придбавати нові знання, працювати з різними джерелами інформації [2]. Використання ІКТ на уроках фізики дозволяє інтенсифікувати діяльність учителя і школяра; підвищити якість навчання предмету; відбити істотні сторони фізичних об'єктів, зримо втілюючи в життя принцип наочності; висунути на передній план найбільш важливі (з точки зору навчальних цілей і завдань) характеристики об'єктів, що вивчаються.

Століття комп'ютерних технологій набирає оберти і вже, мабуть, немає жодної області людської діяльності, де вона не знайшла б своє застосування. Педагогічні технології не залишилися в стороні від загального процесу комп'ютеризації. Тому, я вважаю, що використання інформаційних і комунікаційних технологій в навчальному процесі є актуа-

льною проблемою сучасної шкільної освіти. За даними досліджень [3], в пам'яті людини залишається 1/4 частина почутого матеріалу, 1/3 частина побаченого, 1/2 частина побаченого і почутого, 3/4 частини матеріалу, якщо учень притягнений в активні дії в процесі навчання. Комп'ютер дозволяє створити умови для підвищення процесу навчання: вдосконалення змісту, методів і організаційних форм.

На уроках фізики можна застосовувати найрізноманітніші форми роботи з використанням ІКТ як засіб підвищення пізнавальної активності учнів [1; 5]. Це може бути використання готових програм по фізиці, наявних в медіа-теках; створення власних освітніх ресурсів; робота в мережі INTERNET.

Можна просто узяти наявний електронний ресурс і безпосередньо використати його на уроці або на якомусь з його етапів. Таким чином, можна вивчати цілі теми або вибирати потрібні фрагменти з програми, лише коментуючи їх по ходу уроку. Побудова уроку із застосуванням навчальних програм і електронних підручників [4], окрім цього, дозволяє:

- Здійснювати автоматичний контроль при використанні готових тестів і контрольних робіт.
- Організувати проведення практикумів з віртуальними моделями. (Багато явищ, недоступних для вивчення в класах через відсутність устаткування, обмеженості в часі, або що не підлягають прямому спостереженню, можуть бути досить детально вивчені в комп'ютерному експерименті).
- Обробляти результати експерименту.

Результативність. Із-за високої міри наочності і зацікавленості учнів у такому вигляді роботи на уроці підвищується інтерес, відбувається більше осмислене розуміння численних фізичних процесів, схем, моделей. Тут украй потрібне розвинене абстрактне мислення і просторове представлення.

На сучасному етапі розвитку суспільства широкого впровадження у навчально-виховний процес набули INTERNET-ресурси. Необхідність їх полягає в тому, що вони надають доступ до інформації, якої немає в традиційних джерелах, або кількість джерел обмежена, а також сприяють обміну фаховою інформацією. В процесі навчання послугами глобальної мережі користується як педагогічний колектив, так і учнівський [2].

Для освітньої діяльності INTERNET пропонує:

- уроки в режимі on-line;
- ресурси для викладачів;
- ресурси для учнів;
- проекти on-line;
- Web Quests.

Позитивними моменти використання Всесвітньої комп'ютерної мережі у навчальному процесі:

☞ для учнів:

- навчання і робота в командах (співробітництво допомагає у вирішенні проблем);
- робота в групах поза навчальним закладом (формування розумових навичок вищого рівня – аналіз інформації);
- зростання в учнів інформаційної грамотності.

☞ для вчителів:

- знайомство з фаховою інформацією;
- використання планів уроків, on-line курсів, Web-сайтів;
- обмін інформацією з колегами і спеціалістами-експертами з інших навчальних закладів;
- об'єднання фахових ресурсів для вирішення загальних задач.

Можна назвати найбільш значущі цілі, реалізація яких виправдовує введення інформаційно-комунікаційних технологій у процес навчання [1], це:

- індивідуалізація і диференціація процесу навчання;
- здійснення контролю за зворотним зв'язком, з діагностикою і оцінкою результатів;
- здійснення самоконтролю і самокорекції;
- забезпечення можливостей тренажу і здійснення з його допомогою самопідготовки;

- наочність (демонстрація динаміки процесів, що вивчаються, графічна інтерпретація досліджуваних закономірностей);
- моделювання та імітація процесів, які вивчаються і досліджуються, явищ з переходом в «реальність – модель» і навпаки (або без переходу);
- проведення лабораторних робіт в режимі приєднання за допомогою спеціальних пристроїв демонстраційного обладнання до комп'ютера;
- створення і використання інформаційних баз даних, необхідних в навчальній діяльності, і забезпечення доступу до мережі інформації;
- посилення мотивації навчання (за рахунок відображення засобів програм, або вміщення в неї ігрових ситуацій);
- озброєння учнів стратегією засвоєння навчального матеріалу;
- формування стилю мислення, уміння приймати варіанти розв'язання (за рахунок систематичної логічної послідовності всіх операцій);
- розвиток творчих здібностей особистості (за рахунок можливостей керувати пізнавальною діяльністю учнів).

Слід зазначити [5], що використання інформаційно-комунікаційних засобів навчання ефективне на різних етапах уроку. Під час актуалізації опорних знань застосовують *інтерактивні вправи* («Прихований текст», «Знайди пару», «Розв'яжи кросворд», «Сортування по групах», «Збери пазл» та ін.).

Використання *хмарних сервісів Google Docs та SkyDrive* дозволяє учителю разом з учнями розміщувати і зберігати різноманітні матеріали: презентації, тести, книги, відео для вивчення шкільного курсу фізики, які доступні з будь-якого місця. Створена таким чином бібліотека цифрових ресурсів дає змогу кожній дитині обирати необхідний їй матеріал з урахуванням особистісної траєкторії розвитку.

Отже, використання нових ІКТ у навчально-виховному процесі не лише дозволяє інтенсифікувати процес навчання, зробити його більш наочним і динамічним, а й розвивати пізнавальну активність, формувати уміння працювати з інформацією, сприяти становленню особистості «інформаційного суспільства», формувати в учнів дослідницькі уміння, розвивати комунікативні здібності. Це забезпечує швидке і міцне опанування навчального матеріалу, розвиває пізнавальні здібності та розумові якості учнів, сприяє активізації їх пізнавальної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Атаманчук П.С., Сосницька Н.Л. Основи впровадження інформаційних технологій навчання фізиці: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2007. 200 с.
2. Атаманчук П.С., Чайковська І.А. Інноватика формування професійних компетентностей майбутніх учителів. *Ученые записки. Серія: Професійне освітнє, теорія і методика освіти*. Чита: Забайкальський державний університет, 2013. 201 с.
3. Атаманчук П.С. Основні пріоритети та орієнтири якісного навчання фізиці. 2012. №18. С. 5-8.
4. Дзидз І.О., Німчук Н.І. Використання інтерактивної дошки на уроках фізики. *Львівська педагогічна спільнота*. 2014. С. 137-139.
5. Дзидз І.О., Німчук Н.І. Використання ІКТ на уроках фізики. *Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень»*. 2014. С. 6-10.

The article considers the use of information and communication technologies in physics lessons. The pedagogical conditions for the effectiveness of their use are outlined and theoretically substantiated. ICT opportunities for students' learning and development are revealed. It is proved that the use of ICT in physics lessons helps to increase learning motivation, improves the quality of physics education.

Key words: information and communication technologies, INTERNET, computer, physics lessons.

Отримано: 18.10.2021

Г. О. Колодій, студентка 2 курсу фізико-математичного факультету

СУМІСНЕ НАБЛИЖЕННЯ КЛАСІВ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНИХ ФУНКЦІЙ
ДЕЯКИМИ ЛІНІЙНИМИ НАСИЧЕНИМИ МЕТОДАМИ

У роботі розв'язується задача сумісного наближення класів диференційованих по Степанцю функцій насиченими методами такими, як сумами Фейєра та суми Зігмунда на тих класах, коли насичення уже відбулося.

Ключові слова: сумісне наближення, 2π -періодичні функції, суми Зігмунда, суми Фейєра.

Задача про відшукання асимптотичних рівностей для величин $\mathcal{E}(\mathfrak{N}, U_n) = \sup_{f \in \mathfrak{N}} f(x) - U_n(f; x; \Lambda)_X$, де \mathfrak{N} – фіксований клас 2π -періодичних функцій, X – простір неперервних або сумовних функцій, стала однією з найбільш важливих в теорії наближень і рядів Фур'є. Називають її задачею Колмогорова-Нікольського, і якщо в явному вигляді знайдена функція $\varphi(n) = \varphi(\mathfrak{N}, U_n)$ така, що при $n \rightarrow \infty$ $E(\mathfrak{N}, U_n) = \varphi(n) + \Delta(\varphi(n))$, то кажуть, що задача Колмогорова-Нікольського розв'язана для класу \mathfrak{N} і методу Λ в метриці X .

У роботі розв'язується задача сумісного наближення класів диференційованих по Степанцю функцій насиченими методами такими, як сумами Фейєра та суми Зігмунда на тих класах, коли насичення уже відбулося, тобто будуть досліджуватись асимптотичні поведінки при $n \rightarrow \infty$ величин

$$\mathcal{E}_{n,m}(U_M^0, Z_n^s) = \sup_{\varphi \in U_M^0} \sum_{i=1}^m |f_i(x) - Z_n^s(f_i; x)|_C, \quad (1)$$

де $f_i = \varphi * \Psi_i$, $\Psi_i(t) = \sum_{k=1}^{\infty} \psi_i(k) \cos\left(kt - \frac{\beta_i}{2}\pi\right)$, причому послідовності $k^\delta \psi_i(k)$ ($\delta > s$, $i = \overline{1, m}$) – монотонно спадні до нуля і опуклі донизу; та

$$\mathcal{E}_{n,m}(U_L^0, Z_n^s) = \sup_{\varphi \in U_L^0} \max_{|\alpha_i|=1} \sum_{i=1}^m \alpha_i (f_i(x) - Z_n^s(f_i; x))_L, \quad (2)$$

якщо послідовності $k^\delta \psi_i(k)$ ($\delta > s + 1$, $i = \overline{1, m}$) – монотонно спадні до нуля і опуклі донизу, а M – простір сумовних 2π -періодичних суттєво обмежених функцій, U_M^0 – одинична куля в цьому просторі, L – простір сумовних 2π -періодичних функцій, U_L^0 – одинична куля в L .

При $s = 1$ із сум Зігмунда як частковий випадок одержимо суми Фейєра. Таким чином, розв'язавши задачу сумісного наближення для сум Зігмунда при настанні насичення, ми матимемо розв'язок задачі сумісного наближення сумами Фейєра класів диференційованих функцій також при настанні насичення. Основним результатом роботи є такі твердження.

Теорема 1. Нехай послідовності $\psi_i(k)$ такі, що послідовності $k^\delta \psi_i(k)$ – опуклі донизу і монотонно спадні до нуля ($\delta > s$), $\beta_i \in R$, $v_i = \left\{ \frac{\beta_i}{2} \right\}$ (дробова частина), $i = \overline{1, m}$.

Тоді при $v_i \in \left[0; \frac{1}{2} \right]$, $i = \overline{1, m}$; або ж $v_i \in \left[\frac{1}{2}; 1 \right]$, $i = \overline{1, m}$ при $n \rightarrow \infty$ справедлива асимптотична рівність

$$\mathcal{E}_{n,m}(U_M^0; Z_n^s) = \frac{1}{\pi n^s} \int_{-\pi}^{\pi} \left| \sum_{i=1}^m \sum_{k=1}^{\infty} k^s \psi_i(k) \cos(kt - v_i \pi) - C^* \right| dt + \mathcal{O}(1) \sum_{i=1}^m \psi_i(n), \quad (3)$$

де C^* – стала найкращого наближення в метриці L підінтегральної функції, $\mathcal{O}(1)$ – величина рівномірно обмежена по n , β_i .

Теорема 2. Нехай послідовності $\psi_i(k)$ такі, що $k^\delta \psi_i(k)$ – опуклі донизу і монотонно спадні до нуля ($\delta > s + 1$), $\beta_i \in R$, $v_i = \left\{ \frac{\beta_i}{2} \right\}$, $i = \overline{1, m}$. Тоді при $v_i \in \left[0; \frac{1}{2} \right]$, $i = \overline{1, m}$; або ж $v_i \in \left[\frac{1}{2}; 1 \right]$, $i = \overline{1, m}$ при $n \rightarrow \infty$ справедлива асимптотична рівність

$$\mathcal{E}_{n,m}(U_L^0; Z_n^s) = \frac{1}{\pi n^s} \int_{-\pi}^{\pi} \left| \sum_{i=1}^m \sum_{k=1}^{\infty} k^s \psi_i(k) \cos(kt - v_i \pi) - C^* \right| dt + \mathcal{O}(1) \sum_{i=1}^m \psi_i(n), \quad (4)$$

де величини C^* та $\mathcal{O}(1)$ мають той самий зміст, що у теоремі 1.

Якщо у теоремах 1 та 2 покласти $s = 1$, то матимемо асимптотичну поведінку величини, що характеризує сумісне наближення наближення сумами Фейєра в рівномірній та інтегральній метриках.

Список використаних джерел:

1. Зігмунд А. Тригонометрические ряды: в 2 т. Москва: Мир, 1965. Т. 1. 663 с.
2. Нікольський С.М. Асимптотическая оценка остатка при приближении суммами Фурье. Докл. АН СССР. 1941. Вып. 22. №6. С. 386-389.
3. Степанец А.И. Равномерные приближения тригонометрическими полиномами. Киев: Наук. думка, 1981. 340 с.

The paper solves the problem of joint approximation of classes of Stepanants differentiable functions by saturated methods such as Fejer sums and Sigmund sums on those classes when saturation has already taken place.

Key words: compatible approximation, 2π -periodic functions, Sigmund sums, Fejer sums.

Отримано: 18.10.2021

І. Кузик, магістрант фізико-математичного факультету

ІНСТРУМЕНТИ SMART ОСВІТИ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

Проаналізовано інструменти технології SMART для потреб навчального процесу. Акцентовано увагу на використанні мобільних технологій BYOD в навчанні фізики. Розкрито види типового програмного забезпечення для реалізації цифрової освіти. Досліджено базові моделі цифрової освіти та основні перешкоди для її здійснення. Виявлено чинники успішної реалізації цифрової освіти.

Ключові слова: SMART-освіта, діджиталізація, цифрова освіта, BYOD-технологія, чинники, принципи.

Збільшення числа мобільних користувачів та навчальних програм, залучення їх до цифрового навчання є основними чинниками стимулювання зростання глобальної інте-

лектуальної освіти та ринку навчання. Співпраця між постачальниками обладнання та програмного забезпечення сприяють розвитку нової технології. Розумна освіта та навчання –

це технологічні методи навчання, що використовують мобільні додатки інструменти та замінюють звичайні методи навчання, зокрема фізики. Недоліком такої технології можна вважати низьку обізнаність серед користувачів про її можливості. Проте міжнародний досвід ефективного використання SMART-освіти, який полягає у впровадженні цифрових інструментів на основі ноутбуків, планшетів та смартфонів, створюють передумови для електронного та мобільного навчання, створення віртуальних класів, навчання на основі співпраці, моделювання, ігор тощо.

Аналіз глобального ринку інтелектуальної освіти та навчання показує, що впровадження елементів SMART-освіти опирається на базові моделі організації навчального процесу (рис. 1):

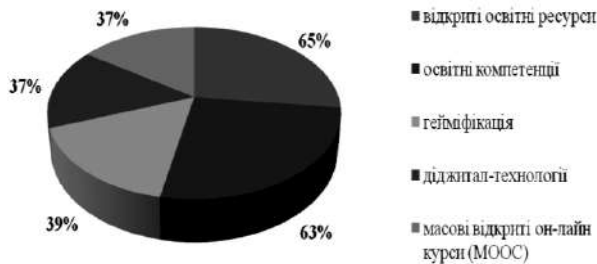

Рис. 1. Базові моделі цифрової освіти

Разом з тим, вивчення досвіду студентів з використання цифрових інструментів серед студентів вищих навчальних закладів, дозволило виявити основні перешкоди для впровадження освітніх технологій (рис.2) [1].

Рис. 2.

У багатьох випадках адміністрація ЗВО не підтримує використання освітніх технологій SMART-освіти, вбачаючи в них відволікаючий фактор. Проте, тенденція зростання кількості користувачів інтернету у світі, у тому числі – в Україні, дозволяє стверджувати, що зростання популярності та необхідності використання інструментів SMART-навчання набуває все ширшого застосування. Зростання точок доступу wi-fi, використання інтернет ресурсів для навчання та роботи, проведення навчальних та наукових проєктів вимагає нового підходу до використання методів SMART-освіти. Зокрема:

- 1) перенесення освітнього процесу в електронне середовище.
- 2) створення відкритих он-лайн платформ із зазначенням відповідного курсу вивчення;
- 3) здійснення необхідного фінансування на створення та підтримку електронного репозитарію для ефективного впровадження та застосування освітніх технологій;
- 4) розширення бази відкритих освітніх ресурсів та доступу до них;
- 5) об'єднання навчальних закладів та професорсько-викладацького складу для здійснення спільної освітньої діяльності в мережі Інтернет на базі загальних стандартів, угод і технологій.

Одним з напрямків розвитку сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в навчанні фізики є концепція BYOD. BYOD з'явився в корпоративній культурі зарубіжних організацій, але був переосмислений і прийнятий до використання в освітньому процесі. Термін використовується з 2005 року і був запропонований Р. Белагасом у роботі «BYOD: Bring Your Own Device (дослівно «Принеси свій власний пристрій»)». Спочатку під BYOD малосся на увазі використання співробітниками організації власних мобільних пристроїв (смартфонів, планшетів, ноутбуків).

В освітньому процесі під BYOD розуміється використання мобільного телефону в якості додаткового джерела інформації при виконанні різного роду завдань, як аудиторних, так і самостійних. Найбільш простий і поширений спосіб використання власного мобільного пристрою полягає у відтворенні електронного варіанту навчально-методичного посібника, що знаходиться у вільному доступі, використання дистанційного курсу.

Арсенал сучасного студента складається з декількох універсальних пристроїв: ноутбука, планшета, телефону. Будь-яке з цих пристроїв має свої особливості і може функціонувати на базі різних операційних систем. Мета BYOD в освіті полягає в тому, що викладач не забороняє, а дозволяє і всіляко мотивує на те, щоб вони приносили свої пристрої і з їх допомогою виконували завдання. Використання технології BYOD в освіті дає можливість вирішити кілька важливих проблем, які актуальні в сучасній освіті. Все гостріше відчувається проблема «що робити з мобільними телефонами студентів під час практичних і лекційних занять?». Масова практика сьогодні полягає у забороні їх використання, що цілком зрозуміло і зрозуміло. Але зрозуміло й те, що заборони порушуються багатьма учнями. За даними останніх соціологічних опитувань 60% підлітків визнають, що вони користуються під час занять своїми мобільними телефонами для відправки повідомлень, незважаючи на заборони викладача. Зрозуміло, що чим далі, тим менше за розмірами і могутніші за можливостями будуть мобільні пристрої. Технологія BYOD – це шлях до їх «легалізації» і перетворенню з ворогів в союзників. При перегляді прикладів використання мобільних пристроїв в навчанні досить часто можна зустріти роботу з технологією QR-кодування. QR – код «QR – Quick Response – Швидкий Відгук» – це двомірний штрих-код (бар-код), що надає інформацію для швидкого її розпізнавання за допомогою камери на мобільному телефоні. За допомогою QR-коду можна закодувати будь-яку інформацію, наприклад: текст, номер телефону, посилання на сайт або візитну картку. QR – код є квадратне, як правило, чорно-біле зображення, яке може бути «прочитано» мобільним телефоном або ноутбуком з відеокамерою, на який встановлена програма для читання QR – коду. Область розробки мобільних додатків активно розвивається, їх кількість щодня збільшується, а вже існуючі програми вдосконалюються. В такому різноманітті непросто розібратися, особливо викладачу, який звик до традиційного підходу в навчанні і тільки починає знайомство з мобільними технологіями у викладанні. При розробці заняття з використанням мобільних додатків та використанні технології BYOD необхідно звернути увагу на наступні важливі чинники:

1. Операційна система мобільного телефону (Android, iOS або Windows). Потрібно мати на увазі, що певний додаток може бути доступний тільки на одній з них;
2. Обсяг мобільного застосування в мегабайтах. Слід надавати перевагу програмам з мінімальним обсягом необхідної інформації. Технічні характеристики мобільних пристроїв різняться, і великий обсяг даних може бути доступний не кожному;
3. Доступність. Існує великий вибір додатків, безкоштовних для інсталяції. Однак можливості використання можуть бути обмежені або виконуваних функцій, або за часом (демо-версія);
4. Рейтинг. На підставі оцінок користувачів кожен додаток має рейтинг і короткі відгуки. Викладачу необхідно заздалегідь ознайомитися з думкою споживача, а також вміти зробити власний висновок щодо користування додатком. Не завжди низький рейтинг дорівнює низькій якості продукту, і навпаки;
5. Інтерфейс. Завдання в додатку повинні бути зрозуміло сформульовані, що не перевантажені зайвими символами і текстом, візуальне та звукове оформлення не повинно дратувати яскравими кольорами і різкими звуками. Принцип BYOD є новим напрямком в області інформаційних і комунікаційних технологій в навчанні. Очевидні переваги його використання, і в той же час є невирішені питання, які перешкоджають його інтегруванню в освітній процес. У

зв'язку з цим потрібно вдосконалення навчально-методичної бази з даної тематики, а також підвищення рівня інформаційної компетентності викладачів.

Список використаних джерел:

1. Rheingold H. Smart Mobs. The Next Social Revolution. Cambridge: Basic Books. 2002.
2. Harkins M. Mobile: Learn from Intel's CISO on Securing Employee-Owned Devices. URL: <http://www.govinfosecurity.com/webinars/mobile-learn-fromintels-ciso-on-securingemployee-owned-devicesw-264>.
3. Портал статистики. URL: <https://www.statista.com>.
4. Сайт світової статистики користувачів інтернету. URL: <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>.

УДК [378.146+371.263]:004.9

А. П. Маковій, магістрантка 2 курсу фізико-математичного факультету

СИСТЕМА КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ І ВМІНЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ВЕБ-ДИЗАЙН»

У статті роз'яснюється як бажано навчати студентів, що здобувають у закладі вищої освіти спеціальності ІТ-профілю, основам веб-дизайну. Звертається увага на важливості ґрунтовної теоретичної підготовки з відповідної навчальної дисципліни, а також на особливостях формування та виконання пропонованих практичних завдань.

Ключові слова: навчання в закладі вищої освіти, контроль навчальних досягнень, знання та вміння студентів, підготовка ІТ-фахівця, веб-дизайн.

Висока конкуренція на світовому ринку ІТ-послуг вимагає якісної підготовки студентів вітчизняних закладів вищої освіти, що здобувають спеціальності галузі знань 12 Інформаційні технології. Для підтримки належного балансу між обсягом необхідних ІТ-фахівцю знань, вмінь і навичок потрібна відлагоджена методика організації навчання та належна система контролю рівня навчальних досягнень.

Забезпечення якості освіти неодмінно повинно враховувати потреби та очікування студентів, а також усіх інших стейкхолдерів і суспільства. Відповідно до Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти будь-який заклад вищої освіти, усвідомлюючи свою відповідальність перед студентами, піклуючись про їхній всебічний особистісний розвиток та якісну підготовку до майбутньої професійної роботи, спираючись на європейський досвід розбудови вищої освіти, має будувати власну систему забезпечення якості освітньої діяльності (систему внутрішнього забезпечення якості) [5]. І тому кожен суб'єкт навчального процесу відповідно до загальноприйнятих європейських і світових стандартів повинен всіляко підтримувати та сприяти постійному вдосконаленню системи забезпечення якості освіти, дотримуючись усіх визначених навчальним закладом концепцій [2], положень [3] і кодексів [1].

В основі освітньої місії вишів лежать освітні програми, за ними студентам надаються академічні знання та практичні навички. Ними визначається студентоцентричність навчання, викладання та оцінювання. Різноманітні контрольні заходи, що проводяться в університеті, визначають відповідність рівня набутих студентами знань, умінь та навичок вимогам нормативних документів щодо вищої освіти й забезпечують своєчасне коригування навчального процесу.

Однією з важливих для майбутніх ІТ-фахівців навчальних дисциплін професійного спрямування є дисципліна «Веб-дизайн», покликана розвивати у них навички оформлення сучасних веб-сторінок, основ графічного, типографського і мультимедіа дизайну. Крім важливих теоретичних знань з цього курсу [3], подання яких на лекціях обов'язково слід супроводжувати демонстрацією величезної кількості наочності, потрібно навчити студентів створювати тематичні банери, керуючись правилами та принципами юзабіліті, успішно конструювати й наповнювати виключно важливим контентом цільові сторінки (або лендінги), розробляти тематичні публікації з використанням інфографіки, використовуючи доступний інструментарій платформ для збирання медіаісторій, проєктувати мультимедійні лонґриди за останніми модними тенденціями цифрового сторітелінгу та будь-що достатньо часу виділити на

5. Світовий рівень інтелектуальної освіти та навчання, розмір ринку, статистика, зростання, доходи, аналіз та тенденції. URL: <https://www.reuters.com/brandfeatures/venture-capital/article?id=48460>.

The tools of SMART technology for the needs of the educational process are analyzed. Emphasis is placed on the use of BYOD mobile technologies in teaching physics. Types of standard software for the implementation of digital education are revealed. The basic models of digital education and the main obstacles to its implementation are studied. Factors of successful realization of digital education are revealed.

Key words: SMART-education, digitalization, digital education, VYOD-technology, factors, principles.

Отримано: 18.10.2021

виконання завдання по створенню прототипу веб-сайту з елементів інтерфейсу за допомогою дизайнерських інструментів відповідних сучасних застосунків.

Кожна подібна робота – індивідуальний та унікальний проєкт, який повинен виконуватись в найкращих дизайнерських традиціях з оригінальними й водночас урівноваженими елементами екранних композицій (під різні типи пристроїв), з належною колірною гармонією, мінімальною кількістю текстової інформації, що подається з використанням найбільш доречних характеристик шрифтів. Саме такі вимоги повинні бути в основі оцінювання всіх виконуваних студентами завдань (крім функціональності відповідно спроектованих ними об'єктів).

Система контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти має стимулювати розвиток їхніх професійних навичок, і це повинно відбуватись вже під час навчання. Студентоцентричний освітній підхід, але строгий контроль, достатньо широкий вибір тематики виконуваних проєктів, але категорично вишукане їх виконання, баланс строгості форм і витонченості оздоблення.

Звісно, ідеалу й досконалості не існує, але бажаючи зайняти гідне місце на ринку праці, в якій би галузі не працював сучасний фахівець, він повинен бути компетентним, креативним і акуратним, а якщо йому вдасться віднайти свій унікальний стиль у роботі, який буде вигідно вирізняти його з-поміж інших і невпинно вабити до нього цільову аудиторію, то це ще й допоможе йому зробити успішну кар'єру. Фундамент саме такого успіху повинен вибудовуватись у системі вищої освіти, починаючи з цікавих завдань, самобутніх проєктів, витончених дизайнерських композицій, ситуацій успіху під строго контролюючим всю цю творчість поглядом викладача.

Список використаних джерел:

1. Кодекс академічної доброчесності Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (нова редакція). URL: <https://drive.google.com/file/d/1LIOReajanExMEEnG2DvYgdaFNACYWU00UL> (дата звернення: 05.10.2021).
2. Концепція внутрішнього забезпечення якості навчання і викладання Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка URL: <https://drive.google.com/file/d/1oScCQeIdS1mT7g4w4PCpcsJlVrq3T9r>. (дата звернення: 05.10.2021).
3. Положення про систему внутрішнього забезпечення якості вищої освіти в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (нова редакція). URL: https://drive.google.com/file/d/1yZgWJalZ-Nic0TnCoq_fw9-yUBUW4uox. (дата звернення: 05.10.2021).

4. Силабус курсу «Веб-дизайн». URL: <https://moodle.kpnu.edu.ua/course/view.php?id=1050>. (дата звернення: 05.10.2021).
5. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). Київ: ТОВ «ЦС», 2015. 32 с. URL: <https://nmz.kpnu.edu.ua/sys-vn-zab-yak/standarty-i-rekomendatsii-esg> (дата звернення: 05.10.2021).

The article explains how it is advisable to teach students who study IT specialties at a higher educational institution, the

basics of web design. The author draws attention to the importance of thorough theoretical training in the academic discipline, as well as to the peculiarities of the formation and implementation of the proposed practical tasks.

Key words: training in a higher educational institution, knowledge control, student knowledge and skills, training as an IT specialist, web design.

Отримано: 18.10.2021

УДК 371.26:004.9

І. М. Маланчук, магістрантка 2 курсу фізико-математичного факультету

СИСТЕМА МОНІТОРИНГУ РІВНЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ХМАРНІ СЕРВІСИ В ОСВІТІ ТА НАУЦІ»

У статті обґрунтовується важливість організації дієвої системи моніторингу рівня навчальних досягнень здобувачів вищої освіти, в тому числі за умови проведення навчальних занять з використанням технологій дистанційного навчання. Також розповідається про методичні особливості організації оцінювання стану освітнього процесу на прикладі навчальної дисципліни «Хмарні сервіси в освіті та науці».

Ключові слова: педагогічний моніторинг, система педагогічного діагностування, моніторинг навчальних досягнень студентів.

В часи реформування вищої освіти для кожного навчального закладу постає важливе завдання – забезпечити надання освітніх послуг належної якості. За визначенням, якість вищої освіти – це відповідність умов провадження освітньої діяльності й результатів навчання вимогам законодавства та стандартам вищої освіти, професійним і/або міжнародним стандартам, а також потребам зацікавлених сторін і суспільства [3]. Адекватно оцінити якість навчання здобувачів вищої освіти може педагогічний моніторинг, за якого збирається, опрацьовується та поширюється інформація про діяльність педагогічної системи в цілому та при цьому забезпечується безперервне спостереження за її станом і прогнозування її розвитку [1].

Моніторинг у вищій освіті здійснюється задля формування освітньої політики, з метою визначення результативності навчання здобувачів освіти, вдосконалення педагогічних засобів, для формування цілісних уявлень про стан функціонування системи освіти на обласному та місцевому рівнях, створення сприятливих умов для виявлення, розвитку й підтримки здібної та обдарованої студентської молоді. Загалом, освітній моніторинг проводиться для визначення якості освіти, рівня соціалізації молодого покоління, вивчення інтересів студентства (в тому числі стосовно його освітніх потреб), а також для оцінювання рівня професіоналізму педагогічних кадрів [6].

Якщо брати до уваги лише якість освіти, то звичайний моніторинг виконує роль діагностування. В цьому розумінні необхідно сформувати дієву методику оцінювання стану освітнього процесу й виявлення відхилень від запрограмованого результату освіти в роботі колективу та окремих його членів [6]. При цьому потрібно відшукати найбільш ефективні способи визначення рівня навчальних досягнень здобувачів вищої освіти, слухати при вивченні конкретної дисципліни.

Зважаючи на специфіку університетського навчального курсу «Хмарні сервіси в освіті та науці» [5], цілком придатними виявляються методи спостереження, опитування (усні, письмові) й тестування [4, с.31-40]. Також досить важливо активно використовувати завдання на перевірці різних видів діяльності, на застосування знань у незнайомій ситуації [2, с.74], а з метою з'ясування рівня практичної підготовки студентів – різні способи застосування методу контролю рівня виконавських вмінь.

Науково-педагогічні працівники мають право вільно обирати методи та засоби навчання, що забезпечують високу якість освітнього процесу. Під час навчальної дисципліни «Хмарні сервіси в освіті та науці» студентів потрібно ознайомити з хмарними проєктами, що можна успішно використовувати для забезпечення потреб освіти й науки, навчити застосовувати сучасне різноманіття корисних он-лайн застосунків у роботі вчителя, досліджувати можливості сучасних наукометричних баз даних і платформ. Здобути навички роботи з пропонуваними он-лайн застосунками, наприклад, можна перевірити шляхом оцінювання виконаних з їх допомогою індивідуальних або колективних проєктів – розроблених мультимедій-

них публікацій, тестів, тематичних онлайн-дошок тощо. Унікальність робіт буде свідчити про самостійне їх виконання, а вживання усієї палітри доступних інструментів – про проявлену наполегливість і ґрунтовність дослідження.

Що стосується роботи з пошуковими системами, окремими інтернет-порталами, веб-сервісами повнотекстового пошуку оцифрованих книг, а також з наукометричними базами даних, то тут не обійтись без ретельно продуманої методики виконання та зарахування пропонованих завдань з чітко визначеними процедурами їх демонстрації безпосередньо викладачу (при очному навчанні в синхронному режимі взаємодії суб'єктів навчального процесу) або через наперед організовані процедури завантаження й надсилання фотозвітів покрокового виконання робіт (за умови проведення асинхронних онлайн-занять).

Особливо скрупульозно та розважливо слід планувати систему педагогічного діагностування за дистанційної форми навчання, оскільки загальновідомо, що там де немає контролю цілком може й не бути жодного результату. Наразі розробляється методика та комплексна процедура виконання й оформлення певного типу завдань, спираючись на особливості змістового наповнення досліджуваного навчального курсу «Хмарні сервіси в освіті та науці».

Отже, беззаперечною є потреба організації в закладах вищої освіти методично грамотної системи моніторингу навчальних досягнень студентів, при цьому ефективність такої системи залежить від багатьох чинників, але здебільшого продиктована специфікою дисципліни та змістом навчального матеріалу, який підлягає засвоєнню. Важливо, щоб викладач систематично отримував всебічну інформацію щодо поточної освітньої ситуації кожного здобувача освіти, і на основі цього гнучко модулював подальшу особистісно зорієнтовану стратегію навчання.

Список використаних джерел:

1. Бодненко Д.М., Жильцов О.Б., Лещинський О.Л., Мазур Н.П. Моніторинг навчальної діяльності: навчальний посібник. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2014. 276 с.
2. Євтух М.Б., Лузік Е.В., Дибкова Л.М. Інноваційні методи оцінювання навчальних досягнень: монографія. Київ: КНЕУ, 2010. 248 с.
3. Закон України Про вищу освіту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. (дата звернення: 04.10.2021).
4. Ляшенко О.І., Лукіна Т.О., Булах І.Є., Мруга М.Р. Методика і технології оцінювання діяльності загальноосвітнього навчального закладу: посібник. Київ: Педагогічна думка, 2012. 160 с.
5. Силабус курсу «Хмарні сервіси в освіті та науці». URL: <https://moodle.kpnu.edu.ua/course/view.php?id=866>. (дата звернення: 04.10.2021).
6. Система моніторингових досліджень як механізм управління якістю освіти (досвід, проблеми, перспективи): матеріали обласної науково-практичної конференції 25 березня 2020 р. Дніпро. 132 с.

The article substantiates the importance of organizing an effective system for monitoring the level of students' academic achievements, including in the case of training sessions using distance learning technologies. It also describes the methodological features of the organization of monitoring the state of

the educational process on the example of the discipline «Cloud services in education and science».

Key words: pedagogical monitoring, system of pedagogical diagnostics, monitoring of students' academic achievements.

Отримано: 18.10.2021

УДК 004.9

В. М. Мацюк, О. І. Савчук, І. М. Цибуля, студенти 2 курсу фізико-математичного факультету

СИЛИ ТЕРТЯ: ФІЗИЧНИЙ ПАРАДОКС ?...

Матеріал публікації присвячений різним виявам феноменального явища тертя та цікавим дослідям з фізики про силу тертя.

Ключові слова: тертя, сила тертя, види тертя сила тертя спокою.

Крім сил пружності можуть виникати також і інші сили. Ми з дитинства постійно враховуємо і використовуємо різноманітні сили. При зіткненні тіл можуть виникати сили різних типів, наприклад сила тертя. Вона приховувала таємницю механічного руху, багато років ще стародавні філософи намагались розкрити цю таємницю. Завдяки Г. Галілею, І. Ньютону й інших вчених було виявлено важливу роль явища тертя [1].

Ще з давніх часів людина навчилася використовувати силу тертя в процесі трудової діяльності: в одних випадках вона зменшує його, в інших – збільшує. Рух чи спокій тіла, завжди супроводжується явищем тертя. Вона виникає при безпосередньому стиканні тіл і завжди напрямлена вздовж поверхні стикання. Сила тертя завжди спрямована вздовж поверхонь дотичних тіл але напрямлена протилежно швидкості їхнього руху.

Існують такі види тертя:

- спокою – виникає за відсутності відносного переміщення дотичних тіл;
- ковзання – виникає за взаємного переміщення тіл одне відносно одного;
- Кочення – виникає під час кочення тіла по опорі;
- Сухе і рідке тертя [2].

Особливості сил тертя покажемо на наступних дослідях.

Дерев'яний брусок з гачком покладемо на поверхню стола. Зачепивши гачок на брусок за гачок динамометра, потягнемо його так, щоб прикладена до бруска сила діяла паралельно поверхні стола. Помічаємо, що покази динамометра збільшуються, а брусок залишається на місці. Це означає, що крім сили F_1 , яка діє на брусок із боку динамометра, на нього діє й інша сила F_2 , яка урівноважує дію динамометра. Це і є сила тертя $F_{\text{тер}}$. Очевидно, що ця сила діє на брусок з боку стола і прикладена вона до поверхні бруска, яка контактує із столом. Оскільки брусок при цьому залишається у спокої, цю силу називають силою тертя спокою [3].

Збільшуючи силу, яка діє на брусок, помічаємо, що брусок продовжує залишатися в спокої доти, поки прикладена до нього сила F_1 не досягне певного значення (рис. 1). Із збільшенням сили F_1 збільшується і сила тертя спокою, залишаючись увесь час такою, що дорівнює прикладеній силі. Як тільки прикладена сила стає більшою за деяку максимальну силу тертя спокою, брусок починає рухатися (змінює свою швидкість). Отже, сила тертя спокою може досягати лише певного максимального значення.

Сила тертя спокою дорівнює за значенням тій зовнішній силі, яка намагається викликати ковзання одного тіла по поверхні іншого, але напрямлена протилежно до неї [4].

Отже, сила тертя спокою напрямлена протилежно – силі, що прикладена до нерухомого тіла і паралельна до поверхні стикання його з іншим тілом.

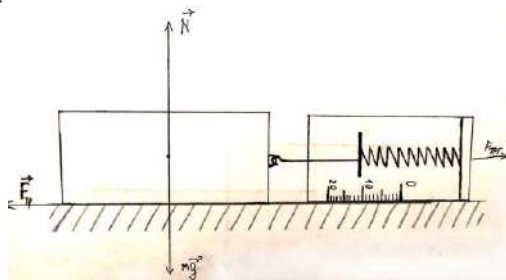

Рис. 1.

На брусок діють сила тяжіння $F_{\text{тяж}} = mg$ і нормальна сила N , перпендикулярна до поверхні бруска сила $F_{\text{тяг}}$, прикладена до бруска, щоб зрушити його з місця і сила тертя $F_{\text{тр}}$, напрямлена проти руху тіла (рис. 2) [1].

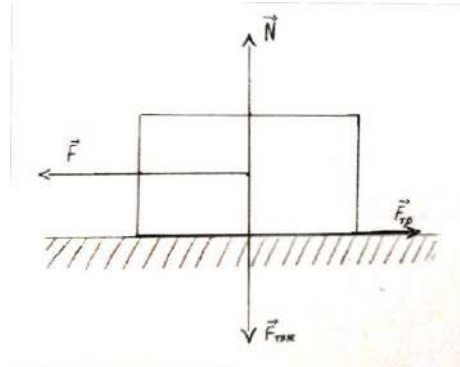

Рис. 2.

Можна провести ще один експеримент який нам покаже різницю між силою тертя спокою і силою тертя руху.

Для експерименту нам знадобиться: скляна пляшка (оскільки вона має більшу вагу ніж пластикова), папір (наприклад А4), і стіл на якому ми будемо проводити цей експеримент.

Потрібно положити листок паперу на стіл так, щоб один його кінець звисав зі стола. На папір потрібно поставити скляну пляшку горлечком вниз (рис. 3). Тепер потрібно витягнути папір так, щоб пляшка не впала.

Спробуємо різко витягнути листок наче скатертину з під сервізу.

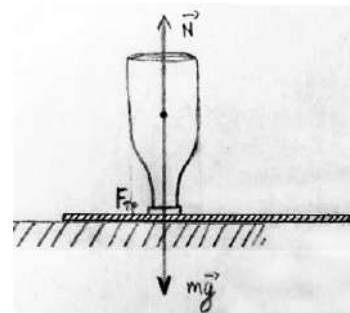

Рис. 3.

Оскільки при такому положенні пляшки, центр маси її знаходиться чуть вище центру, тому при спробі витягнути папір вектор сили тяжіння виходить за межі площі опори, в результаті чого пляшка падає (рис. 4).

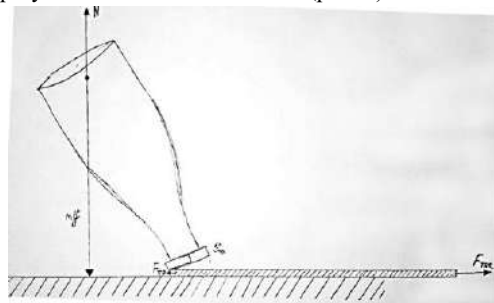

Рис. 4.

Змінимо трішки підхід до виконання експерименту. Перед тим як витягувати папір, ми почнемо легенько постукувати по столу, і продовжуючи будемо повільно витягувати папір (рис. 5).

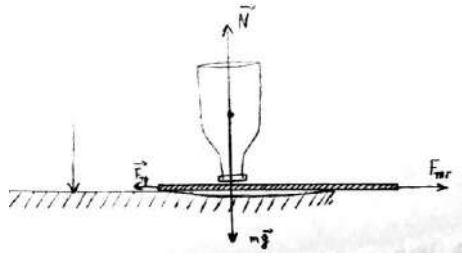

Рис. 5.

Таким чином ми з легкістю можемо витягнути папір так, щоб пляшка не впала. Постукування дає змогу на деякий час зняти реакцію опори, тобто силу тертя.

Висновок. За проведеними вище експериментами ми можемо з упевненістю сказати, що жодне тіло, за законом інерції тіл, не може миттєво змінити свою швидкість. Тому

можна зробити висновок, що в стані спокою сила, яку потрібно прикласти для початку руху більша, ніж сила яку потрібно прикласти для продовження руху ($\mu_{\text{спокою}} > \mu_{\text{руху}}$).

Список використаних джерел:

1. Підручник: Фізика 7 клас Бойко, Венгер, Мельничук. 2015 324 с.
2. Цікавинки для допитливих. Сила тертя. 2011. URL: <https://formula.co.ua/blog/syla-tertya>.
3. Фізика для школярів та студентів. Все про фізику. Сили тертя. URL: <https://physic.cx.ua/sila-tertya>.
4. Фізика 7-9 класи, 8 клас, Тертя. Сила тертя. Коефіцієнт тертя ковзання. URL: <https://sites.google.com/site/fizika79klasi/8-klas/urok-no2>.

The material of the publication is devoted to various manifestations of the phenomenal phenomenon of friction and interesting experiments in physics on the force of friction.

Key words: friction, friction force, types of friction, friction force, rest.

Отримано: 18.10.2021

УДК 004.9

Ю. І. Мельник, Р. В. Познанський, І. В. Кузик, студенти 1 курсу магістратури фізико-математичного факультету

ТЕХНОЛОГІЯ РІВНЕВОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ФІЗИКИ

Матеріал публікації присвячений відображенню особливостей і технології реалізації рівневої диференціації навчання на уроках фізики учнів базової школи.

Ключові слова: рівнева диференціація, індивідуальний підхід, пізнавальний інтерес, фізика.

Загально визнаним є той факт, що майбутнє будь-якої держави визначається тим, яка в ній буде створена система освіти. Вирішального значення для економічної ефективності і конкурентоспроможності країни набуває здатність адаптуватися до умов, що швидко змінюються.

Суспільно-необхідною стає диференціація навчання відповідно до здібностей учнів, урахування їх реальних можливостей, потреб, інтересів і нахилів. На практиці це виражається в різноманітних шляхах і формах індивідуалізації і диференціації, адаптації навчання до вікових та індивідуальних особливостей учнів. Виходячи з цього, нами була вибрана тема наукової статті: «Технологія рівневої диференціації навчання на уроках фізики».

Головна мета навчання фізики в середній школі полягає в розвитку особистості учнів засобами фізики як навчального предмета, зокрема завдяки формуванню в них фізичних знань, наукового світогляду і відповідного стилю мислення, екологічної культури, розвитку в них експериментальних умінь і дослідницьких навчків, творчих здібностей і схильності до креативного мислення [6, с.4].

Для розвитку пізнавального інтересу учнів необхідно формувати бажання самостійно оволодіти знаннями, розвивати стійкий інтерес до навчання. У навчальному процесі багато рушійних сил. Серед них найдієвіша – надія на успіх. Навчальна діяльність має бути цікавою, приносити учням задоволення та радість, підвищувати їх тонус, сприяти росту їх пізнавальних здібностей [4, с.13].

Вимоги до знань учня в умовах гуманного навчання ніколи не повинні приводити його до стану виснаження. Крім втрат здоров'я, такий стан викликає зневіру в себе, пасивність в суспільному житті і т. ін. Вища форма гуманізації навчання полягає у тому, що детермінізм, без якого цей процес неможливий, ґрунтується на принципах максимальної вимогливості і поваги до учня, які мають формуватися від його потреби в самовираженні та спілкуванні [2]. Причому максимальна вимогливість у навчанні має бути узгодженою з вимогою посиленості [1].

Головний принцип учительських дій – «не нашкодь дитині». Особливо виразно це має виявлятися у здійсненні індивідуального підходу до всіх дітей незалежно від здібностей. Тому індивідуалізація в умовах класно-урочної системи переважно здійснюється через групові диференційовані завдання з включення на окремих етапах індивідуальних.

Вчителям, які зацікавилися практичним застосуванням диференціації навчального процесу, радимо поставити перед собою певну сукупність вимог:

- досконало вивчити кожного учня, постійно вести за ним психолого-педагогічні спостереження.
- чітко визначити на якому етапі потрібна диференціація.
- визначити, яку диференціацію буде використовувати учитель: за ступенем складності, за мірою самостійності, за обсягом роботи.
- об'єднувати дітей в групи довільно; групи не мають бути постійними; дозволяти їм самим обирати собі сильний вид роботи.
- виконувати диференційовані завдання систематично, майже на кожному уроці, уникаючи стандарту.
- диференціація має проходити через різні етапи уроку.
- уміло використовувати міри заохочення, розподіляти увагу при одночасній роботі кількох груп.
- передбачати дозування часу, різних видів роботи.
- добирати завдання з поступовим ускладненням для сильніших і зменшувати міру допомоги для слабших учнів.
- диференціацію бажано застосовувати під час фронтальної роботи, коли учні розв'язують загальні навчальні завдання.
- поєднання парної, групової, індивідуальної роботи.
- добирати варіативні завдання, що полегшують роботу вчителя і учнів в перевірці цих завдань.
- процес засвоєння слід супроводжувати постійним контролем якості знань, умінь, навичок через самоперевірку, взаємодопомогу з наступною взаємооцінкою, самооцінкою.

На наш погляд найважливішим є правильний, безболісний поділ дітей на групи. На практиці варто робити так:

1. Дати право дитині самовизначитися.
2. Робочі групи формувати за результатами виконання певного завдання зростаючої складності.
3. Поділ учнів на групи здійснювати самостійно, не натякаючи на кмітливість, їх здібності, а давати назву підгрупам, яку вони сприймають з піднесеним настроєм, як гру.

Отже, поділ дітей на групи робимо мимовільно, відповідно до їх здібностей, умінь і навичок виконання завдань. Групи в класі змінні. Учні повинні мати можливість в будь-який час перейти в іншу групу, відчувачи свої

сили при виконанні певних завдань. Таким чином ми не втрачаємо жодного учня, розвиваючи їх творчі здібності. Підбираючи завдання для кожної з груп, слід розподіляти їх за певними ознаками.

Так якщо зміст завдання буде однаковий то для високого рівня збільшимо обсяг роботи, ускладнюємо способи розв'язання завдань та зменшимо час на виконання даного завдання. Якщо даємо спільне завдання для усіх груп то для середнього і низького рівня пропонуємо зразок виконання завдань, пам'ятку, таблицю, схеми-опори або ж план розв'язання. Можемо надати й різні за складністю завдання різним групам.

Підбираючи завдання для учнів, враховуємо:

- різну підготовку та фізичний стан кожної дитини;
- ступінь активності мислення учнів;
- самостійність їх суджень;
- уміння логічно аргументувати ті чи інші положення, тлумачення;
- уміння оцінити й узагальнити факти та явища.

Слід підкреслити, що в умовах особистісно орієнтованого навчання важливо здійснити відповідний добір фізичних задач, який би враховував пізнавальні можливості й нахили учнів, рівень їхньої готовності до такої діяльності, розвивав би їхні здібності відповідно до освітніх потреб [6, с.15].

Враховувати індивідуальні особливості учнів, на нашу думку, можна використовуючи рівневу диференціацію. Диференціювати можна не лише підбираючи різні задачі різних типів складності, а й виділяючи окремі частини в одних і тих же завданнях.

Диференціювати можна і експериментальні задачі. З простим обладнанням, на нашу думку, доцільно розділяти на певні логічні частини, які можна розглядати як окремі завдання, що дає змогу кожному учню працювати на своєму рівні і розв'язати хоча б частину.

Наприклад, пропонуємо учням 10-го класу під час вивчення теми «Математичний маятник» таку задачу. Задача №1 за рівнянням коливань математичного маятника $x = 0.1 \cos \pi t$ визначити довжину нитки маятника.

Враховуючи різний рівень знань учнів класу, доцільно розділити дану задачу на частини, які можуть бути етапами її розв'язання.

Задача. За рівнянням коливань математичного маятника $x = 0.1 \cos 2\pi t$ визначити:

- 1) амплітуду коливань;
- 2) циклічну частоту;
- 3) власну частоту коливань;
- 4) період коливань;
- 5) довжину нитки маятника.

Учні навіть з початковим рівнем знань розв'язують перші два пункти

УДК 004.9

Ю. Мельник, студентка 1 курсу 1 курсу магістратури фізико-математичного факультету

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ ДО УЧАСТІ В ОЛІМПІАДАХ З ФІЗИКИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті охарактеризовано основні етапи підготовки школярів до участі в фізичних олімпіадах різних рівнів на основі методично вмотивованого поєднання традиційних методичних систем навчання з сучасними дистанційними технологіями навчання.

Ключові слова: дистанційна підтримка, обдаровані учні, олімпіада з фізики.

У 2020 році ми усі опинилися у надзвичайних обставинах, що тимчасово унеможлиблювали відвідування закладів освіти, а тим паче роботу із обдарованими дітьми. Та в сучасних умовах шкільна освіта України не обмежується лише очною формою навчання, з нового боку для нас тепер відкриваються можливості дистанційного навчання. І для нас, як вчителів, дуже важливим є налаштувати у таких умовах роботу із обдарованими учнями і забезпечити підтримання їхньої цікавості до предмету, а в подальшому і підготувати до участі у олімпіадах з фізики.

$$x_m = 0.1M; \omega = 2\pi \Gamma t$$

Власну частоту коливань маятника школярі можуть обчислити враховуючи, що $\omega = 2\pi\nu$ тоді $\nu = 1\Gamma t$, А період знаходять, враховуючи його зв'язок з власною частотою

$$T = \frac{1}{\nu} = 1C$$

Довжину нитки можуть знайти учні з достатнім та високим рівнем знань

$$T = 2\pi \sqrt{\frac{l}{g}}, \text{ тоді } l = \frac{T^2 g}{4\pi^2} \approx 0.25 \text{ м}$$

Таким чином, диференціація завдань дає можливість залучати до роботи всіх учнів класу, формувати в школярів практичні вміння та навички, розвивати їх творчі здібності. Дає можливість готуватись до зовнішнього незалежного оцінювання.

Висновки. Диференціація навчання досягається шляхом забезпечення кожного учня навантаженням, відповідно з його індивідуальними можливостями, що практикується різними способами.

Навчальний процес повинен не просто пристосовуватись, підбудовуватись під власний рівень знань і вмінь учнів, змінюючи зміст і методи, а орієнтуватись на досягнення максимально важливих результатів кожним учнем і, що не менш важливо, на розвиток мислення, пізнавальних можливостей, інтересів.

Список використаних джерел:

1. Атаманчук П.С. Інноваційні технології управління навчанням фізики. Кам'янець-Подільський: К-ІДПІ, інформаційно-видавничий відділ, 1999. 174 с.
2. Атаманчук П.С., Самойленко П.И. Дидактика фізики (основные аспекты): монография. Москва: РИО, 2006. 245 с.
3. Данішевський В.А. Розвиток системного мислення учнів на уроках фізики. *Фізика в школах України*. 2006. №9.
4. Петрова С.М. Активізація розумової діяльності учнів у процесі викладання фізики. *Фізика в школах України*. 2009. № 11-12.
5. Сіліфонова М.О. Диференціація як одна із форм активізації розумової діяльності учнів на уроках фізики та математики. 2018. 43 с.
6. Фізика. Астрономія. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. 7-12 клас. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 80 с.

The material of the publication is devoted to the reflection of the features and technology of implementation of level differentiation of education in physics lessons of high school students.

Key words: level differentiation, individual approach, cognitive interest, physics.

Отримано: 18.10.2021

Здійснюючи педагогічний супровід підготовки до різних етапів олімпіади учитель розробляє своєрідну стратегію збагачення, яка дає дитині змогу в середовищі своїх однолітків розвивати інтелектуальні здібності на відповідному рівні. Складовими такої стратегії є навчальні ситуації, які максимально навантажують провідну здібність обдарованої дитини, розробка спеціальних навчальних індивідуальних програм, орієнтованих схем-планів індивідуального освітнього маршруту учня, тобто своєрідних траєкторій руху обдарованої дитини до успіху.

Але реальною проблемою при дистанційній підготовці таких учнів полягає не в тому, що хтось не має потужного комп'ютера або не вміє зайти в Zoom – усе це за бажання можна вирішити. Проблема в тому, що запропонована сучасна форма навчання не корелюється із засадничими принципами та методами нашої все ще в лівій частині нереформованої системи освіти. Наведемо більш загальні підходи до методів вирішення завдань.

Варіант – «нехай дитина все це подивиться вдома», «сфотографуйте, будь ласка, сторінки зошиту з виконаними вправами і надішліть мені, я перегляну і поставлю оцінки», «нащо якісь Zoom-конференції?» стає надзвичайною проблемою, адже діти не отримують необхідного їм зворотного зв'язку, адже в цій системі особа втрачає значення.

Вочевидь, дистанційне навчання не є калькою очного навчання у класі і потребує зовсім інших підходів у підготовці обдарованих дітей. Хоча б тому, що увага і втома біля комп'ютера працюють геть інакше.

Час заняття повинен використовуватися, щоб разом з учителем проговорити, що незрозуміло, виправити помилки, якщо вони є, з'ясувати складні питання. Саме така система закладає в дитині паростки вміння вчитися самостійно. І зараз – найкраща ситуація для того, щоб її починати опановувати.

Також важливим є і спілкування між самими учнями, адже таким чином вони можуть ділитися своїми думками, приходити до цікавих висновків, з іншого боку дивитися на цікаві завдання. А вчитель у свою чергу, вміло керувати цим процесом за допомогою направляючих питань.

В даному процесі вчитель повинен виступати своєрідним помічником для учнів. Адже часто вони можуть знайти необхідну їм інформацію навіть у Інтернеті, але в них виникають труднощі із її систематизацією та розумінням, тому їм необхідно допомогти і вказати шлях для її використання.

Рекомендації до вирішення завдань необхідно формулювати виходячи з аналізу різних, можливих трактувань змісту рекомендації

Наведемо більш загальні підходи до методів вирішення завдань.

1. Уважне прочитання умови задач, звертаючи увагу на знаки пунктуації в формулюванні умови. Часто одна кома в умові дає конкретну підказку у виборі методу розв'язання задачі
2. Аналіз всіх відомих законів збереження у фізиці і можливість їх використання для складання рівнянь, що включають шукану величину.
3. Пошук максимально коротких взаємозв'язків між розглянутими величинами. Використання фундаментальних законів фізики.
4. Аналіз тих взаємодій між тілами, величиною яких можна в даних умовах можна знехтувати.
5. Використання властивостей інтервалів часу між подіями (в класичній фізиці проміжки часу в усіх системах координат однакові).
6. Аналіз можливості розгляду фізичних процесів в різних системах координат.
7. Врахування того, що якщо в умові завдання вказаний матеріал будь-якого тіла, то всі його характеристики можна вважати заданими, тому що їх можна знайти в таблицях.
8. Уважне ставлення до якості оформлення рішення задачі з використанням чітких позначень всіх величин, вказівки законів, згідно з якими робляться логічні висновки.
9. Максимальне використання графічного методу рішення, особливо для величин, які змінюються в часі. Наприклад, при русі декількох тіл, якщо є точки збігу їх координат.
10. Створення інтриги, яка супроводжується емоційним навантаженням і дає позитивні емоції.

11. Використання методу послідовного ускладнення завдання, підбираючи кількість «проміжних» питань для кожного учня індивідуально.

12. Розуміння простої істини – в умова кожної складної задачі входять частини, які є більш прості завдання. Головне – побачити зв'язуючу ланку.

Для прикладу використання названих підходів, нижче наведено аналіз розбору рішення типової задачі, який легко застосувати при дистанційному навчанні.

У кімнаті на столі лежить плоске дзеркало, на поверхні якого розташована тонка плосковипукла лінза з фокусною відстанню $F = 40$ см (див. рис. 1). По стелі повзе муха зі швидкістю $v = 2$ см/с. Відстань від стелі до дзеркала $h = 220$ см. На якій відстані від дзеркала розміщене зображення мухи в даній оптичній системі, у той момент, коли вона пересікає головну оптичну вісь лінзи (в точці C)? З якою швидкістю переміщується зображення мухи?

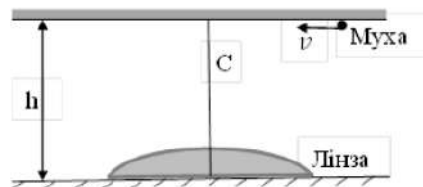

Рис. 1.

Розв'язок

Побудуємо зображення мухи в оптичній системі лінза – дзеркало – лінза. На рисунку точка M_1 – перше зображення мухи, яке утворюється лінзою, а M_2 – зображення мухи, яке утворюється лінзою після відбивання променів від дзеркала. Запишемо формулу тонкої лінзи для першого випадку: $1/h + 1/a = 1/F$, для другого: $-1/a + 1/b = 1/F$.

Звідси знаходимо невідому відстань:

$$b = Fh/(2h - F) = 22 \text{ см.}$$

Із подібності трикутників OCM та ODM_2 отримуємо:

$$CM/DM_2 = v\Delta t/u\Delta t = h/b,$$

де u – швидкість зображення мухи.

Таким чином, $u = v h/b = 0,2$ см/с.

Типові помилки. Дана задача належить до типу комбінованих задач і вимагає синтезу знань з теми «Геометрична оптика» та умінь будувати зображення оптичної системи «лінза – дзеркало».

Розв'язуючи задачу учні допускають помилки при побудові зображення мухи в оптичній системі лінза – дзеркало – лінза. Також не можуть знайти зв'язок між величинами формули тонкої лінзи та відстанню від дзеркала до зображення мухи. Роблять помилки в математичних перетвореннях формули тонкої лінзи.

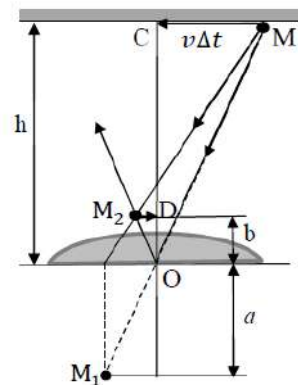

Рис. 2.

Висновки. Залучення учнів до участі в олімпіадах сприяє виявленню і реалізації їх творчих здібностей, підвищенню рівня фізичних компетентностей. Для успішної підготовки до предметних змагань необхідно створити сприятливі умови для розкриття і реалізації творчого особистісного потенціалу учнів, розвитку їх інтересу до вивчення фізики. Школярі мають повірити у свої сили, отримувати задоволення від навчання.

Підготовку учнів до предметних змагань, зокрема олімпіад, потрібно здійснювати на основі педагогічно виваженого і методично вмотивованого гармонійного поєднання традиційних методичних систем навчання з сучасними дистанційними технологіями навчання.

Список використаних джерел:

1. URL: http://soippo.edu.ua/images/%D0%9E%D0%BB%D1%96%D0%BC%D0%BF%D1%96%D0%B0%D0%B4%D0%B8/Inform_Zbirniki_olimpiad/fizika_2015.pdf.

2. URL: <https://nus.org.ua/view/problemy-mozhlyvosti-dystantsijnogo-navchannya>.

The main stages of pupils' preparation for participation in physical olympiads of different levels methodically motivated combination of traditional methodical teaching systems with modern distance learning technologies.

Key words: distance support, talented students, Physics Olympiad.

Отримано: 18.10.2021

УДК 378.853.53

Р. В. Познанський, студент 2 курсу магістратури фізико-математичного факультету

ТЕХНОЛОГІЇ ДОПОВНЕНОЇ ТА ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ НА УРОКАХ ФІЗИКИ

Матеріал розкриває питання сучасних технологій навчання фізики, зокрема, технології доповненої та віртуальної реальності. Описано перспективи використання цих технологій, основні сервіси і розробки, особливості застосування.

Ключові слова: доповнена реальність, віртуальна реальність, гаджети, смартфон, окуляри VR.

Наука пронизана стрімким розвитком. З кожним днем з'являються нові технології: чи то нано- чи VR-, робототехніка. Розвиток наукової техніки сприяє розвитку сприйняття і мислення, адаптації до дітей нової реальності, оволодіння новітніми гаджетами та технологіями. Саме органічне поєднання складових сучасної та традиційної освіти в процесі навчання – основа нової концепції української шкільної освіти.

Однією з нових перспективних технологій, які можуть бути використані в освітньому процесі, є технологія віртуальної та доповненої реальності. Для вчителя, який ставить за мету йти в ногу з розвитком науки і подавати тільки актуальну та підтверджену інформацію, було б неправильно ігнорувати ці новітні технології.

Мета роботи полягає в тому, щоб ознайомити читачів із можливостями інтеграції передових технологій доповненої та віртуальної реальності в навчальний процес з фізики, з метою формування у них інтересу та прагнення до вивчення фізики.

В світовій практиці застосування інноваційних технологій доповненої (AR), змішаної (MR) та віртуальної реальності (VR) є інтегровані уроки (заняття) в передових школах та університетах світу. Серед піонерів можна назвати Єльський університет, Кембриджський університет, школи США та ЄС. В Україні розробки доповненої реальності Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна та Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

У наші дні кожна дитина може дати визначення доповненій реальності, а подекуди і розповісти про її досвід у використанні. Наведемо приклади поєднання сучасних і традиційних технологій, застосування та розробки програм доповненої реальності, які закладуть основу для проведення уроків, лабораторних та практичних занять з фізики.

Однією з перспективних технологій, які використовуються сьогодні є технологія віртуальної реальності, яка з успіхом може використовуватися у старшій школі на уроках фізики. Застосування віртуальної реальності починається із добору засобів для демонстрації. Це, як правило, окуляри віртуальної реальності, смартфон, тематичний додаток віртуальної реальності на основі Android.

Окуляри VR (віртуальної реальності) – пристрій, що дозволяє частково зануритися у світ віртуальної реальності, який створює зоровий та акустичний ефект присутності в заданому керуючим пристроєм (комп'ютером, смартфоном) просторі. Учень потрапляє в віртуальний клас (рис. 1, рис. 2), в якому його очікують теоретичні та практичні завдання, але відмінністю від звичайних уроків є візуалізація всіх фізичних процесів: намагнічування, взаємодія предметів, силові поля і тому подібне. Саме за рахунок цього дитина краще сприймає навчальний матеріал та з захопленням виконує завдання, при чому за допомогою цієї технології вчитель «говорить» на мові учнів. Припускається що саме такий метод засвоєння інформації, дозволить запам'ятовувати краще на 60-70%.

Рис. 1. Клас віртуальної реальності

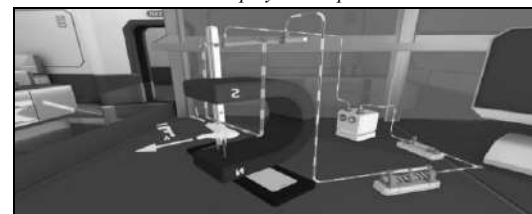

Рис. 2. Демонстрація фізичних дослідів з використанням VR

Ось кілька готових користувацьких продуктів-програм для освіти школярів:

1. «Физикон»;
2. «Veative Labs»;
3. «Захоплююча реальність»;
4. «Newton's Playground»;
5. «Algodoo»;
6. «Video Physics».

Доповнена реальність – це технологія, у якій всі проекти спрямовані на доповнення реальності будь-якими віртуальними елементами. Інколи доповнена реальність може виступати частиною змішаної реальності, коли реальні об'єкти інтегруються в віртуальне середовище.

Не завжди в шкільного бюджету є можливість профінансувати закупівлю обладнання для експериментів та лабораторних занять з фізики, а старі п'ятдесятирічні прилади давно вже вийшли з ладу, у такому випадку на допомогу вчителю прийде доповнена реальність.

Саме за допомогою доповненої чи змішаної реальності (рис. 3, рис. 4) можна наглядно продемонструвати електричні схеми (їх компоненти), рух частинок, принцип роботи електричного, або ж двигуна внутрішнього згорання.

Вагомим плюсом стане те, що учні будуть використовувати свої гаджети, адже саме їхні смартфони стануть мостиком між звичайним уроком фізики та уроком з використанням нових технологій.

Рис. 3. Доповнена реальність на екрані смартфона

Рис. 4. Доповнена реальність управління віртуальним експериментом

Перелік декількох програм, які допоможуть вчителю інтегрувати новітні технології в виклад чи то закріплення матеріалу:

1. «Захоплююча реальність» (мобільна версія);
2. «Jigspace»;
3. «Mind map AR»;
4. «Atom Visualizer».

Отже дивлячись на прогрес сучасної науки, новітніх розробок та програмування ми з впевненістю можемо сказати, що через невеликий проміжок часу в освітньому процесі, а саме з інтегруванням системи STEM освіти в нову українську школу, з'являться курси, програми навчання, а також прилади, які допоможуть у сучасному викладі матеріалу вчителю-предметнику.

Передумовою такої гіпотези є розвиток сприймання учнями новітніх технологій, використання гаджетів та електронних приладів у повсякденному житті, а також не малим стимулом інтегрування даних технологій є:

- 1) зменшення ціни та технічне оснащення лабораторій та класів;
- 2) великий ріст програмного забезпечення для VR та AR;

УДК 517.5

М. М. Рой, студентка 2 курсу магістратури фізико-математичного факультету

АСИМПТОТИЧНІ ОЦІНКИ ВЕЛИЧИНИ СУМІСНОГО НАБЛИЖЕННЯ ІНТЕРПОЛЯЦІЙНИМИ ПОЛІНОМАМИ

Отримано асимптотично непокращувані інтерполяційні аналоги класичних нерівностей типу Лебега для сумісного наближення диференційовних в розумінні Вейля-Надя функцій та їх похідних. Встановлені оцінки дозволили знайти асимптотично точні результати на класах $W_{\beta, \infty}^r$, які цілком узгоджуються з аналогічними результатами С.М. Нікольського для одного доданку.

Ключові слова: похідна в сенсі Вейля-Надя, інтерполяційний тригонометричний поліном, ядро Бернуллі, сумісне наближення.

Нехай $f(\cdot)$ – 2π -періодична інтегровна на $(0, 2\pi)$ функція ($f \in L$) і

$$S[f] = \frac{a_0}{2} + \sum_{k=1}^{\infty} (a_k \cos kx + b_k \sin kx) \quad (1)$$

– її ряд Фур'є.

Інтегралом Вейля-Надя функції $\varphi \in L$ (див., напр. [1, с.131-137]) називають функцію $f(x)$, яку можна записати у вигляді

$$f(x) = I_{\beta}^r(\varphi; x) = \frac{a_0}{2} + \frac{1}{\pi} \int_{-\pi}^{\pi} \varphi(x+t) D_{r, \beta}(t) dt, \quad (2)$$

де $D_{r, \beta}(t) = \sum_{k=1}^{\infty} \frac{\cos\left(\frac{kt - \beta\pi}{2}\right)}{k^r}$ – узагальнене ядро Бернуллі з параметрами $r > 0$ і $\beta \in R$.

Множину всіх функцій, що подаються у вигляді (2) при $\varphi \in L$, позначають через L_{β}^r ; множину функцій, що записуються у вигляді (2) при $\varphi \in \mathfrak{X}$, де \mathfrak{X} – деяка підмножина із L , позначають через $L_{\beta}^r \mathfrak{X}$, інколи, віддаючи належне традиції, замість L_{β}^r пишуть W_{β}^r (отже при $\mathfrak{X} = L$, $W_{\beta}^r L = W_{\beta}^r$).

- 3) з кожним днем країни все більше інвестують в дану галузь (що призводить до все більшого розвитку технологій);
- 4) інтегрування технологій віртуальної реальності в переконанні сфер: нафтова промисловість, машинобудування, енергетика, реклама, телекомунікації, армія.

Можна сміливо говорити, що даний вид технологій буде широко використовуватися в більшості майбутніх професій школярів, а інтегрування їх у шкільну освіту – тільки допоможе дітям в подальшому кроці у доросле життя.

Список використаних джерел:

1. Зеленко Л.С., Топунов А.В., Загуменнов Д.А. Интерактивная интеллектуальная обучающая система, построенная на основе технологии виртуальных миров, как средство активизации учебно-познавательной деятельности учащихся. *Материалы XVII Всероссийской научно-методической конференции «Телематика»*. Санктпетербург, 2010, С. 335-336.
2. Виртуальная реальность в образовании. URL: https://vrgeek.ru/2016/07/21/2467_obrazovanie-v-vr.
3. 9 сфер применения виртуальной реальности: размеры рынка и перспективы. URL: <https://vc.ru/p/vr-use>.
4. Виртуальная реальность в образовании: форматы. URL: <http://www.edutainme.ru/post/vr-formats>.
5. 7 приложений виртуальной реальности, которые заменят учебники истории. URL: http://mel.fm/tekhnologii/1362897-virtual_reality.

The material reveals the issues of modern technologies of teaching physics, in particular, technologies of augmented and virtual reality. Prospects for the use of these technologies, basic services and developments, features of application are described.

Key words: augmented reality, virtual reality, gadgets, smartphone, VR glasses.

Отримано: 18.10.2021

При цьому функцію $\varphi(\cdot)$ в рівності (2) будемо називати (r, β) -тою похідною функції $f(\cdot)$ в сенсі Вейля-Надя та позначати $f_{\beta}^r(\cdot)$, при $r = \beta$ $f_{\beta}^r(\cdot) = (r, r)$ та похідна, або ж просто r -та похідна функції $f(\cdot)$ в сенсі Вейля.

Через L_{∞} позначимо простір 2π -періодичних вимірних і суттєво обмежених функцій $f(x)$ із нормою $f_{L_{\infty}} = f_{\infty} = \text{ess sup}_x |f(x)|$; C – простір неперервних на всій дійсній осі 2π -періодичних функцій $f(x)$ із нормою $f_C = \max |f(x)|$; L – простір 2π -періодичних сумовних на $(0, 2\pi)$ функцій $f(x)$ із нормою $f_L = f_1 = \int_0^{2\pi} |f(x)| dx$.

Одиничну кулю в просторі L_p ($p = 1, p = \infty$) позначимо через U_p , $U_p = \{f : f \in L_p, f_p \leq 1\}$, а також покладемо $W_{\beta}^r U_p = W_{\beta, p}^r$ ($p = 1, \infty$), $C_{\beta, p}^r = W_{\beta, p}^r \cap C$.

Найкраще наближення функції $f(\cdot)$ за допомогою тригонометричних поліномів $t_{n-1}(\cdot)$ степеня не вищого за

$n - 1$ у метриках просторів C і L будемо позначати відповідно через $E_n(f)_C$ і $E_n(f)_L$ відповідно. Найкращим наближенням класів $W_{\beta,\infty}^r$ та $W_{\beta,1}^r$ називають величини

$$E_n(W_{\beta,\infty}^r)_C = \sup_{f \in W_{\beta,\infty}^r} E_n(f)_C = \sup_{f \in W_{\beta,\infty}^r} \inf_{t_{n-1C}} f - t_{n-1C}, \quad (3)$$

$$E_n(W_{\beta,1}^r)_L = \sup_{f \in W_{\beta,1}^r} E_n(f)_L = \sup_{f \in W_{\beta,1}^r} \inf_{t_{n-1L}} f - t_{n-1L}, \quad (4)$$

відповідно.

Часто зручно замість частинної суми ряду Фур'є $S_n(f;x)$ розглядати модифіковану суму Фур'є $S_n^*(f;x)$, що відрізняється від $S_n(f;x)$ множником $\frac{1}{2}$ в останньому доданку:

$$S_n^*(f;x) = \frac{a_0}{2} + \sum_{k=1}^{n-1} (a_k \cos kx + b_k \sin kx) + \frac{1}{2} (a_n \cos nx + b_n \sin nx).$$

Актуальним питанням також є вивчення асимптотичної поведінки величини

$$\tilde{E}_n^*(W_{\beta,\infty}^r;x) = \sup_{f \in W_{\beta,\infty}^r} |f(x) - \tilde{S}_n^*(f;x)|, \quad n \rightarrow \infty, \quad (5)$$

де $\tilde{S}_n^*(f;x)$ – інтерполяційний тригонометричний поліном n -го порядку, що співпадає з функцією $f(x)$ у вузлах інтерполяції $x_k^{(n)} = \frac{k\pi}{n}, k=0, \pm 1, \pm 2, \dots$, та визначається формулою

$$\tilde{S}_n^*(f;x) = \frac{1}{n} \sum_{k=-n}^{n-1} D_n^*(x - x_k^{(n)}) f(x_k^{(n)}),$$

де

$$D_n^*(t) = D_n(t) - \frac{\cos nt}{2} = \frac{\sin(nt) \operatorname{ctg} \frac{t}{2}}{2} \quad (6)$$

– модифіковане ядро Діріхле степеня n , а $D_n(t)$ – ядро Діріхле степеня n (див.,напр. [2, с.86-88]).

Нехай, далі, r_1, r_2, \dots, r_m – довільний набір дійсних чисел таких, що

$$0 \leq r_1 \leq r_2 \leq \dots \leq r_m < r, \quad \beta_i \in R, \quad i = \overline{1, m}.$$

В дипломній роботі встановлені асимптотичні рівності для величини сумісного наближення лінійної комбінації функцій $f \in W_{\beta,\infty}^r$ та їх (r_i, β_i) похідних в сенсі Вейля-Надя інтерполяційними тригонометричними поліномами $\tilde{S}_n^*(\cdot)$ в рівномірній (неперервній) метриці

$$\tilde{E}_{n,m}^*(W_{\beta,\infty}^r;x;\bar{\alpha}) = \sup_{f \in W_{\beta,\infty}^r} \left| \sum_{i=1}^m \frac{\alpha_i}{n^{r_i}} \left(f_{\beta_i}^{(r_i)}(x) - \tilde{S}_n^*(f_{\beta_i}^{(r_i)};x) \right) \right|, \quad n \rightarrow \infty, \quad (7)$$

де $\bar{\alpha} = (\alpha_1, \alpha_2, \dots, \alpha_m)$ – m вимірний дійснозначний вектор.

Оператор, що породжує послідовність поліномів $\tilde{S}_n^*(f;x)$, є лінійним, і тому мають місце співвідношення

$$\begin{aligned} |f(x) - \tilde{S}_n^*(f;x)| &= \left| (f(x) - T_{n-1}^*(x)) - (\tilde{S}_n^*(f;x) - T_{n-1}^*(x)) \right| \leq \\ &\leq \left| (f(x) - T_{n-1}^*(x)) \right| + \left| (\tilde{S}_n^*(f;x) - T_{n-1}^*(x)) \right| = \\ &= \left| (f(x) - T_{n-1}^*(x)) \right| + \left| \tilde{S}_n^*(f - T_{n-1}^*;x) \right|. \end{aligned} \quad (8)$$

Із нерівності (8) отримуємо

$$\begin{aligned} &\left| \tilde{S}_n^*(f - T_{n-1}^*;x) \right| = \\ &= \frac{2}{2n+1} \left| \sum_{j=0}^{2n} (f(x_j^{(n)}) - T_{n-1}^*(x_j^{(n)})) D_n^*(t) (x - x_j^{(n)}) \right| \leq \\ &\leq f - T_{n-1C}^* \frac{2}{2n+1} \sum_{j=0}^{2n} |D_n^*(t) (x - x_j^{(n)})| = \tilde{L}_n(x) E_n(f)_C, \end{aligned} \quad (9)$$

де

$$\tilde{L}_n^*(x) = \frac{2}{2n+1} \sum_{j=0}^{2n} |D_n^*(t) (x - x_j^{(n)})|, \quad (10)$$

а $E_n(f)_C$ – найкраще наближення функції f тригонометричними поліномами T_{n-1} степеня не вище за $n - 1$. Із отриманих співвідношень (8)-(10) робимо висновок: для довільної неперервної функції f відхилення її від інтерполяційних сум Фур'є можна оцінити нерівністю

$$|f(x) - \tilde{S}_n^*(f;x)| \leq (1 + \tilde{L}_n^*(x)) E_n(f)_C. \quad (11)$$

Остання оцінка – інтерполяційний аналог класичної нерівності Лебега [3],

$$\forall f \in C: \rho_n(f;x) |f(x) - S_n(f;x)| \leq [\ln n + 3] E_n(f).$$

Нерівність Лебега входить невід'ємною складовою багатьох результатів теорії наближення від часів зародження теорії, і результати оцінок величини $\rho_n(f;x)$ не втрачають своєї цінності і понині. Функцію $\tilde{L}_n^*(x)$ називають функцією Лебега зважаючи на те, що їй відводиться таке ж місце, як і добре відомим константам Лебега $L_n =$

$$= \frac{1}{\pi} \int_0^{2\pi} |D_n(t)| dt = \frac{4}{\pi^2} \ln n + O(1). \quad \text{С.М. Нікольський} \quad [4]$$

дослідив асимптотичну поведінку функції

$$\tilde{L}_n(x) = \tilde{L}_n^*(x) = \frac{2}{2n+1} \sum_{j=0}^{2n} |D_n(x - x_j^{(n)})|.$$

Теорема. (Нікольського) В кожній точці $x \in R$ при $n \rightarrow \infty$ справедлива рівність

$$\tilde{L}_n(x) = \frac{2}{\pi} \left| \sin \frac{2n+1}{2} x \right| \ln n + O(1), \quad (12)$$

де $O(1)$ – величина, рівномірно обмежена по x і по n .

С.М. Нікольському належать також і асимптотично точні результати наближення інтерполяційними поліномами класів диференційовних функцій $W_{\beta,\infty}^r$ при всіх натуральних n .

Порівнюючи рівність (12) з аналогічною рівністю для функції Лебега $\tilde{L}_n^*(x)$ справедлива рівність

$$\tilde{L}_n^*(x) = \sup_{|f| \leq 1} |\tilde{S}_n^*(f;x)|_C.$$

Нехай $F(x;\bar{\alpha}) = \sum_{i=1}^m \frac{\alpha_i}{n^{r_i}} f_{\beta_i}^{(r_i)}(x)$ лінійна комбінація

функцій $f(\cdot)$ із класу $W_{\beta,\infty}^r$ та їх похідних $f_{\beta_i}^{(r_i)}(\cdot)$. Зрозуміло, що коли $f(x) \in W_{\beta,\infty}^r(W_{\beta,1}^r)$, то її (r_i, β_i) похідна $f_{\beta_i}^{(r_i)}(x)$ знаходиться в множині $W_{(\beta-\beta_i),\infty}^{r-r_i}(W_{(\beta-\beta_i),1}^{r-r_i})$. Звідси для величини (7) справедлива очевидна нерівність

$$\tilde{E}_{n,m}^*(W_{\beta,\infty}^r;x;\bar{\alpha}) \leq \sum_{i=1}^m \frac{|\alpha_i|}{n^{r_i}} \left| f_{\beta_i}^{(r_i)}(x) - \tilde{S}_n^*(f_{\beta_i}^{(r_i)};x) \right|. \quad (13)$$

Така оцінка величини $\tilde{E}_{n,m}^*$, взагалі кажучи, є неточною.

Насправді має місце:

Нехай (див., напр., [5])

$$E_{n,m}(W_{\beta,\infty}^r;\bar{\alpha})_C = \sup_{f \in W_{\beta,\infty}^r} \inf_{t_{n-1}} \sum_{i=1}^m \frac{\alpha_i}{n^{r_i}} f_{\beta_i}^{(r_i)}(x) - t_{n-1}(x)_C, \quad (14)$$

– величина найкращого сумісного наближення класів Вейля-Надя тригонометричними поліномами в метриці простору C .

Теорема 1. Нехай $0 \leq r_1 \leq r_2 \leq \dots \leq r_m < r, \quad \beta_i \in R, \quad i = \overline{1, m}$, та

$$\begin{aligned} &E_{n,m}(W_{\beta,\infty}^r;\bar{\alpha})_C = \\ &= \left| \frac{1}{\pi} \int_{-\pi}^{\pi} \sum_{k=1}^m \sum_{i=1}^m \frac{\alpha_i}{n^{r_i}} \frac{\cos \left(kt + (\beta - \beta_i) \frac{\pi}{2} \right)}{k^{r-r_i}} \operatorname{sign} \sin (nt - \gamma) dt \right| = \end{aligned}$$

$$= \frac{4}{\pi n^r} \left| \sum_{k=0}^{\infty} \sum_{i=1}^m \alpha_i \frac{\sin((2k+1)\gamma + (\beta - \beta_i)\frac{\pi}{2})}{(2k+1)^{(r-r_i+1)}} \right|, \quad (15)$$

тоді для величини $\tilde{\mathcal{E}}_{n,m}^*(W_{\beta,\infty}^r; x; \bar{\alpha})$ має місце асимптотична рівність

$$\tilde{\mathcal{E}}_{n,m}^*(W_{\beta,\infty}^r; x; \bar{\alpha}) = \frac{4}{\pi} E_{n,m}(W_{\beta,\infty}^r; \bar{\alpha})_C \ln n |\sin nx| + O(E_{n,m}(W_{\beta,\infty}^r; \bar{\alpha})_C) \quad (16)$$

Приведені результати роботи С.М. Нікольського [4] повністю узгоджуються із результатами теореми 1.

При деяких обмеженнях на параметри r_i та β_i точне значення величини найкращого сумісного наближення класів Вейля-Надя $E_{n,m}(W_{\beta,\infty}^r; \bar{\alpha})_C$ знайдене при довільних натуральних n в [5].

Нехай $\tilde{\mathcal{E}}_{n,m}^*(W_{\beta,\infty}^r; x) = \max_{|\alpha_i|=1} \tilde{\mathcal{E}}_{n,m}^*(W_{\beta,\infty}^r; x; \bar{\alpha})$, тоді об'єднавши результати роботи [5] та теореми 1 одержуємо:

Теорема 2.

1) Нехай $0 \leq r_1 \leq r_2 \leq \dots r_m < r$, причому виконується одна із умов:

а) $0 < r - r_i \leq 1$, $\beta - \beta_i \in [0, r - r_i] \cup [2; 2 + r - r_i]$, $i = \overline{1, m}$ або ж

$$\beta - \beta_i \in [2 - r + r_i; 2] \cup [4 - r + r_i; 4], i = \overline{1, m};$$

б) $r - r_m = 1$, $r - r_{m-1} < 2$, $r - r_i = 4m_i + \beta - \beta_i$, $m_i \in N_0$,

$\beta - \beta_i \in [1; 2]$, $i = \overline{1, m}$, тоді при $n \rightarrow \infty$ має місце асимптотична рівність

$$\tilde{\mathcal{E}}_{n,m}^*(W_{\beta,\infty}^r; x) = \frac{16}{\pi^2 n^r} \left| \sum_{i=1}^m \alpha_i^* \sum_{k=0}^{\infty} \frac{\cos\left[(2k+1)\gamma + \frac{\beta - \beta_i}{2} \pi\right]}{(2k+1)^{(r-r_i+1)}} \right| \ln n |\sin nx| + O(n^{-r}), \quad (17)$$

де $\alpha_i^* = 1$, якщо $\beta - \beta_i \in [0; 2]$ і $\alpha_i^* = -1$, якщо $\beta - \beta_i \in [2; 4]$, а γ – корінь рівняння

$$\sum_{i=1}^m \alpha_i^* \sum_{k=0}^{\infty} \frac{\cos\left[(2k+1)\gamma + \frac{\beta - \beta_i}{2} \pi\right]}{(2k+1)^{r-r_i}} = 0. \quad (18)$$

2) Нехай виконується одна із умов:

а) $r - r_m = 1$, $r - r_{m-1} < 2$, $r - r_i = 4m_i + \beta - \beta_i$, $m_i \in N_0$, $\beta - \beta_i \in [1; 2]$, $i = \overline{1, m}$;

б) $0 < r - r_m < 1$, $r - r_i = 4m_i + \beta - \beta_i$, $m_i \in N$, $\beta - \beta_i \in [0; 1]$, $i = \overline{1, m-1}$, тоді при $n \rightarrow \infty$ має місце асимптотична рівність

$$\tilde{\mathcal{E}}_{n,m}^*(W_{\beta,\infty}^r; x) = \frac{16|\alpha_i^*|}{\pi^2 n^r} \sum_{i=1}^m \sin \frac{(\beta - \beta_i)\pi}{2} \times \sum_{k=0}^{\infty} \frac{1}{(2k+1)^{(r-r_i+1)}} \ln n |\sin nx| + O(n^{-r}), \quad (19)$$

де α_i^* в пунктах а) та б) вибираються одного знаку.

Продемонструємо на конкретному прикладі ефект, що отримується при сумісному наближенні інтерполяційними поліномами, в порівнянні з раніше відомими класичними оцінками.

Нехай для величини $\tilde{\mathcal{E}}_{n,m}^*(W_{\beta,\infty}^r; x)$ в (7) параметри задачі є наступними: $m = 2$, $r = 2$, $r_1 = 0$, $r_2 = 1$, тобто розглянемо задачу на класі диференційованих функцій W^2 . Не складає труднощів, (див., напр., [5]) обчислити величину найкращого сумісного наближення при вибраних значеннях параметрів $E_{n,2}(W_{2,\infty}^2; \bar{\alpha})_C = \frac{4}{\pi n^2} \left(\frac{\pi}{8} + \frac{\pi^3}{32} \right)$. Найкращі наближення кожного із класів $W^1 = W_1^1$, та $W^2 = W_2^2$ добре відомі: $E_n(W_{1,\infty}^1)_C = \frac{2}{n}$, $E_n(W_{2,\infty}^2)_C = \frac{\pi}{2n^2}$. Тоді

$$\tilde{\mathcal{E}}_{n,2}^*(W_{2,\infty}^2; x) = \frac{4 + \pi^2}{2\pi n^2} \ln n |\sin nx| + O(n^{-2}),$$

а відповідно

$$\tilde{\mathcal{E}}_n^*(W_{2,\infty}^2; x; \bar{\alpha}) + n^{-1} \tilde{\mathcal{E}}_n^*(W_{1,\infty}^1; x; \bar{\alpha}) = \tilde{\mathcal{E}}_{n,1}^*(W_{2,\infty}^2; x; \bar{\alpha}) +$$

$$n^{-1} \tilde{\mathcal{E}}_{n,1}^*(W_{1,\infty}^1; x; \bar{\alpha}) = \frac{1}{n^2} \frac{4}{\pi} \frac{\pi}{2} \ln n |\sin nx| + \frac{1}{n^2} \frac{4}{\pi}$$

$$2 \ln n (\sin nx) + O(n^{-2}) = \frac{1}{n^2} \left(2 + \frac{8}{\pi} \right) \ln n |\sin nx| + O(n^{-2}).$$

Порівнюючи оцінки при сумісному наближенні з відповідними оцінками на кожному із класів функцій бачимо

$$\frac{\tilde{\mathcal{E}}_{n,2}^*(W_{2,\infty}^2; x)}{\tilde{\mathcal{E}}_n^*(W_{2,\infty}^2; x) + \frac{\tilde{\mathcal{E}}_n^*(W_{1,\infty}^1; x)}{n}} \sim \frac{4 + \pi^2}{2\pi} \frac{\pi}{2\pi + 8} \approx 0,4855,$$

де запис $A(n) \sim B(n)$ передбачає виконання співвідношення

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{A(n)}{B(n)} = 1.$$

Таким чином, величина сумісного наближення інтерполяційними поліномами, для приведеного прикладу, вдвічі менша величини, яку отримали б, використовуючи відомі класичні результати та застосовуючи їх до оцінки вигляду (13). Природно також, що не при всіх значеннях параметрів задачі спостерігається приведений у прикладі ефект. В деяких випадках матимемо рівність

$$\tilde{\mathcal{E}}_{n,m}^*(W_{\beta,\infty}^r; x) = \sup_{f \in W_{\beta,\infty}^r} \left| \sum_{i=1}^m \frac{\alpha_i}{n^{r_i}} \left(f_{\beta_i}^{(r_i)}(x) - \tilde{S}_n^*(f_{\beta_i}^{(r_i)}; x) \right) \right| = \frac{1}{n^{r_i}} \tilde{\mathcal{E}}_n^*(W_{(\beta-\beta_i),\infty}^{r-r_i}; x) + O(n^{-r}).$$

Список використаних джерел:

1. Степанец А.И. Методы приближений: в 2 ч. Киев: Ин-т. математики НАН Украины, 2002. Ч. I. 427 с.
2. Степанец А.И. Равномерные приближения тригонометрическими полиномами. Киев: Наук. думка, 1981. 340 с.
3. Lebesgue H. Sur les integrales sinquilières. *Ann. de Toulouse*. 1909. P. 25-117.
4. Нікольський С.М. Асимптотическая оценка остатка при приближении интерполяционными тригонометрическими полиномами. *ДАН АН СССР*. 1941. Вып. 31. №3. С. 215-218.
5. Сорич В.А. Наилучшее совместное приближение функций и их производных. Киев, 1989. С. 3-54. (Препринт/Ин-т математики АН УРСР; 89.19).

Asymptotically non-improved interpolation analogues of classical Lebesgue-type inequalities are obtained for the joint approximation of Weil-Nadi-differentiated functions and their derivatives. The established estimates allowed to find asymptotically accurate results in the classes, which are fully consistent with similar results. Nikolsky for one term.

Key words: Weyl-Nadi derivative, interpolation trigonometric polynomial, Bernoulli nucleus, compatible approximation.

Отримано: 18.10.2021

В. Семенів, студент 2 курсу магістратури фізико-математичного факультету

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ВМІНЬ ЯК СКЛАДОВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИКИ

У статті розглянуто основні передумови формування професійних компетентностей, творчих здібностей майбутнього вчителя фізики шляхом використання на уроках задач нестандартного характеру.

Ключові слова: фізика, творчість, креативність, експериментальні задачі, компетентність.

Актуальність проблеми. Ускладнення сучасної науки і техніки, катастрофічне зменшення запасів земних надр, екологічні наслідки нашої життєдіяльності висувають перед людством такі глобальні і складні завдання, розв'язати які під силу лише високоінтелектуальній творчій особистості, і тільки їй.

У зв'язку з цим постають принципово нові вимоги і перед системою освіти. Перш за все – це формування творчої особистості, здатної не просто засвоїти найвищі наукові й технологічні досягнення, а й самоудосконалювати, розвиваючи їх. Це дасть можливість здійснити кардинальний перехід від інформаційно-пояснювального підходу в навчанні до діяльнісного, спрямованого на формування в студентів уміння вчитися.

Таким чином навчально-виховний процес підпорядковують його високій меті – розвитку творчих здібностей особистості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Шкільний курс фізики має величезні можливості для розвитку творчого мислення учнів. Розв'язанню цієї проблеми присвячені праці відомих методистів-фізиків: О. Бугайова (науковий метод пізнання), С. Гончаренка (формування наукового світогляду), Р. Малафєєва (творче мислення у проблемному навчанні), В. Разумовського (циклічність наукового пізнання), Л. Тарасова (узгоджений розвиток право- та лівопівкульного мислення), О. Сергєєва (наукове прогнозування та механізми інтуїції під час розв'язування творчих задач), Б.Кремінського (науковий стиль мислення), П. Атаманчука (керування навчально-пізнавальною діяльністю, спрямоване на розвиток творчої індивідуальності), О. Ляшенка (понятійне мислення), А. Павленка (мислення в процесі розв'язування і складання фізичних задач), Є. Коршака (науковий метод пізнання у розв'язуванні експериментальних задач), Н. Бабасєвої (розвиток розумової діяльності учнів), А. Давидьона (розвиток творчих здібностей), Н. Зверсєвої (природничо-наукове мислення), І. Коробової (розвиток дивергентного мислення).

Виклад основного матеріалу. Процес вивчення фізики починається із запитання «Чим цей предмет різниться від інших, наприклад, від біології чи історії?». Безперечно, що для певної частини учнів фізика цікава своїм експериментальним характером. Для інших вона цікава тим, що здобуті знання можна використовувати для практичних цілей. Учні з захопленням сприймають будь-яку новинку в автомобілебудуванні, електроніці, зокрема, «комп'ютерному залізі» і завжди дивуються тому, що такий прогрес можливий на творчому використанні доступних для розуміння вже ними фізичних явищ і процесів. Але таке використання знань матиме місце лише тоді, коли про можливість застосування певних фізичних явищ ітиметься на уроках, у шкільних підручниках або хоча б у довідниках.

Вивчаючи, наприклад, теплове розширення тіл, мабуть, недоцільно обмежуватися лише інформацією про збільшення розмірів тіл та про можливі негативні прояви цього явища внаслідок їх нагрівання. Тут ще варто звертати увагу на те, що теплове розширення тіл дає змогу здійснювати керовані мікро переміщення тіл або ж створювати значні зусилля. Уже, наприклад, відомі двигуни, які працюють на тепловому розширенні твердих тіл.

Було б непогано, якби учням пропонували завдання, спрямовані на використання на практиці здобутих знань про перебіг фізичних явищ і процесів. Це можуть бути практичні роботи творчого характеру, які б учні виконували впродовж певного часу, наприклад, двох чи трьох тижнів. Звітувати про виконану роботу учні могли б на уроках або в позаурочний час. При цьому, пропонувані завдання

мають бути такими, щоб створювані учнями пристрої мали практичне застосування, зокрема, й на уроках фізики [1].

Сприяти розвитку творчих здібностей на уроках фізики можуть задачі нестандартного характеру. Якщо учні можуть розв'язувати нестандартні задачі, значить їх знання є дієвими. Такі завдання відповідають вищому рівню засвоєння знань. Такі задачі стимулюють пізнавальну активність, ініціативу, бажання вчитися. Ясна річ, щоб розв'язати їх, учні повинні мати достатній рівень знань, оскільки знання є фундаментом творчості, й творча діяльність не може вийти за межі їхніх знань. Виконати подібні завдання учням може допомогти інтуїція, але їй треба підкріплювати обґрунтуваннями і розрахунками [3].

Велику користь для розвитку нестандартного мислення старшокласників мають експериментальні фізичні задачі, коли треба придумати, наприклад, спосіб вимірювання певної величини, використовуючи лише підручні матеріали, які, на перший погляд, зовсім не призначені для цього. Для розв'язування деяких задач доведеться виготовити нескладний прилад, що також допоможе додати дослідницькому процесу творчості. Важливо, щоб старшокласники займалися такою діяльністю повсюди. З цієї метою вчитель повинен підготувати нестандартні завдання для позаурочного часу.

Якщо в домашньому завданні не сказано про небажане використання підручних засобів, то учні мають розуміти, що вони можуть скористатися водою з крана, котушкою ниток, годинником, різним посудом. Для задач експериментального характеру насамперед важливо вказувати принципово правильний хід розв'язування.

Для розв'язання експериментальних задач учні самостійно підбирають обладнання для проведення досліду, демонструють дослід і доходять до певних висновків [1].

Для розвитку творчого мислення учнів на уроках фізики також використовуються винахідницькі задачі. Для їх розв'язання вчитель має користуватися сучасними методами розв'язування винахідницьких задач, або, як їх ще називають, методами, що їх об'єднують:

- напрямок інтуїтивного пошуку – послідовне висунення й перевірка ідей;
- напрямок систематизованого пошуку – формулювання і визначення всіх можливостей у межах заданої ситуації та послідовна перевірка для відсіювання неефективних чи хибних варіантів;
- напрямок упорядкованого пошуку – логічний аналіз причин, що породжують негативне явище [2].

До системи завдань творчого характеру, які здатні забезпечити активну роботу мислення, можна віднести:

- 1) інтегровані задачі (на складання та розв'язання);
- 2) задачі на варіації, що містять вимогу дати якомога більше варіантів вирішення проблеми;
- 3) завдання відкритого типу, в яких конкретно не обговорені умови протікання процесу. Такі задачі мають декілька правильних розв'язків у залежності від умов, що можуть змінюватися;
- 4) задачі з розвитком змісту (на складання з даної задачі декількох інших або придумування вимог до задачі);
- 5) завдання на розвиток творчої уяви як елемента дивергентного мислення – вигадування загадок, складання опорних конспектів, написання фантастичних творів, «перевтілення», малювання фізичних явищ та інші;
- 6) завдання, в яких необхідно передати зміст фрази іншими словами. Вони сприяють розвитку точності мислення, вміння побачити фізичну суть явища.

Значний потенціал для розвитку дивергентного мислення учнів мають фізичні задачі різних типів. Уявлення про можливості задач у розвитку дивергентного мислення дає таблиця 1 [2].

Таблиця 1

Тип задач	Завдання для учнів	Показники дивергентного мислення, які розвиваються
Кількісні	1. Придумати задачу (скласти умову), або декілька задач за: а) скороченим записом; б) малюнком, фотографією; в) схемою, рисунком; г) уривком з оповідання (казки, вірша і таке інше).	Гнучкість, оригінальність.
	2. За даною умовою скласти вимоги до задачі (що треба знайти).	Швидкість, точність.
	3. Розв'язати задачу – подається задача: а) з надлишковими даними; б) з неповними даними.	Гнучкість, точність, оригінальність.
	4. Розв'язати задачу різними способами. Який з них Ви вважаєте більш раціональними? Чому?	Гнучкість, точність, швидкість, оригінальність.
	5. Скласти з даної задачі декілька інших і розв'язати їх – завдання пропонують після того, як розв'язана дана задача.	Гнучкість, оригінальність, точність.
Якісні	1. Відповісти на питання до даного малюнка – учитель ставить неконкретне питання (наприклад, не обговорює умови протікання даного явища).	Гнучкість оригінальність.
	2. Придумати якомога більше питань до даного предмета (явища) – подається фізичне тіло, приклад; демонструється явище, дослід і таке ін.	Гнучкість оригінальність
	3. Перелічити всі можливі використання даного предмета (явища), включно з фантастичними.	Гнучкість оригінальність
	4. Завдання на зникнення чогось (наприклад: Щоб сталося, якби зникло тертя?).	Гнучкість оригінальність
	5. Завдання на зміну звичайних відношень на прямо протилежні (наприклад: Щоб сталося, якби дим став кориснішим за чисте повітря?).	Гнучкість оригінальність

Продовження таблиці 1

Експериментальні	1. За даним обладнанням скласти якомога більше задач і розв'язати їх.	Гнучкість, оригінальність, швидкість.
	2. Розробити декілька способів експериментального визначення даної фізичної величини та підібрати відповідне обладнання.	Гнучкість, оригінальність.
Графічні	1. Придумати умову задачі за даним графіком: а) вербально; б) за допомогою малюнка.	Гнучкість, оригінальність, швидкість, точність.
	2. Визначити, залежність між якими величинами може мати вигляд, який показаний на графіку (позначити осі координат).	Гнучкість, точність.
	3. Скласти вимоги до даного графіка (що треба знайти).	Точність, швидкість.
	4. Подати даний графік в інших можливих координатах осей	Гнучкість, точність, швидкість.

Таким чином, при організації уроків фізики з метою формування в учнів творчих здібностей важливе місце посідають нестандартні, винахідницькі, технічні, експериментальні, дослідницькі задачі, а також проведення ігор творчого характеру. Як в свою чергу вмикають учнів в активну пізнавальну діяльність і викликають зацікавленість до такого предмету як фізика.

Список використаних джерел:

1. Атаманчук П.С., Панчук О.П. Дидактичні основи формування фізико-технічних компетенцій учнів: монографія. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. 252 с.
2. Ворона В.Г. Деякі види ігрових ситуацій на уроці фізики, що сприяють творчому зростанню учнів. *Фізика в школах України*. 2009. №5. С. 6-10.
3. Мендерецький В.В., Панчук О.П. Розвиток педагогічної компетентності у майбутніх учителів загальноосвітніх закладів. *Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. Рівне: РВВ РДГ, 2008. Вип. 11. С. 61-64.

This article considers the main prerequisites for the formation of professional competencies, creative abilities of future physics teachers through the use of non-standard tasks in lessons.

Key words: physics, creativity, creativity, experimental problems, competence.

Отримано: 18.10.2021

УДК 37.016:53

В. Р. Смірнов, студент 3 курсу фізико-математичного факультету

ОСОБЛИВОСТІ ОПЕРАТИВНОГО КОНТРОЛЮ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ БАЗОВОЇ ШКОЛИ

Проблему результативного навчання кожного, хто навчається, варто трактувати як науку про оптимізацію та закономірності організації, контролю, управління такої навчально-пізнавальної діяльності, предмет котрої співвідноситься з процесами заданості корисних установок, прогнозованої міри обізнаності, власної системи цінностей, професійного компетентнісного та світоглядного досвіду. Як показує практика, ключовою проблемою на шляху впровадження нового є перехід від теоретичного опанування наукових ідей до практичного їх використання у вигляді інноваційних технологій навчання, управління, нових організаційних структур.

Для педагогічної науки завжди була і є актуальною проблема контролю рівня навчальних досягнень учнів. Проте, у зв'язку з глобальною реорганізацією освіти, що проблему варто віднести до тих, що потребують не простого вдосконалення, а інноваційних підходів до її вирішення.

Дослідженнями методики оцінювання навчальних досягнень учнів у різні роки присвячували свої роботи Ш.А. Амонашвілі, Ю.К. Бабанський, І.Є. Булах, І.Я. Лернер, М.М. Розенберг та ін. Технологічний напрям організації контролю рівня якості знань з врахуванням конкретного навчального предмету, віку, навіть типу навчального закладу досліджувалися у працях П.С. Атаманчука, О.М. Коберника, Х.І. Махмутова, С.Ф. Сухорського, В.Ф. Шаталова та ін.

Оскільки контроль та оцінювання є обов'язковим компонентом навчання потрібно, висвітлити інноваційні технології об'єктивного контролю навчально-пізнавальної діяльності учнів у аспекті компетентнісного підходу, розкрити сутність еталонної тестової перевірки якості знань учнів з фізики.

Ключові слова: оперативний контроль, фізика, еталонні вимірники якості знань, прогноз навчання, результат навчання.

Контроль вважаємо необхідною передумовою будь-якого процесу, а також засобом педагогічного керування навчально-пізнавальною діяльністю учнів, при якому здійснюється регулярне поетапне оцінювання й коригування їхньої діяльності щодо засвоєння знань [7; 1].

Головна мета контролю як дидактичного засобу управління навчанням – забезпечення його ефективності приведенням до системи знань, умінь, навичок учнів, само-

стійного застосування здобутих знань на практиці, стимулювання навчальної діяльності учнів, формування у них прагнення до самоосвіти.

Об'єктивний контроль навчальної діяльності учнів, у якій би формі він не здійснювався, у першу чергу повинен бути орієнтований на виявлення передбачених навчальною програмою перетворювальних дій учня в предметі пізнавальної задачі, тобто, він повинен забезпечувати можливість

з високою мірою достовірності судити про діяльнісний контакт кожного учня з об'єктом пізнання; найсуттєвіша функція такого контролю – забезпечення гарантованого протікання процесу навчання [3].

За допомогою контролю в процесі навчання розв'язують низку завдань:

- виявлення готовності учнів до сприйняття, усвідомлення і засвоєння нових знань;
- отримання інформації про характер самостійної роботи в процесі навчання;
- визначення ефективності організаційних форм, методів і засобів навчання;
- виявлення рівня правильності, обсягу і глибини засвоєння учнями знань, умінь та навичок.

Ці та інші завдання визначають зміст контролю, який змінюється із зміною дидактичних завдань.

У проєктуванні еталонів контролю (рівнів засвоєння) можна виділити такі основні етапи:

1. Встановлення параметру контролю на основі ціннісно-орієнтаційної значущості змісту пізнавальної задачі.
2. Прикидка (або визначення) можливого еталону на основі врахування внутрішньо-предметних і міжпредметних зв'язків;
3. Уточнення та остаточне визначення еталону контролю з орієнтацією на головні вимоги профільного навчання.

Упровадження критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів за еталонними діяльнісно-особистісними ознаками конкретизується такими положеннями:

1. Навчання здійснюється за цільовою навчальною програмою, яка визначає цілі-еталони засвоєння навчального матеріалу, об'єктивно-предметні умови та засоби досягнення поставленої мети.
2. В основі оцінювання результатів навчальних досягнень учнів лежать еталонні вимірники якості знань.
3. Контроль здійснюється згідно з вимогами особистісно орієнтованого навчання, принципів диференціації, індивідуалізації, цілезорієнтованості та прогнозованості навчання.

Орієнтуючись у навчанні на комплекс цілей (навчальну, дидактичну, розвиваючу і виховну) виділяємо такі види контролю: оперативний, поточний, тематичний та підсумковий.

Суттєвою рисою оперативного контролю, яка відрізняє його від інших видів, на мою думку, є те, що з його допомогою перевіряється матеріальна, операційна і психологічна готовність учня до здійснення певних перетворень у предметі пізнавальної задачі, відповідно до нормативних вимог, очікувань, можливостей, передбачених навчальною програмою. Зрозуміло також, що аналіз результатів такої перевірки створює сприятливі умови для управління процесом засвоєння навчального матеріалу на потрібному рівні [3].

Відомо, що на ефективність контролю суттєво впливає частота перевірок кожного учня. Для того, щоб засвоїти (розв'язати) ту чи іншу пізнавальну задачу, учень повинен бути забезпечений необхідними матеріальними засобами для її розв'язання. Також йому потрібно оволодіти деякими узагальненими способами дій (операціями), характерними для класу пізнавальних задач, з якими співвіднесена дана. І, нарешті, потрібен досвід прогнозування кінцевого результату навчальної діяльності (психологічна готовність до засвоєння пізнавальної задачі).

В оперативному контролі еталонні вимоги орієнтуються на досягнення навчальної мети, а саме, на здійснення учнями перетворень у предметі задачі, визначених навчальною програмою. Опанування прогнозованим рівнем навчальних та професійних досягнень в особистісно-орієнтованому навчанні можливе за умови забезпечення операційної, матеріальної та психологічної готовності кожного учня до здійснення навчально-пізнавальної діяльності [3; 9; 10]. Рівень матеріальної готовності учня до засвоєння навчального матеріалу фактично задається ззовні, через наявне освітнє середовище (навчально-матеріальна база та навчально-методичне забезпечення), тому варто буде розглянути технологічні аспекти оперативного контролю лише за складовими операційної та психологічної готовності.

Пізнавальна діяльність особистості має вдовольняти таким основним результатам: знання основ фундаментальної науки фізики; формування наукового світогляду; оволодіння методологією фізичного знання; набуття творчого досвіду прикладних застосувань фізичних явищ і закономірностей; оволодіння гуманітарною складовою змісту фізики як компонентою культур; дидактичного препарування фізичних знань [5].

Доведено, що засвоєння навчального матеріалу та набуття конкретних знань та досвіду здійснюється за трьома параметрами, які відповідно охоплюють весь часовий простір (минуле, теперішнє, майбутнє) діяльності людини: стереотипність, усвідомленість, пристрасність [3; 5]. Для цих параметрів виведено основні критерії, які виступають як еталонні показники результативного навчання: завчені знання (ЗЗ), наслідування (НС), розуміння головного (РГ), повне володіння знаннями (ПВЗ), уміння застосовувати знання (УЗЗ), навичка (Н), переконання (П) [3; 6].

Оскільки загальні принципи процедури контролю передбачають точний опис об'єкта контролю, виділення його параметрів та визначення критичних значень для них, то сутність контролю у такому випадку зводиться до порівняння дійсних значень за кожним параметром з обраними еталонами: (РГ), (ЗЗ), (НС), (ПВЗ), (УЗЗ), (Н), (П) [3; 5]. Орієнтуючись на комплекс цілей, – навчальну, дидактичну, розвивальну і виховну, – в ході експериментальної підготовки учня виділяємо такі види контролю: оперативний, поточний, тематичний і підсумковий [2].

При цьому враховуємо, що кожній із названих цілей діяльності властива своя специфіка: навчальна мета пов'язана зі здійсненням первинних перетворень у предметі пізнавальної задачі; дидактична мета орієнтує учня на розширення власної обізнаності до таких змістово-діяльнісних меж, які окреслені повним об'ємом конкретної пізнавальної задачі; розвивальна мета орієнтує на розвиток певних розумово-моторних особистісних якостей людини, які за умови відповідних тривалості навчання та змісту і кількості вправ, набувають якостей економного функціонування – автоматизму; виховна мета орієнтує на формування в підростаючого покоління ціннісно-поведінкових, світоглядних та вольових якостей, особистісних ставлень до проблем соціуму.

Суттєвою відмінною ознакою оперативного, від інших видів контролю, є те, що він передусім налаштований (діагностична процедура) на забезпечення готовності учня до засвоєння наступного навчального матеріалу, в той час як інші види контролю фактично співвідносяться з кінцевими результатами, а не з протіканням процесу навчання. Структурно-логічна схема оперативного контролю передана на рис. 1.

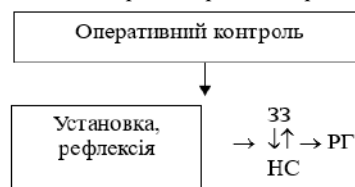

Рис. 1. Структурно-логічна схема оперативного контролю

Найвідповідальніший момент у забезпеченні первинного засвоєння пізнавальної задачі – створення установки на її засвоєння, готовність учня до рефлексії (роздумів, аналізу думок і переживань, критичної оцінки конкретної ситуації і прийняття рішень тощо). Якщо не спрацює механізм входження в навчально-пізнавальну діяльність, зумовлену змістом навчального матеріалу, то й не може бути мови про якісь первинні набутки (ЗЗ, НС, РГ) учня, тобто про досягнення ним навчальної мети. Даремно у такій ситуації говорити про досягнення людиною більш високих цілей. Індикатором вагоміших устремлень у навчанні виступає тільки один показник – гарантоване досягнення навчальної мети.

У процедурі управління первинним засвоєнням конкретної пізнавальної задачі визначальним моментом є забезпечення готовності учня до здійснення необхідних наступних перетворювальних дій з предметом цієї задачі (рис. 2). Як бачимо з поданої схеми, основне завдання управління – забезпечити первинне засвоєння навчального матеріалу на

рівні розуміння головного (РГ). Однак для багатьох педагогічних ситуацій плідними є і такі рівні як завчені знання (ЗЗ) або наслідування (НС). Задача результативного первинного формування експериментаторських здобутків розв'язується завдяки тому, що внаслідок оперативного контролю і самооцінки готовності до засвоєння навчального матеріалу в учня складаються певні установки і виробляється здатність до рефлексії.

Рис. 2. Технологічна схема управління первинним засвоєнням навчального матеріалу

Вже на цій фазі, – первинного засвоєння навчального матеріалу, – закладаються зародки самоконтролю та самоуправління. Оскільки лише власна саморегульована навчально-пізнавальна діяльність суб'єкта з перетворення об'єкта пізнання виступає засобом і джерелом для отримання ним знань та набуття досвіду, то це означає тільки одне: завдяки цілеспрямованому оперативному контролю первинних навчальних набутоків і корекції готовностей учнів до навчання виникає можливість гарантованого забезпечення первинних досягнень на проєктованому рівні: (ЗЗ), (НС), (РГ).

Загалом, цілевизначеність навчально-пізнавальної діяльності вказує на те, що головним призначенням оперативного контролю повинні виступати регулярні перевірки (матеріальної, операціональної і психологічної) готовностей індивіда до здійснення певних перетворень в предметі пізнавальної задачі, відповідно до нормативних вимог, очікувань, можливостей, передбачених навчальною програмою. Зрозуміло також, що аналіз результатів такої перевірки створює сприятливі умови для управління процесом засвоєння навчального матеріалу на потрібному рівні [4-5]. Оскільки наявність належного матеріального забезпечення навчально-пізнавального завдання (предмети, моделі, інформаційно-комунікаційні засоби, устаткування, таблиці, схеми, збірки, довідники, дидактичні матеріали та ін.) легко перевірити і врахувати за допомогою самих учнів, то особливої уваги заслуговують перевірки операціональної і психологічної готовностей суб'єкта до засвоєння навчального матеріалу. Зміст операціональної готовності до засвоєння пізнавального завдання пов'язаний з опануванням учнем різними операціями, узагальненими способами дій, які використовуються для перетворення предмета пізнавальної або навчальної задачі. Іншою важливою передумовою здійснення результативної навчально-пізнавальної діяльності виступає психологічна готовність до засвоєння пізнавальної задачі: здатність передбачати кінцевий результат навчально-пізнавальної діяльності і діяти відповідно до нього. Отже, психологічна готовність індивіда до опанування навчального матеріалу – це здатність до передбачення (фантазування, уміння планувати пізнавальні дії, висувати певні гіпотези (передбачення!) тощо.

Загалом констатую, що ефективність, результативність і дієвість управління навчально-пізнавальною діяльністю індивіда обслуговується різними галузями знань (психологія, педагогіка, нейрофізіологія, кібернетика, філософія тощо), що на ідейно-технологічному рівні стимулює до поступового переведення реального навчального процесу в режимі самоконтролю та самоосвіти. А для розвитку пізнавальної активності учня, важливо включити його в таку діяльність, яка не набагато випереджала б рівень розвитку. Адже, якщо учень буде не в змозі виконати складне завдання, це спричинить невпевненість у своїх силах, відверне від навчання. Таким чином, завдання треба ставити посильні, але такі, що вимагають певної напруги, отже

ми як педагоги повинні забезпечити відповідність рівня опорних знань учня тій проблемній ситуації яку створюємо.

Висновок. Отже, можна зробити загальні висновки:

- спрацювання механізму психологічної установки (готовність до дії, прийнята на підсвідомому рівні; як правило, ця готовність проявляється, коли рівень вимог навчальної програми відповідає рівню домагань індивіда);
- прогнозований результат навчання (рівень, компетентність чи світогляд) досягається всіма учнями в таких навчальних процедурах, коли «теоретик» більше експериментує, а «емпірик» більше теоретизує;
- показником готовності учня до засвоєння конкретного навчального матеріалу виступає його здатність фантазувати, висувати гіпотези, будувати плани, розробляти проєкти та ін., що є наслідком забезпечення підсильності (сумірності, узгодження) пізнавальних можливостей індивіда з конкретними його пізнавальними потребами);
- впровадження в навчальній діяльності принципу, в основі якого лежить давня мудрість: скажи мені, – і, я забуду, покажи мені, – і, я запам'ятаю, долучи мене, – і, я навчуся, – тобто той, кого навчають і сам повинен когось навчати (консультувати, коментувати, експериментувати, тлумачити, оскаржувати, захищати, створювати, наставляти тощо) – умова досягнення у навчанні прогнозованого результату;
- забезпечення адекватності навчального (педагогічного) середовища та навчального матеріалу (прогнозованого і дієвого результату навчання можна досягти тільки при належному матеріально-ресурсному і ідейно-технологічному супроводі цього процесу);
- дієве управління результативністю компетентнісного і світоглядного становлення особистості можливе тільки в умовах об'єктивного контролю як проміжних, так і кінцевих (прогнозованих) результатів навчання (запропоновані в монографіях і статтях градації параметрів пізнавальної задачі і відповідних їм критеріїв (рівнів, еталонів контролю) або компетентнісних характеристик індивіда відповідають заданим вимогам).

Список використаних джерел:

1. Атаманчук П.С., Форкун Н.В. Інноваційні технології об'єктивного контролю результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки.* 2017. Вип. 146. С. 120-124.
2. Атаманчук П.С., Самойленко П.И. Дидактика фізики (основні аспекти): монографія. Москва: РІО, 2006. 254 с.
3. Атаманчук П.С. Інноваційні технології управління навчанням фізики. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагог. ун-т, інформаційно-видавничий відділ, 1999. 174 с.
4. Атаманчук П.С. Природничо-наукова компетентність індивіда: дидактико-філософський аспект. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна.* Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2019. Вип. 25: Управління інформаційно-навчальним середовищем як концептуальна основа результативності фізико-технологічної освіти. 166 с.
5. Атаманчук П.С. Атаманчук В.П. Прогноз як основа управління в навчанні. *Materialy VII mezinarodni vedeckoprakticka conference «Moderni vymozenosti vedy – 2012».* Praha: Publishing House «Education and Science» s.r.o. Dil. 16. Pedagogika – 80 stran. S. 15-23.
6. Атаманчук П.С. Управління процесом навчально-пізнавальної діяльності: монографія. Кам'янець-Подільський: К-ПДП, 1997. 136 с.
7. Атаманчук П.С., Панчук О.П. Дидактичні основи формування фізико-технологічних компетентностей учнів: монографія. Кам'янець-Подільський: К-ПНУ, 2011. 252 с.
8. Дидактика фізики: избранные аспекты теории и практики : коллективная монография / П.С. Атаманчук, А.А. Губанова, О.Н. Семерня, Т.П. Поведа, В.З. Никорич, С.В. Кузнецова. Каменец-Подольский; Кишинев: Каменец-Подольский: «Друк-Рута», 2019. 360 с. DOI: 10.32626/978-617-7626-53-3/2019-336.

9. Смірнов В.Р., Ковальчук Г.В., Гірчук А.Р. Діалектична взаємозумовленість процесу і результату навчально-пізнавальної діяльності учнів з фізики. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Сучасна освіта і наука: проблеми, перспективи, інновації»* (м. Київ, 2021).
10. Смірнов В.Р., Ковальчук Г.В. та ін. Оперативний контроль якості навчання фізиці. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Освіта та наука: пам'ятаючи про минуле, творимо майбутнє»* (м. Київ, 2020). С. 243-250.

Formulation of the problem. The problem of effective learning of each student should be interpreted as the science of optimization and patterns of organization, control, management of such educational and cognitive activities, the subject of which is correlated with the processes of useful attitudes, predicted awareness, own value system, professional competence and worldview experience. As practice shows, the key problem on the way to the introduction of new is the transition from the theoretical mastery of scientific ideas to their practical use in the form of innovative technologies of teaching, management, new organizational structures.

The problem of controlling the level of students' academic achievements has always been and is relevant for pedagogical

science. However, due to the global reorganization of education, this problem should be attributed to those that need not just improvement, but innovative approaches to its solution.

Analysis of recent research and publications. Sh.A. devoted his works to the study of methods of assessing students' academic achievements in different years. Amonashvili, Yu.K. Babansky, I.E. Bulakh, I.Ya. Lerner, M.M. Rosenberg et al. The technological direction of the organization of control of the level of quality of knowledge taking into account a concrete educational subject, age, even type of educational institution was investigated in works of P.S. Atamanchuka, O.M. Kobernik, H.I. Mahmytova, С.Ф. Sukhorsky, V.F. Shatalova and others.

The purpose of the article. Since control and assessment are a mandatory component of learning, it is necessary to highlight innovative technologies of objective control of educational and cognitive activities of students in terms of competence approach, to reveal the essence of the reference test of students' knowledge of physics.

Key words: operational control, physics, reference measures of knowledge quality, learning forecast, learning outcome.

Отримано: 18.10.2021

УДК 373.5.016:51

І. О. Тимошенко, магістр 2 курсу фізико-математичного факультету

ПРО МЕТОДИКУ ВИВЧЕННЯ ТРИКУТНИКІВ У КУРСІ ПЛАНІМЕТРІЇ 7 КЛАСУ

Розроблено методику вивчення трикутників у курсі планіметрії 7 класу, що забезпечуватиме процес засвоєння учнями навчального матеріалу, сприятиме розвитку в учнів стійкого інтересу до успішного вивчення математики.

Ключові слова: геометрична фігура, кут, трикутник.

Повсякденне життя людини, побут, професійна діяльність і все навколишнє оточення пов'язані з геометричними об'єктами. Отже, світ, що нас оточує, – це світ геометрії. А пізнавати його можна лише тоді, коли ми будемо помічати і зазначати різні особливості геометричних фігур.

У роботі розглядається найпростіша прямолінійна геометрична фігура – трикутник. Ця фігура займає досить важливе місце в шкільному курсі математики, оскільки на притаманних трикутнику властивостях базується подальше вивчення курсу геометрії. Зокрема, геометрія плоских прямолінійних фігур – багатокутників, базується на застосуванні різноманітних властивостей трикутників подібно до того, як весь попередній матеріал (пряма, лінія і відрізки, кути) широко використовується при вивченні трикутників.

Питанню методики вивчення трикутників присвятили свої наукові дослідження такі педагоги: Г.П. Бевз [1], А.Я. Блох, В.А. Гусев, Г.В. Дорофеев [2], З.І. Слєпкань [3], але у зв'язку з переходом шкіл на чотириохрівне навчання та нові підручники з математики існуючі методичні системи недостатньо розроблені, потребують розробки і рівневі завдання. Тому, з'являється потреба створити нові методики, які б максимально враховували індивідуальні інтереси і здібності учнів, сприяли їх всебічному розвитку, забезпечували технологію організації навчально-виховного процесу.

Аналізуючи вище сказане, нами зроблена спроба розробити методику вивчення трикутників в курсі геометрії 7 класу. Розглянемо дану методику на прикладі вивчення теми «Трикутник і його елементи». Такий урок слід провести у вигляді бесіди, оскільки учні знайомі з поняттям трикутника з попередніх класів.

Спочатку вчителю потрібно запропонувати учням накреслити трикутник ABC , назвати його сторони, вершини, кути і спробувати дати означення. При потребі вчитель допомагає.

Далі вчитель наводить приклади різних моделей трикутників, які можна побачити в навколишньому середовищі. Після цього учні з допомогою вчителя формують означення прямокутного, тупокутного і гострокутного трикутників, периметра трикутника.

Потім вчитель дає означення медіани, бісектриси і висоти трикутника, після чого весь теоретичний матеріал учні закріплюють на конкретних прикладах різних рівнів, які розв'язують усно з місця, або письмово, біля дошки.

На закріплення вивченого матеріалу вчителю необхідно задати учням запитання:

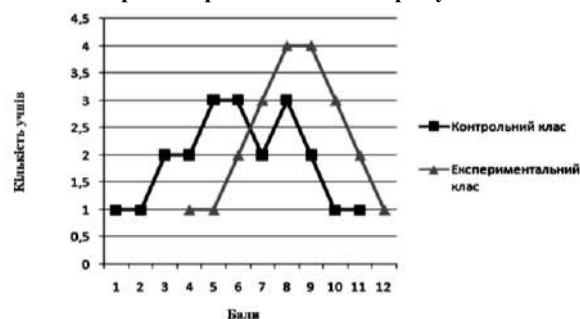
1. Що таке трикутник?
2. Назвіть елементи трикутника.
3. Якими бувають трикутники? Сформулюйте їх означення.
4. Що таке бісектриса, медіана і висота трикутника?

У системі перевірки навчальних досягнень учнів обов'язковим і основним є тематичний облік знань, основною метою якого є забезпечення об'єктивного оцінювання навчальних досягнень учнів. При тематичному контролі здійснюються основні принципи: об'єктивність, системність, конкретність.

Тематичний облік знань вимагає від вчителя продукування всього циклу навчальної діяльності над темою: закріплення та узагальнення вивченого; вироблення умінь та навичок, які забезпечують застосування знань на практиці; перевірку результатів роботи з теми; коректування, у випадку необхідності, знань, умінь і навичок учнів, які недостатньо засвоїли матеріал теми.

Все це сприяло розробці тематичної роботи для перевірки навчальних досягнень учнів, які вони одержали в результаті навчання. Розроблена тематична робота дозволить вчителям об'єктивно оцінити знання, вміння та навички кожного з учнів, відповідно до їх рівня.

Контрольна робота по темі «Трикутники»

Ефективність розробленої методики було перевірено завдяки експерименту. Експеримент проводився в двох протилежних класах. Один клас – контрольний, інший – експериментальний. Учні контрольного класу працювали за шкільною програмою та підручниками, а учні експериментального класу працювали за розробленою нами методикою. В кінці теми учням як експериментального класу, так і контрольного класу було запропоновано тематичну рівневу перевірку роботу по темі. З одержаних результа-

тів контрольних робіт впливає, що дана методика є ефективною, адже, в експериментальному класі зросла кількість вищих балів в порівнянні з контрольним класом. Це можна побачити з відповідного графіку.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що розроблена методика допоможе вчителям при вивченні з учнями трикутників, в підборі та складанні відповідних завдань, завдяки яким учні краще засвоюватимуть навчальний матеріал. Тому можна говорити про доцільність впровадження такої методичної системи в навчальний процес.

Список використаних джерел:

1. Бевз Г.П. Методика викладання математики: навч. посібник. Київ: Вища школа, 1989. 368с.

УДК 373.5

В. Р. Уваров, В. В. Федоров, Д. Є. Розум'як, студенти 2 курсу фізико-математичного факультету

ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ФІЗИКИ

Матеріал публікації присвячений інтерактивним технологіям навчання фізики, форм та методів застосування, використання інформаційно-комп'ютерних технологій у викладанні фізики.

Ключові слова: інтерактивне навчання, інформація, фізика, комп'ютер, комп'ютерні технології, навчання, комунікація, результат.

Інформаційні технології все більше і більше змінюють різноманітні сфери нашого життя. На один із основних планів вийшли засоби інформаційно-комунікативних технологій. Саме за їхньою допомогою інформація та знання отримуються людиною на високому рівні. Ні для кого не є секретом, що саме інформація стала ключовим чинником існування сучасної цивілізації. Окрім цього присутній дуже стрімкий розвиток технологій та техніки, тому саме сьогодні від освіти потребується пошук та впровадження нових технологій для навчання.

У сучасній літературі останніх років йде активне дослідження інноваційних технологій у педагогіці (П.С. Атаманчук, А.К. Маркова, Д.Д. Біда, В.Ф. Паламарчук та ін.). Учитель повинен стимулювати ініціативу, самостійність і творчість учня, у протилежному випадку навчання втрачає для нього привабливість і актуальність. Оскільки мотивація учнів до навчання є однією з основних складових навчально-виховного процесу, то спрямованість дій будь-якого вчителя визначається його прагненням і життєвою необхідністю підвищити рівень мотивації навчання учнів – від негативного і нейтрального до позитивного, відповідального, дієвого [1].

В основі традиційного навчання є монологічний виклад матеріалу учителем. Учитель на протязі уроку надає учневі знання які той має для себе визначити як константу яка не підлягає оскарженню. І зворотній зв'язок між учнем та учителем базується на коротких відповідях які мають бути повторенням наданого вчителем матеріалу, часто навіть не розуміючи його, що призводить до його швидкого забування. Такий вид педагогічної діяльності є односторонньою комунікацією, його можна подати у вигляді наступної схеми:

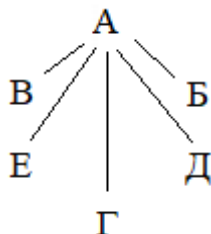

Рис. 1. Модель односторонньої комунікації (А – викладач; Б, В, Е, Г, Д – учні)

Досліджуючи таку модель навчання російський дослідник О. Зверева опублікувала роботу «10 і 90 – нова статистика інтелекту». За даними досліджень які опрацьовувалися в даній роботі, при традиційному методі навчання лише 10% учнів засвоюють весь навчальний матеріал. Що є надзвичайно низьким показником.

Інтерактивне навчання – це навчання, яке відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх учасників

2. Блох А.Я., Гусев В.А., Дорофеев Г.В. и др. Методика преподавания математики в средней школе: Частная методика: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по физ.-мат. спец. Москва: Просвещение, 1987. 416 с.
3. Слєпкань З.І. Психолого-педагогічні та методичні основи розвивального навчання математики. Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. 240 с.

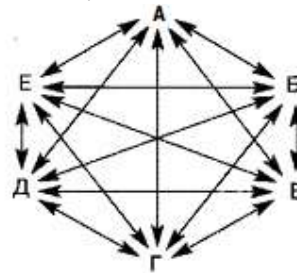
The method of study of triangles is developed in a course planimetry of a 7 class, which will provide the process of mastering of educational material students, assist development for the students of proof interest to the successful study of mathematics.

Key words: geometrical figure, angle, triangle.

Отримано: 18.10.2021

навчального процесу, де і учень і вчитель є рівноправними суб'єктами навчального процесу [2].

Тобто це є моделлю багатосторонньої комунікації, яка зображена на наступній схемі.

Модель багатосторонньої комунікації:
А – учитель; Б, В, Г, Д, Е – учні

Рис. 2. Багатостороння модель комунікації

Зрозуміло, що в нашому сьогоденні учень і викладач є рівноправними суб'єктами навчання. У свою чергу організовуючи інтерактивне навчання можна застосовувати моделювання ситуацій, які присутні в нашому житті; використання рольових ігор; обговорення питань на підставі аналізу ситуацій. Тобто основна структура інтерактивного навчання складається лише з тих прийомів і методів, які дозволяють зробити урок цікавим, незвичним, більш насиченим.

Для того, щоб зрозуміти наскільки учні запам'ятовують інформацію, слід використати «піраміду навчання» Едгара Дейла, яка показує засвоєння матеріалу використовуючи різноманітні методи [3].

Піраміда запам'ятовування
Рис. 3. Піраміда навчання Едгара Дейла

Проаналізувавши дану піраміду можна зробити висновок, що традиційні методи засвоєння матеріалу, такі як лекції, читання, не дають великої долі при засвоєнні матеріалу, а у деяких випадках навпаки, можуть зашкодити учням при вивченні дисципліни.

На мою думку окрему увагу слід приділити роботі в малих групах, оскільки саме там учень зможе більше себе проявити, у нього з'являється впевненість у собі, він більше включається у роботу шляхом кооперативного навчання.

Існують різноманітні методи роботи в колективних групах. Ось деякі приклади конкретних методів у роботі з малими групами:

- Метод «Мозковий штурм» – суть даного методу полягає у тому, що всі учасники процесу можуть вільно (тобто без критики з боку учнів та викладача) висловлювати свої думки, навіть якщо вони є абсурдними, щодо питання, яке було поставлене. Даний метод спонукає учнів проявляти себе, свою уяву та творчість, виражати власні думки. Мета даного методу полягає у зборі якомога більше ідей, щодо проблемного запитання від усіх учнів;
- Метод «Прес» – використовується у ситуаціях, коли у учнів виникають суперечливі питання, які необхідно опрацювати. Мета даного методу полягає у створенні можливості учнів під час уроків навчитися формулювати та висловлювати свою думку з суперечливого питання, приводячи власні аргументи у невеликий проміжок час;
- Метод «Дерево рішень» – клас необхідно поділити на 3-4 групи учнів. Викладачем висувається запитання на обговорення і кожна група учнів робить записи на аркуші паперу («своєму дереві»), а потім групи міняються місцями і дописують свою ідею на деревах інших груп;
- Метод «Займи позицію» – викладач зачитує деяке ствердження, а учні в свою чергу повинні підійти до плаката де написані слова «Так» або «Ні», бажано пояснюючи власну позицію та висуваючи ідеї.

Але окрім використання поділу на малі групи та застосування різноманітних методів роботи з невеликими групами існує також проблема у відсутності інформаційних технологій для викладання. Думаю кожен вчитель хотів би мати у власному кабінеті персональний комп'ютер та мультимедійну дошку.

Основними перевагами комп'ютера для викладача є наступні:

- Полегшення праці;
- Можливість швидкого отримання інформації та її опрацювання;
- За допомогою комп'ютера можна моделювати та показувати процеси, які провести у школах практично неможливо;
- Використання комп'ютера для контролю знань учнів (з відповідним програмним забезпеченням)
- Проведення лабораторних робіт за допомогою комп'ютера.
- Обробка експериментальних даних (побудова графіків, відповідних таблиць та звітів).

Аналізуючи педагогічні програмні засоби (ППЗ) з фізики, які створені та використовуються у навчальному процесі свідчить, що таких виробництв є майже 40 і більшість з них українського виробництва, такі як [4]:

- АТЗТ «Квазар – Мікро Техно»: «Фізика 7», «Фізика 8», «Фізика 9», «Віртуальна фізична лабораторія 7 – 9», «Віртуальна фізична лабораторія 10 – 11»;
- ПП «Контур Плюс»: «Фізика» для самостійної роботи, «Віртуальна фізична лабораторія» для самостійної групи учнів та ін.;
- ЗАТ «Транспортні системи»: «Фізика 7», «Фізика 11», «Віртуальна фізична лабораторія – 7 клас»;

- «Основа»: «Електронний конструктор уроків. Фізика 7-11» і т.д.

Окрім того зрозуміло, що беручи наш час, коли учні та викладачі працюють в умовах дистанційного навчання, саме через комп'ютерні технології здійснюється взаємодія учнів з викладачем, та проведення тих чи інших робіт. Тому необхідно, щоб технічна база викладачів містила у собі усе устаткування, яке необхідне для роботи та навчання учнів.

Також мультимедійні засоби можуть використовуватися майже на всіх ланках проведення уроку, а саме:

- Для пояснення нового навчального матеріалу в якості різноманітних ілюстрацій;
- Під час закріплення та узагальнення знань;
- Під час контролю знань і т.д.

Головним аспектом у цьому є те, що залучення інформаційно-комп'ютерних технологій можна проводити на будь-якому із етапів навчання. Використовуючи їх ми урізноманітнюємо діяльність учнів у процесі навчання, зростає загальна насиченість уроку, його наочність, тощо.

Отже, проводячи підсумки можна сформулювати наступний висновок, що інтерактивне навчання повинно розвиватися. Все ж такі традиційні методи викладу інформації застаріли, тому їх повинні доповнювати та замінити інтерактивні методи навчання. Навчаючись за допомогою інтерактивних методів учні навчаються критично мислити, адекватно сприймати думку інших осіб, проводити різноманітні дискусії, приймати колегіальні рішення. Досягається це за допомогою організації групової роботи, використовуючи різноманітні методи для зацікавлення учнів. Проводячи такого плану заняття викладач зацікавлює своїм предметом учнів, розвиває їхню позицію, удосконалює їхні розумові та організаторські навички, навчає правильно сформулювати власну думку та залучає кожного з учнів до активної роботи.

Окрім цього потрібно застосовувати інформаційно-комп'ютерні технології, оскільки вони набагато спрощують роботу викладачеві у його робочих моментах, розширюють коло його діяльності, та допомагають з практичної точки зору у навчанні та взаємодії з учнями.

Список використаних джерел:

1. Атаманчук П.С. Інноваційні технології управління навчанням фізики. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 1999. – 174 с
2. Інтерактивне навчання. URL: <https://cutt.ly/GxE0LOl>.
3. Піраміда навчання Едгара Дейла. URL: <https://fsp.kpi.ua/-ua/piramida-navchannya-edgara-dejla/>.
4. Використання комп'ютерних технологій в процесі викладання фізики. URL: <https://naurok.com.ua/vikoristannya-komp-yuternih-tehnologiy-v-procesi-vikladannya-fiziki-ta-astronomi-59002.html>.
5. Савгира С.М. Використання ІКТ на уроках фізики. Фізика в школах України. *Основа*. 2010. №18. 40 с.
6. Карпова Л.Б. Використання персонального комп'ютера на уроках фізики. *Фізика в школах України. – Основа*. 2008. №17. 32 с.
7. Біда Д.Д. Інтерактивні уроки фізики. Харків: Основа, 2005. 112 с.
8. Реалізація компетентісно орієнтованого підходу до навчання на уроках фізики за допомогою впровадження інноваційних технологій. URL: http://lilyastefjuk.blogspot.com/2015/03/blog-post_42.html?m=1.

The material of the publication is devoted to interactive technologies of teaching physics, forms and methods of application, use of information and computer technologies in teaching physics.

Key words: interactive learning, information, physics, computer, computer technology, learning, communication, result.

Отримано: 18.10.2021

РАДОН ЯК МОЖЛИВИЙ ІНДИКАТОР СЕЙСМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ У ГІРСЬКИХ ПОРОДАХ.

У статті розглядається поняття землетрусу та проблематика дослідження провісників землетрусів. Досліджено, що в глобальному масштабі радон може бути використаний у якості одного із ключових сейсмічних індикаторів для районів із сейсмічною активністю в залежності від певних геологічних та географічних особливостей. Також проілюстровано графіки залежності концентрації радону з атмосферним тиском.

Ключові слова: землетрус, сейсмічні хвилі, радон, концентрація радону, передвісники землетрусів, атмосферний тиск.

Землетрус – короткотривалі, раптові струси земної кори, які викликані перемінним переміщенням мас гірських порід у надрах Землі, чому сприяє порушення розтяжності осередка гірських порід і виникнення сейсмічних хвиль. Під час сильних землетрусів, на поверхні Землі часто виникають щілини, скиди, зсуви, цунами; часом землетруси спричинюють великі руйнування (наприклад, 1988 року у Вірменії) [1].

Щорічно вчені фіксують близько 1 млн. сейсмічних і мікросейсмічних коливань, 100 тис. з яких відчуваються людьми та 1000 спричинюють значні збитки. Серед усіх стихійних лих, за даними ЮНЕСКО, землетруси займають перше місце в світі за заподіяною економічною шкодою і кількістю загиблих.

Взагалі, на даний момент часу існує проблема у визначенні провісників землетрусу, яких є велика кількість, а саме:

- зміни в іоносфері;
- різні типи електромагнітних індикаторів, включаючи інфрачервоні і радіохвилі;
- викиди радону;
- дивну поведінку тварин.

В даний час детальне вивчення сейсмогенних зон дозволило накопичити унікальний експериментальний матеріал по провісниках землетрусів. Дослідження провісників привело до наступних основних висновків:

1. Час виникнення провісника залежить від магнітуди майбутнього землетрусу і збільшується із збільшенням магнітуди.
2. Радіус області проявлення провісників землетрусів також збільшується із збільшенням магнітуди.
3. Амплітуда провісників плавно затухає по мері віддалення від епіцентру майбутнього землетрусу.

Багато провісників розглядаються як край нестійкі, оскільки не завжди відповідають особливостям провісників, які приведеним вище. Дослідження останніх років привели до ідеї прогнозу сейсмічних подій на основі процесу виділення газу радону з масиву гірських порід. Аналіз цих даних приводить до теорії пружної віддачі Джилберта-Рейда, згідно якої накопичення енергії в масиві гірських порід перед землетрусом відбувається в областях, де ці породи відчувають пружну деформацію.

Проблема визначення або уточнення місця чи району вірогідного землетрусу, інтервалів часу та енергії або магнітуди, в межах яких очікується землетрус, є першочерговою для захисту населення та промислових об'єктів від небезпек сейсмічного характеру. Підготовка і перебіг небезпечних землетрусів відбувається із залученням усієї динамічної системи геосфер і супроводжується комплексом геофізичних явищ. Одним з ключових є збурення гравітаційного поля Землі, що пов'язане із перерозподілом напружень в тектонічних плитах, і супроводжує підготовку усіх сильних землетрусів. На поверхні Землі такі зміни можна реєструвати гравіметром.

Дослідження викиду газів, зокрема радону, із земної кори з різним ступенем активності використовується в сейсмоактивних регіонах світу для пошуку ймовірних провісників землетрусів.[2] Реєстрація радону в приземній атмосфері є одним з найбільш технологічних методів геофізичних досліджень, що використовується з цією метою. Радон як радіоактивний газ, що безперервно генерується в процесі радіоактивного розпаду, завжди присутній в гірському масиві. Його середній вміст постійний і визначається концентрацією урану. Відносно невеликий період напіврозпаду радону (3.82 доби), може розглядатись як позитивний

чинник. Аномальна концентрація радону в точці вимірювання є одним з індикаторів зміни геодинамічної рівноваги, що дозволяє розглядати радон як можливий показник прояву тектонічної активності.

Позитивні кореляції між проявами радонових аномалій і землетрусами вперше були відмічені в процесі вимірювання концентрації ґрунтового радону в районі японського міста Тотторі. В подальшому аналогічні вимірювання проводилися під час досліджень локальної сейсмічності до і після відомого землетрусу 1966 року в районі міста Ташкент. На сьогодні радонові спостереження активно продовжують розвиватися в різноманітних міста, таких як: Японія, США, Росія, і т.д. [3] Численні дослідження підкреслюють наявність помітних аномалій концентрації радону в підземних водах під час землетрусів.

Загалом результати досліджень показують, що в глобальному масштабі радон може бути використаний у якості потенційного сейсмічного індикатора для сейсмічно активних районів. Однак для кожного такого регіону присутні певні геологічні та географічні особливості, що мають враховуватися на менших масштабах.

Якісна характеристика зміни концентрації радону у гірській породі пов'язана як зі структурою розташування відкритих, проникних тріщин та закритих пор, так і зі зміною зовнішніх навантажень.

Виділення радону з такого середовища при зміні навантаження в результаті призводить до специфічної поведінки. Припустимо що початковому навантаженню об'ємної активності радону в породі відповідає початкова концентрація. При стисненні за рахунок зменшення тріщин в першій момент, вихід радону збільшується. Якщо тріщини перекриваються, то вихід радону зменшується. При подальшому збільшенні навантаження відбувається руйнація масиву, ламається слабкі перемички між порами, внаслідок чого виділення радону значно збільшується.

При розтягу масиву спочатку відбувається зменшення виходу радону за рахунок збільшення об'єму тріщин. Подальше розширення тріщин приводить до розкриття пор, внаслідок чого суттєво збільшується вихід радону.

Дослідження сейсмічної активності та землетрусів проводить Регіональний центр спеціального контролю (РЦСК), який знаходиться неподалік м. Кам'янець-Подільський. У своєму арсеналі він має комплекс для реєстрації сейсмічних хвиль, а саме: шахту глибиною 40 м, де встановлена сейсмічна установка; можливості для зберігання та обробки масиву зареєстрованих сейсмічних збурень. Для реєстрації концентрації радону використовується – радіометр AlphaE. Він представляє собою легкий та портативний пристрій для моніторингу індивідуального впливу радону та його доз, а також для коротко і довгострокового контролю рівня радону у приміщеннях, поза ними або у печерах і шахтах.

Регіональний центр спеціального контролю знаходиться, неподалік м. Кам'янець-Подільський. Для прикладу було взято зону гір Вранча.

Відстань до сейсмоактивної зони гір Вранча складає біля 300 км. Найближчі сейсмоактивні зони розташовані суттєво далі, що дозволило спростувати одну із проблем прогнозу – локацію землетрусу. При установці передбачалося, що на концентрацію радону в даному пункті матиме вплив сейсмічність Румунії.

Для дослідження було взято дані з 20.05.2020 по 03.06.2020. На рис. 1 зображено типові добові коливання концентрації радону. Зліва відображена шкала концентрації радону Rn-222 в Бк/м³ (Bq/m³) справа – атмосферний тиск в мбар.(mbar). Характер добових коливань, зображений на

рис. 1, спостерігається при відсутності високоенергетичних сейсмічних явищ у ближній зоні.

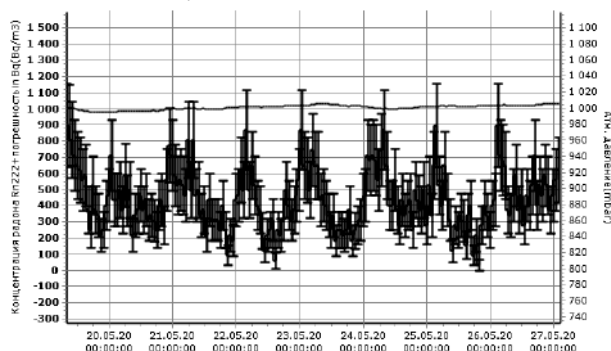

Рис. 1. Добові коливання концентрації радону в повітрі (плавна крива описує зміну тиску, стрибкоподібна – радону).

Підвищення атмосферного тиску веде до збільшення об'ємної концентрації радону біля поверхні землі. Збільшення концентрації радону незалежно від збільшення атмосферного тиску дозволяє припустити можливість його надходження з надр Землі.

Це припущення також проілюстровано на прикладі окремо проаналізованої залежності об'ємної концентрації радону перед двома зареєстрованими землетрусами у Регіональному центрі спеціального контролю, що відбулися 01.06.2020 о 07:23 та 21:05 за Київським часом на території України. Епіцентри землетрусів знаходилися в Івано-Франківській області на глибині 2 км. з рознесенням 1 км. Відстань між РЦСК і епіцентрами землетрусів становить 190 км. Магнітуда складає відповідно 3,2 і 2,7 за шкалою.

На рис. 2 графічно відображено дані події (моменти землетрусів відображені вертикальними червоними лініями):

Таким чином дані, приведені на рис. 2 показують аномальну залежність (збільшення) концентрації радону, незважаючи на зменшення тиску. Таке явище спостерігається більше як за добу до настання землетрусу.

Отже, можна стверджувати, що викиди радону є передвісником землетрусу. За час між першим і другим зем-

летрусом ще не встигає відтворитися «нормальна» залежність між коливаннями тиску та концентрації радону.

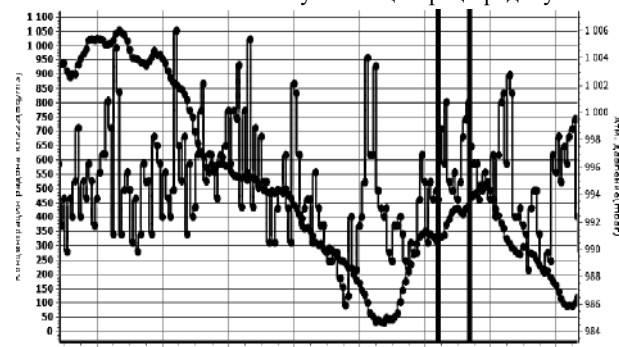

Рис. 2. Зміна добових коливань концентрації радону в повітрі та значення атмосферного тиску напередодні землетрусів

Список використаних джерел:

1. Криськов Ц.А. Фізика Землі: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, 2011. 152с.
2. Уткин В.И. Пространственно-временной мониторинг радона – основа среднесрочного прогноза землетрясений. *Уральский геофизический вестник*. 2000. №1. С. 101-106.
3. Булашевич Ю.П., Уткин В.И., Юрков А.К., Николаев В.В. О возможности предсказания времени проявления горного удара по изменению концентрации радона. *Горный журнал*. 1996. №6. С. 33-37.

The article considers the concept of earthquake and the problem of studying earthquake forecasts. It is investigated that on a global scale radon can be used as one of the key seismic indicators for areas with seismic activity depending on certain geological and geographical features. Graphs of radon concentration dependence on atmospheric pressure are also illustrated.

Key words: earthquake, seismic waves, radon, radon concentration, earthquake precursors, atmospheric pressure.

Отримано: 18.10.2021

УДК 681.142.2

І. І. Харевич, магістрант 2 курсу фізико-математичного факультету

ПРО МЕТОДИКУ ВИВЧЕННЯ ІНТЕГРАЛА ТА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В КУРСІ МАТЕМАТИКИ 11 КЛАСУ РІВНЯ СТАНДАРТУ

Розроблено методику вивчення інтеграла та його застосування в курсі математики 11 класу рівня стандарту, яка допоможе вчителям математики забезпечити контроль знань, умінь і навичок учнів з даної теми, а також організувати навчально-виховний процес на належному рівні.

Ключові слова: первісна, інтеграл, методика навчання, рівневе навчання, дидактичні матеріали.

Тема «Інтеграл і його застосування» є однією з основних в шкільному курсі алгебри та має широке застосування в різних галузях практичної діяльності людини. Оскільки, без використання інтеграла неможливо розв'язувати задачі з геометрії, фізики, техніки. Особливу увагу слід звернути на задачі про обчислення площ плоских фігур, виведення формул об'ємів геометричних тіл, обчислення шляху, який пройде тіло за відомим законом зміни швидкості та ще ряд інших задач, що розв'язуються за відомим спільним алгоритмом.

Проаналізувавши методичну літературу з теми дослідження [1, 2, 6], слід відмітити, що автори по-різному обирають порядок вивчення первісної та визначеного інтеграла. В посібнику [6] поняття первісної вводиться проблемним методом. Пропонується використовувати на першому занятті наочність – таблиці похідних і первісних основних функцій. Далі автор пропонує сформулювати означення первісної. Наступним етапом пояснення є з'ясування неоднозначності первісної. Також в посібнику подано методичні рекомендації щодо вивчення застосування визначеного інтеграла, зокрема методика підведення учнів до поняття площі криволінійної трапеції.

В посібнику [2] автори приходять до висновку, що коли інтеграл розглядається як деякий вид границі, до зна-

ходження якої зводиться розв'язування різних геометричних та фізичних задач, визначений інтеграл виявляється найбільш зрозумілим і доступним, а його введення сприймається учнями як закономірна необхідність. В методичному посібнику [1] автор спочатку коротко описує методику навчання теми, а потім на конкретних прикладах подає методичні рекомендації щодо вивчення поняття первісної, властивостей первісної, охарактеризувала можливі шляхи введення поняття інтеграла.

У проаналізованих посібниках недостатньо детально викладено методику вивчення всього розділу «Інтеграл та його застосування», автори розглядають окремі питання розділу та наводять лише певні рекомендації для розробки уроку. Крім того, у 2019 році було видано нові підручники з алгебри для 11 класу [3, 4], виклад теми дослідження в яких відрізняється від викладу даної теми в раніше діючих підручниках, а методичні посібники тривалий час не оновлювалися. Варто також зазначити, що в розроблених методиках не використовуються рівневі завдання, тому виникає необхідність у розробці такої методики, в якій вони б використовувалися.

Мета статті полягає в тому, щоб розкрити деякі питання методики вивчення теми «Інтеграл та його застосування»,

навести приклади рівневих завдань для закріплення теоретичного матеріалу, які б відповідали діючим підручникам [3, 4] та вимогам у календарно-тематичному плануванні [5].

Наведемо фрагмент методики введення поняття первісної.

Вчитель: Кожна математична дія, що ви вивчали в шкільному курсі математики, має обернену дію. Яка дія обернена до додавання, віднімання, ділення, множення, піднесення до степеня, логарифмування? Яка операція буде оберненою до операції диференціювання функції? Чи можна, знаючи миттєву швидкість руху $v(t)$ точки, визначити пройдений нею шлях $s(t)$?

Сьогодні ви ознайомитеся з операцією, яка дозволяє, знаючи похідну функції, знайти функцію.

При вивченні теми «Похідна» ми розв'язували задачу про знаходження швидкості прямолінійного руху за заданим законом зміни координати $s(t)$ матеріальної точки. Чому вона дорівнює?

Учні: Миттєва швидкість $v(t)$ дорівнює похідній функції $s(t)$, тобто $v(t) = s'(t)$.

Вчитель: У практиці зустрічається обернена задача: За заданою швидкістю $v(t)$ руху точки знайти пройдений нею шлях $s(t)$, тобто знайти таку функцію $s(t)$, похідна якої дорівнює $v(t)$. Функцію $s(t)$ таку, що $s'(t) = v(t)$, називають первісною функції $v(t)$. Наприклад, якщо $v(t) = gt$, то $s(t)$ є первісною функції $v(t)$, оскільки $s'(t) = \left(\frac{gt^2}{2}\right)' = \frac{g \cdot 2t}{2} = gt = v(t)$.

Учні: У правильності нашого розв'язання ми переконалися диференціюванням (операція знаходження похідної).

Вчитель: Обернену операцію, тобто знаходження первісної, називають інтегруванням.

Далі вчитель формулює означення, учні під диктовку вчителя записують його в зошити:

Первісною для даної функції $f(\cdot)$ на заданому проміжку називається така функція $F(x)$, похідна якої дорівнює $f(x)$ для всіх x із цього проміжку, тобто $F'(x) = f(x)$.

Наприклад: функція $F(x) = \frac{x^3}{3}$ є первісною для функції

$f(x) = x^2$, оскільки $F'(x) = \left(\frac{x^3}{3}\right)' = \frac{3x^2}{3} = x^2$. Доведемо,

що для функції $f(x) = x^2$, первісними будуть функції $F(x) = \frac{x^3}{3} - 2$ та $F(x) = \frac{x^3}{3} + 8$.

Дійсно $F'(x) = \left(\frac{x^3}{3} - 2\right)' = \frac{3x^2}{3} - 0 = x^2$, $F'(x) = \left(\frac{x^3}{3} + 8\right)' = \frac{3x^2}{3} + 0 = x^2$.

Який можна зробити висновок?

Учні: Первісна визначається за заданою функцією неоднозначно.

Вчитель формулює проблему: Отже, будь-яка функція $F(x) = \frac{x^3}{3} + C$, де C – стала величина, є первісною для функції $f(x) = x^2$. Як ви це можете пояснити?

Учні: Тому, що похідна сталої дорівнює нулю.

Вчитель: Як ви побачили, первісна визначається за заданою функцією неоднозначно. Якщо $F(x)$ – деяка первісна для функції $f(x)$, то $F(x) + C$, де C – довільна стала, також є первісною для вихідної функції.

Далі учні закріплюють вивчений теоретичний матеріал та розв'язують ряд рівневих вправ на закріплення. Наведемо приклади таких завдань.

Варіант 1	Варіант 2
Початковий рівень навчальних досягнень	
Знайдіть загальний вигляд первісної:	
$f(x) = x^7 - 2x + 1$; $f(x) = x^{100}$; $f(x) = \frac{3}{\sin^2 x}$.	$f(x) = 4x^3 - 4x + 5$; $f(x) = x^{37}$; $f(x) = \frac{10}{\cos^2 x}$.
Середній рівень навчальних досягнень	
Для функції $f(x)$ знайдіть первісну, графік якої проходить через точку M , якщо:	
$f(x) = 3x^2 - 4x + 5, M(2;6)$; $f(x) = 4x(x^2 - 1), M(1;2)$.	$f(x) = 3x^2 - 6x + 4, M(1;4)$; $f(x) = 12x^2(1 + x), M(1;2)$.
Достатній рівень навчальних досягнень	
Для функції $f(x)$ знайдіть первісну $F(x)$, що набуває заданого значення в зазначеній точці:	
$f(x) = \frac{12}{\sqrt{3x-2}}, F(9) = 30$; $f(x) = \frac{1}{3} \sin \frac{x}{3} + 4 \cos 4x$, $F(\pi) = 3$.	$f(x) = \frac{12}{\sqrt{4x-3}}, F(3) = 18$; $f(x) = \frac{1}{2} \cos \frac{x}{2} - 5 \sin 5x$, $F(\pi) = 0$.
Високий рівень навчальних досягнень	
Знайти первісну для функції:	
$f(x) = \frac{2}{\cos^2(x-1)} -$ $-3 \sin(4-3x) + 1$.	$f(x) = \frac{2}{\sin^2(x+1)} -$ $-3 \cos(3-4x) + 1$.

Запропонована методика дозволить вчителю здійснювати навчання з теми дослідження у той спосіб, який є оптимальним для учнів. Вона забезпечує активну взаємодію вчителя з учнями, що призводить до більш якісного засвоєння учнями навчального матеріалу. Проведена експериментальна перевірка розробленої методики свідчить про існування тісного зв'язку між застосуванням методики до пояснення теоретичного матеріалу та розв'язання задач і досягнення учнями відповідного рівня знань. Тому можна говорити про доцільність впровадження в навчальний процес даної методики.

Список використаних джерел:

- Слепкань З.І. Методика навчання математики: підручник. 2-е вид. Київ, 2006. 582 с.
- Колягин Ю.М., Луканкин Г.Л., Мокрушин Е.Л., Оганесян В.А. Методика преподавания математики в средней школе: Частные методики. Москва: Просвещение, 1977. 480 с.
- Мерзляк А.Г., Номіровський Д.А., Полонський В.Б. та ін. Математика: алгебра і початки аналізу та геометрія, рівень стандарту: підруч. для 11 кл. закладів загальної середньої освіти. Харків: Гімназія, 2019. 208 с.
- Нелін Є.П., Долгова О.С. Математика (алгебра і початки аналізу та геометрія, рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закл. заг. серед. освіти. Харків: Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.
- Навчальна програма з математики (рівень стандарту) для 10-11 класів загальноосвітніх шкіл, затверджена Наказом Міністерства освіти і науки № 1407 від 23 жовтня 2017 року.
- Бевз Г.П. Методика викладання математики: навч. посібник. 3-є вид., перероб. і допов. Київ: Вища шк., 1989. 367с.

A method of studying the integral and its application in the course of mathematics 11th grade standard level, which will help mathematics teachers to ensure control of knowledge, skills and abilities of students on this topic, as well as to organize the educational process at the appropriate level.

Key words: initial, integral, teaching methods, level teaching, didactic materials.

Отримано: 18.10.2021

УДК 338.48-6:615.8

Ю. Р. Бочуля, студентка 2 курсу факультету фізичної культури

РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТУРИЗМУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті подається аналіз просторово-часових закономірностей оздоровчої рекреації в області, сучасна оцінка стану оздоровчої рекреації в Хмельницькій області; обґрунтовується проблема становлення та перспективи розвитку оздоровчої рекреації в Хмельницькій області.

Ключові слова: рекреація, лікування, туризм, здоров'я, лікувальні заклади.

Постановка проблеми. Відпочинок, як і праця, є невід'ємними складовими життєдіяльності людини. Але, якщо трудова діяльність та її суспільні результати давно досліджуються багатьма науками (економікою, соціологією, географією та ін.), то теоретичне осмислення процесу і методів відновлення психофізіологічних сил людини стали об'єктом спеціального вивчення лише у другій половині ХХ століття. Таке осмислення здійснюється, зокрема, в межах рекреології.

Становлення рекреології відбувалося принаймні у двох напрямках. Один із них представлений теоретико-методологічними розробками в різних галузях природничих і суспільних наук, а другий полягає в осмисленні рекреації як специфічної «сфери суспільної діяльності, пов'язаної з відновленням здоров'я людини».

На сьогоднішній день в Україні, як і в цілому світі, важко уявити собі систему охорони здоров'я населення без санаторно-курортного лікування та відпочинку. Погоджена програма розвитку лікувально-оздоровчих закладів спрямована на забезпечення доступності та ефективності санаторно-курортного лікування, реабілітацію хворих та профілактику захворювань, створення умов для повернення до повноцінного життя і праці населення України та формування здорової нації, оздоровлення населення, раціонального використання і збереження унікальних природних ресурсів, матеріальної та лікувальної бази, покращення екологічного становища на курортах, запровадження ефективних механізмів фінансування та управління, збереження кадрового потенціалу [2, с.790-798].

Тому вище визначені обставини зумовили вибір теми, об'єкту та предмету дослідження.

Об'єктом дослідження є оздоровчий комплекс Хмельницької області.

Предмет дослідження: процеси становлення оздоровчої рекреації Хмельницької області.

Мета: надання сучасної оцінки стану оздоровчої рекреації в Хмельницькій області; обґрунтування проблем становлення та перспектив розвитку оздоровчої рекреації області.

Досягнення поставленої мети ґрунтується на вирішенні комплексу взаємопов'язаних **завдань:**

- надання сучасної оцінки формування оздоровчої рекреації в Хмельницькій області;
- аналіз просторово-часових закономірностей оздоровчої рекреації в області та виявлення основних існуючих проблем оздоровчої рекреації в Хмельницькій області;
- обґрунтування перспективних планів розвитку оздоровчої рекреації в області.

Методи дослідження: компонентний аналіз, теоретичне та практичне узагальнення статистичних даних, власні спостереження та дослідження.

За даними досліджень природний рекреаційно-туристичний потенціал Подільського регіону в натуральних показниках становить 20,7 млн. людей, у тому числі санаторно-курортного лікування 16,2 млн. чоловік, короткострокового туризму – 912,0 тис. чоловік, тривалого відпочинку – 3581,6 тис. чоловік [1, с.10-15].

З початку 1990-х років кількість рекреаційно-туристичних закладів Подільського регіону щороку зменшується. В 2009 р. і до тепер, їх функціонує 69, з них переважають, в основному, санаторії.

Туристична галузь на Хмельниччині – одна з найперспективніших, але грошей на пам'ятки архітектури чомусь ніколи нема. Кожен десятий об'єкт культурної спадщини в аварійному стані.

Про це все частіше говорять чиновники у владних кабінетах та з високих трибун. Для цього на Хмельниччині є всі передумови: особливості географічного положення, багатство природного, історико-культурного і туристичного потенціалу. На розвиток спрямований і «План заходів щодо розвитку туризму в області на 2011–2020 роки», який шоправда, ще очікує свого затвердження керівниками області.

Для більш ніж 40 країн світу туристична галузь є основним джерелом надходжень у національний бюджет, а для 70 – однією з трьох його основних статей. Але для того, щоб туристична галузь була чи врешті стала джерелом наповнення бюджету, в неї спочатку потрібно вкласти чимало коштів.

«Відомо, що основою туристичної індустрії є, насамперед, інфраструктура і туристичні послуги. Не секрет, що нинішній стан інфраструктури не лише на Хмельниччині, не задовольняє ні українських, ні іноземних туристів, а рівень сервісу і якість надаваних послуг робить нас іноді просто неконкурентоспроможними.

Те, що у Хмельницькому є історико-архітектурні пам'ятки і дарована Богом краса не означає, що туристи не звертатимуть уваги на недоліки.

На сьогодні близько 70 відсотків об'єктів культурної спадщини України перебувають у незадовільному стані, а кожен десятий об'єкт – в аварійному і потребує реставрації або реконструкції. У Плані заходів Хмельницької обласної адміністрації з реалізації Програми економічних реформ на 2010–2020 роки приймаються рішення, щодо заходів.

Офіційні пам'ятки культури ще хоч якось фінансуються, а ті, які просто внесені до сторінок атласів і довідників, але не входять до списку пам'яток державного значення, кинуті напризволяще.

Кам'янець-Подільський серед усіх міст туристичного маршруту Хмельниччиною завжди був «козирним»: став одним із семи чудес України, пам'ятки в більш-менш нормального стані. Це чи не єдине місто, де частка туристичної галузі у бюджеті найпомітніша [3, с.28-33].

Проте, останні події, а саме зруйнована Нова (Велика) вежа та мур біля фортеці говорять про те, яка насправді

ситуація з історико-архітектурними пам'ятками взагалі. Їх реставрація триває й досі. Кошти виділяються частинами, тому проєктувалося та будувалося шматками і, нібито саме це стало причиною обвалу. На реставрацію цих пам'яток використано більш ніж 1,5 млн грн. Згодом, уже на повторну реставрацію фортеці кошти віднайшли у резервному фонді держбюджету.

Висновки. На підставі вивчення археологічної спадщини Хмельниччини нами з'ясовано, що ця територія має багато цікавих місць, які варто було б відвідати. А також вона є осередком для подальшого вивчення археологами території, яка має пам'ятки давньої культури.

Перспективними туристичними маршрутами регіону є маршрут лівобережжям Дністра, а також маршрут «Давньоруські твердині Дунаєвщини».

Для вирішення проблем пов'язаних з розвитком туризму на території Хмельницької області потрібні кошти, які має виділити держава з бюджету. На даний час коштів вистачає лише на його підтримання, і тому туризм на цій території залишається на одному рівні впродовж багатьох років.

УДК 378.016:796:613.8

*О. В. Вишнеvsька, магістрантка факультету фізичної культури,
П. А. Альміз, студентка 4 курсу факультету фізичної культури*

ОЗДОРОВЧА ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА У СПОСОБІ ЖИТТЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Досліджували за даними наукової літератури та власних досліджень стан розробленості проблеми залучення студентської молоді до рухової активності оздоровчої спрямованості. Встановлено, що актуальна мотивація більшості студентів до означеного виду активності є низькою, оскільки її вияв відбувається, переважно, під час обов'язкових занять з фізичного виховання, а обсяг у позанавчальній діяльності значно менший порівняно з науково обґрунтованим мінімумом. Визначено перспективний напрям розв'язання цієї проблеми, що передбачає актуалізацію спонукальних причин, що визначають мотивацію студентів до рухової активності оздоровчої спрямованості.

Ключові слова: студенти, рухова активність, фізичне виховання, мотивація.

Залучення індивіда до рухової активності оздоровчої спрямованості шляхом актуалізації його мотивації є довготривалим процесом [1]. У зв'язку з цим на сучасному етапі формувати таку мотивацію починають вже у загальноосвітньому навчальному закладі, в подальшому її посилюють, насамперед, протягом навчання у ЗВО [2; 3].

Проте дотепер у вітчизняних психолого-педагогічних дослідженнях ця проблема розглядається переважно в аспекті формування мотивації індивіда до здорового способу життя (ЗСЖ). Свідчать про це дані дисертаційної роботи Т.С. Єрмакової [4], в якій здійснено узагальнення досвіду вітчизняної педагогіки другої половини ХХ століття з формування ЗСЖ старшокласників, В. А. Коробейника [5] щодо ЗСЖ студентської молоді, та деяких інших дослідників [6; 7; 8].

За узагальненою інформацією більшість науковців розглядає ЗСЖ як спосіб життєдіяльності, який передбачає збереження і зміцнення фізичного, психічного, соціального і духовного здоров'я – свого й оточення [4]. ЗСЖ є комплексною характеристикою, оскільки містить такі компоненти: раціональний режим праці й відпочинку, оптимальний раціон харчування, рухова активність, особиста гігієна, відсутність шкідливих звичок [9; 10; 11].

Як видно із зазначеного рухова активність оздоровчої спрямованості – лише одна зі складових здорового способу життя. У зв'язку з цим деякі дослідники [7; 12] роблять висновок, що недостатня ефективність наявних розробок, спрямованих на формування ЗСЖ учнівської молоді, значною мірою зумовлена тим, що актуалізація їх мотивації здійснювалась одночасно за всіма напрямками відповідно до зазначених складових ЗСЖ. Ураховуючи розбіжності між останніми, передусім у змісті, особливостях складу і способах використання засобів, методів, педагогічних умовах реалізації змісту, цими авторами пропонується звузити наукову проблему до розгляду і рекомендацій, пов'язаних з методиками формування (посилення) мотивації окремо за кожним напрямком.

Реалізація змісту означеної спрямованості здійснюється у процесі загальної, професійної освіти та самоосвіти.

Список використаних джерел:

1. Південний Буг: альманах № 1. Хмельницька обл. / організація НСПУ; Хмельницька міська рада; [упоряд. В. Горбатюк; ред. П. Маліш]. Хмельницький: Словіцький, 2018. 186 с.
2. Танасійчук О.Ю. Особливості природної складової рекреаційного комплексу Хмельниччини. *Геополітика і екогеодинаміка регіонів*. 2014. Том 10. Вып. 2. С. 790–798.
3. Туристичні маршрути Хмельниччини / [авт. проєкту: Сергій Федоченко, Тетяна Колесниченко; авт. тексту: Сергій Єсюнін, Віра Шпильова, Ігор Западєнко, Олексій Тимошук, Тетяна Колесниченко; худож. оформ., дизайн: Олег Лукашенко; фото: Олександр Колосовський, Євгеній Дорофєєв, Сергій Прищепа, Валерій Хома, Дмитро Скрипник]. Хмельницький: Поліграфіст-2, 2013. 176 с.

The article presents an analysis of spatio-temporal patterns of health recreation in the region, a modern assessment of the state of health recreation in the Khmelnytskyi region; the problem of formation and prospects of development of health-improving recreation in Khmelnytskyi region is substantiated.

Key words: recreation, treatment, tourism, health, medical institutions.

Отримано: 18.10.2021

У зв'язку з цим певними особливостями відзначається організація процесу формування ЗСЖ, але в усіх випадках на засадах його гуманізації [13]. Такі засади передбачають цілеспрямовану інтеграцію біологічних і соціальних потреб, інтелектуальних і моральних аспектів під час актуалізації генетично зумовлених задатків кожного студента протягом його навчання у ЗВО.

Не менш важлива роль у досягненні поставленої мети належить формам фізичного виховання, що реалізуються у позанавчальний час: факультативні заняття обраним видом спорту, масові спортивно-оздоровчі заходи і самостійні (індивідуальні, групові, в тому числі у комерційних групах) заняття фізичними вправами оздоровчого чи розвивального змісту [14; 15]. Реалізація рухової активності у таких формах сприяє покращенню показників фізичного стану, вирішенню завдань теоретико-методичної підготовленості студентів [1]. Певною мірою сприяють покращенню результату факультативні заняття із теоретичної підготовки й тематичні бесіди, пов'язані із ЗСЖ [13].

У зв'язку з цим за доступними літературними джерелами було проведено аналіз інформації та даних окремих досліджень у зазначеному напрямі. Виявили, що більшість вітчизняних педагогів [3] надають перевагу відповідній освіті студентів як головному засобу формування у них навичок ЗСЖ, а значить певною мірою й актуалізації залучення молоді до рухової активності оздоровчої спрямованості.

За висновком Н.В. Василенко [16] та М. Kilpatrick [12] до недавнього часу аналогічно була позиція більшості іноземних фахівців, а основу досліджень складала положення концепції суспільної освіти з питань фізично активного способу життя [17]. Проте недостатня ефективність таких заходів у США [15] та Європі [13] зумовила пошук інших шляхів і підходів до розв'язання проблеми залучення людей різного віку до рухової активності оздоровчої спрямованості.

Не зменшуючи значення знань, умінь здійснювати таку активність та наявних пропозицій щодо організації про-

цесу їх формування зазначимо, що на сучасному етапі у психології мотивації такої активності провідних позицій набули положення теорії самовизначення [12].

У найбільш загальному вигляді практичні заняття фізичними вправами та адекватні дії вчителя (з організації занять, взаємодії з учнями) є визначальними у задоволенні їх психологічних потреб, що є основою актуалізації мотивації до найвищого рівня, – за визначенням E.L. Deci – автора теорії самовизначення [18] – «самостійної поведінки індивіда». Її досягнення відбувається поетапно, а кожний етап відзначається певним типом мотивації: від амотивації (відсутності мотивації), через зовнішню мотивацію до внутрішньої; остання передбачає активність учня в зв'язку із причинами, що виходять зсередини (безпосередньо від учня) чи пов'язані з самою діяльністю, зовнішня – у зв'язку з причинами, що надходять ззовні (від учителя, обставин). Психологічними потребами, задоволення яких забезпечує найвищий рівень самовизначення учня, тобто внутрішню мотивацію, є: незалежність, компетентність, взаємодія (з іншими у колективній діяльності).

Отже, залучення дітей у шкільний період до рухової активності оздоровчої спрямованості та закріплення в подальшому повинно здійснюватися, насамперед у процесі фізичного виховання діями вчителя (викладача), що враховують положення теорії самовизначення і спрямовані на досягнення внутрішньої мотивації учня до означеної активності. У зв'язку з цим перспективним видається проведення наукового дослідження, що передбачає використання основних положень теорії самовизначення для обґрунтування технології залучення студентів до рухової активності оздоровчої спрямованості в процесі фізичного виховання.

Мета дослідження полягала у визначенні психолого-педагогічних засад залучення студентів до рухової активності оздоровчої спрямованості.

Для досягнення мети вирішували такі **завдання**: актуалізувати досліджувану наукову проблему; визначити методи дослідження; одержати необхідну інформацію та опрацювати її. Для цього використали загальнонаукові методи, а саме аналіз, синтез, узагальнення, систематизацію літературних джерел, а також метод анкетного опитування. Контингент досліджуваних – по 150 дівчат і хлопців із Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та Тернопільського національного університету імені Володимира Гнатюка.

Актуальну мотивацію до діяльності формують комплекс мотивів і ситуативні чинники, утворюючи її процесуальний та результативний компоненти [19]. Ураховуючи зазначене для кращого розуміння виявленого стану реалізації студентами у позанавчальний час рухової активності оздоровчої спрямованості, вивчили структуру й особливості їхньої актуальної мотивації до означеної активності.

Відповіді на питання анкети засвідчили, що в мотивації дівчат до рухової активності оздоровчої спрямованості домінує результативний компонент, а структуру визначає ієрархія комплексу мотивів. Так у 36,7% опитаних найбільш значущим (оцінка «дуже сильно» і «сильно») є мотив самоствердження, спонукальна причина якого полягає у бажанні бути привабливою для інших (табл. 1).

У 30,7% найбільш значущим є мотив уникнення невдачі (спонукальна причина – одержати високу оцінку з фізичного виховання), у 27,3% – мотив саморозвитку (ураховувати інформацію засобів масової інформації), 24% – мотив досягнення (виконати вимоги навчальної програми з фізичного виховання), 20% – мотив ідентифікації (наслідувати приклад відомої особи), 16,6% – мотив афіліації (спілкування із іншими студентами).

Водночас лише у 6,6% дівчат домінував мотив досягнення, спонукальна причина якого пов'язана із необхідністю покращити своє здоров'я, тоді як 66,7% взагалі не розглядали цю причину як таку, що може спонукати їх до реалізації рухової активності оздоровчої спрямованості.

Стосовно процесуального компоненту мотивації дівчат до означеної активності, то визначальним тут було оде-

ржання задоволення від занять фізичними вправами, яке домінувало в мотивації тільки 14% опитаних.

Таблиця 1

Спонукальні причини, що визначають мотивацію студентів першого року навчання до реалізації у позанавчальний час рухової активності оздоровчої спрямованості

Спонукальні причини (за даними анкетування)	Кількість респондентів із відповідним рівнем спонукальних причин, %									
	дуже сильно		сильно		помірно		частково		ніж	
	д	хл	д	хл	д	хл	д	хл	д	хл
Виконати вимоги навчальної програми	9,3	6,0	14,7	18,0	18,0	15,3	26,0	22,7	32,0	38,0
Бажання бути фізично здоровим	1,3	3,3	5,3	4,7	10,7	14,0	16,0	18,7	66,7	59,3
Наявність знання та навички пов'язані з руховою активністю	–	–	0,7	–	2,0	2,7	7,3	9,3	90,0	88,0
Бажання бути привабливим	16,0	7,3	20,7	11,3	25,3	19,3	21,3	32,7	16,7	29,3
Бажання одержати задоволення	2,7	6,0	11,3	12,7	16,7	21,3	24,7	25,3	44,7	34,7
Вплив засобів масової інформації	14,0	16,0	13,3	17,3	14,7	19,3	24,0	22,7	34,0	24,7
Бажання бути сильнішим	8,0	21,3	12,7	16,0	18,7	19,3	14,0	31,3	46,7	12,0
Приклад відомої людини	9,3	14,0	10,7	12,7	11,3	16,0	14,0	19,3	54,7	38,0
Інтерес до занять фізичними вправами	–	–	–	–	12,7	20,0	29,3	38,7	58,0	41,3
Одержати високу оцінку з фізичного виховання	18,0	21,3	12,7	16,7	19,3	26,0	19,3	22,7	30,7	13,3
Відпочити від розумової діяльності	–	–	–	–	15,3	12,7	26,0	20,7	58,7	66,7
Можливість спілкування з іншими студентами	7,3	10,0	9,3	6,0	21,3	18,0	19,3	22,7	42,7	43,3

Примітки: тут і далі: д – дівчата, n=150; хл – хлопці, n=150

Інші спонукальні причини, а саме визначені у контексті завдань оздоровчого змісту (відпочинок від розумової діяльності), мотиву досягнення (сприяння ефективному виконанню різних видів діяльності у повсякденному житті) та можливі варіанти респондентів, жодною дівчиною не розглядалися як спонукальні причини до реалізації рухової активності оздоровчої спрямованості у позанавчальний час.

У хлопців результат загалом був подібний до виявленого у дівчат, але відзначався певними особливостями. Так у найбільшій кількості опитаних (38%) домінував мотив уникнення невдачі (спонукальна причина – одержати високу оцінку з фізичного виховання), у 37,3% – мотив саморозвитку (стати сильнішим). Для меншої кількості хлопців (27,3%) визначальною у мотивації до рухової активності оздоровчої спрямованості була інша спонукальна причина мотиву саморозвитку, а саме врахування даних засобів масової інформації (див. табл. 1). У 26,7% респондентів найбільш значущим був мотив ідентифікації (наслідувати приклад відомої особи), у 24% – мотив досягнення (виконати вимоги навчальної програми з фізичного виховання), 18,7% – мотив самоствердження (бути привабливим для інших), 16% – мотив афіліації (спілкування із іншими студентами).

Водночас лише у 9% хлопців домінував мотив досягнення, спонукальна причина якого пов'язана із необхідністю покращити своє здоров'я, тоді як 59,3% студентів взагалі не розглядали цю причину як таку, що може спонукати їх до реалізації рухової активності оздоровчої спрямованості.

Стосовно процесуального компоненту мотивації хлопців до означеної активності, а саме одержання задоволення від занять фізичними вправами, то він був визначальним тільки для 18,7% опитаних.

Інші можливі варіанти респондентів та визначені спонукальні причини (відпочинок від розумової діяльності, ефективне виконання різних видів діяльності у повсякденному житті) в структурі мотивації хлопців до рухової активності оздоровчої спрямованості не були представлені. Отже, жоден хлопець не розглядав ці причини як такі, що можуть спонукати його до означеного виду активності у різних формах.

Таким чином, на початковому етапі навчання студентів в їх мотивації до рухової активності оздоровчої спрямованості переважає результативний компонент, а структура цієї мотивації у дівчат і хлопців частково відрізняється. Водночас незадовільний стан реалізації такої активності, що притаманний переважній більшості студентів, зумовлений низьким рівнем відповідної вмотивованості (взагалі відсутня у 66,7% дівчат і 59,3% хлопців) та неспроможністю визначити важливі для теперішньої і майбутньої життєдіяльності цілі: покращення і підтримання на високому рівні стану здоров'я (в тому числі відпочинок після розумової діяльності), сприяння високоєфективному виконанню професійної і побутових видів діяльності.

Виходячи із зазначеного важливим для покращення існуючої ситуації є знання й усунення причин, що стримують студентів у реалізації в позанавчальний час рухової активності оздоровчої спрямованості. Одержана інформація свідчить, що домінуючою причиною у 32,7% дівчат і 34,7% хлопців є відсутність необхідного бажання, відповідно у 16 і 12,7% – пріоритет певної кількості особистих справ, у 11,3 і 12% – завантаженість навчальними завданнями, 5,3 і 8% – відсутність секції з улюбленого виду спорту (див. табл. 2).

Таблиця 2

Стримуючі чинники реалізації студентами першого року навчання рухової активності оздоровчої спрямованості у позанавчальний час

Стримуючі чинники (за даними анкетування)	Кількість респондентів із відповідним рівнем стримуючих чинників, %									
	дуже сильно		сильно		помірно		частково		ніяк не позначається	
	д	хл	д	хл	д	хл	Д	хл	д	хл
Завантаженість навчальною діяльністю	11,3	12,0	14,7	16,7	19,3	16,7	20,7	26,0	34,0	28,7
Зайнятість суспільною роботою	-	-	3,3	1,3	4,0	2,0	9,3	6,7	83,3	90,0
Зайнятість особистими справами	16,0	12,7	21,3	19,3	20,0	24,7	27,3	23,3	15,3	20,0
Зайнятість сімейними справами	4,0	1,3	8,1	5,3	9,3	6,1	17,3	9,3	61,3	78,0
Відсутність бажання	32,7	34,7	22,7	25,3	18,0	16,0	10,0	12,0	16,6	12,0
Відсутність секції з улюбленого виду спорту	5,3	8,0	7,3	10,0	12,7	9,3	13,3	12,7	67,3	60,0
Відсутність коштів для оплати занять у секції	-	1,3	4,7	7,3	6,0	9,3	8,7	8,0	80,7	74,0

Узагальнюючи різний ступінь впливу виокремлених причин на можливість студентів здійснювати у позанавчальний час рухову активність оздоровчої спрямованості можна зробити висновок, що відсутність відповідного бажання є визначальною для 83,4% дівчат та 88% хлопців, пріоритет певної кількості особистих справ – відповідно

для 64,7 і 80%, завантаженість навчальними завданнями – 66 і 71,3%, відсутність секції з улюбленого виду спорту – 38,7 і 40%.

Таким чином, відсутність бажання і пріоритет особистих справ, не пов'язаних з навчанням – основні причини відсутності в більшості студентів першого року навчання мотивації до реалізації у позанавчальний час рухової активності оздоровчої спрямованості, у зв'язку з цим стан її реалізації на практиці є незадовільним.

1. Серед основних причин, що зумовлюють необхідність залучення студентів до рухової активності оздоровчої спрямованості, слід відзначити: несформованість у студентів розуміння важливості й необхідності такої активності для якісного життя і ефективної професійної, побутової, інших видів діяльності; незадовільний стан соматичного здоров'я і вияв інших показників фізичного стану студентів; недостатні актуалізація відповідних мотивів та використання потенціалу процесу фізичного виховання у ЗВО для вирішення цього й інших визначених завдань.

2. Мета процесу залучення студентів до рухової активності оздоровчої спрямованості повинна полягати у досягненні ними відповідної внутрішньої мотивації (самовизначення), що забезпечується адекватними діями викладача під час занять з фізичного виховання у напрямі задоволення їхніх психологічних потреб, – незалежності, компетентності, взаємодії.

3. Актуальна мотивація більшості студентів першого року навчання до рухової активності оздоровчої спрямованості у позанавчальний час є низькою, оскільки її вияв відбувається, переважно, під час обов'язкових занять з фізичного виховання, а обсяг у позанавчальній діяльності значно менший порівняно з науково обґрунтованим мінімумом. Тому рівень цієї мотивації ще недостатній для набуття руховою активністю оздоровчої спрямованості пріоритетного статусу в загальній ієрархії видів позанавчальної діяльності студентів. Це свідчить, що вдосконаленням змісту теоретико-методичної складової фізичного виховання досягається лише часткове розв'язання проблеми залучення студентів до рухової активності оздоровчої спрямованості, а значить потребує вдосконалення змісту іншої, – практичної складової цього процесу, а на цій основі обґрунтування відповідної технології.

Список використаних джерел:

1. Юрчишин Ю.В. Технологія залучення студентів до рухової активності оздоровчої спрямованості у процесі фізичного виховання: автореф. дис. ... канд. наук з фіз. вих. і сп.: спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення». Київ, 2012. 22 с.
2. Добринський В.С. Рейтингова оцінка фізичної підготовленості підлітків як засіб підвищення мотивації до систематичних занять фізкультурою: автореф. дис. ... канд. наук з фіз. вих. і сп.: спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення». Львів, 2000. 18 с.
3. Іванченко Л.П. Формування мотивації у підлітків до систематичних занять фізичною культурою і спортом: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Луганськ, 2007. 20 с.
4. Єрмакова Т.С. Проблема формування здорового способу життя старшокласників у вітчизняній педагогіці (друга половина ХХ століття): автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Харків, 2010. 20 с.
5. Коробейников В.А. Проблема формування здоров'я молоді в історії освіти. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*. Київ-Запоріжжя: Ін-т педагогіки і психології професійної освіти АПН України, ЗОІППО, 2007. Вип. 42. С. 223–227.
6. Горбаченко К.С., Мочарський А.С. Фізична культура як фактор формування здорового способу життя особистості. *Молода спортивна наука України: зб. наук. пр.* Львів: Інформаційні засоби, 2007. Вип. 11. С. 99–107.
7. Носко М.О. Проблема рухової активності молоді в сучасній літературі. *Педагогіка, психологія та медико-біол. проблеми фіз. виховання і спорту: зб. наук. пр. / за ред. С.С. Єрмакова*. Харків: ХДАДМ (ХХІІ), 2001. № 24. С. 15–24.

8. Сущенко Л.П. Соціальні технології культивування здорового способу життя людини. Запоріжжя, 1999. 308 с.
9. Воронін Д.Є. Здоров'язберігаюча компетентність студента в соціально-педагогічному аспекті. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фіз. вих. і сп.*: зб. наук. пр. / за ред. С.С. Єрмакова. Харків: ХДАДМ, 2006. № 2. С. 25–28.
10. Дудорова Л.Ю. Педагогічні умови формування потреби в здоровому способі життя майбутніх учителів у процесі фізичного виховання: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Вінниця, 2009. 24 с.
11. Завидівська Н.Н. Формування навичок здорового способу життя у студентів вищих навчальних закладів: навч. посібник [для студ. ЗВО]. Львів: ЛДУФК, 2009. 120 с.
12. Kilpatrick M., Hebert E., Jacobsen D. Physical activity motivation : a practitioner's guide to self-determination theory. *International Journ. of Sport Psychol.* Roma, 2002. № 73 (4). P. 36–41.
13. Дутчак М.В. Спорт для всіх в Україні : теорія та практика: монографія. Київ: Олімп. л-ра, 2009. 279 с.
14. Паффенбаргер Р.С., Ольсен Э. Здоровий образ жизни. Київ, 1999. 320 с.
15. Standage M., Duda J.L., Ntoumanis N. A model of contextual motivation in physical education: Using construct from self-determination and achievement goal theories to predict physical activity intention. *Jour. Educ. Psychol.* 2003. № 95 (1). P. 97–110.
16. Василенко Н.В. Європейська освіта про здоровий спосіб життя: етапи великого шляху. *Відродження*. 2000. № 3. С. 7–9.
17. Mowling C.M., Brock S.J., Eiler K.K. Student motivation in physical education : breaking down barriers. *The Journ. of Physical Education, Recreation & Dance*. Reston, 2004. Vol. 75. P. 40–45.
18. Deci E.L., Ryan R.M. A motivational of approach to self : integration in personality. *Perspectives on motivation: Nebraska symposium on motivation*. Lincoln: University of Nebraska Press, 1991. Vol. 38. P. 237–288.
19. Хекгаузен Х. Мотивация и деятельность. Санкт-Петербург: Питер; Москва: Смысл, 2003. 860 с.

According to studied scientific literature and our own research status of a problem of attracting students to health orientation physical activity. The questionnaire found out that the actual motivation of most students appointed to the type of activity is low because its expression occurs mainly during mandatory physical education classes, and the volume of extra-curricular activities is much smaller compared to the scientific reasonable minimum. The perspective direction of solving this problem, which involves updating the motives that determine the motivation of students to physical activity improving orientation.

Key words: students, physical activity, physical education, motivation

Отримано: 18.10.2021

УДК 373.5.016:796.332

В. В. Гресь, студент 2 курсу факультету фізичної культури

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ МОДУЛЯ «ФУТБОЛ» НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті автор узагальнює методику вивчення гри у футбол під час уроків фізичної культури у школі. Наголошує на поетапному вивченні технічних елементів за системою зарубіжних фахівців та внесення корективів в навчальний процес. Розглядаються найважливіші особливості вивчення технічних і тактичних дій школярів, які сприяють розвитку їх фізичних здібностей.

Ключові слова: фізичне виховання, школярі, футбол, урок фізичної культури, фізичні якості, методика вивчення.

Постановка проблеми. Футбол має істотну відмінність від трьох основних видів спортивних ігор (волейболу, баскетболу, гандболу), які рекомендовані Програмою з фізичної культури [4, с.23]: згідно з правилами змагань, вся ігрова діяльність в ньому здійснюється ногами, за винятком кидання м'яча із-за бічної лінії і гри воротаря. Тому футбол більшою мірою, ніж інші спортивні ігри, сприяє розвитку координації рухів, які виконуються ногами. Це, в свою чергу, має важливе прикладне значення для навчальної, побутової, а в майбутньому і трудової діяльності, де потрібно володіти тонкими точними руховими здібностями ніг.

Беручи участь в грі, учень непомітно для себе переносить значне навантаження, виконання якого в інших умовах і за інших обставин було б пов'язане із проявом значних вольових зусиль. Великий обсяг рухів обумовлений високим емоційним фоном, який є провідним фактором у підтримці постійного інтересу до занять футболом [2, с.34].

Футбол як хастативний і досить популярний серед молоді вид спорту характеризується високою ігровою і руховою активністю. Під ігровою активністю розуміється обсяг техніко-тактичних дій, який виконує футболіст в грі і на тренуванні, а під руховою активністю – обсяг рухової діяльності (ривки, прискорення, біг, стрибки і т.п.), що виконується в грі і на тренуванні [1, с.14]. В основі рухової активності лежать функціональні можливості спортсменів, здатність реалізовувати їх в грі.

Мета та завдання дослідження – розглянути систему вивчення модуля «Футбол» під час уроків фізичної культури у школі, вказати на методичні особливості навчання технічних і тактичних елементів гри у футбол.

Методи дослідження: під час дослідження використовували загальнонаукові методи: аналіз, синтез, узагальнення, систематизацію, порівняння.

Обговорення результатів дослідження. Метою вивчення модуль «Футбол» у закладі загальної середньої

освіти є виховання в учнів потреби в заняттях футболом на протязі всього життя [6, с.45]. Вона досягається шляхом вирішення таких основних завдань:

- зміцнення здоров'я школярів, підвищення їх фізичної підготовленості;
- надбання знань, що дозволяють самостійно займатися футболом;
- формування вмінь і навичок, спрямованих на оволодіння комплексом технічних прийомів і тактичних дій гри в футбол, а в підсумку – оволодіння здатністю на належному рівні грати під час навчання в школі і після її закінчення [6, с.51].

Поділяючи умовно процес навчання на ступені, зарубіжні фахівці в рамках шкільного фізичного виховання рекомендують дотримуватися певної технології формування умінь і навичок гри.

Спочатку діти повинні оволодіти вмінням наносити удар по нерухомому або рухомому м'ячу. Їх вміння зупинити м'яч зводиться до зупинки м'яча ногою або стопою. Вони розуміють, що представляє собою ведення м'яча, але воно у них не дуже добре виходить, тому що школярі це роблять в режимі «вдарити» і «наздогнати» [2, с.143].

На наступному етапі діти повинні навчитися бити і передавати м'яч обома ногами, контролювати його бічною стороною стопи і збільшувати контроль за м'ячем під час його ведення. Варто навчати дітей деяким правилам ударів по м'ячу, веденням його і утриманню. На останньому етапі приділяється особлива увага передачі м'яча, його зупинці та веденню, і більш специфічним прийомом удару по м'ячу, його зупинці бічною стороною ноги і грі головою [2, с.165]. Доречним буде ознайомлення з правилами гри в міні футбол.

Ефективність процесу навчання гри в футбол знаходиться в залежності від змісту і засобів фізичного виховання. Найбільш якісним є той процес, в якому по можливості

більшою мірою використовуються вправи з м'ячем для виховання спритності, гнучкості, швидкості, оволодіння технічними прийомами і тактичними діями.

Техніка фізичної вправи багато в чому визначає ефективність змагальної діяльності, досягнення мети гри, якщо мова йде про спортивні ігри. Вона являє собою стійку систему діяльності займаються, підпорядковану процесу управління.

В ході оцінки змагальної діяльності у футболі розглядаються дві основні групи показників:

- індивідуальні та колективні техніко-тактичні дії;
- рухові переміщення спортсменів по майданчику [2, с.181].

Перша група характеризує рівень технічної і тактичної підготовленості окремих гравців і команди в цілому. Друга – рівень спеціальної фізичної та функціональної підготовленості спортсменів.

У футболі рекомендується виділяти ряд провідних техніко-тактичних показників: передачі м'яча – короткі, середні (вперед, назад, поперек) і довгі; ведення; обведення; відбір; перехоплення; гра головою; удари по воротах – головою і ногою [4, с.34].

Успішність змагальної діяльності проявляється в умільтій взаємодії гравців, що виражається в точних передачах м'яча (приймаючий гравець може опанувати м'ячем без додаткових рухових дій), ураженні цілі (воріт) м'ячом.

Результативність передач залежить від відстані до партнера, способів і точності ударів по м'ячу, положенням гравців, які виконують передачу і здійснюють зупинку м'яча: на місці, в русі, з наявністю захисника або без нього. Результативність ударів по воротах визначається відстанню до воріт, обраним способом і точністю нанесення удару, положенням воротаря, розташуванням захисника і т.п. При цьому результативним ударом вважається ураження цілі (гол), нерезультативним точним – потраплення в штангу, поперечину, у воротаря. Неточними вважаються удари по воротах, при виконанні яких м'яч не перетинав лінії воріт, не попадав у ворота, у воротаря [4, с.76].

Висновок. Отже, у технічну підготовку школярів з футболу необхідно внести корективи: слід підбирати засоби, які б найбільш ефективно, в порівнянні з використовуваними в навчально-тренувальному процесі, формували техніку ведення, передачі і ударів м'яча по воротах за раху-

нок підвищення цільової точності рухів, розробити науково обгрунтовану систему послідовного вивчення технічних елементів школярами.

Також враховувати тісний зв'язок між видами підготовки – фізичною, технічною, тактичною і психологічною. Так, нерозривний взаємозв'язок спостерігається між навчанням тактиці і техніці, між фізичною, психологічною та тактичною підготовкою. Розвиток рухових здібностей і засвоєння техніки – дві тісно пов'язаних між собою ланки єдиного процесу навчання рухових дій. Межі між цими ланками можна провести лише умовно: рухові якості розвиваються при розучуванні технічних прийомів, а розвиваючи їх, можна домогтися і більш досконалого засвоєння техніки.

Список використаних джерел:

1. Безверхня Г.В. Формування мотивації до самовдосконалення учнів загальноосвітніх шкіл засобами фізичної культури і спорту: методичні рекомендації (для вчителів фізичної культури). Умань, 2003. 52 с.
2. Віхров К.Л. Футбол у школі: навчально-методичний посібник. Київ: Комбі ЛТД, 2002. 256 с.
3. Непша О.В., Ушаков В.С. Фізична культура як середовище виховання школярів. *Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку*: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (20-21 квітня 2017 року): збірник тез. Бердянськ: БДПУ, 2017. С. 309-310.
4. Петров О.П. Методика навчання футболу: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець Подільський державний університет, 2006. 128 с.
5. теорія і методика викладання футболу / підготували: Сивохоп Е.М., Марюнда І.І., Шкірта М.І. Ужгород, 2013. 52 с.
6. Столітенко Є.В. Фізичне виховання учнів 1-11 класів у процесі заняття футболом. Київ: ТОВ ВБ «Аванпост-Прим», 2011. 300 с.

In the article the author summarizes the method of studying the game of football during physical education lessons at school. Emphasizes the gradual study of technical elements according to the system of foreign specialists and making adjustments to the educational process. The most important features of studying of technical and tactical actions of schoolboys which promote development of their physical abilities are considered.

Key words: physical education, schoolchildren, football, physical education lesson, physical qualities, study methods.

Отримано: 18.10.2021

УДК 796.012:611.1

М. О. Демков, студент 2 курсу магістратури факультету фізичної культури

ФІЗИЧНА АКТИВНІСТЬ ТА ЇЇ ЗАХИСНА ДІЯ ВІД ІШЕМІЧНОЇ ХВОРОБИ СЕРЦЯ

У статті розглянуто значення регулярних занять фізичною культурою у профілактиці ішемічної хвороби серця. Проаналізовано вплив фізичних тренувань на зниження ризику серцево-судинних захворювань. Розглянуто механізм фізичного тренування та визначено особливості його впливу на організм людини.

Ключові слова: реабілітація, фізичне навантаження, атеросклероз, профілактика.

Постановка проблеми. Незалежним та модифікованим фактором ризику атеросклерозу та ішемічної хвороби серця (ІХС) є малорухомий спосіб життя, а підвищення фізичної активності асоціюється з низьким рівнем ризику розвитку серцево-судинних захворювань (ССЗ) [6, с.213].

За основу системи фізичної реабілітації хворих з серцево-судинною патологією покладено відновлення здатності пацієнтів задовільно справлятися із фізичним навантаженням, яке зустрічається у повсякденному житті. Здатність виконувати фізичну роботу не тільки розширює рухові можливості людини, але і в значному ступені встановлює якість життя хворого. Фізична активність є високоефективним засобом профілактики та лікування захворювань серцево-судинної системи (ССС), особливо при такій розповсюдженій патології, як ІХС [1, с.51-52].

Метою статті є аналіз та оцінка значення регулярних занять фізичною культурою у профілактиці ІХС, впливу

фізичних тренувань на зниження ризику ССЗ, механізмів та особливостей впливу на організм людини.

Обговорення результатів дослідження. За основу системи фізичної реабілітації хворих з серцево-судинною патологією покладено відновлення здатності пацієнтів задовільно справлятися із фізичним навантаженням, яке зустрічається у повсякденному житті. Здатність виконувати фізичну роботу не тільки розширює рухові можливості людини, але і в значному ступені встановлює якість життя хворого. Фізична активність є високоефективним засобом профілактики та лікування захворювань ССС, особливо при такій розповсюдженій патології, як ІХС [3, с.117-118].

На теперішній час доведено, що регулярні заняття фізичною культурою, які дозуються суто індивідуально, мають важливе значення у профілактиці ІХС. Вони є фізіологічно обгрунтованими засобами, оскільки забезпечують вагомими позитивні фізіологічні зміни в організмі в цілому із

впливом на основні фактори ризику розвитку ІХС: знижується маса тіла, відбуваються зміни у ліпідному обміні, нормалізується артеріальний тиск [2, с.62-63].

Сьогодні встановлений факт, що інтенсивні тренування порівняно із вправами малої та помірної інтенсивності більш ефективно знижують ризик ССЗ, захворюваність, смертність від коронарної хвороби серця та загальну смертність, а також вагомо збільшують тривалість життя хворих. За даними Фремінгемського дослідження порівняно з мало інтенсивними тренуваннями інтенсивні фізичні навантаження дають 3,7 додаткових роки життя і 3,2 додаткових роки життя без ІХС, а навантаження помірної інтенсивності – 1,3 та 1,1 роки відповідно, а у жінок ці показники складають 3,5 і 3,3; 1,5 і 2,3 роки відповідно [5, с.130-131].

Існує широко розповсюджена думка про те, що фізична активність перешкоджає розвитку атеросклерозу, особливо коронарних судин. Фізична активність підвищує енергетичні процеси, створює умови для більш повної асиміляції ліпідів та їх розпаду до кінцевих продуктів. Для профілактики захворювань ССС, особливо інфаркту міокарда та ІХС, широко рекомендується постійне збільшення фізичного навантаження [4, с.232].

Захисна дія фізичної активності від ІХС визначається підвищенням рівня ліпопротеїдів високої щільності та фібринолітичної активності крові, а також прискоренням видалення з неї екзогенних тригліцеридів. Однак, позитивний вплив фізичного навантаження відбувається тільки тоді, коли воно оптимально підібране. За умов надмірного фізичного навантаження загальний холестерин сироватки крові має тенденцію до підвищення [7, с.30-31].

Фізична активність має підбиратися суто індивідуально, відповідати можливостям особи, яка її виконує. Заняття мають проводитися регулярно та носити розвиваючий характер, що буде підвищувати рівень фізичної працездатності людини. Рівень фізичної активності не завжди співпадає з рівнем фізичної працездатності. Висока фізична активність може поєднуватися з низькою фізичною працездатністю та навпаки, а основну роль у профілактиці ІХС відіграє саме фізична працездатність [4, с.38].

Надмірне фізичне навантаження сприяє порушенню метаболічних процесів в міокарді, а саме, розвитку гіпоксії, порушенню співвідношення електролітів, виснаженню ферментних систем [7, с.10].

Механізм будь-якого фізичного тренування зводиться до регулювання процесів стомлення та відновлення. Саме від явища стомлення, залежить ступінь стимуляції відновлювальних процесів, що є корисним для будь-якого органу та організму в цілому. Під впливом навантаження збільшується життєдіяльність органу або організму та згодом викликає розвиток втоми. Загальновідомим є факт, що втома знижує працездатність, але водночас і стимулює відновлювальні процеси у працюючому органі або організмі в цілому. Ефективність фізичних тренувань, які проводяться, залежить від того наскільки всебічно будуть враховані індивідуальні особливості пацієнта. При зниженні толерантності до фізичного навантаження та прогресуванні симптоматики захворювання значну роль відіграють периферичні порушення гемодинаміки. До них відносяться зміни легеневої вентиляції, мікроциркуляції та ураження скелетних м'язів [2, с.98-99].

В нормі збільшення частоти і глибини дихання, симпатичної стимуляції, ЧСС та скорочення серця, які необхідні

для виконання динамічного навантаження, забезпечують два види нервових механізмів, а саме центральний та рефлекторний. На початку роботи центральний механізм безпосередньо активує локомоторні, вегетативні та дихальні центри головного мозку, а при продовженні забезпечення пропорційності між потребою та доставкою кисню, значну роль відіграє м'язовий ергорефлекс. Ергорецептори поділяються на механорецептори, які реагують на скорочення або розтягування м'язів, та метаборецептори, які чутливі до метаболічних змін (зазвичай до ацидозу). Саме метаборецептори є найбільш чутливими до метаболічних змін та відіграють більш вагоме значення в регуляції дихання та кровообігу. Надмірна активація м'язових метаборецепторів викликає гіперстимуляцію циркуляторних та респіраторних реакцій на навантаження, а це в свою чергу веде до надмірної вентиляції, вазоконстрикції та втоми [1, с.391].

На теперішній час використання під час відновного лікування толерантності до фізичного навантаження вважається найдосконалішим підходом у фізичній реабілітації. В рамках відповідного рухового режиму тренування проводяться на велоергометрах, ергометрах човникового типу, тредмілі, з використанням дозованої ходьби, бігу, а також сходженням на сходи, з використанням порогової потужності діагностичного навантаження чи на відповідну йому частоті серцевих скорочень, що дає можливість проведення заняття без складної апаратури [5, с.114].

Висновки. Таким чином, при встановленні дозування фізичного навантаження для включення у комплекс профілактичних заходів перевагу необхідно надавати вправам помірної інтенсивності з поступовим її збільшенням, при цьому необхідно розуміти переваги та недоліки різних режимів оздоровчих тренувань та вміло використовувати додатковий профілактичний потенціал фізичних вправ.

Список використаних джерел:

1. Аронов Н.М. Лечение и профилактика атеросклероза. Москва: Триада-Х, 2000. 412 с.
2. Белоцерковский З.Б. Эргометрические и кардиологические критерии физической работоспособности у спортсменов. Москва: Советский спорт, 2005. 311 с.
3. Заболевания сердца и реабилитация / [под общей ред. М.Л. Поллока, Д.Х. Шмидта]. Киев: Олимпийская литература, 2000. 406 с.
4. Лікувальна фізкультура та спортивна медицина / [за ред. В.В. Клапчука, Г.В. Дзяка]. Київ: Здоров'я, 1995. 310 с.
5. Лядов К.В., Преображенский В.Н. Реабилитация кардиологических больных. Москва: ГЭОТАР-Медиа, 2005. 277 с.
6. Основы психологии спорта и физической культуры / [под ред. Р.С. Уэйнберг, Д. Гоулд]. Киев: Олимпийская литература, 2001. 335 с.
7. Харгвис М. Метаболизм в процессе физической деятельности. Киев: Олимпийская литература, 1998. 285 с.

The article considers the importance of regular physical activity in the prevention of coronary heart disease. The influence of physical training on reducing the risk of cardiovascular diseases is analyzed. The mechanism of physical training is considered and the peculiarities of its influence on the human body are determined.

Key words: rehabilitation, physical activity, atherosclerosis, prevention.

Отримано: 18.10.2021

ОСНОВНІ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті описані найбільш вживані та ефективні форми навчання, під час організації яких досягаються максимальні результати та реалізується освітня мета. Автор показує різницю застосування нижченаведених форм у школі та закладі вищої освіти. Загалом розглянуті самостійна робота, індивідуальне навчання, колективно-групова форма, робота в статичних парах.

Ключові слова: форма навчання, здобувачі вищої освіти, педагогічна діяльність, організація навчання, зміст навчання.

Постановка проблеми. Ефективність навчання в педагогічних закладах вищої освіти забезпечується комплексною організацією навчального процесу, органічною єдністю різних загальних форм навчання, а також взаємозв'язком конкретних форм: лекційних, практичних, семінарських, лабораторних занять, практикумів, поєднанням навчальних занять та педагогічної практики. Тому однією з необхідних передумов успішної практичної реалізації діяльностного підходу і проблемного навчання в професійній підготовці є вибір адекватної організаційної структури навчального процесу, що забезпечує оптимальні умови для включення студентів в навчально-пізнавальну діяльність за вирішенням проблемних завдань в предметному і соціальному контексті майбутньої професійної діяльності.

Мета та завдання дослідження – узагальнити та здійснити опис найбільш ефективних форм організації навчального процесу здобувачів вищої освіти, визначити їх зміст та особливості застосування у закладах загальної середньої та вищої освіти.

Методи дослідження: під час дослідження використовували загальнонаукові методи: аналіз, синтез, узагальнення, систематизацію, порівняння.

Обговорення результатів дослідження. Організаційні форми навчання, будучи детерміновані цілями і змістом освіти, виконують активну роль, створюючи умови для засвоєння соціального досвіду через організацію навчально-пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти та діяльності науково-педагогічного працівника. У педагогічній літературі традиційно виділяються такі форми навчання, як самостійна робота, індивідуальні, фронтальні, групові форми і робота в парах змінного складу.

Самостійна робота визначається як самостійне засвоєння освітнього компоненту через опосередковане спілкування з авторами підручників, навчальних посібників, авторами наукових статей, монографій, використанням всевітньої мережі Інтернет, різноманітних пошукових систем та інших матеріалів [7]. Роль викладача полягає в розробці системи завдань, забезпеченні необхідними навчальними і методичними матеріалами та здійсненні допомоги і контролю якості засвоєння освітнього компоненту із реалізацією та впровадженням отриманих знань теоретичного характеру на практиці.

Встановлено, що в процесі самостійної роботи здобувачі вищої освіти оволодівають прийомами розумових дій, вчать творчо переносити наявні знання, вміння і навички на новий матеріал, розвивають здібності до самостійної постановки завдань на основі збору і аналізу необхідної інформації, до творчого пошуку способів їх вирішення та їх практичного втілення.

У педагогічній літературі під індивідуальним навчанням розуміють таку форму організації навчального процесу, при якій викладач взаємодіє з одним учнем. Деякі автори вважають, що робота вчителя з одним учнем є ідеальною формою організації, тому що вчитель має терміновий зворотний зв'язок, виклад навчального матеріалу завжди спрямовано на конкретного слухача [4; 5]. При традиційному підході до організації навчальної практики, коли один студент за завданням викладача проводить урок або частину уроку з іншими студентами індивідуальна форма виступає в якості основної. Викладач взаємодіє з одним студентом, що здійснює навчально-професійну діяльність: ста-

вить завдання, спостерігає за ходом його виконання, здійснює оперативний і підсумковий контроль і корекцію. Для інших студентів, які імітували роль учнів, дане заняття не є навчальною практикою. Вони в кращому випадку спостерігають за навчально-професійною діяльністю, аналізують її зміст і результати проведення.

Більш високий навчальний потенціал колективної взаємодії виникає в умовах застосування колективно-групової форми навчання [2]. Викладач керує роботою кожного студента опосередковано: через завдання, які він пропонує групам, пам'ятки, що регулюють їх діяльність. Він безпосередньо втручається в роботу груп тільки в тому випадку, якщо у студентів виникають будь-які питання і вони самі звертаються по допомогу.

Одним з варіантів групової форми є робота в статичних парах. При організації парної роботи два учня виконують якусь частину роботи спільно. Н.М. Якушко [7] вважає, що парна форма навчальної діяльності являє собою спільну роботу двох студентів над виконанням якого-небудь завдання, що приймає характер взаємного навчання.

Значення парної форми організації навчання для формування пропрофесійної діяльності залежить від того, що, вступаючи в діалогічне спілкування, кожен зі студентів як мінімум половину часу перебуває в ролі вчителя, передає свої знання і досвід свого співрозмовника. Тому їх навчальна діяльність максимально наближена за формою і змістом до діяльності педагогічної, що позитивно позначається на формуванні не тільки знань і умінь, а й професійно важливих якостей і професійної спрямованості.

Висновок. Кожна із описаних форм навчання потребує продуманого підходу; необхідно акцентувати увагу викладачів на практичній роботі студентів, на зворотному зв'язку між учасниками освітнього процесу, на модернізації засобів навчання та цілеспрямованому, систематичному вдосконаленні організації навчального процесу.

Таким чином, застосування під час освітньої діяльності різних форм навчання є основним критерієм формування конкурентоспроможних фахівців, які досконало володіють фаховими компетентностями та реалізують поставлені завдання.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про вищу освіту» від 17.01.2002, розділ 7. «Організація навчально-виховного процесу», статті 41-43.
2. Кабакова Л., Мирончик Н. Організаційні форми роботи у вищому навчальному закладі. *Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном*: зб. наук. праць. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 150-154.
3. Корнієнко В.В. Традиційні та сучасні форми та методи організації навчальної діяльності бакалаврів гуманітарних наук з прикладної лінгвістики (досвід США). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. Вип. 33. С. 94-97.
4. Мешко Г.М. Вступ до педагогічної професії: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2010. С. 68-75.
5. Педагогіка вищої школи / за ред. З.Н. Курлянд. Київ: Знання, 2005. 399 с.
6. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посіб. 2-е вид., випр., доп. Київ: Академвидав, 2007.
7. Якушко Н.М. Форми організації навчання (історія та сучасність). *Засоби навчальної та наукової дослідної роботи*. Вип. 38. С. 177-184.

The article describes the most commonly used and effective forms of education, during the organization of which maximum results are achieved and the educational goal is realized. The author shows the difference in the use of the following forms in school and higher education. In general, independent work, individual learning, collective-group form, work in static pairs are considered.

Key words: form of education, applicants for higher education, pedagogical activity, organization of education, content of education.

Отримано: 18.10.2021

УДК 615.238

О. Г. Заярнюк, студентка 4 курсу факультету фізичної культури

ВПЛИВ ЕФІРНИХ ОЛІЙ НА ОРГАНІЗМ ПРИ РЕСПІРАТОРНИХ ІНФЕКЦІЯХ

У статті розглянуто дію ефірних олій у відновленні організму після респіраторних інфекцій. Обґрунтовано ефективність використання ароматерапії у фізичній терапії, вказано методи використання ефірних олій.

Ключові слова: ароматерапія, ефірні олії, респіраторні інфекції.

Постановка проблеми. Найбільш поширеним і частим захворюванням вважають ГРІ (гострі респіраторні інфекції), що надає їм велике соціальне та медичне значення. За даними ВООЗ на жителя планети припадає близько 2 випадків за рік. Прояви та етіологія ГРВІ дуже різноманітні що утруднює лікування та діагностику вірусних інфекцій. Імунітет після перенесених ГРВІ типоспецифічний, тобто лише до того вірусу, який спричинив хворобу, а типів на жаль багато, чим і обумовлені повторні випадки захворювань [6, с.68-70]. Ще здавна ароматерапевтичні речовини мали вагоме значення для корекції функціонального стану організму. Метод ароматерапії застосовують у комплексах реабілітації для ефективнішого відновлення після хвороби.

Метою статті є ознайомлення з ароматерапією та її застосуванням у період відновлення після респіраторних інфекцій і з профілактичною метою.

Обговорення результатів дослідження. Станом на сьогоднішній день фахівці в сфері аромолікування зазначають, що ароматерапія серед немедикаментозних методів корекції є найбільш швидким та ефективним методом, вона являється ідеальною для корекції нейропсихо-імунологічного статусу [3, с.27-29]. Ряд наступних цілей досягається за даними досліджень застосування ароматерапії з лікувальною метою: стимуляція загальної реакції імунної системи, попередження і зниження захворюваності ГРВІ, розширення можливостей адаптації організму та комплексу реабілітаційних заходів у хворих із захворюваннями дихальних шляхів.

Ароматерапія – це використання летких олій, у тому числі ефірних олій, для психологічного і фізичного впливу. Ароматерапія є однією з форм нетрадиційної медицини, в якій для профілактики, лікування та реабілітації використовують рослинні олії [1, с.128]. Застосування ароматерапії набуло широкого використання для лікування та профілактики цілого ряду захворювань різних органів та систем, включно з дихальними інфекціями.

Внаслідок ряду досліджень вчені зробили висновок про те, що аромати здійснюють енергоінформаційний вплив на людину, який йде по трьом каналах: перший канал передачі інформації – від нюхових рецепторів, розташованих в носі до нюхової області мозку; другий канал – з повітрям через легені в кров; третій канал – залучення компонентів ефірних олій в синтез гормонів, вітамінів, ферментів та ін. [5, с.352].

Ефірні олії використовуються в лікувальних, реабілітаційних та оздоровчих цілях в чистому вигляді та входять в склад багатьох фармацевтичних препаратів. В застосуванні ефірних олій є безліч переваг, наприклад: хворий отримує комплекс сполук, які впливають на організм м'яко, добре переносяться та не володіють кумулятивними властивостями. Найвищу ефективність відзначають у інгаляційного виду використання ароматерапії для надання лікувально-профілактичної дії при захворюваннях органів дихання. Не зважаючи на сучасне обґрунтування і позитивні результати ароматерапія не має широкого практичного

застосування. Тому ароматерапію застосовують в комплексні реабілітації разом з фізіотерапією, масажем та лікувальною гімнастикою.

Фітонцидна активність в певній мірі проявляється у всіх ефірних оліях, що допомагає реалізувати протимікробну та противірусну дію [2, с.52]. Фітонциди (антибіотики) рослин діють на патогенну мікрофлору, імунологічний апарат людського організму (фагоцитоз, запалення, антигенну реактивність) [7, с.144]. Рекомендація до застосування ефірних олій пов'язана з їх високою ефективністю при гострих респіраторно-вірусних інфекціях, що в свою чергу сприяє зменшенню кількості загострень захворювань, покращує функції зовнішнього дихання та зміцнює імунітет.

Висока антисептична активність ароматичних олій поширюється практично на всі групи мікроорганізмів. Наприклад, суміш ефірних олій лаванди евкаліпта, чайного дерева, розмарину, м'яти, при розпиленні в приміщенні вбиває стафілококи та плісняву. Внаслідок випаровування ароматичні олії майже повністю знищують в приміщеннях патогенну мікрофлору і забезпечують лікувально-профілактичний ефект [8, с.480].

У мікроорганізмів практично не розвивається стійкість до впливу ефірних олій. Антисептична дія обумовлена наявністю в складі терпенів, кетонів, спиртів, альдегідів, ефірів, фенолів та найбільш виражена в оліях троянд, шавлії, гвоздики евкаліпта, розмарину, чайного дерева, ялівцю, камфорного лавра. Ефект ароматерапії при захворюваннях органів дихання обумовлена: місцевими і загальними властивостями ефірних олій, високою терапевтичною ефективністю ароматерапії, правильним вибором процедур та профілактичним аспектом [10, с.400]. Місцева дія ефірних олій проявляється при використанні процедур, пов'язаних з потраплянням в організм ефірних олій: аромолампки, холодні і гарячі інгаляції, апаратний метод інгаляції та ін.

Місцеві властивості особливо дієві при гострих станах: антибактеріальна, антисептична, розріджує бронхіальний секрет, стимулює місцевий імунітет, антигістамінна, антивірусна, антиастматична, фунгіцидна, протизапальна, кровоспинна, регенеруюча, протинабрякова, відхаркувальна, спазмолітична, стимулювання кровообігу в легенях і органах верхніх дихальних шляхів, стимулює процесів очищення легеневої тканини, збільшує життєву ємкість легень.

Загальні властивості ефірних олій впливають на патогенез хвороби в цілому, забезпечуючи ефективність реабілітаційних заходів. До загальних властивостей відноситься: антивірусна, релаксаційна, загальна імуномодельюча та імуностимулююча дія, антибактеріальна, антиоксидантна, жарознижуюча, антигістамінна, адаптогенна, нормалізуюча діяльність центральної і периферичної нервової системи [4, с.272].

Основні принципи ароматерапії:

✓ Комплексний підхід до пацієнта – основний принцип ароматерапії. На сьогоднішній день ніхто не піддає сумнівам те що існують окремо психічні та соматичні хвороби. І немає такого захворювання що не впливає на моральний стан пацієнта.

✓ Принцип дії на власні сили організму. Ароматерапія передбачає вплив не тільки на патологічні зміни при захворюваннях але перш за все вона повинна стимулювати та підвищувати захисні сили організму.

✓ Принцип індивідуальності. Завжди потрібно пам'ятати що біологічно активні речовини ароматів діють на людину через її психіку та нюх тому потрібно використовувати присмні аромати. Також можливі алергічні реакції.

✓ Принцип різнобічного впливу. Аромат рослин є комплексом різноманітних біологічно активних речовин тому одні і ті ж аромати можуть використовуватись для лікування декількох захворювань.

Вплив ароматерапії захоплює три рівні фізичний, емоційний та ментальний. Розчинені в повітрі молекули запаху з легкістю проникають через шкіру в кровеносну і лімфатичну систему і з кров'ю та лімфою розносяться по всьому організму, тим самим руйнують токсини. Така властивість знищувати токсини обумовлена тим, що всі ефірні олії мають та протизапальні, бактерицидні, антисептичні властивості. Наступний шлях дії ефірних олій відбувається через органи нюху. Аромати молекулами діють на лімбічну систему головного мозку, впливаючи на пам'ять, сприйняття інформації, емоції. Впливають олії і на гіпоталамус, який відповідає за вироблення "гормонів щастя" – ендорфіну і серотоніну.

Профілактичний аспект ароматерапії закладений у властивості більшості ефірних олій володіти антибактеріальними, антивірусними, імуномодельючими (місцеві і загальні) властивостями. Використовують такі процедури ароматерапії при захворюваннях органів дихання: полоскання горла; аплікації ефірних олій; холодні, теплі, гарячі інгаляції; аромоламп; місцевий масаж; втирання; компреси; загальні ванни; масляні і водні тампонади, краплі в ніс і вушні краплі; ароматична вода [9, с.272].

Висновки. Таким чином, ароматерапія є досить ефективним засобом у комплексній реабілітації при респіраторних інфекціях та в разі профілактичних заходів.

Список використаних джерел:

1. Булла Г. Ароматерапія. Москва: Крон-Пресс, 1997. 128 с.
2. Безкоровайна О.І. Ароматерапія в комплексном леченні больных дорсопатіями. Вопросы курортологии, физиотерапии и лечебной физической культуры, 2010. 52 с.
3. Безкоровайна О.І. Ефективність використання ароматерапії в реабілітації дітей, які часто хворіють на гострі респіраторні захворювання. *Педіатрія, акушерство та гінекологія*. 2002. С. 27-29.
4. Браун Д.В. Ароматерапія. Москва: ФАИР-ПРЕСС, 2007. 272 с.
5. Дудченко Л.Г., Потебня, Н.А., Кривенко А.П. Ароматерапія і аромамасаж. Київ: Максимум, 1999. 352 с.
6. Ермилова Н.В., Радциг, М.Р. Богомильський М.П. Использование ингаляций комплексом эфирных масел для профилактики и терапии ОРВИ у детей. *Вестник оториноларингологии*. 2010. С. 68-70.
7. Николаевский В.В., Еременко А.Е., Иванов И.К. Биологическая активность эфирных масел. Москва: Медицина, 1987. 144 с.
8. Солдатченко С.С., Белоусов Е.В., Пыдаев А.В. Ароматерапія для каждой семьи. Київ: Здоров'я, 2001. 480 с.
9. Солдатченко С.С., Кашенко Г.Ф., Пыдаев А.В. Ароматерапія. Профилактика и лечение заболеваний эфирными. 2-е изд., испр. и доп. Симферополь: Таврида, 2002. 272 с.
10. Энциклопедия народной медицины. Москва: АНС, 1993. Т. 2. 400 с.

The article considers the effect of essential oils on the recovery of the body in respiratory infections. The efficiency of aromatherapy use in physical therapy is substantiated; the methods of using essential oils are indicated.

Key words: aromatherapy, essential oils, respiratory infections.

Отримано: 18.10.2021

УДК 796.011.1-057.87

С. В. Ісар студент 2 курсу, ФКІ-М20

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УМІННЯ САМОСТІЙНО ЗАЙМАТИСЯ ФІЗИЧНИМИ ВПРАВАМИ

У статті розкривається проблема формування у здобувачів вищої освіти уміння самостійно займатися фізичними вправами. Розкриваються результати педагогічного експерименту дієвості розробленої технології підготовки здобувачів вищої освіти до самостійних занять фізичними вправами.

Ключові слова: здобувачі вищої освіти, самостійні заняття фізичними вправами, заклад вищої освіти

Постановка проблеми. В сучасному суспільстві актуальною проблемою є збереження здоров'я нації в цілому та молодого покоління зокрема. Фізичне виховання у навчально-виховній сфері вищих навчальних закладів як складова загальної системи освіти передбачає забезпечення основи та розвитку фізичного й морального здоров'я, комплексного підходу до формування розумових і фізичних якостей особистості, вдосконалення фізичної та психологічної підготовки до активного життя і майбутньої професійної діяльності на принципах індивідуального підходу, пріоритету оздоровчої спрямованості, оптимізації процесу навчання з широким використанням різноманітних засобів і форм фізичного удосконалення та неперервності цього процесу.

Завдяки широким можливостям індивідуального вибору, дозуванням вправ, їх різноманітності та ступеню складності, самостійні заняття вважаються універсальною формою реалізації фізичної активності людини. Самостійні заняття в останні роки отримали широку популярність як за кордоном, так і в нашій країні, особливо серед студентської молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Експериментальні дані підтверджують, що врахування інтересів і мотивацій здобувачів вищої освіти до певних видів спорту та відповідних фізичних вправ покращують рівень їх фізи-

чно підготовленості, якість навчальних занять та їх відвідування. Так, І. А. Анохін (1992) акцентує на позитивному впливі ритміки, Г.А. Шандригось (2019) – аеробіки, М.О. Носко (2016) – волейболу.

Результати останніх наукових досліджень (Н.Н. Завидівська, Ю.В. Васьков, Г.П. Грибан, М.С. Солопчук) свідчать про необхідність пошуку нових парадигм фізкультурної освіти студентської молоді на базі глибоких теоретико-методичних підрунть, що спрямовані на впровадження сучасних освітніх та оздоровчих технологій у процес фізичного виховання студентів з метою зміцнення їх здоров'я, підвищення рівня фізичної підготовленості та працездатності, фізичної готовності до майбутньої професійної діяльності.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати і експериментально перевірити ефективність технології підготовки здобувачів вищої освіти до самостійних занять фізичними вправами.

Виклад основного матеріалу. Педагогічний експеримент проводився протягом 2020-2021 років і складався із двох частин: констатувального та формувального. У процесі констатувального експерименту було визначено рівень фізичного стану і здоров'я здобувачів, ставлення їх до фізичного виховання і спорту, розроблена технологія самостійних занять фізичними вправами.

Формувальний експеримент визначав ефективність розробленої технології навчання. Для цього у навчальний процес фізичного виховання студентів експериментальної групи була впроваджена розроблена технологія підготовки здобувачів вищої освіти до самостійних занять фізичними вправами.

Експеримент проводився із студентами 1 і 2 курсів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Всього було залучено 386 чоловік, із яких 196 студентів відносилися до експериментальної, 190 – до контрольної груп. В експериментальній групі у процесі фізичного виховання широко використовувалась технологія підготовки студентів до самостійних занять фізичними вправами. Заняття в контрольній групі проводилися за традиційною системою. Умови проведення занять для груп, що досліджувалися, були однакові. Ефективність запропонованої технології визначалась шляхом порівняння фізичного стану та мотивації студентів контрольної та експериментальної груп в кінці експерименту.

В основі технології підготовки студентів до самостійних занять фізичними вправами лежить взаємозв'язок усіх компонентів навчального процесу при дотриманні визначеної мети, завдань, принципів, методів, засобів, форм та етапів навчання.

Технологія підготовки здобувачів вищої освіти до самостійних занять фізичними вправами передбачає ієрархічну послідовність основних етапів: виховання позитивного ставлення та інтересу студентів до занять фізичними вправами, формування системи науково-практичних і спеціальних знань, необхідних для самостійних занять фізичними вправами, формування відповідних умінь і навичок, залучення студентів до систематичних занять фізичними вправами.

Основними механізмами педагогічного керівництва процесом підготовки студентів до самостійних занять фізичними вправами є: розуміння студентами необхідності систематичних занять фізичними вправами; рефлексивний самоаналіз студентом показників фізичного стану, потенційних можливостей для досягнення найкращого результату; подолання психологічних перешкод засобами творчої діяльності.

Апробація технології підготовки здобувачів вищої освіти до самостійних занять фізичними вправами в практиці фізичного виховання вищих закладів освіти показала її ефективність, що підтверджується:

- підвищенням інтересу студентів до фізичного виховання і спорту. Переважна більшість (64,65%) представників експериментальної групи мають високий та вище середнього рівень інтересу до фізичного виховання, тоді як у контрольній групі їх лише 44,22%, а у 4,63% мо-

лоді інтерес відсутній або сформувалося негативне ставлення до тіловиховання;

- підвищенням кількості осіб, які самостійно займаються фізичними вправами до 61,95% (чоловіки) і 59,88% (жінки) (в контрольній групі цей показник складає 20,18% – 23,79%). На 20% збільшилася кількість студентів, які займаються у спортивних секціях;
- вірогідним ($P < 0,01$) покращенням теоретичної підготовленості студентів експериментальної групи;
- підвищенням рівня фізичної підготовленості за всіма руховими тестами. Вірогідне поліпшення результатів спостерігається за силовими, швидкісно-силовими якостями, витривалістю, гнучкістю;
- вірогідним ($P < 0,05$) покращенням роботи серцево-судинної і дихальної систем та фізичної працездатності.

Список використаних джерел:

1. Шандригось В., Шандригось Г. Оглядометодичні заняття у професійній підготовці майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту. *Взаємодія духовного й фізичного виховання в становленні гармонійно розвинутої особистості*: збірник статей за матеріалами VI Міжнародної науково-практичної он-лайн конференції (Слов'янськ, 21-22 березня 2019 р.). Слов'янськ, 2019. С. 409–414.
2. Завидівська Н.Н. Професійно-прикладні основи формування здорового способу життя студентів вищих навчальних закладів економічного профілю: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Національний пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2002. 20 с.
3. Грибан Г.П. Особливості фізичної підготовленості студентів вищих навчальних закладів України. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія. Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт / Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка; гол. ред. Носко М.О. Чернігів: ЧНПУ, 2014. Вип. 118. Т.1. С. 88-92.*
4. Солопчук М.С., Бесарабчук Г.В., Солопчук Д.М., Заїкін А.В. Методика фізичного виховання різних груп населення. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. 427 с.

The article reveals the problem of forming the ability of higher education students to exercise independently. The results of the pedagogical experiment of the effectiveness of the developed technology of preparation of higher education seekers for independent physical exercises are revealed.

Key words: applicants for higher education, independent physical exercises, institution of higher education.

Отримано: 18.10.2021

УДК 796.8.015.52

А. С. Лисенко, студентка II курсу магістратури факультету фізичної культури

СПЕЦІАЛЬНА СИЛОВА ПІДГОТОВКА ВАЖКОАТЛЕТІВ ТА ЗАСОБИ ЇЇ КОНТРОЛЮ

Важливим чинником успішної діяльності важкоатлета у змаганнях є рівень спеціальної силової підготовленості. Підвищення рівня спеціальної силової підготовленості важкоатлета можливе лише шляхом оптимізації самої методики навчально-тренувального процесу. Таким чином, удосконалення спеціальної силової підготовки й засобів її контролю у важкоатлетів є актуальним питанням сучасного спорту.

Ключові слова: спеціальна силова підготовка, рухові здібності, тренувальний процес, важкоатлет, змагальна діяльність.

Досягнення високих спортивних результатів у важкій атлетичі передбачає вивчення закономірностей, що обумовлюють збільшення функціональних резервів, вдосконалення спеціальної працездатності, розробку методики підвищення фізичної підготовленості спортсменів. Невпинне зростання спортивних результатів обумовило пошук додаткових резервів підвищення розвитку провідних фізичних якостей, технічної майстерності важкоатлетів, якості управління рухами.

Вивченню силової підготовки важкоатлетів присвячена досить велика кількість досліджень.

З погляду біомеханіки виділяють такі основні види силових якостей: максимальна сила; швидкісна сила (вибухова і стартова); силова витривалість.

Під максимальною силою розуміють найвищі можливості, які спортсмен здатний виявити при довільному м'язовому скороченні. У спортивній практиці використовують дві методики виховання максимальної сили. Перший шлях припускає збільшення сили за рахунок удосконалення нейрорегуляторних механізмів (вдосконалення імпульсації, внутрішньо- і між'язової координації) і підвищення смності, потужності і рухливості алактатного механізму енерго-

забезпечення м'язового скорочення. Цей шлях дозволяє збільшити силу без істотного збільшення м'язової маси.

Другий шлях припускає приріст максимальної сили за рахунок збільшення анатомічного поперечника м'язів при спеціальній фізіолого-педагогічній організації тренувального процесу. Розроблено ефективні комплекси вправ, спрямовані на розвиток максимальної сили як першим, так і другим шляхом. При цьому в тренувальному процесі використовуються практично всі методи силової підготовки.

При розвитку максимальної сили орієнтуються на невисоку швидкість рухів, незалежно від того, який метод застосовується. Збільшення швидкості руху пов'язане з підвищенням швидкісно-силового аспекту в тренуванні і зміщує акцент тренування в бік розвитку швидкісної сили.

Більш високі максимальні показники силових якостей, в середньому, мають спортсмени з великим стажем і віком, а також більш високими антропометричними характеристиками. Найбільший внесок у силову підготовленість важкоатлета роблять м'язи, що розгинають стегна, спину, плечі і передпліччя.

Надмірні відхилення від границь оптимальних діапазонів недоцільні: при недостатньому розвитку основних груп м'язів у спортсмена порушується правильна структура технічних дій. Значне перевищення оптимального рівня може негативно позначитися на тонких координаційних взаєминах рухової навички й знизити ефективність дій.

Встановлено, що застосування комбінованих програм силового тренування, які сполучають різні за режимом роботи м'язи (ізометричний, ізотонічний, ізокінетичний та ін.), більш доцільно в порівнянні з тренуванням, проведеним в одному режимі м'язової роботи. Однак, залишається відкритим питання про оптимальний розподіл і сполучення цих режимів у тренуванні, спрямованому на розвиток заданих силових якостей: максимальна сила; швидкісна сила; силова витривалість.

Наступна особливість, яку повинна враховувати методика спортивного тренування – це необхідність виховання здатності концентрувати зусилля тих чи інших груп м'язів на ділянках найбільшого їхнього напруження. По-перше, це пов'язано з тим, що максимальна сила виявляється при визначених кутах у суглобах. По-друге, ефективність багатьох технічних дій залежить від здатності важкоатлета переходити від одного режиму роботи м'язів до іншого (уступаючий-переборюючий) у найкоротший час. При цьому час переходу конкурує з величиною максимальної сили. По-третє, величина максимальної сили залежить від попереднього розтягування робочого м'яза.

Швидкісну силу, яка виявляється в умовах великих опорів, називають вибуховою силою, а ту, яка виявляється в умовах відносно невеликих протидій – стартовою силою. Основними факторами, що визначають рівень швидкісної сили, є внутрішньом'язова координація і швидкість скорочення рухових одиниць.

У спеціальній силовій підготовці важкоатлета особливе значення має саме вибухова сила. Стосовно завдань спеціальної силової підготовки науковці вивчали особливості топографії "вибухової" сили важкоатлетів і показали, що найбільш високий інгредієнт сили виявляється при згинанні й розгинанні передпліччя, плеча, згинаннях стегна і гомілки. Інгредієнт сили при згинальних рухах вищий, ніж при розгинальних.

Засобами вдосконалення вибухової сили є вправи: – з обтяженням масою предметів; – балістичного характеру (метання, стрибки); – у швидких (вибухових) ізометричних напруженнях; – з комбінованим обтяженням масою власного тіла плюс маса предметів.

У вправах з обтяженням масою предметів, величина обтяження повинна бути від 20-30% до 70-80% від максимального. Кількість повторень в одному підході від 3-4 до 8-10, а за тривалістю – 5-10 с. Темп рухових дій – 70-100% з конкретним обтяженням з акцентом на якнайшвидше виконання робочої (долаючої) фази рухової дії.

В ізометричних вправах і вправах в самоопір величина зусилля 80-90%, тривалість 2-3 с з установкою на якомога швидше досягнення максимального ізометричного

напруження. В одному підході виконують від 2-3 до 5-6 повторень через 6-10 с. На одну групу м'язів виконують 2-4 підходи. При виконанні напружень загального впливу виконують одну серію із 2-4 підходів.

Силова витривалість відіграє виняткову роль для досягнення високих результатів у важкій атлетичі.

Розрізняють статичну і динамічну силову витривалість. Статична – пов'язана з необхідністю тривалий час напружувати м'язи або утримувати пози. Врахування факторів, що зумовлюють витривалість людини, необхідні у вдосконаленні цієї здатності.

У спортивній практиці і, особливо, при розробці програм спеціальної силової підготовки велике значення має правильне врахування взаємозв'язку силових якостей. Можливий як позитивний, так і негативний вплив роботи, спрямованої на розвиток якогось одного з видів сили, на рівень розвитку інших видів сили, а особливо інших фізичних якостей спортсмена в цілому.

Спортивні результати значною мірою залежать від того, наскільки ефективно реалізуються як в умовах тренування, так і в змагальній діяльності вроджені і набуті індивідуальні особливості важкоатлета.

Оптимізація як підготовки, так і змагальної діяльності спортсменів можлива лише на основі об'єктивного контролю різних сторін їхньої підготовленості. Безумовно, найбільш надійним інтегральним показником підготовленості спортсмена є результат змагальної діяльності. Однак її контроль ускладнений багатьма причинами, зокрема, залежністю від великого числа факторів. Це обумовлює необхідність роздільного визначення конкретних компонентів (показників) підготовленості спортсмена шляхом вирішення багатьох приватних завдань контролю.

Під час контролю спеціальної силової підготовленості дуже важливе питання вибору критеріїв оцінки. Вважається що найбільш надійні такі два критерії:

- зіставлення результатів обстеження конкретного важкоатлета з даними, зареєстрованими у великій групі спортсменів. У цьому випадку об'єктивність висновків може бути підвищена шляхом зіставлення з відповідними модельними характеристиками;
- зіставлення результатів обстеження конкретного важкоатлета з даними, зареєстрованими раніше, що спостерігалися в нього в попередніх обстеженнях (на різних етапах підготовки, чи щорічно).

Для розробки системи етапного контролю доцільно використовувати однократні обстеження різних спортсменів і того самого спортсмена, але на різних стадіях і етапах тренувального процесу. Такий методичний підхід використаний у даному дослідженні.

Контроль спеціальної силової підготовленості, як правило, здійснюється за рівнем максимальної сили, швидкісної сили і силової витривалості. При цьому важливо виділити групи м'язів для першочергового контролю.

Стан спортсмена в цілому прийнято оцінювати за такими параметрами: поточна працездатність, тренуваність, підготовленість. При аналізі складових стану, які обумовлені безпосередньо тренувальним процесом, вводять поняття тренувального ефекту. Він підрозділяється на терміновий, відставлений і кумулятивний. Відповідно до цих ефектів типи стану спортсменів прийнято характеризувати як оперативний, поточний і перманентний.

Оперативний стан є наслідком термінових, негайних реакцій організму на фізичні вправи. Поточний стан характеризує відставлені реакції організму від минулих (чи одного минулого) тренувальних занять.

Етапний стан є наслідком кумулятивного тренувального ефекту й адаптації організму спортсмена протягом досить тривалого періоду занять спортом на тому чи іншому етапі (циклі) підготовки. Цей стан пов'язаний зі змінами функціонального рівня і помітним зростанням спортивної майстерності. Відповідно до цього керування тренувальним процесом визначають як оперативне, поточне й етапне.

Нагромадження матеріалів етапного контролю з року в рік дозволяє оптимізувати тренувальний процес і в інших

його інтервалах. При цьому ефективність керування тренувальним процесом значною мірою визначається точністю і повнотою інформації, яку має тренер про спортсмена, а засоби і методи контролю є мірою підвищення ефективності навчально-тренувального процесу.

Список використаних джерел:

1. Верхошанский Ю.В. Основы специальной силовой подготовки в спорте. Москва: Советский спорт, 2013. 216 с.
2. Волков Н.П. Комплексное многофункциональное устройство для обучения и тренировки тяжелоатлетов и пауэрлифтеров. *Теория и практика физической культуры*. 2004. № 11. С. 17-19
3. Лапутин Н.П., Олешко В.Г. Управление тренировочным процессом тяжелоатлетов. Киев: Здоров'я, 2001. 120 с.
4. Марченко В.В., Рогозян В.Н. Особенности тренировки квалифицированных тяжелоатлетов. *Теор. и практика физ. культуры*. 2004. № 2. С. 33–36.
5. Мишустин В.Н. Оптимизация тренировочной нагрузки тяжелоатлетов на этапе совершенствования спортивного мастерства. *Теория и практика физ. культуры*. 2010. № 8. С. 23-30.
6. Хартман Ю., Тюннеман Х. Современная силовая тренировка. Берлин: Штортферлаг, 2005. 335 с.

With such a rank, special strength training and control of important athletes є current nutritional requirements for sports. We are an important official of the success of an important athlete in the field of special power training. The adjustment of the level of special power preparation of an important athlete can only optimize the self-methodology for the initial training process. With such a rank, special strength training and control of important athletes є current nutritional requirements for sports.

Key words: the special power preparation, motive capabilities, training process, weight-lifter, contention activity.

Отримано: 18.10.2021

УДК 37.016:796:613

О. М. Лісова, студентка 2 курсу ОС «магістр»

ОЦІНКА РІВНЯ ЗДОРОВ'Я УЧНІВ У СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

На теоретичному рівні дослідження вивчалось питання визначення стану фізичного здоров'я школярів. Встановлено, що сучасні тенденції національної системи фізичного виховання обумовлюють необхідність розробки та вдосконалення методик управління фізичним станом школярів.

Ключові слова: здоров'я, фізичне здоров'я, школярі, фізична підготовленість, здібність.

Актуальність дослідження. Сучасна концепція національної системи фізичного виховання спрямована на покращення здоров'я особистості. [3] У цільовій комплексній програмі «Фізичне виховання – здоров'я нації» зазначається, що вона визначає необхідні зміни у підходах суспільства до зміцнення здоров'я людини, як найвищої гуманістичної цінності та пріоритетного напрямку державної політики у цій сфері з використанням засобів фізичної культури та спорту.

Сьогодні не викликає сумніву наявність високого взаємозв'язку між організацією, методиками фізичного виховання та здоров'ям дітей, а як наслідок їх невідповідності індивідуальному фізичному стану школярів зменшується оздоровчий вплив занять фізичною культурою [1]. Дослідження, цієї проблеми, свідчать про те, що тільки 10% дітей шкільного віку можуть вважатись здоровими, а решта 90% мають ті або інші відхилення у стані здоров'я, тому зміст методик фізичного виховання школярів повинен бути спрямований на зміцнення їх фізичного здоров'я [1, 4, 6 та ін.].

Для вирішення оздоровчих завдань фізичного виховання великого значення набуває вибір відповідних методичних підходів до оцінки рівня здоров'я учнів та вибір критеріїв, які можуть бути покладені в основу методик прогнозування стану здоров'я. А саме, добре відомо, що від діагностичної ефективності застосованого методу залежить вірність розробки методик з оздоровчою спрямованістю та їх адекватність за величинами фізичних навантажень індивідуальному рівню здоров'я кожної дитини, що займається фізичними вправами [2].

Мета дослідження: теоретично дослідити сучасні підходи до оцінки фізичного здоров'я дітей, як необхідної передумови планування змісту занять фізичними вправами.

Методи дослідження: систематизація, узагальнення та аналіз науково-методичної літератури, збір ретроспективної інформації.

Обговорення результатів дослідження. Взаємозв'язок між організацією, методикою фізичного виховання і здоров'ям дітей сьогодні не викликає сумнівів, а отже категорія «здоров'я» повинна виступати як критерій для визначення результативності педагогічного процесу з фізичного виховання, а відтак – реалізації його стратегічної мети.

Багато дослідників [2, 6 та ін.] говорять, що «здоров'я» у контексті фізичного виховання школярів потребують певних уточнень. Тобто, необхідно спочатку дати

визначення самого поняття «здоров'я» виходячи з мети і завдань цього процесу.

Аналіз наукової та науково-методичної літератури показав, що на даний момент неможливо виділити одне, загально визнане тлумачення «здоров'я», тому, що це поняття має у своїй основі різні методичні підходи та критерії.

Автори різних понять «здоров'я», використовують багато критеріїв, які характеризують сутність здоров'я. Сюди відноситься комфортність, рівновага між людиною і оточуючим середовищем, оптимальне функціонування організму [6]. Проаналізувавши поняття «здоров'я», багато вчених прийшли до такої думки: «здоров'я» – це динамічний стан людини, який визначається резервами механізмів самоорганізації його системи (стійкістю до впливу патогенних чинників), характеризується енергетичним, пластичним та інформаційним забезпеченням процесів самоорганізації, а також є основою прояву біологічних та соціальних функцій.

З метою оцінки здоров'я дітей, на думку деяких вчених, доцільно як головні критерії використовувати такі показники:

- рівень фізичної підготовленості;
- рівень фізичного розвитку та відповідність біологічного віку календарному;
- рівень функціонування головних систем організму;
- ступень стійкості до навколишнього середовища;
- наявність або відсутність хронічних захворювань.

На сьогоднішній день вчені характеризують здоров'я людини не як відсутність хвороб, а наявність в неї життєвих сил, які зможуть протидіяти несприятливим умовам зовнішнього середовища та виникненню захворювань. Відомо, що існує тісний зв'язок між організацією і методикою фізичного виховання та здоров'ям дітей [1]. Це можна пояснити тим, що головним засобом підвищення адапційних можливостей організму виступає рухова активність. У зв'язку з цим було введено поняття «фізичний стан» як характеристика рівня взаємодії організму з зовнішнім середовищем та внутрішнім балансом (гомеостазом), що опосередковано свідчить про стан здоров'я людини.

Однією з найважливіших проблем сучасної національної системи фізичного виховання є, в першу чергу не констатація самого факту наявності високого або низького рівня фізичного стану окремого школяра, скільки розробка і впровадження в практику фізичної діяльності методик

управління фізичним станом. Так, на думку Т.Ю. Круцевич [5], цей процес повинен включати такі складові: модельно-цільові характеристики фізичного стану, визначення раціонального співвідношення параметрів рухової активності (об'єм та інтенсивність фізичних навантажень) і системи педагогічного контролю за результатами фізкультурної діяльності школярів.

Система педагогічного контролю повинна передбачати доступність методів, що використовуються, невеликий обсяг вимірювальних характеристик, їх інформативність та можливість кількісної оцінки. На даний час, найбільш ефективним є рухові тести, вони повинні відображати морфофункціональний стан організму дитини. Сюди відносяться: статеве дозрівання, антропометричні показники, система скелетних м'язів, систему зовнішнього дихання, частота серцевих скорочень, артеріальний тиск, протидія організму несприятливим факторам зовнішнього середовища та фізичну праездатність.

Для визначення рівня фізичного стану підлітків Т.Ю. Круцевич та Г.Л. Апанасенко [4] розробили експрес-оцінку. Її сутність полягає в тому, що до індексів, які характеризують функціональні можливості організму, додані такі, що певною мірою свідчать про його функціональний здібності. Так, були встановлені високі корелятивні зв'язки між показниками фізичного здоров'я та певними фізичними здібностями. Тобто, до такі здібностей відносилися: вибухова сила, максимальна сила, гнучкість та швидкісні здібності. Відповідно до отриманих даних були розроблені індекси: швидкісний індекс (відношення швидкості бігу до довжини тіла); швидкісно-силовий індекс (відношення результату стрибка в довжину від довжини тіла). В експрес оцінку фізичного стану також був включений показник біологічного віку. Таким чином, для визначення рівня фізичного стану згідно з даною методикою необхідно визначити показники життєвого та силового індексів, індексів Руф'є та Робінсона, зросто-вагового співвідношення, біологічного віку, швидкісного індексу, швидкісно-силового індексу та показників гнучкості. Отримані дані порівнюються з відповідними таблицями.

У Європейській системі оцінювання фізичного стану дітей передбачено тестування рухових здібностей (загальної витривалості, силової витривалості, м'язової сили, швидкості, гнучкості та рівноваги) і визначення морфологічних показників (довжини, маси, складу тіла) як таких,

що характеризують досягнення визначеного рівня результатів у виконанні рухових тестів і низький рівень ризику у розвитку захворювань [5].

Отже, проведений аналіз літературних джерел дозволив констатувати, що велика увага науковцями приділяється питанню вибору критеріїв, на основі яких доцільно здійснювати діагностику стану здоров'я людини і розробки на їх основі методів його оцінки.

Висновки. 1. Важливим для фізичного виховання слід вважати визначення поняття «здоров'я». «Здоров'я» тлумачиться фахівцями як складне і багатогранне явище, складовим якого є: фізичний, інтелектуальний, моральний, духовний, психологічний, особистісний, соціальний аспекти.

2. Найбільш досліджуваним і найбільш широко вживаною у практиці валеології і фізичного виховання є експрес-оцінка фізичного здоров'я Г.Л. Апанасенко. За допомогою цієї оцінки були встановлені високі корелятивні зв'язки між показниками фізичного здоров'я та певними фізичними здібностями.

Список використаних джерел:

1. Апанасенко Г.Л. Проблемы управления здоровьем человека. *Наука в олимпийском спорте: Спец. выпуск ГНИИФКСС*. Киев: Здоровье, 1999. С. 56-60.
2. Апанасенко Г.Л. Медицинская валеология. Киев: Здоровье, 1998. 247 с.
3. Основи здоров'я і фізична культура: програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-11 класи. Київ: Початкова школа, 2001. 112 с.
4. Круцевич Т.Ю. Научные исследования в массовой физической культуре. Киев: Здоровье, 1985. 120 с.
5. Круцевич Т.Ю. Управление физическим состоянием подростков в системе физического воспитания: автореф. дис. ... д-ра наук по физ. культуре и спорту. Киев, 2000. 44 с.
6. Смирнов И.Н. Здоровье человека как философская проблема. *Вопросы философии*. 1985. №7. 89 с.

At a theoretical level of research the question of definition of a condition of physical health of schoolboys was studied. It is established, that modern lines of national system of physical training cause necessity of development and improvement of techniques of management by a physical condition of schoolboys.

Key words: health, physical health, schoolboy, physical fitness, talent.

Отримано: 18.10.2021

УДК 378.147:796.332

П. І. Попіль, студент 2 курсу факультету фізичної культури

ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ТЕХНІКО-ТАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СПОРТСМЕНІВ У МІНІ-ФУТБОЛІ

У статті автор аналізує структуру техніко-тактичних дій, а також методику покращення їх ефективності під час змагальної діяльності спортсменів міні-футбольних команд різної кваліфікації. Крім того увага звертається на специфіку управління спортивною формою гравців та блоки вправ, які спрямовані на вдосконалення фізичних якостей футболістів.

Ключові слова: міні-футбол, фізична підготовленість, техніка гри, тактика гри, методика тренувального процесу.

Постановка проблеми. Міні-футбол (футзал) є одним із видів спортивних ігор, який найбільш інтенсивно розвивається в світі, його еволюція в сучасний автономний різновид класичного футболу стала загальноприйнятим фактом. Відомо, що ефективний розвиток системи підготовки спортсменів в будь-якому новому виді спорту має базуватися на реалізації як загальнотеоретичних положень спортивного тренування, так і на формуванні методологічних основ з урахуванням його специфіки.

Відомо, що специфіка виду спорту визначає особливості структури техніко-тактичної та фізичної підготовленості спортсменів. В.Н. Платонов (2015) вважає, що складність тактичних дій в спортивних іграх визначається постійно виникаючими труднощами по сприйняттю ігрових ситуацій, прийняття рішень і їх реалізації в умовах дефіциту простору і часу, частотої зміни, неочікуваності і різноманітності ситуацій, що виникають, в умовах недостачі інфо-

рмації та маскування суперником своїх дійсних намірів [4, с.187]. Висока техніко-тактична майстерність футболіста базується на необхідному і достатньому рівні фізичної підготовленості [2, с.32].

Мета та завдання дослідження – проаналізувати та виділити основні елементи методики розвитку техніко-тактичних дій футболістів під час гри у міні-футбол.

Методи дослідження: під час дослідження використовували загальнонаукові методи: аналіз, синтез, узагальнення, систематизацію, порівняння.

Обговорення результатів дослідження. Спеціальна фізична підготовка може дати значне зростання техніко-тактичних здібностей в разі виконання цих дій зі змагальною інтенсивністю у багаторазовим повторенням комбінацій, які містять складні технічні дії.

Як відомо, в міні-футболі є своя змагальна специфіка. Обмежений ігровий простір, часте ведення гри в ситуації «один проти одного» змушують гравців робити постійні переміщення по майданчику і виконувати передачі м'яча партнерам [3]. В результаті щільність технічних дій в міні-футболі становить в середньому одну технічну дію в секунду. Тому одна команда за 20 хвилин володіння м'ячем робить близько 1000-1300 технічних дій. У дослідженні А.Є. Бабкіна (2004) всі технічні дії в результаті педагогічних спостережень і аналізу їх даних були розділені на прості і складні. При цьому наголошується, що команди вищої кваліфікації використовують в грі велику кількість відносно складних технічних дій. А завдяки більш високій інтенсивності гри, в цілому, виконують більший обсяг технічних дій. При цьому спостерігається менша кількість ударів по воротах, оскільки підготовка атаки проводиться більш ретельно [1, с.41].

Мета техніко-тактичної підготовки в спортивних іграх – удосконалення складних технічних дій, відпрацювання різноманітних комбінацій на основі застосування складних технічних дій. Техніко-тактична складова тренувального заняття висококваліфікованих спортсменів в міні-футболі повинна складатися з двох частин: перша – вдосконалення виконання складних технічних дій футболістами в парах або трійках, друга – відпрацювання командних тактичних комбінацій з подоланням захисних дій футболістів-суперників [3].

Ігровий епізод повинен закінчуватися ігровою ситуацією з високою вірогідністю поразки воріт суперника (удар по воротах, пас з високою ймовірністю гола і т.п.). Після кожного розіграшу ігрового епізоду на тренуванні, в якому бере участь вся команда, повинен бути інтервал відпочинку 45-60 с для повного відновлення запасів необхідних біохімічних компонентів і зникнення молочної кислоти в м'язах. Численні дані наукових досліджень говорять про те, що після швидкісної або швидкісно-силової роботи тривалістю 3-10 с, інтервал відпочинку в 45-60 с достатній для повного відновлення організму [3].

Для вдосконалення процесу управління спортивною формою гравців необхідно мати інформацію не тільки про рівень їх фізичної підготовленості, але і про ті вимоги, які пред'являє до організму спортсмена ігрова діяльність, а також тренувальні вправи аеробної, аеробно-анаеробної, анаеробної гліколітичної і анаеробної алактатної спрямованості [3]. Відомо, що, варіюючи компоненти фізичного навантаження, можна досягнути різного тренувального ефекту при виконанні однієї і тієї ж вправи по вдосконаленню техніки і тактики гри в міні-футбол [6, с.18].

У дослідженнях А.Є. Бабкіна (2004) на основі виявленої структури гри і параметрів змагальних навантажень виділяються наступні блоки вправ, які переважно спрямовані на вдосконалення фізичних якостей і техніко-тактичної майстерності гравців в міні-футболі:

- вправи, спрямовані на вдосконалення швидких атак;
- вправи, спрямовані на вдосконалення позиційних атак;
- вправи, що вдосконалюють навички контролю над м'ячем;
- вправи, що вдосконалюють виконання техніко-тактичних дій при єдиноборствах [1, с.38].

Використання ігрових вправ з м'ячем для підвищення працездатності футболістів дає можливість одночасно удосконалити і техніко-тактичний компонент шляхом постановки певної задачі перед гравцями (відпрацювання ігрових комбінацій, вихід на вільне місце при тактичному маневрі, своєчасно перебувати з атаки в оборону). Техніка ігрових дій з м'ячем повинна зберігатися до кінця виконання вправи певної спрямованості на змагальному рівні, в іншому випадку слід знизити інтенсивність виконання вправи.

При побудові вправ необхідно враховувати наступні основні компоненти навантаження (М.А. Годик, 2006):

- вид застосовуваних вправ;
- інтенсивність їх виконання;
- тривалість;
- час відпочинку між повтореннями і вправами;
- характер відпочинку;
- число повторень [2, с.112].

Техніко-тактична підготовка кваліфікованих спортсменів в міні-футболі буде ефективною, якщо вона здійснюється за методикою, запропонованою А.Є. Бабкіним (2004): а) моделювання процесу техніко-тактичної підготовки на основі врахування вихідного рівня сформованості техніко-тактичних дій і даних про їх ефективність в змагальній діяльності по міні-футболу; б) використання комплексів тренувальних вправ, направлених на формування специфічних техніко-тактичних дій, складених з урахуванням особливостей змагальної діяльності в міні-футболі; в) реалізація поетапного формування специфічних рухових дій зі спрямованістю на підвищення рівня підготовленості і змагальної результативності кваліфікованих спортсменів в міні-футболі [1, с.12].

Висновок. Отже, рівень фізичної і техніко-тактичної підготовленості гравців в міні-футболі підвищується за рахунок раціональної побудови тренувального процесу, заснованого на адекватності величини і спрямованості навантажень відповідно до функціональних можливостей організму; оптимального застосування вправ з урахуванням структури змагальної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Бабкин А.Е. Технология планирования физической и технико-тактической подготовки команды по мини-футболу при туровой организации соревнований: дис. ... канд. пед. наук. Москва: РГУФК, 2004. 115 с.
2. Годик М.А. Физическая подготовка футболистов. Москва: Терра-Спорт, Олимпия Пресс, 2006. 272 с.
3. Михалюк Е.Л., Лозовой В.А., Дмитряков В.В. Центральная гемодинамика и физическая работоспособность у представителей мини-футбола и футбола. *Современный олимп. спорт и спорт для всех*: 7 Междунар. науч. конгр. Москва, 2003. С. 106-107.
4. Платонов В.Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практические приложения: учебник [для тренеров]: в 2 кн. Киев: Олимп. лит., 2015. Кн. 1. 2015. 680 с.
5. Платонов В.Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практические приложения: учебник [для тренеров]: в 2 кн. Киев: Олимп. лит., 2015. Кн. 2. 752 с.
6. Полуценко К.Л. Управление тренировочным процессом студенческих команд по мини-футболу с использованием комплексного педагогического контроля: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Хабаровск: ДВГАФК, 2008. 25 с.
7. теория і методика викладання футболу / підготували: Сивохоп Е.М., Маріонда І.І., Шкірта М.І. Ужгород, 2013. 52 с.

In the article the author analyzes the structure of technical and tactical actions, as well as the method of improving their effectiveness during the competitive activities of athletes of mini-football teams of different qualifications. In addition, attention is paid to the specifics of managing the fitness of players and blocks of exercises that are aimed at improving the physical qualities of players.

Key words: mini-football, physical fitness, game technique, game tactics, training process methods.

Отримано: 18.10.2021

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ОСНОВНИХ РУХОВИХ ЯКОСТЕЙ

Дослідження особливостей прояву рухових якостей в різних видах спорту визначає рівень фізичної підготовки гімнастів, легкоатлетів і ігровиків, і дозволяє виявити прогалини в загальнофізичній та спеціальній підготовці, реалізація яких надасть істотну допомогу в поліпшенні всього тренувального процесу.

Ключові слова: рухові якості, тренувальний процес, фізична підготовка, вік.

Постановка проблеми. У теорії і практиці фізичної культури проблеми виховання фізичних якостей і їх впливу на спортивну діяльність актуальна на сьогоднішній день, так як дослідження і розвиток фізичних якостей є однією з головних проблем в галузі фізичної культури і спорту. Різноманітні рухові дії формуються в перебігу життя людини під впливом багатьох факторів і процес їх формування може набувати різний характер, оптимізація цього процесу досягається в умовах раціонально побудованого навчання. Студенти, що займаються різними видами спорту мають різний рівень фізичної підготовки і прояви основних рухових якостей, майбутню роботу необхідно досліджувати на основі тестів і вимірювань, рівень розвитку основних рухових якостей у студентів спеціалізуються в легкій атлетичі, спортивних іграх і гімнастиці.

Розвитку фізичних якостей і їх дослідженню приділяється багато уваги і присвячено достатню кількість досліджень в різних видах спорту. Але найменше ця проблема освячена щодо студентів факультетів фізичної культури.

Об'єктом дослідження є тренувальний процес спрямований на досягнення належного рівня загальної фізичної підготовки і спеціальної фізичної підготовки.

Предметом дослідження нашого дослідження є особливості впливу занять різними видами спорту на рівень розвитку фізичних якостей у студентів факультетів фізичної культури.

Мета дослідження. Визначити динаміку розвитку основних фізичних якостей і рівня спеціальної фізичної підготовки у студентів факультету фізичної культури спеціалізуються в легкій атлетичі, гімнастиці і спортивних іграх.

Результати дослідження. У віці 19-20 років, чоловічий організм сформований, і процеси росту організму значно сповільнюються, а робота систем і органів врівноважується. У представників чоловічої статі, віком 17-22 років, не всі фізичні якості досягають піку розвитку. Щоб дізнатися про особливості прояву рухових якостей в даному віці, необхідно охарактеризувати кожне якість окремо. Почнемо з сили. До 19-21 році завершується остаточне окостеніння кістяка. М'язи в цьому віці ростуть в обсязі, в результаті чого збільшується їх сила, м'язовий корсет (він в цьому віці повністю сформований) і сформувався скелет (він в цьому віці майже повністю костеніє), дозволяє виявляти максимальні зусилля. У видах спорту вимагають максимального прояву сили, в 19-21 рік починається вдосконалення цієї якості до рівня граничних можливостей організму [1, с.62-65].

Швидкість. У нас цікавить віці розвиток швидкості досягає високого рівня. Це характеризується швидкістю протікання нервово-м'язових процесів, збільшенням в м'язах кількості швидких міофібрил, збільшенням м'язової маси, а отже і сили (сила і швидкість тісно взаємопов'язані і обернено пропорційні один одному) [3, с.58-61].

У віці 19-21 роки у чоловіків починаються перші великі успіхи в видах спорту містять ці фізичні якості. З цього віку починається процес вищої спортивної майстерності у чоловіків [1, с.100-104].

Витривалість розвивається пізніше інших фізичних якостей. Вона залежить від стану серцево-судинної, дихальної, нервової (в анаеробних умовах стомлення в першу чергу відбувається в центральній нервовій системі) і інших систем організму [2, с.28-30].

Рівень витривалості в 19-21 рік досягає 85-90% від максимального.

У 19-21 рік, адаптаційні можливості органів і систем організму до фізичних навантажень значно вище ніж у школярів, і відновні процеси після фізичного навантаження відбувається швидше. Це дозволяє збільшити кількість тренувальних занять.

Спритність. До 19-21 року всі координаційні механізми відповідають рівню дорослої людини. Це обумовлюється тим, що нервова система розвинулася до кінця, і процеси збудження і гальмування повністю врівноважені. Це дозволяє оцінювати несподівано складаються ситуації і без зволікання реагувати на них. Поліпшується м'язова чутливість, що дозволяє виконувати складнокордаційні рухи в просторі. Саме в цьому віці починають приділяти увагу вдосконаленню координації в видах спорту, що вимагають великого прояву спритності. Вік від 18 до 30 років вважають «золотим» в розвитку моторики людини, а отже вік 19-21 рік є початком розвитку рухових здібностей [1, с.100-104].

Гнучкість. Дане фізична якість з віком змінюється. Це пов'язано зі зміцненням м'язів, зв'язок і сухожилля. У віці 19-21 року м'язи починають рости, а отже і зміцнюються зв'язки і сухожилля. У цьому віці гнучкості слід приділяти важливе значення. Якщо гнучкість достатня, то її необхідно підтримувати за допомогою спеціальних вправ. При недостатній гнучкості слід приділяти вдвічі більше уваги, при її розвитку, ніж в більш юному віці.

Висновки. Ми вважаємо, що рівень загальної фізичної підготовленості студентів спеціалізуються в різних видах спорту відстає від спеціальної фізичної підготовки, що негативно позначається на успішності оволодіння програмними вимогами спортивно-педагогічних дисциплін і тренувальної діяльності студентів факультету фізичної культури.

Хотілося б відзначити, що фізичній підготовці студентів факультету фізичної культури потрібно приділяти велику увагу. Поряд зі спеціальною фізичною підготовкою не потрібно забувати про велику роль, яку відіграє загальна фізична підготовка.

Список використаних джерел:

1. Зубаль М.В., Єдинак Г.А. Організаційно-методичні основи розвитку фізичних якостей хлопців 7-17 років у процесі фізичного виховання: методичні рекомендації. Кам'янець-Подільський, 2008. 156 с.
2. Платонов В.Н. Система підготовки спортсменів в олімпійському спорті: учебник для тренерів и студентів вузів фіз. восп. и спорта. Київ: Олімпійська література, 2004. 808 с.
3. Шкретій Ю.М. Управління тренувальними і загальними навантаженнями спортсменів високого класу. Київ: Олімпійська література, 2006. 258 с.

The study of the peculiarities of motor skills in different sports determines the level of physical training of gymnasts, athletes and players, and allows to identify gaps in general physical and special training, the implementation of which will provide significant assistance in improving the entire training process.

Key words: motor qualities, training process, physical training, age.

Отримано: 18.10.2021

СИСТЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧОЇ ТА СПОРТИВНО-МАСОВОЇ РОБОТИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена питанню удосконалення системи організації фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи у закладах загальної середньої освіти. Проаналізовано дані вітчизняних авторів щодо рухової активності як основи здорового способу життя серед учнівської молоді.

Ключові слова: заходи, здоров'я, учнівська молодь.

Вступ. Як відомо, у вступній частині Закону України «Про освіту» вказано: «Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства». З метою забезпечення учасників освітнього процесу закладів загальної середньої освіти оздоровчою руховою активністю, фізичним вихованням і спортом для всебічного гармонійного розвитку та підтримки здоров'я в останні роки прийнято ряд документів, зокрема: «Рекомендації щодо стратегічного розвитку фізичного виховання та спортивної підготовки серед учнівської молоді на період до 2025 року», наказ МОН України від 15.02.2021 № 194; Указ Президента України від 25 травня 2020 року № 195/2020 «Про національну стратегію розбудови безпечної і здорового освітнього середовища у Новій українській школі», Державна цільова соціальна програма розвитку фізичної культури і спорту на період до 2024 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 01.03.2017 р. № 115. В них зазначено [3, 4, 5], що одним із пріоритетних напрямків діяльності та розроблення механізмів є організація та проведення сучасних фізкультурно-оздоровчих заходів з інноваційним підходом, спрямованих на популяризацію здорового способу життя та рухової активності з використанням сучасних видів рухових активностей. Тобто удосконалення системи організації фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи серед учнівської молоді.

Результати дослідження. Під системою занять у фізичному вихованні розуміють всю їх численність, об'єднану таким взаємозв'язком між собою, який дозволяє досягти поставленої мети [2]. Одиницею системи занять є тижневий режим. Для прикладу, у загальноосвітній школі система занять об'єднує 3 обов'язкові уроки в тиждень, а також інші форми занять.

Система організації фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи включає [3]:

- фізкультурно-оздоровчі та спортивно-масові заходи в закладах загальної середньої освіти;
- участь закладів загальної середньої освіти у районних (міських), обласних, та Всеукраїнських змаганнях.

До обов'язкових фізкультурно-оздоровчих заходів у загальноосвітній школі належать: урок (заняття) з фізичної культури; заняття з дітьми, записаними за станом здоров'я до спеціальної медичної групи; заняття з плавання, якщо навчальні заклади мають відповідні умови; «години фізичної культури» в групах подовженого дня; фізкультурні хвилинки, фізкультурні паузи під час навчального процесу, дні здоров'я і фізичної культури [2].

Урок (заняття) з фізичної культури – форма навчання, що склалася історично і постійно вдосконалюється. Заняття урочного типу є найбільш ефективною формою систематичних занять як у фізичному вихованні, так і спорті та прикладній фізичній підготовці; по-перше, на уроці створюються найкращі умови для вирішення освітніх, оздоровчих і виховних завдань; по-друге, урок фізичної культури в межах загальнообов'язкових навчальних курсів є найбільш уніфікованим, що зумовлено однорідністю континенту, що займається, стабільністю розкладу, лімітом часу заняття, постійним числом занять у тижневому циклі та інше.

Нині заняття урочного типу більш варіативні. Їхня основна мета давати учням знання, вміння та навички, які можна застосовувати у повсякденному житті. Урочні форми занять розробляються відповідно до програми, яка містить понад 30 варіативних модулів із різних видів спорту і спрямована на розвиток фізичних якостей учнів.

Враховуючи особливості проведення уроків фізичної культури з учнями, віднесених до спеціальних медичних груп вчитель досягає покращення фізичного розвитку і переходу до підготовчої або спеціальної медичної групи.

У навчальних закладах, що мають відповідні умови проводяться заняття з плавання. Головна мета занять оздоровчим плаванням полягає в адаптації школярів до незвичних умов водяного середовища і навчанню їх рухам в воді.

Неурочні форми відіграють допоміжну роль у вирішенні завдань фізичного виховання і доповнюють уроки. До них відносять фізкультурні хвилинки, фізкультурні паузи під час навчального процесу.

З метою формування комплексу знань та навичок щодо ведення здорового способу життя в закладах загальної середньої освіти проводяться Дні здоров'я і фізичної культури. Програмою цих свят передбачено різні форми роботи з фізичного виховання: ранкова гімнастика, фізкультурні заняття, фізкультурні розваги, свята, туристичні походи, різноманітні рухливі ігри та ігрові вправи. самостійна рухова діяльність [2, 3].

Спортивно-масові заходи:

- Всеукраїнські спортивні ігри школярів «Старти надій»;
- Всеукраїнський фізкультурно-патріотичний фестиваль школярів України «Козацький гарт».

Починаючи з 2017 року головним показником системи контролю за станом фізичного розвитку та здоров'я населення України є щорічне оцінювання фізичної підготовленості населення. За результатами Оцінювання у 2018–2019 навчальному році серед учнівської молоді 65,1% учнів мали недостатній рівень фізичної підготовленості. У 2020 році ситуація ускладнилась через введення карантинних заходів, спричинених значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19.

- Всеукраїнські змагання з футболу на призи клубу «Шкіряний м'яч»;
- спортивні змагання з видів спорту навчальної програми;
- товариські зустрічі з видів навчальної програми.

З 2018 року в Україні Комітетом з фізичного виховання та спорту, Міністерством освіти і науки України та Українською федерацією учнівського спорту започатковано проведення інноваційного українського проєкту – «Cool Games» [1].

Програма проєкту складається зі змагальної та культурної частин. Змагальна частина включає естафети, які не потребують спеціальної підготовки. Культурна частина дає можливість учасникам презентувати свої регіони, поспілкуватися між собою, встановити дружні стосунки, ознайомитися з різноманітними видами рухової активності поза змаганнями. Так, до програми спортивно-масового заходу серед учнів у 2020 році було включено 20 активностей Cool Games. Поряд зі змагальною частиною, в програмі Cool Games були забезпечені заходи популяризації рухової активності та активного відпочинку серед учнівської молоді: презентація своїх регіонів; участь у рухових активностях за вподобаннями (тематичні квести, відвідування басейну, гра в флорбол, змагання з настільного футболу, аерохокею та бейблеюду, гра в настільний теніс); участь у бесіді з представниками Корпусу миру на тему «Healthy lifestyle».

У змаганнях беруть участь збірні всіх областей України. Кожна збірна складається з команд трьох вікових дивізіонів: 9–10, 11–13 і 14–16 років і представлена порівну 10 учнями та 10 ученицями. Загальна кількість учасників –

500 дівчат і хлопців. Переможці старшого вікового дивізіону представляють Україну на Всесвітніх «ISF World Cool Games». Дівчата – срібні призерки старшого вікового дивізіону представляють Україну на «ISF She Runs – Active Girls'Lead».

Спортивні заходи:

– Всеукраїнська спартакіада школярів.

Висновок. Аналіз літературних джерел показав, що удосконалення системи організації фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи у закладах загальної середньої освіти спрямовано на популяризацію здорового способу життя та рухової активності з використанням сучасних видів рухових активностей, зокрема естафет, рухливих та спортивних ігор в онлайн форматі (флешмобів, челенджів фестивалів, подолання смуг штучних перешкод тощо), а також тих, що поєднують рухову активність з комп'ютерними іграми.

Список використаних джерел:

1. Естафети «Cool Games» – як правильно грати. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=NPFYAt-74tw&t=2s>
2. Круцевич Т.Ю. Теория и методика физического воспитания: учебник. В 2-х т. Киев: Олимпийская литература,

2003. Т. 2: Методика физического воспитания различных групп населения. 391 с.

3. Наказ МОН України № 486 від 21.07.2003 р. «Про систему організації фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних та позашкільних навчальних закладів». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/z0903-03>
4. Постанова Кабінету Міністрів України. Стратегія розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року. 2020. №1089. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-2020-p>
5. Пріоритетні міжнародні і всеукраїнські спортивні та спортивно-масові заходи серед учнівської молоді. URL: http://schoolsport.com.ua/wpcontent/uploads/2021/03/Prioritetni_Zahodi_UCHNI.pdf
6. Статут Всесвітньої організації охорони здоров'я. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_599

The article is devoted to the issue of improving the system of organization of physical culture and health and sports and mass work in general secondary education institutions. The data of domestic authors on physical activity as the basis of a healthy lifestyle among student youth are analyzed.

Key words: activities, health, student youth.

Отримано: 18.10.2021

УДК 796.012.464:796.012.86]015-055.2

Т. І. Шлопко, магістрант II курсу факультету фізичної культури

ОСОБЛИВОСТІ ТРЕНУВАННЯ ЖІНОК ЩО ЗАЙМАЮТЬСЯ ЖИМОМ ЛЕЖАЧИ

Мета даної роботи полягає в визначенні особливостей тренування жимом лежачи жінок-пауерліфтерок. Впливу техніки виконання, швидкості підйому штанги в змагальній вправі жим лежачи на абсолютний результат.

Теоретично обґрунтували, що на результат в жимі лежачи певною мірою впливає і біомеханічні параметри жінок, які займаються жимом лежачи. Також спортсменкам слід звернути увагу на збільшення швидкості в жимі лежачи з урахуванням індивідуальних параметрів, технічних особливостей виконання жиму і з урахуванням біомеханічної стійкості, бо впливаючи на показник в швидкості жиму ми можемо позитивно вплинути на результат

Ключові слова: пауерліфтинг, змагання, техніка виконання

Пауерліфтинг – молодий вид спорту. Його історія налічує приблизно п'ятдесят років. В Україні цей вид спорту почав розвиватися досить недавно, але особливо бурхливо почав розвиватися в середині 90-х років минулого століття. Розвиток і становлення пауерліфтинга, як і багатьох інших молодих видів спорту, проходить в складних умовах взаємної конкуренції. Один з найсильніших людей світу Дейв Пасанелла із цього приводу писав: «Я відчуваю, що пауерліфтинг не заслужив ще загального визнання. Особисто я вважаю, що пауерліфтинг це остання проба «справжньої» сили атлета. Немає інших випробувань, які так послідовно проявляли б силу людини». У цьому вислові відбита сама суть пауерліфтинга. Дійсно, вправи змагань в пауерліфтингу – присідання зі штангою, жим лежачи та тяга – відносяться до групи найбільш природних рухів людини. Ця особливість даного виду спорту відображує широкі перспективи для його подальшого розвитку і популяризації. Як показує аналіз спеціальної літератури, при підготовці спортсменів, що спеціалізуються в пауерліфтингу, в основному використовуються методичні підходи і прийоми, апробовані у важкій атлетиці. Це правильно, коли мова йде про методики розвитку сили. Якщо розглядати процес технічної підготовки «пауерліфтерів», то проблема полягає в тому, що в даний час у вітчизняній спеціальній літературі практично немає навчально-методичних розробок, де б детально аналізувалася техніка виконання вправ атлетами різної кваліфікації і різної статі. Тому вивчення особливостей техніки виконання вправ в силовому триборстві є важливим і актуальним завданням.

Неабиякої популярності в світі набрала окрема вправа пауерліфтингу – жим лежачи, про що свідчить виступ спортсменів на останніх чемпіонатах світу, Європи та Азії.

Жим лежачи може виступати як окрема вправа в пауерліфтингу, так і як складова вправ в програмі змагань з пауерліфтингу. У вихідному положенні спортсмен лежить на горизонтальній лаві і утримує штангу над грудьми на

втягнутих руках. Штангу необхідно опустити на груди, а потім повернути у вихідне положення. Вправа вважається виконаною, штангу можна поставити на стійки. Ця вправа передбачає жим максимально можливої ваги один раз.

Розглядаючи жіночий жим лежачи, як окрему вправу можна спостерігати значний приріст силових показників, саме за рахунок техніки виконання вправи та враховуючи особливості жіночого жиму лежачи.

Перш за все слід зазначити, що при виконанні вправи важливу роль відіграє біомеханіка. Умовно жим лежачи ділиться на сім основних фаз починаючи від прийняття спортсменкою стартового положення, до команди судді «на стійки». Підчас виконання вправи спортсменкою участь приймають наступні групи м'язів: біцепси, передні та середні дельтоподібні м'язи, великий та малий грудний м'яз, м'язи плеча. Але досить часто спортсменки користуються своєю гнучкістю, що дозволяє значно зменшити амплітуду вправи. Це означає, що для виконання вправи з найбільшою ефективністю спортсменки використовують усі дозволені технічні прийоми.

Таким чином, щоб підняти максимальну вагу у жимі лежачи, необхідно підключити якомога більше м'язів. Вправу необхідно виконувати рівномірно, без прискорень, а значить, в повному темпі.

Виходячи з цього можна сформулювати техніку виконання жиму лежачи. Для кращого виконання вправи, перш за все можна спробувати збільшити ширину хвату. Чим ширший хват штанги, тим менша амплітуда, а значить, тим більшу вагу штанги можна підняти. Однак за міжнародними правилами федерації пауерліфтингу відстань між кистями (їх внутрішньою частиною) не повинна перевищувати 81 см. Таким чином, саме така відстань є максимально дозволеною для ширини хвату.

Також для зменшення амплітуди руху існує ще один, менш очевидний спосіб. За рахунок гнучкості хребта спортсменка може спробувати при піднятті груди, таким

чином амплітуда руху зменшиться. Так з часом збільшуючи гнучкість хребта, спортсмен може значно зменшити амплітуду руху і збільшити вагу, що піднімає. Що стосується цього прийому, то він ніяк не обмежений правилами, відповідно до яких до лави повинні бути притиснуті плечі, голова і сідниці. Єдина помилка, яка вас тут підстерігає, полягає в тому, що при жимі штанги в гору виникає стійке бажання підштовхнути штангу грудьми, відірвавши при цьому сідниці від лави.

Тож враховуючи усе це можна зробити висновок, що жіноча техніка виконання вправи полягає у особливостях жіночого організму.

Список використаних джерел:

1. Бельский И.В. Модель специальной силовой подготовленности пауэрлифтеров. *Теория и практика физической культуры. Тренер*. 2000. № 1. С. 33-35.
2. Воронецкий В.Б. Пауэрліфтинг. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарні «Рута», 2017. 212 с.
3. Давиденко І.М., Лизогуб В.С., Стеценко А.І. Особливості зміни нейродинамічних показників під впливом занять пауерліфтингом. *Адаптація учнівської молоді до навчальних*

занять та фізичних навантажень: [матер. всеукр. наук. конф. з фізіології людини]. Черкаси, 1993. С. 18.

4. Капко И.О., Олешко В.Г. Индивидуальные и групповые морфофункциональные показатели спортсменов в пауэрлифтинге. *Современный олимпийский спорт и спорт для всех: 7 Междунар. науч. конгр.: матер. конф.* Москва, 2003. Т. 2. С. 62-63.
5. Пауэрліфтинг. Правила змагань / за ред. А.І. Стеценка; [переклад з англ. Т.Г. Ахметєва]. Київ, 2011. 80 с.

The objective of this work is to determine the features of bench press training for female powerlifters. Influence of performance technique, bar lifting speed in competitive bench press exercise on absolute result.

Theoretically substantiated that the result in bench press is to some extent influenced by biomechanical parameters of female who do bench press. Athletes should also pay attention to increasing the speed of bench press, taking into account individual parameters, technical features of the press and taking into account biomechanical stability, because by influencing the speed of the press, we can positively affect the result.

Key words: powerlifting, competitions, technique of execution

Отримано: 18.10.20

ВІДОМОСТІ ПРО НАУКОВИХ КЕРІВНИКІВ ТА АВТОРІВ

Секція ПРИРОДНИЧО-ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

Андрейцева І. А., кандидат економічних наук, доцент.

*Буйняк Я. В., магістрант 2 курсу природничо-економічного факультету.
Вітрук С. Я., магістрант 2 курсу природничо-економічного факультету.
Зюбрицький Д. Ю., магістрант 2 курсу природничо-економічного факультету.*

Козак М. І., кандидат біологічних наук, доцент.

*Дячук М. Д., магістрант 2 курсу природничо-економічного факультету.
Жициньська М. М., магістрантка 2 курсу природничо-економічного факультету.
Покудіна І. Ю., студентка 1 курсу природничо-економічного факультету.
Костюк В. Ю., магістрантка 2 курсу природничо-економічного факультету.
Скотяк І. С., магістрантка 2 курсу природничо-економічного факультету.
Чернявська І. В., магістрантка 2 курсу природничо-економічного факультету.*

Лаврук О. С., кандидат економічних наук, доцент.

*Головатий І. О., магістрант 2 курсу природничо-економічного факультету.
Черенько О. В., магістрант 2 курсу природничо-економічного факультету.*

Лисак В. Ю., кандидат економічних наук, доцент.

*Вишневецький А. С., магістрант 2 курсу природничо-економічного факультету.
Дозотар О. В., магістрант 2 курсу природничо-економічного факультету.
Лігінчук М. П., магістрантка 2 курсу природничо-економічного факультету.
Савчук А. С., магістрантка 2 курсу природничо-економічного факультету.
Скотяк І. С., магістрантка 2 курсу природничо-економічного факультету.
Ткачук В. В., студент 4 курсу фізико-математичного факультету.
Худик Т. П., магістрантка 2 курсу природничо-економічного факультету.*

Любінська Л. Г., доктор біологічних наук, доцент.

Дячук Т. П., студентка 2 курсу природничо-економічного факультету.

Мазур Н. А., доктор економічних наук, професор.

Широкорадюк В. С., студентка 3 курсу природничо-економічного факультету.

Марусей Т. В., кандидат економічних наук, доцент.

*Бучковська К. Ф., студентка 4 курсу природничо-економічного факультету.
Ковальова М. О., студентка 4 курсу природничо-економічного факультету.
Комарницький М., студент 4 курсу природничо-економічного факультету.
Пасько О., магістрантка 2 курсу природничо-економічного факультету.
Скоцеляс К. О., студент 4 курсу природничо-економічного факультету.*

Матуз О. В., магістр, асистент кафедри географії та методики її викладання.

Савицька О. П., студентка 4 курсу природничо-економічного факультету.

Ніколашин А. О., кандидат економічних наук, доцент.

*Гладкокок Л. С., студентка 4 курсу природничо-економічного факультету.
Декабрська А. А., студентка 4 курсу природничо-економічного факультету.*

Олійник Н. Ю., кандидат педагогічних наук, доцент.

*Бурлак Б. Р., магістрант 2 курсу природничо-економічного факультету
Дикий Д. Р., магістрант 2 курсу природничо-економічного факультету.
Моспан Т. В., студентка 4 курсу природничо-економічного факультету.
Поведа А. Р., магістрант 2 курсу природничо-економічного факультету.
Ступчук Я. В., студентка 4 курсу природничо-економічного факультету.
Ужницька Т. В., студентка 4 курсу природничо-економічного факультету.*

Олійник О. С., кандидат економічних наук, старший викладач.

Покорний М. А., магістрант 2 курсу природничо-економічного факультету.

Опря Б. О., кандидат історичних наук, старший викладач.

*Григорішена В., студентка 3 курсу природничо-економічного факультету.
Руснак А., студентка 3 курсу природничо-економічного факультету.*

Ткачук В. В., кандидат економічних наук, доцент.

Римар М. О., студент 4 курсу природничо-економічного факультету.

Ящишина І. В., доктор економічних наук, професор.

Юзик Б.М., магістрант 2 курсу природничо-економічного факультету.

Секція ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Главацька О. І., кандидат філологічних наук, доцент.

*Боднар Т. С., магістрантка 2 курсу факультету іноземної філології
Лукіянець Л. С., магістрантка 2 курсу факультету іноземної філології
Сібан Н. Й., магістрантка 2 курсу факультету іноземної філології*

- Голубішко І. Ю.**, кандидат філологічних наук, доцент.
Козерацька М. Є., студентка 3-го курсу факультету іноземної філології
Ткачук Д. В., магістрантка 2 курсу факультету іноземної філології.
Варфоломєєва Ю. О., магістрантка 2 курсу факультету іноземної філології.
- Добринчук О. О.**, кандидат філологічних наук, доцент.
Гнатівська І. О., магістрант 2 курсу факультету іноземної філології.
- Зданюк Т. В.**, кандидат педагогічних наук, доцент
Лиманюк М.С., магістрант 2 курсу факультету іноземної філології.
- Калинюк Т. В.**, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької мови
Макієвська О., магістрантка факультету іноземної філології.
Марцинюк Х., магістрантка факультету іноземної філології.
Пазинюк О., магістрантка факультету іноземної філології.
- Кеба О. В.**, доктор філологічних наук, професор.
Брайчук Т. П., магістрантка факультету іноземної філології.
Кобець О. Ю., магістрантка факультету іноземної філології.
Позігун А. В., магістрант 2 курсу факультету іноземної філології.
Руданець Х. В., магістрант факультету іноземної філології.
- Кришталюк Г. А.**, кандидат філологічних наук, доцент.
Колодій Ю. М., студентка 2 курсу магістратури факультету іноземної філології.
- Никитюк С. І.**, старший викладач
Нетеча Є. О., студентка 3 курсу факультету іноземної філології.
- Свідер І. А.**, кандидат філологічних наук, доцент
Нагуляк В. І., магістрантка 2 курсу факультету іноземної філології.
Перебендюк А. В., магістрантка 2 курсу факультету іноземної філології.
- Сторчова Т.В.**, кандидат педагогічних наук, доцент.
Бейко Т. І., магістрантка 2 курсу факультету іноземної філології.
Плахотний В. О., магістрант 2 курсу факультету іноземної філології.
Шварчук Т. І., магістрант факультету іноземної філології.
- Шаповал О. Г.**, кандидат філологічних наук, старший викладач
Кравчук В. М., магістрантка 2 курсу факультету іноземної філології.
Венгринська Р. Р., студентка 3 курсу факультету іноземної філології.
- Шмирко О. С.**, кандидат педагогічних наук, старший викладач.
Чіпак О. О., студентка 4 курсу факультету іноземної філології.

Секція ІСТОРИЧНИХ НАУК

- Баженов О. Л.**, кандидат історичних наук, доцент.
Продан А., студент 2 курсу магістратури історичного факультету.
- Боровець І. І.**, кандидат історичних наук, доцент.
Ткаченко О., студент 2 курсу магістратури історичного факультету.
- Вонсович С. Г.**, доктор політичних наук, доцент.
Катрущенко В., студент 1 курсу магістратури історичного факультету.
- Гуцал В. А.**, кандидат історичних наук, асистент, завідувач науково-дослідної лабораторії археології
Злотін Ю., студент 3 курсу історичного факультету.
- Завальнюк О. М.**, доктор історичних наук, професор.
Кушнірюк М., студент 4 курсу історичного факультету.
Чорний С., студент 4 курсу історичного факультету.
- Ігнатєва Т.В.**, кандидат історичних наук, доцент.
Тручок В., студент 2 курсу магістратури історичного факультету.
- Комарницький О. Б.**, доктор історичних наук, доцент.
Вавико О., студентка 1 курсу історичного факультету.
- Олійник С. В.**, кандидат історичних наук, доцент.
Олійник Д., студент 2 курсу історичного факультету.
- Опря І. А.**, кандидат історичних наук, доцент.
Ковалець Ю., студентка 2 курсу магістратури історичного факультету.
- Семенюк-Прибатень А. В.**, кандидат юридичних наук, старший викладач.
Веркаш А., студентка 4 курсу історичного факультету.
Одинець І., студентка 2 курсу магістратури історичного факультету.
- Сидорук С. А.**, кандидат історичних наук, доцент.
Новічка Ю., студентка 2 курсу магістратури історичного факультету.
- Трубчанинов С. В.**, кандидат історичних наук, доцент.
Єрмакова Д., студентка 2 курсу історичного факультету.
- Федьков О. М.**, доктор історичних наук, доцент.
Сльозкін М., студент 2 курсу магістратури історичного факультету.
- Філінюк А. Г.**, доктор історичних наук, професор.
Фурман І., студентка 2 курсу магістратури історичного факультету.

Секція КОРЕКЦІЙНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ

- Белова О. Б.**, кандидат педагогічних наук, доцент.
Карча А. М., студентка 3 курсу факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи.
Суворова О. В., студентка 3 курсу факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи.
- Гевчук Н. С.**, кандидат педагогічних наук, старший викладач.
Тетеря Д. В., 4 курсу факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи.
- Дідик Н. М.**, кандидат психологічних наук, доцент.
Зіневич В. О., студентка 4 курсу факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи.
- Докучина Т. О.**, кандидат педагогічних наук, доцент.
Суббота А. А., магістранта 2 курсу факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи.
- Михальська С. А.**, доктор психологічних наук, доцент.
Тошук М.І., студентка 2 курсу факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи.
- Столяренко О. Б.**, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології освіти.
Кушнір В., студентка 3 курсу факультету спеціальної освіти, психології та соціальної роботи.
- Чопік О. В.**, кандидат педагогічних наук, доцент.
Будько М.А., магістрантка 2 курсу факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи.

Секція ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК

- Вагаманюк Г. П.**, кандидат педагогічних наук, старший викладач.
Лаврентюк Т. В., студентка 2 курсу педагогічного факультету.
- Горбатюк О. В.**, кандидат педагогічних наук, доцент.
Майданюк С. С., студент 4 курсу історичного факультету.
Яковенко О. Р. студентка 4 курсу історичного факультету.
- Луць С.В.**, кандидат мистецтвознавства, старший викладач.
Андруховська А. І., студентка 4 курсу педагогічного факультету.
- Паур І. В.**, кандидат історичних наук, доцент кафедри.
Барановська О. В., студентка 4 курсу педагогічного факультету.
- Урсу Н. О.**, доктор мистецтвознавства, професор.
Жак Х. В., магістрантка 2 курсу педагогічного факультету.
Івасюк В. А., магістрант 2 курсу педагогічного факультету.
Мазур Т. А., магістрантка 1 курсу педагогічного факультету.
Роїнська І. О., студентка 5 курсу педагогічного факультету.
Лашко Я. В., магістрантка 2 курсу педагогічного факультету.
- Федорчук В. В.**, кандидат педагогічних наук, доцент.
Горобець А. А., студентка 2 курсу спеціальності 073 Менеджмент.

Секція УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

- Беркешук І. С.**, кандидат філологічних наук, доцент.
Бурмецька С. В., студентка 1 курсу магістратури факультету української філології та журналістики.
- Дзюбак Н. М.**, кандидат філологічних наук, доцент.
Гуменюк М.В., студентка 2 курсу магістратури факультету української філології та журналістики.
- Коваленко Н. Д.**, доктор філологічних наук, доцент.
Коробчук Ю. М., магістрантка 2 курсу факультету української філології та журналістики.
Фостата О. З., магістрантка 2 курсу факультету української філології та журналістики.
- Монастирська Р. І.**, кандидат філологічних наук, старший викладач.
Гординська В. В., студентка 1 курсу факультету української філології та журналістики.
Томич Л. М., студентка 1 курсу факультету української філології та журналістики.
- Рарицький О. А.**, доктор філологічних наук, доцент.
Писаренко Л.О., студентка 2 курсу магістратури факультету української філології та журналістики.
Трофимюк О.Ю., студентка 2 курсу магістратури факультету української філології та журналістики.
- Починюк Л. І.**, кандидат філологічних наук, доцент.
Бановська Д. К., студентка 2 курсу магістратури факультету української філології та журналістики.
Максимів М. І., студентка 2 курсу магістратури факультету української філології та журналістики.
Тодоріка Х. Ю., студентка 2 курсу магістратури факультету української філології та журналістики.
Титусяк Ю. С., студентка 2 курсу магістратури факультету української філології та журналістики.
- Шевчук З. С.**, кандидат філологічних наук, старший викладач.
Доннікова В.С., студентка 2 курсу факультету української філології та журналістики.

Секція ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИХ НАУК

- Атаманчук П. С.**, доктор педагогічних наук, професор.
Мацюк В. М., студент фізико-математичного факультету.
Савчук О. І., студент фізико-математичного факультету.

Цибуля І. М., студент фізико-математичного факультету.
Мельник Ю. І., студентка 1 курсу (ОС Магістр) фізико-математичного факультету.
Познанський Р. В., студент 1 курсу (ОС Магістр) фізико-математичного факультету.
Кузик І. В. студент 1 курсу (ОС Магістр) фізико-математичного факультету.
Смірнов В. Р., студент 3-го курсу фізико-математичного факультету.
Уваров В. Р. студент 2-го курсу фізико-математичного факультету.
Федоров В. В. студент 2-го курсу фізико-математичного факультету.
Розум'як Д. Є. студент 2-го курсу фізико-математичного факультету.

Кух А. М., доктор педагогічних наук, доцент.

Кузик І., магістрант фізико-математичного факультету.
Познанський Р. В., студент F1-M20 групи фізико-математичного факультету.
Мельник Ю., студентка 1 курс (ОС Магістр) фізико-математичного факультету.

Оптасюк С. В., кандидат фізико-математичних наук, доцент.

Уваров В. Р., магістрант 1 курсу фізико-математичного факультету.
Ковальчук Г. В., студентка 3-го курсу, фізико-математичного факультету.

Панчук О. П., кандидат педагогічних наук, доцент.

Калащук А, студентка F1-M20 групи фізико-математичного факультету.
Семенів В., студент F1-M20 групи фізико-математичного факультету.

Слободянюк О. В., кандидат технічних наук, доцент кафедри інформатики.

Анікушина Н., студентка фізико-математичного факультету.
Дідик Б., студент фізико-математичного факультету.

Смалько О. А., кандидат педагогічних наук, доцент.

Маковій А. П., магістрантка 2 курсу фізико-математичного факультету.
Маланчук І. М., магістрантка 2 курсу фізико-математичного факультету.

Сморжевський Ю.Л., кандидат педагогічних наук, доцент.

Тимошенко І. О., магістр 2 курсу фізико-математичного факультету.
Харевич І. І., магістр 2-го курсу фізико-математичного факультету.

Сорич В. А., кандидат фізико-математичних наук, доцент.

Івасюк Б.В., студент M1-M20 групи, фізико-математичного факультету.
Кілімнік Т. К., студентка 5-го курсу фізико-математичного факультету.
Рой М. М., студентка M1-M20 групи, фізико-математичного факультету.

Сорич Н. М., кандидат фізико-математичних наук, доцент.

Колодій Г. О., студентка 2-го курсу фізико-математичного факультету.

Секція ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Боднар А. О., кандидат педагогічних наук, старший викладач.

Ісар С. В. студент 2 курсу факультету фізичної культури.

Воронецький В. Б., кандидат педагогічних наук, старший викладач.

Шлопко Т. І., магістрант 2 курсу факультету фізичної культури.

Гурман Л. Д., кандидат педагогічних наук, доцент.

Лисенко А. С., студентка 2 курсу магістратури факультету фізичної культури.

Зубаль М. В., кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент.

Бочуля Ю. Р., студентка 2 курсу факультету фізичної культури.
Райтаровський К. Р., магістрант 1 курсу факультету фізичної культури.

Ліщук В. В., доцент кафедри легкої атлетики з методикою викладання.

Лісова О. М., студентка 2 курсу ОС «магістр»

Прозар М. В., кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент.

Гресь В. В., студент 2 курсу факультету фізичної культури.
Джелема А. В., студент 2 курсу факультету фізичної культури.
Попіль П. І., студент 2 курсу факультету фізичної культури.

Чаплінський Р. Б., кандидат медичних наук, доцент.

Демков М. О., студент 2 курсу магістратури факультету фізичної культури.
Заярнюк О. Г., студентка 4 курсу факультету фізичної культури.

Чистякова М. О., кандидат наук з фізичного виховання та спорту, старший викладач.

Семаш О. В., студентка 3 курсу факультету фізичної культури.

Юрчишин Ю. В., кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент.

Вишневецька О. В., магістрантка факультету фізичної культури.
Альміз П. А., студентка 4 курсу факультету фізичної культури.

ЗМІСТ

Секція ПРИРОДНИЧО-ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

<i>Буйняк Я. В.</i> Теоретичні аспекти кадрової політики організації.....	3
<i>Бурлак Б. Р.</i> Мотиваційні аспекти мотивації праці персоналу підприємства.....	5
<i>Бучковська К. Ф.</i> Автоматизація офісу туристичного підприємства.....	6
<i>Вишневецький А. С.</i> Зародження та розвиток мотиваційних теорій.....	7
<i>Вітрук С. Я.</i> Організація діяльності менеджера з персоналу та шляхи підвищення її ефективності.....	8
<i>Гладкоскок Л. С.</i> Роль управлінського обліку в здійсненні організаційних змін на підприємстві.....	9
<i>Головатий І. О.</i> Напрями удосконалення розвитку організаційної культури підприємства.....	10
<i>Григорішена В.</i> Релігійні центри буддизму.....	12
<i>Декабрьська А. А.</i> Місце управлінського обліку в сучасній обліковій системі.....	13
<i>Дикий Д. Р.</i> Управління трудовими конфліктами в організації.....	14
<i>Доготар О. В.</i> Управління персоналом сучасних підприємств.....	15
<i>Дячук М. Д.</i> Оцінка проблеми утворення і нагромадження ТПВ в межах м. Кам'янець-Подільський.....	17
<i>Дячук Т. П.</i> Рідкісні види рослин урочища Дорна в Чернівецькій області.....	18
<i>Жициньська М. М., Покудіна І. Ю.</i> Заказник Чистилівський рамсарського значення на території Поділля.....	19
<i>Зюбрицький Д. Ю.</i> Ринок праці: теоретичні засади.....	20
<i>Ковальова М. О.</i> Програмне забезпечення туристичного підприємства.....	21
<i>Комарницький М.</i> Сучасні інформаційні системи і технології в туризмі.....	22
<i>Костюк В. Ю.</i> Мінімізації екологічних наслідків в розвинутих країнах та Україні.....	23
<i>Лігінчук М. П.</i> Методичні підходи до оцінки людського капіталу підприємств.....	25
<i>Моспан Т. В.</i> Планування особистої ділової кар'єри.....	26
<i>Пасько О.</i> Зелений туризм як напрям інноваційного розвитку.....	27
<i>Поведа А. Р.</i> Сучасні підходи до раціоналізації режимів праці та відпочинку працівників.....	28
<i>Покорний М. А.</i> Особливості розвитку готельно-ресторанного підприємства.....	30
<i>Римар М. О.</i> Роль непрямих податків в формуванні наповненості бюджету України.....	31
<i>Руснак А.</i> Загальні дані про християнство та його основні напрямки.....	33
<i>Савицька О. П.</i> Характеристика будівельного комплексу Кам'янець-Подільського району Хмельницької області.....	34
<i>Савчук А. С.</i> Мотивація праці виробничого персоналу.....	35
<i>Сікора В. І.</i> Роль мотивації персоналу в забезпеченні конкурентоспроможності підприємства.....	36
<i>Скотяк І. С.</i> Господарське значення чорниці високої.....	37
<i>Скотяк І. С.</i> Роль трудових ресурсів в процесі виробництва.....	38
<i>Скоцеляс К. О.</i> Аналіз сучасного стану інформаційних технологій та систем в індустрії туризму.....	40
<i>Ступчук Я. В.</i> Трудова поведінка та особливості її мотивації.....	41
<i>Ткачук В. В.</i> Інформаційне забезпечення управлінського процесу.....	42
<i>Ужицька Т. В.</i> Самоменеджмент та його основні функції.....	43
<i>Худик Т. П.</i> Шляхи підвищення ефективності використання трудового потенціалу підприємств.....	44
<i>Черенько О. В.</i> Інноваційні підходи до управління мотиваційними процесами в підприємстві.....	46
<i>Чернявська І. В.</i> Географічне поширення <i>L. xylostem</i> у флорі Поділля.....	47
<i>Ширококорядюк В. С.</i> Бухгалтерський облік нематеріальних активів суб'єктів господарювання України.....	48
<i>Юзик Б. М.</i> Характеристики якості продукції на підприємстві.....	49

Секція ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

<i>Бейко Т. І.</i> Планування уроків та навчальні потреби учнів з англійської мови закладів середньої освіти III ступеня.....	51
<i>Боднар Т. С.</i> Навчання у співпраці як різновид особистісно орієнтованого підходу у навчанні іноземної мови.....	52
<i>Брайчук Т. П.</i> Ідейно-художні пошуки у творчості Ф. Рота 1950-1960-х років.....	53
<i>Варфоломєєва Ю. О.</i> Традиційний сюжетно-образний матеріал у культурологічному контексті.....	54
<i>Венгринська Р. Р.</i> Роль інтертекстуальності у процесі характеротворення в романі Дж. Фаулза «Колекціонер».....	55

<i>Гнатовська І. О.</i> Можливості дидактизації автентичної німецькомовної реклами для занять з німецької мови.....	56
<i>Кобець О. Ю.</i> Творчість В. Робертсона Дейвіса в контексті новітньої зарубіжної літератури	58
<i>Колодій Ю. М.</i> Концепти в англійських прислів'ях	59
<i>Козерацька М. Є.</i> Межова ситуація в оповіданні Джека Лондона «Жага до життя»	60
<i>Кравчук В. М.</i> Трансформація образів міфічних чудовиськ в романі Ріка Ріордана «Персі Джексон та викрадач блискавок»	61
<i>Лукиянець Л. С.</i> Принципи інтенсивного навчання іноземних мов	62
<i>Лиманюк М. С.</i> Компоненти комунікативної компетентності у німецькомовній діловій комунікації	63
<i>Маківська О.</i> Цілі та засоби формування іноземної соціокультурної компетентності	64
<i>Марцінюк Х.</i> Види індивідуалізації навчання іноземної мови	65
<i>Нагуляк В. І.</i> Особливості концепту «жінка» в англійській пареміології	66
<i>Нетеча Є. О.</i> Comparative Analysis of the English Fragrance Advertisement.....	67
<i>Пазинюк О.</i> Основні підходи до трактування поняття «неологізм»	68
<i>Перебендюк А. В.</i> Особливості утворення та перекладу авторських неологізмів у жанрі фентезі.....	69
<i>Плахотний В. О.</i> Дистанційне навчання: історія становлення та розвитку.....	70
<i>Позігун А. В.</i> Особливості постколоніальної проблематики в романі Д.С. Мітчела «Хмарний атлас»	71
<i>Руданець Х. В.</i> Роман Салмана Рушді «Прощальне зітхання мавра»: у пошуках національно-культурних джерел	73
<i>Сцібан Н. Й.</i> Використання проблемних мовленнєвих ситуацій у процесі компетентісно орієнтованого навчання.....	74
<i>Ткачук Д. В.</i> Міфологізм у новітній зарубіжній літературі.....	75
<i>Чіпак О. О.</i> Metapher der Liebe in Texten Deutscher Lieder	76
<i>Шварчук Т. І.</i> Особливості оцінювання навчальних досягнень учнів з англійської мови у закладах загальної середньої освіти ііі ступеня	77

Секція ІСТОРИЧНИХ НАУК

<i>Вавико О.</i> «Українське питання» в польській політичній традиції 30-50 рр. ХІХ ст.	79
<i>Веркаш А.</i> Зміст договору: практичне та юридичне значення.....	81
<i>Єрмакова Д.</i> Маловідомі сторінки біографії ученого, мандрівника і письменника Ульріха фон Вердума (1632–1681)	83
<i>Злотін Ю.</i> Еволюція серпоподібних знарядь на території України під час кам'яного та бронзового віку	86
<i>Катрущенко В.</i> Маніпулювання свідомістю громадян	87
<i>Ковалець Ю.</i> Католицька церква і західноєвропейські університети в ХІІ – ХV ст.	89
<i>Кушнірюк М.</i> Військова операція армії УНР із визволення Кам'янець-Подільського на початку червня 1919 р.	90
<i>Новіцка Ю.</i> Окремі аспекти боротьби ОУН та УПА проти відновлення радянської влади в Галичині	92
<i>Одинець І.</i> Правовий статус галузевого державного архіву Українського інституту національної пам'яті.....	93
<i>Олійник Д.</i> Класифікація військових з'їздів на Поділлі навесні – влітку 1917 року.....	94
<i>Продан А.</i> Проблеми інформатизації архівної справи в умовах цифрового суспільства	95
<i>Сльозкін М.</i> Урядова преса, як рупор самодержавства на Наддніпрянщині	96
<i>Ткаченко О.</i> Політика візирів династії Кепрюлю, як остання спроба врятувати Османську імперію	98
<i>Тручок В.</i> Діджиталізація і мутація геополітичного простору ХХІ століття.....	99
<i>Фурман І.</i> Соціо- та етнокультурні особливості організації побуту у господарській та житловій забудові подільського села ХІХ – на початку ХХ ст.....	101
<i>Чорний С.</i> Дмитро Дорошенко про життя Кам'янець-Подільського взимку-навесні 1919 року	102

Секція КОРЕКЦІЙНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ

<i>Будько М. А.</i> Казкотерапія як засіб корекційно-розвиваючої роботи з молодшими школярами з інтелектуальними порушеннями.....	105
<i>Зіневич В. О.</i> Особливості підготовки молодих сімей до відповідального батьківства.....	106
<i>Карча А. М.</i> Теоретичний аналіз особливостей засвоєння словозміни в дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку	107
<i>Кушнір В.</i> Погляди вітчизняних психологів на проблему виявлення і розвитку обдарованості у дитячому віці.....	108
<i>Суббота А. А.</i> Актуальність проблеми формування культури мовлення у майбутніх корекційних педагогів.....	110
<i>Суворова О. В.</i> Теоретичне обґрунтування своєрідного розуміння змісту оповідань дітьми з порушеннями мовлення.....	111
<i>Тетеря Д. В.</i> Особливості попередження домашнього насилля в сім'ї	112
<i>Тошук М. І.</i> Особливості соціальної адаптації дітей дошкільного віку із синдромом Дауна.....	113

Секція ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК

<i>Андруховська А. І.</i> Художні емалі в сучасному декоративно-прикладному мистецтві України.....	115
<i>Барановська О. В.</i> Інтерактив у сучасному музейному просторі.....	116
<i>Горобець А. А.</i> Позитивний імідж керівника закладу загальної середньої освіти та його складові.....	117
<i>Жак Х. В.</i> Сакральний контент вітражів Катедрального костелу Успіння Пресвятої Діви Марії у Львові.....	118
<i>Івасюк В. А.</i> Питання відновлення ветхої полотняної основи у реставраційній практиці ХХ ст.....	120
<i>Лаврентюк Т. В.</i> Особливості збагачення словника дошкільника у процесі ознайомлення з предметним довкіллям.....	121
<i>Лашко Я. В.</i> Методи відновлення фарбового шару в процесі реставрації сучасної поліхромної скульптури.....	123
<i>Мазур Т. А.</i> Особливості та методологія реставрації крихких тонкозернистих полотн із фактурним авторським живописом.....	124
<i>Майданюк С. С.</i> Булінг: причини виникнення та шляхи подолання в закладі загальної середньої освіти.....	125
<i>Роцінська І. О.</i> Зодчество як відображення подій історичного минулого Кам'яця-Подільського.....	127
<i>Яковенко О. Р.</i> Метод проєктів як інноваційний метод навчання в сучасному закладі загальної середньої освіти.....	128

Секція УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

<i>Бановська Д. К.</i> Міфологічний дискурс українського та західноєвропейського модерного письменства.....	130
<i>Бановська Д. К.</i> Біблійна міфологія в осмисленні українських та зарубіжних письменників доби модернізму.....	131
<i>Бурмецька С. В.</i> Метафора як стилетворчий чинник у поезії Оксани Почапської.....	133
<i>Гординська В. В.</i> Номінативні особливості сучасного термінопоняття «фобія».....	134
<i>Гуменюк М. В.</i> Неповні речення з еліпсисом присудка (головного дієслівного члена односкладного речення) зі значенням способу розташування в просторі у постмодерному художньому дискурсі.....	135
<i>Доннікова В. С.</i> Антоніми і синоніми як ідентифікатори образності в поетичному мовленні Бориса Олійника.....	137
<i>Коробчук Ю. М.</i> Функціонування зооніма кобила в складі фразем говіркового мовлення.....	138
<i>Максимів М. І.</i> Ідейно-стильова самобутність Миколи Хвильового.....	139
<i>Писаренко Л. О.</i> Портретні характеристики Василя Стуса крізь призму усної оповіді.....	140
<i>Типусяк Ю. С.</i> Ознаки готичного жанру в романі Софії Андрухович «Фелікс Австрія».....	142
<i>Тодоріка Х. Ю.</i> Сильветки легендарних жінок у літературній інтерпретації.....	143
<i>Томич Л. М.</i> Сакральна термінологія у словнику Бориса Грінченка: лексико-семантичний аспект.....	144
<i>Трофимюк О. Ю.</i> Щоденник «Без купюр» Леся Танюка як метажанрове утворення.....	145
<i>Фостата О. З.</i> Особливості вживання лексем «невістка», «зять» у складі фразеологізмів.....	147

Секція ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИХ НАУК

<i>Анікушина Н.</i> Організація командної роботи над проєктом з використанням системи контролю версіями GIT.....	149
<i>Дідик Б.</i> Дослідження документо-орієнтованої моделі бази даних.....	151
<i>Івасюк Б. В.</i> Сумісне наближення лінійних комбінацій нескінченно диференційованих функцій.....	152
<i>Калащук А.</i> Деякі аспекти формування готовності майбутнього вчителя до професійної діяльності.....	154
<i>Кілімнік Т. К.</i> Задача Колмогорова-Нікольського для інтегралів Пуассона сумами Валле-Пуссена.....	156
<i>Ковальчук Г. В.</i> Застосування інформаційно-комунікаційних технологій на уроках фізики як засіб підвищення пізнавальної активності учнів.....	157
<i>Колодій Г. О.</i> Сумісне наближення класів диференційованих функцій деякими лінійними насиченими методами.....	159
<i>Кузик І.</i> Інструменти Smart освіти та їх використання.....	159
<i>Маковій А. П.</i> Система контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти з навчальної дисципліни «Веб-дизайн».....	161
<i>Маланчук І. М.</i> Система моніторингу рівня навчальних досягнень здобувачів вищої освіти з навчальної дисципліни «Хмарні сервіси в освіті та науці».....	162
<i>Мацюк В. М., Савчук О. І., Цибуля І. М.</i> Сили тертя: фізичний парадокс?.....	163
<i>Мельник Ю. І., Познанський Р. В., Кузик І. В.</i> Технологія рівневої диференціації навчання на уроках фізики.....	164
<i>Мельник Ю.</i> Особливості підготовки обдарованих учнів до участі в олімпіадах з фізики в умовах дистанційного навчання.....	165
<i>Познанський Р. В.</i> Технології доповненої та віртуальної реальності на уроках фізики.....	167
<i>Рой М. М.</i> Асимптотичні оцінки величини сумісного наближення інтерполяційними поліномами.....	168

<i>Семенів В.</i> Формування творчих педагогічних вмінь як складової професійної компетентності майбутнього вчителя фізики	171
<i>Смірнов В. Р.</i> Особливості оперативного контролю навчально-пізнавальної діяльності учнів базової школи	172
<i>Тимошенко І. О.</i> Про методику вивчення трикутників у курсі планіметрії 7 класу	175
<i>Уваров В. Р., Федоров В. В., Розум'як Д. Є.</i> Інтерактивні технології навчання фізики	176
<i>Уваров В. Р.</i> Радон як можливий індикатор сейсмічної активності у гірських породах	178
<i>Харевич І. І.</i> Про методику вивчення інтеграла та його застосування в курсі математики 11 класу рівня стандарту	179

Секція ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

<i>Бочуля Ю. Р.</i> Рекреаційно-туристичний потенціал туризму Хмельницької області	181
<i>Вишневецька О. В., Альміз П. А.</i> Оздоровча фізична культура у способі життя студентської молоді	182
<i>Гресь В. В.</i> Особливості вивчення модуля «футбол» на уроках фізичної культури в закладах загальної середньої освіти	185
<i>Демков М. О.</i> Фізична активність та її захисна дія від ішемічної хвороби серця	186
<i>Джелема А. В.</i> Основні форми організації навчального процесу здобувачів вищої освіти	188
<i>Заярнюк О. Г.</i> Вплив ефірних олій на організм при респіраторних інфекціях	189
<i>Ісар С. В.</i> Особливості формування у здобувачів вищої освіти уміння самостійно займатися фізичними вправами	190
<i>Лисенко А. С.</i> Спеціальна силова підготовка важкоатлетів та засоби її контролю	191
<i>Лісова О. М.</i> Оцінка рівня здоров'я учнів у системі фізичного виховання	193
<i>Попіль П. І.</i> Загальні методичні аспекти техніко-тактичної підготовки спортсменів у міні-футболі	194
<i>Райтаровський К. Р.</i> Вікові особливості розвитку основних рухових якостей	196
<i>Семаш О. В.</i> Система організації фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи у закладах загальної середньої освіти	197
<i>Шлопко Т. І.</i> Особливості тренування жінок що займаються жимом лежачи	198

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
СТУДЕНТІВ ТА МАГІСТРАНТІВ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

Випуск 15

Підписано до друку 06.12.2021. Формат 60 x 90 1/8.
Гарнітура "Таймс". Папір офсетний. Друк різнографічний.
Умовн. друк. арк. 26. Обл.-вид. арк. 35.
Тираж 50. Зам. № 958.

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.
Свідоцтво серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.

Надруковано в Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.